JOURNAL OF JOURNALISM,
Thammasat University

วารสารวิชาการ “วารสารศาสตร์”

คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วารสารศาสตร์ ฉบับ "สื่อสารศึกษาต้องรอด"
ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569

วารสารศาสตร์ เป็นวารสารวิชาการรายสี่เดือน ด้านวารสารศาสตร์ นิเทศศาสตร์ และสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้องกับแวดวงการสื่อสาร อันได้แก่ สาขาสื่อสารมวลชน สาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์ สาขาสื่อสารองค์กร และสาขาสื่อสารศึกษาในมุมมองต่างๆ ทั้งนี้ บทความวิชาการและบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในเล่มได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิต่างสถาบันจำนวนอย่างน้อย 3 ท่าน วางจำหน่ายปีละ 3 ฉบับ คือ ฉบับเดือนมกราคม-เมษายน ฉบับเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม และฉบับเดือนกันยายน-ธันวาคม

กองบรรณาธิการ ประกอบด้วย

ที่ปรึกษา	รศ.อรทัย ศรีสันติสุข	อดีตคณบดีคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
	รศ.กิติมา สุรสนธิ	อดีตอาจารย์คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
บรรณาธิการบริหาร	ผศ.ดร.อัจฉรา ปัณฑรานุวงศ์	คณบดีคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
บรรณาธิการเล่ม	รศ.ดร.สมสุข หินวิมาน	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	ผศ.วารี ฉัตรอุดมผล	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
กองบรรณาธิการบริหาร	รศ.ดร.พีระ จิระโสภณ	อดีตคณบดีคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
	รศ.ดร.สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
	รศ.ดร.กุลทิพย์ ศาสตระรุจิ	คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)
	ศ.ดร.ไพโรจน์ วิไลนุช	คณะนิเทศศาสตร์ ม.หอการค้าไทย
	รศ.ดร.สราวุธ อนันตชาติ	คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
	รศ.ดวงพร คำนูณวัฒน์	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมแห่งเอเชีย ม.มหิดล
	รศ.ดร.นันทิยา ดวงภุมเมศ	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมแห่งเอเชีย ม.มหิดล
	รศ.ดร.ธาตรี ใต้ฟ้าพูล	คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
	ผศ.ดร.วนาวัลย์ ดาตี๊	คณะบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ และการสื่อสาร ม.นเรศวร
	รศ.ดร.วรัชญ์ ครุจิต	คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)
	ผศ.ดร.อริชัย อรรคอุดม	คณะนิเทศศาสตร์ ม.กรุงเทพ
	ผศ.ดร.ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์	คณะการสื่อสารมวลชน ม.เชียงใหม่

กองบรรณาธิการบริหาร มีหน้าที่กำหนดรูปแบบวารสารให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ อำนวยการให้การจัดทำวารสารดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ ควบคุมดูแลกิจกรรมการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้

กองบรรณาธิการจัดการ	รศ.รุจน์ โกมลบุตร	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
	รศ.ดร.นิธิดา แสงสิงแก้ว	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
	รศ.ดร.กำจร หลุยยะพงศ์	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
	ผศ.ดร.เกศราพร ทองพุ่มพฤกษา	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
	ผศ.พรรณวดี ประยงค์	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.

กองบรรณาธิการจัดการ มีหน้าที่ประสานงานสถาบันและหน่วยงานภายนอกในการส่งบทความ กำหนดรูปแบบการจัดทำบทความ ติดตามการจัดส่งบทความ ประสานงานผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก และพิจารณาคัดกรองบทความในเบื้องต้น

เจ้าหน้าที่กองบรรณาธิการ	น.ส.สุมล สร้อยสุมาลี	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
	น.ส.จารุณี สุขสม	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.
	นายฐิติ อู่ทอง	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มธ.

คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 99 ถ.พหลโยธิน ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121
โทรศัพท์ 0-2696-6220 **โทรสาร** 0-2696-6218
อีเมล oilsumol@hotmail.com **เว็บไซต์** www.jc.tu.ac.th

ปก: Ryo Yamashita <ryoyamashita.com>
ISSN: 0125-8192
ราคา: 120 บาท

Journal of Journalism, Thammasat University
Issue: "Revisiting Communication Studies"
Vol.19 No.02 May - August 2026

Journal of Journalism, Thammasat University is an academic journal involving journalism studies, communication studies and other related fields, i.e., mass communication, advertising, public relations, new media studies. The Journal publishes every four months with three volumes per year: January-April, May-August, and September-December.

The Editorial Team includes:

The Advisory Board

Assoc. Prof. Oratai Srisantisuk	former dean, Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University
Assoc. Prof. Kitima Surasonthi	former lecturer, Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

Administrative Editor

Asst. Prof. Adchara Panthanuwong, Ph.D.	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

Journal Editor

Assoc. Prof. Somsuk Hinviman, Ph.D.	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

Vice-Editor

Asst. Prof. Varee Chatudomopl	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

The Administrative Editorial Board

Assoc. Prof. Pira Chirasopone, Ph.D.	former dean, Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University
Assoc. Prof. Suchada Pongkittiwiboon, Ph.D.	Faculty of Humanities and Social Science, Burapha University
Assoc. Prof. Kullatip Satararuji, Ph.D.	Graduate School of Communication Arts and Management Innovation, National Institute of Development Administration
Prof. Pairoj Wilainuch, Ph.D.	School of Communication Arts, University of the Thai Chamber of Commerce
Assoc. Prof. Saravudh Anantachart, Ph.D.	Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University
Assoc. Prof. Duangporn Kamnoonwatana	Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University
Assoc. Prof. Nuntiya Doungphummes, Ph.D.	Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University
Assoc. Prof. Tatri Taiphapoon, Ph.D.	Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University
Asst. Prof. Wanawan Doherty, Ph.D.	Faculty of Business, Economics and Communications, Naresuan University
Assoc. Prof. Warat Karuchit, Ph.D.	Graduate School of Communication Arts and Management Innovation, National Institute of Development Administration
Asst. Prof. Arishai Akraudom, Ph.D.	School of Communication Arts, Bangkok University
Asst. Prof. Kwanfa Sripraphan, Ph.D.	Faculty of Mass Communication, Chiang Mai University

The Administrative Editorial Board sets up the objectives of the Journal as well as administrates the publication procedures according to its goals.

The Managerial Editorial Board

Assoc. Prof. Ruj Komonbut	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University
Assoc. Prof. Nitida Sangsingkeo, Ph.D.	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University
Assoc. Prof. Kamjohn Louiyapong, Ph.D.	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University
Asst. Prof. Ketsaraporn Thongphumprueaksa, Ph.D.	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University
Asst. Prof. Punwadee Prayong	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

The Managerial Editorial Board coordinates the management of Journal publication including a submission of articles, a preliminary screening of the articles, a review of the articles, production and editing of the articles, as well as a publishing of each volume of the Journal.

Editorial Staff

Sumol Soysumalee	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University
Jarunee Sooksom	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University
Thiti Uthong	Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University
99 Moo 18 Phaholyothin Rd., Khlongluang, Pathumthani 12121, Thailand
Tel: +66 (0) 2696 6215 **Fax:** +66 (0) 2696 6218
email: oilsumol@hotmail.com **Website:** www.jc.tu.ac.th

Cover: Ryo Yamashita <ryoyamashita.com>
ISSN: 0125-8192
Price: 120 Baht

สารบัญ

บทบรรณาธิการ **6**

การสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการ ในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์ **10**
อารดา ครุจิต

เมื่อร่าง (กลาย) เป็นทุน: ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมาย ของเรือนร่างในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ **78**
พรทิพย์ นิพพานนท์

“อาหารหรือขยะ?”: การสื่อสารกับการจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทย **160**
รัตติกาล เจนจัด

การสำรวจความนิยมและการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย **227**
ชาติณรงค์ วิสุตกุล

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* **258**
สุเมธ ชัยไธสง
นริศรา อินทะสิริ

สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม ผ่านการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* **330**
พัชนี แสนไชย
อนุชา แพ่งเกษร

การเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ย ของเกษตรกร ผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี **365**
ปรัธนา กิจเจริญ
พัชรา เอี่ยมกิจการ สบายใจ
สมศักดิ์ คูหาสวรรค์เวช
วันเฉลิม พรหมศร

บรรณนิทัศน์: *The Science of Storytelling: ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่องให้ตรึงใจด้วยวิทยาศาสตร์สมอง* **401**
เกศราพร ทองพุ่มพฤกษา

ทัศนะหรือข้อคิดเห็นในบทความที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ *วารสารศาสตร์* ฉบับนี้ เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน มิใช่ทัศนะหรือข้อคิดเห็นของกองบรรณาธิการ หรือของคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ประสงค์จะขอนำข้อความใดจากวารสารฉบับนี้ไปเผยแพร่จะต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนตามกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์เสียก่อน

บทบรรณาธิการ
“สื่อสารศึกษาต้องรอด”

ปีพุทธศักราช 2569 นี้ เป็นปีครบรอบหกนักษัตรของคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นับแต่การถือกำเนิดขึ้นในฐานะแผนกอิสระวารสารศาสตร์ภายใต้โครงสร้างคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ รั้วแม่โดม 72 ปีที่ได้ผ่านร้อนผ่านหนาวผ่านคลื่นลมที่ถาโถมมาหลายระลอก แม้จะมีบางห้วงเวลาที่เราอาจหลงลืมหมุดหมายเบื้องต้นกันไปบ้าง แต่ปีครบรอบนักษัตรเยี่ยงนี้ก็ถือเป็นอีกวาระหนึ่งที่เหมาะแก่การสะท้อนย้อนทบทวนอัตลักษณ์ตัวตน อันเป็น DNA ในความเป็น **“วารสารศาสตร์”** ว่าคืออะไร

หาก “ฉันรักธรรมศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์สอนให้ฉันรักประชาชน” ฉันใด จิตวิญญาณแห่ง **“วารสารศาสตร์”** ก็เป็นส่วนหนึ่งของการเจริญรอยตามคำขวัญประจำมหาวิทยาลัยด้วยกันฉันนั้น ด้วยเหตุฉะนี้ ศาสตร์ด้าน “สื่อสารศึกษา” (communication studies) จึงไม่เพียงจะสนใจศึกษาสื่อต่างๆ ในฐานะเป็น “เครื่องมือ” (tools) เพื่อบรรลุฝั่งฝันของปัจเจกบุคคลหรือองค์กร หากแต่ยังมุ่งเน้นการค้นหาวิทยาการความรู้ด้านการสื่อสาร เพื่อให้เข้าใจคน เข้าใจโลก และเคียงข้างเพื่อปลดปล่อยศักยภาพแห่งมวลมนุษย์

เพื่อขานรับกับการค้นหาและตอกย้ำอัตลักษณ์แห่ง **“วารสารศาสตร์”** ในวโรกาสที่กล่าวมานี้ วารสารวิชาการ *วารสารศาสตร์* กับธีมเล่มล่าสุด **“สื่อสารศึกษาต้องรอด”** จึงได้ประมวลผลงานบทความ 7 เรื่องราวเนื้อหาที่สะท้อนความก้าวหน้าแห่งศาสตร์วิชาด้านวารสารศาสตร์ กับการตั้งคำถามเพื่อเข้าใจและเพื่อสร้างเสริมพลังแห่งปัจเจกและสังคม

เริ่มต้นกับสองบทความแรกที่นำเสนอแง่มุมการสื่อสารกับพลังขับเคลื่อน “เสียงเล็กๆ” ที่ยังเปล่งออกมาผ่านพื้นที่ของร่างกาย (body space) โดยในเรื่องแรกนั้นเป็นบทความวิจัยของ อารดา ครุจิต กับการตั้งคำถามเรื่องการสื่อสารกับการต่อสู้เชิงความหมายของร่างกายผู้พิการผ่านภาพยนตร์และซีรีส์บนเน็ตฟลิกซ์ เมื่อลงมือวิเคราะห์ตัวบทในเน็ตฟลิกซ์ราวทศวรรษกว่าๆ ที่ผ่านมา ผู้เขียนพบว่า

จินตกรรมเรื่องแต่งเหล่านั้นมีทั้งด้านที่ผลิตซ้ำเพื่อตอกย้ำความหมายร่างกายแบบเดิมๆ ไปจนถึงรื้อถอนและสร้างความหมายใหม่ๆ เพื่อขับเคลื่อนความเข้าใจเกี่ยวกับความพิการ และท้าทายภาพจำแบบเดิมๆ เพื่อบ่งบอกนัยว่า ผู้พิการ “ก็เป็นคนธรรมดาไม่พิเศษ ก็เป็นคนที่เดินดินอย่างคนทั่วไป”

จากร่างคนพิการมาสู่ร่างของชายข้ามเพศ (transmen) นั้น เพราะร่างกายอาจไม่ใช่อำนาจแห่งปัจเจกบุคคลเสมอไป แต่เป็นด่านแรกของสนามต่อสู้ (site of struggle) ในการกำหนดคุณค่าความหมาย พรทิพย์ นิพพานนท์ จึงได้ลงมือพินิจพิเคราะห์แวดวงศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ และพิสูจน์ให้เห็นว่าร่างกายชายข้ามเพศเป็นเวทีปะทะต่อกรกัน ระหว่างด้านหนึ่งที่อำนาจวาทกรรมการแพทย์พยายามควบคุมและกำกับการก่อกลาย “ร่างกายใต้บงการ” (docile body) กับอีกด้านหนึ่งที่ปัจเจกในฐานะผู้กระทำการ (human agency) ก็ผลิตยุทธวิธี (tactics) และปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อสู้และไม่ยอมจำนนต่ออำนาจความรู้แบบเบ็ดเสร็จดังกล่าว

ต่อมา บทความอีก 5 เรื่องถัดจากนั้นเลือกนำเสนอแง่มุมการสื่อสารกับการทำความเข้าใจและขับเคลื่อนสังคมในหลากหลายระดับ ตั้งแต่ระดับสากลไล่เรื่อยไปถึงระดับท้องถิ่น โดยในบทความแรกนั้น หากศตวรรษที่ 21 เป็นยุคสมัยที่สังคมโลกและสังคมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาความมั่นคงทางอาหาร อันหมายรวมถึงวิกฤติขยะจากอาหารที่คุกรุ่นอยู่ในปัจจุบัน รัตติกาล เจนจัด ได้เปิดประเด็นคำถามเชิงวิภาษวิธีทางประวัติศาสตร์ที่เผยให้เห็นว่า เมื่อวิถีการผลิตอาหารปรับตัวสู่ยุคอุตสาหกรรมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ระบบทุนนิยมไม่เพียงกระตุ้นการบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัด หากยังพ่วงพาปัญหาวิกฤติขยะจากอาหารให้ปะทุขึ้นอย่างรุนแรง จนมาในช่วงสองทศวรรษให้หลังนี้เองที่คนชั้นกลางกลุ่มหนึ่งได้สำเหนียกต่อปัญหาดังกล่าว และอาศัยช่องทางการสื่อสารอันหลากหลายเพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติการแห่งสังคม (social practice) ในการจัดการขยะจากอาหารและตอบโจทย์การพัฒนาที่ยั่งยืนไปสู่อนาคต

ถัดจากนั้น ในยุคที่สังคมไทยถูกร้อยรัดยึดโยงเข้าสู่กระแสเศรษฐกิจการเมืองแบบโลกาภิวัตน์อย่างมิอาจหลบเลี่ยงได้ บนความจำเป็นที่ไทยต้อง “รู้จักเรารู้จักเขา” เช่นนี้ ชาติณรงค์ วิสุตกุล ได้นำเสนอบทความวิจัยสำรวจความนิยมและเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเทศจีนในรายการโทรทัศน์ของไทย *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า ในขณะที่รายการโทรทัศน์เป็นส่วนหนึ่งของสะพานเชื่อมโยงประสบการณ์ผู้ชมไทยกับเนื้อหาเศรษฐกิจสังคมจีนให้ใกล้ชิดผูกพันกันมากขึ้น แต่ในเวลาเดียวกัน ภาพตัวแทนสายสัมพันธ์ไทย-จีนที่ดู “ไม่ใกล้ไม่ไกล” ในความรู้สึก ก็สะท้อนถึงอำนาจละมุน (soft power) ภายใต้วิถีแห่งจีนาภิวัตน์

เขยิบจาก “ความเป็นโลก” (globalism) มาสู่ “ความเป็นท้องถิ่น” (localism) อีกสองบทความต่อจากนี้เลือกศึกษาความเป็นโลกและท้องถิ่นผ่านตัวบทภาพยนตร์ที่ต่างเรื่องกัน โดยในเรื่องแรกนั้น กับเสียงเพลงประกอบที่ว่า “ยามเมื่อฝนเทลงมา เดาว่าฟ้านั้นอวยพร...” สุเมธ ชัยไธสง และนริศรา อินทะสิริ ได้ลงมืออ่านความหมายเชิงปรัชญาที่ซุกซ่อนอยู่ในสัญญะต่างๆ ของภาพยนตร์ *วิมานหนาม* ด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องเล่า ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า ภายใต้เส้นเรื่องหลักความสัมพันธ์ของตัวละครที่มีเพศวิถีและผลประโยชน์ต่างกันไป อีกด้านหนึ่งเรื่องเล่าดังกล่าวยังแฝงฝังการปะทะกันระหว่างปรัชญาเชิงจิตนิยมที่สื่อสารผ่านการเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งผูกโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ กับอีกชุดของปรัชญาสัจนิยมผ่านวิถีการเกษตรแผนใหม่ของคนรุ่นใหม่ อันแสดงนัยของภาพยนตร์ที่เป็นจุดบรรจบกันของภาวะกำกวมระหว่างจารีตนิยมกับค่านิยมสมัยใหม่

ส่วนบทความอีกเรื่องนั้น พัชนี แสนไชย และอนุชา แพ่งเกษร ได้ทำการวิจัยการเล่าเรื่องและตีความหมายผ่านสัญญะในภาพยนตร์สารคดี *นคร-สวรรค์* ของผู้กำกับหญิง พวงสร้อย อักษรสว่าง ด้วยการใช้แนวคิดสัญศาสตร์และการวิเคราห์มุมมองของผู้กำกับผ่านทฤษฎีประพันธกร ผู้เขียนได้ตีความให้เห็นว่า ภาพยนตร์ได้ผลิตซ้ำสัญญะและความหมายว่าด้วยความตาย ผ่านการปรุงแต่งอารมณ์ความเสียใจและความทรงจำ เพื่อเปิดพื้นที่จินตนาการให้ผู้ชมได้

รู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์ และเป็นหนึ่งเดียวกับโลกสัญลักษณ์ของเรื่องราวที่ผูกเล่าเอาไว้

และปิดท้ายกับการศึกษาแนวสื่อสารทางการตลาดในชุมชนท้องถิ่น ปรัธนา กิจเจริญ และคณะ ได้ออกแบบการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดกับอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และชี้ให้เห็นในท้ายที่สุดว่า ความเข้าใจมิติการสื่อสารการตลาดของท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญของการจัดการห่วงโซ่อุปทานในการจัดการจากต้นน้ำสู่ปลายน้ำ ที่หล่อเลี้ยงเศรษฐกิจของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

จากตัวอย่างของบทความทั้ง 7 เรื่อง ในวารสารวิชาการ *วารสารศาสตร์* ฉบับ **“สื่อสารศึกษาต้องรอด”** เป็นรูปธรรมซึ่งบ่งชี้ว่า ศาสตร์ด้านการสื่อสารของไทยในรอบหลายทศวรรษที่ผ่านมาเป็นพลวัตขององค์ความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง บุกเบิกโจทย์และมุมมองใหม่ๆ ที่มีต่อทั้งตัวสื่อ ตัวสาร และมนุษย์ผู้กระทำการสื่อสารในหลายมิติ จากความเข้าใจผลกระทบของสื่อเชิงจิตวิทยาสู่การตั้งคำถามเรื่องอำนาจ อุดมการณ์ และการกำหนดคุณค่าความหมาย จากความสนใจการสื่อสารในมุมเล็กๆ ของร่างกายปัจเจกบุคคลสู่ความสัมพันธ์ของการสื่อสารกับสังคมมหภาค จากการสื่อสารในระดับโลกมาจนถึงระดับชุมชนท้องถิ่นที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนมากมาย และที่แน่ๆ ความรู้ความเข้าใจและความสืบเนื่องในการค้นคว้าวิทยาการของศาสตร์ด้าน **“สื่อสารศึกษา”** ถือเป็นภารกิจสำคัญของจิตวิญญาณแห่ง **“วารสารศาสตร์”** กับการสร้างเสริมศักยภาพของมนุษย์ ที่จัก **“ต้องรอด”** เพื่อมุ่งสู่สังคมไทยอย่างสร้างสรรค์ในทศวรรษและอนาคตข้างหน้าต่อไป

สมสุข หินวิมาน
บรรณาธิการ

การสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์

อารดา ครุจิต[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์ ตั้งแต่ปี 2010-2024 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและการวิเคราะห์เชิงแก่นสาระจากภาพยนตร์และซีรีส์จำนวน 22 เรื่อง ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารเกี่ยวกับร่างกายของตัวละครพิการมีรูปแบบการต่อสู้ ประกอบด้วยการไม่เปิดเผย การอธิบาย การสาธิต และการสร้างประสบการณ์ใหม่เกี่ยวกับความพิการ และผลการวิจัยยังชี้ว่า ร่างกายของคนพิการถูกประกอบสร้างความหมายในสามระดับ ได้แก่ (1) ความหมายเชิงด้อยค่า (2) ความหมายเชิงชูค่า และ (3) ความหมายเชิงความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม โดยความหมายเกี่ยวกับความพิการไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในระดับร่างกาย แต่เป็นพื้นที่ของการต่อรองทางอำนาจ ความหมาย และการมองเห็นตัวตนของคนพิการในสังคม การปรากฏของตัวละครพิการในเนื้อหาจึงทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความหมายสามลักษณะ ได้แก่ (1) การสร้างความหมายแบบผลิตซ้ำความหมาย ซึ่งยังพบการนำเสนอความพิการในกรอบความขาดพร่อง ความเศร้า ความเสียหาย หรือความไม่สมบูรณ์ของชีวิต โดยเฉพาะในเรื่องที่ตัวละครพิการภายหลังเหตุการณ์ในชีวิตทำให้ชีวิตพลิกผันจนมีความพิการ ภาพของความพิการจึงผูกโยงกับการสูญเสียคุณค่า การเป็นภาระ หรือความรักที่เป็นไปไม่ได้ (2) การรื้อถอนความหมาย ปรากฏในเนื้อหา

* วันที่รับบทความ 10 ธันวาคม 2568; วันที่แก้ไขบทความ 2 มกราคม 2569; วันที่ตอบรับบทความ 7 มกราคม 2569

[1] รองศาสตราจารย์ ดร. กลุ่มวิชาวิทยุโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส่วนหนึ่งที่ท้าทายภาพจำแบบเดิม โดยนำเสนอชีวิต ความรัก การทำงาน ความสัมพันธ์ และความปรารถนาของคนพิการในฐานะมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีและสิทธิเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป แนวทางนี้ทำให้ผู้ชมเห็นคนพิการในฐานะความแตกต่างไม่ใช่ความบกพร่อง (3) การสร้างความหมายใหม่ พบในผลงานที่ตัวละครพิการมีบทบาทเชิงอำนาจหรือการขับเคลื่อนความเข้าใจเกี่ยวกับความพิการ การนำเสนอเช่นนี้ไม่เพียงรื้อภาพจำเดิม แต่ยังสร้างความหมายใหม่ให้ความพิการเป็นพื้นที่ของศักดิ์ศรี ความเท่าเทียม มีโอกาสในการเลือก และการมีส่วนร่วมในระดับโครงสร้าง สะท้อนการฟื้นคืนพื้นที่ในการดำรงอยู่ให้กับร่างกายของคนพิการในเชิงสัญลักษณ์และเชิงสังคม

แพลตฟอร์มสื่อสตรีมมิงกำลังมีบทบาทสำคัญในการกำกับกรอบคุณค่าและกำหนดพื้นที่ทางการสื่อสารใหม่ในเรื่องคนพิการผ่านนโยบายสื่อ ในกรณีของเน็ตฟลิกซ์ มีนโยบาย inclusion และการสนับสนุนผู้สร้างสรรค์จากกลุ่มชายขอบ ผลวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ความหมายเกี่ยวกับความพิการในสื่อดังกล่าวกำลังเคลื่อนออกจากกรอบอคติเดิม ที่เน้นความเวทนาและความพิเศษ ไปสู่การยอมรับความพิการในฐานะความหลากหลายของมนุษย์ที่มีตัวตน ความสัมพันธ์ และศักดิ์ศรีเทียบเท่าคนทั่วไป อย่างไรก็ตาม การนำเสนอเนื้อหาบางส่วนยังคงดำเนินอยู่ภายใต้กรอบความหมายเกี่ยวกับความพิการที่ผู้ชมคุ้นเคยและยอมรับได้มากกว่าจะเปิดเผยความหลากหลายและความซับซ้อนของประสบการณ์ในชีวิตจริงของคนพิการอย่างเต็มรูปแบบ

คำสำคัญ: คนพิการ การประกอบสร้างความหมาย ร่างกายของคนพิการ สื่อสตรีมมิง

Constructing the Meanings of Disability and the Disabled Body in International Films and Series on Netflix

Arada Karuchit[2]

Abstract

This study investigates the construction of meanings surrounding the bodies of persons with disabilities in international films and series on Netflix, which were produced from 2010 to 2024. Employing qualitative methods and thematic analysis, the research examines 22 selected titles featuring disabled characters across leading and supporting roles. The findings reveal that four principal forms of bodily resistance emerged: concealing, narrating, demonstrating, and reconstructing new bodily experiences to audiences. The study identifies three dominant modes of constructing meaning: (1) inferior bodies, (2) superior bodies, and (3) humanized bodies grounded in equality.

The study shows that the meanings of disability extend beyond the physical body and constitute a contested space of power, representation, and identity. The presence of disabled characters in media operates as a key mechanism for constructing three major modes of meaning. (1) Reproduction of meaning**:** Narratives often continue to portray disability through deficit-based frames such as loss, burden, tragedy, or life's incompleteness, especially when disability follows a

[2] Associate Professor, Department of Radio, Television and Digital Media, Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

life-changing event, reinforcing its association with diminished value or unattainable relationships. (2) Deconstruction of meaning: Some contents challenge conventional stereotypes by representing disabled people's lives, relationships, work, and desires as equal and dignified, reframing disability as "difference" rather than "deficiency." (3) Reconstruction of meaning: Other contents grant disabled characters agency and reimagine disability as a site of dignity, equality, choice, and participation, thereby reshaping both social and symbolic spaces for disabled people.

Media streaming platforms have begun to play a significant role in shaping value frameworks and redefining the communicative space surrounding disability through their media policies. In the case of Netflix, initiatives such as inclusion policies and support for creators from marginalized communities contribute to this shift. The findings indicate that representations of disability on such platforms are moving away from long-standing biases rooted in pity or exceptionalism, toward an understanding of disability as an aspect of human diversity. However, some representations remain bound to familiar and socially acceptable narrative frames, rather than revealing the full diversity and complexity of disabled people's everyday realities.

Keywords: disability, construction of meanings, disabled bodies, streaming media

1. บทนำ

การศึกษาความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในสื่อบันเทิงร่วมสมัย เป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และโครงสร้างอำนาจ ในยุคที่สื่อดิจิทัลมีบทบาทสูงต่อการรับรู้ของผู้คน ภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์ (Netflix) ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงสร้างสรรค์ความบันเทิง หากยังเป็นกลไกเชิงวัฒนธรรมในการผลิตและต่อรองความหมายเกี่ยวกับ “ความพิการ” ในหลากหลายมิติ ทั้งในระดับปัจเจก สังคม ไปจนถึงระดับอุดมการณ์ร่วมของวัฒนธรรมสื่อสมัยใหม่ เนื้อหาในสื่อนี้จึงเป็นช่องทางสำคัญในการทำความเข้าใจว่า สังคมยุคใหม่มองเห็นร่างกายของคนพิการอย่างไร และการสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดบ้างในสื่อในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา

การวิจัยการสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบน เน็ตฟลิกซ์ มีความสำคัญด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรก ในมิติด้าน “เนื้อหา” เนื้อหาภาพยนตร์และซีรีส์ช่วยสร้างความบันเทิงและผ่อนคลายความตึงเครียดให้กับผู้ชม ในขณะเดียวกัน เนื้อหาที่ถูกถ่ายทอดในสื่อมีส่วนในการสร้างความหมายเกี่ยวกับความพิการในสังคม ภาพยนตร์และซีรีส์บางเรื่องอาจสร้างความหมายเกี่ยวกับความพิการในบางแง่มุม เช่น การนำเสนอในเชิงด้อยค่าหรือเวทนานิยม (inferiority) หรือในเชิงชูค่าเกินจริงหรือวีรชนนิยม (superiority) เนื่องจากแต่เดิมในมิติทางธุรกิจ สื่อ ความพิการสามารถใช้เป็นทุนในการสร้างรายได้และผลกำไรในงานบันเทิงได้ ร่างกายคนพิการคือ “ความประหลาด” (freak) ความพิการเป็น “ความเป็นอื่น” ที่นำคนพิการมาใช้ในการแสดงอย่างแพร่หลายในต้นศตวรรษที่ (Bogdan and Taylor, 2013) นอกจากนั้น ในเนื้อหาบางประเภท เช่น สื่อกีฬา ร่างกายของคนพิการคือความเหนือมนุษย์ วีรชน และแรงบันดาลใจ (Rees et al., 2019) วาทกรรมความพิการตามมิติทางธุรกิจสื่อจึงมีผลต่อการนิยามว่า ความพิการคือทุนทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านความด้อยกว่า (inferiority) และความเหนือกว่า (superiority) ที่ใช้ประโยชน์ได้ในธุรกิจสื่อ และสื่อมวลชนได้สร้างภาพจำ

เกี่ยวกับความพิการทั้งสองด้านในลักษณะทำซ้ำๆ ซึ่งส่งผลต่อการสร้างทัศนคติของสังคมมาโดยตลอด (อารดา ครุจิต, 2566) ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดความหมายแบบเหมารวมเกี่ยวกับคนพิการ ซึ่งอาจส่งผลต่อมุมมองของผู้ชมที่มีต่อคนพิการในสังคม อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันผู้วิจัยสังเกตว่า ภาพยนตร์และซีรีส์หลายเรื่องอาจจะกำลังช่วยรื้อถอนความหมายและสร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับความพิการ และเป็นไปได้ว่า จะช่วยทลายกำแพงอคติและการเลือกปฏิบัติที่มีต่อกลุ่มคนพิการในสังคม การเข้าไปศึกษาในพื้นที่ของภาพยนตร์และซีรีส์ซึ่งเป็นเนื้อหาบันเทิงที่เข้าถึงได้ง่ายและเป็นวัฒนธรรมประชานิยม จะช่วยทำให้ผู้วิจัยเข้าใจการสร้างความหมายเกี่ยวกับความพิการในสังคมที่รับรู้ร่วมกันได้คมชัดและลึกซึ้งมากขึ้น

ประการที่สอง ในมิติด้าน “แพลตฟอร์ม” ในฐานะเน็ตฟลิกซ์ เป็นสื่อสตรีมมิงที่ผู้ใช้สื่อนิยมใช้เป็นทางเลือกในการเสพความบันเทิง สื่อดังกล่าวมีคุณลักษณะที่สำคัญคือ เป็นพื้นที่เลือกรับชมเนื้อหาตามความสนใจเฉพาะ โดยเนื้อหาในพื้นที่สื่อนี้ค่อนข้างมีความลื่นไหลและเปิดกว้าง มีความหลากหลาย และมีการท้าทายอคติต่างๆ ของสังคมแฝงอยู่ในเนื้อหา เมื่อเทียบกับสื่อวิทยุโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อที่แพร่ในวงกว้างได้ แต่การสื่อสารเรื่องความพิการมีลักษณะที่อคติต่างๆ ยังไม่คลายตัว และขาดความหลากหลาย และข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ เนื้อหาในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมามีเนื้อหาที่เปิดรับต่อความหลากหลายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประเด็นความหลากหลายทางเพศ หรือความหลากหลายทางร่างกายหรือความพิการ และเนื้อหาเหล่านั้นได้รับความนิยมในกลุ่มผู้ชม ทำให้แพลตฟอร์มดังกล่าวได้รับผลประโยชน์ทางรายได้ นอกจากนั้น ยังได้รับการการันตีคุณภาพด้วยรางวัลด้านสื่อต่างๆ และได้รับความสนใจและคำวิจารณ์ในเชิงบวกจากชุมชนคนพิการด้วย จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า เน็ตฟลิกซ์ได้มีการบริหารจัดการเกี่ยวกับเนื้อหาด้วยวิธีคิดและนโยบายแบบ inclusion (การรวมความแตกต่างหลากหลาย) ผ่านนโยบายและการปฏิบัติอย่างเป็นรูปแบบธรรม โดยในช่วงปี 2010 เริ่มจากการศึกษาวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยชั้นนำในการทำการวิจัยที่ชื่อว่า “Inclusion

Initiative" วิเคราะห์เนื้อหาของเน็ตฟลิกซ์ว่ามีประเด็นเรื่องความหลากหลายมากน้อยเพียงใด เพื่อกำหนดทิศทางการทำงานเกี่ยวกับความหลายหลาย นอกจากนั้น เริ่มคิดพัฒนาเนื้อหารายการโดยตั้งโจทย์ "Who is not here?" (คนกลุ่มใดไม่อยู่ในเนื้อหาในเน็ตฟลิกซ์) นอกจากมีส่วนงานที่เรียกว่า "Inclusion" รับผิดชอบในการบริหารจัดการองค์ความรู้ให้กับองค์กรทั้งในส่วนของฝ่ายพัฒนาเนื้อหาโดยการสนับสนุนให้กลุ่มคน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนพิการ กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ กลุ่มผู้มีความหลายหลายทางเชื้อชาติ ได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างสรรค์เนื้อหาทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง

นอกจากนั้น ภาพยนตร์และซีรีส์บนแพลตฟอร์มสตรีมมิงมีบทบาทเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญต่อการกำหนดการรับรู้และจินตนาการทางสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะ Netflix ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มสตรีมมิงระดับโลก ที่มีฐานผู้ชมจำนวนมาก ครอบคลุมหลากหลายประเทศและวัฒนธรรม ความแพร่หลายดังกล่าวทำให้เนื้อหาบน Netflix มิได้จำกัดอิทธิพลอยู่เพียงในบริบทท้องถิ่น หากแต่มีศักยภาพในการผลิตซ้ำและส่งต่อความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ ร่างกาย และความพิการในระดับสากล การเลือก Netflix เป็นสนามวิจัยในงานนี้จึงมิได้มุ่งเพียงการศึกษาตัวบทภาพยนตร์หรือซีรีส์เฉพาะเรื่อง หากแต่เป็นการพิจารณาบทบาทของแพลตฟอร์มสื่อร่วมสมัย ที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบสร้างและต่อรองวาทกรรมความพิการ ซึ่งอาจส่งผลต่อการรับรู้ของผู้ชมในวงกว้างและมีนัยต่อความเข้าใจเรื่องความพิการในสังคม การวิจัยในแพลตฟอร์มนี้จึงมีความน่าสนใจ โดยเฉพาะในมิติของการเคลื่อนไหวในบริบทธุรกิจสื่อบันเทิงสตรีมมิงที่เข้ามามีบทบาทต่อการสร้างความหมายเกี่ยวกับความพิการ

ประการที่สาม ในมิติของ "ร่างกาย" คนพิการ การวิจัยให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่อง "อำนาจทางการสื่อสารและร่างกาย" โดยพิจารณาว่า สังคมมักทำความเข้าใจร่างกายของคนพิการผ่านกรอบคิดเรื่อง "ความบกพร่อง" ส่งผลให้เกิดการกดทับ การเลือกปฏิบัติ และการกีดกันจากพื้นที่สาธารณะ คนพิการจึงถูกทำให้มองไม่เห็น ถูกละเลย หรือถูกผลักออกจากโครงสร้างสังคมหลัก ความพิการถูกทำให้เป็น "ปัญหา" และกลายเป็นรากฐานของอคติที่มองว่า คนพิการ

มีความสามารถด้อยกว่า นำไปสู่ข้อจำกัดด้านโอกาส การเข้าถึงทรัพยากร และการถูกลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ ร่างกายของคนพิการยังมักถูกควบคุมหรือถูกตัดสินใจแทน โดยปราศจากอำนาจในการกำหนดชีวิตและร่างกายของตนเอง สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กดทับและจำกัดเสรีภาพทางกายภาพและการดำรงชีวิตของพวกเขา ปัญหาเชิงโครงสร้างนี้มีรากจากวิธีคิดแบบ binary opposition ที่แบ่ง “พิการ/ไม่พิการ” และจัดลำดับคุณค่าของร่างกาย โดยให้ร่างกายของคนพิการอยู่ในสถานะที่ด้อยกว่า ดังนั้น การศึกษาการต่อสู้เชิงอำนาจผ่านความหมายของ “ร่างกาย” จึงมีความสำคัญ เพราะเป็นการตั้งคำถามและรื้อสร้างมุมมองเดิม การวิเคราะห์การผลิตความหมายเกี่ยวกับความพิการในพื้นที่สื่อสมัยใหม่ ซึ่งเริ่มนิยามความพิการในมิติที่หลากหลายขึ้น จึงช่วยเปิดพื้นที่ใหม่ในการทำความเข้าใจคนพิการในฐานะผู้มีตัวตน คุณค่า และอำนาจในการกำหนดความหมายเกี่ยวกับร่างกายของตนเอง

ประการสุดท้าย ผู้วิจัยพบว่า มีช่องว่างทางองค์ความรู้ที่ยังต้องการการศึกษาเพิ่มเติม จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา แม้จะมีงานศึกษาว่าด้วยการสื่อสารภาพลักษณ์และภาพตัวแทนของคนพิการในสื่อหลายประเภท เช่น วรรณกรรม ภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์ แต่ยังขาดการศึกษาเชิงลึกในบริบทของสื่อสตรีมมิง โดยเฉพาะเนื้อหาต่างประเทศ ซึ่งมีอิทธิพลสูงในภูมิทัศน์สื่อร่วมสมัย นอกจากนี้ ยังไม่มีงานวิจัยใดวิเคราะห์ “ร่างกายของคนพิการ” ผ่านอำนาจทางการสื่อสารของผู้ผลิตเนื้อหาที่เป็นองค์กรสื่อขนาดใหญ่มาก่อน ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมีความสำคัญ เพราะจะช่วยเปิดพื้นที่ให้เข้าใจความหมายของ “ความพิการ” ผ่านมุมมองของผู้มีอำนาจทางการสื่อสารในวัฒนธรรมสื่อสมัยใหม่ว่าเป็นอย่างไร กำลังเคลื่อนตัวหรือเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด ความเข้าใจดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการสื่อสารเกี่ยวกับความหลากหลายทางร่างกาย ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญในยุคปัจจุบัน ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการออกแบบเนื้อหาสื่อ การกำหนดนโยบายด้านสื่อ และการส่งเสริมแนวคิดการอยู่ร่วมกันบนฐานความแตกต่างหลากหลายผ่านกระบวนการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาการสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์

2.2 เพื่อศึกษาการรื้อถอนความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์

2.3 เพื่อศึกษาการสร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์

3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 ขอบเขตการวิจัยเชิงเวลา: การวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมภาพยนตร์และซีรีส์ที่ผลิตและเผยแพร่บนแพลตฟอร์ม Netflix ระหว่างปี 2010-2014 เนื่องจากช่วงตั้งแต่ปี 2010 เป็นต้นมา เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายด้านเนื้อหาที่มุ่งสนับสนุนความแตกต่างหลากหลายบนแพลตฟอร์มอย่างมีนัยสำคัญ การกำหนดขอบเขตเช่นนี้ช่วยให้สามารถสำรวจแนวโน้ม การเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการของการสร้างความหมายเกี่ยวกับ “ร่างกายของคนพิการ” ในสื่อสตรีมมิงได้อย่างครอบคลุมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

3.2 ขอบเขตการวิจัยเชิงพื้นที่: การวิจัยจะมีขอบเขตในการศึกษาภาพยนตร์และซีรีส์ที่มีการฉายในแพลตฟอร์มสตรีมมิงเฉพาะ Netflix โดยเป็นเนื้อหาจากประเทศต่างๆ

3.3 ขอบเขตเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล: การวิจัยจะใช้ภาพยนตร์และซีรีส์ที่มีการฉายบน Netflix เป็นแหล่งข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ตัวละครที่เป็นคนพิการ โดยจะมีการกำหนดคำค้น ได้แก่ คำว่า disability

4. การทบทวนวรรณกรรม

การทำความเข้าใจ “ความหมายของความพิการ” และ “ร่างกายของคนพิการ” จำเป็นต้องพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดและวาทกรรมที่หลากหลาย ซึ่งสะท้อนถึงกระบวนการที่สถาบันต่างๆ ในสังคมได้เข้ามามีบทบาทในการ

กำหนดความหมายต่อกลุ่มคนพิการ งานวิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดสำคัญ โดยเน้นให้เห็นถึงการทำงานของวาทกรรมเกี่ยวกับความพิการ การประกอบสร้างความหมายทางสังคม และการใช้ร่างกายเป็นพื้นที่ของการสื่อสารในสื่อ การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อเป็นฐานทางแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์สื่อบันเทิงบนเน็ตฟลิกซ์ ดังต่อไปนี้

4.1 แนวคิดการสร้างความหมายทางสังคม (Social Construction of Meaning)

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความหมายทางสังคม จะเป็นกรอบในการตอบคำถามการวิจัยที่มุ่งพิจารณาการสื่อสารผ่านร่างกายคนพิการ ซึ่งเป็นพื้นที่สื่อสารของมนุษย์ที่ใช้ต่อสู้กับการถูกโครงสร้างทางสังคมเข้ามากำหนดไว้มาก โดยแนวคิดการสร้างความหมายทางสังคมตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษานั้น มีจุดร่วมที่สำคัญคือ ความเป็นจริงมิใช่เป็นสิ่งที่มีอยู่ แล้วรอให้ไปค้นพบแบบที่สำนักประจักษ์นิยม (empiricism) เชื่อถือ ในทางตรงกันข้าม นักวัฒนธรรมศึกษาเชื่อว่า ความเป็นจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา (constructed) โดยแนวคิดนี้อธิบายว่า มนุษย์มีโลกแวดล้อมรอบตัวอยู่ 2 ระดับ ระดับแรกคือ โลกทางกายภาพ (physical world) ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และระดับที่สองคือ โลกทางสังคม (social world) ซึ่งเกิดจากการสร้างของสังคม โลกทางสังคมนี้ย่อมมีความหมายที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ แต่ละยุคสมัย (กาญจนา แก้วเทพ, 2554) อาจจะกล่าวได้ว่า โลกทางกายภาพเป็นโลกที่สัมผัสได้ ในขณะที่โลกทางสังคมเป็นโลกที่มีการต่อสู้และต่อรองเพื่อประกอบสร้างความเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ด้วยการสร้างความหมาย การรื้อถอนความหมาย และการสร้างความหมายใหม่ โดยการประกอบสร้างความหมาย (construction) คือ การสร้างความหมายเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ขึ้นมา ซึ่งอาจจะเกิดจากการรับรู้โลกรอบตัว สื่อมวลชน หรือสื่อต่างๆ ในขณะที่การรื้อถอนความหมาย (deconstruction) หมายถึง การต่อสู้หรือต่อรองทางความหมายที่อาจจะเป็นมายาคติเดิมที่อยู่ในสังคมที่ อาจจะมีผลกระทบกับบุคคล กลุ่มคน หรือวัฒนธรรม ส่วนการสร้างความหมายใหม่ (reconstruction) คือ การสร้างหรือปรับปรุงความหมายใหม่ โดยการสร้าง

มุมมองหรือความเข้าใจที่แตกต่างออกไป เพื่อให้เห็นว่า ความหมายของสิ่งนั้นๆ สามารถมีหลายแง่มุมหรือความหมายที่แตกต่างกันได้ ซึ่งการสร้างและการเปลี่ยนแปลงความหมายนี้ขึ้นอยู่กับวาทกรรม การปะทะต่อสู้ทางวาทกรรมที่เข้ามากำหนด แนวคิดนี้เน้นความสำคัญของสื่อว่า มีบทบาทในการหล่อหลอมทัศนะที่ผู้คนใช้ในการมองตัวเอง (ชีวทัศน์) และใช้ในการมองโลก (โลกทัศน์) นอกจากนั้น สื่อยังเป็นเครื่องมือพื้นฐานที่ผู้คนใช้เป็นทางผ่านเข้ามามีส่วนร่วมในวัฒนธรรมทางสังคม และทำความเข้าใจว่าคนเราสร้างความหมายกับโลกรอบตัวอย่างไร แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความหมายทางสังคมจะเป็นกรอบการศึกษาที่ทำให้เห็นความหมายและความสำคัญที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของคนพิการว่า อะไรคือสิ่งที่คนพิการให้ความสำคัญ อะไรคือสิ่งที่พวกเขาต่อต้าน และเห็นว่าเป็นปัญหา เป็นต้น และช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงความหลากหลายและความซับซ้อนของมนุษย์และสังคมได้ชัดเจนมากขึ้น

4.2 แนวคิดเรื่อง “ร่างกาย”

แนวคิดเรื่อง “ร่างกาย” เป็นกรอบสำคัญในการทำความเข้าใจการสื่อสารผ่านร่างกายของคนพิการในสื่อบันเทิงร่วมสมัย โดยเฉพาะในภาพยนตร์และซีรีส์ ซึ่งร่างกายมิได้ปรากฏเพียงในฐานะวัตถุทางชีววิทยา หากแต่ทำหน้าที่ในฐานะ “ทุน” ที่ถูกนำมาใช้สร้างและถ่ายทอดความหมายเกี่ยวกับความพิการ ร่างกายจึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่การสื่อสารที่สะท้อนทั้งตัวตน การได้รับการยอมรับ และการขัดขืนต่อโครงสร้างทางสังคม เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคนพิการในสื่อจึงไม่ใช่เพียงการเล่าเรื่องของตัวละคร หากยังเป็นการใช้ร่างกายของคนพิการเป็นทุนทางเนื้อหาในธุรกิจสื่อ เพื่อผลิตและต่อรองความหมาย

จากหนังสือแปลไทยเรื่อง *ร่างกายใต้บงการ ปฐมบทแห่งอำนาจในวิถีสมัยใหม่* ที่ได้แปลจากบทความที่มีสาระสำคัญจากทัศนะของ Michel Foucault นักคิดชาวฝรั่งเศส ที่เป็นผู้มีบทบาทที่มีความสำคัญในการเคลื่อนไหวทางวิชาการที่เรียกว่า โครงสร้างนิยม ซึ่งได้สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อวงการสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาจนถึงในยุคปัจจุบัน หนังสือเล่มนี้ได้กล่าวว่า ในทุกๆ แห่งเกิดกระบวนการทางโครงสร้างที่เข้ามาแทรกแซงต่อชีวิตประจำวันของผู้คนผ่าน

สถาบันทางสังคม และกลายเป็นอำนาจในการบังคับควบคุมผู้คนจำนวนมากโดยที่ไม่มีใครเคยรู้ตัว (วีระชล บางศิริ และสุริยะ หาญพิชัย, 2563)

ภายใต้กรอบคิดดังกล่าว งานวิจัยนี้อาศัยแนวคิดเกี่ยวกับร่างกายของ Michel Foucault ในการทำความเข้าใจร่างกายในมิติสังคมและวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน ในทัศนะของ Foucault ร่างกายคือพื้นที่ที่อำนาจและความรู้ถูกแสดงออกและปฏิบัติการผ่านกลไกต่างๆ ของสังคม เขาให้ความสำคัญกับกระบวนการที่สถาบันต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล หรือเรือนจำ ใช้ในการควบคุม ปรับแต่ง และจัดระเบียบพฤติกรรมของร่างกายให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานและความคาดหวังทางสังคม ร่างกายในทัศนะของ Foucault จึงเป็นทั้งเป้าหมายของการจัดการเชิงอำนาจและผลิตผลของระเบียบวินัยที่แทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวัน สาระที่สำคัญอยู่ตรงที่ “ร่างกาย” ในมุมมองของ Foucault ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่รองรับการควบคุมเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ของการต่อต้านและขัดขืน ปัจเจกบุคคลสามารถใช้ร่างกายของตนแสดงออกถึงการไม่ยอมจำนนต่ออำนาจ เช่น การปฏิเสธบรรทัดฐาน หรือการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ที่ท้าทายกฎเกณฑ์ทางสังคม

แนวคิดนี้จึงช่วยในการวิเคราะห์ความพิการในสื่อ ทั้งส่วนที่ร่างกายถูกกำกับโดยวาทกรรมทางสังคม และส่วนที่ตัวละครพิการใช้ร่างกายของตนในการต่อรองและเรียกร้องความหมายใหม่ให้กับตนเอง การนำแนวคิดเกี่ยวกับร่างกายของ Foucault มาใช้ทำความเข้าใจความหมายเกี่ยวกับความพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์ ช่วยให้เห็นว่า การศึกษาร่างกายพิการในสื่อคือการศึกษาวาทกรรมที่มีอำนาจในการกำหนดความหมายของความพิการ ขณะเดียวกัน ก็เปิดช่องให้มองเห็นพลังของปัจเจกบุคคลในการต่อรองและขัดขืนวาทกรรมเหล่านั้นผ่านการทำให้ปรากฏเป็นภาพและการเล่าเรื่องในสื่อบันเทิงร่วมสมัย

4.3 แนวคิดเกี่ยวกับความหมายความพิการ

อารดา ครุจิต (2566) พบว่า ความพิการมิได้มีความหมายตายตัว หากถูกประกอบสร้างผ่านวาทกรรมของสถาบันต่างๆ ในสังคม เหมือนข้อของห่วงโซ่

ที่ร้อยกันไว้ ได้แก่ ศาสนา กฎหมาย การแพทย์ ธุรกิจสื่อ องค์กรคนพิการ สิทธิมนุษยชน ตลอดจนมุมมองของคนพิการเอง แต่ละมิติล้วนเข้ามานิยาม ระบุกรอบ และจัดวางสถานะของความพิการในรูปแบบที่แตกต่างกัน บางวาทกรรมทำให้ความพิการกลายเป็นภาวะที่ต่ำกว่า บกพร่อง หรือเป็นปัญหาที่ต้องเยียวยา ขณะที่บางวาทกรรมพยายามผลักดันให้เห็นความพิการในฐานะสิทธิ ศักดิ์ศรี และความธรรมดาของมนุษย์ ในมิติทางศาสนา ความพิการถูกผูกกับแนวคิดเรื่องกรรม บาป เวร หรือชะตากรรม ทำให้ถูกมองเป็นสภาพที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ยากจะเปลี่ยนแปลง แม้จะมีบางกรณีที่ตีความในเชิงบวก เช่น การมองว่าคนตาบอดมีพรสวรรค์หรือญาณพิเศษ แต่ภาพรวมแล้ววาทกรรมทางศาสนามักทำให้ความพิการถูกมองในฐานะภาวะที่ต้องยอมรับในฐานะผลของอำนาจเหนือมนุษย์หรือผลแห่งกรรม ส่วนในมิติทางกฎหมาย รัฐใช้อำนาจผ่านตัวบทและนโยบายในการจำแนกความพิการเป็นประเภทต่างๆ ตามข้อจำกัดทางร่างกาย กำหนดเงื่อนไขสิทธิ สวัสดิการ และการเข้าถึงทรัพยากร แม้กฎหมายจะเป็นเครื่องมือในการคุ้มครองและฟื้นฟูคุณภาพชีวิตคนพิการ แต่ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ความพิการถูกนิยามในกรอบ “ความบกพร่องในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน” เพื่อการจัดระเบียบทางสังคม

ในมิติทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ความพิการถูกมองเป็น “โรค” หรือ “ความผิดปกติ” ที่ต้องได้รับการแก้ไข ฟื้นฟู และป้องกัน อำนาจของความรู้ทางการแพทย์และธุรกิจประกันภัยทำให้ความพิการถูกผูกกับความเสี่ยงของชีวิตเป็นภาวะที่น่าหวาดกลัว แม้ความก้าวหน้าทางการแพทย์จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนพิการจำนวนมาก แต่ในระดับความหมายกลับย้ำให้เห็นว่า ความพิการคือสิ่งที่อยู่ไกลจาก “บรรทัดฐาน” ส่วนมิติทางธุรกิจสื่อก็มีลักษณะสองด้าน ด้านหนึ่งใช้ความพิการเป็นทุนทางเนื้อหา ทั้งในฐานะความด้อยกว่า (ความผิดปกติ ความเป็นอื่น ความน่าเวทนา) และในฐานะ “ความเหนือกว่า” แบบวีรบุรุษ แรงบันดาลใจ หรือความพิเศษเหนือมนุษย์ โดยสื่อมวลชนผลิตซ้ำภาพจำทั้งสองด้านอย่างต่อเนื่อง จนส่งผลต่อทัศนคติของสังคมว่าคนพิการคือ “คนละพวก คนละกลุ่ม” จากคนไม่พิการ

ในมิติขององค์กรคนพิการเอง แม้จะมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนเรียกร้องสิทธิ ต่อรองอัตลักษณ์ และสร้างความตระหนักรู้ในสังคม แต่ก็มีข้อวิจารณ์ว่า บางครั้งองค์กรคนพิการก็ผลิตซ้ำภาพจำของคนพิการในฐานะ “ผู้ต้องพึ่งพิงและรอการสงเคราะห์” เพื่อเป้าหมายในการระดมทุนหรือรับการสนับสนุนจากสังคม จึงทำให้ความพิการยังคงถูกผูกกับความน่าสงสารและความด้อยค่าในอีกชั้นหนึ่ง ขณะที่มิติด้านสิทธิมนุษยชนเข้ามาเปลี่ยนกรอบความคิด โดยย้ายจุดเน้นจาก “การสงเคราะห์” ไปสู่ “สิทธิ ศักดิ์ศรี และความเสมอภาค” ผ่านกรอบสิทธิมนุษยชนสากลและอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (CRPD) ซึ่งยืนยันว่าคนพิการมีสิทธิเข้าถึงบริการ โอกาส และทรัพยากรอย่างเท่าเทียม เป็น “หุ้นส่วน” และ “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” ในกระบวนการพัฒนาสังคม การพูดถึง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” จึงเป็นหัวใจของวาทกรรมสิทธิมนุษยชนที่พยายามยืนยันว่า ความแตกต่างรวมถึงความพิการไม่อาจถูกนำมาใช้ลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้ใด ซึ่งวาทกรรมเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน เป็นเหมือนห่วงโซ่ข้อล่าสุดในสังคมสมัยใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิของคนพิการมากขึ้น แต่ห่วงโซ่ข้ออื่นๆ ยังคงร้อยรัด ทำให้ความหมายเกี่ยวกับความพิการเป็นความหมายที่ผูกติดแน่น ไม่สามารถสลัดออกจากกันได้ขาด

ในขณะที่มุมมองของคนพิการเอง งานวิจัยของ อารดา ครุจิต (2566) ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่าง “ความพิการทางกาย” กับ “ความพิการทางสังคม” ในมุมมองคนพิการ ความพิการที่แท้จริงอาจไม่ใช่เพียงสภาพร่างกายที่บกพร่อง หากคือการถูกตัดขาดจากความสัมพันธ์ทางสังคม และการถูกสังคมปฏิบัติราวกับว่าเป็น “ผู้ที่ไม่ปกติ” จนต้องถูกกันออกจากพื้นที่ของคนส่วนใหญ่ และงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นการต่อสู้เชิงความหมายในอีกระดับหนึ่ง โดยคนพิการพยายามสร้างความหมายใหม่ในพื้นที่สื่อออนไลน์ในการเล่าเรื่องชีวิตประจำวันของตนเอง โดยนิยามความพิการในฐานะ “ความธรรมดาของมนุษย์” เพื่อตอบโต้กรอบคิดที่มองความพิการในฐานะความด้อยกว่า หรือในฐานะความเหนือกว่าที่ถูกยกขึ้นเป็นแรงบันดาลใจอย่างสุดโต่ง การเล่าเรื่องชีวิตประจำวันของคนพิการ

ดังกล่าวจึงเป็นการสื่อสารเพื่อยืนยัน “ค่าของความพิการ” ว่า มิใช่สิ่งที่ต้องถูกกลบเกลื่อนหรือเชิดชูในฐานะสิ่งพิเศษ แต่เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายของความเป็นมนุษย์ที่ควรได้รับการมองเห็นถึงการมีอยู่ของคนพิการ ที่มีอยู่ในโลกทางกายภาพ และในสื่อก็จำเป็นต้องถูกทำให้เห็นด้วย

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับความหมายความพิการในกรอบนี้ทำให้เห็นว่าความพิการถูกกำหนดและต่อรองผ่านวาทกรรมของสถาบันต่างๆ ที่มีอำนาจเหนือร่างกายคนพิการ ทั้งในเชิงการนิยาม จัดประเภท ควบคุม และให้คุณค่า ในขณะเดียวกัน คนพิการเองก็มีบทบาทในการสื่อสาร ต่อต้าน และสร้างความหมายใหม่ให้กับความพิการ ผ่านประสบการณ์ชีวิตจริงและการใช้สื่อในฐานะพื้นที่ต่อสู้เชิงวาทกรรม แนวคิดเหล่านี้จึงเป็นฐานสำคัญในการวิเคราะห์การปะทะกันของอำนาจ ความหมาย และภาพตัวแทนของคนพิการในสื่อบันเทิงร่วมสมัยต่อไป

4.4 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อสตรีมมิงและเน็ตฟลิกซ์

4.4.1 ลักษณะของสื่อสตรีมมิง

สื่อสตรีมมิงเป็นเทคโนโลยีการส่งสัญญาณเสียงและภาพเคลื่อนไหวผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตแบบเรียลไทม์ ทำให้ผู้ใช้สามารถรับชมและรับฟังเนื้อหาได้ทันที โดยไม่จำเป็นต้องดาวน์โหลดไฟล์ทั้งหมดลงในอุปกรณ์ล่วงหน้า คุณลักษณะดังกล่าวทำให้การเข้าถึงเนื้อหามีความสะดวก ยืดหยุ่น และตอบสนองรูปแบบการใช้สื่อในชีวิตประจำวัน ผู้ใช้สามารถเลือกรับชมเนื้อหาจากอุปกรณ์หลากหลายประเภท ทั้งสมาร์ทโฟน แท็บเล็ต คอมพิวเตอร์ และสมาร์ททีวี รวมถึงสามารถหยุด ดูต่อ หรือย้อนกลับได้ตามต้องการ บริการสตรีมมิงจึงกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของภูมิทัศน์สื่อร่วมสมัย มีผู้เล่นรายใหญ่หลายราย ทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาค อาทิ Netflix, YouTube, Spotify, Amazon Prime Video, อ้ายฉีอี้ (iQiYI), วิว (VIU) และวีทีวี (WeTV) ซึ่งต่างแข่งขันกันด้วยรูปแบบเนื้อหา กลยุทธ์การตลาด และประสบการณ์การรับชมที่ออกแบบเฉพาะสำหรับผู้ใช้

4.4.2 เน็ตฟลิกซ์ในฐานะแพลตฟอร์มสตรีมมิงระดับโลกและบริบทประเทศไทย

ในบริบทของเน็ตฟลิกซ์ งานของ วินิจพรรษ กันยะพงศ์ (2566) ชี้ให้เห็นว่า เน็ตฟลิกซ์ได้ขยายตัวจากผู้ให้บริการสื่อรายหนึ่งไปสู่การเป็นแพลตฟอร์มเนื้อหาระดับโลกที่ทรงอิทธิพล ทั้งในเชิงโครงสร้างอุตสาหกรรมสื่อ โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี นโยบายสื่อ และพฤติกรรมการบริโภคของผู้ชม โดยเฉพาะในตลาดประเทศไทย นับตั้งแต่เริ่มให้บริการในปี ค.ศ. 2016 เน็ตฟลิกซ์สามารถครองส่วนแบ่งตลาดแบบ SVoD ได้ถึงร้อยละ 25 ภายในเวลาเพียงสองปี และสร้างรายได้สูงกว่าคู่แข่งสำคัญอย่าง Hooq และ iFlix ต่อมาในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในปี ค.ศ. 2020 การกักตัวอยู่กับที่พักยิ่งส่งเสริมให้จำนวนผู้สมัครสมาชิกเพิ่มสูงขึ้น โดยในประเทศไทยมีผู้ใช้บริการมากกว่า 16 ล้านคน เน็ตฟลิกซ์ดำเนินกลยุทธ์ด้านเนื้อหาในสามรูปแบบหลัก ได้แก่ การนำผลงานที่เคยเผยแพร่ทางโทรทัศน์หรือโรงภาพยนตร์มาสตรีมซ้ำบนแพลตฟอร์ม การซื้อลิขสิทธิ์ผลงานที่ยังไม่ออกอากาศ และการผลิตผลงาน “เน็ตฟลิกซ์ออริจินัล” ที่แพลตฟอร์มเข้าไปลงทุน และมีบทบาทในการตัดสินใจเชิงความคิดสร้างสรรค์โดยตรง ทั้งสามรูปแบบสะท้อนให้เห็นว่า เน็ตฟลิกซ์ไม่ได้เป็นเพียงผู้จัดจำหน่ายเนื้อหา แต่เป็นผู้เล่นสำคัญในห่วงโซ่อุตสาหกรรมสื่อ โดยข้อมูลจากสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (ETDA) และบริษัทสำรวจตลาดต่างๆ ยังชี้ให้เห็นว่า ประชากรไทยใช้เวลาอยู่กับแพลตฟอร์มสตรีมมิงในระดับสูงถึง 1.4 พันล้านชั่วโมงต่อเดือน มีการใช้บริการผ่านระบบโอทีทีและวิดีโอตามความต้องการ (video on demand) ทั้งในรูปแบบ AVoD และ SVoD โดยเน็ตฟลิกซ์อยู่ในกลุ่มแพลตฟอร์มยอดนิยมร่วมกับ YouTube, Facebook, TrueID และ VIU แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การรับชมสื่อของผู้ชมไทยเริ่มปรับเข้าใกล้รูปแบบการใช้สตรีมมิงมากขึ้น แม้ว่าพฤติกรรมการรับชมจะยังมีลักษณะบางส่วนคล้ายกับโทรทัศน์แบบเดิมก็ตาม รายงานต่างๆ ยังชี้ให้เห็นถึงการเติบโตของรูปแบบการชมแบบ FAST (Free Ad Supported TV) และการที่ผู้ใช้จำนวนมากสมัครใช้แพลตฟอร์มมากกว่าหนึ่งราย ขณะเดียวกัน เน็ตฟลิกซ์ยังครอง

ส่วนแบ่งตลาดในไทยเป็นอันดับหนึ่งที่ร้อยละ 41 แม้จะมีผู้แข่งขันรายใหม่ที่เติบโตอย่างรวดเร็ว เช่น Disney+, Hotstar, VIU และ Prime Video ในเชิงโครงสร้างอำนาจ เน็ตฟลิกซ์ทำหน้าที่ไม่เพียงในฐานะ “ผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม” หากยังเป็น “ผู้กำหนดประสบการณ์การรับชม” ผ่านระบบการคัดสรรและแนะนำเนื้อหา (curation and recommendation) ที่ออกแบบให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมทั้งในระดับปัจเจก ระดับชาติ และระดับภูมิภาค การจัดวางเนื้อหาบางประเภทไว้ที่หน้าแรกของแพลตฟอร์มจึงมีผลอย่างมากต่อสิ่งที่ผู้ชมเลือกดู และนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมการดูซีรีส์ต่อเนื่องยาวนาน (binge-watching) รวมถึงการปรับแบบแผนการใช้เวลาในชีวิตประจำวันของผู้ชมด้วย ตัวอย่างความร่วมมือระหว่างเน็ตฟลิกซ์กับผู้ให้บริการเครือข่ายมือถือและผู้ผลิตอุปกรณ์ เช่น AIS, True หรือ Samsung ยังแสดงให้เห็นว่า แพลตฟอร์มสตรีมมิงได้เลื่อนสถานะจาก “ลูกค้าของผู้ให้บริการโครงข่าย” ไปเป็น “ศูนย์กลางของระบบนิเวศสื่อ” ที่ผู้ให้บริการเครือข่ายต้องเข้าไปผูกความร่วมมือด้วย

4.4.3 นโยบาย Inclusion ของเน็ตฟลิกซ์: ความหลากหลายเนื้อหา และความพิการ

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า Netflix มีนโยบายที่ช่วยส่งเสริมความหลากหลายและส่งเสริมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในเนื้อหามาตั้งแต่เริ่มพัฒนาเนื้อหาเพื่อสู้ในตลาดโลก ซึ่งรวมถึงเนื้อหาเกี่ยวกับคนพิการด้วย นโยบายนี้ประกอบด้วยการสนับสนุนนักแสดงและผู้สร้างที่มีความต้องการในด้านการสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับความหลากหลายและเรื่องราวของคนพิการ นอกจากนี้ Netflix ยังเน้นให้เนื้อหาเกี่ยวกับความพิการเป็นไปในทางที่สมดุล และเป็นเครื่องมือสื่อสารที่เข้าใจง่ายสำหรับผู้ชมทั่วไป โดยให้ความสำคัญกับการเล่าเรื่องราวของคนพิการโดยใช้ความเป็นไปในชีวิตประจำวันของพวกเขา นอกจากนี้ Netflix ยังสนับสนุนการใช้ภาษามือและคำบรรยายเป็นเครื่องมือสื่อสารที่สามารถใช้ได้สำหรับคนพิการที่มีความต้องการในด้านการเข้าถึงเนื้อหาที่มีคุณภาพได้ด้วยตนเอง

Netflix มีนโยบาย inclusion ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมความหลากหลายและความเสมอภาคในด้านต่างๆ เช่น เชื้อชาติ เพศ อายุ ความหลากหลายทางเพศ และความสามารถในการทำงาน (รวมถึงความสามารถทางร่างกายและจิตใจ) นโยบายนี้เป็นส่วนหนึ่งของการที่ Netflix พยายามสร้างสภาพแวดล้อมที่ทุกคนรู้สึกว่า ได้รับการยอมรับและมีโอกาสเท่าเทียมกันในทุกด้านของการทำงานและการสร้างสรรค์ผลงาน โดยมีความเป็นมาดังนี้

(1) จุดเริ่มต้นและการตระหนักรู้: ในช่วงแรกๆ ของ Netflix การตระหนักถึงความหลากหลายและการ inclusion อาจยังไม่เป็นระบบมากนัก แต่เมื่อมีการขยายตัวของแพลตฟอร์มและการรับชมทั่วโลก การรับรู้ถึงความสำคัญของความหลากหลายก็เพิ่มขึ้น

(2) การวิจัยและการรายงาน: Netflix ได้เริ่มทำการวิจัยและเผยแพร่รายงานเกี่ยวกับการรวมความหลากหลายในการผลิตสื่อ เช่น รายงานจาก USC Annenberg Inclusion Initiative ที่กล่าวถึงความหลากหลายในการแสดงและการผลิตของ Netflix Originals

(3) การจัดตั้งคณะกรรมการและการลงทุนในความหลากหลาย: Netflix ได้ตั้งคณะกรรมการที่มุ่งเน้นการสร้างสรรค์สื่อที่มีความหลากหลาย และมีการจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาโครงการที่สนับสนุนผู้สร้างสรรค์งานจากกลุ่มต่างๆ ที่มีความหลากหลาย

(4) การส่งเสริมภายในองค์กร: Netflix ยังมีนโยบายและโครงการต่างๆ ที่สนับสนุนพนักงานจากกลุ่มที่มีความหลากหลาย เช่น การฝึกอบรม การสร้างเครือข่าย และการให้โอกาสในตำแหน่งงานที่มีความสำคัญ

(5) การเพิ่มเนื้อหาในสื่อ: Netflix ได้เพิ่มการแสดงออกของตัวละครและเรื่องราวที่มีความหลากหลายในเนื้อหาต่างๆ บนแพลตฟอร์ม ซึ่งเป็นผลจากการที่มีการสนับสนุนผู้สร้างสรรค์งานจากกลุ่มที่มีความหลากหลายมากขึ้น ตัวอย่างการประชาสัมพันธ์เรื่อง “Inclusion Takes Root at Netflix” ตอน “Sowing the Seeds”

ตัวอย่างการใช้แนวคิด inclusion ของ Netflix เช่น งานวิจัยของ Smith et al. (2023) เรื่อง *Inclusion in Netflix Original U.S. Scripted Series & Films: Executive Summary* ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ Netflix ร่วมทำงานกับ สเตซี่ แอล. สมิธ และโครงการด้านการยอมรับความแตกต่างหลากหลาย หรือเรียกกันว่า “Inclusion Initiative” ของ USC Annenberg (USC Annenberg Inclusion Initiative) เพื่อตรวจสอบตัวชี้วัดความหลากหลายหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นเพศ เชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ ความหลากหลายทางเพศ ความพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ที่สหรัฐอเมริกาเป็นผู้ออกทุนสร้างที่อยู่บน Netflix นอกจากนั้น Netflix ยังทำงานร่วมกัน BBC เซ็นสัญญาความร่วมมือในการพัฒนาและให้ทุนสนับสนุนซีรีส์ใหม่ๆ ที่ฉีกกระแสจากฝีมือนักสร้างสรรค์ที่เป็นคนพิการให้มีบทบาททั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง ทั้ง BBC และ Netflix เซ็นสัญญาความร่วมมือเป็นระยะเวลา 5 ปี เพื่อส่งเสริมการสะท้อนภาพตัวแทนศิลปินที่เป็นคนพิการทั้งในและนอกจอ เพื่อขยายขอบเขตเรื่องราวที่นำมาสร้าง และเปิดโอกาสให้นักเขียนและนักสร้างสรรค์ที่เป็นคนพิการมีตัวเลือกมากขึ้นในการบอกเล่าเรื่องราวตามต้องการ

การเคลื่อนไหวของ Netflix ที่นำประเด็นความหลากหลายทางร่างกายมาใช้เป็นกลไกขับเคลื่อนองค์กรและพัฒนาเนื้อหา ถือเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการวิจัยอย่างยิ่ง เพราะสะท้อนให้เห็นว่า องค์กรผลิตสื่อในบริบทดิจิทัลกำลัง “หว่านเมล็ดพันธุ์” แห่งการเปิดพื้นที่ให้กลุ่มผู้ชมที่มีความแตกต่างหลากหลาย ผ่านการสร้างเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดเนื้อหาซึ่งมีมุมมองต่อคนพิการอย่างหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น อีกทั้งยังส่งเสริมให้คนพิการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังอย่างเป็นรูปธรรม

ด้วยเหตุนี้ พื้นที่การศึกษาว่าด้วยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคนพิการจึงน่าสนใจเป็นพิเศษ เพราะเปิดโอกาสให้สำรวจว่า ความหมายเกี่ยวกับ “ร่างกายของคนพิการ” ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ มีลักษณะอย่างไร และเกิดขึ้นจากปัจจัยใดบ้าง แนวคิดเกี่ยวกับสื่อสตรีมมิงและแพลตฟอร์มอย่างเน็ตฟลิกซ์ไม่เพียง

ช่วยให้เข้าใจพัฒนาการด้านเทคโนโลยีและรูปแบบธุรกิจสื่อเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึง “อำนาจทางการสื่อสาร” ที่องค์กรแพลตฟอร์มถืออยู่ อำนาจนี้กำหนดอย่างชัดเจนว่า ผู้ชมสามารถเข้าถึงเนื้อหาใด รูปแบบใด และมุมมองใด การกำกับทิศทางเนื้อหาเช่นนี้ย่อมส่งผลโดยตรงต่อการคัดเลือก การจัดวาง และการทำให้ความพิการปรากฏในฐานะภาพตัวแทนในสื่อบันเทิง ซึ่งอาจทั้งสนับสนุนหรือท้าทายความหมายเกี่ยวกับความพิการในสังคมร่วมสมัยได้ในเวลาเดียวกัน

4.5 แนวคิดเกี่ยวกับตัวละคร

การวิจัยสนใจศึกษาในประเด็นร่างกายของคนพิการในเนื้อหา ตัวละครจึงเป็นหน่วยที่จะใช้ในการวิเคราะห์ โดยแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับตัวละครมักจะกำหนดประเภทของตัวละครไว้สามลักษณะ ได้แก่ ตัวละครหลัก ตัวละครรอง และตัวละครเสริม แนวคิดเกี่ยวกับตัวละครหลัก ตัวละครรอง และตัวละครเสริม เป็นการจัดกลุ่มและวิเคราะห์บทบาทของตัวละครในเรื่องราวต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมของโครงสร้างและการพัฒนาของเรื่องราวนั้นๆ

ตัวละครหลัก คือ ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในเรื่องราว พวกเขามักเป็นศูนย์กลางของเนื้อเรื่อง และเป็นตัวขับเคลื่อนหลักที่ทำให้เรื่องราวดำเนินไป ตัวละครหลักมักมีลักษณะและบุคลิกภาพที่ซับซ้อนและมีการพัฒนาตลอดเนื้อเรื่อง มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเนื้อเรื่อง และเป็นจุดศูนย์กลางของเหตุการณ์ต่างๆ มีการพัฒนาตัวละครอย่างต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มักเป็นตัวละครที่ผู้อ่านหรือผู้ชมมีความผูกพันและสนใจมากที่สุด

ตัวละครรอง คือ ตัวละครที่มีบทบาทสนับสนุนตัวละครหลัก และช่วยเพิ่มมิติและความลึกให้กับเรื่องราว แม้ว่าตัวละครรองจะไม่ได้เป็นศูนย์กลางของเนื้อเรื่อง แต่พวกเขามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาตัวละครหลัก โดยมีบทบาทในการสนับสนุนและเพิ่มมิติให้กับตัวละครหลักและเนื้อเรื่อง มีการโต้ตอบและสร้างความสัมพันธ์กับตัวละครหลักและตัวละครอื่นๆ และมักมีลักษณะและบุคลิกภาพที่หลากหลายเพื่อเพิ่มสีสันและความน่าสนใจให้กับเรื่องราว

ส่วนตัวละครเสริม คือ ตัวละครที่มีบทบาทน้อยที่สุดในเรื่องราว พวกเขามักปรากฏในฉากเพื่อให้เนื้อเรื่องมีความสมจริงและเติมเต็มรายละเอียดบางอย่าง มีบทบาทน้อยและปรากฏในฉากบางฉากเท่านั้น ช่วยเติมเต็มรายละเอียดและสร้างบรรยากาศให้กับเรื่องราว มักไม่มีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงมากนัก การทำความเข้าใจและใช้แนวคิดเหล่านี้จะช่วยให้การสร้างและพัฒนาตัวละครในเรื่องราวมีความเป็นระบบ และมีความสมจริงมากยิ่งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับตัวละครจะเป็นใช้เป็นกรอบในการกำหนดขอบเขตของการวิเคราะห์ตัวละครที่เป็นคนพิการตามเกณฑ์ของตัวละครหลัก ตัวละครรองหรือตัวละครเสริมในเรื่องนั้นๆ

4.6 งานวิจัยเกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมในประเด็นคนพิการ สื่อ และกระบวนการสร้างความหมาย ได้สะท้อนให้เห็นบทบาทของโครงสร้างสังคมและสื่อในฐานะผู้ประกอบสร้างภาพตัวแทนของความพิการในหลากหลายบริบท ทั้งในฐานะความเชื่อ วรรณกรรม โฆษณา รวมถึงภาพยนตร์และซีรีส์ ดังนี้

4.6.1 งานวิจัยเกี่ยวกับเนื้อหาความพิการใน Netflix

Smith et al. (2023) จัดทำรายงานเกี่ยวกับเนื้อหาใน Netflix ประเมินความครอบคลุมด้านเพศ เชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ LGBTQ+ และความพิการทั้งในระดับหน้าจอและเบื้องหลังการผลิตในภาพยนตร์และซีรีส์ที่ Netflix สร้างขึ้นในสหรัฐอเมริกา ระหว่างปี 2018-2019 โดยศึกษาจากตัวอย่างภาพยนตร์จำนวน 126 เรื่อง และซีรีส์ 180 เรื่อง ผลการวิเคราะห์สะท้อนว่า ความพยายามด้านความหลากหลายของ Netflix มีความก้าวหน้าอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะการเพิ่มพื้นที่ของผู้หญิงในฐานะตัวละครนำและผู้ขับเคลื่อนเรื่อง และใกล้เคียงกับสัดส่วนประชากรหญิงในสหรัฐอเมริกา ขณะที่ซีรีส์มีแนวโน้มให้บทนำแก่ผู้หญิงมากกว่าภาพยนตร์อย่างต่อเนื่องตลอดสองปีที่ศึกษา

อย่างไรก็ตาม รายงานพบช่องว่างสำคัญด้านการแทนตัวตนของชุมชน LGBTQ+ และคนพิการ ตัวละคร LGBTQ+ ปรากฏในสัดส่วนที่ต่ำกว่าประชากรจริงอย่างชัดเจน อีกทั้งการสร้างภาพตัวแทนยังคงจำกัดอยู่ในกรอบ

ภาพตัวแทนแบบจำกัด ได้แก่ ตัวละคร LGBTQ+ ที่เป็นชายผิวขาวและวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ขณะที่ตัวละครข้ามเพศและการแทนตัวตนเชิงสหสัมพันธ์กับเชื้อชาติและเพศยังมีจำนวนจำกัดมาก ในทำนองเดียวกัน ตัวละครพิการก็ปรากฏในสัดส่วนต่ำมากเมื่อเทียบกับประชากรสหรัฐฯ แม้ในบางกรณีภาพยนตร์ของ Netflix จะให้พื้นที่ตัวละครพิการมากกว่าในซีรีส์ แต่ภาพตัวแทนโดยรวมยังคงโน้มไปสู่ผู้ชายผิวขาว และแทบไม่มีการนำเสนอคนพิการที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ เพศ หรือรสนิยมทางเพศซ้อนทับกัน

เมื่อพิจารณาในภาพรวม รายงานชี้ว่า Netflix มีพัฒนาการด้านตัวชี้วัด inclusion ภายในระยะเวลาเพียงสองปี ซึ่งสะท้อนถึงความตั้งใจจริงขององค์กรในการตรวจสอบตนเอง และใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อปรับปรุงกระบวนการผลิตเนื้อหา แม้จะมีข้อจำกัดด้านขอบเขตการศึกษาอยู่บ้าง เช่น จำกัดเฉพาะเนื้อหาภาษาอังกฤษ ไลฟ์แอ็กชัน และเฉพาะปี 2018-2019 แต่รายงานชุดนี้ทำให้เห็นชัดว่า Netflix กำลังมีบทบาทสำคัญในการกำหนดมาตรฐานใหม่ของอุตสาหกรรมสื่อบันเทิงด้านความครอบคลุมและการเป็นตัวแทนของชุมชนที่ถูกมองข้าม โดยเฉพาะในประเด็นที่ยังต้องการการพัฒนาต่อไป เช่น การแทนตัวตนของคนพิการและผู้มีอัตลักษณ์เชิงสหสัมพันธ์ที่ซับซ้อนมากขึ้น

นอกจากนั้น บทความ “Your Typical Atypical Family: Streaming A Political Autism on Netflix” ของ Brady and Cardin (2021) ได้วิเคราะห์การสร้างภาพตัวแทนของออทิซึม (autism) ในซีรีส์ *Atypical* ผ่านกรอบคิดด้านสื่อศึกษาและแนวคิดความพิการเชิงวิพากษ์ ผู้เขียนชี้ว่า แม้ซีรีส์จะช่วยเพิ่มการมองเห็นของคนออทิสติกในวัฒนธรรมสื่อร่วมสมัย แต่การนำเสนอส่วนใหญ่ยังคงยึดโยงกับกรอบคิดแบบการแพทย์ ซึ่งมองออทิซึมเป็นภาวะที่ต้องจัดการ แก้ไข หรือทำให้ใกล้เคียง “ความปกติ” มากที่สุด ตัวละครออทิสติกในเรื่องถูกทำให้เข้าถึงง่าย และ “บริหารจัดการได้” ทั้งในแง่พฤติกรรมและพล็อตเรื่อง สะท้อนการคัดเลือกประสบการณ์ออทิซึมให้อยู่ในรูปแบบที่สังคมยอมรับได้ ขณะเดียวกันซีรีส์ยังขาดการแทนความหลากหลายของชุมชนออทิสติก ทั้งในมิติของเชื้อชาติ ชนชั้น และเพศสภาพ รวมถึงการขาดกลุ่มออทิสติกที่ไม่พูด ซึ่งมีจำนวนมาก

ในความเป็นจริง นอกจากนี้ บทความยังวิพากษ์บทบาทของครอบครัวในเรื่อง โดยเฉพาะการมอบภาระการดูแลให้อยู่ในมือของผู้หญิงเป็นหลัก ตอกย้ำบทบาททางเพศดั้งเดิม ในฐานะ “ผู้ดูแล” มากกว่าการมองการสนับสนุนออทิซึมในเชิงโครงสร้างทางสังคม ทั้งหมดนี้แม้จะทำให้ *Atypical* เป็นก้าวสำคัญในการสร้างพื้นที่ให้ตัวละครออทิสติก แต่ยังดำรงอยู่ในกรอบที่ทำให้ออทิซึมถูกมองผ่านมิติที่จำกัด อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยอมรับว่า เสียงวิพากษ์จากชุมชนออทิสติกและผู้ชมมีอิทธิพลต่อการปรับปรุงของซีรีส์ในฤดูกาลต่อมา แสดงให้เห็นว่า การเล่าเรื่องคนพิการในสื่อไม่ใช่สิ่งตายตัว หากเป็นกระบวนการสื่อสารที่สามารถต่อรอง เปลี่ยนแปลง และถูกผลักดันโดยผู้มีประสบการณ์ตรงได้ บทความจึงเสนอให้มองสื่ออย่าง *Atypical* ในฐานะพื้นที่ของทั้งความก้าวหน้าและข้อจำกัด สะท้อนพลวัตของการต่อสู้เรื่องอัตลักษณ์ ความหมาย และอำนาจในวัฒนธรรมร่วมสมัย

ในขณะเดียวกัน งานของ Sandhu (2020) ชี้ให้เห็นการผสานกันของอคติเรื่องความพิการ (ableism) และเชื้อชาติ (racism) ซึ่งยังคงเกิดขึ้นในสื่อร่วมสมัย รวมถึงในผลงานของ Marvel Netflix หรือบอลลีวูด แม้งานหลายชิ้นเริ่มให้พื้นที่เชิงบวกแก่ตัวละครพิการ แต่ก็ยังไม่เพียงพอในการลดการกดทับเชิงโครงสร้าง งานของ Sandhu ยังเสนอให้มีการคัดเลือกนักแสดงพิการมารับบทตัวละครพิการจริง เพื่อเพิ่มความสมจริงและลดอคติในการทำงานสร้างสรรค์สื่อ

4.6.2 งานวิจัยเกี่ยวกับสื่อและความพิการในประเทศไทย

งานวิจัยของ วิชัย จันทร์บุญ และมณีมัย ทองอยู่ (2559) มุ่งศึกษากระบวนการต่อสู้ของคนพิการต่อความเชื่อที่สังคมมีต่อพวกเขา ผ่านงานวิจัยเชิงคุณภาพกับกลุ่มคนพิการหลากประเภท ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อในสังคมไทยยังคงวางคนพิการไว้ในฐานะผู้ด้อยความสามารถ ไม่เท่าเทียม และไม่สามารถเป็นผู้นำได้ การให้โอกาสคนพิการมักตั้งอยู่บนฐานของ “ความสงสาร” มากกว่าความเสมอภาค ทำให้คนพิการถูกจัดวางให้เป็น “สัญลักษณ์” ขององค์กรมากกว่าผู้นำที่มีอำนาจและศักยภาพอย่างแท้จริง งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นอุปสรรคเชิงวัฒนธรรมที่คนพิการต้องต่อสู้เพื่อตั้งคำถามและเปลี่ยนแปลงภาพตัวแทนตนเองในสังคมไทย

ส่วนงานศึกษาของ อธิภัทร เอิบกมล (2565) วิเคราะห์ความเปราะบางและการต่อสู้เพื่อหาพื้นที่ทางสังคมของคนพิการในวรรณกรรมของเจิ้งฟงสี่ พบว่า ตัวละครพิการเผชิญความเปราะบางทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ จนนำไปสู่การช่วงชิงพื้นที่ในครอบครัว การศึกษา และการทำงาน ขณะเดียวกัน ตัวละครได้สร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับความพิการในสามลักษณะ ได้แก่ คนพิการในฐานะนักสู้ คนพิการในฐานะผู้มีสมรรถนะเทียบเท่าหรือเหนือกว่าคนทั่วไป และคนพิการในฐานะมนุษย์ธรรมดาที่สามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้ งานของ เสาวนีย์ สีสอง (2556) ยังแสดงให้เห็นว่า ตัวละครพิการในนวนิยายร่วมสมัยมีสถานภาพและบทบาทที่หลากหลาย สะท้อนสภาพจริงของคนพิการในสังคมไทย ผู้เขียนนวนิยายหลายคนยังใช้เรื่องราวเพื่อตั้งคำถามต่อทัศนคติของสังคม และเพื่อสร้างกำลังใจแก่คนพิการ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชี้ว่า คนพิการจำนวนหนึ่งยังคงขาดโอกาสจากสถาบันครอบครัวและการศึกษา ซึ่งเป็นฐานสำคัญที่สุดในการเข้าถึงทรัพยากรทางสังคม

ส่วนคนพิการในโฆษณา งานวิจัยของ บดินทร์ เดชาบูรณานนท์ (2567) วิเคราะห์สัญญะทางร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์โฆษณา โดยพบรูปแบบการประกอบสร้างความหมายสามลักษณะ ได้แก่ (1) ร่างกายที่อ่อนแอและน่าสงสาร ซึ่งเน้นความขาดความสามารถในการดูแลตนเอง (2) ร่างกายที่ต้องพิสูจน์ เพื่อให้สังคมยอมรับในความสามารถ และ (3) ร่างกายที่มีศักยภาพเทียบเท่าคนทั่วไป สามารถสร้างรายได้และคุณค่าได้อย่างสมบูรณ์ งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่า การโฆษณามักผลิตซ้ำความหมายความพิการทั้งด้านลบและด้านบวก โดยใช้ร่างกายคนพิการเป็นสัญญะสำคัญในการสื่อสาร

สำหรับคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์นั้น หนังสือ *หนังหุ้มกระดูก* ของ โอปอล์ ประภาวดี (2551) วิเคราะห์ภาพตัวแทนความพิการในภาพยนตร์หลากหลายเรื่อง ทั้งภาพตัวแทนในฐานะเหยื่อ ผู้ด้อยโอกาส หรือในฐานะผู้กล้าหาญและวีรชน หนังสือเสนอว่า งานภาพยนตร์จำนวนมากมักผลิตซ้ำมายาคติความพิการ แม้จะมีบางเรื่องที่เปิดมุมมองใหม่ต่อความพิการ

การทบทวนงานวิจัยทั้งหมดจึงชี้ให้เห็นว่า “ความพิการ” ในสื่อและสังคมเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยการต่อรองเชิงวาทกรรม ทั้งในมิติความเชื่อ วรรณกรรม การโฆษณา และสื่อภาพเคลื่อนไหว ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญในการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับคนพิการในสายตาสาธารณะ และเป็นฐานสำคัญของการวิเคราะห์สื่อสตรีมมิงอย่างเน็ตฟลิกซ์ในงานวิจัยนี้

5. วิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แหล่งข้อมูลประเภทตัวบท โดยมุ่งศึกษาตัวละครที่มีความพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนแพลตฟอร์มเน็ตฟลิกซ์ โดย**การคัดเลือกตัวอย่าง**ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง เริ่มจากการสำรวจภาพยนตร์และซีรีส์ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับคนพิการบนแพลตฟอร์มเน็ตฟลิกซ์ด้วยคำค้น “disability” แล้วพิจารณาเลือกเฉพาะเรื่องที่มีตัวละครพิการ ทั้งในฐานะตัวละครหลัก ตัวละครรอง และตัวละครเสริม โดยจำกัดช่วงเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2010 จนถึงปี 2024 ซึ่งเป็นช่วงที่แพลตฟอร์มเน็ตฟลิกซ์เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายด้าน inclusion อย่างมีนัยสำคัญ และศึกษาในเนื้อหาต่างประเทศเท่านั้น

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยออกแบบขึ้น เพื่อบันทึกทั้งข้อมูลเกี่ยวกับภาพยนตร์และซีรีส์ (ปีที่เผยแพร่ ประเทศ ประเภทเนื้อหา แหล่งที่มาของเนื้อหา 3 ประเภท ได้แก่ เนื้อหาที่นำมาสตรีมซ้ำ เนื้อหาที่ซื้อลิขสิทธิ์ และ Netflix Original) และข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครและร่างกายของคนพิการอย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นสถานะของตัวละคร (หลัก/รอง/เสริม) เพศ ลักษณะความพิการที่ประจักษ์และไม่ประจักษ์ การใช้ร่างกายในชีวิตประจำวัน สาเหตุและประเภทของความพิการ ระดับความช่วยเหลือที่ต้องการ ความหมายที่ร่างกายสะท้อน (ด้อยค่า/ชูค่า/เท่าเทียมความเป็นมนุษย์) ความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมที่ควบคุมร่างกาย (ครอบครัว การแพทย์ การศึกษา ศาสนา กฎหมาย สื่อ การสงเคราะห์ ฯลฯ) ตลอดจนรูปแบบการขัดขืนและการต่อสู้ผ่านร่างกาย

ในขั้นตอน**การเก็บข้อมูล** ผู้วิจัยชมภาพยนตร์และซีรีส์ที่คัดเลือกทั้งหมดเพื่อทำความคุ้นเคยกับเนื้อหา จากนั้นจดบันทึกข้อมูลลงในแบบบันทึกโดยแยกตามหัวข้ออย่างเป็นระบบ แล้วตรวจทานความถูกต้องของข้อมูลก่อนเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ทั้งการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และการวิเคราะห์เชิงแก่นสาระ (thematic analysis) โดยในการศึกษาการสร้างความหมาย การรื้อถอน และการสร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับร่างกายของคนพิการ ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยจัดกลุ่มแก่นสาระที่สะท้อนการสร้างความหมาย การท้าทาย และการสร้างความหมายใหม่ในภาพรวม และเพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ มีการตรวจสอบแบบสามเส้า (data triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ ตัวบทภาพยนตร์และซีรีส์ เอกสารประกอบ และแบบบันทึกข้อมูล เพื่อลดอคติของผู้วิจัยในการตีความ สุดท้าย การนำเสนอข้อมูลใช้รูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัย พร้อมยกตัวอย่างรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ข้อความ ภาพ ตาราง แผนภูมิ หรือแผนภาพประกอบในส่วนที่จำเป็น เพื่อให้เห็นการสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์อย่างเป็นระบบและชัดเจน

6. ผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ตั้งอยู่บนมุมมองว่า ความพิการเป็นวาทกรรมสาธารณะ ที่ถูกนิยาม ต่อรอง และผลิตซ้ำผ่านสื่อและสถาบันต่างๆ ในสังคม ดังนั้น ก่อนเข้าสู่การวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายในภาพยนตร์และซีรีส์บน Netflix จึงจำเป็นต้องขมวดให้เห็นกรอบความหมายเดิมที่สังคมคุ้นชิน โดยเฉพาะกรอบที่สื่อมักใช้อย่างเด่นชัด 2 ลักษณะ ได้แก่ inferiority และ superiority

(1) Inferiority Discourse: วาทกรรม inferiority ทำงานผ่านการทำให้ความพิการถูกมองว่า “ต่ำกว่า/บกพร่อง/น่าเวทนา” จนกลายเป็นภาพจำในวัฒนธรรมสื่อร่วมสมัย โดยในมิติด้านเนื้อหา ภาพยนตร์และซีรีส์บางเรื่องอาจนำเสนอความพิการในเชิงด้อยค่าหรือเวทนานิยม และการนำเสนอลักษณะนี้ไม่ได้

เป็นเพียงการเล่าเรื่อง แต่เชื่อมกับมิติธุรกิจสื่อที่สามารถใช้ความพิการเป็นทุนเพื่อสร้างผลประโยชน์จากอารมณ์ร่วมของผู้ชม นอกจากนี้ เมื่อสื่อมวลชนผลิตซ้ำกรอบ inferiority ในลักษณะทำซ้ำๆ ก็มีผลต่อการสร้างทัศนคติของสังคม ทำให้เกิดความหมายแบบเหมารวมเกี่ยวกับคนพิการ และตอกย้ำการรับรู้ความพิการในด้านความด้อยกว่า ในฐานะทุนทางวัฒนธรรมความพิการที่ถูกใช้ประโยชน์ในสื่อการวางคนพิการเป็นผู้ถูกสงสาร/เป็นภาระ การทำให้ชีวิตคนพิการถูกนิยามด้วยความขาดและความบกพร่อง

(2) Superiority Discourse: วาทกรรม superiority ทำงานในทิศทางตรงข้าม คือ ยกความพิการให้เป็น “ความพิเศษ” หรือ “ชูค่าเกินจริง/วีรชนนิยม” ซึ่งแม้ดูเป็นภาพบวก แต่มีความเสี่ยงที่จะทำให้คนพิการถูกทำให้มีคุณค่าในสายตาสังคม “ก็ต่อเมื่อ” สามารถเป็นแรงบันดาลใจ หรือทำบางสิ่งบางอย่างที่ดูเหมือนอยู่เหนือข้อจำกัดทางร่างกายได้ การทำให้คนพิการในเชิงวีรชนนิยม (inspiration/hero) อย่างเกินจริง ลดทอนความซับซ้อนของชีวิตจริงของคนพิการ

เมื่อมีกรอบวาทกรรมสังคมทั้งสองนี้เป็นบริบท การวิเคราะห์ตัวบท Netflix ในงานวิจัยนี้จึงมุ่งตรวจสอบว่า ภาพยนตร์และซีรีส์แต่ละเรื่องกำลังผลิตซ้ำกรอบ inferiority/superiority หรือกำลังรื้อถอนและสร้างความหมายใหม่ให้กับความพิการในสังคมร่วมสมัยผ่านการเล่าเรื่องและตัวละคร

นอกจากกรอบวาทกรรม inferiority และ superiority แล้ว การทำความเข้าใจ “ความพิการ” ในงานวิจัยยังจำเป็นต้องพิจารณาในมิติของการปรากฏให้เห็นของร่างกาย (visibility of the body) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสองลักษณะสำคัญ ได้แก่ ความพิการที่ปรากฏ (visible disability) และความพิการซ่อนเร้น (invisible disability) เนื่องจากการมองเห็นหรือไม่มองเห็นความพิการมีผลโดยตรงต่อกระบวนการประกอบสร้างความหมายและการนิยามอัตลักษณ์ โดย **ความพิการที่ปรากฏ (visible disability)** หมายถึงความพิการที่สามารถรับรู้ได้ผ่านสายตาแบบประจักษ์แจ้ง เช่น ความพิการทางการเคลื่อนไหว การสูญเสียอวัยวะ หรือการใช้เครื่องช่วยทางกายภาพ ร่างกายในลักษณะนี้มักกลายเป็น “พื้นที่สาธารณะ” ที่ถูกมอง ถูกตีความ และถูกกำกับความหมายจากผู้อื่นอย่าง

หลีกเลี่ยงไม่ได้ การทำให้ความพิการ “มองเห็นได้” อาจเอื้อต่อการผลิตซ้ำภาพจำ และการทำให้ร่างกายคนพิการถูกลดทอนเป็นสัญลักษณ์มากกว่าประสบการณ์ชีวิตจริง ส่วน**ความพิการซ่อนเร้น (invisible disability)** หรือความพิการแบบไม่ประจักษ์ เช่น ความพิการทางการได้ยิน ความพิการทางการเรียนรู้ ความพิการทางจิตสังคม หรือภาวะสุขภาพบางประเภท มักไม่ปรากฏทางกายภาพอย่างชัดเจน หรือต้องใช้อุปกรณ์ช่วยเหลือคนพิการ เช่น ไม้เท้าขาวแว่นตาดำ เครื่องช่วยฟัง รถเข็น ฯลฯ ความพิการซ่อนเร้นจึงมักถูกมองข้าม หรือถูกลดทอนความสำคัญ เนื่องจากไม่สอดคล้องกับภาพจำของ “ร่างกายคนพิการ” ที่สังคมคุ้นชิน ซึ่งสะท้อนอำนาจของบรรทัดฐานทางร่างกายที่กำหนดว่า “ความพิการแบบใด” จึงจะได้รับการยอมรับหรือถูกมองว่าเป็นปัญหา ดังนั้น การวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายในภาพยนตร์และซีรีส์บน Netflix ในงานวิจัยนี้จึงไม่ได้มุ่งเพียงการจำแนกคนพิการ แต่ยังพิจารณาว่า เนื้อหากำลังจัดวาง “ร่างกายคนพิการ” ในฐานะร่างกายที่ถูกมองเห็นหรือซ่อนเร้นอย่างไร และการจัดวางดังกล่าวมีส่วนในการตอกย้ำหรือรื้อถอนกรอบความหมายเดิมของความพิการในสังคมร่วมสมัยอย่างไรด้วย

ผลการวิจัยพบว่า ภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์ที่มีตัวละครพิการปรากฏนั้นมีความหลากหลาย ทั้งด้านช่วงเวลาเผยแพร่ ประเทศผู้ผลิต ประเภทเนื้อหา และประเภทการจัดจำหน่ายของแพลตฟอร์ม ขณะเดียวกันการนำเสนอ “ร่างกาย” ของตัวละครพิการสะท้อนให้เห็นลักษณะ ความสามารถระดับความช่วยเหลือ และประเภทความพิการที่แตกต่างกัน รวมถึงบทบาทของสถาบันสังคมในการกำกับร่างกายเหล่านั้น และรูปแบบการต่อสู้หรือขัดขืนที่ตัวละครใช้ผ่านร่างกายของตนเอง นอกจากนี้ การวิเคราะห์ยังพบแนวโน้มสำคัญสามประการในการสร้างความหมายเกี่ยวกับความพิการ ได้แก่ การทำซ้ำความหมายดั้งเดิม การรื้อถอนความหมายเดิม และการสร้างความหมายใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นพลวัตของการประกอบสร้างความพิการในสื่อสตรีมมิงร่วมสมัยอย่างมีนัยสำคัญ ดังผลการวิจัย 3 ส่วนต่อไปนี้

6.1 ข้อมูลเกี่ยวกับซีรีส์และภาพยนตร์ที่มีคนพิการในเน็ตฟลิกซ์

จากการสำรวจภาพยนตร์และซีรีย์รีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์เกี่ยวกับคนพิการทั้งหมดด้วยคำค้น disability โดยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง เลือกเรื่องที่มีตัวละครที่เป็นคนพิการดำเนินเรื่อง ทั้งตัวละครหลัก ตัวละครรอง และตัวละครเสริม จากภาพยนตร์และซีรีส์ที่มีการฉายใน Netflix ตั้งแต่ปี 2010-2024 พบภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศจำนวน 22 รายการ เรียงลำดับตามปีที่เผยแพร่ดังนี้

ลำดับ	ชื่อเรื่อง (ปีที่ฉาย)	ประเทศผู้ผลิต
1.	*The Intouchables* (2011)	ฝรั่งเศส
2.	*Good Doctor* (2013)	เกาหลีใต้
3.	*The Theory of Everything* (2014)	สหราชอาณาจักร
4.	*Daredevil* (2015-2018)	สหรัฐอเมริกา
5.	*The Fundamentals of Caring* (2016)	สหรัฐอเมริกา
6.	*Wonder* (2017)	สหรัฐอเมริกา
7.	*The Good Doctor* (2017)	สหรัฐอเมริกา
8.	*Atypical* (2017-2021)	สหรัฐอเมริกา
9.	*The Upside* (2017)	สหรัฐอเมริกา
10.	*Special* (2019-2021)	สหรัฐอเมริกา
11.	*Raising Dion* (2019-2022)	สหรัฐอเมริกา
12.	*The Politician* (2019-2020)	สหรัฐอเมริกา
13	*The Peanut Butter Falcon* (2019)	สหรัฐอเมริกา
14.	*Perfect World* (2019)	ญี่ปุ่น
15.	*Crip Camp* (2020)	สหรัฐอเมริกา
16.	*The Healing Powers of Dude* (2020)	สหรัฐอเมริกา
17.	*It's Okay to Not Be Okay* (2020)	เกาหลีใต้
18.	*CODA* (2021)	สหรัฐอเมริกา
19.	*The Silent Sea* (2021)	เกาหลีใต้

20. *The Sound of Magic* (2022) เกาหลีใต้
21. *Extraordinary Attorney Woo* (2022) เกาหลีใต้
22. *Our Blues* (2022) เกาหลีใต้

6.1.1 การวิเคราะห์ช่วงเวลาที่เผยแพร่

จากการจำแนกปีที่เผยแพร่ของเนื้อหาในกลุ่มตัวอย่าง พบว่า มีเพียง 3 เรื่องเท่านั้นที่ออกฉายก่อนปี ค.ศ. 2015 ได้แก่ *The Intouchables* (ฝรั่งเศส, 2011), *Good Doctor* (เกาหลีใต้, 2013) และ *The Theory of Everything* (สหราชอาณาจักร, 2014) สะท้อนให้เห็นว่า ในช่วงต้นทศวรรษ 2010 ความพิการยังคงถูกนำเสนอผ่านเลนส์ของความน่าทึ่งและความกล้าหาญ ตัวละครพิการมักอยู่ในกรอบของเรื่องราวชีวประวัติ หรือวาทกรรมแรงบันดาลใจ โดยความแตกต่างทางร่างกายถูกใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการเอาชนะอุปสรรค ซึ่งแฝงความหมายเชิงบวก แต่ในขณะเดียวกัน ก็ตอกย้ำการจัดวางคนพิการไว้นอกขอบเขตของความปกติ

ช่วงเวลาระหว่างปี ค.ศ. 2015-2019 กลับพบการเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญของเนื้อหาที่มีตัวละครพิการ โดยมากถึง 13 เรื่องในกลุ่มตัวอย่างถูกรวมอยู่ในช่วงเวลานี้ เช่น *Daredevil* (2015), *Wonder* (2017), *Atypical* (2017-2021), *The Good Doctor* (รีเมก, 2017), *Special* (2019), *The Peanut Butter Falcon* (2019) และ *Crip Camp* (2020) ช่วงเวลาดังกล่าวน่าจะเป็นผลสืบเนื่องจากแนวโน้มด้านนโยบายความหลากหลาย (diversity and inclusion) ของอุตสาหกรรมภาพยนตร์และโทรทัศน์ โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา และการขยายตัวของแพลตฟอร์ม Netflix ที่เริ่มสนับสนุนเนื้อหาที่เน้นตัวละครชายขอบ รวมถึงผู้ที่มีความพิการ

ในช่วงหลังปี ค.ศ. 2020 ซีรีส์จากฝั่งเอเชียโดยเฉพาะเกาหลีใต้มีบทบาทมากขึ้น เช่น *It's Okay to Not Be Okay* (2020), *Extraordinary Attorney Woo* (2022), *Our Blues* (2022) และ *The Silent Sea* (2021) บ่งชี้ถึงการเปิดพื้นที่ใหม่ของวัฒนธรรมเอเชียในการพูดถึงความพิการ เช่น ในบริบทของสุขภาพจิต และการเล่าประสบการณ์ของผู้มีอาการออทิสติกในเชิงลึก

การที่ Netflix สนับสนุนการผลิตและเผยแพร่เนื้อหาเหล่านี้ในระดับนานาชาติ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของแพลตฟอร์มในฐานะตัวกลางที่มีอำนาจในการคัดเลือกและขับเคลื่อนวาทกรรมความพิการให้อยู่ในกระแสสื่อหลัก นอกจากนี้ น่าสังเกตว่า ในช่วงหลังปี 2020 เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความพิการเริ่มแสดงถึงการเปลี่ยนมุมมองจาก “ความพิเศษ” เป็น “ความปกติที่หลากหลาย” ขึ้น โดยเฉพาะในเรื่อง *CODA* (2021) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงครอบครัวคนหูหนวก ในบริบทที่ไม่ได้เน้นเพียงข้อจำกัด แต่กลับแสดงถึงความสามารถในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นอิสระ เสมอภาค และมีศักดิ์ศรี

การวิเคราะห์ช่วงเวลาการเผยแพร่เหล่านี้จึงชี้ให้เห็นว่า การนำเสนอภาพของคนพิการในสื่อไม่ได้เป็นเพียงการสะท้อนสภาพสังคม แต่ยังเป็นผลของการเลือกสร้างความหมายผ่านนโยบายของแพลตฟอร์ม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และการเคลื่อนไหวของชุมชนคนพิการในระดับสากล ที่มีบทบาทมากขึ้นในการกำหนดว่า “ใคร” ควรเป็นผู้เล่าเรื่อง และ “เรื่องใด” ควรถูกเล่าในพื้นที่สื่อ

6.1.2 การวิเคราะห์ตามมิติประเทศผู้ผลิต

ทำให้เห็นความแตกต่างของมุมมองและวิธีการเล่าเรื่องเกี่ยวกับความพิการ โดยจากภาพยนตร์และซีรีส์พบว่า มีการผลิตจาก 5 ประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา เกาหลีใต้ สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น โดยมีสัดส่วนสูงสุดกระจุกตัวอยู่ในสหรัฐอเมริกาและเกาหลีใต้ แนวโน้มสำคัญที่ปรากฏคือ สหรัฐอเมริกามักนำเสนอ “ความพิการในฐานะวาทกรรมสิทธิ” ผ่านการต่อสู้ความเท่าเทียม และการยืนยันตัวตนของคนพิการ ในขณะที่เกาหลีใต้นำเสนอความพิการในบริบทของการพัฒนาเติบโตของตัวละคร ความสัมพันธ์ครอบครัว และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคม ส่วนสหราชอาณาจักรและฝรั่งเศสให้ความสำคัญกับประสบการณ์จริงของชีวิตคนพิการในฐานะมนุษย์ที่มีอารมณ์ ความสัมพันธ์ และความเป็นไปได้ทางสังคม ขณะที่ญี่ปุ่นเน้นการสื่อสารความพิการผ่านมิติของความรัก ความเปราะบาง และความละเอียดอ่อนทางอารมณ์ สรุปได้ว่า ความหมายเกี่ยวกับความพิการที่ปรากฏในสื่อแต่ละประเทศสะท้อน

รากทางวัฒนธรรม โครงสร้างสังคม และทิศทางอุตสาหกรรมสื่อที่แตกต่างกัน ทำให้การสร้างภาพตัวแทนของคนพิการมีหลายมิติและหลากหลายเกณฑ์ความหมายในระดับสากล

6.1.3 การวิเคราะห์ตระกูลรายการ (Genre)

แสดงให้เห็นว่า เนื้อหาแต่ละประเภทเป็นกลไกสำคัญในการกำกับความคาดหวังของผู้ชม และเป็นรหัสที่กำหนดทิศทางการสร้างความหมายเกี่ยวกับ “ร่างกายที่แตกต่าง” ในสื่อบันเทิง ผลการศึกษาในกลุ่มภาพยนตร์และซีรีส์ชี้ว่าตระกูลรายการ มีบทบาทอย่างมากในการกำหนดบทบาทตัวละครพิการ โดยสามารถจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) ดราม่าเชิงชีวิตและครอบครัว ซึ่งนำเสนอความพิการผ่านความสัมพันธ์ ความรัก และความเปราะบางของความเป็นมนุษย์ (2) ซีรีส์วัยรุ่นหรือ coming-of-age ที่เน้นพัฒนาการอัตลักษณ์และการเติบโตทางจิตใจของตัวละครพิการในฐานะส่วนหนึ่งของ “ความปกติที่หลากหลาย” (3) แนวซูเปอร์ฮีโร่ ไซไฟ หรือแฟนตาซี ที่มักผสานความพิการเข้ากับพลังพิเศษหรือความสามารถเหนือธรรมชาติ ซึ่งแม้ขยายบทบาทเชิงรุกของตัวละคร แต่ก็มีความเสี่ยงในการลดทอนความเข้าใจต่อความพิการในชีวิตจริง และ (4) กลุ่มสารคดีและชีวประวัติ ที่ให้พื้นที่กับเสียงของคนพิการเอง นำเสนอความสมจริงทางสังคม ประวัติศาสตร์ และการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิ ความแตกต่างของ genre ทั้ง 4 ประเภทจึงสะท้อนให้เห็นวิธีการสร้างความหมาย ความรู้สึก และกรอบการตีความที่ผู้ชมใช้ในการทำความเข้าใจตัวละครพิการ ซึ่งมีผลโดยตรงต่อภาพตัวแทนของความพิการในสื่อสตรีมมิง

6.1.4 การวิเคราะห์ประเภทเนื้อหาบนเน็ตฟลิกซ์

ชี้ให้เห็นว่า แพลตฟอร์มไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่เผยแพร่ภาพยนตร์และซีรีส์ แต่ทำหน้าที่เป็น “ผู้จัดการความหมาย” ที่กำหนดทิศทางของเรื่องราวเกี่ยวกับคนพิการในระดับโครงสร้าง โดยรูปแบบการเผยแพร่เนื้อหาถูกแบ่งออกเป็น 3 ประเภทตามระดับการมีส่วนร่วมของแพลตฟอร์ม ได้แก่ (1) เนื้อหาที่เคยเผยแพร่ในประเทศต้นทางมาก่อน (2) เนื้อหาที่เน็ตฟลิกซ์ซื้อลิขสิทธิ์มาเผยแพร่โดยไม่ร่วมผลิต และ (3) เนื้อหาประเภท Netflix Original ที่แพลตฟอร์มเข้าไป

ควบคุมเชิงสร้างสรรค์โดยตรง การจำแนกประเภทนี้ทำให้เห็นว่า เนื้อหาประเภทแรกมักสะท้อนบริบทวัฒนธรรมของผู้ผลิตเป็นหลัก และเน้นความสมจริงของประสบการณ์คนพิการ ส่วนประเภทที่สองสะท้อนบทบาทของเน็ตฟลิกซ์ในฐานะแพลตฟอร์มที่ “คัดเลือกวาทกรรมที่เหมาะสม” โดยเลือกเนื้อหาที่สอดคล้องกับแนวนโยบายความหลากหลาย ขณะที่ประเภทที่สามมีพลังมากที่สุดในการนิยามความหมายใหม่เกี่ยวกับความพิการ เพราะเป็นพื้นที่ที่แพลตฟอร์มสามารถ “กำหนดการเล่าเรื่อง” และความหมายของความพิการในเชิงวัฒนธรรมร่วมสมัยได้อย่างชัดเจน ลักษณะของการเผยแพร่มีอิทธิพลต่อรูปแบบและแนวโน้มของการเล่าเรื่องความพิการอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในยุคที่แพลตฟอร์มมีอำนาจเหนือโครงสร้างการสื่อสารแบบเดิม และกลายเป็นผู้กำหนด “ความหมายที่เหมาะสม” ของความพิการในวัฒนธรรมสื่อร่วมสมัย

6.2 การสื่อสารเกี่ยวกับ “ร่างกาย” ของตัวแสดงที่มีความพิการ

การศึกษาลักษณะของตัวละครพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ พบว่าบทบาทของตัวละครมีความหลากหลายและสะท้อนการเปลี่ยนผ่านเชิงวาทกรรมเกี่ยวกับความพิการอย่างชัดเจน โดยตัวละครพิการส่วนใหญ่ปรากฏในฐานะ “ตัวละครหลัก” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความพิการมิได้ถูกจำกัดอยู่เพียงฉากหลังหรือสัญลักษณ์ของแรงบันดาลใจอีกต่อไป แต่กลายเป็นศูนย์กลางของเรื่องราว มีบทบาทในการกำหนดทิศทางของโครงเรื่อง และได้รับการพัฒนาเชิงลึกทั้งด้านบุคลิก อารมณ์ และโลกทัศน์ ขณะเดียวกัน ยังพบว่า ตัวละครพิการบางส่วนปรากฏในฐานะ “ตัวละครรอง” ซึ่งแม้จะไม่ใช่ผู้ขับเคลื่อนเรื่องราวหลัก แต่มีความสำคัญต่อการพัฒนาอารมณ์ของตัวเอกหรือการดำเนินเรื่องในภาพรวม ส่วนบทบาท “ตัวละครเสริม” พบเพียงจำนวนน้อย และมีส่วนร่วมกับโครงเรื่องอย่างจำกัด ภาพรวมทั้งหมดสะท้อนให้เห็นว่า สื่อร่วมสมัยบนแพลตฟอร์ม Netflix ให้พื้นที่และน้ำหนักกับตัวละครพิการมากขึ้น เปิดทางให้พวกเขาปรากฏในฐานะผู้กระทำ (agency) ที่มีศักดิ์ศรี มีเสียง และสามารถเล่าเรื่องราวของตนเองได้อย่างมีความหมาย

6.2.1 การวิเคราะห์ลักษณะทางเพศของตัวละคร พบความแตกต่างและความไม่สมดุลเชิงสัดส่วนที่สะท้อนพลวัตทางสังคมและการผลิตสื่อร่วมสมัยอย่างเด่นชัด โดยตัวละครเพศชายที่พิการปรากฏมากที่สุด และมักได้รับบทบาทในฐานะ “ผู้พิสูจน์ศักยภาพ” ผ่านโครงเรื่องที่เน้นความสามารถ การเอาชนะอุปสรรค และการยืนยันตัวตน เช่น *Daredevil, The Good Doctor* หรือ *The Peanut Butter Falcon* ซึ่งล้วนวางตัวละครชายพิการในกรอบของความเข้มแข็งและการต่อสู้เชิงปัจเจกนิยม ในขณะที่ตัวละครเพศหญิงที่พิการ ซึ่งพบในจำนวนที่น้อยกว่า ถูกนำเสนออย่างหลากหลายมากขึ้น ทั้งในมิติความอ่อนโยน ความสัมพันธ์ จิตใจ และการทำงาน โดยกรณีของ *Extraordinary Attorney Woo* ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่เสนอผู้หญิงออทิสติกในฐานะตัวเอกเต็มรูปแบบ ไม่ตกอยู่ในภาพเหมารวมแบบเดิม ส่วนตัวละครพิการที่มีความหลากหลายทางเพศนั้น พบเพียงไม่กี่เรื่อง โดย *Special* เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดในการนำเสนอประสบการณ์ของตัวละครที่เผชิญการตีตราซ้อนทับ ทั้งด้านร่างกายและเพศสภาพ ทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์พิการมิได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่สัมพันธ์กับมิติทางเพศในเวลาเดียวกัน โดยสรุป ลักษณะทางเพศของตัวละครพิการในสื่อยังคงไม่สมดุล โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิงและกลุ่มหลากหลายทางเพศซึ่งมีพื้นที่จำกัด แม้จะเริ่มเห็นแนวโน้มของการเปิดพื้นที่มากขึ้นในสื่อร่วมสมัย โดยเฉพาะในผลงานที่แพลตฟอร์มมีบทบาทกำกับทิศทางด้านความหลากหลายอย่างชัดเจน

6.2.2 การวิเคราะห์ลักษณะที่ปรากฏทางร่างกาย พบว่า “ร่างกายของความพิการ” ถูกนำเสนอผ่านสองรูปแบบหลัก ได้แก่ ความพิการแบบประจักษ์ (visible disability) และความพิการแบบไม่ประจักษ์ (invisible disability) ซึ่งมีผลต่อการรับรู้ ความเข้าใจ และอารมณ์ของผู้ชมอย่างแตกต่างกัน ความพิการแบบประจักษ์คือร่างกายที่มองเห็นได้ชัด เช่น การใช้วีลแชร์ ความบกพร่องทางร่างกาย การสูญเสียการมองเห็น หรือการใช้ภาษามือของกลุ่มคนพิการทางการได้ยิน ซึ่งมักถูกใช้เป็นเครื่องหมายของ “ความแตกต่าง” ตั้งแต่ต้นเรื่อง และมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนโครงเรื่องผ่านการก้าวข้ามข้อจำกัดของตัวละคร ขณะที่ความพิการแบบไม่ประจักษ์ เช่น ออทิสติก ภาวะป่วยทางจิต

หรือภาวะเรื้อรังที่ไม่เห็นได้จากภายนอก มักถูกเปิดเผยอย่างค่อยเป็นค่อยไปผ่านพฤติกรรมและอารมณ์ ทำให้ผู้ชมเข้าใจความพิการผ่านประสบการณ์แทนการมองเพียงรูปลักษณ์ การปรากฏของลักษณะร่างกายทั้งสองประเภทนี้สะท้อนการเคลื่อนจากภาพจำแบบเดิมที่ผูกความพิการกับ “ความผิดปกติที่มองเห็นได้” ไปสู่การทำความเข้าใจความพิการในฐานะประสบการณ์ที่ซับซ้อน ลึกซึ้ง และสัมพันธ์กับความเป็นมนุษย์ในสังคมร่วมสมัยมากขึ้น

6.2.3 การวิเคราะห์การใช้ร่างกายในการเล่าเรื่อง เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสร้างความหมายให้กับตัวละครคนพิการในฐานะบุคคลที่มีชีวิตทางสังคมอย่างเต็มรูปแบบ โดยการนำเสนอครอบคลุมทั้ง 3 มิติสำคัญ ได้แก่ กิจวัตรประจำวัน การทำงาน และกิจกรรมยามว่าง ซึ่งช่วยขยับการเล่าเรื่องออกจากกรอบเดิมที่เน้นเพียงความบกพร่องของร่างกาย ไปสู่การเห็น “ความเป็นมนุษย์ในชีวิตประจำวัน” ของคนพิการ ในมิติของ**กิจวัตรประจำวัน** ส่วนใหญ่นำเสนอฉากที่ตัวละครจัดการชีวิตพื้นฐานด้วยร่างกายที่แตกต่าง ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหว การอาบน้ำ การแต่งตัว หรือลักษณะกิจวัตรเฉพาะ เช่น พฤติกรรมซ้ำแบบของตัวละครออทิสติกใน Extraordinary Attorney Woo การนำเสนอเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ร่างกายพิการมิได้เป็นเพียง “ภาระ” แต่เป็นพื้นที่ของการปรับตัว ความมั่นคง และการสร้างโลกของตนเอง

ในมิติของ**การทำงาน** ตัวละครพิการจำนวนมากมีบทบาทอาชีพที่ชัดเจน เช่น แพทย์ *(The Good Doctor)*, ทนายความ *(Extraordinary Attorney Woo)*, นักคณิตศาสตร์ *(The Theory of Everything)* การทำงานจึงกลายเป็นพื้นที่ของการยืนยัน “ศักยภาพ” และการต่อรองภาพจำทางสังคมที่มองว่าคนพิการไร้ความสามารถ การทำงานยังแสดงให้เห็นว่า ความพิการไม่ได้จำกัดการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ

ในมิติของ**กิจกรรมยามว่าง** สื่อร่วมสมัยมักให้ความสำคัญกับการแสดง “ชีวิตที่มีความสุข” ของคนพิการ ไม่ว่าจะเป็นการผจญภัย *(The Peanut Butter Falcon)* งานอดิเรกเฉพาะตัว *(Atypical)* หรือกิจกรรมทางศิลปะ *(It’s Okay to Not Be Okay)* พื้นที่นี้ทำให้เห็นว่า ความพิการไม่ใช่โลกที่เต็มไปด้วย

ความทุกข์ แต่เป็นชีวิตที่สามารถมีความสนุก เพลิดเพลิน และความใฝ่ฝันเช่นเดียวกับผู้คนทั่วไป โดยสรุป การใช้ร่างกายในกิจกรรมชีวิตประจำวันสะท้อนให้เห็นว่า ตัวละครพิการในสื่อ Netflix ถูกนำเสนอในฐานะ “ผู้มีชีวิต” มากกว่าการเป็นสัญลักษณ์ของความเวทนา ภาพของกิจวัตร การทำงาน และกิจกรรมยามว่างช่วยคืนอำนาจให้แก่ร่างกายที่ถูกตีตรา และทำให้ความพิการปรากฏในฐานะ “รูปแบบหนึ่งของการดำรงอยู่” ที่มีคุณค่าและความงดงามในแบบของตัวเอง

6.2.4 การวิเคราะห์ประเภทของความพิการ ตามกรอบการจำแนกความพิการของไทยทั้งหมด 7 ประเภท ได้แก่ ความพิการทางการมองเห็น ทางการได้ยิน ทางการเคลื่อนไหว ทางจิตใจ ทางสติปัญญา ทางการเรียนรู้ และภาวะออทิสติก ซึ่งแต่ละประเภทมีลักษณะเฉพาะในการสร้างความหมายและกำหนดบทบาทของตัวละครในเรื่องอย่างมีนัยสำคัญ กลุ่มของความพิการทางการมองเห็น เช่น *Daredevil* มักถูกเชื่อมโยงกับบทบาทแบบฮีโร่ ขณะที่กลุ่มความพิการทางการได้ยิน เช่น ครอบครัวใน *CODA* เน้นความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันในฐานะครอบครัวที่สมบูรณ์ ไม่ใช่ครอบครัวที่ “ขาดบางสิ่ง” สำหรับความพิการทางการเคลื่อนไหว ซึ่งพบมากที่สุด เช่น ใน *The Upside*, *The Intouchables* และ *Perfect World* มักถูกวางในกรอบความพยายามปรับตัวและต่อรองกับสังคมรอบตัว ทั้งในมิติของการพึ่งพา การฟื้นฟู หรือความสัมพันธ์เชิงดูแล ด้านความพิการทางจิตใจ เช่น ใน *It’s Okay to Not Be Okay* หรือ *The Sound of Magic* แสดงให้เห็นว่า ความพิการมิได้จำกัดอยู่ที่รูปลักษณ์ภายนอก แต่ปรากฏผ่านอารมณ์ ความสัมพันธ์ และบาดแผลภายใน ซึ่งเรื่องราวมักเน้นการเติบโตและเยียวยามากกว่าการรักษาตามกรอบการแพทย์ ส่วนความพิการทางสติปัญญา เช่น ใน *The Peanut Butter Falcon* นำเสนอด้านความเป็นมนุษย์และความฝันของตัวละคร มากกว่าการเน้นข้อจำกัด

ประเภทที่มีบทบาทโดดเด่นในปัจจุบันคือ ความพิการทางออทิสติก เช่น ใน *Atypical, The Good Doctor* และ *Extraordinary Attorney Woo* ที่เปิดพื้นที่ให้เห็นความหลากหลายทางการเรียนรู้และระบบประสาท (neurodiversity) และบทบาททางอาชีพของบุคคลออทิสติก โดยรวมแล้ว ความ

หลากหลายของประเภทความพิการสะท้อนให้เห็นการขยายขอบเขตการเล่าเรื่องในสื่อร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม ความพิการบางประเภทยังได้รับพื้นที่น้อย หรือถูกนำเสนอในกรอบจำกัด ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สื่อยังต้องการการมีส่วนร่วมจากคนพิการมากขึ้น เพื่อให้การสร้างตัวแทน มีความลุ่มลึก เที่ยงตรง และเป็นธรรม และหลากหลายมากยิ่งขึ้น

6.2.5 การวิเคราะห์ระดับของความพิการ พบว่า ระดับของ “ความแตกต่างทางร่างกาย” เป็นกลไกสำคัญในการสร้างกรอบวาทกรรมเกี่ยวกับคนพิการในสื่อ โดยการจำแนกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ความพิการระดับน้อย ระดับปานกลาง และระดับรุนแรง ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะความพิการ บทบาทของตัวละคร และการตีความของผู้ชม

ในกลุ่มความพิการระดับน้อย ตัวละครส่วนใหญ่ เช่น ใน *Atypical*, *Extraordinary Attorney Woo*, *Special* และ *The Good Doctor* ถูกนำเสนอในฐานะผู้ที่สามารถใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างอิสระ และมักถูกวางในบทบาท “คนเก่ง” หรือ “ผู้มีความสามารถเฉพาะ” ส่งผลให้ความพิการถูกตีความเป็น “ความแตกต่างที่มีคุณค่า” มากกว่าข้อจำกัด แม้จะช่วยเปิดพื้นที่ให้กับอัตลักษณ์ที่หลากหลาย แต่ก็อาจสร้างแรงกดดันให้กับคนพิการที่ไม่ได้มีความสามารถพิเศษตามแบบที่สื่อให้คุณค่า ในอีกแง่หนึ่ง ความพิการในระดับน้อยนี้ อยู่ในขอบเขตที่สังคมยอมรับได้ และรู้สึกจัดการได้ไม่ยาก

สำหรับความพิการระดับปานกลาง เช่น ใน *The Healing Powers of Dude*, *Wonder* และ *Perfect World* ตัวละครยังคงช่วยเหลือตนเองได้บางส่วน แต่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากครอบครัวหรือระบบสังคม เนื้อหาในกลุ่มนี้สะท้อนกระบวนการปรับตัว ผ่านการใช้เครื่องช่วยเหลือ การจัดการอารมณ์ หรือการเรียนรู้การเข้าสังคม ตัวละครในระดับนี้จึงเป็นภาพตัวแทนที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกใกล้ชิด เพราะสะท้อนความท้าทายในชีวิตประจำวันอย่างเป็นจริง

ส่วนความพิการระดับรุนแรง ซึ่งเห็นได้ชัดใน *The Intouchables*, *The Upside*, *The Theory of Everything* และบางกรณีใน *Crip Camp* มักถูกวางในกรอบการเล่าเรื่องที่เน้น “ความสัมพันธ์เชิงดูแล” ระหว่างคนพิการและ

ผู้ดูแล ภาพแทนประเภทนี้แม้จะเปิดพื้นที่ให้เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีของคนพิการ แต่ก็มีความเสี่ยงที่จะทำให้ตัวละครพิการถูกลดทอนบทบาทเหลือเพียง “แรงบันดาลใจ” สำหรับตัวละครอื่นหรือผู้ชม โดยเฉพาะในผลงานที่เป็นชีวประวัติหรือสารคดี

โดยสรุป ระดับของความพิการในสื่อทำหน้าที่เป็นรหัสทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับคุณค่าทางสังคมและอารมณ์ของผู้ชม ความพิการระดับน้อยมักถูกเชื่อมโยงกับความสำเร็จและศักยภาพ ขณะที่ความพิการระดับรุนแรงยังคงผูกโยงกับความช่วยเหลือและความเปราะบาง อย่างไรก็ตาม แนวโน้มร่วมสมัย เช่น ใน *CODA* และ *Extraordinary Attorney Woo* เริ่มขยับออกจากกรอบความสามารถทางร่างกาย ไปสู่การมองความพิการในฐานะประสบการณ์มนุษย์ที่มีความหมายในตัวเอง ผ่านความสัมพันธ์ บทบาททางสังคม และสิทธิที่เท่าเทียม

6.2.6 การวิเคราะห์ร่างกายกับความหมายเกี่ยวกับความพิการ: ความหมายในเชิงด้อยค่า – ความหมายในเชิงชูค่า และความหมายในฐานะมนุษย์ที่เท่าเทียม พบว่า “ร่างกายพิการ” ในสื่อไม่ได้เป็นเพียงสภาพทางชีววิทยา แต่เป็นพื้นที่ของการประกอบสร้างความหมายทางวัฒนธรรมและสังคมอย่างเข้มข้น โดยมีการตีความร่างกายผ่าน 3 กรอบสำคัญ ได้แก่ ความหมายในเชิงด้อยค่า ความหมายในเชิงชูค่า และความหมายในฐานะความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม ซึ่งแต่ละกรอบสะท้อนอุดมการณ์เบื้องหลังการเล่าเรื่องและทัศนคติของสังคมต่อคนพิการอย่างลุ่มลึก

ในกรอบของความหมายเชิงด้อยค่า ร่างกายพิการมักถูกวางอยู่ในฐานะ “ร่างกายที่สูญเสีย” หรือ “ร่างกายที่ไม่สมบูรณ์” โดยเฉพาะในช่วงต้นเรื่องของหลายผลงาน เช่น *Perfect World, The Upside* และ *The Intouchables* ที่ตัวละครเผชิญความหมดหวัง การปิดกั้นทางสังคม หรือความรู้สึกด้อยคุณค่า ความหมายนี้ตอกย้ำกรอบคิดแบบเดิมที่ผูกความพิการเข้ากับความเจ็บปวด ความพ่ายแพ้ และการแยกตัวออกจากสังคม แม้ว่าการพัฒนาเรื่องราวภายหลังอาจนำไปสู่การยอมรับตนเอง แต่การเริ่มต้นด้วยกรอบด้อยค่า

มักขับเน้นให้คนพิการถูกมองผ่านมุมของ “ความขาด” มากกว่าความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี

ในทางตรงกันข้าม ความหมายเชิงชูค่าปรากฏผ่านการนำเสนอตัวละครพิการเป็นผู้ไม่ยอมแพ้ ผู้มีพรสวรรค์พิเศษ หรือผู้สร้างแรงบันดาลใจ เช่น ใน *Daredevil*, *The Theory of Everything*, *The Good Doctor* และ *Extraordinary Attorney Woo* ที่เชื่อมโยงความพิการเข้ากับความสามารถเหนือบรรทัดฐาน หรือความเข้มแข็งทางจิตใจ แม้ว่าจะช่วยขยับความหมายเกี่ยวกับความพิการให้พ้นจากกรอบเชิงลบแบบเดิม แต่ก็มีความเสี่ยงที่จะกลายเป็นการมองความพิการในมุมของการทำให้ร่างกายพิการเป็นเพียงวัตถุของการชื่นชมมากกว่าการเข้าใจประสบการณ์จริงของคนพิการในฐานะมนุษย์ที่มีความซับซ้อน

ส่วนกรอบที่ก้าวหน้าที่สุดคือ ความหมายในฐานะความเป็นมนุษย์โดยเท่าเทียมกัน ซึ่งพบในผลงานอย่าง *CODA*, *Crip Camp*, *Atypical*, *Special*, *The Peanut Butter Falcon* และ *Our Blues* ในกรอบนี้ ความพิการไม่ถูกมองว่าเป็นภาระหรือพรสวรรค์ หากแต่เป็นหนึ่งในรูปแบบของการดำรงอยู่ที่เท่าเทียมกับมนุษย์อื่นๆ ตัวละครพิการมีความรัก ความผิดพลาด ความปรารถนา และสิทธิในชีวิตตามปกติ ที่ความพิการเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางมนุษย์ ไม่ใช่จุดบกพร่องที่ต้องแก้ไข ความหมายลักษณะนี้เปิดพื้นที่การสื่อสารให้คนพิการเป็น “ผู้เล่าเรื่อง” ของตนเอง และมีตัวตนที่มั่นคงในฐานะมนุษย์เต็มรูปแบบ

โดยสรุป การวิเคราะห์ร่างกายของตัวละครพิการในสื่อพบว่าความหมายที่ผูกติดมากับร่างกายเหล่านี้สะท้อนทิศทางของวัฒนธรรมสื่อร่วมสมัยที่กำลังเคลื่อนผ่านจากการมองความพิการในฐานะความด้อยค่าและการชูค่า ไปสู่การยืนยันความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม การเปลี่ยนผ่านนี้ไม่เพียงเป็นการปรับมุมมองเชิงสัญลักษณ์ แต่ยังเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้ “ร่างกายที่แตกต่าง” ได้รับการมองเห็นในฐานะมนุษย์ที่สมบูรณ์ขึ้นกว่าที่ผ่านมา

6.2.7 การวิเคราะห์การต่อสู้ของตัวละครโดยการสื่อสารผ่านร่างกาย พบว่า “ร่างกายของตัวละครพิการ” ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุของการมองหรือ

การตีความ หากแต่ทำหน้าที่เป็น “พื้นที่ของการต่อสู้ทางสังคม” ที่ตัวละครใช้เพื่อต่อรอง อธิบาย ปฏิเสธ หรือสร้างความหมายใหม่ให้แก่ตนเอง การขัดขืนที่ปรากฏผ่านร่างกายจึงมิใช่เพียงการเผชิญหน้ากับสังคม แต่เป็นการประกาศอำนาจของตัวละครในการควบคุมเรื่องราวของตนเอง การสื่อสารผ่านร่างกายของตัวละครพิการสามารถจำแนกออกเป็น 4 รูปแบบหลัก ได้แก่ การซ่อน การอธิบาย การสาธิต และการสร้างประสบการณ์ใหม่ ซึ่งสะท้อนพลวัตของการต่อรองเชิงอำนาจและการฟื้นคืนความหมายของความเป็นมนุษย์ในบริบทของสื่อร่วมสมัย

ในรูปแบบแรก **การซ่อนความพิการ** ตัวละครไม่เปิดเผยภาวะของตน เช่น ใน *The Politician, The Sound of Magic* และ *It's Okay to Not Be Okay* การซ่อนนี้ไม่ใช่การปฏิเสธตนเอง แต่เป็นการรักษาอัตลักษณ์จากสายตาแบบตีตรา การปกปิดจึงกลายเป็นยุทธวิธีแห่งการขัดขืนแบบเงียบๆ ที่ปฏิเสธการนิยามจากภายนอก และปกป้องความเป็นมนุษย์ในแบบที่ตนต้องการ

รูปแบบที่สอง **การอธิบาย** ปรากฏเมื่อคนพิการใช้คำพูดและการประกาศตัวตนเพื่อยืนยันความหมายของร่างกายอย่างตรงไปตรงมา เช่น ใน *Extraordinary Attorney Woo, Special* และ *The Good Doctor* ตัวละครอธิบายภาวะของตนไม่ใช่เพื่อแสวงหาความเห็นใจ แต่เพื่อทวงคืนอำนาจในการนิยามร่างกายตนเอง การพูดจึงเป็นการต่อต้านการตีความแบบเดิม และเปลี่ยนร่างกายให้กลายเป็นสิ่งที่ตัวเองควบคุมได้

รูปแบบที่สาม **การสาธิต** เป็นการใช้ร่างกายแสดงให้เห็นถึงศักยภาพ ความสามารถ และการดำรงชีวิตอย่างมีพลัง เช่น ใน *Wonder, CODA, The Peanut Butter Falcon* และ *Daredevil* การสาธิตไม่ใช่การพิสูจน์ให้คนพิการดูเก่งขึ้น แต่เป็นการบอกสังคมว่า ความพิการไม่ใช่ความไร้สมรรถภาพ ตัวละครใช้การกระทำเป็นภาษา เพื่อท้าทายภาพจำและเปิดพื้นที่ให้คนอื่นๆ ได้รับการมองเห็นคนพิการอย่างมีศักดิ์ศรี

สุดท้าย **การสร้างประสบการณ์ใหม่** เกิดขึ้นเมื่อร่างกายพิการกลายเป็นจุดเริ่มต้นของโลกใหม่ทางอารมณ์ จินตนาการ หรือความสัมพันธ์ เช่น

ใน *The Sound of Magic, Atypical, Raising Dion* และ *Crip Camp* ร่างกายไม่ได้ถูกจำกัดด้วยกรอบของข้อจำกัด หากแต่เป็นพื้นที่ของการสร้างตัวตนใหม่และการจินตนาการถึงรูปแบบชีวิตที่เป็นไปได้ การต่อสู้จึงไม่ได้อยู่ในรูปแบบของการท้าทายภายนอกเท่านั้น แต่ยังเป็นการเปลี่ยนวิธีการรับรู้โลกของตนเอง

โดยสรุป การต่อสู้ผ่านร่างกายของตัวละครพิการเป็นการสื่อสารที่ข้ามพ้นการใช้ถ้อยคำ แต่เป็นการใช้ “ร่างกาย” เพื่อท้าทายอำนาจ เปลี่ยนภาพจำและสร้างพื้นที่ให้ตัวละครพิการมีตัวตนในโลกสื่ออย่างมีคุณค่า ทั้งยังสะท้อนการทำงานของวัฒนธรรมร่วมสมัย ที่กำลังเปิดพื้นที่ให้ร่างกายที่แตกต่างมีสิทธิในการเล่าเรื่องของตนเอง

6.3 การสร้างความหมายเกี่ยวกับความพิการในซีรีส์และภาพยนตร์ที่มีคนพิการในเน็ตฟลิกซ์

ความพิการในฐานะวาทกรรมสาธารณะไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในระดับร่างกาย แต่เป็นพื้นที่ของการต่อรองทางอำนาจ ความหมาย และการมองเห็นในสังคม การปรากฏของตัวละครที่มีความพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ โดยเฉพาะในแพลตฟอร์มสตรีมมิงขนาดใหญ่ เช่น Netflix จึงกลายเป็นช่องทางสำคัญในการผลิตซ้ำ หรือแม้แต่รื้อถอนความเข้าใจเดิมๆ และสร้างความหมายใหม่ ให้กับความพิการในสังคมร่วมสมัย

จากการวิเคราะห์เนื้อหาภาพยนตร์และซีรีส์ พบว่า ความหมายของ “ความพิการ” จำแนกออกเป็น 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่

6.3.1 การผลิตซ้ำความหมาย (Reproduction of Meaning) ในหลายกรณี ความพิการยังคงถูกสร้างความหมายผ่านกรอบของความบกพร่อง (deficiency) ความเสียหาย (tragedy) หรือความทุกข์ (suffering) โดยเฉพาะในเรื่องที่ตัวละครพิการภายหลังจากอุบัติเหตุ เช่น *Perfect World, The Upside,* และ *The Intouchables* ความพิการถูกวางเป็นจุดพลิกผันของเรื่อง ที่แยกตัวละครออกจาก “ชีวิตปกติ” และทำให้พวกเขาต้องเผชิญกับความรู้สึกสูญเสียคุณค่าในตนเอง

การสร้างความหมายในลักษณะนี้ยังปรากฏในกรณีของความรักที่เป็นไปไม่ได้หรือชีวิตที่ไม่สมบูรณ์อันเกิดจากความพิการ โดยที่ร่างกายพิการถูกวางอยู่ตรงข้ามกับคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งแม้จะสะท้อนความเป็นจริงในบางด้าน แต่ก็อาจตอกย้ำภาพจำว่า คนพิการคือผู้มีชีวิตที่ด้อยกว่าหรือเป็นภาระ

6.3.2 การรื้อถอนความหมาย (Deconstruction of Meaning)

การรื้อถอนภาพจำเดิมเกี่ยวกับความพิการเริ่มปรากฏอย่างเด่นชัดในผลงานของ Netflix ที่เปิดพื้นที่ให้กับเสียงของคนพิการเอง เช่น *Special* ซึ่งสร้างโดยและนำแสดงโดยผู้ที่มีภาวะสมองพิการ *Crip Camp* ซึ่งให้พื้นที่กับขบวนการเรียกร้องสิทธิคนพิการในประวัติศาสตร์อเมริกัน และ *CODA* ที่นำเสนอครอบครัวหูหนวกโดยไม่ลดทอนศักดิ์ศรีหรือทำให้พวกเขาเป็นเพียงผู้ถูกช่วยเหลือ ผลงานเหล่านี้มีลักษณะร่วมคือ การรื้อถอนความหมายที่มองคนพิการในฐานะผู้ด้อยกว่า โดยเสนอให้เห็นคนพิการในชีวิตจริงที่มีความรัก ความสัมพันธ์ การทำงาน และความปรารถนาแบบเดียวกับบุคคลทั่วไป การใช้ภาษามือในชีวิตประจำวัน การทำงานในฐานะทนายความ (*Extraordinary Attorney Woo*) หรือการมีความสัมพันธ์รัก (*Atypical, Special*) ช่วยรื้อทัศนคติเดิมๆ และทำให้ผู้ชมเห็นความพิการในฐานะความแตกต่าง ไม่ใช่ความบกพร่อง

6.3.3 การสร้างความหมายใหม่ (Reconstruction of Meaning)

ในหลายกรณี Netflix ไม่ได้เพียงแต่รื้อภาพจำเดิม แต่ยังสร้างความหมายใหม่ที่ท้าทายกรอบคิดดั้งเดิม โดยเฉพาะในกลุ่มผลงานที่ตัวละครพิการเป็น “ผู้มีอำนาจในการขับเคลื่อนเรื่องราว” (*Extraordinary Attorney Woo, The Good Doctor, Raising Dion*) หรือมีบทบาทในฐานะผู้เปลี่ยนแปลงสังคม (*Crip Camp, CODA*) แนวทางนี้แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวทางวาทกรรมที่เปลี่ยนความพิการจากภาพของความอ่อนแอ มาสู่ภาพของศักดิ์ศรี ความเท่าเทียม และการเป็นตัวแทนในพื้นที่ที่เคยถูกกีดกัน เช่น การให้ตัวละครพิการมีความสามารถในการรัก การเลือกชีวิต การทำงาน และการท้าทายสถาบัน (โรงเรียน ระบบกฎหมาย หรือครอบครัว) ได้อย่างเท่าเทียมกับตัวละครอื่นๆ การสร้างความหมายใหม่จึงไม่ใช่เพียงการเล่าเรื่องของคนพิการ แต่คือการฟื้นคืน “พื้นที่ในการดำรงอยู่” ให้กับร่างกายที่เคยหายไป

กระบวนการสร้างความหมายเกี่ยวกับความพิการในสื่อบันเทิงบน Netflix มีลักษณะเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวเชิงวาทกรรม ที่ต่อรองระหว่างความเข้าใจแบบเดิมกับทัศนคติใหม่ของสังคม โดยมีแนวโน้มสำคัญ 3 ประการ คือ การใช้ภาพของความพิการเพื่อเรียกความรู้สึกสงสาร หรือความเห็นใจ การรื้อถอนการมองความพิการแบบล้าสมัย ด้วยการเปิดพื้นที่ให้เสียงของคนพิการ การเสนอภาพความพิการในฐานะชีวิตที่มีความสมบูรณ์และเท่าเทียม Netflix จึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเผยแพร่เนื้อหา แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการกำกับกรอบการมองความพิการของผู้ชมทั่วโลก ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ วาทกรรม และความหวังต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างของสังคมร่วมสมัย

7. การอภิปรายผล

ภาพยนตร์และซีรีส์บน Netflix มีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายเกี่ยวกับความพิการ มิใช่เพียงในฐานะสื่อบันเทิง แต่ในฐานะกระบวนการสร้างความเป็นจริงที่ผู้ชมสามารถรับรู้และนำไปใช้ตีความโลกจริงได้ กระบวนการดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดการประกอบสร้างความหมาย ได้แก่ การถ่ายทอดความหมายจากผู้สร้าง การทำให้ความหมายนั้นดูเป็นจริง และการซึมซับความหมายโดยผู้ชม ในขั้นแรก ผู้สร้างภาพยนตร์ถ่ายทอดมุมมองและความเชื่อเกี่ยวกับความพิการออกมา (externalization) ผ่านการเล่าเรื่องและการจัดวางตัวละครคนพิการในโครงเรื่อง ตัวละครเหล่านี้มักถูกนิยามภายใต้กรอบความด้อยค่า หรือในบางกรณีถูกยกให้เป็นตัวแทนของความเข้มแข็งและแรงบันดาลใจ ซึ่งสะท้อนวาทกรรม inferiority และ superiority ที่ดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัย จากนั้นความหมายที่ถูกถ่ายทอดออกมาจะถูกทำให้ดูเป็นจริง และไม่ถูกตั้งคำถาม (objectification) และคุ้นชินผ่านรูปแบบการนำเสนอที่เกิดขึ้นซ้ำ เช่น การให้ตัวละครคนพิการปรากฏอยู่ในบริบทของโรงพยาบาลหรือการรักษาเป็นหลัก การจัดวางเช่นนี้ทำให้ความพิการถูกเชื่อมโยงกับความไม่ปกติและการต้องได้รับการแก้ไข จนกลายเป็นภาพจำที่ผู้ชมไม่ตั้งคำถาม ท้ายที่สุด แม้งาน

วิจัยนี้จะไม่ได้ศึกษาผู้ชมโดยตรง แต่ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ความหมายเกี่ยวกับความพิการที่ถูกสร้างและทำให้ดูเป็นจริงในตัวบท มีแนวโน้มที่จะถูกผู้ชมซึมซับ และนำไปใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจความพิการของผู้ชมได้ (internalization) เมื่อพิจารณาผลการวิจัยผ่านกรอบการประกอบสร้างความหมาย จะพบว่า ภาพยนตร์และซีรีส์บน Netflix นำเสนอความพิการผ่านหลายรูปแบบและหลายระดับของความหมาย ส่วนถัดไป (7.1-7.4) จึงมุ่งอภิปรายผลในประเด็นต่างๆ ดังนี้

7.1 การสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์

การศึกษาภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนแพลตฟอร์ม Netflix พบว่า การสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการยังคงถูกวางอยู่ภายใต้กรอบอำนาจที่ตอกย้ำแนวคิดเรื่องร่างกายที่ “เบี่ยงเบน” จากมาตรฐานร่างกายที่สังคมถือเป็นปกติ (normative body) ความพิการในหลายเรื่องถูกนำเสนอในฐานะร่างกายที่สูญเสีย บกพร่อง หรือเป็นอุปสรรคต่อการมีชีวิตที่สมบูรณ์ ซึ่งล้วนแต่สะท้อนอุดมการณ์ของความสมบูรณ์พร้อมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถ ถูกสถาปนาผ่านกระบวนการควบคุมและตีความโดยกลไกของอำนาจในสังคม

แนวคิดของ Michel Foucault ชี้ให้เห็นว่า “ร่างกาย” ไม่ใช่เพียงวัตถุทางกายภาพ แต่เป็นพื้นที่ของการจัดระเบียบและการควบคุมของอำนาจ ในกรอบนี้ร่างกายของคนพิการในสื่อบันเทิงจึงมิได้ดำรงอยู่ในฐานะร่างกายอิสระ แต่เป็นร่างกายที่ถูกสถาบัน (เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน ครอบครัว หรือรัฐ) เข้ามาจัดระเบียบ ควบคุม และตีตราผ่านการใช้ภาษา สัญญะ และการเป็นตัวแทนในสื่อ ในภาพยนตร์เรื่อง *Perfect World* ความพิการถูกสร้างความหมายว่าเป็นจุดเปลี่ยนของชีวิต ที่นำไปสู่ความเศร้า สูญเสียคุณค่า และจำเป็นต้องฟื้นฟูเพื่อกลับคืนสู่ภาวะที่ใกล้เคียงกับ “ปกติ” ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การวางบทบาทตัวละครในฐานะผู้เคยมีชีวิตสมบูรณ์ แต่ต้องเผชิญกับความล้มเหลวของร่างกาย แสดงให้เห็นถึงการผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างร่างกายกับความสามารถและสถานะในทางสังคม

ในแง่นี้ “ร่างกายพิการ” จึงมิได้เป็นเพียงสิ่งที่ผิดไปจากธรรมชาติ หากเป็นผลลัพธ์ของการจัดประเภทและการจัดลำดับชนิดของร่างกายผ่านระบบวาทกรรมในสังคม การที่ตัวละครใน *Wonder* หรือ *The Intouchables* ถูกสื่อสารผ่านภาษาของความเวทนา ความเห็นใจ หรือการ “ยอมรับ” ในฐานะผู้ด้อยโอกาส เป็นสิ่งที่ตอกย้ำว่า ร่างกายของคนพิการยังถูกกำหนดให้เป็น “ผู้อื่น” (the Other) ซึ่งต้องการความเมตตาจากสังคมปกติ ตามแนวทางของ Foucault ที่ว่า “อำนาจไม่ได้อยู่เหนือร่างกาย หากแทรกซึมเข้าไปในร่างกาย” ในหลายฉากของภาพยนตร์ เช่น การฝึกเดินใหม่ การทำกายภาพบำบัด หรือการปรับเปลี่ยนวิธีดำเนินชีวิตของตัวละครพิการ ล้วนสะท้อนการทำงานของอำนาจในรูปแบบของการฝึกฝน การควบคุม และการทำให้ร่างกายกลายเป็น “ร่างกายที่เชื่อฟัง” (docile body) ตามอุดมการณ์ของการฟื้นฟูหรือความสามารถในการกลับสู่สภาพปกติ

ในเชิงวาทกรรม ความพิการจึงถูกสร้างให้กลายเป็นสิ่งที่ “ต้องถูกอธิบาย” หรือ “ต้องมีเหตุผลรองรับ” ดังจะเห็นได้จากฉากที่ตัวละครพิการมักจะต้องเปิดเผยที่มาของความพิการว่า เกิดจากอะไร อุบัติเหตุอะไร หรือความผิดปกติชนิดใด นี่เป็นกลไกของอำนาจที่ทำให้ความพิการไม่สามารถ “เป็นอยู่” ได้อย่างปกติ หากต้องมีเหตุผลและต้องถูกเข้าใจผ่านภาษาและระบบความรู้ อีกตัวอย่างสำคัญคือ ใน *The Theory of Everything* ซึ่งแม้จะเน้นย้ำอัจฉริยภาพของ Stephen Hawking แต่ก็ไม่อาจหลุดพ้นจากการนำเสนอภาพของร่างกายที่เสื่อมถอย และกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างแรงบันดาลใจ มากกว่าการเป็นร่างกายที่มีคุณค่าในตัวเอง สื่อจึงมีบทบาทสำคัญในการประดิษฐ์ความหมายเกี่ยวกับความพิการว่า เป็นทั้งภาระและแรงบันดาลใจ โดยไม่ค่อยเปิดพื้นที่ให้กับประสบการณ์ความพิการที่เป็นกลางหรือเป็นเรื่องธรรมดาในชีวิตประจำวัน

กล่าวโดยสรุป การสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์บน Netflix ยังคงตกอยู่ภายใต้กรอบความคิดที่เน้นการควบคุม ตีตรา และปรับตัวให้เข้าสู่ความเป็นปกติอยู่พอสมควร ร่างกายพิการจึงกลายเป็นพื้นที่ของอำนาจที่สถาบันทางสังคมต่างๆ เข้ามากำกับอย่างแนบเนียน ซึ่ง

สอดคล้องกับแนวคิดของ Foucault ที่มองว่า ร่างกายคือเครื่องมือที่อำนาจใช้ในการควบคุมพฤติกรรม การมองเห็น และการจัดลำดับคุณค่าของบุคคลในสังคม

7.2 การรื้อถอนความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์

แม้ว่าเนื้อหาบางส่วนยังคงผลิตซ้ำภาพตัวแทนของความพิการในฐานะสิ่งผิดปกติ ที่ควรถูกเยียวยาและควบคุมตามกรอบอำนาจเชิงสถาบัน ทว่าในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา มีเนื้อหาบนแพลตฟอร์มอย่าง Netflix ที่ปรากฏแนวโน้มของ “การรื้อถอนความหมายเดิม” ที่เคยครอบงำการรับรู้เกี่ยวกับความพิการและร่างกายของคนพิการไว้แต่เพียงด้านเดียว การรื้อถอนนี้ปรากฏชัดผ่านการเปิดพื้นที่ให้กับเสียงของคนพิการเอง การเปลี่ยนมุมมองจากความสงสารไปสู่การเข้าใจ และการเคลื่อนตัวออกจากกรอบอำนาจเดิมในการควบคุมความหมายของร่างกาย ตัวอย่างสำคัญคือ *Special* ตัวละครในเรื่องมิได้เป็นคนพิการที่ “ถูกกำหนด” หากแต่เป็น “ผู้กำหนดเรื่องเล่า” ด้วยตนเอง การนำเสนอชีวิตประจำวันของเขาผ่านแง่มุมที่หลากหลาย ทั้งการทำงาน ความรัก และเพศวิถี สะท้อนการพยายามท้าทายความเข้าใจเดิมเกี่ยวกับร่างกายพิการที่ถูกลดทอนให้เป็นเพียงเครื่องหมายของความเศร้า ในทำนองเดียวกัน *Crip Camp* สารคดีเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิคนพิการในสหรัฐอเมริกา ได้นำเสนอเรื่องเล่าของคนพิการในฐานะนักต่อสู้ทางวาทกรรม ที่ท้าทายทั้งระบบกฎหมาย สื่อ และวัฒนธรรมที่กดทับพวกเขามายาวนาน สารคดีเรื่องนี้ไม่ได้เพียงให้พื้นที่แก่คนพิการในการพูด แต่ยังตั้งคำถามต่อวาทกรรมเดิมๆ ที่เคยตีความความพิการผ่านเลนส์ของการรักษา ความเสียสละ หรือความเมตตาต่อกลุ่มคนพิการที่มีสถานะที่ด้อยกว่าคนไม่พิการ

หากพิจารณาตามกรอบแนวคิดของ Michel Foucault สามารถตีความปรากฏการณ์นี้ในเชิงวาทกรรมได้ว่า เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อท้าทายระเบียบของความรู้ที่เคยผูกขาดความหมายของความพิการไว้กับอำนาจของวาทกรรมทางการแพทย์หรือรัฐ ความรู้เกี่ยวกับความพิการเป็นสิ่งที่ถูกผลิตขึ้น โดยผู้มีอำนาจ

ผ่านสถาบันต่างๆ ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมความหมาย เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล หรือแม้แต่สื่อมวลชน การรื้อถอนความหมายจึงเป็นการท้าทายวาทกรรมหลัก โดยเสนอให้เห็นว่า ความพิการมิได้เป็นข้อบกพร่อง หากเป็นเพียงอัตลักษณ์หนึ่งของมนุษย์ที่หลากหลาย การที่ซีรีส์ เช่น *Atypical, Extraordinary Attorney Woo* และ *CODA* เล่าเรื่องของตัวละครพิการในฐานะมนุษย์ ที่มีความสัมพันธ์ทางสังคม ความต้องการ และศักยภาพในการดำรงชีวิต เป็นการเคลื่อนไหวเชิงวาทกรรมที่สำคัญ

การรื้อถอนความหมายยังปรากฏในหลายเรื่อง คนพิการไม่ถูกลดทอนให้กลายเป็นเพียงผู้รับความช่วยเหลือหรือแรงบันดาลใจของคนอื่นอีกต่อไป แต่กลายเป็นบุคคลที่มีอำนาจกระทำการ (agency) เช่น ตัวละคร Woo Young-woo ใน *Extraordinary Attorney Woo* ซึ่งแม้จะมีภาวะออทิสติก แต่ก็สามารถแสดงศักยภาพในการทำงาน เป็นผู้นำในกระบวนการพิจารณาคดี และสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงกฎหมายได้โดยตรง

กล่าวโดยสรุป การรื้อถอนความหมายในสื่อบันเทิงเหล่านี้มิใช่การปฏิเสธความพิการ แต่คือการปฏิเสธกรอบคิดที่ลดทอนความหมายของร่างกายพิการให้เหลือเพียงสิ่งผิดปกติ การเปิดพื้นที่ให้คนพิการได้เล่าเรื่องตนเอง การสื่อสารภาพตัวแทนที่ซับซ้อนของชีวิตคนพิการมากขึ้น และการตั้งคำถามต่อระบบความรู้เดิมล้วนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงวาทกรรม สื่อจึงไม่เพียงเป็นผู้ส่งสาร แต่เป็นสนามของการต่อรอง อำนาจ และความหวังในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ครอบคลุมความพิการในฐานะความเป็นมนุษย์อีกรูปแบบหนึ่ง

7.3 การสร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์

การสร้างความหมายใหม่ในบริบทของร่างกายคนพิการในสื่อบันเทิง มิได้เป็นเพียงการเสนอภาพแทนที่แตกต่างจากเดิม หากคือการปักหมุดทางวาทกรรมใหม่ที่พยายามรื้อถอนและแทนที่กรอบการรับรู้ความพิการแบบสถาบันนิยม ซึ่งเคยครอบงำผ่านอุดมการณ์ของร่างกายสมบูรณ์คือมาตรฐาน ไปสู่การเข้าใจ

ร่างกายแบบพหุภาวะ ที่เปิดกว้างต่อความหลากหลายทางกายภาพ อารมณ์ และสังคมของมนุษย์

ในหลายกรณีที่ศึกษา เช่น *Extraordinary Attorney Woo*, *Special*, *Atypical*, *CODA* และ *The Good Doctor* พบว่า ความพิการมิได้ถูกนำเสนอในฐานะข้อจำกัดที่ต้องเอาชนะ แต่ในฐานะเงื่อนไขของความเป็นมนุษย์ ที่มีศักยภาพในการมีชีวิตอย่างเต็มที่ มีความสัมพันธ์กับผู้อื่น สร้างคุณค่าทางสังคม และเจรจาต่อรองกับระบบอำนาจได้อย่างมีนัยสำคัญ ตัวละครพิการในเรื่องเหล่านี้จึงไม่ใช่ตัวแทนของความบกพร่องและผิดปกติ หากเป็นตัวแทนของการดำรงอยู่ที่เท่าเทียมในความแตกต่าง

แนวคิดของ Michel Foucault ว่าด้วยความรู้และอำนาจ ช่วยให้เราเข้าใจว่า การสร้างความหมายใหม่ไม่อาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากการแทรกแซงในระดับของวาทกรรม กล่าวคือ ความหมายใหม่เกี่ยวกับร่างกายมิได้ถือกำเนิดขึ้นโดยลำพัง แต่ต้องได้รับพื้นที่ในระบบการรับรู้ของสังคม การเสนอเรื่องเล่าที่ให้ตัวละครพิการมีบทบาทในฐานะผู้กระทำ แสดงถึงการต่อสู้ในระดับวาทกรรมที่เปลี่ยนร่างกายพิการ จากสิ่งที่ “ถูกเล่า” ไปสู่สิ่งที่ “เล่าเอง” ตัวอย่างเช่น ใน *Extraordinary Attorney Woo* ร่างกายและบุคลิกภาพของผู้หญิงออทิสติกไม่ได้ถูกทำให้กลายเป็นกรณีศึกษา แต่ถูกสื่อสารในบริบทของการทำงานในระบบกฎหมาย ความสัมพันธ์เชิงครอบครัว และการตกหลุมรักตัวละคร Woo Young-woo กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเสนอความหมายใหม่ของความสามารถและการมีตัวตน ที่ไม่ยึดโยงอยู่กับแบบแผนของร่างกายปกติ แต่ผูกกับศักยภาพในการคิด ตัดสินใจ และเชื่อมโยงกับผู้อื่นอย่างเท่าเทียมและถูกนำเสนออย่างเป็นเหตุเป็นผล

ทำนองเดียวกัน *CODA* เสนอครอบครัวที่หูหนวก โดยไม่มีการลดทอนคุณค่าหรือทำให้เป็นภาพน่าสงสาร หากกลับให้เห็นความเป็นปกติในวิถีชีวิตของพวกเขา การสื่อสารด้วยภาษามือไม่ใช่อุปสรรค แต่เป็นรูปแบบของวัฒนธรรม การใช้ชีวิตในทะเลหรือทำงานร่วมกันในชุมชนกลายเป็นสิ่งที่ยืนยันว่า ความพิการไม่ใช่การขาดความสมบูรณ์ แต่เป็นอีกแบบหนึ่งของการดำรงอยู่ การสร้าง

ความหมายใหม่ในกรณีนี้คือ การเสนอว่า “ความปกติ” มีหลายแบบ และไม่จำเป็นต้องยึดโยงกับร่างกายของคนพิการแบบเดิมอีกต่อไป และการสร้างความหมายใหม่ยังปรากฏในระดับโครงสร้างของเรื่องเล่า เช่น ใน *Crip Camp* ความพิการมิใช่เพียงคุณลักษณะทางร่างกายของปัจเจกบุคคล แต่ถูกเชื่อมโยงกับโครงข่ายของการต่อสู้ทางการเมือง การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิ และการท้าทายการจัดระเบียบสังคมแบบเหยียดร่างกาย สารคดีเรื่องนี้ย้ำว่า ความหมายใหม่ของร่างกายคนพิการจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากปราศจากการเปลี่ยนความเข้าใจของสังคมทั้งระบบ ทั้งในมิติของการศึกษา การจ้างงาน การออกแบบเมือง และการเข้าถึงวัฒนธรรมของคนพิการ

ความหมายทางสังคมจึงไม่ใช่สิ่งคงที่ หากคือผลลัพธ์ของการต่อรองระหว่างอำนาจ ความรู้ และการตีความ ร่างกายของคนพิการที่ถูกนำเสนอผ่านซีรีส์และภาพยนตร์ใน Netflix จึงเป็น “ร่างกายที่กำลังสื่อสาร” มิใช่ร่างกายที่นิ่งเฉยหรือเป็นเพียงวัตถุของสายตาสังคมอีกต่อไป แต่เป็นร่างกายที่ผลิตความหมายใหม่ เปิดพื้นที่ใหม่ และแทรกแซงการรับรู้ของผู้ชม

โดยสรุป การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์กระบวนการสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศที่เผยแพร่บนแพลตฟอร์มสตรีมมิง Netflix โดยใช้แนวคิดการสร้างความหมายทางสังคม แนวคิดว่าด้วยร่างกายตามทัศนะของ Foucault และกรอบวิเคราะห์ thematic analysis เพื่อตรวจสอบว่า ภาพตัวแทนของคนพิการในสื่อร่วมสมัยนั้นถูกประกอบสร้าง ถูกรื้อถอน หรือถูกสร้างใหม่อย่างไรในเชิงวาทกรรม ผลการศึกษาอิงจากการวิเคราะห์เนื้อหา 22 เรื่อง ที่มีการนำเสนอความพิการในหลากหลายรูปแบบ ครอบคลุมประเทศผู้ผลิตจากฝั่งตะวันตกและเอเชีย ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการใน Netflix ไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว หากแต่มีความหลากหลายในระดับแนวคิด โครงสร้าง และความลึกของการเล่าเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการนำเสนอความพิการในลักษณะที่ตอกย้ำคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทั้งในบริบทของครอบครัว การศึกษา ความรัก และ

การทำงาน แม้จะยังมีภาพตัวแทนแบบเหมารวมบางส่วนหลงเหลืออยู่ แต่แนวโน้มโดยรวมกลับสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากการมองความพิการเป็นปัญหาไปสู่ “การมองความพิการเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางมนุษย์” ในเชิงการรื้อถอนความหมาย หลายเรื่องมีการตั้งคำถามกับบรรทัดฐานของสังคมที่เคยกำหนดร่างกายที่ปกติเอาไว้ เช่น การสื่อสารผ่านภาพของร่างกายที่ไม่สมบูรณ์อย่างภาคภูมิ หรือการนำเสนอการขัดขืนผ่านร่างกาย เช่น ตัวละครที่ปฏิเสธการถูกดูแลจากสถาบันทางการแพทย์ หรือใช้ร่างกายของตนเป็นเครื่องมือสื่อสารและต่อรองกับสังคม ในขณะที่กระบวนการสร้างความหมายใหม่ ปรากฏให้เห็นผ่านการเล่าเรื่องในรูปแบบที่ไม่เคยเป็นไปได้ในสื่อกระแสหลัก เช่น การให้ตัวละครออทิสติกเป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ การนำเสนอคนพิการในฐานะคู่รัก หรือการให้พวกเขามีพื้นที่ในเรื่องราวที่มิใช่เกี่ยวกับความพิการโดยตรง

การวิจัยครั้งนี้จึงชี้ให้เห็นว่า Netflix ไม่ได้เป็นเพียงแพลตฟอร์มเผยแพร่เนื้อหา แต่เป็น “สนามวาทกรรม” ที่มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงภาพตัวแทนของคนพิการในระดับสากล ทั้งในเชิงนโยบายการคัดเลือกเนื้อหา การลงทุนในการผลิต และการผลักดันเนื้อหาที่มีความหลากหลายอย่างชัดเจน การศึกษายังชี้ให้เห็นความสำคัญของการวิจัยเชิงวิเคราะห์ในฐานะเครื่องมือสำคัญในการตรวจสอบอำนาจเชิงวาทกรรมที่กำกับการเล่าเรื่องเกี่ยวกับร่างกาย ความปกติ และอัตลักษณ์ของคนพิการในสื่อร่วมสมัย

7.4 บทบาทขององค์กรสื่อ: Netflix กับการสื่อสารเกี่ยวกับความพิการ

ในฐานะหนึ่งในแพลตฟอร์มสตรีมมิงที่ทรงอิทธิพลในยุคปัจจุบัน Netflix ไม่เพียงเป็นผู้ผลิตและเผยแพร่เนื้อหาบันเทิงหลากหลายประเภท แต่ยังเป็นผู้กำหนดทิศทางวัฒนธรรมทางการสื่อสาร ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดกรอบการมองโลกของผู้ชมในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายและความครอบคลุม (diversity and inclusion) ซึ่งรวมถึงการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับคนพิการและร่างกายที่แตกต่างจากบรรทัดฐานสังคม

7.4.1 บทบาทในทางปฏิบัติ (Practice Level)

ในทางปฏิบัติ Netflix ได้มีการเปิดพื้นที่ให้กับเนื้อหาที่มีการแทนภาพของคนพิการอย่างหลากหลายยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการผลิตคอนเทนต์โดยคนพิการเอง การคัดเลือกนักแสดงที่มีความพิการจริง หรือการปรับบริบทของตัวละครหลักให้มีภาวะทางร่างกายหรือจิตใจที่ต่างจากบรรทัดฐาน สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงเป็นการให้พื้นที่ แต่ยังเป็นการยืนยันสิทธิในการเป็นตัวแทนของกลุ่มคนพิการ ซึ่งถือเป็นพัฒนาการสำคัญจากแนวโน้มเดิมที่ความพิการมักถูกทำให้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของปัญหาหรือความน่าสงสาร นอกจากนั้น Netflix ยังมีระบบซับไตเติล คำบรรยายเสียง (audio description) และอินเทอร์เฟซที่เข้าถึงได้สำหรับคนพิการทางการมองเห็นและการได้ยิน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า Netflix พยายามดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมในการทำให้คนพิการเป็น “ผู้ชมเต็มตัว” เทียบเท่ากับคนทั่วไป นอกจากนี้ Netflix ยังส่งเสริมความเป็นเจ้าของเรื่องราวของกลุ่มคนพิการ โดยอำนวยความสะดวกในการผลิตคอนเทนต์ร่วมกับผู้กำกับและนักเขียนบทที่เป็นคนพิการจริง เช่น ในกรณีของ *Crip Camp* ซึ่งเป็นผลผลิตจากโครงการ Netflix Documentary Original ที่ร่วมมือกับกลุ่มเคลื่อนไหวด้านสิทธิคนพิการในสหรัฐฯ การอนุญาตให้เสียงของคนพิการพูดแทนตนเอง จึงเป็นการแสดงบทบาทเชิงจริยธรรม (ethical agency) ของ Netflix ในฐานะผู้เผยแพร่ความรู้

7.4.2 บทบาทในเชิงนโยบาย (Policy Level)

ในระดับนโยบาย Netflix ได้แสดงเจตจำนงที่ชัดเจนผ่านรายงานประจำปีด้าน Inclusion and Diversity ซึ่งเริ่มเผยแพร่ตั้งแต่ปี 2020 โดย Netflix ระบุว่า นโยบายการคัดเลือกนักแสดง การสร้างทีมเขียนบท และการกำหนดเนื้อหา จะต้องครอบคลุมกลุ่มคนชายขอบ รวมถึงกลุ่มคนพิการ โดยให้ความสำคัญกับการมีอยู่ในระดับหน้ากล้องและหลังกล้อง (on-screen & behind-the-scenes inclusion) และในช่วงหลังปี 2018 เป็นต้นมา Netflix ได้แสดงจุดยืนที่ชัดเจนในเรื่อง “Diversity, Equity, and Inclusion” (DEI) โดยเน้นการให้พื้นที่กับตัวตนที่ถูกกีดกันจากสื่อกระแสหลัก เช่น กลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย

ผู้หญิง ผู้มีความหลากหลายทางเพศ และคนพิการ Netflix ไม่ได้เป็นเพียงผู้จัดฉายเนื้อหา แต่ยังเป็นผู้ลงทุน ผู้ผลิต และผู้กำหนดแนวคิดสร้างสรรค์ ทำให้แนวทางเชิงนโยบายของบริษัทมีอิทธิพลโดยตรงต่อการคัดเลือก บ่มเพาะ และเผยแพร่เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับความพิการ นอกจากนั้น Netflix ยังร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ในการออกข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับการจ้างงานคนพิการในอุตสาหกรรมบันเทิง และผลักดันให้มีการกำหนดมาตรฐานการนำเสนอคนพิการในสื่ออย่างเหมาะสม ปราศจากอคติ เช่น การไม่ใช้คนปกติแสดงแทนคนพิการ หรือการไม่เขียนบทให้ความพิการกลายเป็นเพียงแรงบันดาลใจ อย่างไรก็ดี แม้นโยบายของ Netflix จะก้าวหน้า แต่ในเชิงปฏิบัติยังพบข้อจำกัดอยู่บ้าง เช่น สัดส่วนของคอนเทนต์ที่นำเสนอความพิการในแบบที่รื้อถอนอคติอย่างแท้จริงยังนับว่าน้อย เมื่อเทียบกับสัดส่วนคอนเทนต์ทั้งหมด อีกทั้งยังมีความเข้มข้นของการเคลื่อนไหวที่แตกต่างกันตามภูมิภาค เช่น ในเอเชียยังพบว่า การนำเสนอความพิการมักยังผูกโยงกับความเวทนา ความเหนือธรรมชาติ หรือการเยียวยาผ่านครอบครัวมากกว่าการเป็นอัตลักษณ์ที่เท่าเทียม

ตัวอย่างหนึ่งคือ รายงานความหลากหลายฉบับแรกของ Netflix ในปี 2021 ที่ใช้สโลแกนว่า “Inclusion Takes Root at Netflix” ซึ่งบ่งชี้ถึงความตั้งใจที่จะปลูกฝังแนวคิดความหลากหลายภายในองค์กรและเนื้อหา โดยมีการร่วมมือกับนักวิจัยจากมหาวิทยาลัย USC ในการตรวจสอบการเป็นตัวแทนของกลุ่มต่างๆ รวมถึงคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ของ Netflix ระหว่างปี 2018-2021 เพื่อวางรากฐานข้อมูลสำหรับการปรับปรุงต่อไป จากแนวคิดดังกล่าว วัตถุประสงค์หลักน่าจะเป็นการสร้างความตระหนัก และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเพิ่มบทบาทตัวละครคนพิการในสื่อ ตลอดจนการส่งเสริมให้มีบุคลากรคนพิการทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังกล้องมากขึ้น มีการเผยแพร่แนวคิด “Sowing the Seed” ที่หมายถึงการเริ่มต้นลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้คนพิการได้รับพื้นที่และการยอมรับในสื่อกระแสหลักมากขึ้น และการเน้นเรื่องราวและเสียงของคนพิการโดยมีคนพิการเป็นผู้สร้างหรือนักแสดงเอง ซึ่งสอดคล้องกับกลยุทธ์ของ Netflix ที่มุ่งสนับสนุนเนื้อหาที่เล่าประสบการณ์ของคนพิการโดยตัวพวกเขาเอง ตัวอย่าง

เช่น Netflix นำเสนอภาพยนตร์สารคดี *Crip Camp* ที่เล่าเรื่องขบวนการเรียกร้องสิทธิคนพิการ และซีรีส์ *Special* ซึ่งเป็นเรื่องตลกชีวิตชายพิการที่เขียนบทและแสดงโดยคนพิการ เนื้อหาเหล่านี้มีเป้าหมายในการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตของคนพิการอย่างลึกซึ้ง พร้อมทั้งฉายภาพคนพิการในมุมมองใหม่ที่แตกต่างจากภาพเหมารวมเดิมๆ (เช่น ไม่ได้มองว่าความพิการเป็นเรื่องน่าสงสารหรือเป็นตัวตลก)

นโยบายของ Netflix ในช่วงไม่กี่ปีมานี้มีความมุ่งมั่นอย่างชัดเจนในการเพิ่มการเป็นตัวแทนของคนพิการในสื่อ (disability representation) Netflix ได้ร่วมมือกับ Stacy L. Smith แห่ง Annenberg Inclusion Initiative (USC) จัดทำรายงานความหลากหลาย โดยมีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครที่เป็นคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ทุกสองปี รายงานล่าสุด (ออกปี 2023) พบว่า ตัวละครคนพิการยังปรากฏน้อยมาก โดยมีเพียงประมาณ 2% ของตัวละครในซีรีส์ และ 1.6% ของตัวละครในภาพยนตร์ของ Netflix เท่านั้นที่เป็นคนพิการ ซึ่งน้อยกว่าสัดส่วนประชากรคนพิการในสหรัฐฯ อย่างชัดเจน สถิตินี้สะท้อนให้เห็นว่า ยังมีช่องว่างใหญ่ในการเป็นตัวแทนคนพิการบนหน้าจอของ Netflix เมื่อเทียบกับความเป็นจริงของสังคม

ภายหลังรายงานความหลากหลายฉบับแรก Netflix ได้ประกาศคำมั่นที่จะปรับปรุงการเป็นตัวแทนของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสรวมถึงคนพิการ โดยจะเปิดเผยความคืบหน้าทุกๆ สองปี จนถึงปี 2026 นอกจากนี้ Netflix ยังได้จัดตั้ง Netflix Fund for Creative Equity โดยกันงบประมาณ 100 ล้านดอลลาร์ เพื่อสนับสนุนโครงการที่นำพาชุมชนผู้ด้อยโอกาสต่างๆ (รวมถึงคนพิการ) เข้าสู่อุตสาหกรรมโทรทัศน์และภาพยนตร์ ตลอดจนสนับสนุนโปรแกรมฝึกอบรมและจ้างงานบุคลากรใหม่ภายในบริษัทเองด้วย ในช่วงแรกของโครงการนี้ Netflix รายงานว่า ได้ใช้งบประมาณไปแล้ว 29 ล้านดอลลาร์ในกว่า 100 โครงการ ที่มุ่งพัฒนาบุคลากรจากกลุ่มผู้แทนที่ขาดโอกาสเพื่อบ่มเพาะคนรุ่นใหม่จากชุมชนเหล่านี้ให้เติบโตในวงการสื่อ และ Netflix ได้ทำงานร่วมกับองค์กรและเครือข่ายที่สนับสนุนคนพิการอย่างเป็นระบบ ยกตัวอย่างเช่น การเป็นพันธมิตรกับมูลนิธิ

RespectAbility ซึ่งเป็นองค์กรไม่แสวงกำไรที่ทำงานเรื่องสื่อและคนพิการ Netflix ได้ร่วมสนับสนุนโครงการ Children's Content Lab for Disabled Creators ซึ่งเป็นโปรแกรมอบรมและให้คำปรึกษาแก่ผู้สร้างสรรค์เนื้อหาที่เป็นคนพิการรุ่นใหม่ เพื่อสร้างสายธาร (pipeline) ของผู้มีความสามารถเข้าสู่อุตสาหกรรมบันเทิง

โครงการนี้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วม (ซึ่งเป็นคนพิการ) ได้พัฒนาเนื้อหาต้นฉบับของตนเอง พร้อมทั้งเชื่อมต่อเครือข่ายกับผู้บริหารการผลิตของ Netflix โดยตรง อันเป็นการวางรากฐานให้เสียงของคนพิการได้รับการนำเสนอมากขึ้นในอนาคต นอกจากนี้ Netflix ยังมีการจัดห้องเสวนาออนไลน์กับนักกิจกรรมคนพิการ และเชิญที่ปรึกษาที่เป็นคนพิการเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตเนื้อหา เพื่อให้แน่ใจว่า การเล่าเรื่องมีความถูกต้องเหมาะสมและเคารพต่อประสบการณ์จริงของคนพิการ ในภาพรวม Netflix มีนโยบายด้านการเข้าถึง (accessibility) ที่เกื้อหนุนการรวมกลุ่มคนพิการ เช่น การจัดทำเสียงบรรยายภาพ (audio description) สำหรับคนพิการทางสายตา และคำบรรยายสำหรับผู้บกพร่องทางการได้ยิน ในหลายภาษา "เราพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะทำให้บริการของเราเข้าถึงได้สำหรับทุกคน" เป็นข้อความที่สะท้อนอยู่ในประกาศของบริษัท ซึ่งแสดงถึงความตั้งใจที่จะไม่ทิ้งกลุ่มผู้ชมที่มีความต้องการพิเศษการปรับปรุงด้านการเข้าถึงควบคู่ไปกับการเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับคนพิการ ถือเป็นแนวทางแบบองค์รวมที่สอดประสานกับเป้าหมายของความครอบคลุม (inclusion) ของ Netflix

นโยบายเชิงรุกของ Netflix ที่มุ่งสร้างความเปลี่ยนแปลงในการเป็นตัวแทนของคนพิการในสื่อ ไม่ว่าจะเป็นการวัดผลอย่างโปร่งใส การลงทุนในโครงการพัฒนาบุคลากร การร่วมมือกับองค์กรผู้เชี่ยวชาญด้านความพิการ หรือการปรับปรุงประสบการณ์รับชมของคนพิการ ทุกองค์ประกอบล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการหว่านเมล็ดเพื่อหวังผลให้เกิดความหลากหลายทางสื่อที่ยั่งยืน ในเชิงวิชาการ การที่องค์กรสื่ออย่าง Netflix กำหนดนโยบายเพื่อสนับสนุนการมีตัวแทนของคนพิการในสื่อมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งต่อตัวคนพิการเองและต่อสังคมวงกว้าง ดังนี้

(1) การเสริมสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจให้แก่คนพิการ การได้เห็นตัวเองหรือคนที่มีประสบการณ์คล้ายกันปรากฏบนจอในบทบาทที่หลากหลาย (มิใช่เพียงตัวประกอบหรือตัวตลก) มีผลเชิงบวกต่อจิตใจของคนพิการ ในกรณีของคนพิการ งานวิจัยและข้อเขียนด้านวัฒนธรรมหลายชิ้นยืนยันว่า ในอดีตคนพิการแทบไม่ถูกนำเสนอในโทรทัศน์หรือภาพยนตร์ ส่งผลให้เยาวชนพิการเติบโตขึ้นมาโดยปราศจากแบบอย่างให้ตนยึดถือและขาดความมั่นใจในคุณค่าของตัวเอง การขาดตัวแทนคนพิการในสื่อสามารถทำให้คนพิการรู้สึกโดดเดี่ยวและถูกกันออกจากเรื่องเล่าหลักของสังคม นโยบายที่ส่งเสริมให้มีตัวละครหรือผู้ประกาศข่าว ผู้สร้างภาพยนตร์ที่เป็นคนพิการจึงมีบทบาทในการเติมเต็มช่องว่างนี้ ช่วยให้คนพิการเห็นตนเองในสื่อ กระตุ้นให้เกิดความภูมิใจในอัตลักษณ์ของตน และลดความรู้สึกด้อยค่าที่อาจเกิดจากการไม่มีตัวตนในพื้นที่สาธารณะ

(2) การทลายอคติและสร้างความเข้าใจในสังคมโดยรวม การนำเสนอภาพคนพิการอย่างหลากหลายและสมจริงมีผลต่อทัศนคติของผู้ชมวงกว้าง สื่อเป็นเสมือนสะพานเชื่อมให้สาธารณชนได้ “รู้จัก” คนพิการในมิติที่เป็นมนุษย์ปุถุชน แทนที่จะมองผ่านกรอบทัศนะเดิมที่มักเห็นคนพิการเป็นวัตถุแห่งความสงสารหรือแรงบันดาลใจเพียงอย่างเดียว นโยบายที่ Netflix กำลังทำอยู่ เช่น การเพิ่มจำนวนและบทบาทของตัวละครพิการที่ไม่ได้เหมารวมว่า “น่าเวทนา” หรือ “น่าเชิดชูเกินจริง” มีส่วนช่วยปรับเปลี่ยนวาทกรรมของสังคมเกี่ยวกับความพิการให้เป็นไปในทางที่ปกติและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากขึ้น สื่อสามารถช่วยให้ผู้คนเข้าใจและเรียนรู้เกี่ยวกับคนพิการมากขึ้น จนสังคมไม่สงสัย กังวลใจ และไม่รู้สึกเคอะเขินที่จะเข้าไปพูดคุยกับคนพิการ

บทบาทของสื่อจึงมีส่วนการสร้างความใกล้ชิดระหว่างคนทั่วไปกับชุมชนคนพิการ ลดกำแพงความกลัวหรืออคติที่เกิดจากความไม่รู้ลงอย่างเห็นได้ชัด เมื่อผู้ชมคุ้นเคยกับการเห็นคนพิการทำงาน เรียน มีความรัก มีชีวิตเฉกเช่นคนทั่วไปในละครหรือภาพยนตร์ พวกเขาย่อมเริ่มปรับมุมมองและท่าทีที่มีต่อคนพิการในชีวิตจริงไปในทิศทางที่เป็นจริงมากขึ้น

(3) การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและวาทกรรมในระยะยาว การที่คนพิการได้มีพื้นที่เล่าเรื่องของตนเองในสื่อกระแสหลักถือเป็นการท้าทายคติความปกติ (normativity) ที่สังคมยึดถือมายาวนาน วาทกรรมดั้งเดิมมักจัดวางความพิการไว้ชายขอบ โดยนิยามให้คนพิการเป็น “ผู้อื่น” ที่แตกต่างและต้องการความช่วยเหลือ หากสื่อสามารถนำเสนอคนพิการอย่างเป็นธรรมชาติและหลากหลายมิติ เป็นทั้งนักกีฬา นักกิจกรรม คนรัก เพื่อน พ่อแม่ หรือตัวละครที่มีบุคลิกดีและร้าย ฯลฯ ครบรสเหมือนตัวละครอื่นๆ จะเป็นการปรับโครงสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับความพิการใหม่ ทำให้สังคมตระหนักว่า “ความพิการไม่ใช่ลักษณะด้านเดียวที่นิยามตัวตนของคนคนหนึ่ง” คนพิการไม่จำเป็นต้องเป็นฮีโร่ยอดมนุษย์หรือเป็นผู้ถูกสงสารเสมอไป พวกเขาสามารถเป็นได้ทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนคนทั่วไป แนวทางของ Netflix ว่าเนื้อหาที่มีความหลากหลายของตัวละครพิการนั้นทำให้เห็นว่า ชุมชนคนพิการไม่ได้มีมิติเดียว ข้อสังเกตนี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อสื่อหลักเปลี่ยนวิธีนำเสนอความพิการ ก็จะส่งผลให้บทสนทนาในสังคมเกี่ยวกับเรื่องนี้เปลี่ยนไปด้วย คนพิการจะถูกมองด้วยความเข้าใจและหลากหลายมุมมองมากขึ้น ก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่โอบรับความแตกต่าง (inclusive culture) ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเพราะสังคมที่ยอมรับและเคารพความหลากหลายย่อมเป็นสังคมที่เข้มแข็งและเป็นธรรมยิ่งขึ้น

นโยบายด้านความพิการและการเปิดพื้นที่ให้คนพิการมีตัวแทนในสื่อมีความสำคัญในหลายระดับ (1) ต่อคนพิการเอง ช่วยเติมเต็มความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและส่งเสริมคุณค่าในตัวเอง (2) ต่อสังคม ที่ช่วยขจัดอคติและความไม่เข้าใจ นำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างคนพิการกับคนไม่พิการ และ (3) ต่อวัฒนธรรม ที่ปลูกฝังค่านิยมแห่งความครอบคลุมและความเห็นอกเห็นใจ ซึ่งจะกลายเป็นรากฐานให้เกิดความเท่าเทียมในด้านอื่นๆ ตามมาในระยะยาว ความสม่ำเสมอและจริงจังของนโยบายเหล่านี้จะเป็นตัวชี้วัดว่า “เมล็ดพันธุ์” ที่ได้หว่านไว้จะเติบโตหยั่งราก จนเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในวัฒนธรรมสื่อให้รองรับและโอบรับความหลากหลายของมนุษยชาติได้มากน้อยเพียงใด

ผลของนโยบายด้านความหลากหลายขององค์กรสื่ออย่าง Netflix ได้สร้างนิเวศของสื่อ ที่เอื้อต่อการปรากฏตัวของคนพิการในฐานะผู้มีตัวตนทางสังคมมากขึ้นอย่างชัดเจน หนึ่งในปรากฏการณ์สำคัญคือ การเปิดพื้นที่ให้ตัวละครพิการมีบทบาทเป็นผู้เล่าเรื่องมากขึ้น ไม่ใช่เพียงวัตถุแห่งการถูกนิยาม ตัวอย่างเช่น *Special* ที่นักแสดงหลักเป็นผู้เขียนบทและกำกับด้วยตนเอง หรือสารคดี *Crip Camp* ซึ่งถูกขับเคลื่อนโดยคนพิการจริงและเล่าเรื่องผ่านมุมมองภายในของชุมชนคนพิการ ไม่ใช่มุมมองภายนอกจากคนที่ถูกมองว่า “ปกติ” การเปิดพื้นที่เช่นนี้จึงเป็นการคืนอำนาจทางการเล่าเรื่องให้กับผู้ที่เคยถูกทำให้เงียบในสื่อมายาวนาน

นอกจากนี้ Netflix ยังขยับออกจากกรอบการสร้างตัวละครพิการแบบเดิม ที่มักใช้ความพิการเป็นแรงบันดาลใจหรือสัญลักษณ์ของความเข้มแข็ง เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกดีแก่ผู้ชมที่ไม่พิการ แต่กลับนำเสนอความพิการในฐานะประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีความซับซ้อนขึ้น ตัวอย่างในซีรีส์อย่าง *Extraordinary Attorney Woo*, *Atypical* หรือแม้แต่ *The Good Doctor* ซึ่ง Netflix เลือกนำมาเผยแพร่ ล้วนสะท้อนว่า ตัวละครพิการไม่ได้มีหน้าที่เป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ แต่เป็นมนุษย์เต็มตัวที่มีความรัก ความกลัว ความผิดพลาด ความทะเยอทะยาน และความไม่สมบูรณ์แบบเหมือนผู้คนทั่วไป การนำเสนอเช่นนี้ทำให้คนพิการหลุดพ้นจากสายตาแห่งเวทนานิยม และเปิดพื้นที่ให้เข้าใจความพิการผ่านกรอบคิดด้านสิทธิมนุษยชน

ในระดับเชิงโครงสร้าง Netflix ยังมุ่งพัฒนาเนื้อหาและเทคโนโลยีให้มีความ “inclusive by design” ผ่านการคัดเลือก การสนับสนุนโครงการอย่าง “Netflix Stories for Everyone” และการพัฒนาบริการอย่าง closed caption, audio description และระบบที่รองรับการเข้าถึงของคนพิการทางการมองเห็นและการได้ยิน การออกแบบเช่นนี้ทำให้ความพิการไม่เพียงถูกเล่าผ่านเนื้อหาเท่านั้น แต่คนพิการยังสามารถ “เข้าถึง” เนื้อหาในฐานะผู้ชมอย่างเสมอภาคในเชิงเทคโนโลยีและสิทธิทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน การที่ Netflix เป็นแพลตฟอร์มสตรีมมิงที่เข้าถึงผู้ชมได้โดยตรงโดยไม่ต้องผ่านระบบสถานีโทรทัศน์ดั้งเดิม ทำให้แพลตฟอร์มมีอิสระในการนำเสนอเรื่องราวที่ครั้งหนึ่งเคยถูกปิดกั้น

ในสื่อกระแสหลัก ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ของคนพิการ เรื่องราวของความหลากหลายทางเพศ หรือประเด็นอ่อนไหวที่เคยอยู่ชายขอบ สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่า Netflix ดำรงบทบาทเป็นพื้นที่ที่ท้าทายอุดมการณ์กระแสหลักผ่านการเล่าเรื่องที่เคยถูกละเลยหรือถูกมองข้ามในสื่อดั้งเดิมมาอย่างยาวนาน

อย่างไรก็ตาม บทความของ Brady and Cardin (2021) มีทัศนะว่า แม้ซีรีส์จะเปิดพื้นที่ให้ตัวละครออทิสติกได้เป็นศูนย์กลางของเรื่องราว แต่กลับถูกปรุงแต่งให้เรียบร้อย มีเหตุมีผล ที่พาผู้ชมเข้าใกล้คนพิการออทิสติกผ่านกรอบมองที่ปลอดภัยและคุ้นเคย มากกว่าจะเปิดให้เห็นความหลากหลาย ความซับซ้อนหรือความไม่สะดวกสบายที่เป็นความจริงของประสบการณ์ออทิสติกจำนวนมาก การใช้ตัวละครออทิสติกที่ผู้แสดงไม่ใช่ออทิสติกจริง ยิ่งตอกย้ำการสร้างภาพตัวแทนแบบสวมบทบาทแทน ซึ่งอาจนำไปสู่การจำกัดจินตนาการของผู้ชมต่อความเป็นออทิสติกให้อยู่ในกรอบที่การเขียนบทและการกำกับสามารถควบคุมได้ การเลือกแสดงอาการในระดับที่สังคมยอมรับได้ เช่น การพูดได้ การเข้าสังคมได้บ้าง การมีความปรารถนาแบบวัยรุ่นทั่วไป ทำให้ตัวละครถูกออกแบบให้เป็น “ออทิสติกที่ปรับตัวได้และไม่สร้างปัญหา” มากกว่าจะเป็นมนุษย์ที่มีประสบการณ์เฉพาะตน ซึ่งบางครั้งอาจขัดแย้ง ไม่เป็นระบบ หรือไม่สอดรับกับบรรทัดฐานของสังคม การจัดการลักษณะเช่นนี้ทำให้ออทิซึมใน *Atypical* ถูกสื่อสารออกมาในฐานะเรื่องราวที่สังคมกระแสหลักสามารถเสพได้โดยไม่ต้องตั้งคำถาม การวิพากษ์ยังขยายไปถึงบทบาทครอบครัวที่ซีรีส์นำเสนอ ผ่านภาพของแม่ในฐานะผู้ดูแลหลัก ซึ่งเป็นการทำซ้ำบทบาททางเพศแบบเดิมโดยไม่สะท้อนความหลากหลายของรูปแบบการดูแลในโลกจริง การจัดวางบทบาทดูแลไว้กับผู้หญิงไม่เพียงสร้างความคาดหวังที่กดทับ แต่ยังเบี่ยงเบนความสนใจออกจากประเด็นที่สำคัญยิ่งกว่า นั่นคือโครงสร้างสังคมและระบบสนับสนุนที่ไม่เคยเพียงพอสำหรับคนพิการออทิสติกและครอบครัว การนำเสนอเช่นนี้ทำให้การดูแลคนพิการออทิสติกกลายเป็นเรื่องส่วนตัวของครอบครัว มากกว่าภารกิจร่วมของสังคม การวิพากษ์ของบทความชี้ให้เห็นว่า แม้ *Atypical* จะเป็นความพยายามที่ก้าวหน้า แต่ก็ยังถูกผูกมัดด้วยเงื่อนไขของตลาดสตรีมมิงและวัฒนธรรมสื่อที่ต้องการสร้าง “ความหลากหลาย

ที่ไม่รบกวนระเบียบเดิม” ผลลัพธ์คือการแทนภาพที่อาจดูอบอุ่นและเป็นมิตรต่อผู้ชม แต่ก็กดทับศักยภาพในการผลักดันให้ผู้ชมเข้าใจความพิการออทิสติกในฐานะปรากฏการณ์ที่มีความหลากหลายทางประสบการณ์และอัตลักษณ์ ประเด็นสำคัญนี้ทำให้เกิดคำถามว่า สื่อควรทำหน้าที่เพียงสื่อสารเรื่องความแตกต่างให้กลายเป็นเรื่องธรรมดา หรือควรเป็นพื้นที่ในการท้าทายและขยายขอบเขตการรับรู้ของสังคมต่อความหลากหลายของมนุษย์ด้วย

นอกจากนั้น Netflix ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นผู้เผยแพร่เนื้อหา แต่เป็นผู้มีอำนาจในการนิยามว่า ร่างกายแบบใดและชีวิตแบบใด ควรมีพื้นที่ในสาธารณะผ่านการจัดวางความพิการให้ปรากฏในฐานะภาพตัวแทนรูปแบบใหม่ การขยายพื้นที่ของความพิการในมิติต่างๆ จึงเป็นมากกว่าการตอบสนองต่อกระแสตลาด หากแต่เป็นการสั่นคลอนระเบียบวาทกรรมที่เคยทำให้คนพิการไม่มีเสียงหรือไม่มีพื้นที่ในสังคม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังต้องอาศัยการติดตาม การสนับสนุน และการร่วมขับเคลื่อนจากผู้ผลิตสื่อ ผู้บริโภค และผู้กำหนดนโยบาย เพราะการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นจากการมีพื้นที่ใหม่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการผลิตซ้ำความหมายใหม่อย่างต่อเนื่อง จนเกิดพลังในการต่อรองในระดับสังคม

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยนี้สามารถสรุปได้ว่า วาทกรรมความพิการที่ยังคงเป็นกระแสหลักในสังคม และปรากฏอย่างเด่นชัดในภาพยนตร์และซีรีส์ คือ วาทกรรมที่มองความพิการผ่านกรอบ inferiority และ superiority กล่าวคือ การทำให้ความพิการถูกนิยามในฐานะความขาด ความไม่ปกติ ความน่าเวทนา หรือในอีกด้านหนึ่ง การยกย่องความพิการให้เป็นความพิเศษ วีรชน หรือแรงบันดาลใจ ซึ่งแม้จะดูเป็นภาพเชิงบวก แต่ยังคงผูกคุณค่าของคนพิการไว้กับการเอาชนะข้อจำกัดหรือการตอบสนองต่อบรรทัดฐานของสังคมที่ไม่พิการ อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า ภาพยนตร์และซีรีส์บางเรื่องบน Netflix พยายามรื้อถอนวาทกรรมกระแสหลักดังกล่าว โดยลดการจัดวางความพิการไว้ในกรอบความขาดพร่องหรือความพิเศษเกินจริง และหันมาเน้นการนำเสนอคนพิการในฐานะบุคคลที่มีชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ ความปรารถนา และความขัดแย้ง

เช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไป การรื้อถอนนี้เกิดขึ้นผ่านการเล่าเรื่องที่ทำให้ความพิการไม่ใช่แก่นหลักของพล็อต หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ที่ดำรงอยู่ร่วมกับมิติอื่นของชีวิต

ในขณะเดียวกัน ตัวบทเหล่านี้ยังมีบทบาทในการส่งเสริมวาทกรรมความพิการชุดใหม่ ที่มองความพิการในฐานะความหลากหลายของประสบการณ์มนุษย์ เน้นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการดำรงอยู่ของร่างกายที่แตกต่าง โดยไม่ผูกคุณค่าของคนพิการไว้กับการสงสารหรือการยกย่องแบบฉาบฉวย วาทกรรมลักษณะนี้เปิดพื้นที่ให้ความพิการถูกมองในฐานะอัตลักษณ์หนึ่งในสังคม มากกว่าจะเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขหรือสัญลักษณ์ที่ต้องถูกใช้เพื่อสร้างอารมณ์แก่ผู้ชม ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นว่า ภาพยนตร์และซีรีส์บน Netflix เป็นพื้นที่ของการต่อรองเชิงวาทกรรมเกี่ยวกับความพิการ ระหว่างการผลิตซ้ำวาทกรรมกระแสหลักกับความพยายามในการรื้อถอนและสร้างความหมายใหม่ ซึ่งสะท้อนบทบาทของสื่อร่วมสมัยในการกำหนดกรอบการรับรู้เกี่ยวกับความพิการในสังคม

8. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาว่าด้วยการสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์และซีรีส์ต่างประเทศบนเน็ตฟลิกซ์ พบว่า ความหมายของความพิการในสื่อร่วมสมัยกำลังเคลื่อนตัวออกจากกรอบความเข้าใจเดิมในลักษณะของการลดทอนคุณค่า ไปสู่การสร้างภาพตัวแทนใหม่ที่มีความลุ่มลึกหลากหลาย และยึดโยงกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนพิการเอง การศึกษาครั้งนี้จึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะใน 3 มิติหลัก ดังนี้

8.1 มิติทางวิชาชีพ

ในมิติทางวิชาชีพ ประเด็นสำคัญประการแรกคือ ความจำเป็นในการเพิ่มบทบาทของบุคลากรที่เป็นคนพิการในกระบวนการผลิตสื่อ ทั้งในระดับการสร้างสรรค์และการกำกับดูแลเชิงนโยบาย การเปิดโอกาสให้คนพิการทำงานในฐานะนักแสดง ผู้กำกับ ผู้เขียนบท หรือที่ปรึกษาด้านเนื้อหา เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยลดปัญหาการแทนที่โดยผู้ที่ไม่ใช่คนพิการ และลดความเสี่ยงต่อการผลิต

ภาพตัวแทนที่บิดเบือนหรือทำให้ความพิการถูกลดทอนคุณค่า การสร้างความหมายผ่านตัวละครจึงควรเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมที่เคารพต่ออัตลักษณ์และประสบการณ์ของคนพิการ มิใช่การใช้ความพิการเป็นเพียงสัญลักษณ์เชิงอารมณ์เพื่อกระตุ้นความสะเทือนใจจากผู้ชม

ประการต่อมาคือ การรื้อถอนภาพตัวแทนที่สะท้อนอคติหรือการเหมารวม ซึ่งในอดีตมักปรากฏผ่านตัวละครประเภท “แรงบันดาลใจ” “ตัวตลก” หรือ “ผู้รอการเยียวยา” ภาพตัวแทนเช่นนี้ไม่เพียงตอกย้ำการมองความพิการว่าเป็นภาวะที่ด้อยกว่า หากยังทำให้ร่างกายของคนพิการถูกจำกัดความหมายอยู่ในกรอบที่ไม่สะท้อนความเป็นจริงของชีวิต ดังนั้นผู้ผลิตสื่อควรตระหนักถึงผลกระทบเชิงสัญญะของภาพเหล่านี้ และมุ่งสร้างสรรค์ตัวละครที่มีมิติหลากหลาย เป็นบุคคลที่มีอาชีพ มีความรัก มีครอบครัว มีความใฝ่ฝัน หรือมีบทบาทในกิจกรรมชีวิตต่างๆ โดยไม่จำเป็นต้องให้ความพิการเป็นสาระสำคัญของเรื่องราวเสมอไป

ประการที่สามคือ การพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบวิชาชีพสื่อผ่านการอบรมด้านการสื่อสารความพิการ การอบรมควรครอบคลุมทั้งการทำความเข้าใจแนวคิดเชิงสังคมเกี่ยวกับความพิการ การใช้ภาษาและภาพที่เหมาะสม ตลอดจนมิติทางกฎหมายและสิทธิมนุษยชน เพื่อให้ผู้ผลิตสื่อสามารถสร้างผลงานที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม และหลีกเลี่ยงการทำให้ความพิการถูกมองเป็นความผิดปกติโดยไม่ตั้งใจ ควบคู่ไปกับการจัดทำแนวปฏิบัติการผลิตสื่อที่ครอบคลุมทุกกลุ่ม (inclusive media production guidelines) ภายในองค์กรสื่อเพื่อใช้เป็นกรอบกำกับดูแลตั้งแต่ขั้นตอนการเขียนบท การคัดเลือกนักแสดง การถ่ายทำ ไปจนถึงการตัดต่อ ให้เป็นไปตามหลักการเคารพความหลากหลายและอัตลักษณ์ของคนพิการ แนวปฏิบัติเช่นนี้ยังสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประเมินคุณภาพเนื้อหาได้อย่างเป็นระบบอีกด้วย

ท้ายที่สุด การให้พื้นที่แก่คนพิการไม่ใช่เพียงการแสดงความเห็นอกเห็นใจหรือการทำงานเชิงการกุศลหรือสงเคราะห์ หากเป็นสิทธิทางการสื่อสารที่คนพิการพึงมีเท่าเทียมกับทุกคนในสังคม การส่งเสริมให้คนพิการมีพื้นที่ในการ

นิยามตัวตนและแสดงออกผ่านสื่อ จึงเป็นการยกระดับมาตรฐานทางวิชาชีพของผู้ผลิตสื่อให้สอดคล้องกับค่านิยมประชาธิปไตย ความเท่าเทียม และความเป็นธรรมทางสังคมอย่างแท้จริง

8.2 มิติทางวิชาการ

ในมิติทางวิชาการ ผลการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ความพิการมิใช่เพียงสภาพหรือข้อจำกัดของร่างกายเท่านั้น หากแต่เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างความหมายผ่านกระบวนการสื่อสารในสังคม ด้วยเหตุนี้ การศึกษาภาพตัวแทนของคนพิการในสื่อจึงควรได้รับการพัฒนาให้เป็นองค์ความรู้เชิงสหวิทยาการที่เชื่อมโยงศาสตร์ด้านสื่อศึกษา วัฒนธรรมศึกษา และ disability studies อย่างเป็นระบบและมีทิศทาง

ข้อเสนอแรกคือ การส่งเสริมงานวิจัยที่บูรณาการแนวคิด disability studies เข้ากับ media studies เพื่อขยายกรอบการวิเคราะห์ออกจากการมองความพิการในเชิงการแพทย์ และหันไปทำความเข้าใจความพิการในฐานะผลผลิตของอำนาจ วาทกรรม และโครงสร้างความไม่เท่าเทียมที่สังคมสร้างขึ้น การผนวกแนวคิด เช่น social model of disability และ cultural model รวมถึงแนววิเคราะห์ของ Michel Foucault หรือ Stuart Hall จะช่วยให้การศึกษาความพิการในสื่อสามารถตั้งคำถามกับโครงสร้างที่คอยกำกับความหมายของร่างกายคนพิการ และชี้ให้เห็นกระบวนการควบคุมการเล่าเรื่องหรือการจัดวางอัตลักษณ์ของพวกเขาในฐานะภาพตัวแทน

ข้อเสนอที่สองคือ การพัฒนาเครื่องมือวิเคราะห์แบบสหวิทยาการเพื่อรองรับความซับซ้อนของการนำเสนอในสื่อร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสตรีมมิงที่เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมข้ามชาติอย่างเข้มข้น แม้การวิเคราะห์เชิงแก่นสาระ (thematic analysis) จะมีประสิทธิภาพในเชิงคุณภาพ แต่ควรผสานเข้ากับกรอบการวิเคราะห์วาทกรรม การวิเคราะห์ภาพเชิงสัญญะ (visual semiotics) หรือแม้แต่การวิเคราะห์ภาษาภาพยนตร์ (film language) เพื่อทำความเข้าใจการจัดวางตัวละครคนพิการในระดับที่ลึกขึ้น ทั้งในเชิงสัญลักษณ์ อารมณ์ความรู้สึก และโครงสร้างการเล่าเรื่อง

ข้อเสนอที่สามคือ การส่งเสริมการวิจัยเชิงเปรียบเทียบทั้งในมิติภูมิภาควัฒนธรรม และระบบแพลตฟอร์ม การศึกษาความแตกต่างระหว่างภาพตัวแทนความพิการในซีรีส์จาก Netflix กับแพลตฟอร์มอื่นๆ เช่น Viu, iQIYI หรือ Prime Video รวมถึงการเปรียบเทียบสื่อจากโลกตะวันตกกับสื่อจากเอเชียตะวันออก เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น หรือไทย จะช่วยให้เห็นพลวัตทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการรับรู้ความพิการ รวมถึงอิทธิพลของโครงสร้างสื่อแต่ละพื้นที่ที่มีต่อการนิยามร่างกายของคนพิการ

ข้อเสนอที่สี่คือ การสร้างฐานข้อมูลกลางที่รวบรวมภาพตัวแทนของคนพิการในสื่อประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ ซีรีส์ ละครโทรทัศน์ โฆษณา หรือรายการออนไลน์ โดยฐานข้อมูลควรประกอบด้วยคำอธิบายเชิงวาทกรรม จุดสังเกตเชิงวิเคราะห์ และลักษณะสำคัญของการนำเสนอ เพื่อใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย การเรียนการสอน และการจัดทำนโยบายด้านการสื่อสารความพิการในอนาคต นอกจากนี้ ยังควรสนับสนุนงานวิจัยเกี่ยวกับผู้ชม โดยเฉพาะคนพิการเอง เพื่อให้ทราบว่า พวกเขารับรู้และประเมินภาพตัวแทนของตนเองในสื่อกระแสหลักอย่างไร การศึกษาความหมายของภาพตัวแทนจึงไม่ควรจำกัดอยู่เฉพาะการวิเคราะห์เนื้อหา แต่ควรครอบคลุมประสบการณ์ของผู้รับสารด้วยว่า ภาพเหล่านั้นส่งผลต่ออัตลักษณ์และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอย่างไร

กล่าวโดยสรุป มิติทางวิชาการควรมองการศึกษาความพิการในสื่อไม่ใช่เพียงหัวข้อย่อยของงานสื่อศึกษา หากแต่เป็นพื้นที่ทางความรู้ที่เปิดโอกาสให้เกิดการตั้งคำถาม การวิพากษ์โครงสร้างอำนาจ และการสั่นคลอนมายาคติเดิมๆ เกี่ยวกับร่างกาย ความปกติ และอัตลักษณ์ การผลักดันงานวิจัยในประเด็นนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนองค์ความรู้ใหม่ที่มีความสำคัญต่อสังคมจริง และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเป็นธรรมทางการสื่อสารสำหรับทุกกลุ่ม

8.3 มิติทางนโยบายสื่อ

ในมิตินโยบายสื่อ การวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การสร้างความหมายเกี่ยวกับร่างกายของคนพิการในสื่อไม่ได้เป็นเพียงผลลัพธ์ของการเล่าเรื่องหรือการสร้างสรรค์ของผู้ผลิตรายบุคคลเท่านั้น หากแต่เป็นเงื่อนไขที่ผูกโยงกับกรอบ

นโยบายด้านสื่อ การเข้าถึง และสิทธิมนุษยชนที่กำกับการปรากฏตัวของคนพิการในพื้นที่สาธารณะอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในบริบทของแพลตฟอร์มข้ามชาติอย่าง Netflix ที่มีอิทธิพลเหนือพรมแดน นโยบายระดับองค์กรที่เน้นความหลากหลาย ความครอบคลุม และการเปิดพื้นที่ให้คนพิการสามารถเล่าเรื่องของตนเองได้อย่างเท่าเทียม จึงมีบทบาทสำคัญต่อการเคลื่อนของวาทกรรมความพิการในระดับสากล

ข้อเสนอแรกคือ การสนับสนุนให้แพลตฟอร์มสื่อ รวมถึงหน่วยงานกำกับดูแลด้านสื่อสารมวลชน จัดทำนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมีตัวแทนของคนพิการในสื่อ ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ นโยบายนี้ควรครอบคลุมการกำหนดมาตรวัดความหลากหลายของภาพตัวแทนในภาพยนตร์และซีรีส์ การติดตามการกระจายบทบาทของตัวละครคนพิการ การเปิดเผยข้อมูลสัดส่วนแรงงานคนพิการในงานเบื้องหลัง ตลอดจนการสนับสนุนทุนสร้างสรรค์สำหรับผู้กำกับ นักเขียนบท และนักแสดงที่เป็นคนพิการโดยตรง แนวทางเช่นนี้จะช่วยลดข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่กีดกันคนพิการจากการเข้าถึงอุตสาหกรรมสื่อ

ข้อเสนอที่สองคือ การออกแบบแนวปฏิบัติด้านการนำเสนอความพิการในสื่ออย่างมีจริยธรรมและเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ เช่น การจัดทำ *Ethical Guidelines for Disability Representation in Media* ที่ครอบคลุมทั้งภาษา ภาพ การคัดเลือกนักแสดง ขั้นตอนการผลิต และการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญหรือคนพิการจริง เพื่อลดการผลิตซ้ำภาพเหมารวมที่บิดเบือน ซึ่งฝังรากลึกในประวัติศาสตร์สื่อ ทั้งภาพจำของคนพิการในฐานะผู้ไม่ความปกติหรือแหล่งแรงบันดาลใจ เพียงเพื่อใช้ปลอบประโลมหรือสร้างความรู้สึกดีให้ผู้ชมที่ไม่พิการ

ข้อเสนอที่สามคือ การสนับสนุนเชิงนโยบายจากรัฐ เช่น การกำหนดโควต้าเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชายขอบ ไม่ว่าจะเป็นคนพิการ LGBTQ+ หรือกลุ่มอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่มักถูกกลบเสียงในสื่อกระแสหลัก นโยบายนี้ควรมาพร้อมการสนับสนุนงบประมาณเพื่อผลิตเนื้อหาที่หลากหลาย รวมถึงการร่วมมือกับมหาวิทยาลัยและองค์กรด้านสิทธิมนุษยชน เพื่อสร้างฐานเนื้อหาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอที่สี่คือ การยกระดับ “การเข้าถึง” ของคนพิการต่อแพลตฟอร์มดิจิทัลในทุกมิติ ทั้งการให้บริการเสียงบรรยายภาพ (audio description) คำบรรยายหลายภาษา ระบบที่รองรับผู้ใช้ที่มีข้อจำกัดทางร่างกาย และเครื่องมือสื่อสารสำหรับผู้ที่มีภาวะจำกัดทางการเรียนรู้ เนื่องจากการเข้าถึงอย่างเท่าเทียมคือสิทธิพื้นฐานในระบบการสื่อสารของสังคมประชาธิปไตย

ท้ายที่สุด ควรผลักดันให้ประเด็นความพิการถูกบรรจุในแผนยุทธศาสตร์การสื่อสารของชาติและแผนแม่บทด้านดิจิทัล โดยยอมรับความพิการในฐานะหนึ่งในแกนกลางของความหลากหลายที่ต้องส่งเสริม ไม่ใช่เพียงในมิติของสวัสดิการ หากแต่ในมิติของตัวตน วัฒนธรรม และการปรากฏในพื้นที่สาธารณะ การกำหนดรากฐานเชิงนโยบายในระยะยาวจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเปลี่ยนโครงสร้างอุตสาหกรรมสื่อให้เปิดรับความหลากหลายของร่างกายมนุษย์ในทุกมิติ

กล่าวโดยสรุป นโยบายเกี่ยวกับความพิการในสื่อไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงภาระทางสังคมหรือข้อบังคับด้านกฎหมาย หากแต่ต้องตระหนักว่า เป็นเครื่องมือเชิงโครงสร้างที่มีพลังในการกำหนดทิศทางของวัฒนธรรมร่วมสมัย การออกแบบนโยบายให้ครอบคลุมประเด็นความพิการจึงเท่ากับการวางรากฐานให้สื่อสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ที่เป็นธรรม ครอบคลุม และสะท้อนความหลากหลายของมนุษย์ได้อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของประชาธิปไตยด้านการสื่อสารในระยะยาว ซึ่งหมายถึงประชาธิปไตยที่ทุกเสียงมีความหมาย และทุกตัวตนมีสิทธิ์ปรากฏในพื้นที่สาธารณะอย่างเท่าเทียม

การที่แพลตฟอร์มสตรีมมิงอย่าง Netflix ลงมือกำหนดนโยบายเกี่ยวกับความพิการทั้งในระดับโครงสร้างและระดับปฏิบัติการ แสดงให้เห็นชัดเจนว่า “สื่อ” มิได้เป็นเพียงผู้สะท้อนความเป็นจริง หากยังสามารถเป็นผู้กำหนดความเป็นจริงทางสังคมด้วยการสร้างพื้นที่ใหม่ให้เสียงที่ถูกกดทับได้ปรากฏ การเคลื่อนไหวของสื่อจึงเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนให้เกิดภูมิทัศน์ทางการสื่อสารที่หลากหลายเป็นธรรม และเปิดรับประสบการณ์มนุษย์ในทุกรูปแบบ แม้กระบวนการนี้ต้องอาศัยเวลา ความเข้าใจทางวัฒนธรรม และการผลักดันอย่างต่อเนื่อง แต่ก็เป็น

ความจำเป็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ หากสังคมต้องการเดินหน้าไปสู่สภาวะความเสมอภาคอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ การนำเสนอภาพตัวแทนความพิการอย่างมีศักดิ์ศรีและความถูกต้องจึงมิใช่เพียงการตอบโจทย์เชิงศิลปะหรือยุทธศาสตร์ทางการตลาด หากแต่เป็นพันธกิจทางสังคมที่มีคุณค่าลึกซึ้ง เพราะการทำให้คนพิการสามารถมีพื้นที่ในการนิยามตัวตนของตนเองผ่านสื่อ คือการเปิดโอกาสให้สังคมได้ขยายกรอบความคิดเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ การเรียนรู้ที่จะเห็นผู้อื่นอย่างเท่าเทียม และการสร้างระบบคุณค่าที่ตั้งอยู่บนความเอื้ออาทรและการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ (2554), *สื่อสารมวลชน: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

บดินทร์ เดชาบูรณานนท์ (2567), "สัญญะทางร่างกายของคนพิการในภาพยนตร์โฆษณา", *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 32(1).

วิชัย จันทร์บุญ และมณีมัย ทองอยู่ (2559), "การศึกษาเกี่ยวกับความหมายของร่างกายคนพิการ", *วารสารการศึกษา*, 10(2): 123-145.

วินิจพรรษ กันยะพงศ์ (2566), "การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์สื่ออุตสาหกรรมผลิตเนื้อหาไทยจากเทคโนโลยีโอทีทีและสตรีมมิง", *วารสารการสื่อสารและการจัดการนิด้า*, 9(2).

วีระชล บางศิริ และสุริยะ หาญพิชัย (2563), "ร่างกายใต้บงการ ปฐมบทแห่งอำนาจในวิถีสมัยใหม่", *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*, 15(2): 265-268.

เสาวนีย์ สีสอง (2556), "สถานภาพและบทบาทตัวละครพิการในนวนิยายร่วมสมัย: ภาพสะท้อนสถานภาพคนพิการในสังคมไทย", *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 21(37): 297-332.

อธิภัทร เอิบกมล (2565), "ชีวิตของคนพิการในวรรณกรรมไทย: การวิเคราะห์เนื้อหาของนวนิยายรักโรแมนติกสองเรื่อง", *วารสารปาริชาต มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 34(2): 1-18.

อารดา ครุจิต (2566), *การเล่าเรื่องชีวิตประจำวันของคนพิการในสื่อออนไลน์กับการต่อสู้ความหมายความพิการ*, วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารวิทยา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โอปอล์ ประภาวดี (2551), *หนังหุ้มกระดูก: ถลกหนังความหากระดูกแห่งมายาคติเรื่องความพิการในงานภาพยนตร์*, กรุงเทพฯ: แกรนด์ เอ็ม เอส กรุ๊ป.

ภาษาอังกฤษ

Bogdan, R. and Taylor, S. (2013), "The Exhibition of Humans with Differences for Amusement and Profit", *Policy Studies Journal*, 15(3): 537-550.

Brady, M. and Cardin, M. (2021), "Your Typical Atypical Family: Streaming Apolitical Autism on Netflix", *TOPIA: Canadian Journal of Cultural Studies*, 42: 96-116.

Rees, L. et al. (2019), "Media Portrayal of Elite Athletes with Disability–A Systematic Review", *Disability and Rehabilitation,* 41(4): 374-381.

Sandhu, A. (2020), *Lights, Camera, Representation and Direction: How Hollywood, Netflix and Other Media Empires Represent Race and Disability*, unpublished MA thesis, Faculty of Graduate Studies at York University, Toronto, Canada.

สื่อออนไลน์

Smith, S. et al. (2023), “Inclusion in Netflix Original U.S. Scripted Series & Films: Executive Summary”, retrieved 1 November 2028 from https://assets.ctfassets.net/4cd45et68cgf/ZqADnKYzRH6qMnbcNOdQW/458a4af511bb352954c91d95edd46c2c/Executive_Summary_Inclusion_in_Netflix_Series_and_Films_4.18.23__1_.pdf

เมื่อร่าง (กลาย) เป็นทุน: ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

พรทิพย์ นิพพานนท์[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัย “เมื่อร่าง (กลาย) เป็นทุน: ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิบัติการสื่อสารเพื่อกำหนดโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของชายข้ามเพศโดยสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน และปฏิบัติการสร้างและสื่อสารความหมายเรือนร่างของชายข้ามเพศ ซึ่งสะท้อนถึงการต่อรองกับโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีที่ถูกกำหนดโดยสถาบันทางการแพทย์ โดยวิเคราะห์ตัวบทจากสื่อของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน ประกอบด้วยสื่อโฆษณาและเนื้อหาเกี่ยวกับศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชายที่เผยแพร่ผ่านสื่อใหม่ ได้แก่ สื่ออินเทอร์เน็ต (internet media) และสื่อสังคม (social media) รวมทั้งสื่อดั้งเดิมที่เป็นหนังสือและคู่มือทางการแพทย์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามทั้งการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นสมาชิกของชุมชนชายข้ามเพศแบบไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับสมาชิกในชุมชนชายข้ามเพศ อีกทั้งยังวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลชายข้ามเพศจำนวน 5 คน

* วันที่รับบทความ 28 มิถุนายน 2568; วันที่แก้ไขบทความ 21 กรกฎาคม 2568; วันที่ตอบรับบทความ 25 กรกฎาคม 2568

หมายเหตุ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตเรื่อง *เมื่อร่าง (กลาย) เป็นทุน: ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ* (2567) สาขาวิชาสื่อและการสื่อสาร คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร. สมสุข หินวิมาน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

[1] นักศึกษาปริญญาเอก คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า ภาคปฏิบัติการเชิงอำนาจของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน ได้ใช้กลวิธีทางอำนาจที่สร้างความชอบธรรมในการสร้างความหมายให้แก่เรือนร่างชายข้ามเพศผ่าน “ปฏิบัติการทางภาษา” ในสื่อต่างๆ ของสถาบันทางการแพทย์ ทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อใหม่ เป็นเครื่องมือ “สำแดงพลังของอำนาจ” (the exercise of power) วาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ทำให้ความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศที่เปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ เป็นที่ยอมรับในสังคมชายข้ามเพศเป็นวงกว้าง (valorize) จนกระทั่งกลายเป็นความจริง (truth) ที่ถูกหลอมรวมลึกลงไปถึงระดับจิตไร้สำนึก (unconscious) ส่งผลให้อำนาจของสถาบันทางการแพทย์มีความชอบธรรมในการเข้าไปจัดการเรือนร่างของชายข้ามเพศ ทั้งนี้ “โรงพยาบาลเอกชน” และ “โรงพยาบาลรัฐ” ต่างใช้ทุนที่ตนครอบครองในการแข่งขันช่วงชิง “ทุนวัฒนธรรม” ที่เป็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีอย่างเข้มข้น

อย่างไรก็ตาม แม้เรือนร่างชายข้ามเพศจะกลายเป็น “ร่างกายใต้บงการ” ที่ถูกจัดการควบคุมและเชิดชักด้วย “อำนาจทางการแพทย์” (medical power) ซึ่งเป็น “อำนาจชีวะ” หรือ “ชีวอำนาจ” (bio-power) แต่อำนาจทางการแพทย์ก็ไม่สามารถครอบงำชายข้ามเพศได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเสมอไป เรือนร่างชายข้ามเพศกลายเป็น “สนาม” แห่งการคัดง้างระหว่างอำนาจความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ กับอำนาจการเป็นผู้กระทำการ (agency) ของปัจเจกบุคคล ซึ่งพยายามต่อรองกับอำนาจความรู้ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้วยยุทธวิธี (tactics) ต่างๆ และสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการรื้อถอน/รื้อสร้างความหมายของเรือนร่างด้วยปฏิบัติการสื่อสารผ่านสื่อใหม่ สื่อดั้งเดิม รวมทั้งการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างผ่านพื้นที่สาธารณะ ทั้งนี้ “จิตสำนึก” กับการสร้างเรือนร่าง และ “เงื่อนไขทางสังคม” (social condition) เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ภาคปฏิบัติการ (practice) ในการสร้างและสื่อสารความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศเกิดขึ้นได้

คำสำคัญ: ปฏิบัติการสื่อสาร ทุน แวดวง ฮาบิทัส ยุทธวิธี อำนาจทางการแพทย์

Body as Capital: Communicative Practices to Construct the Meaning of Transgender Bodies in the Field of Transgender Female-to-Male Surgery

Pornthip Nippanon[2]

Abstract

This research studies public and private medical institution communication practices used to structure corporeal perceptions and transgender sexuality for transmen. It also examines how transmen create and communicate meaning of their bodies, reflecting negotiations with institutionalized perceptions of body and sexuality. Data is gathered and analyzed from public and private hospital media, including transgender surgery advertisements and information posted online on social media, as well as books and medical handbooks. Field data is also analyzed from informal interview with trans male community members, participant and non-participant observation during community activities, and in-depth interviews with five transman informants.

Results are that power-laden practices of public and private medical institutions use tactics legitimizing trans male corporeal meaning construction. Language practices exert influence in diverse traditional and new institutional media. The discourse surrounding gender affirmation through medical processes has led to widespread community acceptance (valorization) of medically transitioned trans male bodies and a profoundly integrated unconscious truth. Therefore, medical institution authority over

[2] Ph.D. student at the Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

transmale bodies is legitimized. Private and public hospitals compete for cultural capital, comprised by ideological frameworks on the body and sexuality.

Although docile bodies are managed, controlled, and manipulated by medical power (a form of biopower) the latter cannot always dominate transmen. The body becomes a battleground where modern medical knowledge clashes with individual agency negotiating with diverse tactics to legitimize the deconstruction/reconstruction of new corporeal meaning by communicating on new and traditional media public spaces. Consciousness in body construction and social conditions are vital prerequisites to create and communicate the meaning of trans male bodies.

Keywords: communication practices, capital, field, habitus, tactic, medical power

1. ที่มาและความสำคัญ

"ร่างกาย" เป็นอาณาบริเวณศึกษาสำคัญที่เผยให้เห็นอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อความเป็นอัตบุคคล (subject) ของมนุษย์ ดังที่ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) (1984, อ้างถึงใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2560: 83) แสดงความเห็นว่า "ร่างกายมนุษย์" (the body) เป็นแหล่งที่น่าแกะรอยไปหาจุดเริ่มต้นมากที่สุด เพราะสิ่งนี้จะแสดงให้เห็นการจัดการร่างกายของมนุษย์ที่แตกต่างหลากหลาย แปรผันไปตามการทำงานของวาทกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นตัวสถาปนา/ผู้บงการอัตลักษณ์ของบุคคล "เรือนร่างชายข้ามเพศ" เป็นเรือนร่างหนึ่งที่ถูกจัดการ (manipulated) ด้วยอำนาจของความรู้หรือวาทกรรมอย่างเข้มข้น อำนาจของวาทกรรมทางการแพทย์ (medical discourse) ได้ส่งผลต่อการสถาปนาความหมายของเรือนร่าง ซึ่งแปรผันไปตามการทำงานของวาทกรรมดังกล่าว ทำให้ความหมายเกี่ยวกับเรือนร่างชายข้ามเพศแปรเปลี่ยนจาก "ร่างในเชิงวัตถุ" ที่หยุดนิ่งและถูกจัดการด้วยโครงสร้างและกลไกของสังคม สู่ "ร่างในเชิงอำนาจ" หรือ "ร่างทางวัฒนธรรม" ซึ่งมีการแข่งขันช่วงชิงทุนวัฒนธรรมที่เป็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีอย่างเข้มข้น

"ชายข้ามเพศ" เป็นคำที่ใช้เรียกคนข้ามเพศกลุ่มหนึ่งที่มีเพศกำเนิดเป็นหญิง แต่มีอัตลักษณ์ทางเพศสภาพเป็นชาย ในสังคมตะวันตกมีการใช้คำนิยาม "ชายข้ามเพศ" ที่หลากหลาย เช่น "FTM" (female-to-male), "AFAB" (assigned female at birth), "transman", "transgender man" และ "transmasculine" "เรือนร่างชายข้ามเพศ" ในสังคมไทยเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ทั่วโลกตระหนักถึงสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศมากขึ้น ส่วนในประเทศไทยมีการขับเคลื่อนพระราชบัญญัติเปลี่ยนคำนำหน้านามบุคคลสำหรับบุคคลข้ามเพศในปี พ.ศ. 2550 ทั้งยังมีการประกาศใช้ข้อบังคับเกี่ยวกับการรักษาเพื่อแปลงเพศของแพทยสภา ในปี พ.ศ. 2552 และการออกพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศในปี พ.ศ. 2558 ผลจากการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิและอัตลักษณ์ทางเพศดังกล่าว ทำให้กลุ่มคนข้ามเพศกล้าเปิดเผยอัตลักษณ์ทางเพศของตน (come

out) ในสังคมมากขึ้น และต้องการทำศัลยกรรมเปลี่ยนเพศสภาพให้สอดคล้องกับการรับรู้ทางจิตใจ เพื่อใช้ชีวิตด้วยความมั่นใจและมีความสุขยิ่งขึ้น

การเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่องของอุตสาหกรรมบริการศัลยกรรมเพื่อการข้ามเพศในช่วงเวลาดังกล่าว ไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความสำเร็จของธุรกิจศัลยกรรมเพื่อการข้ามเพศที่ช่วยสร้างโอกาสให้ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางสุขภาพนานาชาติ (medical hub) หากแต่ยังแสดงให้เห็นอำนาจของ “สถาบันทางการแพทย์” ซึ่งเป็นชนชั้นนำที่เข้ามามีบทบาทในการช่วงชิง “ทุนวัฒนธรรม” ที่เป็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของชายข้ามเพศ โดยสถาปนาระบอบความจริง (regime of truth) เกี่ยวกับเรือนร่างภายใต้วาทกรรมทางการแพทย์ขึ้นมาเป็นบรรทัดฐาน (normalization) วาทกรรมที่สร้างจากความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งซ้อนทับด้วยวาทกรรมเรื่องเพศดังกล่าวจนกลายเป็นวาทกรรมหลัก (dominant discourse) ที่มีปฏิบัติการเกี่ยวโยงเป็นเครือข่ายกับวาทกรรมอื่นๆ เช่น วาทกรรมเรื่องความไม่เท่าเทียม และวาทกรรมชายเป็นใหญ่ ทำให้เรือนร่างที่มี “ความเป็นชายสมบูรณ์แบบ” ด้วยกระบวนการทางการแพทย์ทั้งการรักษาด้วยฮอร์โมนบำบัดและการทำศัลยกรรมตกแต่ง เพื่อเสริมสร้างเป็นร่างที่มีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์เหนือกว่าเรือนร่างแบบอื่นๆ โดยมีสื่อใหม่ ได้แก่ สื่ออินเทอร์เน็ต และสื่อสังคม รวมทั้งสื่อดั้งเดิม เช่น หนังสือและคู่มือทางการแพทย์ของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน ซึ่งนอกจากจะเป็นช่องทางการสื่อสาร (channel) ความหมายเรือนร่างในอุดมคติของชายข้ามเพศแล้ว ยังเป็นเครื่องมือ “สำแดงพลังของอำนาจ” (the exercise of power) วาทกรรมทางการแพทย์ ทำให้ความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศที่เปลี่ยนเพศสภาพเป็นชายสมบูรณ์แบบด้วยกระบวนการทางการแพทย์ เป็นที่ยอมรับในสังคมชายข้ามเพศเป็นวงกว้าง (valorize) ด้วย

ความหมายของเรือนร่างในอุดมคติดังกล่าวเป็นเหมือนโครงสร้างทางสังคมที่ถูกปลูกฝังและค่อยๆ หลอมรวมลึกลงไปถึงระดับจิตไร้สำนึก (unconscious) ของชายข้ามเพศ จนดูราวกับเป็นธรรมชาติ (naturalisation) ทำให้ชายข้ามเพศส่วนใหญ่เป็นทั้ง “ผู้เลือก” และ “ยอมจำนน” ต่อสถานะ

“ผู้ป่วย” ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การรักษาเพื่อเปลี่ยนเพศ และพยายามกลมกลืน (passing) กับกลุ่มคนกระแสหลัก (mainstream) ที่มี “เพศปกติ” หรือเป็น “ธรรมชาติ” ด้วยการลงทุนจ่ายเงินให้กับเทคโนโลยีทางการแพทย์ต่างๆ ทั้งการใช้ฮอร์โมนข้ามเพศและการผ่าตัดอวัยวะแสดงเพศทั้งหมดหรือบางส่วน เพื่อเปลี่ยนจากเพศหญิงเป็นเพศชาย อย่างไรก็ตาม แม้ “สถาบันทางการแพทย์” จะปลูกฝังวิธีคิดเรื่องร่างกายลงไปในตัวของชายข้ามเพศ จนกลายเป็นโครงสร้างที่คอยกำหนดความคิดและการกระทำต่อร่างกาย โดยที่พวกเขาอาจรู้ตัวบ้างไม่รู้ตัวบ้าง แต่การหล่อหลอมระบบวิธีคิดดังกล่าวไม่ได้ราบรื่นเสมอไป เรือนร่างชายข้ามเพศกลายเป็นสนามแห่งการคัดง้างระหว่างอำนาจความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ซึ่งอธิบายตัวตนของชายข้ามเพศที่แปลงเพศ (transexual) จากหญิงเป็นชายภายใต้ชุดความรู้ที่เป็นระบบและมีสถาบันรองรับกับอำนาจการเป็นผู้กระทำการ (agency) ของปัจเจกบุคคล ซึ่งพยายามต่อรองกับอำนาจความรู้ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญผ่านประสบการณ์ของตนเอง

การช่วงชิงทุนวัฒนธรรมที่เป็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของชายข้ามเพศ เป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้นใน “แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ” ที่เพิ่งก่อตัวขึ้นในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2550 ซึ่งไม่เพียงแต่เผยให้เห็นการพยายามจัดการเรือนร่างของปัจเจกเพื่อเปลี่ยนแปลงเพศสภาพจากหญิงไปเป็นชายเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสนามต่อสู้ที่มีการปะทะกันอย่างเข้มข้นระหว่างโครงสร้าง (structure) อันได้แก่ สถาบันทางการแพทย์ กับปัจเจกบุคคลผู้กระทำการ (agency) ที่เป็นสมาชิกในแวดวง โดยมีสื่อต่างๆ เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อช่วงชิงทุนวัฒนธรรมอันเป็นเดิมพันของแวดวง ทั้งยังทำให้การสั่งสมทุนเป็นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดและปราศจากเสียงคัดค้าน การปะทะกันระหว่างปฏิบัติการสื่อสารของโครงสร้างกับปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่า ความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศไม่ได้หยุดนิ่ง และเลื่อนไหลไปตามอำนาจของปัจเจก/กลุ่มคนที่ได้ครอบงำความหมายของเรือนร่างและเพศวิถีในแวดวง

เมื่อ “เรือนร่างชายข้ามเพศ” ไม่ใช่ “เรือนร่างตามธรรมชาติ” แต่เป็นสมรภูมิที่คุกรุ่นด้วยการต่อสู้เพื่อครอบงำอำนาจทางวัฒนธรรมระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ จึงยังคงเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (dynamic) ตลอดเวลา ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจปฏิบัติการดังกล่าวมากขึ้น ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดเรื่องแวดวง (field) ปฏิบัติการ (practice) และ habitus มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นการปะทะกันระหว่าง “ปฏิบัติการของโครงสร้าง” (structure) โดยมีสถาบันทางการแพทย์ ซึ่งเป็นชนชั้นนำที่มีอำนาจในการกำหนดโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของชายข้ามเพศ ผ่าน “ปฏิบัติการทางภาษา” ในสื่อต่างๆ ทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อใหม่ของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน กับปัจเจกบุคคลผู้กระทำการ (agency) อันได้แก่ ชายข้ามเพศที่เป็นสมาชิกในแวดวง ซึ่งแม้จะถูกแผงฝังโครงสร้างวิธีคิดของแวดวงเข้าไปในร่างกายและสำนึกจิตใจ แต่ก็สามารถต่อรองกับโครงสร้างด้วยยุทธวิธี (tactic) ที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับทุนและจิตสำนึกที่มีอยู่ ปฏิบัติการดังกล่าวปรากฏให้เห็นผ่านการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศภายใต้ habitus ที่ถูกหล่อหลอมโดยแวดวง และสื่อสารความหมายเหล่านั้นผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อใหม่ สื่อดั้งเดิม สื่อกิจกรรม รวมทั้งการสื่อสารเรือนร่างผ่านพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้บุคคลในสังคมได้รับรู้ความหมายของเรือนร่างอันหลากหลายของพวกเขา การไกล่เกลี่ยความหมายเรือนร่างของชายข้ามเพศที่เป็นสมาชิกของแวดวง ทำให้เห็นว่าภายใต้แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศประกอบด้วยเรือนร่างที่หลากหลาย ไม่จำกัดเฉพาะเรือนร่างที่มีความเป็นชายสมบูรณ์แบบตามวิธีคิดแบบแบ่งเป็นสองขั้ว (dichotomy) ของสถาบันทางการแพทย์ ทั้งยังเผยให้เห็นถึงกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ซึ่งชายข้ามเพศต้องมีการสั่งสมทุนวัฒนธรรมความรู้เกี่ยวกับการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย ทั้งช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงเพื่อใช้ในปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองดังกล่าว

ทั้งนี้ ผลจากการทบทวนวรรณกรรมแสดงให้เห็นว่า การศึกษาเกี่ยวกับชายข้ามเพศในสังคมไทยยังมีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งอาจเป็นเพราะตัวตนของชายข้ามเพศเพิ่งปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงทศวรรษ 2550 ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับชายข้ามเพศยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น มีเพียงการศึกษาในสาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ โดย กนกพร อริยา (2561) และศุทธา มั่นคง (2564) ที่แสดงให้เห็นความต้องการพื้นฐานของชายข้ามเพศ และปัญหาการใช้ห้องน้ำสาธารณะตามห้างสรรพสินค้า แม้การศึกษาของกนกพรและศุทธาจะทำให้เห็นโครงสร้างทางความรู้ของวิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่ที่กระทำต่อชายข้ามเพศ ทั้งการแบ่งแยกและจำกัดสิทธิการใช้พื้นที่สาธารณะตามเพศกำเนิด และการอธิบายตัวตนของชายข้ามเพศเป็นระนาบเส้นตรง มีลำดับขั้นของความต้องการพื้นฐานที่ชัดเจนและเป็นสากล แต่งานวิจัยทั้งสองไม่ได้แสดงให้เห็นประสบการณ์และตัวตนที่สลับซับซ้อนของชายข้ามเพศ ซึ่งอาจไม่ได้ยอมจำนนต่อการถูกกระทำด้วยโครงสร้างเสมอไป การศึกษาครั้งนี้จึงนำมิติด้านการสื่อสารมาช่วยฉายภาพการปะทะประสานกันระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่สะท้อนผ่านพื้นที่ร่างกายของชายข้ามเพศ ทำให้เห็นบทบาทการเป็นผู้กระทำการ (agency) ของชายข้ามเพศที่สามารถใช้ยุทธวิธี (tactics) ต่างๆ ในการปรับตัวต่อรองกับโครงสร้างสังคมที่กระทำต่อพวกเขา

นอกจากนี้ จากการทบทวนการศึกษาเรื่องร่างกายและการทำศัลยกรรม พบว่า “ร่างในเชิงอำนาจ” และ “ร่างทางวัฒนธรรม” ยังคงเป็นช่องว่างทางความรู้ที่ขาดหายไป การศึกษาครั้งนี้จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างทางความรู้ดังกล่าวให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งยังขยายแนวคิดเรื่องทุน (capital) โดยแสดงให้เห็นว่า แม้ทุนจะถูกใช้เป็นเครื่องมือในการครอบงำตามแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) แต่ทุนก็เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ของกลุ่มผู้มีอำนาจน้อยได้เช่นกัน การศึกษานี้ยังได้ปรับเปลี่ยนคำอธิบายเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเพื่อการข้ามเพศจากเดิมที่เป็นการผ่าตัดบน “ความจำเป็น” ภายใต้วาทกรรมทางการแพทย์ ดังที่ มณฑาทิพย์ ชัยเปรม (2540) ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ไม่พอใจในเพศของตน รังเกียจอวัยวะเพศของตน และแสดงบทบาทและ

พฤติกรรมทางเพศตรงข้ามกับเพศกำเนิด ต้องผ่าตัดแปลงเพศเพื่อทำให้ร่างกายสอดคล้องกับสภาพจิตใจของตนเอง การศึกษาครั้งนี้พยายามแสดงให้เห็นว่าการทำศัลยกรรมเรือนร่างเพื่อการข้ามเพศเป็นเพียง “ทางเลือก” ของปัจเจกบุคคลซึ่งมีอำนาจในการกำหนด “ความจำเป็น” ของการเข้าสู่กระบวนการทางการแพทย์ด้วยตัวของพวกเขาเอง

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปฏิบัติการสื่อสารเพื่อกำหนดโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของชายข้ามเพศโดยสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน

2. เพื่อศึกษาปฏิบัติการสร้างและสื่อสารความหมายเรือนร่างของชายข้ามเพศ ซึ่งสะท้อนถึงการต่อรองกับโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีที่ถูกกำหนดโดยสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวคิดสังคมวิทยาแห่งวัฒนธรรม (Sociology of Culture) ของ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำแนวคิดของ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) เรื่อง ทุน (capital) แวดวง (field) ปฏิบัติการ (practice) และ habitus รวมทั้งแนวคิดเรื่องร่างกาย (body) มาส่องสะท้อนปรากฏการณ์การสื่อสารเกี่ยวกับเรือนร่างที่เกิดขึ้นในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 แนวคิดเรื่องทุน (Capital)

แนวคิดเรื่องทุน (capital) ของบูร์ดิเยอ ถูกพัฒนาปรับแปลงจากแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ที่ให้ความสำคัญกับทุนเศรษฐกิจ และแนวคิดของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่มองข้ามผลประโยชน์แบบอื่นๆ ที่แฝงฝังอยู่ในกิจกรรมประเภทต่างๆ บูร์ดิเยอเสนอว่า การพิจารณาแต่มิติทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่อาจ

อธิบายปรากฏการณ์ครอบงำในสังคมที่ซับซ้อนได้สมบูรณ์ เขาจึงเคลื่อนย้ายความสนใจจากที่นักเศรษฐศาสตร์รุ่นก่อนเคยวิเคราะห์ โดยขยายแนวคิดเรื่องทุนให้มากไปกว่ามิติทางเศรษฐกิจ พร้อมทั้งนิยามความหมายของทุนใหม่ว่า สิ่งใดจะมีสภาวะกลายเป็นทุนนั้น ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นได้ทำหน้าที่ในฐานะ “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม” นอกจากนี้ ทั้งทุนเศรษฐกิจและทุนอื่นๆ เช่น ทุนวัฒนธรรม ทุนศาสนา และทุนสัญลักษณ์ สามารถถ่ายโอนไปมาซึ่งกันและกันได้ด้วย (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551: 545) สำหรับทุนที่บูร์ดิเยอสนใจวิเคราะห์ ได้แก่ (1) ทุนวัฒนธรรม (ความรู้/การรับรองจากสถาบันที่มีคุณภาพ/ชื่อเสียง) (2) ทุนสัญลักษณ์ (ชื่อเสียงของสถาบัน) และ (3) ทุนสังคม (เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล)

ผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่องทุนของบูร์ดิเยอมาทำการวิเคราะห์ปฏิบัติการของสถาบันทางการแพทย์ ซึ่งใช้ทุนประเภทต่างๆ ที่ตนครอบครอง ในการแข่งขันช่วงชิงทุนวัฒนธรรมที่เป็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของชายข้ามเพศในแวดวง โดยมีสื่อต่างๆ เป็นเครื่องมือช่วยให้การสั่งสมทุนเป็นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และปราศจากเสียงคัดค้าน ทั้งยังนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์การสั่งสมทุนต่างๆ ของชายข้ามเพศเพื่อต่อรองกับปฏิบัติการของโครงสร้างด้วย

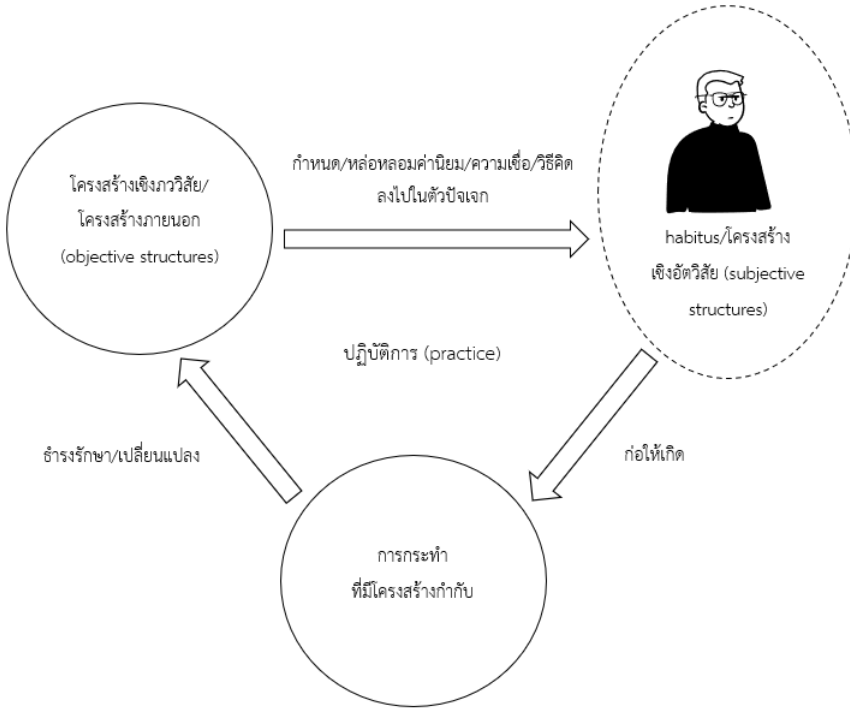
3.1.2 แนวคิดเรื่องแวดวง (Field), ปฏิบัติการ (Practice) และ Habitus

แนวคิดเรื่องแวดวง (field) ปฏิบัติการ (practice) และ habitus ต่างเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงและมีอิทธิพลต่อกัน สำหรับแวดวงหรือ field เป็น “ปริมณฑลหรืออาณาบริเวณทางสังคม” (social arena) ที่มีกระบวนการผลิต การไหลเวียน และการครอบครองทุนประเภทต่างๆ ทั้งยังเป็น “พื้นที่ต่อสู้” (struggle) เพื่อช่วงชิงทรัพยากร (resources) หรือทุนประเภทต่างๆ รวมถึงการต่อสู้เพื่อช่วงชิงตำแหน่งในการควบคุม (dominant positions) หรือครอบครองพื้นที่ด้วย ในแต่ละแวดวงจะมีโครงสร้างเชิงภววิสัยของตัวเอง ซึ่งก่อให้เกิดโครงสร้างที่ซึมซับ/แฝงฝัง (embodiment) เข้าไปในตัวปัจเจกที่เป็นสมาชิกในแวดวง ส่งผลให้เกิดปฏิบัติการหรือ practice ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์และโครงสร้าง

นั้น ปฏิบัติการของปัจเจกที่เกิดขึ้นอาจดำเนินไปอย่างไม่รู้สำนึกตัวเต็มที่เสมอไป หรืออาจเรียกว่าเป็น “ธรรมชาติที่สอง” (second nature) ซึ่งมีส่วนประกอบทั้งด้านที่เป็น “ข้อจำกัด” (constraint) ที่เกิดจากโครงสร้างสังคม และด้านที่เป็นเสรีภาพ (freedom) ในการกระทำการในขอบเขตที่โครงสร้างกำหนดไว้ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551: 555-556)

บูร์ดิเยอให้ความสนใจต่อ “เบื้องหลังการก่อกำเนิดของการกระทำที่เป็นวัตรปฏิบัติ” ของปัจเจกที่ดูเหมือนจะเป็นไปตามธรรมชาติ หรือเป็นการกระทำที่เป็น “นิสัย” แต่แท้จริงแล้วก่อกำเนิดจากสิ่งที่เรียกว่า “habitus” ซึ่งเป็นโครงสร้างอย่างหนึ่งที่มีอยู่อย่างคงทนในร่างกาย อันเป็นผลิตผลของกระบวนการกำหนด/หล่อหลอมทางสังคมเป็นเวลายาวนาน โดยปลูกฝังโครงสร้างเชิงภววิสัย (objective structures) ต่างๆ เช่น เงื่อนไขทางสังคม ความเชื่อ ค่านิยม ให้ซึมซับเข้าไปในร่างกายและจิตใจของปัจเจกบุคคลจนเกิด “ลักษณะโน้มเอียง” (dispositions) ที่เป็นเหมือนโครงสร้างเชิงอัตวิสัย (subjective structures) ขึ้น โครงสร้างดังกล่าวกำหนดขอบเขตของการกระทำและสร้างกระบวนชุดการรับรู้และประเมินคุณค่าที่สอดคล้องกับโครงสร้างเชิงภววิสัย แล้วแสดงออกสู่ภายนอกในรูปของการกระทำในชีวิตประจำวันที่สม่ำเสมอ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะย้อนกลับไปธำรงรักษาโครงสร้างเชิงภววิสัยไว้ หรืออาจเปลี่ยนแปลงโครงสร้างก็เป็นได้ บูร์ดิเยอเรียกกระบวนการทั้ง “การกำหนด” และ “การธำรงรักษา/เปลี่ยนแปลง” ว่า “ปฏิบัติการ” (practice) (บูร์ดิเยอ, 1994/2550; กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551: 554)

ภาพที่ 1 ปฏิบัติการ (Practice) ระหว่างโครงสร้าง (Structure) กับปัจเจกผู้กระทำการ (Agency)

แวดวงกับ habitus มีความสัมพันธ์กันในแง่ของการที่แวดวงเป็นพื้นที่ผลิต habitus แบบต่างๆ ระบบโน้มเอียงของปัจเจกจะถูกกำหนดด้วยตำแหน่งต่างๆ ทางสังคม (social location) และประเภทของแวดวงหรือพื้นที่ทางสังคม นอกจากนี้ แวดวงเองก็เป็นผลผลิตของ habitus ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่ยุคสังคมสมัยใหม่ ซึ่งมีโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนและแตกต่างหลากหลาย ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่าง habitus ของปัจเจกกับโครงสร้างทางสังคมของแวดวงอาจไม่ราบรื่นเสมอไป แม้ในแวดวงหนึ่งๆ จะผลิตวัฒนธรรม/ปฏิบัติการที่เป็นกระแสหลัก ส่งผลให้คนที่อยู่ในแวดวงเดียวกันมี

habitus ที่คล้ายคลึงกัน แต่ปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการ (agency) ก็ใช้สิ่งที่บูร์ดิเยอเรียกว่า ยุทธวิธี (strategy) ซึ่งในงานวิจัยนี้ใช้คำว่า “tactics” ต่างๆ ในการหลบหลีกข้อจำกัดหรือกฎเกณฑ์ของแวดวง โดยที่ไม่ฝ่าฝืนกฎกติกาเหล่านั้น ปฏิบัติการของปัจเจกบุคคลในลักษณะนี้อาจเป็นผลจากการปรับตัวของ habitus มากกว่าการมีสำนึกรู้ของปัจเจก (บูร์ดิเยอ, 1994/2550)

ผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่องแวดวง (field) ปฏิบัติการ (practice) และ habitus มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปฏิบัติการ (practice) ของโครงสร้าง (structure) กับปัจเจกบุคคล (agency) ในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศที่เพิ่งก่อตัวขึ้นในสังคมไทย เพื่อแสดงให้เห็นการปะทะประสานกันระหว่าง “ปฏิบัติการของโครงสร้าง” โดยมีสถาบันทางการแพทย์เป็นชนชั้นนำที่มีอำนาจในการกำหนดโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของชายข้ามเพศ กับ “ปฏิบัติการของปัจเจกบุคคลผู้กระทำการ” ซึ่งแม้จะถูกแฝงฝังโครงสร้างวิธีคิดของแวดวงเข้าไปในร่างกายและสำนึกจิตใจ แต่ก็สามารถต่อรองกับโครงสร้างด้วยยุทธวิธี (tactics) ที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับทุนและจิตสำนึกที่มีอยู่

3.1.3 แนวคิดเรื่องร่างกาย (Body)

บูร์ดิเยอสนใจร่างกายใน 4 ประเด็น (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551: 578-582) ดังนี้

(1) ความสนใจ “ร่างกาย” ในมิติของสังคม กล่าวคือ สังคมในแต่ละยุคสมัยในแต่ละแห่ง จะมีการให้ “ความหมายทางสังคม” (social meaning) แก่ร่างกายที่ต่างกันไป ในยุคปัจจุบัน ร่างกายเป็น “ทุน” (capital) ชนิดหนึ่ง หรือเป็น “โครงการที่ยังไม่แล้วเสร็จ” (unfinished project) สามารถดัดแปลงสร้างสรรค์ให้เป็นไปอย่างที่ต้องการได้ด้วยกลวิธีต่างๆ เช่น การทำศัลยกรรมตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย บูร์ดิเยอเชื่อมโยงแนวคิดเรื่อง “ร่างกาย” กับแนวคิดเรื่อง habitus โดยมองว่า ร่างกายมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้การกระทำ การที่ทำอะไรซ้ำๆ อย่างต่อเนื่องและเป็นเวลานาน จะทำให้โครงสร้างจากการปฏิบัติที่อยู่ภายนอกเข้าไปอยู่ภายในร่างกาย หรือเรียกว่า “การหลอมรวมเข้ามาเป็นส่วนของร่างกาย” (embodiment) (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2553: 75-76)

(2) ความสนใจ “ร่างกาย” ในฐานะที่เป็นสินค้า (commodification) ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งไม่เพียงแต่ถูกซื้อขายในรูปแบบของแรงงานเท่านั้น แต่ยังกลายเป็น “ทุนกายภาพ” ที่เพิ่มค่าให้กับเจ้าของร่างกาย และเป็น “ทุนวัฒนธรรม” (ความรู้/ความสามารถที่สั่งสมมาตั้งแต่เด็ก การมีเรือนร่างที่สวยงาม) ที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่ทุนอื่นๆ เช่น ทุนเศรษฐกิจ (เงิน สินค้า และบริการ) และทุนสังคม (เครือข่ายในสังคม) ได้อีกด้วย

(3) ร่างกายกับชนชั้นและการธำรงรักษาความแตกต่างทางชนชั้น บูร์ดิเยอเห็นว่า ร่างกายมีส่วนร่วมในการสร้างและสืบทอดความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมในสังคม ซึ่งร่างกายมีตราประทับของชนชั้นประทับอยู่ในตัว เนื่องมาจากปัจจัยสามประการ ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคม (social location) หมายถึงสิ่งแวดล้อมทางวัตถุต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ส่วน habitus หมายถึงศักยภาพ/ความสามารถทางร่างกายที่หล่อหลอมให้คนตอบโต้ต่อสถานการณ์ที่แวดล้อมเขา และรสนิยม (taste) หมายถึง การเข้าไปเป็นเจ้าของวิถี/ลีลาชีวิตบางแบบเป็นการเฉพาะตามเงื่อนไขทางวัตถุ อย่างไรก็ตาม “ร่างกาย” ไม่ได้เป็นเพียง “เครื่องบ่งชี้” ลักษณะทางชนชั้นของเจ้าของร่างเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสิ่งที่ถูกครอบงำและรักษาความแตกต่างทางชนชั้น (class distinction) ไว้ด้วย

(4) การธำรงรักษามูลค่าเชิงสัญญะของร่างกาย บูร์ดิเยอเห็นว่าการธำรงรักษามูลค่าเชิงสัญลักษณ์ของร่างกายเป็นเรื่องยาก รวมทั้งการสร้าง/สะสมและการแปลงทุนกายภาพให้เป็นทุนชนิดอื่นๆ ก็เป็นเรื่องที่เต็มไปด้วยปัญหาและข้อจำกัด อย่างไรก็ตาม แม้ทุนกายภาพจะมีลักษณะเสี่ยงและยากลำบากต่อการสะสมและการแปลงทุนมากเพียงใดก็ตาม แต่ชนชั้นสูง/ชนชั้นกลางก็ยังทุ่มเทรักษาผลประโยชน์ทางชนชั้นผ่านทาง “ทุนกายภาพ” อยู่ตลอดเวลา

การศึกษาครั้งนี้นำแนวคิดสังคมวิทยาแห่งวัฒนธรรม (sociology of culture) ของบูร์ดิเยอทั้งเรื่องทุน (capital) แวดวง (field) ปฏิบัติการ (practice) และ habitus รวมทั้งแนวคิดเรื่องร่างกาย (body) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ “ปฏิบัติการ” ที่เกิดขึ้นในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ทั้งในมุมมองของโครงสร้าง (structure) เพื่อแสดงให้เห็นปฏิบัติการ

สื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศโดยสถาบันทางการแพทย์และในมุมมองของปัจเจกที่เป็นสมาชิกในแวดวง ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างที่ผ่านกระบวนการทางการแพทย์

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจกับร่างกาย (Power and the Body)

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เป็นนักคิดคนหนึ่งที่ฟื้นฟูการศึกษาร่างกายขึ้นมาในแวดวงวิชาการสังคมศาสตร์ โดยให้ความสนใจการศึกษาร่างกายและบรรดาสถาบันทางสังคมต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ควบคุม บงการเรือนร่างมนุษย์ให้เป็นไปตามวาทกรรมต่างๆ ในสังคมแต่ละแห่งและแต่ละยุคสมัย การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ที่กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ซึ่งให้ความสำคัญกับการควบคุมร่างกายทุกส่วนของแรงงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและมุ่งประโยชน์ใช้สอย ทำให้อำนาจสามารถแทรกซึมเข้าไปจัดการควบคุมร่างกายของผู้คนได้มากยิ่งขึ้น อำนาจที่มีอิทธิพลต่อการจัดการร่างกายมนุษย์มากที่สุดก็คือ “อำนาจทางการแพทย์” (medical power) (พรทิพย์ เนติภารัตนกุล, 2550) ซึ่งเป็น “อำนาจชีวะ” หรือ “ชีวอำนาจ” (bio-power) ที่มุ่งกระทำต่อ “เรือนร่าง” (the body) และล้วงลึกไปถึงระดับ “จิตวิญญาณ” หรือ “จิตใต้สำนึก” ของมนุษย์ ทำให้เกิดการควบคุมตนเองในระดับจุลภาค/รายละเอียดปลีกย่อย (micro power) ของกิจกรรมทั้งหมดในชีวิตประจำวัน โดยไม่จำเป็นต้องมีตัวตนของผู้บังคับ อำนาจทางการแพทย์ยังเป็นอำนาจวินัย (disciplinary power) ที่พรางตัวอย่างแยบยล โดยผสานเข้ากับ “ความรู้ทางการแพทย์” และร่วมกันผลิตสร้างระบอบความจริง (regime of truth) เกี่ยวกับเรือนร่างภายใต้วาทกรรมทางการแพทย์ขึ้นมาเป็นบรรทัดฐาน (normalization) การเคลื่อนไหวของพลังอำนาจของวาทกรรมทางการแพทย์ดังกล่าวอาจไม่ได้เปิดเผยตัวเองอย่างตรงไปตรงมา แต่แอบแฝงผ่านสื่อต่างๆ ของสถาบันทางการแพทย์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของอำนาจที่ถูกใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศภายใต้วาทกรรมหลักทางการแพทย์ ทั้งนี้ “ภาษา” เป็นเครื่องมือสำคัญที่นอกจากจะช่วยถักทอความหมายของร่างกายไปตามอำนาจของวาทกรรมแล้ว

อำนาจของภาษายังสามารถชักจูงผู้ที่อยู่ภายใต้วาทกรรมให้ยอมรับโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับร่างกายที่ถูกสร้างขึ้นอีกด้วย

ผู้วิจัยนำแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจกับร่างกายมาวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการเชิงอำนาจของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน ซึ่งใช้กลวิธีทางอำนาจที่สร้างความชอบธรรมในการสร้างความหมายให้แก่เรือนร่างชายข้ามเพศผ่าน “ปฏิบัติการทางภาษา” ของสื่อต่างๆ ของสถาบันทางการแพทย์ ทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อใหม่ ซึ่งเป็นเครื่องมือ “สำแดงพลังของอำนาจ” (the exercise of power) วาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ทำให้ความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศที่เปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ เป็นที่ยอมรับในสังคมชายข้ามเพศเป็นวงกว้าง (valorize) จนกระทั่งกลายเป็นความจริง (truth) ที่ถูกหลอมรวมลึกลงไปถึงระดับจิตไร้สำนึก (unconscious) เกิดเป็นระบบโน้มเอียงหรือ habitus ที่ส่งผลให้ชายข้ามเพศปฏิบัติตามโครงสร้างวิธีคิดที่ถูกหล่อหลอม ด้วยการทำศัลยกรรมเรือนร่างให้มีความเป็นชายตามแพทย์กำหนด ทั้งนี้ นอกจากแนวคิดดังกล่าวจะทำให้เห็นเทคนิคแห่งการใช้อำนาจทางการแพทย์และปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศแล้ว ยังแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของอำนาจทางการแพทย์ และปฏิบัติการของวาทกรรมทางการแพทย์ที่ซ้อนทับ และมีความเกี่ยวโยงเป็นเครือข่ายกับวาทกรรมอื่นๆ ด้วย

3.3 ทฤษฎี “เควียร์” (Queer Theory)

ทฤษฎี “เควียร์” เป็นทฤษฎีที่ตั้งคำถามต่อวิธีคิดในการจัดประเภทอัตลักษณ์ทางเพศสภาพและเพศวิถี ที่มีรากเหง้ามาจากความรู้ทางการแพทย์และเพศศึกษาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้เรื่องเพศถูกจัดระเบียบกฎเกณฑ์ราวกับวัตถุสิ่งของ อันเป็นการสร้างความจริงเพื่อแบ่งแยก กีดกันจนทำให้เกิดคู่ตรงข้ามระหว่าง “เพศปกติ” (normative) และ “เพศผิดปกติ” (deviance) การจัดระเบียบเรื่องเพศบนพื้นฐานของความเป็นปกติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เรื่องเพศสภาพและเพศวิถีไม่ใช่สิ่งที่ถาวรหรือมีอยู่ในธรรมชาติ แต่เป็นพื้นที่ของอำนาจและการต่อรองช่วงชิงความหมายในการจัดระเบียบ การควบคุม และการชี้นำให้

คล้อยตามวิธีคิดเรื่องเพศแบบใดแบบหนึ่ง ซึ่งกระบวนทัศน์แบบเควียร์พยายามรื้อสร้างและสำรวจที่มาที่ไปของอำนาจเหล่านั้นในสังคม

ผู้วิจัยได้นำทฤษฎี “เควียร์” (queer theory) มาช่วยสะท้อนให้เห็นว่าเรือนร่างชายข้ามเพศไม่ใช่เรือนร่างตามธรรมชาติ แต่เป็นร่างทางวัฒนธรรมที่สาธิตให้เห็นการต่อสู้ช่วงชิงการนิยามความหมายเรื่องเพศสภาพและเพศวิถีอย่างเข้มข้น ระหว่างอำนาจของความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่ ที่พยายามจัดระเบียบ ควบคุม และชี้นำให้คนในสังคมคล้อยตามวิธีคิดเรื่องเพศแบบใดแบบหนึ่ง กับอำนาจของปัจเจกบุคคลที่พยายามต่อสู้ ต่อรอง ท้าทาย และไกล่เกลี่ยความหมายเรื่องเพศในแบบของตน เรือนร่างชายข้ามเพศจึงมีความหลากหลายไม่จำกัดเฉพาะเรือนร่างที่มีความเป็นชายสมบูรณ์แบบตามวิธีคิดแบบแบ่งเป็นสองขั้วของสถาบันทางการแพทย์ ทั้งนี้ วิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศที่สลายขั้วของการแบ่งเพศดังกล่าว สะท้อนให้เห็นโฉมหน้าของการศึกษาเรื่องเพศ (gender studies) ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ซึ่งอิงกับความคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralism) มากขึ้น แตกต่างจากการศึกษาเรื่องเพศในยุคก่อนหน้าที่ยังคงยึดโยงกับการแบ่งเพศออกเป็นสองขั้วอย่างชัดเจน ดังเช่นการศึกษาเรื่องเพศในแนวทางของสตรีนิยม (feminism) ในช่วงคลื่นลูกที่หนึ่งและสอง

3.4 แนวคิดเกี่ยวกับชายข้ามเพศ (Transman)

3.4.1 คำนิยามและความหมายของชายข้ามเพศ

“ชายข้ามเพศ” เป็นคำที่ใช้เรียกคนข้ามเพศกลุ่มหนึ่งที่มีเพศกำเนิดเป็นหญิงแต่มีอัตลักษณ์ทางเพศสภาพเป็นชาย ในสังคมตะวันตกมีการใช้คำนิยาม “ชายข้ามเพศ” ที่หลากหลาย งานเขียนทางการแพทย์มักเรียกกลุ่มคนเหล่านี้ว่า “FTM” ซึ่งมีความหมายอย่างน้อย 2 แนวทาง (Cromwell, 1999) แนวทางแรกหมายถึง บุคคลที่มุ่งผ่าตัดอวัยวะเพศเพื่อเปลี่ยนผ่านจากเพศหญิงเป็นเพศชาย (female-to-male) และกลมกลืนไปกับผู้ชายในสังคม การใช้คำนี้เป็นการกำหนดสถานะชั่วคราวในระหว่างการเข้าสู่กระบวนการศัลยกรรมต่างๆ หลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการศัลยกรรม อัตลักษณ์ของชายข้ามเพศจะเคลื่อนย้ายจาก FTM ไปเป็นเพศชาย/ผู้ชาย อาจเรียกผู้ที่นิยามตนเองในทิศทางนี้ว่า “hardcore FTM”

แนวทางที่สอง “FTM” หมายถึง การเคลื่อนย้ายไปสู่เพศชาย/ผู้ชาย/ความเป็นชาย (female-toward-male, female-toward-man/masculine) โดยยังคงเก็บรักษาความเป็นเพศหญิงไว้ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “female men” หรือผู้ชายที่เป็นเพศหญิง ทั้งนี้ บุคคลที่ใช้คำนิยามเช่นนี้อาจไม่จำเป็นต้องเทคฮอร์โมนเทสโทสเทอโรนหรือผ่าตัดเปลี่ยนแปลงร่างกายของพวกเขา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคำว่า “FTM” เป็นคำที่เน้นย้ำทั้งเพศกำเนิดและเพศสภาพที่เป็นเพศหญิง ชายข้ามเพศหลายคนจึงใช้อักษรย่อ “AFAB” (assigned female at birth) ซึ่งเป็นคำนิยามที่มีความเป็นกลางมากกว่า ทั้งยังสื่อความหมายถึงการที่เรื่องเพศเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการตัดสินใจของบุคคลนั้นๆ

นอกจากนี้ ยังมีการใช้คำว่า “transman” “transgender man” และ “transmasculine” เพื่อสื่อถึงบุคคลที่ถูกกำหนดเป็นเพศหญิงตั้งแต่แรกเกิด แต่มีอัตลักษณ์ทางเพศเป็นชาย และมักต้องการเปลี่ยนลักษณะแสดงออกทางเพศเป็นชาย ซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องเทคฮอร์โมนเทสโทสเทอโรนหรือผ่าตัดเปลี่ยนแปลงร่างกาย แต่ต้องใช้ชีวิตบางส่วนหรือตลอดเวลาในฐานะผู้ชาย (Bowen, 1998 cited in Cromwell, 1999)

3.4.2 “เรือนร่างชายข้ามเพศ” ใต้ความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่

“เรือนร่างชายข้ามเพศ” เป็นร่างทางวัฒนธรรมที่ถูกจัดการภายใต้ความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่อย่างเข้มข้น อิทธิพลของความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่ที่เจริญก้าวหน้าในช่วงศตวรรษที่ 20 ได้สร้างความรู้/ความจริงเกี่ยวกับ “ร่างกาย” ทำให้ชายข้ามเพศเชื่อว่า ร่างกายไม่ใช่อินทรีย์วัตถุ แต่เป็น “วัตถุ” ที่มี “มูลค่า” ทางเศรษฐกิจ ซึ่งทุกคนมีสิทธิและอำนาจในการลงทุนจ่ายเงินให้กับเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่ทันสมัย เพื่อปรับปรุงแก้ไข เปลี่ยนแปลงร่างกายนั้นให้ดีขึ้นได้ ร่างกายที่ถูกปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพแล้วจะนำมาซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดี “เรือนร่างชายข้ามเพศ” ยังถูกควบคุมด้วยความรู้เรื่องเพศแบบตะวันตก (Western sexology) ที่มาพร้อมกับศาสตร์ “เพศศึกษา” (sexology) ประกอบกับความรู้ทางการแพทย์ ซึ่งติดตั้งโครงสร้าง

วิธีคิดเกี่ยวกับร่างกายให้เป็นเรื่องทางชีววิทยา โดยแบ่งแยกตามเพศกำเนิด (sex) บุคคลที่มีเพศสภาพ (gender) ตรงกับเพศกำเนิดจะถูกจัดประเภทเป็น “เพศปกติ” ส่วนบุคคลที่อยู่นอกเหนือความหมายดังกล่าว โดยเฉพาะคนข้ามเพศ (transgender) จะได้รับการวินิจฉัยจากจิตแพทย์ว่า เป็นผู้ที่มีภาวะไม่พึงพอใจในเพศตัวเอง หรือมีความทุกข์ใจในเพศสภาพ (gender dysphoria) เนื่องจากมี “ร่างกายที่ผิด” (wrong body) ไม่สอดคล้องกับจิตใจ ซึ่งต้องรักษาด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์เพื่อให้มี “ร่างกายที่ถูกต้อง” (right body) การวินิจฉัยดังกล่าวจึงเป็นทั้งการ “ให้สิทธิ” แก่ชายข้ามเพศให้สามารถเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านร่างกายได้ และเป็นการ “จำกัดสิทธิ” ให้ชายข้ามเพศอยู่ภายใต้บรรทัดฐานการดูแลของแพทย์อย่างเข้มงวดเช่นกัน (Elliot, 2010)

นอกจากนี้ ความรู้ที่เกิดจาก “งานวิจัยทางการแพทย์” ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือที่ช่วยหล่อหลอมโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับ “เรือนร่างชายข้ามเพศ” ใต้ความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่ ทำให้ชายข้ามเพศเชื่อว่าเทคโนโลยีทางการแพทย์สามารถเปลี่ยนแปลงร่างกายให้มีความเป็นชายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการเข้าสู่กระบวนการศัลยกรรมเพื่อการข้ามเพศจะช่วยให้ชายข้ามเพศมีคุณภาพชีวิตและสุขภาพจิตที่ดีขึ้น ปฏิบัติการของความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่ดังกล่าว ทำงานลึกลงไปถึงระดับจิตไร้สำนึก (unconscious) จนดูราวกับเป็นธรรมชาติ (naturalisation) ทำให้ชายข้ามเพศซึ่งตกอยู่ในสถานะ “ผู้ป่วย” พยายามกลมกลืน (passing) กับกลุ่มคนกระแสหลัก (mainstream) ที่มี “เพศปกติ” หรือเป็น “ธรรมชาติ” ด้วยการลงทุนจ่ายเงินให้กับเทคโนโลยีทางการแพทย์พร้อมทั้งเผชิญความเสี่ยงด้านสุขภาพ เพื่อแลกกับการได้รูปแบบร่างกายที่กลมกลืนไปกับ “ผู้ชายแท้” (real man) ในสังคม

อย่างไรก็ตาม แม้ความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่จะปลูกฝังวิธีคิดเรื่องร่างกายลงไปในตัวของชายข้ามเพศ จนกลายเป็นโครงสร้างที่คอยกำหนดความคิดและการกระทำต่อร่างกาย โดยที่พวกเขาอาจรู้ตัวบ้างไม่รู้ตัวบ้าง แต่การหล่อหลอมระบบวิธีคิดดังกล่าวไม่ได้ราบรื่นเสมอไป ชายข้ามเพศบางส่วนเห็นว่า การสร้างร่างกายที่มีความเป็นชายขึ้นใหม่ไม่ได้ทำให้พวกเขาเป็น

คนที่สมบูรณ์ อีกทั้งวิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่มักมองข้ามสิ่งที่คนข้ามเพศเป็นและต้องการจะเป็น นำไปสู่การเรียกร้องให้คนข้ามเพศบอกเล่าประสบการณ์และอัตลักษณ์ของตนเอง เพื่อยืนยันว่า ร่างกายของพวกเขาเป็นของพวกเขาเอง (Cromwell, 1999)

3.4.3 สตรีนิยมกับการศึกษาเกี่ยวกับชายข้ามเพศ

การศึกษาของนักทฤษฎีสตรีนิยม (feminist studies) และคนข้ามเพศ (transgender studies) มีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด คนข้ามเพศกลายเป็นหัวข้อสำคัญที่นักทฤษฎีสตรีนิยมให้ความสนใจ และพยายามวิเคราะห์ญาณวิทยาและการก่อรูปของเพศสภาพ รวมทั้งมิติทางอำนาจอื่นๆ ที่กดขี่ชายข้ามเพศ แม้การศึกษาเกี่ยวกับคนข้ามเพศจะได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นจากนักทฤษฎีสตรีนิยมตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 1990 แต่คนข้ามเพศก็ถูกกีดกันให้เป็นคนชายขอบของการศึกษาของนักทฤษฎีสตรีนิยม เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่ท้าทายแนวคิดเรื่องเพศของนักทฤษฎีสตรีนิยมกระแสหลักที่เชื่อว่า เพศกำเนิดเป็นสิ่งที่มั่นคง และเป็นพื้นฐานในการแสดงออกของเพศสภาพ ทำให้เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับความจริงแท้ของอัตลักษณ์ ทั้งยังเป็นกลุ่มคนที่แม้จะปฏิเสธการถูกครอบงำด้วยลำดับชั้นทางเพศสภาพ (gender order) แต่ก็ยอมรับบรรทัดฐานทางเพศสภาพที่แพทย์หยิบยื่นให้ ดังนั้นจึงถูกเบียดขับจากการขับเคลื่อนทางการเมืองร่วมกับนักสตรีนิยม (Elliot, 2010)

ต่อมาจึงเกิดแนวคิด “Transfeminist Perspectives” ซึ่งขยายกรอบการทำงานของนักทฤษฎีสตรีนิยมด้วยการเสนอให้คนข้ามเพศเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเรื่องเพศสภาพและผู้หญิง (Enke, 2012) และทำความเข้าใจกลุ่มคนเหล่านี้ผ่านเรื่องเล่าส่วนบุคคล (personal narratives) เพื่อช่วยลดความเข้าใจผิดอคติ และการเลือกปฏิบัติที่มีต่อกลุ่มคนข้ามเพศ โดยเฉพาะกลุ่มชายข้ามเพศซึ่งเป็นคนข้ามเพศกลุ่มหนึ่งที่มีการเปิดเผยเรื่องราวและตัวตนผ่านสื่อต่างๆ น้อยมาก การทำความเข้าใจตัวตนหรืออัตลักษณ์ของพวกเขาผ่านเรื่องเล่านอกจากจะทำให้เห็นการนิยามและการยืนยันตัวตนที่มาจากตัวพวกเขาเองแล้ว ยังแสดงให้เห็นการท้าทายโครงสร้างวิธีคิดเรื่องเพศที่ครอบงำพวกเขาด้วย

การทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับชายข้ามเพศ (transman) ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศยังคงเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (dynamic) ตลอดเวลา ทั้งในเรื่องการนิยามตัวตนหรืออัตลักษณ์ และในเรื่องปฏิบัติการต่อสู้ช่วงชิงการกำหนดระบบวิธีคิดเกี่ยวกับร่างกายชายข้ามเพศ นอกจากนี้ การศึกษาเกี่ยวกับชายข้ามเพศก็มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเช่นกัน การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นอีกหนึ่งความเคลื่อนไหวของการศึกษาเกี่ยวกับชายข้ามเพศ โดยพิจารณาชายข้ามเพศด้วยมุมมองที่เน้นความเป็นชายที่หลากหลายและฟังเสียงบอกเล่าประสบการณ์ การนิยามและการยืนยันอัตลักษณ์ด้วยตัวของชายข้ามเพศ ทั้งยังปรับเปลี่ยนมุมมองจากการพิจารณาชายข้ามเพศในฐานะ “ผู้ถูกกระทำ” จากอำนาจทางสังคม ไปสู่การเป็น “ผู้กระทำการ” (agency) ต่อกรกับโครงสร้างและอำนาจที่เกี่ยวพันด้วยตัวพวกเขาเอง ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับเรือนร่างชายข้ามเพศมาใช้จัดทำเกณฑ์การวิเคราะห์เรือนร่างเพื่อใช้วิเคราะห์การสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ลักษณะทางกายภาพของร่างกาย (2) จิตสำนึกกับร่างกาย (3) กระบวนการเปลี่ยนผ่านร่างกาย (4) การสื่อสารกับการสั่งสมทุนวัฒนธรรมความรู้เกี่ยวกับการข้ามเพศจากหญิงเป็นชายของชายข้ามเพศ (5) อำนาจกับร่างกาย และ (6) ยุทธวิธีต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ

3.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.5.1 กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่าง: จากร่างในเชิงวัตถุ สู่ร่างในเชิงอำนาจ

จากการทบทวนวรรณกรรมการศึกษาเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างที่ผ่านมา งานวิจัยต่างๆ ช่วยฉายภาพให้เห็น “ร่างในเชิงวัตถุ” ของปัจเจกบุคคลซึ่งถูกจัดการด้วยโครงสร้างสังคมที่กำหนดกฎระเบียบ/โครงสร้างของการปฏิบัติต่อเรือนร่าง ผ่านการใช้ปัจจัยและเครื่องมือทางการตลาดต่างๆ (กนกนภัส ตั้งใจไว้ศักดิ์ และชิณโสณ์ วิสิฐนิธิกิจา, 2561; พรรัตน์ ชาญชวณิชย์ และคณะ, 2564; ธิดารัตน์ ประเสริฐสังข์ และสอาด บรรเจิดฤทธิ์, 2564;

สุวัจนี เพชรรัตน์ และคณะ, 2565) รวมทั้งกลไกของสังคม ได้แก่ สถาบันทางการแพทย์ ศาสนา และสื่อมวลชน (วัชราภรณ์ เจริญพร และปวีณา คำพุกกะ, 2557; ธนัชชา ศรีชุมพล และบุญญรัตน์ สัมพันธ์วัฒนชัย, 2561; ชริตา ปรมะธนวัตน์, 2559; ณัฐฐาภณิตา รพีพงษ์พัฒนา, 2561; วรรณศิริ กางกั้น และวิไลวรรณ จงวิไลเกษม, 2561; กชกร ศิริบุตร และคณะ, 2564; นิติพงษ์ กุประดิษฐ์ และคณะ, 2565; กัญชรส สุขลิ้ม และคณะ, 2563; มณฑาทิพย์ ชัยเปรม, 2540; ปุณฑริกา รวิกุล และวิเชียร ลัทธิพงศ์พันธ์, 2562; Ainsworth and Spiegel, 2010; Van de Grift et al., 2016) ทั้งนี้ มีการศึกษาเพียงไม่กี่ชิ้นที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับ “อำนาจ” ของโครงสร้างที่กระทำต่อเรือนร่างปัจเจกบุคคลในสังคม ดังเช่น การศึกษาของ Waitzkin (1989) และ VOINEA (2021) ซึ่งชี้ให้เห็นอำนาจของสถาบันทางการแพทย์ที่ครอบงำปัจเจกบุคคลให้อยู่ภายใต้วาทกรรมทางการแพทย์ เพื่อนำไปสู่การลงทุนทำศัลยกรรมความงามบนเรือนร่าง นอกจากนี้ งานวิจัยต่างๆ ยังสื่อนัยของการที่ปัจเจกบุคคลในสังคมเป็นเพียงผู้ถูกกระทำจากโครงสร้างเท่านั้น มีงานวิจัยส่วนน้อยที่แสดงให้เห็นการเป็น “ผู้กระทำการ” (agency) ของปัจเจกในการสร้างสรรค์/เปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ดังนั้น ตัวแปรเรื่อง “อำนาจ” ของโครงสร้าง และการเป็น “ผู้กระทำการ” (agency) ของปัจเจกบุคคลภายใต้โครงสร้าง ยังคงขาดหายไปจากอาณาบริเวณของการศึกษาเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่าง

การทบทวนการศึกษาเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างที่ผ่านมา ยังทำให้ผู้วิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นในยุคสังคมสมัยใหม่ มีความซับซ้อนมากขึ้นและต่างกำหนดซึ่งกันและกัน ซึ่งยังคงเป็นช่องว่างทางความรู้ของการศึกษาเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่าง นำไปสู่การต่อยอดการศึกษาจากการวิเคราะห์ “ร่างในเชิงวัตถุ” ที่ถูกกำหนดด้วยโครงสร้าง สู่ “ร่างในเชิงอำนาจ” ที่มีการปะทะกันระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล นอกจากจะแสดงให้เห็นปฏิบัติการของโครงสร้างที่กำหนดกฎระเบียบ/โครงสร้างของการปฏิบัติต่อร่างกายให้แก่ปัจเจกบุคคลแล้ว ยังทำให้เห็นการเป็นผู้กระทำการของปัจเจกที่สามารถใช้ยุทธวิธี (tactics) ต่างๆ ในการ

ปรับตัวต่อรองกับโครงสร้างสังคมที่คอยกำหนดความจำเป็นในการจัดการเรือนร่างด้วยวิธีต่างๆ ให้แก่พวกเขาด้วย

3.5.2 กลุ่มที่ศึกษาเรื่องร่างกาย: จากร่างที่เป็นทุนกายภาพ สู่ร่างที่เป็นทุนวัฒนธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมการศึกษาเรื่องร่างกาย งานวิจัยส่วนใหญ่แสดงให้เห็นการจัดการร่างในเชิงสังคม (social body project) ของกลุ่มชนชั้นกลางไปตามกฎเกณฑ์/โครงสร้างของแต่ละแวดวง เพื่อสร้างต้นทุนทางร่างกายนำไปสู่การสั่งสมและแลกเปลี่ยนทุนต่างๆ (จริยา ทรัพย์ชาตอนันต์, 2548; ขวัญชนก อยู่สำราญ, 2560; รุ่งนภา เทพภาพ, 2549; สุพิชชา จุลีณา จีมีโน่, 2558; อิทธิเทพ หลีนวรัตน์, 2552; พิชญาภา คัจฉานุช, 2558) แม้งานวิจัยบางเรื่องจะแสดงให้เห็นการสร้างสรรค์เรือนร่างที่หลากหลายทั้งยังมีการปะทะกันของเรือนร่างต่างๆ ภายในแวดวง ดังเช่น การศึกษาของ รุ่งนภา เทพภาพ (2549) ที่พบว่า กลุ่มคนเร่ขายสมุนไพรมีกระบวนการสร้างและแสดง/นำเสนอร่างที่หลากหลายในกระบวนการค้า และมีความไม่สอดคล้อง/ไม่ลงรอยของร่างเกิดขึ้น แต่ข้อจำกัดของการนำแนวคิดเรื่องทุน (capital) ของบูร์ดิเยอมาเป็นแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ ทำให้งานวิจัยส่วนใหญ่ฉายภาพให้เห็นการสร้าง “ร่างที่เป็นทุนกายภาพ” ของปัจเจกบุคคลไปตามกฎเกณฑ์/โครงสร้างของแวดวงเท่านั้น การศึกษาเรื่องร่างกายโดยการวิเคราะห์ “ร่างที่เป็นทุนวัฒนธรรม” ซึ่งแสดงให้เห็นการปะทะกันระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล เพื่อช่วงชิงทุนวัฒนธรรมที่เป็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของแวดวง จึงเป็นช่องว่างทางความรู้ที่ขาดหายไป ดังนั้น เพื่อเติมเต็มช่องว่างทางความรู้ดังกล่าวให้สมบูรณ์ขึ้นจึงนำมาสู่การศึกษาในครั้งนี้

4. ระเบียบวิธีวิจัย

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้จำแนกวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากสื่อของสถาบันทางการแพทย์ (2) การเก็บ

รวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม และ (3) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลชายข้ามเพศ ดังนี้

4.1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากสื่อของสถาบันทางการแพทย์

ในงานวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะข้อมูลสื่อโฆษณาและเนื้อหาเกี่ยวกับศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชายที่เผยแพร่ผ่านสื่อของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) สถาบันทางการแพทย์ที่จะนำมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ศูนย์ข้ามเพศ Transgender โรงพยาบาลเอกชน A ซึ่งเป็นผู้นำด้านศัลยกรรมความงามในประเทศไทย ที่มีการทุ่มงบประมาณเพื่อพัฒนาธุรกิจอย่างต่อเนื่อง และคลินิกสุขภาพเพศ โรงพยาบาลรัฐ B ซึ่งเป็นคลินิกสาธารณสุขเฉพาะทางด้านสุขภาพของกลุ่ม LGBTQIAN+ ในโรงพยาบาลรัฐที่มีผู้ติดตามมากที่สุด ทั้งยังเป็นหน่วยงานที่เป็นทั้งโรงพยาบาลและสถานศึกษาของแพทย์ที่มีชื่อเสียงในสังคมไทย หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงคัดเลือกสื่อของโรงพยาบาลรัฐและเอกชนแต่ละแห่งที่จะนำมาวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) ที่เป็นสื่อโฆษณาและเนื้อหาเกี่ยวกับศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย โดยพิจารณาจากการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ หรือช่องทางหลักในการใช้สื่อนั้นๆ เพื่อโฆษณาหรือประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย

สำหรับ “โรงพยาบาลเอกชน A” ผู้วิจัยมุ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากสื่อดั้งเดิมที่มีการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ได้แก่ หนังสือ *How to Be Transman ก้าวสู่ทรานสอย่างมั่นใจ ไม่ใช่แค่ในอุดมคติ* ซึ่งเป็นหนังสือคู่มือที่รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับขั้นตอนการรักษาและสาระน่ารู้เกี่ยวกับกระบวนการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย จัดทำโดยคณะแพทย์ของศูนย์ข้ามเพศ Transgender โรงพยาบาลเอกชน A โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลการทำหัตถการต่างๆ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ประกอบด้วยขั้นตอนที่ใช้การผ่าตัดและขั้นตอนที่ไม่ใช้การผ่าตัด พร้อมทั้งจำแนกกระบวนการแปลงร่างกายให้กลายเป็นทุน โดยแบ่งออกเป็นร่างกายก่อนกลายเป็นทุน และร่างกายหลังกลายเป็นทุน

นอกจากนี้ เพื่อให้เข้าใจปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อต่างๆ ของ “โรงพยาบาลเอกชน A” อย่างรอบด้านมากขึ้น ผู้วิจัยจึงเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากสื่อโฆษณาการทำศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชายที่เผยแพร่บนเว็บไซต์ของ “โรงพยาบาลเอกชน A” ซึ่งมีการนำเสนอโฆษณาการทำหัตถการต่างๆ เพื่อการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย โดยจะคัดเลือกเฉพาะข้อมูลที่เป็นข้อความบรรยายและรูปภาพประกอบการโฆษณาเท่านั้น ทั้งยังได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากสื่อใหม่ ได้แก่ คลิปวิดีโอบันทึกงานสัมมนาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ซึ่งจัดโดยโรงพยาบาลเอกชน A รวมทั้งการไลฟ์ (live) และคลิปวิดีโอขนาดสั้นในแอปพลิเคชันติ๊กต็อก (TikTok) ที่มีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญมาแนะนำข้อควรรู้เกี่ยวกับการรักษาเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ และมีชายข้ามเพศที่ผ่านการรักษาเพื่อเปลี่ยนเพศครบทุกขั้นตอนโดยโรงพยาบาลเอกชน A มาปรากฏตัวผ่านการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ

ส่วน “โรงพยาบาลรัฐ B” มีการโฆษณาหรือประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชายผ่านทางเฟซบุ๊กแฟนเพจของคลินิกสุขภาพเพศ โรงพยาบาลรัฐ B เป็นหลัก ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลการโพสต์เนื้อหาเกี่ยวกับการข้ามเพศจากหญิงเป็นชายที่เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นปีก่อตั้งของเพจจนถึง พ.ศ. 2566 โดยเก็บข้อมูลโพสต์ที่เป็นรูปภาพประกอบข้อความบรรยายเท่านั้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจาก “คู่มือการให้บริการสุขภาพแก่คนข้ามเพศ” ซึ่งคณาจารย์ทั้งในและนอกคลินิกสุขภาพเพศ โรงพยาบาลรัฐ B ได้มีส่วนในการจัดทำ ทั้งยังมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการเข้าร่วมงานเสวนาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ โดยวิทยากรที่เป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญของคลินิกสุขภาพเพศ โรงพยาบาลรัฐ B ด้วย

4.1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม

ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจำแนกวิธีการเก็บข้อมูลเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแบบไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยใช้วิธีการ

เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (non-structured interview) โดยการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับชายข้ามเพศที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม TransEqual (Transmasculine Network for Equality) เครือข่ายทอม ผู้ชายข้ามเพศ นอนไบนารี่ เพื่อความเท่าเทียม (2) การเก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชายข้ามเพศ ได้แก่

(1) การเข้าร่วมเดินขบวนพาเหรดกับชายข้ามเพศในงาน Bangkok Pride 2023, Bangkok Pride 2024 และ Pattaya International Pride Festival 2024

(2) การชมนิทรรศการภาพถ่ายและสารคดีที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชายข้ามเพศ ซึ่งจัดแสดง ณ สถานที่ต่างๆ ได้แก่ (1) ศูนย์การค้า Riverside Plaza - Avani Hotel (2) ลานคนเมือง ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร (3) กินใจ KINJAI CONTEMPORARY (4) Lido Connect Hall 1 และ (5) Central Embassy

(3) การเข้าร่วมงานเสวนาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับชายข้ามเพศทั้งในรูปแบบออนไลน์และออนไซต์ ได้แก่ (1) งาน ไท pride (2) เวทีเสวนา: เคลื่อนอย่างไรให้เท่าเทียม transmasculine ในกระบวนการเคลื่อนไหว LGBTQINA+ (3) งาน Youth Pride Thailand 2024: มิตรภาพเพื่อการเติบโต (4) กิจกรรมเสวนา 1 เดือน 1 ความรู้ จัดโดย สปสช. และ (5) เทศกาลส่งเสริมสุขภาวะสำหรับชุมชน LBTQSapphic ภายใต้โครงการสร้างเสริมความเข้มแข็งและพัฒนาคุณภาพบริการสุขภาพ

(4) การเข้าร่วมเวทีสานพลังภาคีทอม ผู้ชายข้ามเพศ นอนไบนารี่ ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ (ภาคกลาง) ณ Hope Space Coffee & Bar จัดโดยเครือข่ายทอม ผู้ชายข้ามเพศ นอนไบนารี่ เพื่อความเท่าเทียม (TransEqual)

(5) การสังเกตการณ์และร่วมเล่นบอร์ดเกม FTM's Journey ที่พาผู้เล่นไปเรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์การข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย ซึ่งถูกนำไปจัดแสดงในงานกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ (1) งาน ไท pride (2) งาน Youth Pride Thailand 2024: มิตรภาพเพื่อการเติบโต (3) งาน Trans Pride Thailand 2024

และ (4) เทศกาลส่งเสริมสุขภาวะสำหรับชุมชน LBTQSapphic ภายใต้โครงการสร้างเสริมความเข้มแข็งและพัฒนาคุณภาพบริการสุขภาพ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มชายข้ามเพศ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการใช้ชีวิตประจำวันของชายข้ามเพศ เช่น การร่วมรับประทานอาหาร และการออกกำลังกายในฟิตเนส และใช้การเก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับสมาชิกในชุมชนชายข้ามเพศ โดยผู้วิจัยจะสังเกตการแสดงอัตลักษณ์ทางเพศของชายข้ามเพศบนพื้นที่สาธารณะ เช่น การถอดเสื้อเพื่อโชว์รอยแผลเป็นในขณะที่เดินขบวนพาเหรด รวมทั้งประเด็นที่พวกเขาพูดคุยกันผ่านแชตกลุ่ม Messenger ซึ่งเป็นพื้นที่สื่อสารของสมาชิกในชุมชนทอม ผู้ชายข้ามเพศ นอนไบนารี่

4.1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลชายข้ามเพศ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแบบไม่เป็นทางการ และการเก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทำให้ผู้วิจัยเล็งเห็นบุคคลที่จะมาเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ของการวิจัยครั้งนี้ โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีเพศกำเนิดเป็นหญิงอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ซึ่งอาจนิยามหรือไม่นิยามตนเองว่าเป็นชายข้ามเพศ (transman, FTM และ transmasculine) ต้องได้รับการเปลี่ยนผ่านร่างกายด้วยการเทคฮอร์โมนเพศชาย แต่อาจทำ/ไม่ทำศัลยกรรมเรือนร่างด้วยวิธีการผ่าตัด ทั้งนี้ บุคคลนั้นๆ ต้องมีประสบการณ์การข้ามเพศที่น่าสนใจและเป็นผู้ที่แสดงอัตลักษณ์ทางเพศบนพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ออนไลน์อย่างชัดเจน เมื่อผู้วิจัยได้ทำความรู้จักและคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งแล้ว ก็จะให้ผู้ให้ข้อมูลคนนั้นๆ แนะนำผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆ ต่อไป (snowball technique) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) เพื่อทำความเข้าใจและเก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์ของเรือนร่างที่หลากหลายของชายข้ามเพศ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ในการวิจัยครั้งนี้มีทั้งหมด 5 คน ซึ่งจำแนกเป็น 3 กลุ่ม ตามระดับของการเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านร่างกายด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์ ประกอบด้วย (1) ผู้ที่เทคฮอร์โมนเพศชายเข้าสู่ร่างกายเพียงอย่างเดียว จำนวน 1 คน (2) ผู้ที่เทคฮอร์โมนเพศชายเข้าสู่ร่างกาย และได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนเพศในบางขั้นตอน ได้แก่ การผ่าตัดหน้าอกและ/ผ่าตัดมดลูกและรังไข่ จำนวน 2 คน และ (3) ผู้ที่เทคฮอร์โมนเพศชายเข้าสู่ร่างกาย และได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนเพศครบทุกขั้นตอนทั้งการทำศัลยกรรมส่วนบนและส่วนล่าง จำนวน 2 คน ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดอยู่ในแวดวงการขับเคลื่อนเรื่องสิทธิของชายข้ามเพศ แม้ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนจะเข้าสู่แวดวงการขับเคลื่อนในระยะเวลาที่แตกต่างกันออกไป แต่ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดล้วนมีจิตสำนึกต่อการสร้างเรือนร่างอย่างเข้มข้น

ระยะเวลาในการดำเนินงานและเก็บข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การเก็บข้อมูลตัวบทและวิเคราะห์ตัวบทที่เป็นสื่อโฆษณาและเนื้อหาเกี่ยวกับศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชายที่เผยแพร่ผ่านสื่อใหม่ รวมทั้งสื่อดั้งเดิมของโรงพยาบาลรัฐและเอกชนใช้เวลาตั้งแต่เดือนตุลาคม-ธันวาคม 2566

ส่วนที่ 2 การเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกลุ่มชายข้ามเพศ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ใช้เวลาตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2566-พฤศจิกายน 2567

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) ที่เป็นสื่อโฆษณาและเนื้อหาเกี่ยวกับศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย ซึ่งเผยแพร่ผ่านสื่อใหม่และสื่อดั้งเดิมของโรงพยาบาลรัฐและเอกชนที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกไว้ เพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการแปลงร่างกายให้กลายเป็น “ทุน” ด้วยการกำหนด/หล่อหลอมโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ซึ่งโรงพยาบาลรัฐและเอกชนต่างใช้ทุนที่ตนครอบครองในการ

แข่งขันช่วงชิงการกำหนดโครงสร้างวิธีคิดดังกล่าวผ่านปฏิบัติการทางภาษาในสื่อต่างๆ ของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ ดังนี้

1.1 ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศโดยสถาบันทางการแพทย์

1.1.1 ปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อของโรงพยาบาลเอกชน

1.1.2 ปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อของโรงพยาบาลรัฐ

2. การวิเคราะห์ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การสร้างและสื่อสารความหมายเรือนร่างของชายข้ามเพศ ภายใต้ habitus ที่ถูกกำหนด/หล่อหลอมด้วยโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีของแวดวง โดยวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลชายข้ามเพศเพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ ทั้งในช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ตลอดจนการใช้ยุทธวิธีต่อรองที่หลากหลายของชายข้ามเพศในการสร้างความหมายของเรือนร่างด้วยทุนและจิตสำนึกที่มีอยู่ นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อใหม่ สื่อดั้งเดิม รวมทั้งการสื่อสารความหมายของเรือนร่างผ่านพื้นที่สาธารณะ ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดหลักของการวิจัยครั้งนี้คือ แนวคิดของบูร์ดิเยอเรื่องแวดวง (field) ปฏิบัติการ (practice) และ habitus โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ ดังนี้

2.1 กระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ

2.2 ยุทธวิธีต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ

2.3 ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ

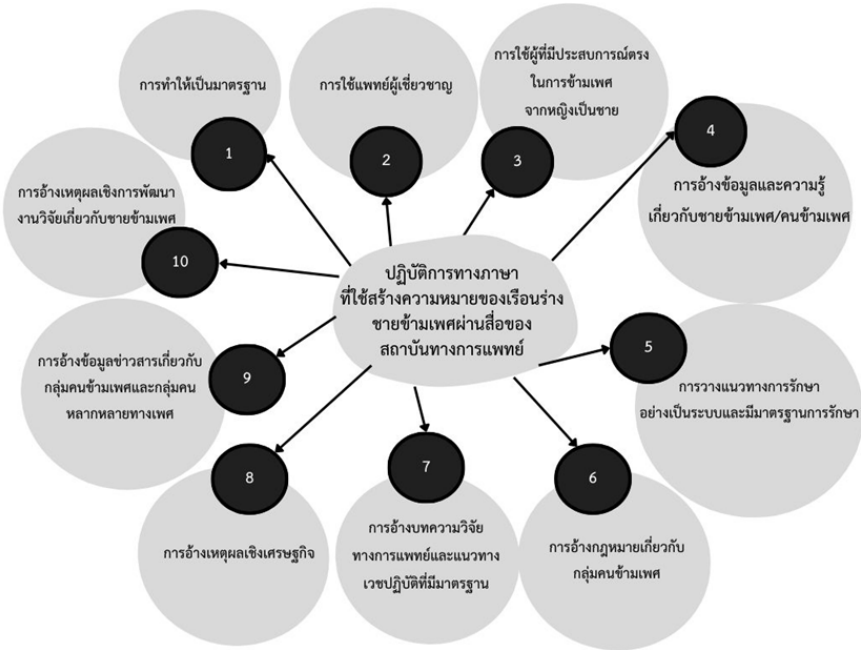
5. สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยจำแนกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศโดยสถาบันทางการแพทย์ และปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศโดยสถาบันทางการแพทย์

จากการวิเคราะห์ปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ผ่านสื่อของสถาบันทางการแพทย์ที่เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ ศูนย์ข้ามเพศ Transgender ในโรงพยาบาลเอกชน A ซึ่งเป็นสถาบันทางการแพทย์ที่มีชื่อเสียง และมีงบประมาณในการพัฒนาธุรกิจอย่างต่อเนื่อง และคลินิกสุขภาพเพศในโรงพยาบาลรัฐ B ซึ่งเป็นสถาบันทางการแพทย์ที่มีชื่อเสียง และเป็นทั้งสถานพยาบาลและสถานศึกษา สามารถสรุปปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน

ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบจุดร่วมและจุดต่างของปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ผ่านสื่อของโรงพยาบาลรัฐและเอกชนที่นำมาวิเคราะห์ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบจุดร่วมและจุดต่างของปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน

ปฏิบัติการทางภาษา	โรงพยาบาลเอกชน	โรงพยาบาลรัฐ
1. การทำให้เป็นมาตรฐาน	√	
2. การใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ	√	√
3. การใช้ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย	√	√
4. การอ้างข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับชายข้ามเพศ/คนข้ามเพศ	√	
5. การวางแนวทางการรักษาอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐาน	√	
6. การอ้างกฎหมายที่เกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศ	√	√
7. การอ้างบทความวิจัยทางการแพทย์และแนวทางเวชปฏิบัติที่มีมาตรฐาน		√
8. การอ้างเหตุผลเชิงเศรษฐกิจ		√
9. การอ้างข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศและกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ		√
10. การอ้างเหตุผลเชิงการพัฒนางานวิจัยเกี่ยวกับชายข้ามเพศ		√

จากตารางที่ 1 สามารถเปรียบเทียบปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน ในภาพรวมพบว่า ภาคปฏิบัติการของอำนาจสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชนมีส่วนที่เป็น**จุดร่วมกัน**คือ ต่างใช้ปฏิบัติการทางภาษาที่มีการใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย และการอ้างกฎหมายที่เกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศในการสร้างความหมายของเรือนร่างชาย

ข้ามเพศ อย่างไรก็ตาม แม้สถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชนจะอยู่ในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากการเป็นโรงพยาบาลและโรงเรียนแพทย์ ซึ่งถูกคลุมครอบด้วยข้อบังคับของแพทยสภา ราชวิทยาลัยวิชาชีพ สมาคม ตลอดจนระเบียบและแนวทางปฏิบัติของโรงพยาบาลรัฐและของคณะแพทยศาสตร์ ส่งผลให้ปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อของโรงพยาบาลรัฐถูกยึดโยงกับความรู้/การสร้างความรู้ทางการแพทย์ รวมทั้งข้อบังคับและหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติของสถาบันหลักทางการแพทย์อย่างเข้มข้น ดังจะเห็นได้จากการใช้ปฏิบัติการทางภาษาที่เป็นการอ้างบทความวิจัยทางการแพทย์และแนวทางเวชปฏิบัติที่มีมาตรฐาน และการอ้างเหตุผลเชิงการพัฒนางานวิจัยเกี่ยวกับชายข้ามเพศ

แม้โรงพยาบาลรัฐจะครอบครองทุนเศรษฐกิจไม่เทียบเท่าโรงพยาบาลเอกชน จึงทำให้ไม่สามารถขยายเครือข่ายของเครื่องมือในระบอบปฏิบัติการทางอำนาจไปในสื่อที่หลากหลายดังเช่นโรงพยาบาลเอกชน ซึ่งมีทั้งการโฆษณาการทำศัลยกรรมเพื่อการข้ามเพศจากหญิงเป็นชายผ่านทางเว็บไซต์และสื่อสังคม (social media) ของโรงพยาบาล ได้แก่ เฟซบุ๊กแฟนเพจ ไลน์ อินสตาแกรม ยูทูบ ทวิตเตอร์ หรือ X และติ๊กต็อก แต่การเป็นโรงพยาบาลรัฐที่มีขนาดใหญ่และมาตรฐานสูง ประกอบกับการเป็นโรงเรียนแพทย์ที่มีความเก่าแก่และมีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในประเทศไทย ทำให้โรงพยาบาลรัฐสามารถนำทุนวัฒนธรรมที่เป็นความรู้ความเชี่ยวชาญในการรักษาของแพทย์ และทุนสัญลักษณ์ที่เป็นชื่อเสียง/จุดเด่นของการเป็นโรงพยาบาลรัฐที่มีค่ารักษาพยาบาลไม่สูงมากนักมาใช้สำหรับปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ จะเห็นได้จากการใช้ปฏิบัติการทางภาษาที่เป็นการอ้างเหตุผลเชิงเศรษฐกิจ นอกจากนี้ โรงพยาบาลรัฐยังมีการนำวาทกรรมทางการแพทย์กับวาทกรรรมเรื่องความหลากหลายทางเพศมาทำงานสอดประสานกัน เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ ซึ่งสะท้อนผ่านปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้การอ้างข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศและกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ

ผู้วิจัยสรุปผลการวิเคราะห์ปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อของของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน โดยไล่เรียงไปตามลำดับที่แสดงไว้ในตารางที่ 1 ดังนี้

5.1.1 การทำให้เป็นมาตรฐาน

"การทำให้เป็นมาตรฐาน" เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏเฉพาะสื่อของโรงพยาบาลเอกชน** ซึ่งใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ทำให้การทำศัลยกรรมเรือนร่างเป็นสิ่งที่ชอบธรรมสำหรับชายข้ามเพศ เนื่องจากผ่านการตรวจสอบและวินิจฉัยเพศวิถี รวมทั้งความรู้สึกต่อเพศที่เป็นอยู่ด้วยเครื่องมือวัดต่างๆ ได้แก่ แบบทดสอบ เกณฑ์การวินิจฉัยทางการแพทย์ และเกณฑ์ชี้วัดระดับความรุนแรงของภาวะเพศสภาพไม่ตรงกับเพศกำเนิด เครื่องมือวัดเหล่านี้เป็น "เทคโนโลยีแห่งอำนาจ" (technology of power) ซึ่งใช้ในการจัดจำแนกประเภท (classifying practice) ของเรือนร่างที่จะเข้าสู่กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ที่สถาปนาบรรทัดฐานในการชี้วัดเพศวิถี รวมทั้งความรู้สึกต่อเพศที่เป็นอยู่ โดยอาศัยความรู้ด้านจิตวิทยา/จิตบำบัด เพื่อสร้างหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ช่วยยืนยันถึงเหตุผลและความจำเป็นในการเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่าง และนำไปสู่การแบ่งแยก (dividing) และกีดกัน (exclusion) ระหว่าง "กลุ่มทอม" กับ "กลุ่มชายข้ามเพศ"

5.1.2 การใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ

"การใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ" เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏทั้งสื่อของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน** ซึ่งใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศให้เป็นร่างที่ต้องผ่านการทำศัลยกรรมเรือนร่างให้มี "ความเป็นชายสมบูรณ์แบบ" ภายใต้ปฏิบัติการดังกล่าวเผยให้เห็นปฏิบัติการทางอำนาจของ "แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ" ด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านจิตเวช ด้านสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยา ด้านศัลยศาสตร์ และด้านอายุรศาสตร์ ซึ่งเปรียบเสมือน "ร่างทรง" (subjectification) หรือผู้สืบทอดอำนาจทางการแพทย์ ร่วมกันใช้ความรู้ทางการแพทย์ในสาขาของตนสร้างเหตุผลที่ใช้อ้างอิงความชอบธรรมในการนำพาเรือนร่างชายข้ามเพศเข้าสู่กระบวนการ

รักษาเพื่อการข้ามเพศ ส่งผลให้ร่างกายชายข้ามเพศตกอยู่ใต้บงการของอำนาจและความรู้ทางการแพทย์ สำหรับเหตุผลชุดต่างๆ ที่แพทย์ผู้เชี่ยวชาญของโรงพยาบาลรัฐและเอกชนใช้ในการอ้างอิงปรากฏดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบการอ้างอิงเหตุผลเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน

การอ้างอิงเหตุผลเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ	โรงพยาบาลเอกชน	โรงพยาบาลรัฐ
1. เหตุผลเชิงจิตเวช	√	√
2. เหตุผลเชิงร่างกาย	√	√
3. เหตุผลเชิงโรค/ความเสี่ยงของสุขภาพ	√	√
4. เหตุผลเชิงเทคโนโลยีและความเชี่ยวชาญของแพทย์	√	
5. เหตุผลเชิงความเชี่ยวชาญของแพทย์		√

จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่า “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ของโรงพยาบาลรัฐและเอกชนต่างใช้เหตุผลเชิงจิตเวช เหตุผลเชิงร่างกาย และเหตุผลเชิงโรค/ความเสี่ยงของสุขภาพ ในการอ้างอิงเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการนำพาเรือนร่างชายข้ามเพศเข้าสู่กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ ทั้งนี้เนื่องจากการเข้าสู่ขั้นตอนการรักษาที่มีความซับซ้อนและมีความเสี่ยงต่อชีวิตมากขึ้น เช่น ขั้นตอนการสร้างอวัยวะเพศชาย ทั้งยังอาจจะต้องเผชิญกับปัญหา/ความเสี่ยงของสุขภาพ ซึ่งอาจทำให้ชายข้ามเพศเกิดความกลัวและล้มเลิกการรักษา **“แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ของโรงพยาบาลเอกชน**จึงใช้เหตุผลเชิงเทคโนโลยีและความเชี่ยวชาญของแพทย์ มาเป็นเครื่องมือสร้างเหตุผลและความไว้ใจ (trust) ในการเข้าสู่กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ ส่วน **“แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ของโรงพยาบาลรัฐ** ได้นำทุนสัญลักษณ์ที่เป็นความเชี่ยวชาญของแพทย์ โดยมีการอ้างถึงประวัติการศึกษา ประสบการณ์การทำงาน และความเชี่ยวชาญของแพทย์ผู้ทำการรักษา เพื่อเป็นเครื่องช่วยยืนยันความปลอดภัยและความสำเร็จ

ของการรักษา ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน ซึ่งให้ “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้และเหตุผลทางการแพทย์ชุดต่างๆ ผ่านการตอบคำถามเกี่ยวกับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ และการโพสต์เป็นข้อความประกอบรูปภาพ

5.1.3 การใช้ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย

“การใช้ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย” เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏทั้งสื่อของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน** ซึ่งแสดงให้เห็นอำนาจของวาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ทำให้ชายข้ามเพศที่ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมผลิตซ้ำเรือนร่างในแบบตัวเองโดยไม่รู้ตัว สำหรับ**ปฏิบัติการทางภาษาที่ปรากฏในสื่อของโรงพยาบาลเอกชน** แสดงให้เห็นเทคนิคแห่งการใช้อำนาจทางการแพทย์ ซึ่งทำให้เรือนร่างชายข้ามเพศที่มีความเป็นชายสมบูรณ์แบบปรากฏตัว (presence) เพื่อสร้างจินตนาการและความหวังให้แก่ผู้ที่ต้องการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย ทั้งยังทำให้การทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศดูเป็นเรื่องปกติ (normalized) ส่วน**ปฏิบัติการทางภาษาที่ปรากฏในสื่อของโรงพยาบาลรัฐ** แสดงให้เห็นการนำทุนสังคมที่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างโรงพยาบาลรัฐกับกลุ่มชายข้ามเพศ มาใช้สำหรับปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ

ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน สำหรับ**โรงพยาบาลเอกชน** มีการให้ชายข้ามเพศที่มีเรือนร่างเป็นชายอย่างสมบูรณ์เป็นผู้บอกข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศให้แก่ชายข้ามเพศคนอื่นๆ ทั้งในรูปแบบของการสื่อสารผ่านทางข้อความประกอบกับการปรากฏตัวของชายข้ามเพศที่มีเรือนร่างเป็นชายอย่างสมบูรณ์ และในรูปแบบของการสื่อสารผ่านคลิปวิดีโอขนาดสั้นในสื่อสังคมต่างๆ โดยเฉพาะแอปพลิเคชันอินสตาแกรมและติ๊กต็อก ส่วน**โรงพยาบาลรัฐ** ซึ่งมีข้อจำกัดของการเป็นทั้ง “โรงพยาบาลรัฐ” และ “โรงเรียน

แพทย์” ทำให้ไม่สามารถนำชายข้ามเพศผู้เป็นเจ้าของเรือนร่างที่ผ่านการรักษาเพื่อเปลี่ยนเพศครบทุกขั้นตอนโดยโรงพยาบาลรัฐมาปรากฏตัวได้ ดังนั้นจึงทำได้เพียงแชร์ต่อข้อมูลการรีวิวเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่าง โดยชายข้ามเพศที่ผ่านการรักษาเพื่อเปลี่ยนเพศที่โรงพยาบาลรัฐ ซึ่งเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ของกลุ่มชายข้ามเพศ

5.1.4 การอ้างข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับชายข้ามเพศ/คนข้ามเพศ

“การอ้างข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับชายข้ามเพศ/คนข้ามเพศ” เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏเฉพาะสื่อของโรงพยาบาลเอกชน** ซึ่งใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ โดยการชักจูงโน้มน้าวให้ชายข้ามเพศเชื่อในความอ่อนด้อยของเรือนร่าง ทำให้เกิดการพินิจพิเคราะห์ถึงจุดด้อยของตนเองและนำพาตัวเองเข้าสู่วินัย โดยการจัดการควบคุมร่างกายให้เป็นไปตามวาทกรรมการเปลี่ยนแปลงเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับชายข้ามเพศ/คนข้ามเพศที่ถูกนำมาใช้อ้างอิงประกอบด้วย (1) ความรู้จากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ (2) ข้อมูลเกี่ยวกับการข้ามเพศของชายข้ามเพศในอดีต (3) ข้อมูลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่ใช้ในการข้ามเพศ และ (4) ข้อมูลทางสถิติเกี่ยวกับการข้ามเพศ ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลเอกชน ซึ่งใช้การอ้างข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับชายข้ามเพศ/คนข้ามเพศ เพื่อเน้นย้ำเรื่องความทรมานของการตกอยู่ในภาวะที่มีเพศสภาพไม่ตรงกับเพศกำเนิด ซึ่ง “จำเป็น” ต้องแก้ไขด้วยการทำศัลยกรรมเรือนร่างที่สามารถทำได้ง่าย ทั้งยังช่วยเปลี่ยนแปลงร่างกายให้สอดคล้องกับจิตใจ และทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

5.1.5 การวางแนวทางการรักษาอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐาน

“การวางแนวทางการรักษาอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐาน” เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏเฉพาะสื่อของโรงพยาบาลเอกชน** ซึ่งใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศโดยการทำให้กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศมีความเป็นมาตรฐาน (normalization) เพื่อจัดการควบคุมความคิดและการปฏิบัติต่อเรือนร่างของชายข้ามเพศให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ทั้งนี้

ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลเอกชน ซึ่งมีการนำเสนอแนวทางการรักษาอย่างชัดเจน เป็นระบบ และแบ่งการรักษาออกเป็นขั้นตอนต่างๆ ประกอบด้วยขั้นตอนที่ต้องใช้การผ่าตัด และขั้นตอนที่ไม่ใช้การผ่าตัด โดยมีเครื่องมือที่ใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศประกอบด้วย (1) ตารางแสดงข้อมูลเกี่ยวกับการผ่าตัด (2) แผนผังงาน (flow chart) และ (3) การใช้ภาพกราฟิกและภาพถ่ายของผู้ป่วยชายข้ามเพศในการนำเสนอเทคนิควิธีการรักษาในขั้นตอนต่างๆ

5.1.6 การอ้างกฎหมายที่เกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศ

"การอ้างกฎหมายที่เกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศ" เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏทั้งสื่อของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน** ซึ่งแสดงให้เห็นการใช้อำนาจเชิงสถาบัน (institutional power) โดยการนำอำนาจทางกฎหมายมาทำงานประสานกันกับอำนาจทางการแพทย์ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลรัฐและเอกชน โดยที่**โรงพยาบาลเอกชน**ได้ใช้การอ้างร่างกฎหมายสมรสเท่าเทียม เพื่อทำให้ชายข้ามเพศที่ผ่านการทำศัลยกรรมเรือนร่างจนมี "เรือนร่างธรรมชาติของเพศชาย" (being) มีความหวังที่จะได้รับสิทธิในการจดทะเบียนสมรสเช่นเดียวกับผู้ที่เป็น "เพศชาย" โดยกำเนิด ส่วน**โรงพยาบาลรัฐ**ได้ใช้การตัวบทกฎหมายที่เป็นข้อบังคับแพทยสภาเกี่ยวกับการรักษาเพื่อเปลี่ยนเพศ และพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 เพื่อแสดงให้เห็นว่า กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศกระทำโดยแพทย์ผู้เชี่ยวชาญที่ปฏิบัติต่อชายข้ามเพศอย่างเท่าเทียม ทั้งยังถูกกฎหมาย และมีมาตรฐานทางวิชาชีพของแพทย์รับรอง

5.1.7 การอ้างบทความวิจัยทางการแพทย์และแนวทางเวชปฏิบัติที่มีมาตรฐาน

"การอ้างบทความวิจัยทางการแพทย์และแนวทางเวชปฏิบัติที่มีมาตรฐาน" เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏเฉพาะสื่อของโรงพยาบาลรัฐ** ซึ่งใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ทำให้การทำศัลยกรรมเรือนร่างเป็น

สิ่งที่ชอบธรรมสำหรับชายข้ามเพศ เนื่องจากเป็นไปตามแนวทางการรักษาชายข้ามเพศที่ได้จากผลการวิจัยทางคลินิก ซึ่งตีพิมพ์ลงในวารสารวิชาทางการแพทย์ในระดับนานาชาติ ทั้งยังเป็นไปตามแนวทางเวชปฏิบัติในการให้บริการสุขภาพคนข้ามเพศทั้งของประเทศไทยและของต่างประเทศ ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลรัฐ ซึ่งมีการให้ “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ที่เปรียบเสมือน “ร่างทรง” (subjectification) หรือผู้สืบทอดอำนาจทางการแพทย์ เป็นผู้ที่ได้รับสิทธิ/อำนาจในการนำเครื่องมือของอำนาจทางการแพทย์ ได้แก่ บทความวิจัยทางการแพทย์และแนวทางเวชปฏิบัติที่มีมาตรฐาน ไปใช้อ้างอิงเพื่อเป้าหมายต่างๆ ได้แก่ (1) การอ้างอิงเพื่อบอกขั้นตอนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ (2) การอ้างอิงเพื่อบอกเทคนิค/วิธีการและการติดตามผลการรักษา และ (3) การอ้างอิงเพื่อรับรองความปลอดภัยและบอกแนวทางป้องกันปัญหาที่เกิดจากกระบวนการรักษา โดยผ่านการโพสต์เป็นข้อความประกอบรูปภาพ

5.1.8 การอ้างเหตุผลเชิงเศรษฐกิจ

“การอ้างเหตุผลเชิงเศรษฐกิจ” เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏเฉพาะสื่อของโรงพยาบาลรัฐ** แสดงให้เห็นการนำทุนวัฒนธรรมที่เป็นความรู้ความเชี่ยวชาญในการรักษาของแพทย์ และทุนสัญลักษณ์ที่เป็นชื่อเสียง/จุดเด่นของการเป็นโรงพยาบาลรัฐที่มีค่ารักษาพยาบาลไม่สูงมากนัก มาใช้สำหรับปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ทำให้การทำศัลยกรรมเรือนร่างเป็นสิ่งที่ชอบธรรมสำหรับชายข้ามเพศ เนื่องจากเป็นกระบวนการรักษาที่มีค่าใช้จ่ายที่สมเหตุสมผลแบบโรงพยาบาลรัฐที่คิดตามราคาทุน ทั้งยังได้รับการบริการทางการแพทย์จากอาจารย์แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้วย ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลรัฐ ซึ่งมีการแสดงอัตราค่าบริการรักษาเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ อย่างชัดเจน ทั้งในข้อความที่ระบุถึงความคุ้มค่า และแสดงให้เห็นค่าใช้จ่ายที่สมเหตุสมผลแบบโรงพยาบาลรัฐ รวมทั้งมีรูปภาพประกอบโพสต์ที่แสดงอัตราค่าบริการรักษาเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ

5.1.9 การอ้างข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศและกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ

"การอ้างข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศและกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ" เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏเฉพาะสื่อของโรงพยาบาลรัฐ** แสดงให้เห็นการทำงานสอดประสานกันระหว่างวาทกรรมทางการแพทย์กับวาทกรรรมเรื่องความหลากหลายทางเพศ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ โดยการทำให้ชุดความรู้ทางการแพทย์และภาคปฏิบัติการเหนือเรือนร่างชายข้ามเพศกลายเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการขับเคลื่อนเรื่องความหลากหลายทางเพศ (LGBTQIAN+ movement) ส่งผลให้โรงพยาบาลรัฐเป็นที่ยอมรับในกลุ่มของชายข้ามเพศในฐานะที่เป็นสถานพยาบาลซึ่งนอกจากจะมีทีมแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในการรักษาจากหลากหลายสาขาวิชาแล้ว แพทย์ผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นยังมีความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางเพศด้วย ทำให้การรักษาเป็นไปอย่างครบวงจร ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลรัฐซึ่งมีการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศและกลุ่มคนหลากหลายทางเพศผ่านทางข้อความและรูปภาพประกอบโพสต์ที่มีธงหรือพื้นหลังที่เป็นสีรุ้ง

5.1.10 การอ้างเหตุผลเชิงการพัฒนางานวิจัยเกี่ยวกับชายข้ามเพศ

"การอ้างเหตุผลเชิงการพัฒนางานวิจัยเกี่ยวกับชายข้ามเพศ" เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่**ปรากฏเฉพาะสื่อของโรงพยาบาลรัฐ** ซึ่งใช้สร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ทำให้การทำศัลยกรรมเรือนร่างเป็นสิ่งที่ชอบธรรมสำหรับชายข้ามเพศ ซึ่งนอกจากจะทำให้ชายข้ามเพศได้มีเรือนร่างที่สอดคล้องกับความต้องการทางจิตใจแล้ว เรือนร่างชายข้ามเพศที่เข้าสู่กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศยังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยทางการแพทย์อีกด้วย ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ของโรงพยาบาลรัฐ ซึ่งมีการใช้การประชาสัมพันธ์โครงการวิจัยต่างๆ ที่มีชายข้ามเพศเป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาผ่านการโพสต์เป็น

ข้อความประกอบรูปภาพ ซึ่งแสดงให้เห็นอำนาจทางการแพทย์ที่ลดทอนความหมายของร่างกายชายข้ามเพศให้เป็นศูนย์กลางหรือ “วัตถุแห่งการศึกษา” โดยที่ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษามีผลต่อการครอบงำความคิดและการกระทำของชายข้ามเพศอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นอำนาจของวาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ที่ในด้านหนึ่งได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจทำให้ชายข้ามเพศตกอยู่ในสถานะ “คนไข้” เมื่อเข้าสู่กระบวนการรักษา ขณะเดียวกันก็ยกชูร่างกายที่ผลิตซ้ำอำนาจของชายข้ามเพศให้มีสถานะและคุณค่าเหนือกว่าร่างกายในแบบอื่นๆ

5.2 ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ

การวิเคราะห์ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นยุทธวิธี (tactics) การต่อรอง (negotiation) ในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ซึ่งสะท้อนผ่านการสร้างความหมายของเรือนร่างภายใต้ habitus ที่ถูกหล่อหลอมในช่วงก่อนเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นกระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ ซึ่งทำให้เห็นว่า การทำศัลยกรรมเรือนร่างเพื่อการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย ไม่ได้เป็นเพียง “วัตรปฏิบัติ” ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศเท่านั้น แต่ปฏิบัติการ (practice) ในการเปลี่ยนแปลงเรือนร่างเหล่านั้น ล้วนเกิดจาก “จิตสำนึก” ในการเป็นผู้กระทำการ (agency) ของปัจเจกบุคคลที่ต้องการเปลี่ยนแปลงเพศสภาพที่เป็นอยู่ (gender in itself) ให้กลายมาเป็นเพศสภาพในแบบที่ตนต้องการ (gender for itself) นอกจากนี้ ชายข้ามเพศยังอาศัยปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างกับตนเองและผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อใหม่ สื่อดั้งเดิม รวมทั้งการสื่อสารความหมายของเรือนร่างผ่านพื้นที่สาธารณะ โดยที่ปฏิบัติการสื่อสารดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงการใช้ “เรือนร่าง” ของชายข้ามเพศเอง เป็นพื้นที่สื่อสารความเป็นตัวตนของพวกเขา โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.2.1 กระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ

จากการวิเคราะห์กระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศทั้งช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 3 และตารางที่ 4

ตารางที่ 3 แสดงกระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ ช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

ช่วงเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ	จิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ	กระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ
ช่วงก่อนเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ	1. จิตสำนึกที่ถูกหล่อหลอมโดยสังคม - จิตสำนึกที่ถูกหล่อหลอมโดยสถาบันครอบครัว - จิตสำนึกที่ถูกหล่อหลอมโดยสถาบันการศึกษา	- การปลูกฝังเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะและอากัปกิริยาต่างๆ ของผู้หญิง - การใช้ “สัญญะ” ต่างๆ ที่แทนความเป็นเพศหญิง เพื่อเข้ามากำกับร่างกายของชายข้ามเพศ - การปลูกฝังบทบาทหน้าที่ ค่านิยม ความคิด และพฤติกรรมที่เป็นไปตามกรอบของความเป็นหญิง
	2. จิตสำนึกที่มีต่อเรือนร่างตนเอง - การรับรู้ตัวตนที่ไม่ใช่ผู้หญิง - การปฏิเสธเรือนร่างที่เป็นหญิง	- การมีสำนึกรู้ถึงตัวตนที่ไม่ใช่ผู้หญิงตามที่ถูกหล่อหลอม โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่เป็นเพศชายโดยกำเนิดในสังคม - การปฏิเสธสัญลักษณ์/สัญญะที่บ่งบอกความเป็นเพศหญิงบนเรือนร่าง - การรับรู้ถึงอภิสิทธิ์ที่สังคมมอบให้แก่ผู้ที่เป็นเพศชายโดยกำเนิด ทำให้ปฏิเสธเรือนร่างที่เป็นหญิง

ตารางที่ 3 แสดงกระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ ช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ (ต่อ)

ช่วงเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ	จิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ	กระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ
ช่วงหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ	1. จิตสำนึกที่หล่อหลอมโดยแวดวง	- การปรากฏตัวของชายข้ามเพศที่เปลี่ยนแปลงเรือนร่างจากหญิงเป็นชายผ่านสื่อต่างๆ ในสังคมไทย ทำให้จิตสำนึกในการเป็นผู้กระทำการ (agency) เปลี่ยนแปลงเรือนร่างมีความเข้มข้นยิ่งขึ้น และทำให้วิธีคิดเรื่องเพศที่เชื่อว่า เพศคือสิ่งที่เกิดมาเป็นตามธรรมชาติ (natural sex) ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ถูกท้าทายด้วยวิธีคิดเรื่องเพศที่เชื่อว่า เพศเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างได้ (constructed sex)
	2. จิตสำนึกที่มีต่อเรือนร่างตนเอง	- การมีความสุขกับเรือนร่างที่ผ่านการทำศัลยกรรมเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ - การตระหนักถึงการเป็นผู้กระทำการ (agency) ซึ่งมีทั้งจิตสำนึกที่ต้องการเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงเป็นชาย และมีสิทธิหรือสามารถที่จะเลือกทางเลือก (option) ในการเปลี่ยนผ่านเรือนร่างให้แก่ตนเองได้อย่างอิสระ ทั้งยังสามารถลงมือปฏิบัติ (practice) ได้จริง

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่า ภายใต้ปฏิบัติการ (practice) เปลี่ยนแปลงเรือนร่างที่เป็นอยู่ (gender in itself) ให้กลายมาเป็นเรือนร่างที่มีเพศสภาพเป็นชายในแบบที่ชายข้ามเพศต้องการ (gender for itself) นั้น ล้วนเกิดจาก “จิตสำนึก” ในการเป็นผู้กระทำการ (agency) ของปัจเจกบุคคล

ซึ่งถูกสั่งสม/สร้าง/หล่อหลอมจากเบ้าหลอมของสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งแวดวง (field) ซึ่งเป็นอีกหนึ่งโครงสร้างของสังคมที่กำหนดการกระทำของปัจเจก ทั้งนี้ ในกระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่าง นอกจากจะทำให้เห็นการสื่อสารภายในบุคคล (intrapersonal communication) ของชายข้ามเพศ ซึ่งแสดงออกผ่านการคิดทบทวน ไตร่ตรองความคิดและความรู้สึกที่มีต่อเรือนร่างตนเอง รวมทั้งการประมวลผลข้อมูลเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศทั้งช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงแล้ว ยังทำให้เห็นว่า การต่อสู้ของชายข้ามเพศไม่ได้เป็นเพียงการต่อสู้ในเชิงร่างกายเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้ในเชิงสัญญะ/ความหมายของความเป็นเพศหญิงที่ปรากฏผ่านร่างทางกายภาพด้วยเช่นกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงก่อนเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

จิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศถูกหล่อหลอมโดยสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา สำหรับ**สถาบันครอบครัว** ได้ปลูกฝังเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะและอากัปกิริยาต่างๆ ของผู้หญิงที่ต้องเรียบร้อย น่ารัก และการใช้ “สัญญะ” ต่างๆ ที่แทนความเป็นเพศหญิง เพื่อเข้ามากำกับร่างกายของชายข้ามเพศ เช่น การแต่งกายด้วยชุดกระโปรง การไว้ผมยาวและถักเปียในแบบของเด็กผู้หญิง ทั้งนี้ อิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นก็มีส่วนในการนำสัญญะเหล่านี้เข้ามากำกับร่างกายของชายข้ามเพศตั้งแต่แรกเกิด เช่น การใส่ตุ้มหูและสร้อยข้อมือให้แก่เด็กผู้หญิง นอกจากนี้ “ประจำเดือน” ยังถูกใช้เป็น “สัญญะ” แทนความเป็นเพศหญิงที่เข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ ซึ่งเข้ามากำกับการแสดงพฤติกรรมต่างๆ ของชายข้ามเพศ โดยเฉพาะเมื่อต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่เป็นเพศชายทั้งที่อยู่ในและนอกครอบครัวด้วย

ส่วน**สถาบันการศึกษา** ได้ปลูกฝังบทบาทหน้าที่ตามเพศสภาพผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยพิจารณาความเหมาะสมของกิจกรรมที่เข้าร่วมจากเพศสภาพของนักเรียน เช่น หากเป็นผู้หญิง ก็ต้องเป็นดรัมเมเยอร์หรือนางรำ ทั้งนี้ กระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกดังกล่าวเป็นไปอย่างเข้มข้นมากยิ่งขึ้นในสถาบันการศึกษาที่เป็นโรงเรียนหญิงล้วน ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญในการปลูกฝังค่านิยม

ความคิด และพฤติกรรมที่เป็นไปตามกรอบของความเป็นหญิงที่สังคมกำหนด ทั้งยังถูกคาดหวังจากผู้ปกครองให้เป็นสถานที่เปลี่ยนแปลงลูกหลานให้กลับมามีเพศสภาพตรงตามเพศกำเนิด นอกจากนี้ โรงเรียนยังเป็นอีกหนึ่งกลไกทางสังคมที่นอกเหนือไปจากสถาบันครอบครัว ซึ่งทำให้การมีประจำเดือนที่เกิดขึ้นกับร่างตามธรรมชาติของเพศหญิง ให้กลายมาเป็น “สัญญะ” แทนความเป็นเพศหญิงที่เข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ ส่งผลให้ชายข้ามเพศที่เข้าสู่วัยมีประจำเดือนถูกกำกับการแสดงพฤติกรรมต่างๆ

อย่างไรก็ตาม แม้ชายข้ามเพศจะถูกสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษากำหนด/ปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ วิธีคิด วิธีปฏิบัติต่อร่างกายและเพศวิถีไปตามกรอบของความเป็นหญิง ตั้งแต่พวกเขาถือกำเนิดและใช้ชีวิตอยู่ทั้งภายในและภายนอกบ้าน จนเกิดเป็น “habitus” หรือโครงสร้างเชิงอัตวิสัยที่แฝงฝังอยู่ในร่างกายและจิตใจ แต่ภายใต้การถูกแฝงฝังด้วยโครงสร้างทางสังคมและโครงสร้างของ habitus ดังกล่าว ชายข้ามเพศก็ยังมีสำนึกรู้ถึงตัวตนที่ไม่ใช่ผู้หญิงตามที่ถูกหล่อหลอม สิ่งแรกที่พวกเขาปฏิเสธบนเรือนร่างก็คือ “หน้าอก” และ “ประจำเดือน” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นเพศหญิง โดยเฉพาะ “หน้าอก” ซึ่งเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ง่าย พวกเขาจึงพยายามจัดการด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งการนวดให้มีขนาดเล็กลง การทาเจลลดขนาดหน้าอก การใช้เทปพรางหน้าอก การรัดสเตย์ และการใส่เสื้อกล้ามทอมเพื่อให้หน้าอกแบนราบ สำหรับ “ประจำเดือน” ซึ่งเป็นอีกหนึ่งสัญลักษณ์/สัญญะที่บ่งบอกถึงความเป็นเพศหญิง ทั้งยังคอยกดทับและตอกย้ำให้ชายข้ามเพศรับรู้ว่า พวกเขาแตกต่างจากผู้ที่เป็นเพศชายโดยกำเนิด ชายข้ามเพศบางคนจึงพยายามหาวิธีกหลีกเลี่ยงการมี/เห็นประจำเดือน โดยการกินยาเลื่อนประจำเดือนเพื่อให้ประจำเดือนมาช้าลง หรือเปลี่ยนผ้าอนามัยให้น้อยครั้งมากที่สุด อย่างไรก็ตาม ชายข้ามเพศบางคนก็ไม่ได้มองว่า “ประจำเดือน” คือสิ่งที่เป็นปัญหา เนื่องจากไม่ได้ให้ความหมายว่า “ประจำเดือน” คือสัญลักษณ์หรือสิ่งแทนความเป็นหญิง แต่กลับมองว่า การมีประจำเดือนเป็นไปตามกลไกธรรมชาติของร่างกาย นอกจากนี้ อิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมก็มีส่วนในการทำให้ชายข้ามเพศปฏิเสธเรือนร่างที่เป็นหญิง

เนื่องจากการรับรู้ถึงอภิสิทธิ์ที่สังคมมอบให้แก่ผู้ที่เป็นเพศชายโดยกำเนิด เช่น การบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา การให้ความสำคัญกับลูกหลานที่เป็นผู้ชายในวัฒนธรรมจีน และการไม่ถูกจำกัดความประพฤติทั้งในงานประเพณี พิธีกรรม และพื้นที่สาธารณะ

ช่วงหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

จิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศถูกหล่อหลอมโดยแวดวง เริ่มจากการปรากฏตัวของชายข้ามเพศที่เปลี่ยนแปลงเรือนร่างจากหญิงเป็นชายผ่านสื่อต่างๆ ในสังคมไทย ทั้งสื่อดั้งเดิม ได้แก่ รายการที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ และนิตยสาร รวมทั้งสื่อใหม่ที่เป็นสื่อสังคม (social media) เป็นตัวกระตุ้นให้จิตสำนึกในการเป็นผู้กระทำการ (agency) เปลี่ยนแปลงเรือนร่างของชายข้ามเพศมีความเข้มข้นยิ่งขึ้น เนื่องจากมองเห็นว่า “เทคโนโลยีทางการแพทย์” คือตัวเลือก/ทางเลือก (options) ใหม่ในชีวิตที่จะนำพาพวกเขาไปสู่เรือนร่างที่ปรารถนา ทั้งยังทำให้วิธีคิดเรื่องเพศของสังคมที่เชื่อว่าเพศคือสิ่งที่เกิดมาเป็นตามธรรมชาติ (natural sex) ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ถูกท้าทายด้วยวิธีคิดเรื่องเพศที่เชื่อว่า เพศเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างได้ (constructed sex) ทั้งนี้ เมื่อชายข้ามเพศได้เริ่มลงมือปฏิบัติ (practice) ในขั้นตอนใดแล้ว ก็มักจะเป็นแรงผลักดันไปสู่ปฏิบัติการทำศัลยกรรมเรือนร่างในขั้นตอนอื่นๆ ต่อไป

การได้ลงมือปฏิบัติ (practice) ด้วยการทำศัลยกรรมเรือนร่างเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ ทำให้ชายข้ามเพศรู้สึกมีความสุขกับเรือนร่างที่เป็นอยู่มากขึ้น ทั้งยังรู้สึกรักร่างกายและรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างร่างกายกับจิตใจ นอกจากนี้ การเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ยังทำให้ชายข้ามเพศตระหนักถึงการเป็นผู้กระทำการ (agency) ซึ่งไม่เพียงแต่มีจิตสำนึกที่ต้องการเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงเป็นชายเท่านั้น หากแต่ยังมีสิทธิหรือสามารถที่จะเลือกทางเลือก (option) ในการเปลี่ยนผ่านเรือนร่างให้แก่ตนเองได้อย่างอิสระ ทั้งยังสามารถลงมือปฏิบัติ (practice) ได้จริงด้วย

ทั้งนี้ จิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศไม่เพียงแต่ถูกสั่งสม/สร้าง/หล่อหลอมจากเบ้าหลอมของสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งแวดวง

(field) เท่านั้น สื่อต่างๆ ทั้งสื่อใหม่และสื่อบุคคล ก็เป็นอีกเบ้าหลอมหนึ่งที่ใช้ในการหล่อหลอม “จิตสำนึก” ในการเป็นผู้กระทำการ (agency) เปลี่ยนแปลงเรือนร่างของชายข้ามเพศ ผ่านการสั่งสมทุนวัฒนธรรมความรู้เกี่ยวกับการข้ามเพศจากหญิงเป็นชายทั้งช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงการสื่อสารกับการสั่งสมทุนวัฒนธรรมความรู้เกี่ยวกับการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย ช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

ช่วงเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ	สื่อที่ใช้ในการสั่งสมทุนวัฒนธรรมความรู้เกี่ยวกับการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย	ทุนวัฒนธรรมความรู้เกี่ยวกับการข้ามเพศจากหญิงเป็นชายที่สั่งสม
ช่วงก่อนเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ	1. สื่อใหม่ เช่น เว็บไซต์ ติ๊กต็อก (TikTok) และสื่อสังคม (social media) เช่น เฟซบุ๊กแฟนเพจของกลุ่มชายข้ามเพศ 2. สื่อบุคคล ได้แก่ - เพื่อนและบุคคลรอบข้าง - แพทย์ที่ทำการผ่าตัดในสถานพยาบาลต่างๆ	- ความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรือนร่างให้มีความเป็นชาย - ข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนการข้ามเพศที่ตนเองสนใจ
ช่วงหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ	1. สื่อใหม่ เช่น เว็บไซต์ และยูทูบ (YouTube) 2. สื่อบุคคล ได้แก่ - ชายข้ามเพศที่มีประสบการณ์การข้ามเพศในขั้นตอนนั้นๆ มาก่อน - พยาบาล นักเพาะกาย เจ้าหน้าที่เทคนิคการแพทย์ - การเรียนรู้ผ่านการสังเกตร่างกายตนเอง	- ความรู้เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่าง - ความรู้ที่ใช้สำหรับการดูแลร่างกายตนเอง

5.2.2 ยุทธวิธีต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ

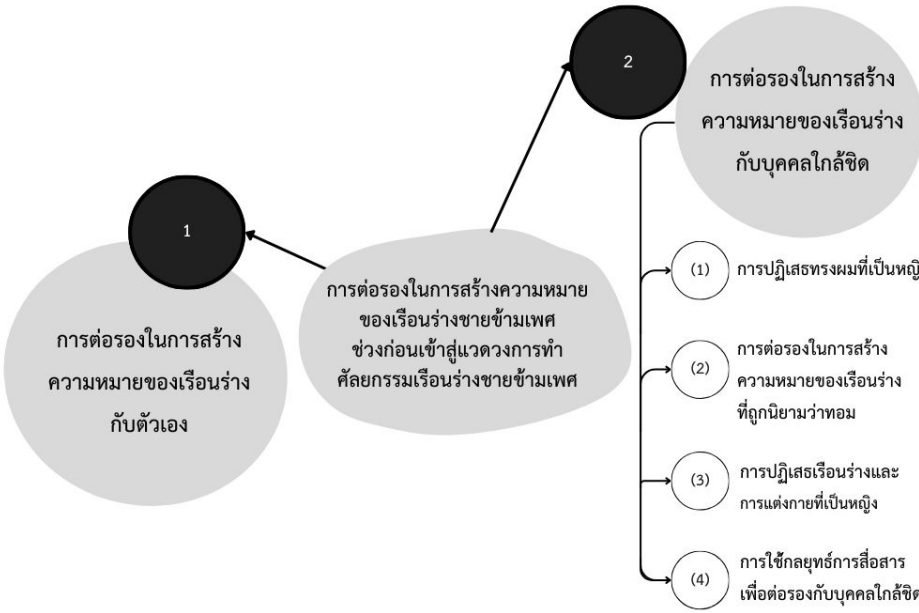
(1) การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศช่วงก่อนเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

ก่อนเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ชายข้ามเพศมี**การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับตัวเอง** โดยการสื่อสารกับตนเองเพื่อนิยามอัตลักษณ์ทางเพศที่มีความเป็นชายในแบบที่ตนมุ่งหวัง/ใฝ่ฝัน ซึ่งมีทั้งผู้ที่นิยามอัตลักษณ์โดยยึดโยงกับกรอบคิดที่แบ่งเพศออกเป็นคู่ตรงข้าม (binary opposition) เช่น ต้องมีอวัยวะเพศชาย มีกล้าม มีความหล่อ ตัวสูง และไม่มีหน้าอก และมีผู้ที่เชื่อว่าอัตลักษณ์ของชายข้ามเพศมีความซับซ้อน แม้ชายข้ามเพศจะมีเรือนร่างทางกายภาพที่เป็นชาย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะรับรู้ตัวตนว่าเป็นผู้ชาย เช่น การนิยามตัวตนว่าเป็นชายข้ามเพศที่เป็น “นอนไบนารี่” (non-binary) นอกจากนี้ ลักษณะความเป็นชายของชายข้ามเพศยังมีความแตกต่างในเชิงระดับ (difference in degree) อีกด้วย

ชายข้ามเพศยังมี**การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับบุคคลใกล้ชิด** เช่น เพื่อน ครู และบุคคลในครอบครัว ซึ่งนอกจากจะยอมจำนนต่อกฎระเบียบและรื้อถอนความหมายเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของเพศหญิงในพื้นที่ต่างๆ แล้ว พวกเขายังได้ใช้ยุทธวิธีต่างๆ ต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับบุคคลใกล้ชิดด้วยอำนาจที่พวกเขามี ได้แก่ (1) การปฏิเสธทรงผมที่เป็นหญิง (2) การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างที่ถูกนิยามว่าทอม (3) การปฏิเสธเรือนร่างและการแต่งกายที่เป็นหญิง และ (4) การใช้กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อต่อรองกับบุคคลใกล้ชิด

ผู้วิจัยได้สรุปการต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศช่วงก่อนเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงการต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ช่วงก่อนเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

(2) การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศช่วงหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

ช่วงหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ชายข้ามเพศมี**การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับตัวเอง** โดยการคิดทบทวน/ตัดสินใจก้าวเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ เพื่อเปลี่ยนแปลงเรือนร่างให้สอดคล้องกับจิตสำนึกที่มีต่อร่างกายตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากการใช้ “เทคโนโลยีทางแพทย์” เพื่อเปลี่ยนแปลงเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชายมี “ราคา” ที่ต้องจ่ายหลายอย่างทั้งราคาที่เป็น “เงิน” และราคาที่เป็น “ผลกระทบ” ที่เกิดขึ้นกับร่างกายและการใช้ชีวิตหลังเปลี่ยนแปลงเรือนร่าง ดังนั้นชายข้ามเพศจึงต้องใช้ยุทธวิธีต่างๆ ต่อรองในการสร้างความหมายของ

เรือนร่างกับตัวเอง ซึ่งมีทั้ง (1) การวางแผน/ตัดสินใจเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ ตาม “ทุนเศรษฐกิจ” หรือเงื่อนไขที่มี เพื่อให้ร่างกายเปลี่ยนเป็นชายตามต้องการ (2) การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างที่ไม่เป็นดังหวัง และ (3) การเปลี่ยนคำสรรพนามแทนตัวเองและคำลงท้ายให้สอดคล้องกับเรือนร่างที่เป็นชาย

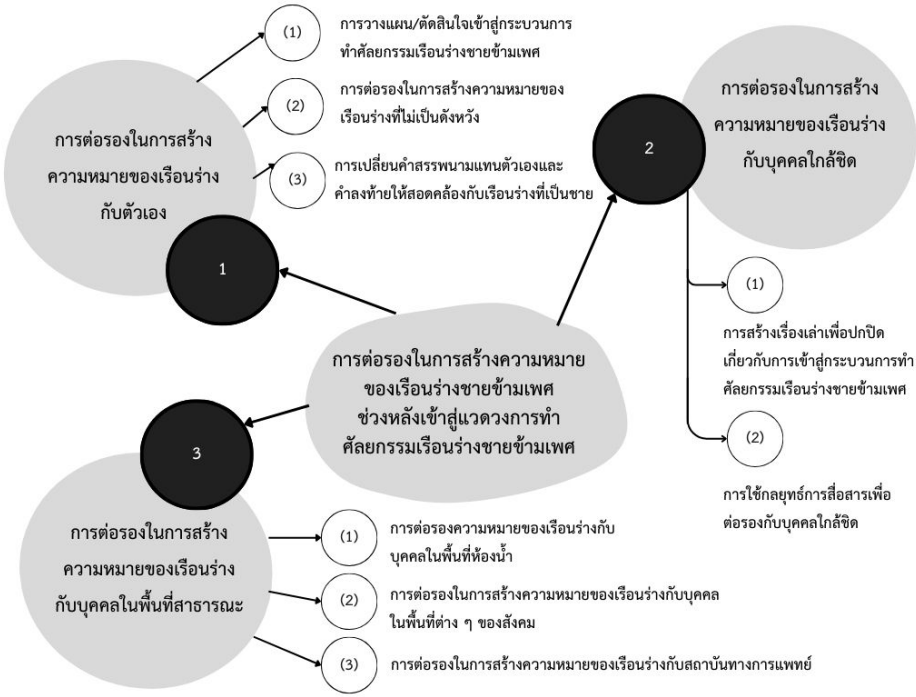
ส่วน**การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับบุคคลใกล้ชิด** ชายข้ามเพศใช้ยุทธวิธีต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างประกอบด้วย (1) การสร้างเรื่องเล่าเพื่อปกปิดเกี่ยวกับการเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ เพื่อลดความกังวล/ความสงสัยของบุคคลใกล้ชิด ทำให้การข้ามเพศจากหญิงไปสู่ชายดำเนินต่อไปได้หรือถูกมองข้ามไป และ (2) การใช้กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อต่อรองกับบุคคลใกล้ชิด โดยเฉพาะชายข้ามเพศที่ยังอยู่ในช่วงวัยเรียน ซึ่งต้องได้รับความยินยอมและการสนับสนุน “ทุนเศรษฐกิจ” จากผู้ปกครองเพื่อเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ พวกเขาจึงต้องใช้ยุทธวิธีต่างๆ ในการต่อรองความหมายของเรือนร่างกับบุคคลใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ ซึ่งไม่ต้องการให้พวกเขาเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชาย ทั้งนี้ หลังจากเปลี่ยนแปลงเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชาย ชายข้ามเพศบางคนได้รับการยอมรับจากครอบครัวในฐานะ “ลูกชาย” แต่บางคนแม้จะมีเรือนร่างที่มีลักษณะเป็นชาย แต่บุคคลในครอบครัวก็ยังปฏิเสธเรือนร่างที่เป็นชายข้ามเพศและมองว่าเขายังคงเป็น “ลูกสาว”

สำหรับ**การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับบุคคลในพื้นที่สาธารณะ** หลังจากที่ชายข้ามเพศเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชายด้วย “เทคโนโลยีทางการแพทย์” จนมีเรือนร่างเป็นชายตามปรารถนา พวกเขายังต้องต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับบุคคลในพื้นที่สาธารณะเพื่อใช้ชีวิตอยู่ในเรือนร่างที่มีเพศสภาพเป็นชายได้ในสังคม โดยมียุทธวิธีต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับบุคคลในพื้นที่สาธารณะต่างๆ ได้แก่ (1) การต่อรองความหมายของเรือนร่างกับบุคคลในพื้นที่ห้องน้ำ (2) การต่อรอง

ในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับบุคคลในพื้นที่ต่างๆ ของสังคม และ (3) การต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างกับสถาบันทางการแพทย์

ผู้วิจัยได้สรุปการต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศช่วงหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แสดงการต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ช่วงหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรม เรือนร่างชายข้ามเพศ

5.2.3 ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ

หลังจากเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชายด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ชายข้ามเพศได้สื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างกับตัวเองและผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อใหม่ สื่อดั้งเดิม รวมทั้งการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างผ่านพื้นที่สาธารณะ โดยที่ปฏิบัติการสื่อสารดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงการใช้ “เรือนร่าง” ของชายข้ามเพศเอง เป็นพื้นที่สื่อสารความเป็นตัวตนของพวกเขา ทั้งการถอดเสื้อเพื่อให้เห็น “แผลผ่าตัด” หรือ “แผลเป็น” ที่เกิดจากการผ่าตัดหน้าอก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่า พวกเขาเป็นชายข้ามเพศที่ผ่านกระบวนการทางการแพทย์จนมีเรือนร่างเป็นชาย และการสื่อสารความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศที่คนในสังคมโดยทั่วไปยังไม่ค่อยรับรู้ เช่น การเป็นชายข้ามเพศที่สามารถตั้งครรภ์ได้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศกับตนเอง

เมื่อชายข้ามเพศเข้าสู่กระบวนการข้ามเพศ โดยเฉพาะในขั้นตอนการผ่าตัดหน้าอก ประกอบกับการที่พวกเขามี “สำนึก” ในการสร้างความหมายของเรือนร่างตนเองอย่างเข้มข้น จนทำให้เกิดความมั่นใจในตัวตนของตนเอง พวกเขาจึงบอกกับตัวเองว่า สิ่งที่จะสื่อสารความเป็นตัวตนของชายข้ามเพศได้ชัดเจนที่สุดก็คือ “แผลผ่าตัด” หรือ “แผลเป็น” ที่เกิดจากการผ่าตัดหน้าอก โดยกำหนดความหมายของ “แผลผ่าตัด” หรือ “แผลเป็น” ที่เกิดจากการผ่าตัดหน้าอกว่าเป็นประจักษ์พยานที่บ่งบอกถึงการที่พวกเขาสามารถเอาชนะร่างที่มีเพศโดยธรรมชาติ (natural sex) ติดตัวมาแต่กำเนิด และเปลี่ยนเป็นร่างในแบบที่ต้องการ เรือนร่างและเพศวิถีสำหรับชายข้ามเพศจึงเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างได้ (constructed sex) อย่างไรก็ตาม แม้ชายข้ามเพศจะถูกกำหนด/ปลูกฝังโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีจากสถาบันทางการแพทย์ จนทำให้ปฏิบัติการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศกลายเป็น “ธรรมชาติที่สอง” (second nature) ของพวกเขา ทั้งยังทำให้เรือนร่างที่มีความเป็นชาย

สมบูรณ์แบบมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์มากกว่าร่างในแบบอื่นๆ แต่ชายข้ามเพศบางส่วนก็สื่อสารกับตนเองเกี่ยวกับเรือนร่างที่พวกเขาต้องการ ซึ่งต่างไปจากเรือนร่างที่แพทย์กำหนด โดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของการใช้งานและ “ทุนเศรษฐกิจ” ที่มีอยู่

(2) ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อ

หลังจากเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชายด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ชายข้ามเพศได้สื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อใหม่ สื่อดั้งเดิม สื่อกิจกรรม รวมทั้งการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างผ่านพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้บุคคลในสังคมได้รับรู้ความหมายของเรือนร่างอันหลากหลายของพวกเขา โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อใหม่

เมื่อเรือนร่างเปลี่ยนเป็นชายด้วยกระบวนการทางการแพทย์ “หน้าอก” ถือเป็นสิ่งแรกที่ชายข้ามเพศสื่อสารความหมายของเรือนร่าง โดยมีสื่อใหม่ที่ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ในการผลิตความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศเท่านั้น หากแต่ยังมีอำนาจในการแพร่กระจายความหมาย (distribution) ของเรือนร่างชายข้ามเพศออกไปในวงกว้างด้วยเช่นกัน ดังนั้น ชายข้ามเพศจึงใช้สื่อใหม่ เช่น เฟซบุ๊ก และอินสตาแกรม ในการสื่อสารเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ความหมายของเรือนร่างที่ผ่านการทำศัลยกรรมเพื่อการข้ามเพศ เพื่อให้คนในสังคมรวมทั้งครอบครัวเข้าใจในตัวตนของพวกเขา ทั้งนี้ การที่ชายข้ามเพศสื่อสารความหมายของเรือนร่างที่มีหน้าอกแบนราบจากการผ่าตัด นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบนเรือนร่างพวกเขาแล้ว ยังสื่อความหมายถึงการปฏิเสธสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นเพศหญิง ทั้งยังเป็นการท้าทายโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับร่างกายและเพศวิถีของสังคมไทย ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่เป็นเพศหญิงโดยกำเนิดต้องปิดบังหน้าอกให้มิดชิดและห้ามถอดเสื้อในพื้นที่สาธารณะ

2. ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อดั้งเดิม

หลังจากเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศไประยะหนึ่ง ชายข้ามเพศบางคนที่เป็นนักกิจกรรมความหลากหลายทางเพศได้สื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านสื่อดั้งเดิม ได้แก่ “หนังสือการ์ตูน” สำหรับเด็ก ซึ่งผลิตออกมาทั้งหมดสองเล่ม และ “หนังสือที่บันทึกเรื่องราวชีวิตของชายข้ามเพศ” โดยสื่อดั้งเดิมทั้งสองได้ถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงของชายข้ามเพศ ดังจะเห็นได้จากการใช้มุมมอง “บุคคลที่ 1” (first person point of view) ในการเล่าเรื่องผ่านการใช้สรรพนามแทนตัวผู้เขียนว่า “ฉัน” และ “ผม” ตลอดทั้งเล่ม

ทั้งนี้ แม้ “หนังสือการ์ตูน” สำหรับเด็ก และ “หนังสือที่บันทึกเรื่องราวชีวิตของชายข้ามเพศ” จะแสดงให้เห็นการก่อรูปของจิตสำนึกที่มีต่อเรือนร่างของชายข้ามเพศตั้งแต่ช่วงวัยเด็ก และการเข้าสู่กระบวนการทางการแพทย์ในขั้นตอนต่างๆ เพื่อเปลี่ยนแปลงเรือนร่าง ทั้งยังทำให้ผู้อ่านเห็นความซับซ้อนในการนิยามตัวตนของชายข้ามเพศ ซึ่งไม่ได้ยึดโยงความเป็นชายอย่างสุดโต่งตามโครงสร้างวิธีคิดแบบแบ่งเป็นสองขั้ว (dichotomy) คือ การข้ามจากหญิงไปเป็นชายสมบูรณ์แบบ แต่ขณะเดียวกันการนำเสนอเนื้อหาภายในสื่อดั้งเดิมโดยเฉพาะ “หนังสือการ์ตูน” สำหรับเด็ก ก็แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของสื่อดังกล่าวไม่ได้ปลอดจากอำนาจความรู้ของสถาบันทางการแพทย์ที่เข้ามากำหนด ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอเนื้อหาบางส่วนภายในหนังสือการ์ตูน โดยเฉพาะในเล่มที่ 2 ที่ต้องมีความสอดคล้องกับชุดความรู้ทางการแพทย์เกี่ยวกับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ

3. ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านพื้นที่สาธารณะ

สำหรับปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านพื้นที่สาธารณะ ประกอบด้วย

(1) การเดินขบวนรณรงค์ โดยชายข้ามเพศจะใช้เรือนร่างของพวกเขาเป็นพื้นที่สำหรับปฏิบัติการสื่อสารในการสร้างความหมายของเรือนร่าง ผ่านการเดินขบวนรณรงค์ร่วมกับองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร (NGO) ที่เป็นชุมชนของชายข้ามเพศ เพื่อทำให้คนในสังคมรับรู้ความหมายของเรือนร่างที่สะท้อนมาจากเรือนร่างของชายข้ามเพศเอง เช่น การเป็นผู้ชายที่สามารถตั้งครรภ์ได้ และการเป็นผู้ชายที่มี “แผลผ่าตัด” หรือ “แผลเป็น” ซึ่งเกิดจากกระบวนการทางการแพทย์ ทั้งนี้ ชายข้ามเพศมีแนวโน้มที่จะ “ถอดเสื้อ” โชว์เรือนร่างในการเดินขบวนขับเคลื่อนเรื่องสิทธิของกลุ่มชายข้ามเพศมากขึ้น แม้ด้านหนึ่งการ “ถอดเสื้อ” โชว์เรือนร่างดังกล่าวจะเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ เพื่อให้คนในสังคมได้รับรู้ถึงตัวตนของพวกเขาผ่านรอยแผลเป็นที่ปรากฏบนเรือนร่าง แต่ขณะเดียวกัน การ “ถอดเสื้อ” ก็แสดงให้เห็นถึงการรับเอา “วัฒนธรรมบุรุษเพศ” มาเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายชายข้ามเพศด้วยเช่นกัน

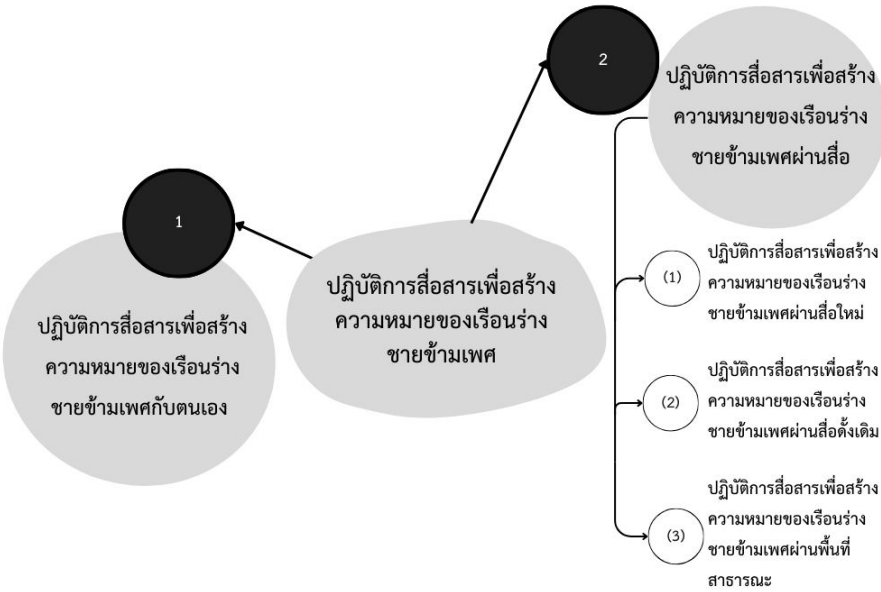
(2) สื่อกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ การเล่นบอร์ดเกมชายข้ามเพศ และการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายชายข้ามเพศ สำหรับ “การเล่นบอร์ดเกมชายข้ามเพศ” เป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกใช้ในการสื่อสารความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศบนพื้นที่สาธารณะ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เล่นได้ทดลองสวมบทบาทเป็นชายข้ามเพศ เพื่อให้ผู้เล่นเห็นว่า เรือนร่างชายข้ามเพศเป็นร่างที่มี “ราคา” ที่ต้องจ่ายสูงมาก ทั้งราคาที่เป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และราคาที่ต้องจ่ายในกระบวนการข้ามเพศขั้นตอนต่างๆ โดยที่ชายข้ามเพศแต่ละคนต่างต้องแบกรับค่าใช้จ่ายเหล่านี้ไว้ด้วยต้นทุนทางการเงินที่อาจจะมากหรือน้อยกว่าในเกม ดังนั้นพวกเขาจึงควรได้รับการสนับสนุนเกี่ยวกับสวัสดิการด้านสุขภาพและการจ้างงาน เพื่อให้มีรายได้มาเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว

ส่วน “การจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายชายข้ามเพศ” เป็นสื่อกิจกรรมที่ช่วยยกระดับคุณค่าทางศิลปะ/สุนทรียะต่อร่างกายที่ผ่านการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ไม่ว่าเรือนร่างของชายข้ามเพศจะผ่านการทำศัลยกรรมเรือนร่างเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนใดก็ตาม แต่เรือนร่างเหล่านี้ก็

สามารถนำมาจัดแสดงในพื้นที่สาธารณะ และทำให้ผู้ชมสามารถดูเรือนร่างชายข้ามเพศได้อย่างมีสุนทรียะ นอกจากนี้ การจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายชายข้ามเพศยังแสดงให้เห็นถึงการรื้อถอนความหมายของ “แผลผ่าตัด” หรือ “แผลเป็น” ที่เกิดจากการเข้าสู่กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนที่ใช้การผ่าตัด ทั้งยังสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศให้เป็นเพียง “บุคคลธรรมดา” คนหนึ่ง ที่ไม่ต่างจากบุคคลที่มีเพศกำเนิดชายในสังคม ทั้งในเรื่องการสร้างครอบครัว การประกอบอาชีพ และรูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวัน

ผู้วิจัยได้สรุปปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 แสดงปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ

6. อภิปรายผลการวิจัย

6.1 เมื่อร่างชายข้ามเพศ (กลาย) เป็น “ทุน”

การศึกษาเกี่ยวกับ “ร่างกาย” เป็นประเด็นใหม่ของโลกวิชาการในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ซึ่งสามารถทำได้หลายมุมมอง สำหรับการวิจัยนี้ได้หยิบยกทัศนะที่มองร่างกายในฐานะหน่วย (entity) ซึ่งอยู่ในกระบวนการของการกำลังกลายเป็นบางสิ่งบางอย่าง (the process of becoming) หรือเป็น “โครงการที่ยังไม่แล้วเสร็จ” (unfinished project) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ร่างกายไม่ใช่สิ่งที่สร้างมาสำเร็จเรียบร้อยแล้ว แต่อยู่ในภาวะของการที่กำลังเปลี่ยนไปเป็นสิ่งอื่น และต้องมีการพัฒนาปรับปรุง เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพื่อให้ร่างกายบรรลุเป้าหมายที่พึงปรารถนา และเป็นการสื่อถึงความเป็นตัวตน หรืออัตลักษณ์ (identity) ของปัจเจกชนที่เป็นเจ้าของร่างกายแต่ละร่าง (สายพิณ ศุพุทธมงคล และคณะ, 2541: 17)

“เรือนร่างชายข้ามเพศ” เป็นเรือนร่างหนึ่งที่สาธิตให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านเรือนร่างธรรมชาติที่เป็นอยู่ (being) ให้กลายมาเป็น (becoming) เรือนร่างที่มีเพศสภาพในแบบที่ต้องการด้วยวิธีการต่างๆ ร่างกายชายข้ามเพศจึงเป็นโครงการที่กำลังกลายเป็นบางสิ่งบางอย่าง (project of becoming) ซึ่งยังคงมีการสร้างเรือนร่างต่อไปอีกเรื่อยๆ โดยดัดแปลงสร้างสรรค์เรือนร่างให้เป็นไปอย่างที่ต้องการด้วย “เทคโนโลยีทางการแพทย์” ทั้งการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศในขั้นตอนที่ใช้และไม่ใช้การผ่าตัด ทั้งนี้ ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชายได้แสดงให้เห็นถึงการพยายามปฏิเสธวิธีคิดเรื่องเพศของสังคมที่เชื่อว่า เพศคือสิ่งที่เกิดมาเป็นตามธรรมชาติ (natural sex) ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากเกิดเป็นหญิงแต่อยากเปลี่ยนเป็นชาย ก็ต้องไปเกิดใหม่เท่านั้น หรือวิธีคิดเรื่องเพศช่วงก่อนเข้าสู่ยุคที่ความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่มีอำนาจจัดการร่างกายมนุษย์ที่เชื่อว่า ร่างกายเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถจัดการ/เลือกเองได้ การเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงเป็นชายจึงถูกแทรกแซงด้วยสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้งการใช้อิทธิฤทธิ์และการสั่งการ ดังปรากฏในตัวบทวรรณคดีต่างๆ ที่ตัวละครเอกหญิงแปลงกาย/ปลอมตัวเป็นชายด้วย

อำนาจของเทวดา เช่น “ทิพเกสร” จากนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ เรื่อง *ลักษณวงศ์* และ “บุษบา” จากบทละครเรื่อง *อิเหนา* ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ วิธีคิดเรื่องเพศดังกล่าวได้ถูกท้าทายด้วยวิธีคิดเรื่องเพศที่เชื่อว่า เพศเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างได้ (constructed sex) ดังนั้น หากอยากเป็นชายก็สามารถใช้ “เทคโนโลยีทางการแพทย์” นำพาตนเองไปสู่เรือนร่างที่ปรารถนา โดยไม่ต้องไปเกิดใหม่แต่อย่างใด

ทั้งนี้ ผู้วิจัยค้นพบว่า ในกระบวนการประกอบสร้างเรือนร่างชายข้ามเพศด้วย “เทคโนโลยีทางการแพทย์” เพื่อเปลี่ยนแปลงเพศสภาพที่เป็นอยู่ (gender in itself) ให้กลายมาเป็นเพศสภาพในแบบที่ชายข้ามเพศต้องการ (gender for itself) ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปะทะประสานกันระหว่างอำนาจของโครงสร้าง ได้แก่ สถาบันทางการแพทย์ ซึ่งอธิบายตัวตนของชายข้ามเพศที่แปลงเพศ (transexual) จากหญิงเป็นชายภายใต้ชุดความรู้ที่เป็นระบบและมีสถาบันรองรับ กับอำนาจการเป็นผู้กระทำการ (agency) ของปัจเจกบุคคลที่เป็นชายข้ามเพศในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ซึ่งพยายามต่อรองกับอำนาจความรู้ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้วยทุนและจิตสำนึกที่มีอยู่ เรือนร่างชายข้ามเพศจึงไม่ใช่ “ร่างในเชิงวัตถุ” ที่หยุดนิ่ง และถูกจัดการด้วยโครงสร้างและกลไกของสังคม แต่เป็น “ร่างในเชิงอำนาจ” หรือ “ร่างทางวัฒนธรรม” ที่สถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน รวมทั้งปัจเจกบุคคลต่างพยายามแข่งขันช่วงชิง “ทุนวัฒนธรรม” ที่เป็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีอย่างเข้มข้น ผู้วิจัยจะอภิปรายเกี่ยวกับภาคปฏิบัติการเชิงอำนาจของสถาบันทางการแพทย์ที่เกิดขึ้นในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศในลำดับถัดไป

6.2 เมื่อร่างชายข้ามเพศ (กลาย) เป็น “พื้นที่” สำหรับภาคปฏิบัติการเชิงอำนาจของสถาบันทางการแพทย์

เมื่อนำแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจกับร่างกาย (power and the body) ของฟูโกต์ มาส่องสะท้อนปรากฏการณ์การสื่อสารเกี่ยวกับเรือนร่างที่เกิดขึ้นในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ทำให้เห็นว่า “เรือนร่างชายข้ามเพศ” เป็นเรือนร่างหนึ่งที่ถูกจัดการ (manipulated) ด้วยอำนาจของความรู้หรือวาทกรรม

อย่างเข้มข้น อำนาจของวาทกรรมทางการแพทย์ (medical discourse) ได้ส่งผลต่อการสถาปนาความหมายของเรือนร่างซึ่งแปรผันไปตามการทำงานของวาทกรรมดังกล่าว ทั้งนี้ ภาคปฏิบัติการเชิงอำนาจของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน ได้ใช้กลวิธีทางอำนาจที่สร้างความชอบธรรมในการสร้างความหมายให้แก่เรือนร่างชายข้ามเพศอย่างแยบยลผ่าน “ปฏิบัติการทางภาษา” ของสื่อต่างๆ ของสถาบันทางการแพทย์ ทั้งสื่อดั้งเดิม ได้แก่ หนังสือและคู่มือทางการแพทย์ และสื่อใหม่ ได้แก่ สื่ออินเทอร์เน็ต และสื่อสังคม ซึ่งเป็นเครื่องมือ “สำแดงพลังของอำนาจ” (the exercise of power) วาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์

วาทกรรมที่สร้างจากความรู้วิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่ซึ่งซ้อนทับด้วยวาทกรรมเรื่องเพศดังกล่าว กลายเป็นวาทกรรมหลัก (dominant discourse) ที่มีปฏิบัติการเกี่ยวโยงเป็นเครือข่ายกับวาทกรรมอื่นๆ เช่น วาทกรรมเรื่องความไม่เท่าเทียม วาทกรรมความรู้วิทยาศาสตร์ และวาทกรรมชายเป็นใหญ่ ส่งผลให้การมีเพศสภาพตรงข้ามกับเพศสรีระของชายข้ามเพศเป็น “สิ่งผิดปกติ” หรือมีความ “บกพร่อง” ซึ่งต้องได้รับ “การรักษา” ด้วยการทำศัลยกรรมเรือนร่างเพื่อให้มีร่างกายสอดคล้องกับจิตใจที่เป็นชาย ทั้งยังทำให้ความหมายของเรือนร่างที่มี “ความเป็นชายสมบูรณ์แบบ” ด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ทั้งการรักษาด้วยฮอร์โมนบำบัดและการทำศัลยกรรมตกแต่งและเสริมสร้าง เป็นร่างที่มีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์เหนือกว่าเรือนร่างแบบอื่นๆ ความหมายของเรือนร่างในอุดมคติที่สะท้อนวิธีคิดแบบแบ่งเป็นสองขั้ว (dichotomy) คือการข้ามจากหญิงไปเป็นชายสมบูรณ์แบบตามที่แพทย์กำหนดดังกล่าว เป็นที่ยอมรับในสังคมชายข้ามเพศเป็นวงกว้าง (valorize) จนกระทั่งกลายเป็นความจริง (truth) ที่ถูกหลอมรวมลึกลงไปถึงระดับจิตไร้สำนึก (unconscious) ส่งผลให้อำนาจของสถาบันทางการแพทย์มีความชอบธรรมในการเข้าไปจัดการเรือนร่างของชายข้ามเพศ

การกำกับควบคุมร่างกายและจิตวิญญาณหรือจิตใต้สำนึกของชายข้ามเพศด้วยระบอบความจริง (regime of truth) เกี่ยวกับเรือนร่างภายใต้วาทกรรมทางการแพทย์ สะท้อนให้เห็นถึงการปกครองในโลกยุคสมัยใหม่ที่

มุ่งควบคุมจิตใจ/จิตวิญญาณของบุคคล (pastoral power) โดยมี “อำนาจทางการแพทย์” (medical power) ซึ่งเป็น “อำนาจชีวะ” หรือ “ชีวอำนาจ” (bio-power) ที่มุ่งกระทำต่อ “เรือนร่าง” (the body) และล้วงลึกไปถึงระดับ “จิตวิญญาณ” หรือ “จิตใต้สำนึก” ทำให้ปัจเจกแต่ละคนเกิดการควบคุมตนเองในระดับจุลภาค/รายละเอียดปลีกย่อย (micro power) ของกิจกรรมทั้งหมดในชีวิตประจำวัน โดยไม่จำเป็นต้องมีตัวตนของผู้บังคับ ร่างกายของปัจเจกบุคคลจึงกลายเป็น “ร่างกายใต้บงการ” ซึ่งถูกจัดการควบคุมและเชิดชักด้วยอำนาจทางการแพทย์ จนในที่สุดอาจทำให้ปัจเจกบุคคลสูญเสียความเป็นตัวของตัวเองไป (lose ourselves)

ปฏิบัติการเชิงอำนาจของสถาบันทางการแพทย์เป็นไปอย่างเข้มข้นมากยิ่งขึ้นในสถาบันทางการแพทย์ที่เป็น “โรงพยาบาลเอกชน” ซึ่งมีทุนเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สามารถสร้างเครือข่ายของเครื่องมือในระบอบปฏิบัติการทางอำนาจ โดยการแผ่ขยายอำนาจของวาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ไปในสื่อต่างๆ ทั้งสื่อดั้งเดิม สื่อกิจกรรม และสื่อใหม่ ส่วน “โรงพยาบาลรัฐ” แม้จะครอบครองทุนเศรษฐกิจไม่เทียบเท่าโรงพยาบาลเอกชน แต่การเป็น “โรงพยาบาลรัฐ” ที่มีขนาดใหญ่และมาตรฐานสูง ประกอบกับการเป็น “โรงเรียนแพทย์” ที่มีความเก่าแก่และมีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในประเทศไทย ทำให้สามารถนำทุนวัฒนธรรม (ความรู้ที่ผ่านการรับรองจากสถาบันที่มีคุณภาพ/ชื่อเสียง) ทุนสัญลักษณ์ (ชื่อเสียง/จุดเด่นของการเป็นโรงพยาบาลรัฐที่มีค่ารักษาพยาบาลไม่สูงมากนัก) และทุนสังคม (เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล) มาใช้สำหรับปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ โดยแผ่ขยายอำนาจของวาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ไปในสื่อต่างๆ เช่นเดียวกับโรงพยาบาลเอกชน

“ปฏิบัติการทางภาษา” ซึ่งเป็นปฏิบัติการสื่อสารที่สถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชนมีลักษณะร่วมกันคือ การใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย และการอ้างกฎหมายที่เกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศ ในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ สำหรับปฏิบัติการ

ทางภาษาที่มี “การใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” แสดงให้เห็นการนำความรู้ทางการแพทย์ของ “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ในสาขาต่างๆ มาสร้างเหตุผลที่ใช้อ้างอิงความชอบธรรมในการนำพาเรือนร่างชายข้ามเพศเข้าสู่กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ ทำให้อำนาจทางการแพทย์สามารถเข้าไปจัดการเรือนร่างชายข้ามเพศได้ ทั้งนี้ ภายใต้ปฏิบัติการทางภาษาที่มีการอ้างอิงเหตุผลชุดต่างๆ ของ “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ทำให้เห็นว่า “ความรู้ด้านจิตเวช/จิตวิทยา/จิตบำบัด” เป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้สร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจทางการแพทย์ โดยมี “จิตแพทย์” เป็นผู้ได้รับสิทธิ/อำนาจจากสถาบันทางการแพทย์ให้ทำหน้าที่ใช้ความรู้ดังกล่าวสร้างข้อบ่งชี้ทางการแพทย์ ซึ่งเป็นผลการประเมินทางจิตสังคม (psychological assessment) ที่ผ่านการวัดด้วยเครื่องมือวัดต่างๆ ได้แก่ แบบทดสอบ เกณฑ์การวินิจฉัยทางการแพทย์ และเกณฑ์ชี้วัดระดับความรุนแรงของภาวะเพศสภาพไม่ตรงกับเพศกำเนิด เครื่องมือวัดเหล่านี้จึงเป็น “เทคโนโลยีแห่งอำนาจ” (technology of power) ซึ่งใช้ในการจัดจำแนกประเภท (classifying practice) ของเรือนร่างที่จะเข้าสู่กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ และทำให้เพศวิถีและความรู้สึกต่อร่างกายชายข้ามเพศถูกทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

การสถาปนาบรรทัดฐานในการชี้วัดเพศวิถีรวมทั้งความรู้สึกต่อเพศที่เป็นอยู่ตามกรอบความรู้ด้านจิตเวช/จิตวิทยา/จิตบำบัดดังกล่าว เป็นปฏิบัติการเพื่อการแบ่งแยก (dividing practice) ที่ทำให้ปัจเจกบุคคลเกิดความรู้สึกแบ่งแยกภายในตนเองและแบ่งแยกจากคนอื่น ด้วยการเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของตนเข้ากับความรู้ทางการแพทย์ที่อยู่เบื้องหลังเครื่องมือวัดต่างๆ ส่งผลให้เรือนร่างชายข้ามเพศถูกแบ่งแยก (dividing) ออกจาก “กลุ่มคนปกติ” และกลายเป็น “ผู้ป่วย” ที่อยู่ในภาวะเพศสภาพไม่ตรงกับเพศกำเนิด (gender dysphoria: GD) หรือมีร่างกายไม่สอดคล้องกับจิตใจ ซึ่งต้องรักษาด้วยการทำศัลยกรรมเรือนร่าง เพื่อทำให้ชายข้ามเพศมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การตกอยู่ภายใต้ภาวะวินิจฉัยดังกล่าวทำให้เรือนร่างชายข้ามเพศกลายเป็นร่างที่อ่อนด้อยทางอำนาจ และถูกกักขังไว้ภายใต้วาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ซึ่งสร้างความชอบธรรมให้ “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ด้านต่างๆ เข้ามาจัดการเรือนร่างชายข้ามเพศ

นอกจากนี้ ภายใต้ปฏิบัติการทางภาษาที่มี “การใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” กับ “ชายข้ามเพศ” โดยที่ “ชายข้ามเพศ” ตกอยู่ในสถานะของการเป็นทั้ง “ผู้เลือก” และ “ยอมจำนน” ต่อสถานะ “คนไข้” หรือ “ผู้รับบริการ” ทางการแพทย์ ส่วน “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ซึ่งเปรียบเสมือน “ร่างทรง” (subjectification) หรือผู้สืบทอดอำนาจทางการแพทย์ มีสิทธิ/อำนาจเหนือเรือนร่างชายข้ามเพศ สามารถทำหน้าที่ตรวจวินิจฉัย บอกแนวทางการรักษา และจัดการร่างกายชายข้ามเพศด้วยอุปกรณ์และเทคโนโลยีทางการแพทย์ต่างๆ อย่างไรก็ตาม แม้การพึ่งพาทางการแพทย์จะทำให้ “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” มีอำนาจเหนือ “ชายข้ามเพศ” แต่จากการวิเคราะห์ปฏิบัติการทางภาษาที่มี “การใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ในสื่อของโรงพยาบาลรัฐทำให้เห็นว่า อำนาจทางการแพทย์ก็มีลักษณะที่ย้อนแย้ง ซึ่งมีทั้งการควบคุมและการเปิดโอกาสให้ชายข้ามเพศมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการจัดการร่างกายของตนร่วมกับแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้วยเช่นกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่า แม้โรงพยาบาลรัฐจะมุ่งให้ความสำคัญกับความรู้และบทบาทของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในการบริบาลสุขภาพเพื่อการยืนยันเพศเช่นเดียวกับโรงพยาบาลเอกชน โดยเน้นการรักษา “ร่างทางกายภาพ” ให้มีความสอดคล้องกับจิตใจ แต่ก็มีการ “รับฟัง” เสียงสะท้อนของ “คนไข้” ด้วย “จิตวิญญาณของการดูแล” (soul of care) ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญมากกว่า

ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางอำนาจของ “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ไม่ได้เป็นไปอย่างโดดเดี่ยว แต่ทำงานประสานกันเป็นเครือข่ายของอำนาจทางการแพทย์ ดังจะเห็นได้จากการร่วมมือกันระหว่าง “แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ” ทั้งด้านจิตเวช ด้านสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยา ด้านศัลยศาสตร์ และด้านอายุรศาสตร์ ที่ร่วมกันสร้างกรงเหล็ก (iron cage) ขังชายข้ามเพศไว้ภายใต้วาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ซึ่งสร้างระบอบความจริง (regime of truth) เกี่ยวกับเรือนร่างภายใต้วาทกรรมทางการแพทย์ขึ้นมาเป็นบรรทัดฐาน (normalization) ทำให้ชายข้ามเพศรู้สึกว่า การทำศัลยกรรมเรือนร่างเป็นเรื่องปกติ (normalized) ที่ช่วยให้พวกเขาสามารถเปลี่ยนร่างกายที่มีเพศสภาพเป็นหญิงที่เป็นอยู่ (being)

ให้กลายมาเป็น (becoming) ร่างกายที่มีเพศสภาพเป็นชายได้ ร่างกายที่ถูกปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพแล้วจะนำมาซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวยังเผยให้เห็นอำนาจวินัย (disciplinary power) ของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน ซึ่งลด/ลบความผูกพันที่มีต่อร่างกายและลดทอนความหมายของร่างกายชายข้ามเพศให้เป็นเพียง “วัตถุ” (object) หรือ “ชิ้นส่วน” ที่สามารถเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งนำไปสู่การลงทุนจ่ายเงินให้กับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศขั้นตอนต่างๆ เพื่อเปลี่ยนแปลงเรือนร่างให้มีเพศสภาพเป็นชายตามปรารถนา

สำหรับปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้ “ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย” แสดงให้เห็นการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศให้เป็นร่างแห่งการ “รักษา” ด้วยกระบวนการทางการแพทย์ โดยโรงพยาบาลเอกชนมีเทคนิคแห่งการใช้อำนาจทางการแพทย์ คือ การนำชายข้ามเพศผู้เป็นเจ้าของเรือนร่างที่ผ่านการรักษาเพื่อเปลี่ยนเพศครบทุกขั้นตอนมาปรากฏตัว (presence) เพื่อสร้างจินตนาการและความหวังให้แก่ผู้ที่ต้องการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย ทั้งยังทำให้การทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศดูเป็นเรื่องปกติ (normalized) ส่วนโรงพยาบาลรัฐซึ่งมีข้อจำกัดของการเป็น “โรงพยาบาลรัฐ” และ “โรงเรียนแพทย์” ทำให้ต้องมีการกำกับดูแลมาตรฐานและจริยธรรมแห่งวิชาชีพมากกว่าปกติ จึงทำให้การปรากฏตัวของชายข้ามเพศในสื่อของโรงพยาบาลรัฐอยู่ในรูปแบบของการรีวิวเกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่าง โดยชายข้ามเพศที่ผ่านการรักษาเพื่อเปลี่ยนเพศที่โรงพยาบาลรัฐ ซึ่งเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ของกลุ่มชายข้ามเพศ

ภายใต้ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นอำนาจของวาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ซึ่งทำให้ชายข้ามเพศที่ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมผลิตซ้ำเรือนร่างในแบบตัวเองโดยไม่รู้ตัว นอกจากนี้ ปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้ “ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการข้ามเพศจากหญิงเป็นชาย” ที่ปรากฏในสื่อของโรงพยาบาลเอกชนยังแสดงให้เห็นอำนาจ

ทางการแพทย์ที่ซึมซ่าน/แทรกซึมเข้าไปอยู่ในจิตใต้สำนึกของชายข้ามเพศ ทำให้เรือนร่างของชายข้ามเพศกลายเป็นร่างที่ “ว่านอนสอนง่าย” (docile bodies) ตกอยู่ภายใต้บงการของอำนาจและความรู้ทางการแพทย์ ซึ่งไม่เพียงแต่ลดทอนร่างกายปัจเจกบุคคลให้เป็นเพียงวัตถุเท่านั้น หากแต่ยังลด/ลบความผูกพันที่มีต่อร่างกายด้วย ดังนั้น แม้การเข้าสู่กระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศจะมีความเสี่ยงต่อชีวิต แต่ชายข้ามเพศก็เต็มใจที่จะทำเพื่อแลกกับเรือนร่างที่มี “ความเป็นชายสมบูรณ์แบบ” ซึ่งเป็นสิ่งที่คุ้มค่าและทำให้มีความสุข

ส่วนปฏิบัติการทางภาษาที่ใช้ “การอ้างกฎหมายที่เกี่ยวกับกลุ่มคนข้ามเพศ” แสดงให้เห็นการอ้างตัวบทกฎหมายต่างๆ ทั้งร่างกฎหมายสมรสเท่าเทียม ข้อบังคับแพทยสภาเกี่ยวกับการรักษาเพื่อเปลี่ยนเพศ และพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 เพื่อสร้างความหวังให้แก่ชายข้ามเพศในการได้รับสิทธิเช่นเดียวกับผู้ที่เป็น “เพศชาย” โดยกำเนิด ทั้งยังทำให้ชายข้ามเพศเชื่อมั่นในกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ ซึ่งกระทำโดยแพทย์ผู้เชี่ยวชาญที่ปฏิบัติต่อชายข้ามเพศอย่างเท่าเทียม ทั้งยังถูกกฎหมาย และมีมาตรฐานทางวิชาชีพของแพทย์รับรอง ทั้งนี้ ภายใต้ปฏิบัติการทางภาษาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นการทำงานประสานกันระหว่างอำนาจทางกฎหมายกับอำนาจทางการแพทย์เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ

จากการวิเคราะห์ “ปฏิบัติสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ” ในสื่อของสถาบันทางการแพทย์ ผู้วิจัยพบว่า สถาบันทางการแพทย์โดยเฉพาะโรงพยาบาลเอกชน มักใช้ “ปฏิบัติการทางภาษา” ที่แสดงให้เห็นถึงการเลือกเนื้อหาสาร (message selection) และการออกแบบการสื่อสารที่เน้นเฉพาะด้านที่ประสบความสำเร็จและด้านที่เป็นความหวัง (hopeful) ในการสร้างเรือนร่างชายข้ามเพศเท่านั้น โดยไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งข้อความและรูปภาพที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลว/ความเจ็บปวด (painful) ของเรือนร่างที่เกิดจากการเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศแต่อย่างใด ทั้งยังมีการนำเสนอความจริงเพียงบางส่วน ดังจะเห็นได้จากการใช้คำว่า “หัตถการ” (medical procedure) แทนคำว่า “ศัลยกรรม” (surgery) เพื่อลดทอนความซับซ้อนของ

การทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศทั้งขั้นตอนที่ใช้และไม่ใช้การผ่าตัดให้เป็นเพียงการทำหัตถการทางการแพทย์

การนำเสนอเนื้อหาด้วยวิธีการดังกล่าวอาจเป็นปฏิบัติการของอำนาจทางการแพทย์ที่ทำให้การทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศดูเป็นเรื่องปกติ (normalized) ที่ทำได้ง่ายและไม่เจ็บปวดมากนักเช่นเดียวกับการทำหัตถการความงาม ส่วนสถาบันทางการแพทย์ที่เป็นโรงพยาบาลรัฐ เนื่องจากการเป็นทั้ง “โรงพยาบาลรัฐ” และ “โรงเรียนแพทย์” ซึ่งทำให้ต้องมีการกำกับดูแลมาตรฐานและจริยธรรมแห่งวิชาชีพมากกว่าปกติ ดังนั้นการเลือกเนื้อหาสารและการออกแบบสื่อจึงสะท้อนความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในกระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศมากกว่าโรงพยาบาลเอกชน ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศ เช่น ผลของการเทคฮอร์โมนเพศชายต่อเต้านมผู้ชายข้ามเพศ ปัญหาผมร่วงในคนข้ามเพศ และความเสี่ยงที่จะมีแผลเป็นนูนหลังการผ่าตัด

6.3 เมื่อร่างชายข้ามเพศ (กลาย) เป็น “สนาม” แห่งการคัดง้างของอำนาจ

“เรือนร่างชายข้ามเพศ” เป็นเรือนร่างหนึ่งที่สาธิตให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านเรือนร่างธรรมชาติของเพศหญิงที่เป็นอยู่ (being) ให้กลายมาเป็น (becoming) เรือนร่างที่มีความเป็นชายอย่างสมบูรณ์ โดยเป็นการพยายามปฏิเสธวิธีคิดเรื่องเพศของสังคมที่เชื่อว่า เพศคือสิ่งที่เกิดมาเป็นตามธรรมชาติ (natural sex) ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ และท้าทายด้วยวิธีคิดเรื่องเพศที่เชื่อว่า เพศเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างได้ (constructed sex) ทั้งนี้ เนื่องจากชายข้ามเพศไม่สามารถเปลี่ยนผ่านเรือนร่างได้ด้วยตนเองโดยสมบูรณ์ พวกเขาจึงต้องอาศัยทุนวัฒนธรรมความรู้จากสถาบันทางการแพทย์มาร่วมสลักความหมายของเรือนร่างให้มีความเป็นชายตามปรารถนา

อย่างไรก็ตาม แม้อำนาจของสถาบันทางการแพทย์จะสร้างระบอบความจริง (regime of truth) เกี่ยวกับเรือนร่างภายใต้วาทกรรมการเปลี่ยนเพศสภาพด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ทำให้เรือนร่างที่มี “ความเป็นชายสมบูรณ์แบบ”

ด้วยกระบวนการทางการแพทย์ ทั้งการรักษาด้วยฮอร์โมนบำบัดและการทำศัลยกรรมตกแต่งและเสริมสร้าง กลายเป็นความหมายของเรือนร่างในอุดมคติ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคมชายข้ามเพศเป็นวงกว้าง (valorize) จนกระทั่งกลายเป็นความจริง (truth) ที่ถูกหลอมรวมลึกลงไปถึงระดับจิตไร้สำนึก (unconscious) ส่งผลให้อำนาจของสถาบันทางการแพทย์มีความชอบธรรมในการเข้าไปจัดการเรือนร่างของชายข้ามเพศ แต่อำนาจทางการแพทย์ (medical power) ก็ไม่สามารถครอบงำชายข้ามเพศได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเสมอไป

เรือนร่างชายข้ามเพศจึงกลายเป็น “สนาม” แห่งการคัดง้างระหว่างอำนาจความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งอธิบายตัวตนของชายข้ามเพศที่แปลงเพศ (transexual) จากหญิงเป็นชายภายใต้ชุดความรู้ที่เป็นระบบและมีสถาบันรองรับ กับอำนาจการเป็นผู้กระทำการ (agency) ของปัจเจกบุคคล ซึ่งพยายามต่อรองกับอำนาจความรู้ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญผ่านประสบการณ์ของตนเอง ทั้งนี้ ในการต่อรองกับอำนาจโครงสร้าง (structure) ที่เป็นสถาบันทางการแพทย์ สามารถใช้ยุทธวิธี (tactics) ที่หลากหลายเพื่อเพิ่มระดับการต่อรองให้มากขึ้น แต่การวิจัยนี้จะแสดงให้เห็นเฉพาะยุทธวิธี (tactics) ในการสื่อสาร ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการหนึ่งที่ใช้ต่อรองกับอำนาจของสถาบันทางการแพทย์

เมื่อพิจารณา “ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ” แสดงให้เห็นว่า ภายใต้ภาคปฏิบัติการ (practice) ในการสร้างและสื่อสารความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ ที่ทำให้ชายข้ามเพศกลายเป็นผู้กระทำการ (agency) ได้แก่ (1) จิตสำนึก (2) ตัวเลือก/ทางเลือก (option) และ (3) การลงมือปฏิบัติ โดยที่ “จิตสำนึก” เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีมาก่อนอีกสององค์ประกอบที่เหลือ ทั้งนี้ จิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในวันนี้หรือพรุ่งนี้ แต่เกิดจากการสั่งสม/สร้าง/หล่อหลอมจากเบ้าหลอมของสังคมและวัฒนธรรมตั้งแต่ช่วงวัยเด็ก รวมทั้งแวดวง (field) และสื่อต่างๆ ทั้งสื่อใหม่และสื่อบุคคล ซึ่งเป็นอีกเบ้าหลอมหนึ่งที่ใช้ในการหล่อหลอม “จิตสำนึก” ในการเป็นผู้กระทำการ (agency) เปลี่ยนแปลงเรือนร่างของชายข้ามเพศ ผ่านการสั่งสม

ทุนวัฒนธรรมความรู้เกี่ยวกับการข้ามเพศจากหญิงเป็นชายทั้งช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ผลจากการวิเคราะห์กระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึกกับการสร้างเรือนร่างของชายข้ามเพศ ยังทำให้เห็นว่า ชายข้ามเพศมีการต่อสู้เรื่องจิตสำนึกกับเรือนร่างตลอดชีวิตโดยเริ่มตั้งแต่ช่วงวัยเด็ก ซึ่งการต่อสู้ดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงการต่อสู้ในเชิงร่างกายเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้ในเชิงสัญญะ/ความหมายของความเป็นเพศหญิงที่ปรากฏผ่านร่างทางกายภาพ ดังจะเห็นได้จากการปฏิเสธสัญลักษณ์/สัญญะที่บ่งบอกถึงความเป็นเพศหญิงที่ปรากฏบนเรือนร่าง ได้แก่ “หน้าอก” และ “ประจำเดือน” และจัดการกับสิ่งเหล่านี้ด้วยทุนที่มีอยู่ในขณะนั้น

จากการวิเคราะห์ “ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ” ยังแสดงให้เห็นว่า “เงื่อนไขทางสังคม” (social condition) เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ภาคปฏิบัติการ (practice) ในการสร้างและสื่อสารความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศเกิดขึ้นได้ แม้ชายข้ามเพศจะมี “จิตสำนึก” และมี “ทุนเศรษฐกิจ” ที่เป็นตัวเลือก/ทางเลือก (option) ซึ่งนำไปสู่การลงมือปฏิบัติด้วยการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ แต่หากปราศจากเงื่อนไขเรื่อง “เวลา” ที่มากพอสำหรับการพักฟื้นร่างกายหลังจากผ่านการทำศัลยกรรมเรือนร่าง ก็ไม่อาจเข้าสู่กระบวนการทางการแพทย์ดังกล่าวได้ หรือหากชายข้ามเพศปราศจาก “ทุนร่างกาย” ที่ดี โดยมีโรคประจำตัว เช่น โรคเบาหวานหรือโรคไต ก็ไม่อาจเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศในขั้นตอนที่ต้องใช้การผ่าตัดได้เช่นกัน นอกจากนี้ ชายข้ามเพศยังต้องสร้างเงื่อนไขทางสังคมอื่นๆ ที่นำไปสู่ปฏิบัติการสร้างและสื่อสารเรือนร่าง เช่น การทำงานในแวดวงการขับเคลื่อนเรื่องความหลากหลายทางเพศ เพื่อนำทุนเศรษฐกิจที่ได้รับจากแหล่งทุนไปใช้สำหรับการทำศัลยกรรมเรือนร่างรวมทั้งการผลิตสื่อที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของชายข้ามเพศ

สำหรับยุทธวิธี (tactics) ต่างๆ ที่ชายข้ามเพศใช้ต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศทั้งช่วงก่อนและหลังเข้าสู่แวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ แสดงให้เห็นถึงการปะทะประสานกันระหว่าง

โครงสร้าง (structure) อันได้แก่ สถาบันทางการแพทย์ กับปัจเจกบุคคลผู้กระทำการ (agency) อันได้แก่ ชายข้ามเพศที่เป็นสมาชิกของแวดวง แม้ชายข้ามเพศจะอาศัยทุนความรู้ของสถาบันทางการแพทย์ เพื่อใช้ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชายด้วย “เทคโนโลยีทางการแพทย์” ขณะเดียวกัน ชายข้ามเพศส่วนหนึ่งก็ได้ปฏิเสธระบบวิธีคิดของการแพทย์ตะวันตกสมัยใหม่ ที่ให้ความหมายเรือนร่างพวกเขาว่าเป็นเพียง “หนูทดลอง” และ “วัตถุ” แห่งการศึกษาเรือนร่าง

นอกจากนี้ แม้ชายข้ามเพศส่วนหนึ่งในแวดวงจะยังคงเชื่อในระบบวิธีคิดเรื่องเพศแบบแบ่งเป็นสองขั้ว (dichotomy) หรือการข้ามจากหญิงไปเป็นชายสมบูรณ์แบบเท่านั้น แต่เนื่องจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เป็นผู้ที่ถูกหล่อหลอมจิตสำนึกกับเรือนร่างจากแวดวงการขับเคลื่อนเรื่องความหลากหลายทางเพศ ดังนั้น นอกจากพวกเขาจะปฏิเสธโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีที่ถูกหล่อหลอมโดยสถาบันทางการแพทย์ ซึ่งกำหนดให้ชายข้ามเพศมีเรือนร่างที่เป็นชายในแบบที่แพทย์ต้องการแล้ว พวกเขายังตั้งคำถาม/ต่อรองกับระบบวิธีคิดเรื่องเพศแบบแบ่งเป็นสองขั้ว (dichotomy) โดยแสดงให้เห็นว่า แม้มนุษย์เราจะมีเพศกำเนิดบางแบบ แต่ก็สามารถจัดการรื้อสร้างร่างกายได้ตามความปรารถนา โดยที่ลักษณะความเป็นชายของชายข้ามเพศมีความแตกต่างในเชิงระดับ (difference in degree) ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นชายสมบูรณ์แบบเสมอไป วิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศที่สลายขั้วของการแบ่งเพศดังกล่าว สะท้อนให้เห็นโฉมหน้าของการศึกษาเรื่องเพศ (gender studies) ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ซึ่งอิงกับความคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralism) มากขึ้น แตกต่างจากการศึกษาเรื่องเพศในยุคก่อนหน้าที่ยังคงยึดโยงกับการแบ่งเพศออกเป็นสองขั้วอย่างชัดเจน ดังเช่นการศึกษาเรื่องเพศในแนวทางของสตรีนิยม (feminism) ในช่วงคลื่นลูกที่หนึ่งและสอง ทั้งนี้ การสั่งสม “ทุนวัฒนธรรม” ที่เป็นความรู้ทางการแพทย์เกี่ยวกับการข้ามเพศ ซึ่งมาจากการสังเกตด้วยตนเองและจากการสอบถามบุคคลที่นอกเหนือไปจากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ เป็นยุทธวิธีที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ชายข้ามเพศใช้ในการปฏิเสธโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีที่ถูก

หล่อหลอมโดยสถาบันทางการแพทย์ ซึ่งยุทธวิธีดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นการต่อรองอำนาจในการผูกขาดความรู้ของสถาบันทางการแพทย์ที่นำไปสู่การพึ่งพาแพทย์ โดยการทำให้คนกลุ่มต่างๆ เข้าถึงความรู้ทางการแพทย์ได้เองโดยตรง

จากการวิเคราะห์ “ยุทธวิธีต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ” ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ระดับของการเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านร่างกายด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์ แปรผันกับระดับของการต่อรองในการสร้างความหมายเรือนร่างของชายข้ามเพศ ยิ่งชายข้ามเพศเข้าใกล้เขตกดทับของอำนาจความรู้ทางการแพทย์ ยิ่งต้องใช้ยุทธวิธี (tactics) ต่างๆ ต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากชายข้ามเพศที่เทคฮอร์โมนเพศชายเข้าสู่ร่างกาย และได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนเพศครบทุกขั้นตอนทั้งการทำศัลยกรรมส่วนบนและส่วนล่าง ซึ่งนอกจากจะมี “ราคา” ที่ต้องจ่ายหลายอย่างทั้งราคาที่เป็น “ทุนเศรษฐกิจ” และราคาที่เป็น “ผลกระทบ” ที่เกิดขึ้นกับร่างกายและการใช้ชีวิตหลังเปลี่ยนแปลงเรือนร่างแล้ว พวกเขายังต้องสั่งสม “ทุนวัฒนธรรม” ที่เป็นความรู้เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างและความรู้ที่ใช้สำหรับการดูแลร่างกายตนเอง เพื่อนำไปใช้ต่อรองกับอำนาจความรู้ทางการแพทย์ด้วย ซึ่งความรู้ดังกล่าวได้มาจากการค้นหาข้อมูลผ่านสื่อใหม่และสื่อบุคคล รวมทั้งการเรียนรู้ผ่านการสังเกตร่างกายตนเอง

ในขณะเดียวกัน ความลื่นไหลของการกำหนดความหมายเรือนร่างชายข้ามเพศที่สะท้อนผ่านยุทธวิธีต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างที่เกิดขึ้นดังกล่าว ยังแสดงให้เห็นการหลอมรวมและไม่หยุดนิ่งของวาทกรรมหลักทางการแพทย์ ซึ่งประกอบด้วย 3 จังหวะ โดยสองจังหวะแรกสะท้อนผ่านปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศโดยสถาบันทางการแพทย์ประกอบด้วย **จังหวะที่หนึ่ง**คือกระบวนการ objectification หรือการทำให้ชายข้ามเพศกลายเป็นกรรม หรือเป็น “วัตถุ” (object) ที่ถูกจัดการด้วยอำนาจทางการแพทย์ ทั้งการเป็น “หนูทดลอง” หรือ “วัตถุแห่งการศึกษาเรือนร่าง” ส่วน**จังหวะที่สอง**คือการกีดกัน (exclusion) ชายข้ามเพศออกจาก “กลุ่มคนปกติ” และกลายเป็น “ผู้ป่วย” ที่อยู่ในภาวะเพศสภาพไม่ตรงกับเพศ

กำเนิด (gender dysphoria: GD) หรือมีร่างกายไม่สอดคล้องกับจิตใจ แล้วหลอมรวม (inclusion) ชายข้ามเพศเข้ากับกลุ่มผู้ที่เป็นเพศชายโดยกำเนิดอีกครั้งหนึ่ง ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยที่ “ความเป็นชายสมบูรณ์แบบ” จะอยู่ลำดับชั้นบนสุด (hegemonic masculinity) และกลายเป็นมาตรฐานของแวดวง การจัดลำดับชั้นของรูปแบบความเป็นชายภายใต้แนวคิดความเป็นชายที่มีอำนาจนำดังกล่าว ส่งผลให้เกิด “อภิสิทธิ์แห่งความกลมกลืน” (passing privilege) โดยที่ชายข้ามเพศที่มีทุนเศรษฐกิจในการเข้าถึงการรักษาด้วยกระบวนการทางการแพทย์มากกว่า จะได้รับการยอมรับและมองเห็นอย่างเข้าใจได้ง่ายกว่าผู้ที่มีเรือนร่างครึ่งๆ กลางๆ ไม่ “เนียน” ไปกับเรือนร่างต้นแบบที่เป็นเพศชาย

สำหรับ**จังหวะที่สาม**สะท้อนผ่านปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างโดยชายข้ามเพศที่เป็นสมาชิกในแวดวง ซึ่งสร้างกระบวนการ subjectification โดยการปฏิเสธโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับร่างกายและเพศวิถีที่ถูกกำหนดโดยสถาบันทางการแพทย์ เช่น การหันมาฉีดฮอร์โมนเพศชายด้วยตนเองเพื่อให้ได้เรือนร่างต่างจากที่แพทย์กำหนด ซึ่งต้องใช้ทั้งทุนเศรษฐกิจและทุนวัฒนธรรมความรู้ รวมทั้งจิตสำนึกในการเป็นผู้กระทำการ (agency) เปลี่ยนผ่านเรือนร่างให้มีเพศสภาพเป็นชายในแบบที่ตนต้องการ (transgender for itself) ทั้งนี้ แม้การปฏิเสธโครงสร้างวิธีคิดดังกล่าวจะยังไม่ได้หลุดพ้นไปจากวาทกรรมหลักทางแพทย์ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความมีอิสระของชายข้ามเพศในการขยับกรอบวิธีคิดเกี่ยวกับร่างกายและเพศวิถีของสถาบันทางการแพทย์ให้ออกไปกว้างกว่าเดิม

ภายใต้การคัดง้างระหว่างอำนาจของโครงสร้างกับอำนาจของปัจเจกบุคคลผู้กระทำการที่เกิดขึ้น ยังแสดงให้เห็นยุทธวิธีการต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่าง ซึ่งชายข้ามเพศจะมีการประเมินผลประโยชน์สูงสุดที่เกิดกับตนเอง หากการต่อรองครั้งนี้ประเมินแล้วว่าได้ผลประโยชน์มากพอ พวกเขาก็อาจยอมรับอำนาจของสถาบันทางการแพทย์ด้วยการทำศัลยกรรมเรือนร่างตามที่แพทย์กำหนด แต่หากการต่อรองครั้งนี้ประเมินแล้วว่าสุ่มเสี่ยงที่

จะขาดทุน พวกเขาก็อาจปฏิเสธหรือต่อรองกับอำนาจของสถาบันทางการแพทย์ด้วยการทำศัลยกรรมเรือนร่างในแบบที่ตนต้องการ ทั้งนี้ แม้ชายข้ามเพศมีสิทธิ/อำนาจที่จะเลือกเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างในบางขั้นตอนได้อย่างอิสระ เช่น การเข้าสู่ขั้นตอนการเทคฮอร์โมนเพศชาย และการผ่าตัดหน้าอก แต่ความอิสระนั้นก็มี “ทุนเศรษฐกิจ” เป็นเงื่อนไขสำคัญในการวางแผน/ตัดสินใจเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างในขั้นตอนนั้นๆ ซึ่งทำให้ชายข้ามเพศส่วนใหญ่เลือกเข้าสู่ขั้นตอนการเทคฮอร์โมนเพศชายเป็นอันดับแรก เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าขั้นตอนที่ต้องใช้การผ่าตัด นอกจากนี้ ภายใต้การคัดง้างดังกล่าวยังแสดงให้เห็นความร่วมมือที่ซับซ้อนบางอย่างระหว่างสถาบันทางการแพทย์กับกลุ่มชายข้ามเพศ เพื่อให้มีช่องว่างในการนำไปสู่การต่อสู้ ต่อรองเรื่องอัตลักษณ์ทางเพศ เช่น การร่วมมือกันสร้างภาวะวินิจฉัยการมีเพศสภาพไม่ตรงกับเพศกำเนิด (gender dysphoria: GD) หรือมีร่างกายไม่สอดคล้องกับจิตใจ เพื่อเปิดทางในการนำพาเรือนร่างเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การให้ความหมายต่อเรือนร่างของตนเองที่ต่างกันจะส่งผลต่อระดับการเป็นปัจเจกบุคคลผู้กระทำการ (agency) ที่ต่างกันไปด้วย กล่าวคือ ชายข้ามเพศที่นิยามอัตลักษณ์ทางเพศโดยยึดโยงกับกรอบคิดที่แบ่งเพศออกเป็นคู่ตรงข้าม (binary opposition) คือเพศชายกับเพศหญิงเท่านั้น จะมีแนวโน้มในการกระทำการเปลี่ยนแปลงเรือนร่างและการแสดงออกทางเพศ (gender expression) ให้มีความเป็นชายสมบูรณ์แบบมากกว่าผู้ที่เชื่อว่าอัตลักษณ์ของชายข้ามเพศมีความซับซ้อนและมีความแตกต่างในเชิงระดับ (difference in degree) ทั้งนี้ การไม่ยึดติดกับกรอบคิดเรื่องเพศแบบคู่ตรงข้ามดังกล่าว อาจเป็นผลมาจากระบบโน้มเอียงหรือ habitus ที่ชายข้ามเพศถูกกำหนด/ปลูกฝังจากสถาบันครอบครัวตั้งแต่ช่วงวัยเด็ก ซึ่งในบางครอบครัวมีการเปิดโอกาสให้ชายข้ามเพศได้ทำกิจกรรมหรือมีบุคลิกลักษณะที่ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับเพศกำเนิด ทั้งยังมีความยืดหยุ่นในเรื่องบทบาทหน้าที่ตามเพศสภาพ เช่น ผู้ชายสามารถพูดคำลงท้ายและทำงานบ้านในแบบผู้หญิงได้

นอกจากนี้ แม้ชายข้ามเพศในกลุ่มช่วงวัยต่างๆ ที่ปรากฏในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งมีทั้ง Generation X, Generation Y และ Generation Z จะเผชิญกับอำนาจของโครงสร้างไม่ต่างกัน แต่ชายข้ามเพศที่อยู่ใน Generation Y จะเป็นกลุ่มที่ปะทะกับอำนาจโครงสร้างค่อนข้างมาก เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่เติบโตท่ามกลางบริบททางสังคมที่อยู่กึ่งกลางระหว่างยุคของการถูกกดขี่อย่างหนักและยุคแห่งการยอมรับที่เพิ่มขึ้น ทำให้พวกเขามีความคาดหวังที่สูงขึ้นในเรื่องการได้รับการยอมรับในอัตลักษณ์/ตัวตนทางเพศจากคนในสังคม ซึ่งอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชายข้ามเพศ Generation Y ที่อยู่ในวัยแรงงานต้องพยายามสั่งสมทุนเศรษฐกิจ เพื่อนำพาตนเองเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

หลังจากเปลี่ยนผ่านเรือนร่างจากหญิงไปสู่ชายด้วยกระบวนการทางการแพทย์แล้ว ชายข้ามเพศได้สร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการรื้อถอน/รื้อสร้างความหมายของเรือนร่างด้วย “ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ” ผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อใหม่ สื่อดั้งเดิม รวมทั้งการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างผ่านพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้บุคคลในสังคมได้รับรู้ความหมายของเรือนร่างอันหลากหลายของพวกเขา จากการวิเคราะห์ปฏิบัติการสื่อสารดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่า คุณลักษณะของสื่อแต่ละประเภทมีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความชอบธรรมให้กับร่างที่ผ่านการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

กรณีของ**สื่อใหม่** นอกจากจะทำหน้าที่ในการผลิตความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศแล้ว ยังมีอำนาจในการแพร่กระจายความหมาย (distribution) ของเรือนร่างชายข้ามเพศออกไปในวงกว้างอีกด้วย ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แม้การโพสต์รูประหว่าง/หลังกระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างเพื่อการข้ามเพศทำให้อำนาจของสถาบันทางการแพทย์ถูกฟอกขาวจนเนียนแล้วหายไปจากกระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ แต่แท้จริงแล้ว อำนาจเหล่านั้นยังคงดำรงอยู่และซึมซ่าน/แทรกซึมเข้าไปอยู่ในร่างกายชายข้ามเพศ ซึ่งเป็นที่รองรับการใช้อำนาจ (bio-power) ดังจะเห็นได้จากภาพของร่างกายชายข้ามเพศที่ถูกจัดการ (manipulated) ด้วยอำนาจและความรู้ทางการแพทย์อย่างเข้มข้นผ่านการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ

ส่วน**สื่อดั้งเดิม**ที่เป็นหนังสือ “การ์ตูน” สำหรับเด็ก และ “หนังสือที่บันทึกเรื่องราวชีวิตของชายข้ามเพศ” ได้สร้างความชอบธรรมต่อร่างที่ผ่านการทำศัลยกรรมของชายข้ามเพศ เนื่องจากเป็นการนำเสนอเนื้อหาที่ถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงของชายข้ามเพศ ซึ่งแสดงให้เห็นการก่อรูปของจิตสำนึกที่มีต่อเรือนร่างของชายข้ามเพศตั้งแต่ช่วงวัยเด็ก และการเข้าสู่กระบวนการทางการแพทย์ในขั้นตอนต่างๆ เพื่อเปลี่ยนแปลงเรือนร่าง ทั้งยังทำให้ผู้อ่านเห็นความซับซ้อนในการนิยามตัวตนของชายข้ามเพศ ซึ่งไม่ได้ยึดโยงความเป็นชายอย่างสุดโต่งตามโครงสร้างวิธีคิดแบบแบ่งเป็นสองขั้ว (dichotomy) คือการข้ามจากหญิงไปเป็นชายสมบูรณ์แบบ ทั้งนี้ การเลือก “เด็ก” เป็นกลุ่มเป้าหมายสำหรับปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศผ่านพื้นที่ของหนังสือการ์ตูน ถือเป็นกลวิธีที่ทำให้การมีสำนึกของความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงเรือนร่างธรรมชาติของเพศหญิงที่เป็นอยู่ (being) ให้กลายมาเป็น (becoming) เรือนร่างที่มีความเป็นชายอย่างสมบูรณ์ เป็น “ความปกติ” (normalization) ที่สามารถเกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็ก โดยที่ยังไม่ต้องมีตัวเลือก/ทางเลือก (option) ในการเปลี่ยนแปลงเรือนร่างแต่อย่างใด

การสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างผ่านพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ การเดินขบวนรณรงค์ โดยใช้เรือนร่างของชายข้ามเพศเป็นพื้นที่สำหรับปฏิบัติการสื่อสารในการสร้างความหมายของเรือนร่าง ปฏิบัติการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “การถอดเสื้อ” ของชายข้ามเพศเป็นการต่อสู้ที่เข้มข้น แม้ด้านหนึ่ง “การถอดเสื้อ” โชว์เรือนร่างดังกล่าวจะเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ เพื่อให้คนในสังคมได้รับรู้ถึงตัวตนของพวกเขาผ่านรอยแผลเป็นที่ปรากฏบนเรือนร่าง ขณะเดียวกันก็เป็นการนำ “วัฒนธรรมบุรุษเพศ” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายเพื่อท้าทายโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับร่างกายและเพศวิถีของสังคมไทย ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่เป็นเพศหญิงโดยกำเนิดต้องปิดบังหน้าอกให้มิดชิดและห้ามถอดเสื้อในพื้นที่สาธารณะ ส่วนการใช้สื่อกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ ทั้งการเล่นบอร์ดเกมชายข้ามเพศ และการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายชายข้ามเพศ แสดงให้เห็นถึงการนำสื่อต่างๆ มาช่วยสร้างการรับรู้เกี่ยวกับ

ชีวิตและตัวตนของชายข้ามเพศ ผ่านการทดลองสวมบทบาทเป็นชายข้ามเพศในการเล่นบอร์ดเกม และการชมนิทรรศการภาพถ่ายชายข้ามเพศ ซึ่งช่วยยกระดับคุณค่าทางศิลปะ/สุนทรียะต่อร่างกายที่ผ่านการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ทั้งยังสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศให้เป็นเพียง “บุคคลธรรมดา” คนหนึ่งที่ไม่ต่างจากบุคคลที่มีเพศกำเนิดชายในสังคม

จากการอภิปรายผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการกลายมาเป็น (becoming) ของเรือนร่างชายข้ามเพศในมิติต่างๆ ทั้งร่างที่กลายเป็น “ทุน” หรือร่างที่เป็น “พื้นที่” สำหรับภาคปฏิบัติการเชิงอำนาจของสถาบันทางการแพทย์ และเป็น “สนาม” แห่งการคัดง้างของอำนาจ ซึ่งทำให้เห็นว่า ร่างกายชายข้ามเพศไม่ได้เป็น “ร่างในเชิงวัตถุ” ที่หยุดนิ่ง และถูกจัดการด้วยโครงสร้างและกลไกของสังคมเท่านั้น แต่เป็น “ร่างในเชิงอำนาจ” หรือ “ร่างทางวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นสมรภูมิการแข่งขันช่วงชิงทุนวัฒนธรรมที่เป็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีอย่างเข้มข้น และมีการปะทะกันเป็นระลอกระหว่างอำนาจของโครงสร้าง (structure) กับอำนาจของปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้กระทำการ (agency) ปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ จึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคลในยุคสังคมสมัยใหม่ ซึ่งไม่ได้มีลักษณะแบ่งออกเป็นสองขั้ว (dualistic) แต่เป็นความสัมพันธ์ที่มีความซับซ้อนมากขึ้นและต่างกำหนดซึ่งกันและกัน

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะต่อผู้เกี่ยวข้อง

7.1.1 ข้อเสนอแนะต่อสถาบันทางการแพทย์ที่ให้บริการสุขภาพเพื่อการยืนยันเพศสำหรับชายข้ามเพศ

จากการวิเคราะห์ตัวบทที่เป็นสื่อโฆษณาและเนื้อหาเกี่ยวกับศัลยกรรมข้ามเพศจากหญิงเป็นชายที่เผยแพร่ผ่านสื่อดั้งเดิมและสื่อใหม่ของสถาบันทางการแพทย์ทั้งรัฐและเอกชน ประกอบกับการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก

การเข้าร่วมงานเสวนาและคลิปวิดีโอบันทึกงานสัมมนาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ รวมทั้งการไลฟ์ (live) และคลิปวิดีโอขนาดสั้นในแอปพลิเคชันติ๊กต็อก (TikTok) ที่มีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญมาแนะนำข้อควรรู้เกี่ยวกับการรักษาเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนต่างๆ ทำให้เห็นว่า การสื่อสารข้อมูลที่เป็นความรู้เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศโดยเฉพาะโรงพยาบาลเอกชน จะมีการออกแบบการสื่อสารที่นำเสนอเฉพาะด้านที่ประสบความสำเร็จและด้านที่เป็นความหวัง (hopeful) ในการสร้างเรือนร่างชายข้ามเพศเท่านั้น โดยไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งข้อความและรูปภาพ ที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลว/ความเจ็บปวด (painful) ของเรือนร่างที่เกิดจากการเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศแต่อย่างใด ทั้งยังมีการนำเสนอความจริงเพียงบางส่วนดังจะเห็นได้จากการใช้คำว่า “หัตถการ” (medical procedure) แทนคำว่า “ศัลยกรรม” (surgery) เพื่อลดทอนความซับซ้อนของการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศทั้งขั้นตอนที่ใช้และไม่ใช้การผ่าตัดให้เป็นเพียงการทำหัตถการทางการแพทย์

ทั้งนี้ ในความเป็นจริงแล้ว การเข้าสู่กระบวนการบริบาลสุขภาพเพื่อการยืนยันเพศสภาพ ทั้งการให้ยาและการผ่าตัดเพื่อการยืนยันเพศสภาพล้วนมีความเสี่ยงต่อสุขภาวะของชายข้ามเพศ ทั้งสุขภาวะทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณหรือปัญญา ดังนั้น สถาบันทางการแพทย์ที่ให้บริการสุขภาพเพื่อการยืนยันเพศสำหรับชายข้ามเพศ จึงควรนำเสนอข้อมูลที่เป็นความรู้เกี่ยวกับการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศอย่างรอบด้าน โดยสะท้อนภาพความเป็นจริงของเรือนร่างชายข้ามเพศที่ผ่านกระบวนการบริบาลสุขภาพเพื่อการยืนยันเพศสภาพทั้งด้านที่เป็นความหวังและด้านที่ล้มเหลว/เจ็บปวด เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจให้แก่ผู้ที่ต้องการเข้ามาสู่แวดวงการทำศัลกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นสมาชิกในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ทำให้เห็นว่า ชายข้ามเพศบางส่วนที่ปฏิเสธโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับเรือนร่างและเพศวิถีที่ถูกหล่อหลอมโดยสถาบันทางการแพทย์ ได้ออกจากกระบวนการรักษาเพื่อการข้ามเพศในขั้นตอนการ

เทคฮอร์โมนเพศชาย เนื่องจากเห็นว่า สถาบันทางการแพทย์มักมองพวกเขาเป็น “หนูทดลอง” หรือ “วัตถุ” (object) แห่งการศึกษาเรือนร่าง อีกทั้งยังมีทัศนะต่อแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในเชิงลบ โดยมองว่าเป็นผู้ที่เชื่อมั่นในความรู้ทางการแพทย์จนละเลยเสียงสะท้อนที่บอกถึงความต้องการหรือสิ่งที่เกิดขึ้นกับร่างกายพวกเขา ดังนั้น แพทย์ผู้เชี่ยวชาญที่อยู่ในสถาบันทางการแพทย์ต่างๆ ที่ให้บริการสุขภาพเพื่อการยืนยันเพศสำหรับชายข้ามเพศ จึงควรมี “จิตวิญญาณของการดูแล” (soul of care) โดยมองผู้ที่มาขอรับบริบาลสุขภาพเพื่อการยืนยันเพศสภาพเป็น “มนุษย์” คนหนึ่ง และรับฟังเสียงของพวกเขาด้วยความใส่ใจ เพื่อให้การบริบาลสุขภาพเพื่อการยืนยันเพศสภาพมีความสอดคล้องและตรงตามความต้องการของชายข้ามเพศมากขึ้น ทั้งยังทำให้ความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศมีความหลากหลาย และไม่ได้ถูกจำกัดอยู่ภายใต้วิธีคิดแบบแบ่งเป็นสองขั้ว (dichotomy) คือการข้ามจากหญิงไปเป็นชายสมบูรณ์แบบเท่านั้น

7.1.2 ข้อเสนอแนะต่อชุมชนของชายข้ามเพศ

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในการปลดปล่อยเสียงของ “ชายข้ามเพศ” ที่ถูกกดหรือพรางไว้ใต้อำนาจของโครงสร้าง (structure) ที่เป็นสถาบันทางการแพทย์ ซึ่งเผยให้เห็นปัญหาที่ชายข้ามเพศต้องเผชิญทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งปัญหาด้านสุขภาวะอันเกิดจากการเข้าสู่กระบวนการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ผลการศึกษาที่ได้จากการวิจัยนี้จึงอาจเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งที่ใช้ในการขับเคลื่อนนโยบายด้านสุขภาวะ ทำให้กลุ่มชายข้ามเพศสามารถเข้าถึงระบบบริการสุขภาพได้อย่างเท่าเทียมมากขึ้น และเกิดการพัฒนาระบบการแพทย์ในการดูแลสุขภาพของกลุ่มชายข้ามเพศให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ในการขับเคลื่อนดังกล่าวควรรวบรวมเสียงของชายข้ามเพศที่มีความหลากหลายของชุดประสบการณ์ เพื่อทำให้ความรู้ที่สะท้อนมาจากประสบการณ์อันหลากหลายของเรือนร่างกลายเป็นวาทกรรมที่ต่อต้าน (counter discourse) อำนาจของโครงสร้างได้ สำหรับการสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและตัวตนของชายข้ามเพศ นอกจากจะใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชนชายข้ามเพศทั้งสื่อใหม่ สื่อดั้งเดิม รวมทั้งการสื่อสารผ่านพื้นที่สาธารณะแล้ว ควร

ร่วมมือกับสื่อมวลชนกระแสหลักให้มากขึ้น เพื่อให้ความหมายอันหลากหลายของเรือนร่างชายข้ามเพศในชุมชนถูกสื่อสารไปในวงกว้างมากขึ้น

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงปฏิบัติการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายของเรือนร่างในแวดวงการทำศัลยกรรมเรือนร่างชายข้ามเพศ ซึ่งเผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคลในยุคสังคมสมัยใหม่ ที่มีการปะทะประสานกันระหว่างอำนาจของโครงสร้าง (structure) กับอำนาจของปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้กระทำการ (agency) ซึ่งยังคงเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (dynamic) ตลอดเวลา ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไปจึงอาจนำปฏิบัติการทางอำนาจดังกล่าวไปส่องสะท้อนภาคปฏิบัติการของโครงสร้างและปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นในแวดวงหรือปริมณฑลอื่นๆ เช่น กลุ่มแฟนดอม (fandom) กลุ่มของผู้เล่นเกม และผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศกลุ่มอื่นๆ

นอกจากนี้ เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ศึกษาปฏิบัติการสื่อสารเพื่อต่อรองในการสร้างความหมายของเรือนร่างชายข้ามเพศ โดยสะท้อนมาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในแวดวงการขับเคลื่อนเรื่องความหลากหลายทางเพศ ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไปจึงควรขยายขอบเขตของการศึกษาไปยังชายข้ามเพศที่มีความหลากหลายทั้งช่วงวัย และสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กชกร ศิริบุตร และคณะ (2564), "การศัลยกรรมความงามในมิติพุทธ", *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, 21(1): 181-192.

กนกนภัส ตั้งใจไว้ศักดิ์ และชิณโสณ์ วิสิฐนิธิกิจา (2561), "กระบวนการตัดสินใจเลือกทำศัลยกรรมตกแต่งเสริมจมูกด้วยซิลิโคนแมนทีส ในเขตกรุงเทพมหานคร", *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 11(1): 52-64.

กนกพร อริยา (2561), *การศึกษาความต้องการพื้นฐานของผู้ชายข้ามเพศในประเทศไทย*, วิทยานิพนธ์ปริญญาสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

กัญชรส สุขลิ้ม และคณะ (2563), "การเสริมสร้างกระบวนการตัดสินใจการทำศัลยกรรมความงามของสตรี โดยหลักพุทธสันติวิธี", *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 8: S226-S238.

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551), *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

ขวัญชนก อยู่สำราญ (2560), *ชีวิตการทำงานและการจัดการร่างกายของพนักงานต้อนรับหญิงบนเครื่องบิน (แอร์โฮสเตส)*, รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคล ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จริยา ทรัพย์ชาตอนันต์ (2548), *ความหมายและการสร้างร่างกายในการเรียนบัลเล่ย์ในสังคมไทย*, วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชริตา ปรมะธนวัตน์ (2559), "อิทธิพลสื่อกับค่านิยมสวยด้วยแพทย์: ความงามแบบธรรมชาติที่บิดเบือนความเป็นจริง", *วารสารการสื่อสารและการจัดการ นิด้า*, 2(1): 153-168.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2560), *บทแนะนำสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม (Introducing Poststructuralism)*, กรุงเทพฯ: สมมติ.

ณัฐฐาภณิตา รพีพงษ์พัฒนา (2561), "อิทธิพลของช่องทางออนไลน์ ต่อการจูงใจให้ผู้บริโภคตัดสินใจทำศัลยกรรมความงาม", *วารสารวิชาการสถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิค*, 4(1): 231-240.

ธนัชชา ศรีชุมพล และบุญญรัตน์ สัมพันธ์วัฒนชัย (2561), "ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจทำศัลยกรรมเสริมความงามของผู้ใช้บริการชาวไทยที่อยู่ในเจเนอเรชัน X และเจเนอเรชัน Y ในเขตกรุงเทพมหานคร", *วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ*, 28(2): 107-116.

ธิดารัตน์ ประเสริฐสังข์ และสอาด บรรเจิดฤทธิ์ (2564), "คุณภาพการให้บริการและส่วนประสมการตลาดบริการของคลินิกศัลยกรรมตกแต่งและความงามที่มีผลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ กรณีศึกษาคลินิกศัลยกรรมตกแต่งและความงาม จังหวัดชลบุรี", *วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 8(1): 593-607.

นิติพงษ์ กุประดิษฐ์ และคณะ (2565), “ศัลยกรรมตกแต่งเสริมความงามในมุมมองจริยศาสตร์”, *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 13(2): 34-43.

ปิแอร์ บูร์ดิเยอ (2550), *เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์*, แปลโดย ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, กรุงเทพฯ: คบไฟ.

ปุณฑริกา รวิกุล และวิเชียร ลัทธิพงศ์พันธ์ (2562), “เนื้อหาสารกับกระบวนการแสวงหาความรู้ของผู้รับบริการในอุตสาหกรรมบริการศัลยกรรมเพื่อการข้ามเพศประเทศไทย”, *วารสารนิเทศศาสตรปริทัศน์*, 23(2): 162-177.

พิชญาภา คัจฉานุช (2558), *การสั่งสมทุนร่างกายของผู้หญิงเพาะกายและการสื่อสารทุนร่างกายผ่านสื่อใหม่*, วิทยานิพนธ์ปริญญาวารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พรทิพย์ เนติภารัตนกุล (2550), *การตัดมดลูก: อำนาจแพทย์ต่อร่างกายผู้หญิง*, วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พรรัตน์ ชาญชวณิชย์ และคณะ (2564), “กลยุทธ์การตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจกลับมาใช้บริการคลินิกศัลยกรรมเสริมความงามในเขตกรุงเทพมหานคร”, *วารสารบัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*, 14(1): 61-81.

มณฑาทิพย์ ชัยเปรม (2540), *ปัจจัยทางจิต-สังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้ชายที่มีความผิดปกติของเอกลักษณ์ทางเพศซึ่งได้รับการผ่าตัดแปลงเพศ*, วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตร-มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รุ่งนภา เทพภาพ (2549), *คนเร่ขายสมุนไพร: ประสบการณ์ชีวิตและกระบวนการสร้าง “ร่าง”*, วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรรณศิริ กางกั้น และวิไลวรรณ จงวิไลเกษม (2561), “มายาคติหน้าอกในสาวพริตตี้กับธุรกิจความงาม”, *วารสารนิเทศศาสตร์*, 37(1): 86-97.

วัชราภรณ์ เจริญพร และปวีณา คำพุกกะ (2557), “อิทธิพลของสื่อ ความภาคภูมิใจในตนเอง และภาพลักษณ์ร่างกาย ที่มีผลต่อการยอมรับการทำศัลยกรรมความงาม”, *วารสารบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 3(5): 1-17.

ศุทธา มั่นคง (2564), *ปัจจัยสภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อความเป็นส่วนตัวของผู้ชายข้ามเพศในห้องน้ำสาธารณะตามห้างสรรพสินค้า*, วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหา-บัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการออกแบบภายใน มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

สายพิณ ศุพุทธมงคล และคณะ (2541), “สำรวจทฤษฎี ‘ร่างกาย’”, ใน ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล (บ.ก.), *เผยร่าง-พรางกาย: ทดลองมองร่างกายในศาสนา ปรัชญาการเมือง ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และมานุษยวิทยา*, กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต (2553), *แนวความคิดฮาบิทัสของ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ กับทฤษฎีทางมานุษยวิทยา*, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

สุพิชชา จุลีณา จีมีโน่ (2558), *The Body Project: กระบวนการสร้างร่างกายด้วยกีฬามวยไทย กรณีศึกษา Cardio Boxing Gym Ratchaburi*, รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคล ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุวัจนี เพชรรัตน์ และคณะ (2565), "ปัจจัยทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อเจตคติในการทำศัลยกรรมเสริมความงามบนใบหน้าของนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา จังหวัดสงขลา", *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 7(6): 371-386.

อิทธิเทพ หลีนวรัตน์ (2552), *การสื่อสารกับการสร้างเรือนร่างบุรุษเพศในยุคสังคมบริโภค: ศึกษากรณีนายแบบ นักแสดงชาย และนักร้องชาย*, วิทยานิพนธ์ปริญญาวารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Ainsworth, T. and Spiegel, J. (2010), "Quality of Life of Individuals with and without Facial Feminization Surgery or Gender Reassignment Surgery", *Qual Life Res*, 19: 1019-1024.

Cromwell, J. (1999), *Transmen and FTMs: Identities, Bodies, Genders, and Sexualities*, Illinois: University of Illinois Press.

Elliot, P. (2010), *Debates in Transgender, Queer, and Feminist Theory: Contested Sites*, Farnham: Ashgate.

Enke, A. (2012), *Transfeminist Perspectives in and beyond Transgender and Gender Studies*, Philadelphia: Temple University Press.

Van de Grift, T. et al. (2016), "Body Image in Transmen: Multidimensional Measurement and the Effects of Mastectomy", *The Journal of Sexual Medicine*, 13(11): 1778-1786.

Voinea, C. (2021), "The Discourse of Cosmetic Surgeons as Therapists in a Private Medical Market: Social Media Representations", Proceedings of the 15th International Management Conference.

Waitzkin, H. (1989), "A Critical Theory of Medical Discourse: Ideology, Social Control, and the Processing of Social Context in Medical Encounters", *Journal of Health and Social Behavior*, 30: 220-239.

สื่อออนไลน์

นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ (15 มิถุนายน 2558), “ทบทวนวิธีการสร้างความรู้/ความจริงเรื่องเพศ”, สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2567 จาก https://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/articles/2

“อาหารหรือขยะ?”: การสื่อสารกับการจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทย[1]

รัตติกาล เจนจัด[2]

บทคัดย่อ

งานวิจัย *“ขยะหรืออาหาร?”: การสื่อสารกับการสร้างความหมายขยะจากอาหารในสังคมไทย* มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาพัฒนาการและสำนึกในการจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทย (2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องการจัดการขยะจากอาหารในยุคปัจจุบัน และ (3) เพื่อศึกษาการสื่อสารเพื่อการต่อสู้ ต่อรอง และการจัดการขยะจากอาหารของชนชั้นกลางไทย โดยใช้การวิเคราะห์บริบททางประวัติศาสตร์ (historical context) ที่เกี่ยวข้องกับขยะจากอาหาร วิเคราะห์เนื้อหารายการทางโทรทัศน์ *กิน อยู่ คือ* ทั้งหมด 9 ตอน วิเคราะห์สื่อของมูลนิธิสโกลารส์ ออฟ ซัสทีแนนซ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างภาคครัวเรือนทั้งหมด 6 คน

ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการการเกิดขึ้นของปัญหาขยะจากอาหารและการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหาร สามารถแบ่งได้เป็น 5 ยุค ได้แก่ **ยุคที่ 1** ยุคอดีตถึงยุคก่อนรัชกาลที่ 5 เป็นยุคที่สังคมไทยไม่ได้เกิดปัญหาจากขยะจากอาหารด้วยระบบการผลิตอาหารเป็นลักษณะพอเพียง และเน้นเรื่องการป้องกันไม่ให้เกิดขยะจากอาหารในทุกขั้นตอนของระบบอาหารของมนุษย์ ตั้งแต่ขั้นผลิตไปจนถึงการบริโภค **ยุคที่ 2** ยุครัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลง

* วันที่รับบทความ 24 มิถุนายน 2568; วันที่แก้ไขบทความ 21 กรกฎาคม 2568; วันที่ตอบรับบทความ 25 กรกฎาคม 2568

[1] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์เรื่อง *“อาหารหรือขยะ?”: การสื่อสารกับการจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทย* ของ รัตติกาล เจนจัด โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.สมสุข หินวิมาน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

[2] นักศึกษาปริญญาเอกปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสื่อและการสื่อสาร คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การปกครอง ปี พ.ศ. 2475 ในยุคนี้แม้ว่าจะปรากฏการแลกเปลี่ยนซื้อขายอาหารผ่านตลาดสด แต่ยังสามารถจัดการกับขยะจากอาหารที่ยังเน้นการป้องกันไม่ให้เกิดขยะจากอาหาร ผ่านกลไกตลาดสดที่นำผลผลิตไปจำหน่าย **ยุคที่ 3** ยุคสร้างชาติ (หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475) เป็นยุคที่วิถีการผลิตเริ่มปรับเปลี่ยนไปเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม โดยผู้ผลิตอาหารและผู้บริโภคเริ่มแยกออกจากกัน แต่ขยะจากอาหารยังไม่ได้เป็นปัญหา เนื่องจากยังเป็นยุคเริ่มต้นของการผลิตอาหารแบบอุตสาหกรรม **ยุคที่ 4** ยุคขับเคลื่อนและพัฒนาชาติ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1) เป็นยุคที่มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่อเข้าสู่ “ทุนนิยมเอกชน” อย่างเต็มรูปแบบ โดยเฉพาะสื่อมวลชนที่เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการบริโภคแบบทุนนิยมที่กระตุ้นความอยากของผู้บริโภคอย่างไร้ขีดจำกัด ยุคนี้จึงเป็นยุคเริ่มต้นปัญหาขยะจากอาหารในสังคมไทย และ**ยุคที่ 5** ยุคความมั่นคงทางอาหาร (หลังปี พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน): การสร้างสำนึกรักษ์โลกและความยั่งยืน ยุคที่เผชิญกับปัญหาเรื่องขยะจากอาหารและสิ่งแวดล้อม และเป็นยุคที่ย้อนกลับมาทบทวนปัญหาและแสวงหาทางออก โดยการบริโภคควบคู่กับการตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่ามากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัยยังพบว่า ปัญหาขยะจากอาหารในยุคปัจจุบันเกิดจากระบบการผลิตและการบริโภคที่มีลักษณะเป็นอุตสาหกรรม โดยมีปัจจัยหนุนเสริม คือ กลไกทางการตลาดในระบบทุนนิยมนั้นสร้างขยะในทุกขั้นตอนของระบบอาหารมนุษย์ ตั้งแต่การผลิต การแพร่กระจาย การจัดเตรียม การบริโภค และการขจัดของเสีย ยุคปัจจุบันเกิดปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้สังคมไทยตื่นตัว ทั้งแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development goals-SDGs) แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร (food security) นโยบายระหว่างประเทศและภายในประเทศที่ทั้งกดดันและทำให้เกิดการตระหนัก จนนำไปสู่ภาคปฏิบัติในการจัดการขยะจากอาหาร

งานวิจัยยังได้ค้นพบปัจจัยที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติการ (practice) ในการจัดการขยะจากอาหารของกรณีศึกษา 3 กรณีศึกษา ได้แก่ รายการอาหาร *กินอยู่ คือ* มูลนิธิสโกลารส์ ออฟ ซัสทีแนนซ์ และผู้บริโภคครัวเรือน ในการจัดการ

ขยะจากอาหารที่ประกอบไปด้วยจิตสำนึก ชุดความรู้ และภาคปฏิบัติการ (practice) บนทางเลือกที่มีอยู่และทำงานไปพร้อมๆ กัน โดยมีการผสมผสานทุน (capital) ทั้งทุนวัฒนธรรม ทุนความรู้ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม และทุนสัญลักษณ์ เข้ามาเป็นแรงหนุนเสริมจึงจะทำให้เกิดภาคปฏิบัติการนี้ได้

คำสำคัญ: ขยะจากอาหาร การจัดการขยะจากอาหาร อาหารส่วนเกิน การสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหาร การสื่อสารความหมายขยะจากอาหาร

“Food or Waste?”: Communication and Food Waste Management in Thai Society

Rattikan Jenjad[3]

Abstract

This qualitative research analyzes (1) the development and evolving awareness of food waste management (FWM) in Thai society; (2) factors raising public awareness of FWM today; and (3) FWM practice, negotiation, and resistance strategy among the Thai middle class. Data was gathered by historical contextual analysis; content analysis of the television program *Kin Yoo Kue (Eat Am Are)*; Scholars of Sustenance Foundation media analysis; and in-depth interviews with six selected household participants.

Results were that food waste communication management may be categorized into five historical eras: (1) Pre-Rama V: a self-sufficient Thai societal food production system had no significant food waste issues at any stage of the food cycle; (2) Rama V to the pre-1932 political transition: food trading grew through fresh markets, with waste still efficiently managed by market mechanisms enabled by agricultural produce sale and distribution; (3) nation-building : production methods in the nascent industrial food production system, but waste was not yet a prominent issue; (4) First National Economic Development Plan: Thai economic expansion into full-fledged private capitalism and mass media promoted limitless consumerism, starting the food waste problem;

[3] Ph.D. student, Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

(5) food security and sustainability: post-1997, Thai society encountered growing concerns over food waste and environmental degradation, emphasizing sustainability, environmental awareness, and responsible resource use. Past societal FWM consciousness was based on ardent beliefs and respect for food that enabled food surplus management without creating problems.

Today food waste issues are embedded in industrialized food production and consumption systems, driven by capitalist market mechanisms generating waste at every stage: production, distribution, preparation, consumption, and disposal. Knowledge and proper management approaches remain lacking. Additional factors boosting public awareness include: sustainable development goals (SDGs), food security, and international and domestic policies impacting concrete practice in food waste management.

Food waste is not merely detritus awaiting disposal, but has other related dimensions, including: wisdom, cultural, social, economic, producer and consumer, and scientific dimensions as well as health, environmental, and food security. Additionally, FWM formats change according to social context, requiring integration of diverse forms of management capital: cultural, knowledge, communication, economic, social, and symbolic. Factors leading to practical FWM implementation by the Thai middle class consisted of: consciousness, integrating old and new knowledge sets, and practical simultaneous choices depending on availability.

Keywords: food waste, food waste management, food surplus, communication and food waste management

เกริ่นนำ

ในปัจจุบันได้มีการพูดถึงปัญหา “ขยะจากอาหาร” (food waste) อย่างกว้างขวาง เนื่องจากเป็นปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ข้อมูลของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย หรือ TDRI (Thailand Development Research Institute) นำเสนอว่า ในแต่ละปีทั่วโลกสามารถผลิตอาหารได้กว่า 1,300 ล้านตัน แต่ 1 ใน 3 ของอาหารที่ผลิตได้นั้นต้องถูกทิ้งไปอย่างสูญเปล่า และยังสร้างก๊าซเรือนกระจกถึง 80% ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม ในขณะที่คนกว่า 830 ล้านคนทั่วโลกกลับประสบกับภาวะอดอยาก ในขณะที่ประเทศไทย 60% ของขยะมาจากขยะจากอาหาร และคนไทย 1 คน สามารถสร้างขยะอาหารมากถึง 254 กิโลกรัมต่อปี (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2565) โดยประเทศไทยมีปริมาณอาหารขยะที่เกิดจากภาคบริการอาหาร คือ ร้านอาหารและโรงแรม มากถึง 1.93 ล้านตันต่อปี และร้านค้าปลีก 1.09 ล้านตันต่อปี (อรสุภาว์ สายเพชร และคณะ, 2566)

ในความเป็นจริง ขยะจากอาหารเป็นห่วงโซ่ที่มีส่วนสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ทั้งผู้ผลิต การกระจาย การขนส่ง การเตรียมอาหาร การบริโภค และการกำจัดของที่เหลือ โดยขั้นตอนหลังเป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญน้อยที่สุดในระบบห่วงโซ่อาหารของมนุษย์ เนื่องจากมีการเข้าใจผิดคิดว่า food waste เป็นการสูญเสียอาหารในตอนปลายของห่วงโซ่อาหาร (ขั้นตอนการขายปลีก และการบริโภค) เท่านั้น แต่การสูญเสียขยะจากอาหารอยู่ในทุกส่วนของห่วงโซ่อาหารของมนุษย์ นับตั้งแต่การผลิตไปจนถึงมือผู้บริโภคได้มีการผลิตขยะจากอาหารตั้งแต่การคัดเลือกเฉพาะผลผลิตที่สวยและได้มาตรฐานตามที่กำหนดเพื่อจำหน่าย ทำให้มีพืชผักที่ไม่ได้มาตรฐานตกค้างเป็นจำนวนมาก เมื่อขยะจากอาหารนั้นเกิดขึ้นทั้งห่วงโซ่อาหารของมนุษย์ จึงหลีกเลี่ยงจากปัญหาขยะจากอาหารที่เกิดขึ้นไม่ได้เช่นกัน

เมื่อขยะจากอาหารนั้นมีที่มาและขยับมาเป็นปัญหาในสังคมไทย

คำว่า “ขยะจากอาหาร” เป็นคำที่เกิดขึ้นได้ไม่นาน ในอดีตเรามักจะคุ้นเคยกับคำว่า “เศษอาหาร” ซึ่งหมายถึงสิ่งที่เหลือจากการบริโภค และไม่สามารถบริโภคต่อได้แล้ว แต่ “ขยะจากอาหาร” ประกอบไปด้วย 2 คำ คือ คำว่า “ขยะ” และ “อาหาร” และเป็น 2 คำที่มีความหมายไม่ใกล้เคียงกัน เพราะคำว่า “อาหาร” หมายถึงสิ่งที่สามารถรับประทานและเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย แต่คำว่า “ขยะ” คือสิ่งที่ต้องกำจัดหรือทิ้งออกไป แต่ในปัจจุบันเมื่อนำ 2 คำนี้มารวมกัน ความหมายนั้นได้เปลี่ยนไป กล่าวคือ เป็นสิ่งที่ยังสามารถใช้ประโยชน์ได้ ไม่ว่าจะเป็นการนำมารับประทาน หรือประโยชน์ด้านอื่นๆ นั่นหมายถึงขยะจากอาหารในยุคปัจจุบันมีทั้งลักษณะที่สามารถบริโภคต่อไปได้ และสามารถนำไปทิ้งได้เช่นกัน นอกจากนั้น “อาหาร” อาจมีลักษณะกายภาพที่เป็นเพียงวัตถุที่เรารับประทานเข้าไป แต่ในความเป็นจริง อาหารไม่ได้มีแต่ลักษณะทางกายภาพหรือเป็นเพียงวัตถุที่จับต้องได้ (tangible) เพียงอย่างเดียว แต่อาหารยังสัมพันธ์กับมิติอื่นๆ ที่อาจจะจับต้องไม่ได้ (intangible) เช่น ความหมาย คุณค่าที่ส่งผลต่อสำนึกของคนในสังคมแต่ละสังคมที่แตกต่างกันออกไป จากการทบทวนเอกสารงานวิจัย และปรากฏการณ์ในสังคม ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องขยะจากอาหาร พบว่า การที่สังคมเกิดการตื่นตัวและสร้างความตระหนักให้กับประชาชนในสังคมเพื่อให้เห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าว รวมทั้งการเกิดปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างไร้ที่มา เนื่องจากสิ่งใดที่จะเป็นอาหารหรือขยะนั้น ก็เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม วัฒนธรรม การเมือง และสถานการณ์ของโลกที่ทุกสังคมเริ่มตระหนักถึงปัญหาขยะที่เกิดจากอาหาร

นอกจากสังคมมีความตื่นตัวและตระหนักถึงปัญหาขยะจากอาหารแล้ว ในบริบทของวิชาการก็มีความพยายามในการศึกษาในเรื่องปัญหาของขยะจากอาหาร และมีการศึกษาการลดความสูญเสีย โดยนำขยะจากอาหารที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของระบบอาหารของมนุษย์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในขณะที่ด้านนโยบาย มีการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศโดยอาศัยความร่วมมือจากประเทศสมาชิกเพื่อช่วยกันจัดการกับปัญหา และกำหนดให้ออกมาเป็นนโยบาย

ที่ใช้ร่วมกันในที่สุด การทำความเข้าใจถึงที่มาของขยะจากอาหารผ่านบริบททางประวัติศาสตร์ จะทำให้เห็นถึงพัฒนาการของปัญหาและแนวทางการจัดการ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับขยะจากอาหารในแต่ละยุคแต่ละสมัย รวมทั้งทำให้เห็นถึงปัจจัยของปัญหาอย่างรอบด้าน

บริบททางประวัติศาสตร์ (Historical Context): การทำความเข้าใจที่มาของขยะจากอาหาร

การใช้แนวทางการศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์เป็นแนวทางที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาที่มาของขยะจากอาหาร ในการจัดการขยะจากอาหารของแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีทั้งความเหมือนและความต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขทางสังคม (social condition) สภาพบริบทของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ โดยผู้วิจัยแบ่งยุคในการศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ออกเป็น 5 ยุค ได้แก่ **ยุคที่ 1** การที่สังคมไทยไม่มีปัญหาเรื่องขยะจากอาหารอันเป็นผลมาจากการผลิตและการบริโภคที่มีความสมดุลกัน **ยุคที่ 2** ที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตอาหารที่มีการแลกเปลี่ยนผ่านระบบตลาดที่มีอาหารส่วนเกินมาแปรรูปและจำหน่าย **ยุคที่ 3** ที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบอาหารเข้าสู่การเริ่มต้นการผลิตแบบอุตสาหกรรม เพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของพลเมืองในประเทศ **ยุคที่ 4** การเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ (ฉบับแรก) ของประเทศไทย พร้อมกับการถือกำเนิดของชนชั้นกลางในประเทศไทยที่มีการศึกษา และเป็นชนชั้นในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็เกิดการบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัด การผลิตและการบริโภคมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลต่อปริมาณขยะอาหารที่เพิ่มขึ้นตาม และกลายเป็นปัญหามาจนถึงปัจจุบันที่ต้องการการแก้ไข และการเข้าสู่**ยุคที่ 5** ที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นยุคที่อยู่กับปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งขยะจากอาหารก็เป็นส่วนหนึ่งของปัญหา จนสังคมไทยต้องหันกลับมาทบทวนเพื่อหาทางออกและสร้างความสมดุลระหว่างการบริโภค ควบคู่กับการรับผิดชอบต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

จากการทบทวนเอกสารเบื้องต้นจะพบว่า ในยุคที่ 1-3 นั้น ขยะจากอาหารยังสามารถจัดการได้ เนื่องจากยังมีความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภค ตลอดจนการจัดการขยะจากอาหารที่อาศัยภูมิปัญญา เช่น การถนอมอาหารด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อไม่ให้อาหารเน่าเสีย การเคารพธรรมชาติสะท้อนผ่านวัฒนธรรมประเพณี ส่งผลต่อการเคารพอาหารที่ไม่ควรกินทิ้งกินขว้าง การผลิตและการบริโภคที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมเหมือนเช่นในปัจจุบัน ทำให้เศษอาหารหรือขยะจากอาหารไม่ได้เป็นปัญหาในการจัดการ แต่เมื่อเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมทั้งการผลิตและการบริโภค ได้ส่งผลต่อปริมาณขยะอาหารที่มีเป็นจำนวนมาก และกลายเป็นปัญหาในยุคปัจจุบัน เมื่อเงื่อนไขทางสังคมเปลี่ยนไปย่อมส่งผลต่อความคิด จิตสำนึก และพฤติกรรมของคนในสังคม ส่งผลต่อภาคปฏิบัติการในการจัดการขยะจากอาหารด้วยเช่นกัน บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปนี้ทำให้ “ขยะจากอาหาร” มีความหมายที่แตกต่างกันไปในแต่ละยุค จากเดิมที่เป็นเพียงเศษอาหารที่เหลือจากการบริโภคหรือส่วนที่ไม่สามารถบริโภคได้ มาจนถึงปัจจุบัน ที่ครอบคลุมตั้งแต่ขั้นตอนการผลิตไปจนถึงขั้นตอนการบริโภค ที่ล้วนแต่สามารถสร้างขยะจากอาหารได้ทั้งนั้น ดังนั้นการศึกษาบริบทประวัติศาสตร์จะเห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงของที่มาและที่ไปอย่างเป็นเหตุและเป็นผล

“อาหารหรือขยะ?” การจัดการขยะจากอาหารในศตวรรษที่ 21

ตามที่เกริ่นไว้ข้างต้นว่า สิ่งไหนจะเป็นอาหารหรือขยะนั้น ในอดีตสังคมไทยแยกตามลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ อาหารที่บูด เน่าเสีย หรือส่วนที่ไม่สามารถบริโภคได้ เช่น เปลือกพืชผักผลไม้ ก้าง กระดูก หรือเครื่องปรุงในอาหาร และไม่เคยปรากฏคำว่าขยะจากอาหารมาก่อน แต่ในปัจจุบันที่บริบททางสังคมของโลกได้ปรับเปลี่ยนไป แนวคิด “ความมั่นคงทางอาหาร” ที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างการตระหนักในเรื่องอาหาร ซึ่งเป็นเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development goals – SDGs) ของประชาคมโลก “ขยะจากอาหาร” เป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร เพราะอาหารบางส่วนที่ไม่ได้มาตรฐานของตลาดทั้งขนาดและรูปลักษณ์ต้องถูกทิ้งไป หรืออาหารบางชนิดแม้ว่า

ลักษณะทางกายภาพ ทั้งรสชาติ กลิ่น สี ยังสามารถบริโภคได้ แต่ต้องถูกขจัดทิ้งไปเนื่องจากหมดอายุ ซึ่งในส่วนนี้มองดูผิวเผินอาจจะมีแต่การสูญเสีย กล่าวคือ อาหารต้องถูกขจัดทิ้งไปอย่างไม่เกิดประโยชน์ แต่ในความเป็นจริงแล้ว การทิ้งอาหารของภาคอุตสาหกรรมอาหารมีผู้ได้ประโยชน์จากขยะจากอาหารเหล่านั้นเสมอ โดยมีผู้บริโภคโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในเมืองที่ไม่ได้สามารถผลิตอาหารได้ด้วยตนเอง ต้องรับภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น จากการที่ผู้ผลิตอาหารได้คิดเพิ่มในต้นทุนการผลิตเพื่อให้ได้มาตรฐานไปแล้ว

เนื่องจากการเกิดขึ้นของขยะจากอาหารมีทั้งผู้ได้ประโยชน์และผู้เสียประโยชน์ ในส่วนของสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องจึงมีความพยายามในการศึกษาวิจัยเพื่อที่จะจัดการปัญหาการสูญเสียอาหารตั้งแต่ขั้นตอนการผลิต ไปจนถึงการบริโภค ทว่ายังไม่มีสาขาวิชาใดที่ศึกษาในเรื่อง “ขยะจากอาหาร” ในบริบทของการสื่อสารอย่างจริงจัง เพราะถ้าหากเรามองอาหารว่าไม่ได้เป็นเพียงแค่วัตถุที่มีไว้แค่บริโภค “ขยะจากอาหาร” ย่อมไม่ได้เป็นเพียงขยะที่รอการกำจัด แต่มีมิติอื่นๆ ที่สัมพันธ์และทับซ้อนกันอยู่เช่นกัน งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาการจัดการขยะจากอาหารในมิติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมิติการสื่อสาร ผ่านบริบททางประวัติศาสตร์ เพื่อหาคำตอบว่า ในแต่ละยุคสมัย ท่ามกลางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนการสื่อสารที่เปลี่ยนแปลงนั้น ส่งผลต่อการจัดการขยะจากอาหารอย่างไร ในขณะที่ในยุคปัจจุบันเป็นยุคที่สังคมต้องกลับมาทบทวนตนเอง และพยายามหาทางออกร่วมกันในเรื่องนี้ ท่ามกลางปัญหาขยะจากอาหารอันมีทั้งผู้ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์ โดยเฉพาะชนชั้นกลางที่มีอำนาจน้อยกว่านั้น มีการต่อสู้ ต่อรอง ผ่านการสื่อสาร และเกิดเป็นภาคปฏิบัติการเพื่อการจัดการปัญหาดังกล่าวอย่างไร ท่ามกลางแนวคิดการจัดการแบบใหม่ที่มีความเป็นสากล (global) ในขณะเดียวกัน ผู้บริโภคอยู่ในวิถีชีวิตแบบไทย (local) ก็มีชุดความรู้การจัดการขยะจากอาหารโดยอาศัยภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม จึงเป็นโจทย์การวิจัยที่ผู้วิจัยจะศึกษา ผ่านกรณีศึกษาการสื่อสาร 3 กรณี คือ (1) รายการอาหาร *กิน อยู่ คือ* รายการโทรทัศน์ที่นำเสนอเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโลกด้วยอาหาร และสะท้อนให้ผู้ชมย้อนกลับมาทบทวนตนเอง (2) มูลนิธิสโกลารส์ ออฟ

ซัสทีแนนซ์ (SOS) หน่วยงานไม่แสวงผลกำไร (NGOs) ที่เป็นหน่วยงานแรกของประเทศไทยในการจัดการอาหารส่วนเกิน (food surplus) โดยนำอาหารส่วนเกินจากภาคอุตสาหกรรมอาหารไปส่งต่อให้กับผู้ที่มีความต้องการ และ (3) การสื่อสารภาคครัวเรือน ซึ่งกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีนี้ จะเป็นตัวแทนของชนชั้นกลางในศตวรรษที่ 21 อันแสดงให้เห็นถึงภาคปฏิบัติการของผู้มีอำนาจน้อยกว่า โดยการศึกษาครั้งนี้ต้องการถึงภาคปฏิบัติการว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร และอยู่ภายใต้เงื่อนไขใดบ้าง ตลอดจนการผสมผสานชุดความรู้หรือทุน (capital) ประเภทใดในการจัดการขยะจากอาหาร และที่สำคัญ การสื่อสารเข้ามาบทบาทอย่างไรของทั้ง 3 กรณีนี้ที่จะนำไปสู่การจัดการขยะอาหาร ได้นำไปสู่ปัญหานำการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย ดังต่อไปนี้

ปัญหานำการวิจัย

1. พัฒนาการและสำนึกในการจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร

2. ปัจจัยใดที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องการจัดการขยะจากอาหารและส่งผลตระหนักในจัดการขยะจากอาหารในยุคปัจจุบัน

3. การสื่อสารเพื่อการต่อสู้ ต่อรอง และการจัดการขยะจากอาหารของชนชั้นกลางในฐานะที่เป็นผู้เสียประโยชน์เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและสำนึกในการจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทย

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องการจัดการขยะจากอาหารในยุคปัจจุบัน

3. เพื่อศึกษาการสื่อสารเพื่อการต่อสู้ ต่อรอง และการจัดการขยะจากอาหารของชนชั้นกลางไทย

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

ขยะจากอาหาร หมายถึง ขยะที่มาจากอาหารในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การผลิตอาหารไปจนถึงการบริโภค และการจัดการของเสีย ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น

- **ลักษณะทางกายภาพของขยะจากอาหาร** ที่ไม่สามารถรับประทานได้ต่อไป เช่น เศษของอาหารหลังการรับประทาน เศษอาหาร ก้าง เปลือก กระดูก เศษผักผลไม้ ของเสียที่เกิดจากการเน่าบูดหรือสิ่งที่ไม่สามารถรับประทานได้ อาหารที่ใกล้เสีย อาหารหมดอายุตามที่ฉลากระบุ เป็นต้น
- **อาหารที่จัดอยู่ประเภทขยะจากอาหารแต่สามารถนำกลับมาเป็นอาหารได้** หรือ **อาหารส่วนเกิน (food surplus)** คือ อาหารส่วนเกินที่ผลิตมาเกินความต้องการบริโภค หรืออาหารที่ใกล้หมดอายุแต่ยังสามารถรับประทานได้ในภาคอุตสาหกรรมอาหาร เช่น ในซูเปอร์มาร์เก็ต ร้านอาหาร ห้องอาหารในโรงแรม ฯลฯ

การจัดการขยะจากอาหาร หมายถึง **การป้องกัน (prevention)** คือ การไม่สร้างขยะจากอาหาร เช่น การวางแผนซื้ออาหารเพื่อไม่ให้อาหารเหลือ การแยกอาหารสด-แห้ง การถนอมอาหาร การแปรรูปอาหารก่อนเน่าเสีย (การตาก/จัดเก็บในที่ที่เหมาะสมเพื่อยืดอายุอาหาร) **การดัดแปลงอาหารเหลือ (recycling)** เช่น การนำอาหารเหลือปรุงเป็นเมนูใหม่ **การนำอาหารส่วนเกินไปกระจายให้กับผู้ที่ต้องการ (redistributing)** เช่น การนำอาหารที่ใกล้หมดอายุไปให้ผู้ที่ต้องการ การนำอาหารส่วนเกินมาปรุงแล้วนำไปกระจายให้กับชุมชนที่ต้องการ **การขจัดของเสีย (disposal)** การจัดการขยะจากอาหารในขั้นตอนสุดท้าย คือ การแยกเศษอาหารออกจากขยะทั่วไป การนำไปหมักปุ๋ย การฝัง การนำไปเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

ชนชั้นกลาง หมายถึง กลุ่มคนที่มีทุนที่ดีในสังคม มีศักยภาพในการจัดการกับขยะจากอาหาร โดยอาศัยความรู้ทั้งในระบบและความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ชีวิต ทั้งทางตรงจากการอบรมบ่มเพาะจากครอบครัว และการประสบกับปัญหาเรื่องขยะจากอาหาร และทางอ้อมผ่านสื่อมวลชน หรือสื่อสังคมออนไลน์ รวมทั้งมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มีความพร้อมในการจัดการขยะอาหาร

ทุน หมายถึง ปัจจัยการผลิตในการจัดการกับขยะจากอาหาร ได้แก่

• **ทุนเศรษฐกิจ (economic capital)** มีฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น การมีทุนทรัพย์ การมีที่ดิน

• **ทุนวัฒนธรรม (cultural capital)** ได้แก่ ทุนความรู้ในการจัดการขยะจากอาหาร ทั้งที่อยู่ในรูปแบบความรู้แบบเดิม เช่น ภูมิปัญญา และความรู้แบบใหม่ที่ได้รับจากการศึกษาในระบบ และการแสวงหาความรู้ในรูปแบบอื่น เช่น ประสบการณ์ชีวิต ประสบการณ์ผ่านสื่อ เป็นต้น

• **ทุนทางสังคม (social capital)** การใช้เครือข่ายในการระดมทรัพยากรในเรื่องการจัดการกับขยะจากอาหาร ทั้งการรับบริจาคอาหารส่วนเกิน การระดมเงินทุน การแบ่งปันข้อมูล เป็นต้น

• **ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital)** การสั่งสมชื่อเสียงหรือการเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการขยะจากอาหาร แล้วนำไปใช้ประโยชน์ในการสื่อสารให้ความรู้ และการระดมทรัพยากรเพื่อการจัดการขยะจากอาหาร

• **ทุนการสื่อสาร (communication capital)** ความสามารถในการสื่อสาร โดยใช้เครื่องมือการสื่อสารในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเรื่องขยะจากอาหารไปยังกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาคปฏิบัติการ หมายถึง การจัดการขยะจากอาหารของชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในเมือง ด้วยวิธีการผสมผสานระหว่างความรู้ที่สะสมมาตั้งแต่อดีตและความรู้ที่แสวงหาใหม่จากประสบการณ์ชีวิต การเรียนรู้จากระบบการศึกษา การเรียนรู้ผ่านสื่อทั้งสื่อมวลชน สื่อบุคคล สื่อออนไลน์ ฯลฯ และนำไปสู่การจัดการขยะจากอาหารในชีวิตประจำวัน

การสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหาร หมายถึง กระบวนการสื่อสารโดยสะท้อนผ่านพฤติกรรมการจัดการขยะของยุคต่างๆ ในสังคมไทย โดยใช้การสื่อสาร เช่น การอบรมสั่งสอนในครัวเรือนผ่านการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น การสื่อสารผ่านสุภาษิตคำพังเพย และการสื่อสารผ่านสื่อมวลชน การสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์และสื่ออื่นๆ เพื่อที่จะนำไปสู่การปฏิบัติและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการจัดการขยะจากอาหาร

กลยุทธ์การสื่อสาร หมายถึง การเลือกกลยุทธ์เพื่อเครื่องมือทางการสื่อสาร เช่น การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder analysis) การกำหนดวาระข่าวสาร (agenda setting) การใช้สื่อบุคคล (personal media) การใช้สื่อผสม (mixed media) การรณรงค์ (campaign) การประชาสัมพันธ์ (public relations) การออกแบบสาร (message selection and design) กลยุทธ์การโน้มน้าวใจ (persuasion) การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร (information seeking and sharing) ฯลฯ ในการสื่อสารเรื่องขยะจากอาหารของกลุ่มตัวอย่างไปยังกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการจะทำการสื่อสาร โดยในแต่ละกลยุทธ์จะมีวิธีการหรือรูปแบบการนำเสนอที่แตกต่างกันไป

สถาบันสื่อมวลชน หมายถึง องค์กรสื่อมวลชนที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในเรื่องขยะอาหารทั้งในรูปแบบสื่อกระแสหลัก เช่น โทรทัศน์ และเผยแพร่ทางออนไลน์ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสารออนไลน์ รวมไปถึงสื่อโซเชียลมีเดีย

ขอบเขตการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ต้องการศึกษาการสื่อสารในการจัดการขยะจากอาหาร ผ่านบริบททางประวัติศาสตร์และภาคปฏิบัติการของการจัดการขยะจากอาหาร โดยอาศัยเครื่องมือการสื่อสารหลากหลายรูปแบบภายในเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยอื่นๆ ในการจัดการ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2566 ถึงมกราคม 2568 รวมทั้งสิ้น 14 เดือน แบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่หนึ่ง ขอบเขตด้านเวลาโดยแบ่งช่วงเวลาตามการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม การเมือง ประวัติศาสตร์ออกเป็น 5 ยุค ได้แก่ (1) ยุคอดีตถึงยุคก่อนรัชกาลที่ 5 (2) ยุครัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 (3) ยุคสร้างชาติ (หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475) (4) ยุคขับเคลื่อนและพัฒนาชาติ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1) และ (5) ยุคความมั่นคงทางอาหาร เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุค ที่มาและพัฒนาการ รวมทั้งปัจจัยที่ก่อให้เกิดขยะจากอาหารในสังคมไทย

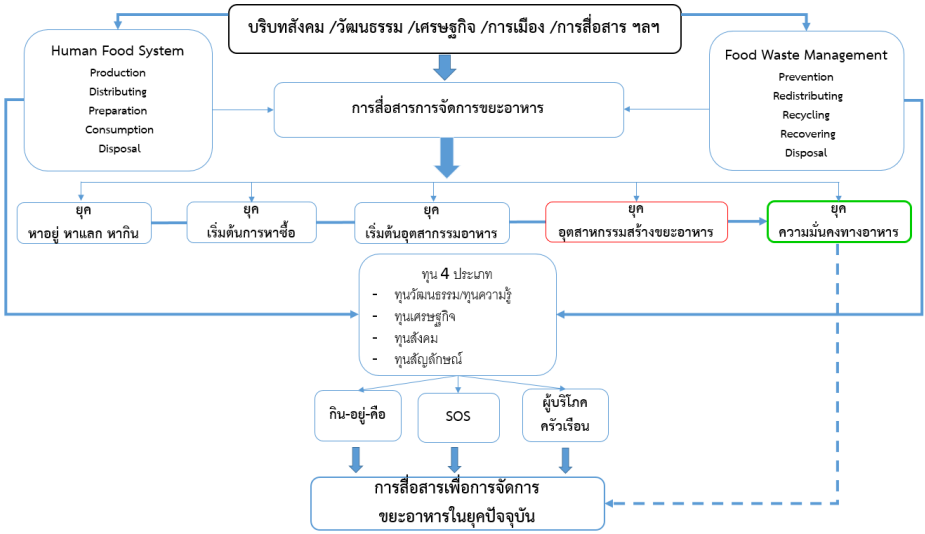
ส่วนที่สอง ศึกษากรณีศึกษาทั้งหมด 3 กรณีที่เป็นตัวแทนของชนชั้นกลางไทย ได้แก่ (1) รายการอาหารทางโทรทัศน์ *กิน อยู่ คือ* ซึ่งเป็นรายการที่ได้นำเสนอความรู้เกี่ยวกับการลดขยะอาหารในครัวเรือน และสร้างสำนึกในเรื่องขยะอาหารให้กับผู้ชม (2) มูลนิธิสโกลารส์ ออฟ ซัสทีแนนซ์ (Scholars of Sustenance - SOS) เนื่องจากเป็นมูลนิธิไม่แสวงกำไรแห่งแรกในการจัดการกับอาหารส่วนเกิน (food surplus) ในประเทศไทย โดยมูลนิธิฯ เป็นองค์กรระดับนานาชาติที่มีวิธีดำเนินการจัดการขยะอาหารส่วนเกิน โดยการสื่อสารหลากหลายรูปแบบ เพื่อสร้างการตระหนักถึงปัญหา และการระดมทรัพยากร และ (3) ผู้บริโภคครัวเรือนทั้งหมด 6 คน โดยเป็นกลุ่มชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในเมืองและมีภาคปฏิบัติการ (practice) จัดการขยะอาหารในครัวเรือนของตนเอง

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ (historical context) โดยการรวบรวมเอกสาร ทั้งมิติทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม การสื่อสารเพื่อการจัดการกับขยะอาหารตั้งแต่อดีตที่มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะจากอาหาร ในรูปแบบต่างๆ ทั้งบันทึกและปรากฏเป็นเอกสาร เช่น บันทึกทางประวัติศาสตร์ ตำรา หนังสือ งานวิจัย ตำราอาหาร สื่อออนไลน์ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะจากอาหาร เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ที่มา “ขยะจากอาหาร” และศึกษาการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะอาหารของกรณีศึกษาทั้งหมด 3 กรณี ได้แก่ (1) รายการ *กิน อยู่ คือ* โดยการวิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมด 9 ตอน ออกอากาศระหว่างปี พ.ศ. 2560-2564 คัดเลือกจากตอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการจัดการอาหารเหลือ การถนอมอาหาร และประเด็นเรื่องอาหารและสิ่งแวดล้อม (2) มูลนิธิสโกลารส์ ออฟ ซันทีแนนซ์ (SOS) ใช้การวิเคราะห์สื่อการวิเคราะห์การสัมภาษณ์ผ่านสื่อมวลชนของเจ้าหน้าที่มูลนิธิ SOS และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) เจ้าหน้าที่มูลนิธิ SOS จำนวน 1 คน และ (3) กลุ่มผู้บริโภคในครัวเรือน ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) จำนวน 6 คน

กรอบการวิจัย (Conceptual framework)

ภาพที่ 1 กรอบการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology)

สัญวิทยา/สัญศาสตร์ (semiology/semiotics) เป็นศาสตร์ที่ศึกษาระบบสัญญะและความหมาย (science of sign/meaning) เนื่องจากมนุษย์ได้ดำเนินชีวิตที่ไม่ใช่เพียงโลกทางกายภาพ (physical world) แต่โลกยังเต็มไปด้วย “สัญญะ” (sign/symbolic world) จากองค์ประกอบของการสื่อสาร S-M-C-R ในการศึกษาความหมายนั้น สัญวิทยาให้ความสำคัญกับองค์ประกอบตัวสาร “M” (message) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์กระบวนการสร้างความหมายที่บรรจุอยู่ในเนื้อหาของการสื่อสารประเภทต่างๆ John Hartley (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ให้นิยาม “ความหมาย” ว่า เป็นผลผลิต

ทางวัฒนธรรม (the production of culture) หรือในโลกของการสื่อสาร ความหมายคือผลผลิตที่ออกมาจากกระบวนการสื่อสาร (the outcome of communication) ซึ่งหมายความว่า วัตถุใดๆ ไม่ได้มีความหมายด้วยตัวมันเอง แต่จะเกิดขึ้นได้เมื่อมนุษย์สร้างช่องทางในการสื่อสารออกมา

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดสัญวิทยามาวิเคราะห์ความหมายของขยะจากอาหาร เนื่องจากในอดีตไม่เคยปรากฏคำว่า “ขยะจากอาหาร” มาก่อน ในสังคมไทยจะคุ้นเคยกับคำว่า “เศษอาหาร” ที่ไม่สามารถนำมารับประทานได้อีก แต่ “ขยะจากอาหาร” เป็นคำที่บรรจุความหมายที่ย้อนแย้ง เพราะคำว่า “ขยะ” และ “อาหาร” ที่มีความหมายแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ขยะหมายถึงสิ่งที่ต้องทิ้ง แต่อาหารเป็นสิ่งที่สามารถรับประทานได้ เมื่อนำสองคำนี้มาประกอบกันกลับมีความหมายที่หลากหลายในยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีสัญวิทยามาอธิบายความหมายของ “ขยะจากอาหาร” และการให้คำนิยามของขยะอาหารของกลุ่มตัวอย่าง เช่น การนิยามขยะจากอาหารเป็นเพียง “อาหารส่วนเกิน” ที่ยังคงคุณค่า และสามารถนำมารับประทานต่อได้ ตลอดจนการสื่อสารเกี่ยวกับการแปลงความหมายเพื่อนำไปสู่การจัดการกับขยะจากอาหารตามบริบทสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่ให้ความสำคัญในเรื่อง “ขยะจากอาหาร” เพราะเป็นส่วนหนึ่งของความมั่นคงทางอาหาร

2. แนวคิดเรื่องทุน (Capital)

แนวคิดเรื่องทุน (capital) มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการผลิตแบบนายทุนและแรงงาน ที่ต้องมีการขูดรีดทรัพยากรและแรงงานเพื่อสั่งสมและผลิตซ้ำความมั่งคั่ง ในขณะที่ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx 1818-1883) นักวิชาการและนักปฏิบัติการสังคมชาวเยอรมัน โดยมาร์กซ์มีความสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต ในเรื่องทุนนี้นักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นหลัง คือ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ได้นำมาขยายความคิดเกี่ยวกับทุนออกไปอีกหลายประเภท โดยบูร์ดิเยอได้วิเคราะห์ว่า ในสังคมปัจจุบันการครอบงำของชนชั้นปกครองนั้น การครอบงำมีทั่วทุกปริมณฑล แต่ไม่ได้มีลักษณะเปิดเผย ซึ่งสอดคล้องกับที่มาร์กซ์วิเคราะห์เรื่องการเอารัดเอาเปรียบ

ค่าจ้างแรงงานที่แฝงเร้น และการเอาเปรียบนั้นแฝงอยู่ใน “ทุนเศรษฐกิจ” (economic capital) บูร์ดิเยอได้ขยายต่อไปว่า ปัจจุบันการครอบงำได้ขยายไปถึงทุนวัฒนธรรม (cultural capital) และทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital) โดยทุนเหล่านี้ปฏิบัติการอยู่ในชีวิตประจำวันผ่านการทำงานของสถาบัน/กลไกต่างๆ เช่น โรงเรียน ศาสนา ครอบครัว บูร์ดิเยอจึงได้เสนอประเภทของทุนให้กว้างออกไป ได้แก่ ทุนเศรษฐกิจ (economic capital) ทุนวัฒนธรรม (cultural capital) ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital) ทุนสังคม (social capital) (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551)

งานวิจัยชิ้นนี้นำแนวคิดเรื่อง “ทุน” มาเป็นกรอบการวิเคราะห์ในมุมมองของกรณีศึกษาที่มีต่อขยะจากอาหาร โดยผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดเรื่องทุนของบูร์ดิเยอที่ประกอบไปด้วยทุนเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนสังคม ทุนสัญลักษณ์ และทุนการสื่อสาร มาวิเคราะห์การจัดการขยะจากอาหารที่เป็นผลพวงมาจากระบบทุนนิยม เบื้องหลังการเกิด “ขยะจากอาหาร” มีผลประโยชน์อยู่ในนั้นเสมอ และหากกลุ่มตัวอย่างที่มีอำนาจน้อยกว่า แต่ต้องดำรงอยู่ในสังคมแบบทุนนิยม และต้องจัดการกับขยะจากอาหารโดยอาศัยเพียงทุนอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจจะไม่เพียงพอ หากแต่ต้องอาศัยทุน (capital) หลายประเภทในการจัดการขยะจากอาหาร

3. แนวคิดเรื่องชนชั้น (Class)

ปิแอร์ บูร์ดิเยอ (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “ชนชั้น” (class) ที่แตกต่างจากมาร์กซ์ กล่าวคือ “ชนชั้น” ของมาร์กซ์นั้นให้ความสำคัญของขั้นตอน “การผลิต” (production) โดยเกณฑ์ในการวัดชนชั้นของมาร์กซ์คือ ใครคือเจ้าของปัจจัยการผลิต (ทุนเศรษฐกิจ) เนื่องจากในศตวรรษที่ 19 ระบบทุนนิยมยังไม่สามารถผลิตสินค้าให้เพียงพอกับความต้องการ แต่ในศวรรษที่ 20 บูร์ดิเยอมองว่า ปัญหาของระบบทุนนิยมไม่ได้อยู่ที่ขั้นตอนการผลิต แต่อยู่ในขั้นตอนของการ “บริโภค” (consumption) เกณฑ์การวัด “ชนชั้น” ของบูร์ดิเยอจึงเปลี่ยนมาที่ “รูปแบบการบริโภค” ดังนั้นการรักษาความแตกต่างในรูปแบบของการบริโภคจึงเป็น

เครื่องมือสำคัญในการรักษาความแตกต่างของชนชั้นไว้ จากข้อเสนอของบูร์ดิเยอ เรื่องเกณฑ์การวัด “ชนชั้น” จากในขั้นตอนการผลิตสู่ขั้นตอนการบริโภค และได้นำเสนอ “รูปแบบการบริโภค” เพื่อรักษาความแตกต่างทางชนชั้น วัฒนธรรมการบริโภคอาหารจึงกลายเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้ชนชั้นกลางรักษาความแตกต่าง โดยชนชั้นกลางมีกระบวนการสร้างศิลปะเกี่ยวกับอาหาร สมสุข หินวิมาน (2545) ได้ตั้งข้อสังเกตต่อศิลปะของชนชั้นกลางในการทำอาหารทางโทรทัศน์ และพบว่า ในความเป็นครัวที่เป็นพื้นที่รังสรรค์อาหารนั้น ได้มีองค์ประกอบทางความหมายของอาหารอยู่ 8 ประการ ได้แก่ (1) มีความแปลกใหม่ (novelty) (2) มีความเป็นดั้งเดิมแต่มีคุณค่า (tradition) (3) ความมีสุขภาพดี (health) (4) ความมีสุขอนามัย (hygeneity) (5) ความหรูหรา (extravagance) (6) ความสะดวกสบาย (convenience) (7) ความเอื้ออาทร (care) และ (8) ความมีเหตุมีผล (rationality) องค์ประกอบทั้ง 8 นี้แสดงให้เห็นความพยายามที่สร้างความแตกต่างในเรื่องของการบริโภคให้ชนชั้นกลางมีความแตกต่างโดยอาศัยทุนต่างๆ มาผสมผสาน เพื่อให้เป็นลักษณะเฉพาะการทำครัวของชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการที่ชนชนกลางนั้นได้รับการศึกษาที่ดี

ในสังคมแบบทุนนิยมที่มีลักษณะแบ่งงานกันทำ ชนชั้นกลางจะมีแนวโน้มในเรื่องความไม่มั่นคงของอาหารมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับชนชั้นอื่น เนื่องจากไม่สามารถผลิตอาหารเองได้ จึงทำให้ชนชั้นกลางมี movement หรือมีการเคลื่อนไหวในประเด็นนี้ได้ไกลกว่าชนชั้นอื่น ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการที่ได้รับผลกระทบจากในเรื่องนี้มากที่สุด และนำไปสู่ภาคปฏิบัติการในการจัดการกับขยะจากอาหาร โดยมีวิถีทางในการจัดการที่มีลักษณะเฉพาะที่อาศัยทุนหลายประเภทเข้ามาจัดการขยะจากอาหาร

4. แนวคิดเกี่ยวกับระบบอาหารของมนุษย์ (Human Food System)

ระบบอาหารของมนุษย์ (human food system) จากมุมมองในมิติเศรษฐศาสตร์นั้น จะประกอบไปด้วย (1) มิติการผลิต ที่ผู้ผลิตต้องการผลิตอาหารให้เพียงพอกับความต้องการ และเป็นไปตามมาตรฐานเพื่อให้ผลผลิตนั้นมีราคา (2) มิติด้านแพร่กระจาย ในมิตินี้มองทั้งมุมของการจัดเก็บและกระจาย

สินค้าหรือการจัดจำหน่ายออกไปสู่ผู้บริโภคอย่างทั่วถึงในแหล่งซื้อขายอาหาร เช่น ตลาด หรือซูเปอร์มาร์เก็ต และ (3) มิติการบริโภค โดยมิติการบริโภคนี้มีทั้งบริโภคในครัวเรือนและบริโภคแบบขนานใหญ่ (สมสุข หินวิมาน, 2558) แต่ในความเป็นจริงแล้ว วิธีคิดเชิงเศรษฐศาสตร์ที่มีต่อระบบอาหารนั้น มักจะมองข้ามข้อเท็จจริงของระบบอาหารของมนุษย์ไปอีกหลายประการ Beardsworth and Keil (อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน, 2558) จึงได้ประยุกต์ข้อเสนอของนักเศรษฐศาสตร์รุ่นก่อน โดยการจำแนกระบบอาหารของมนุษย์เพิ่มเติมเป็น 5 กระบวนการ ได้แก่ ขั้นผลิต (production) การเผยแพร่ (distribution) และการบริโภค (consumption) เป็นองค์ประกอบที่มีอยู่เดิมตามแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์ และได้เพิ่มเติมขั้นการจัดเตรียม (preparation) และขั้นการขจัดของเสีย (disposal) ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบเฉพาะและมีความสำคัญมากต่อระบบการจัดการอาหารของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ในระบบอาหารของมนุษย์นั้น สมสุข หินวิมาน (2558) ได้กล่าวว่า มีมิติอื่นๆ ที่เข้ามากำกับ เช่น มิติของอำนาจ มิติการเมือง มิติทางเศรษฐกิจ ตลอดจนมิติทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะมิติการสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทต่อระบบอาหารของมนุษย์

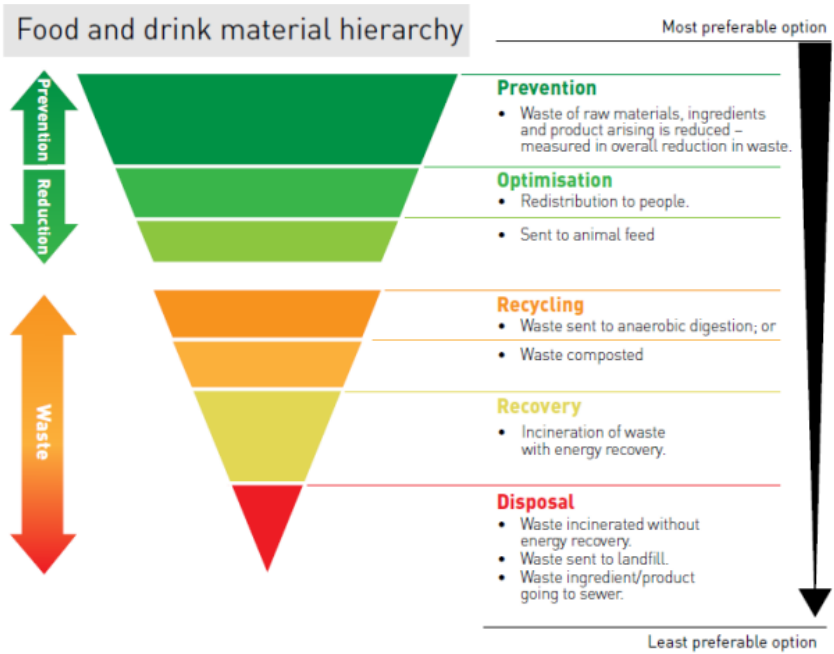
ในขณะที่ส่วนใหญ่ในการศึกษาเรื่องระบบอาหารของมนุษย์มักมองข้ามขั้นตอนสุดท้าย คือ ขั้นขจัดของเสีย งานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นการหาคำตอบโดยอาศัยกรอบระบบอาหารของมนุษย์มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเฉพาะขั้นการจัดการขยะจากอาหารที่เหลือจากการบริโภค โดยมีบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และอื่นๆ ที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งส่งผลต่อการจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทย นอกจากนั้น ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงมิติการสื่อสารกับบทบาทในการจัดการขยะจากอาหารในแต่ละขั้นตอนของระบบอาหารของมนุษย์

5. แนวคิดเกี่ยวกับขยะจากอาหาร

การจัดการขยะจากอาหารเป็นเป้าหมายอย่างหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (sustainable development goals – SDGs) โดยภายในปี 2573 มีเป้าหมายให้ปริมาณขยะอาหารลดลงครึ่งหนึ่งในระดับการ

ค้าปลีกและผู้บริโภคครัวเรือน ตลอดจนลดการสูญเสียอาหารจากห่วงโซ่อุปทานตั้งแต่ขั้นผลิตไปจนถึงขั้นตอนการบริโภค เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายการลดขยะจากอาหาร องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (The Food and Agriculture Organization of United Nation – FAO) จึงได้เสนอนโยบายและแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้ประเทศที่เป็นสมาชิกนำไปปรับใช้ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2562) โดยแนวทางของการจัดการขยะอาหารที่เสนอแนะโดย UNEP (United Nation Environment Programme) และ FAO ซึ่งจัดเรียงลำดับสิ่งที่ควรปฏิบัติมากที่สุดไปถึงปลายทางคือการจัดการขยะอย่างถูกวิธี โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 2 การจัดการขยะอาหารตามแนวทางของ UNEP และ FAO

ที่มา: United Nation Environment Programme - UNEP (2014)

(1) การป้องกัน (Prevention) เพื่อไม่ให้เกิดขยะส่วนเกินในทุกภาคส่วนของห่วงโซ่อาหาร

(2) การกระจายอาหารไปสู่ผู้ที่ต้องการเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุด (Optimization) โดยการนำเอาอาหารส่วนเกินที่ยังสามารถรับประทานได้ไปบริจาคกับผู้ที่ต้องการ

(3) การนำมาผลิตเพื่อใช้ใหม่ (Recycling) โดยการนำขยะอาหารเข้ากระบวนการผลิตเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ เช่น การหมักปุ๋ยเพื่อการเกษตร การผลิตก๊าซหมักชีวภาพ

(4) การแปลงขยะอาหารให้กลับมาเป็นพลังงานแล้วนำมาใช้ใหม่ (Recovery) โดยการนำขยะอาหารที่มีความชื้นต่ำมาผลิตเป็นพลังงานความร้อนแล้วนำกลับมาใช้ใหม่

(5) การกำจัด (Disposal) คือ การนำขยะอาหารที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้แล้วมากำจัดโดยการฝังกลบหรือเผา

อาจกล่าวได้ว่า แนวทางการจัดการขยะอาหารออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ การจัดการกับอาหารเพื่อไม่ให้เป็นขยะจากอาหาร (ในขั้นที่ 1 และ 2) และการจัดการกับขยะจากอาหาร (ในขั้นที่ 3 ถึง 5) และในมุมมองของการจัดการนี้ ยังมองไปที่พฤติกรรมของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดการสร้างขยะจากอาหาร

นอกจากนั้น การจัดการขยะจากอาหารตามหลักการของ UNEP และ FAO แล้ว ยังมีนักวิชาการส่วนหนึ่งที่มองเห็นมิติอื่นๆ ที่มากไปกว่าห่วงโซ่อุปทานที่เป็นสาเหตุของขยะจากอาหาร โดย Davis Evans (2014) กล่าวว่า เมื่อนึกถึงสาเหตุของการเกิดขยะจากอาหาร ทั้งผู้กำหนดนโยบายตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างเพ่งเล็งไปที่พฤติกรรมของคนที่ใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองและไม่เห็นคุณค่า การสื่อสารจึงพบเห็นการรณรงค์ในระดับบุคคลให้มีความตระหนักในเรื่องดังกล่าว Evans จึงได้เสนอว่า ในความเป็นจริงพฤติกรรมของบุคคลเป็นเพียงส่วนหนึ่ง หากจะพิจารณาในเรื่องนี้แล้ว ต้องมองอย่างรอบด้าน ทั้งมิติวัฒนธรรมและสังคมแวดล้อมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ด้วย เนื่องจากขยะจากอาหารในแต่ละสังคมนั้นมีมุมมองที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นขยะจากอาหารนั้นมีส่วนสัมพันธ์กับหลากหลายมิติ

งานวิจัยชิ้นนี้จึงทั้งอาศัยแนวทางในการจัดการขยะจากอาหารจาก UNEP และ FAO และมิติวัฒนธรรม สังคม และอื่นๆ ในบริบทของสังคมไทยมาสร้างกรอบการวิเคราะห์การจัดการขยะจากอาหาร ที่ผสมระหว่างความเป็นสากลตามแนวทาง UNEP และ FAO และแนวทางในแบบฉบับของสังคมไทยโดยอาศัยทุนประเภทต่างๆ ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น เพื่อให้เห็นมิติที่มีความซับซ้อนและหลากหลายของ “ขยะจากอาหาร” ในสังคมไทย ตลอดจนการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหารของกรณีศึกษาในการหาแนวทางจัดการขยะจากอาหารในแบบฉบับของตนเอง

6. แนวคิดกลยุทธ์การสื่อสาร (Communication Strategies)

กลยุทธ์การสื่อสารได้ถูกนำไปใช้ในการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหาร โดยประเภทของการสื่อสารนั้น กาญจนา แก้วเทพ และขนิษฐา นิลผึ้ง (2556) ได้จำแนกประเภทในการสื่อสาร โดยอาศัยเรื่อง “ความตั้งใจ” (intention) และ “การออกแบบวางแผน” (planning/design) โดยอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ การสื่อสารที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และการสื่อสารที่เกิดขึ้นโดยมีการออกแบบและวางแผนไว้ล่วงหน้า โดยมีกลุ่มเป้าหมาย (target) ในการสื่อสารเป็นตัวตั้ง การกำหนดวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร (objective) การออกแบบสาร (message design) การเลือกใช้สื่อ (media selection) และการเลือกวิธีการสื่อสารเพื่อให้บรรลุเป้าหมายกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการ การสื่อสารในรูปแบบนี้จึงเรียกว่า “กลยุทธ์การสื่อสาร” (communication strategies)

กลยุทธ์การสื่อสารได้ถูกนำมาใช้เพื่อการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและสร้างความเข้าใจในเรื่องขยะจากอาหารในสังคมไทย ตั้งแต่การให้นิยามความหมายของขยะอาหารที่มาทุกกระบวนการของระบบอาหารของมนุษย์ ตั้งแต่การผลิตไปจนถึงการบริโภค โดยการใช้กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพนั้นต้องมีการวางแผนหรือการบริหารจัดการและดำเนินการใช้กลยุทธ์การสื่อสาร ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดมาเป็นกรอบในการศึกษาการเลือกใช้กลยุทธ์การสื่อสารเรื่องขยะจากอาหารของกรณีศึกษา

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัย *"อาหารหรือขยะ?": การสื่อสารกับการสร้างความหมายของขยะจากอาหารในสังคมไทย* เป็นการศึกษาเพื่อหาปัจจัยการสื่อสารกับการสร้างความหมาย ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาขยะในสังคมไทย ตลอดจนการศึกษาการสื่อสารเพื่อการจัดการกับขยะอาหาร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้การศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ (historical context) การวิเคราะห์เอกสาร (document analysis) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหาร โดยในบทสรุปและอภิปรายผลนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามปัญหานำการวิจัย เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. พัฒนาการและสำนึกในการจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้ค้นพบปัจจัยที่ก่อให้เกิดขยะอาหาร และส่งผลต่อความหมายของ "ขยะอาหาร" ในสังคมไทย ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ยุค ได้แก่

(1) ยุคอดีตถึงยุคก่อนรัชกาลที่ 5: หาอยู่ หากิน หาแลก โดยในยุคนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญคือ ไม่ปรากฏ "ขยะอาหาร" ในสังคมไทย เนื่องจากในยุคนั้นการดำรงชีพเป็นลักษณะหาเพื่ออยู่และหาเพื่อกิน ไม่ได้มีเทคโนโลยีในการจัดเก็บอาหาร ดังนั้นอาหารที่หามาได้ในปริมาณที่มากจะถูกนำมาถนอมอาหารด้วยการหมักดอง โดยอาศัยภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา และแม้ว่าจะมีทรัพยากรอาหารในปริมาณที่มาก แต่ก็ไม่กินทิ้งกินขว้าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเคารพธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ติดตั้งตั้งแต่กระบวนการผลิตไปจนถึงการบริโภค นอกจากนั้น ในยุคนี้อาหารอยู่ในธรรมชาติ จึงไม่มีความจำเป็นต้องหาอาหารมาเก็บ เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ และแม้ว่าอาหารจะมีความอุดมสมบูรณ์ แต่การบริโภคกลับเป็นไปอย่างพอดี เหลือเก็บไว้กินในยามขาดแคลน การใช้ภูมิปัญญาดังกล่าวจึงสามารถป้องกัน (prevent) และไม่ทำให้เกิดปัญหาเรื่องอาหารเหลือทิ้งได้

(2) ยุครัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475: หาอยู่ หากิน หาแลก และจุดเริ่มต้นของการหาแลกสู่การหาซื้อ การหาอาหารของคนในยุคนี้ยังเป็นลักษณะพึ่งพาธรรมชาติเพื่อดำรงชีพ การทำการเกษตรโดยเฉพาะการปลูกข้าว และใช้ภูมิปัญญาในการถนอมอาหารเช่นเดียวกับยุคที่ 1 แต่ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการบันทึกถึงตลาดสดในกรุงเทพฯ ที่เป็นศูนย์กลางของการจำหน่ายอาหารสด อาหารแห้งจากแหล่งต่างๆ ตลาดสดจึงมิใช่เป็นเพียงพื้นที่แลกเปลี่ยน (platform) และซื้อขายอาหาร แต่ยังเป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่ได้ขยายตัวแบบอุตสาหกรรมอาหาร ตลาดทำหน้าที่เพียงเป็นพื้นที่ในการกระจายสินค้าของผู้ขายและผู้ซื้อ ซื้อเพื่อจะนำไปประกอบอาหารเท่านั้น ดังนั้นปัญหาการผลิตอาหารจนล้นตลาดและกลายเป็นขยะอาหารจึงไม่พบในยุคนี้ ข้อค้นพบที่สำคัญอีกประการหนึ่งในยุคนี้คือ การสื่อสารเริ่มเปลี่ยนรูปแบบการสื่อสาร จากการสื่อสารจากรุ่นสู่รุ่นด้วยการอบรมสั่งสอน (oral communication) ไปสู่การมีตำราอาหาร (written communication) ดังนั้นการสื่อสารความหมายและการจัดการกับขยะอาหาร พบว่า มีการจัดการอาหารเหลือด้วยวิธีการนำมาแปลงเป็นเมนูใหม่ (recycling) และหลากหลายเมนูทั้งชาวบ้านและชาววังยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน

(3) ยุคสร้างชาติ (หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475): จุดเริ่มต้นของอุตสาหกรรมอาหารและขยะอาหารในสังคมไทย ในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การผลิตอาหารไม่ได้มีลักษณะเพื่อยังชีพเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการผลิตอาหารตามนโยบายของรัฐเพื่อเพิ่มปริมาณอาหารของคนในชาติให้สามารถกินอย่างสมบูรณ์ และครบ 5 หมู่ กระบวนการผลิตอาหารยังคงมีลักษณะผลิตเพื่อการบริโภค ในขณะที่บริบททางสังคมและการเมืองมีความไม่แน่นอน (เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2) ทำให้อาหารอาจจะขาดแคลนได้ ดังนั้นการจัดการอาหารจึงมีทั้งการป้องกันไม่ให้เกิดขยะ ด้วยการสำรองผ่านรูปแบบการถนอมอาหาร และการสำรองโดยการปลูกพืช ผักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์ไว้ในบ้าน บางส่วนก็นำไปจำหน่ายและกระจายให้เกิดรายได้ให้กับประชาชน ยุคนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของการเลี้ยงสัตว์และ

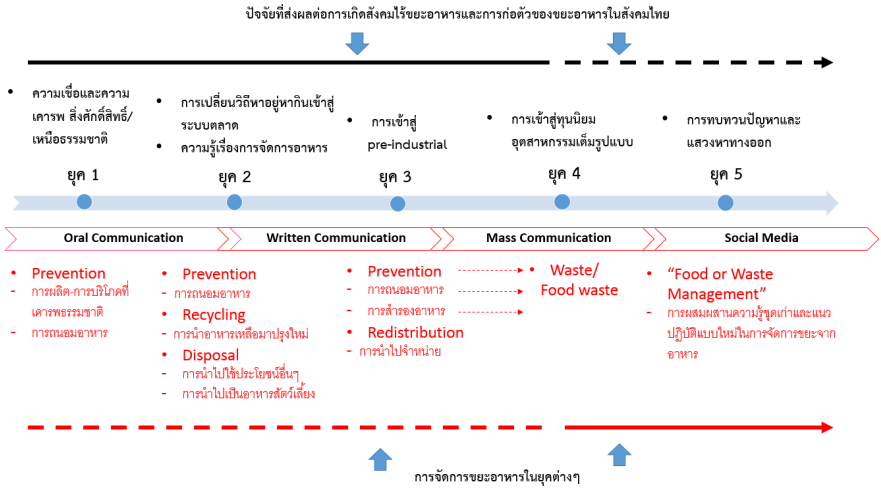
ปลูกพืชผักแบบอุตสาหกรรม และส่งผลในยุคต่อๆ มาในเรื่องของการบริโภคที่ปรับเปลี่ยนไปในสังคมไทย และเป็นจุดเริ่มต้นของขยะจากอาหารที่ไม่สามารถจัดการได้

(4) ยุคขับเคลื่อนและพัฒนาชาติ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1): การขยายตัวของความเจริญ การบริโภค และขยะในระบบอุตสาหกรรมอาหาร โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ ประเทศไทยได้การสนับสนุนของสหรัฐอเมริกาที่ส่งเสริมความเติบโตด้านเศรษฐกิจแบบ “ระบบทุนนิยมเอกชน” การขับเคลื่อนและพัฒนาประเทศจึงได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า “การพัฒนาคือการพัฒนาเศรษฐกิจ” การกระตุ้นให้เกิดการบริโภคในกลางทศวรรษ 2500 และในช่วงนี้ได้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมาในสังคมไทย คือ ชนชั้นกลาง ที่ได้รับการศึกษาที่ดี และมีอาชีพที่หลากหลาย ตั้งแต่รับราชการ นักวิชาชีพ ฯลฯ ซึ่งการเกิดขึ้นของชนชั้นใหม่นี้ส่งผลต่อเศรษฐกิจภายในประเทศที่ผู้บริโภคมีกำลังซื้อที่เพิ่มสูงขึ้นตาม โดยเฉพาะชนชั้นกลาง ซึ่งไม่ได้เป็นเจ้าของการผลิตและไม่ได้เป็นผู้ผลิตส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่มผู้บริโภค จึงเกิดความต้องการสินค้าที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในยุคพัฒนาชาตินี้เริ่มต้นด้วยการส่งเสริมการบริโภค และสื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์เข้ามามีอิทธิพลต่อผู้ชม และกลายเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการบริโภค ประกอบกับในศตวรรษที่ 20 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดการขยายตัวของตู้เย็น ทำให้กลุ่มชนชั้นกลางเปลี่ยนวิธีการซื้อและการจัดเก็บอาหารในตู้เย็น เพื่อลดการเน่าเสียของอาหาร ในยุคนี้จึงได้เห็นปรากฏการณ์การส่งเสริมเรื่องการวางแผนการจัดการอาหารก่อนบริโภค (ลดขยะจากอาหาร) และในขณะเดียวกัน การซื้ออาหารมากักตุนก็เป็นสาเหตุทำให้เกิดขยะจากอาหารในปริมาณที่มากเช่นกัน ซึ่งต่างกับยุคก่อนๆ ที่ส่วนใหญ่จะมีการป้องกันไม่ให้อาหารเหลือทิ้งและมีการจัดการก่อนที่เน่าเสียและการบริโภคเป็นไปอย่างพอเพียง

(5) ยุคที่ 5 ความมั่นคงทางอาหาร (หลังปี พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน): การสร้างสำนึกรักษ์โลกและความยั่งยืน จากยุคทองของการบริโภคด้วยแรงกระตุ้นทางเศรษฐกิจจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการตอบสนองของผู้บริโภคในการจับจ่ายใช้สอย การผลิตและการบริโภคมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรม (mass industry) ที่เกินความจำเป็น และสุดท้ายนำไปสู่การสร้างขยะหลากหลายรูปแบบ และขยะจากอาหารก็เป็นผลพวงของการบริโภคที่เกินความจำเป็นเหล่านั้น ในยุคนี้จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ การเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปี 2540 เป็นจุดเริ่มต้นของการกลับมาทบทวนตนเองของสังคมไทย โดยกระแสท้องถิ่นนิยมได้นำมาเป็นแนวทางในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ โดยการบูรณาการกับเรื่องสังคมและสิ่งแวดล้อม และแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการสร้างความมั่นคงให้กับชุมชน ยุคนี้จึงเป็นยุคที่ย้อนกลับมาสู่การบริโภคควบคู่กับการตระหนักเรื่องสิ่งแวดล้อมและบริโภคอย่างรู้คุณค่าของทรัพยากร

จากเดิมที่สังคมไทยไม่เคยมีคำว่า “ขยะจากอาหาร” เนื่องจากมีการป้องกัน (prevention) ไม่ให้เกิดตั้งแต่ขั้นตอนการผลิต (production) จนถึงขั้นบริโภค (consumption) และกลายมาเป็นจุดเริ่มต้นของการไม่สามารถบริหารจัดการ “ขยะจากอาหาร” ได้ ผู้วิจัยจึงได้สรุปภาพรวมของปัจจัยที่ทำให้สังคมไทยในยุคอดีตเป็นสังคม “ไร้ขยะจากอาหาร” และการก่อตัวของขยะจากอาหารในสังคมไทยดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการเป็นสังคมไร้ขยะและพัฒนาการการก่อเกิดของขยะอาหารในสังคมไทย

จากภาพที่ 3 แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการระบบอาหารของสังคมไทยตลอดจนการก่อร่างของปัญหาขยะในสังคมไทย โดยจะพบว่า

ในยุคที่ 1 นั้นปัจจัยสำคัญที่ในระบบผลิตและการบริโภคอาหารนั้น ผู้ผลิต (producer) และผู้บริโภค (consumer) เป็นกลุ่มเดียวกัน ทรัพยากรอาหารมีความสมดุลกับประชากร และปัจจัยที่สำคัญในการสร้างสำนึกของผู้คนในยุคนี้คือ การมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติที่ให้อาหารกับมนุษย์ ทำให้เกิดการเคารพ (respect) อาหารตามมา และมีการป้องกัน (prevention) เพื่อไม่ให้เกิดขยะ ในทุกขั้นตอนของระบบอาหารตั้งแต่การผลิต (production) ที่ผลิตแต่พอเพียง หรือหากปริมาณที่มากเกินบริโภคในคราวเดียวจนกลายเป็นอาหารส่วนเกิน (food surplus) ในยุคนี้จะมีการจัดเก็บและถนอมอาหาร ในส่วนของการบริโภค (consumption) ในยุคนี้มีการบริโภคไม่ฟุ่มเฟือยจึงไม่เกิดปัญหาอาหารเหลือทิ้ง

ยุคที่ 2 การผลิตอาหารยังคงเป็นลักษณะแบบดั้งเดิม และการผลิตอาหารเริ่มมีเปลี่ยนแปลงมีการหาซื้ออาหารผ่านกลไกอย่าง “ตลาดสด” ทว่ายังไม่ใช่อุตสาหกรรมการผลิตแบบเต็มรูปแบบ มีการป้องกัน (prevention) ไม่ให้อาหารเหลือประกอบกับการอาศัยความรู้มาจัดการไม่ให้อาหารเหลือทิ้งโดยการถนอมอาหารแล้ว การนำกลับมาบริโภคใหม่ (recycling) โดยใช้วัตถุดิบที่เหลือจากอาหารเหลือ ทำให้เห็นถึงการใช้ทรัพยากรที่นำมาผลิตอาหารอย่างคุ้มค่า การจัดการอาหารที่เหลือโดยการแปลงให้เป็นเมนูใหม่ และเห็นเป็นรูปธรรมมาจนถึงปัจจุบัน

ยุคที่ 3 บริบททางการเมืองและสังคมที่อยู่ในภาวะสงคราม การป้องกัน (prevention) จึงไม่ได้เป็นเพียงการป้องกันไม่ให้เกิดอาหารเน่าเสียเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการป้องกันความอดอยากในช่วงสงคราม ในยุคนี้จึงได้เห็นการกักตุนอาหารผ่านสวนครัวในบ้าน พร้อมกันนั้นยังกระตุ้นเศรษฐกิจโดยการนำอาหารที่ผลิตได้ในปริมาณที่มากเกินความต้องการไปจำหน่าย (redistribution) นอกจากนั้นในยุคนี้จะเห็นถึงวิถีการผลิตที่เริ่มปรับเปลี่ยนไปเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม (pre-industry) โดยผู้ผลิตอาหารและผู้บริโภคเริ่มแยกออกจากกัน แต่ในเรื่องของขยะจากอาหารนั้นยังไม่ได้เป็นเรื่องที่กังวล เนื่องจากยังเป็นยุคเริ่มต้นของการผลิตอาหารแบบอุตสาหกรรม

ยุคที่ 4 เป็นยุคที่มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่อเข้าสู่ “ทุนนิยมเอกชน” อย่างเต็มรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการบริโภคแบบทุนนิยม ที่กระตุ้นความต้องการของผู้บริโภคอย่างไร้ขีดจำกัด ปัญหาขยะจากอาหารอาจจะมีจุดเริ่มต้นในยุคนี้ ประกอบกับมิติการสื่อสาร โดยเฉพาะสื่อมวลชนที่เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันของภาคเอกชนผ่านการโฆษณาประชาสัมพันธ์

ยุคที่ 5 เป็นยุคที่สังคมไทยได้กลับมาทบทวนและร่วมหาแนวทางแก้ปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ขยะจากอาหาร” เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังนั้นในยุคนี้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐต่างออกนโยบายในการกำกับดูแลเรื่องขยะมูลฝอยผ่านแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการในการ

จัดการขยะมูลฝอยและขยะจากอาหาร สื่อมวลชนทำหน้าที่ในการนำเสนอเรื่องปัญหาของขยะ ภาคเอกชนและองค์กรไม่แสวงหากำไรต่างมีแนวทางในการจัดการอาหารส่วนเกิน ในขณะที่ภาคประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นกลาง ที่ขานรับการบริโภคโดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม จนนำไปสู่ภาคปฏิบัติการในการจัดการขยะจากอาหารโดยผสมชุดความรู้ทั้งเก่า เช่น การถนอมอาหาร และชุดความรู้ใหม่ เช่น ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เข้ามาจัดการขยะจากอาหาร

ในขณะที่ภาคการสื่อสาร (communication) จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า การสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหารในยุคแรกเน้นเรื่องการป้องกัน (prevention) ในอดีตจะแฝงมากับการสื่อสารในครัวเรือนจากรุ่นสู่รุ่น ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เน้นการสอนแบบ “มุขปาฐะ” (oral communication) จนก้าวเข้าสู่ยุคที่เริ่มมีการจดบันทึก ทำให้เกิดตำราอาหาร (written communication) การเปลี่ยนแปลงของการสื่อสารในรูปแบบนี้ส่งผลต่อความยั่งยืนของความรู้ที่เกี่ยวข้องกับถนอมอาหาร และสุดท้าย การสื่อสารได้พัฒนาไปสู่ยุคการสื่อสารมวลชน (mass communication) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีสื่อโทรทัศน์ที่มีทั้งภาพและเสียง กลายเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการบริโภค ประกอบกับการกระตุ้นเศรษฐกิจในยุคนี้ ซึ่งก่อให้เกิดทั้งการผลิตและการบริโภคที่มีปริมาณมากๆ นำมาสู่ที่มาของปัญหาขยะจากอาหาร ในยุคดังกล่าวจึงเห็นภาพของการส่งเสริมการบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัดมากกว่าการสื่อสารเพื่อการป้องกัน หรือจัดการอาหารเหลือทิ้ง และสุดท้าย การเข้าสู่ยุคของการสื่อสารที่ทุกคนสามารถสร้างสรรค์เนื้อหาและเข้าถึงช่องทางการสื่อสารได้ คือ สื่อสังคมออนไลน์ (social media) เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับชนชั้นกลางในการสื่อสารเรื่องขยะจากอาหาร ทั้งการเผยแพร่ความรู้ การจัดการขยะจากอาหาร โดยผสานความรู้ทั้งชุดเก่าและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นความรู้สมัยใหม่ มาให้คำอธิบายและเป็นแนวทางในการจัดการกับขยะจากอาหาร

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า เมื่อรูปแบบการผลิตและการบริโภคไม่ได้แยกขาดระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค และการดำรงอยู่ของความเชื่อและการเคารพอาหารมีความเข้มข้นมากเท่าไร ปัญหาขยะจากอาหารแทบจะไม่เกิดขึ้น ในการสื่อสาร

แบบดั้งเดิมจึงมีส่วนสนับสนุนในการอบรมบ่มเพาะสำนึกในเรื่องการเคารพอาหาร มีความสามารถจัดการกับอาหารส่วนเกินได้และไม่เหลือทิ้ง แต่เมื่อเกิดการแยกตัวระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคมากขึ้นเท่าใด ตลอดจนเทคโนโลยีการผลิตที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งสวนทางกับความเชื่อเรื่องการเคารพอาหาร แม้จะดำเนินอยู่แต่ก็มีลักษณะจางๆ จึงทำให้สำนึกเรื่องอาหารและปัญหาขยะจากอาหารมีลักษณะสวนทางกัน ในส่วนของข้อจำกัดในการสื่อสารยุคปัจจุบันเมื่อเทียบกับอดีต จะพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวก็ลดลงตามไปด้วย แม้ว่าสื่อต่างๆ จะทำหน้าที่เติมเต็มความรู้ในเรื่องภูมิปัญญา แต่ลักษณะของความใกล้ชิดผูกพันอาจจะไม่เหมือนกับในอดีต

2. ปัจจัยหนุนเสริมที่ก่อให้เกิดขยะอาหาร นโยบายในการนำไปสู่การแก้ปัญหาและสำนึกนำไปภาคปฏิบัติการในการจัดการขยะจากอาหาร

ในหัวข้อนี้เป็นการลงรายละเอียดของ “ปัญหาขยะจากอาหาร” ในยุคปัจจุบัน โดยผลการวิจัยพบว่า

(1) สาเหตุ: การเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตอาหารในสังคมไทยในยุคปัจจุบัน คือ ลักษณะการผลิตอาหารในแบบทุนนิยมผู้ผลิต (producer) และผู้บริโภค (consumer) โดยเฉพาะในสังคมเมืองนั้น ถูกแยกออกจากกัน ผู้ผลิตทำหน้าที่ในการผลิตอาหารและป้อนเข้าสู่ระบบตลาด ในขณะที่ผู้บริโภคปลายทางทำหน้าที่ในการซื้อหาเพื่อบริโภค นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตอาหารแบบแยกกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค

(2) ปัจจัยหนุนเสริม: “ขยะอาหาร” เกิดขึ้นได้ในทุกขั้นตอนในระบบทุนนิยม ประกอบกับกลไกทางการตลาดในระบบทุนนิยมนั้นสร้างขยะอาหาร ตั้งแต่กระบวนการผลิต (production) ซึ่งเป็นการผลิตที่เน้นปริมาณมากล้นตลาด และอยู่ภายใต้เกษตรพันธสัญญา การแพร่กระจาย (distribution) การตัดแต่งเพื่อให้ได้มาตรฐานของตลาด การจัดเตรียม (preparation) มีการตัดแต่งก่อนนำไปปรุงหรือการใช้วัตถุดิบไม่คุ้มค่า การบริโภค (consumption) ที่เกินความจำเป็น ตลอดจนถึงขั้นขจัดของเสีย (disposal) ที่ขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการ

(3) นโยบายภาครัฐกับการจัดการปัญหา: การขับเคลื่อนนโยบายสู่แนวทางปฏิบัติของรัฐ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการตระหนักและนำไปสู่ภาคปฏิบัติในการจัดการขยะอาหาร การตื่นตัวและตระหนักในเรื่องขยะอาหาร จนนำไปสู่ภาคปฏิบัติการแก้ปัญหาขยะจากอาหารในสังคมไทย โดยมีนโยบายระหว่างประเทศและภายในประเทศเข้ามากำกับ ทำให้สังคมไทยเริ่มมีแผนแม่บทฯ และแผนปฏิบัติการในเรื่องการจัดการขยะ ตลอดจนการนำเอาแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารที่มีลักษณะไม่สมดุลมาสร้างความตระหนักให้ประชากรเห็นคุณค่าของอาหารและจัดการกับอาหารให้มีประสิทธิภาพและเหลือทิ้งให้น้อยที่สุด

กล่าวโดยสรุป เมื่อสังคมปรับเปลี่ยนไปตามสมัยการผลิตแบบทุนนิยมได้แยกให้ผู้ผลิตอาหารและผู้บริโภคอาหารเป็นคนละกลุ่มกัน ดังนั้น ความศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ และสำนึกในเรื่องอาหารมีการเปลี่ยนแปลงไป และระบบทุนนิยมยังได้สร้างขยะอาหารในทุกขั้นตอนของระบบอาหารมนุษย์ ตั้งแต่การผลิตไปจนถึงการบริโภคและการขจัดของเสีย ในขณะที่ยุคปัจจุบันเกิดปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้สังคมไทยตื่นตัว (concern) ทั้งเรื่องของการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร นโยบายระหว่างประเทศและภายในประเทศ ที่ทั้งกดดันและทำให้เกิดการตระหนัก และนำไปสู่ภาคปฏิบัติในการจัดการขยะอาหาร นอกจากนั้น ในเรื่องขยะอาหารก็มีทั้งผู้ที่ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์ และกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์นั้นมักจะเป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางสังคม ดังนั้นหัวข้อต่อไปจึงเป็นการนำเสนอข้อค้นพบเรื่องการสื่อสารในการจัดการขยะจากอาหารของผู้ที่มีอำนาจน้อยและเป็นผู้เสียประโยชน์จากการเกิดขึ้นของ “ขยะจากอาหาร”

3. การสื่อสาร ต่อสู้ ต่อรอง ในการจัดการขยะจากอาหาร

งานวิจัยได้ข้อค้นพบว่า ปัญหาเรื่องขยะอาหารเป็นการสะท้อน (reflexive) และตั้งคำถามกับตนเองของชนชั้นกลางในการหาทางออกหรือจัดการกับขยะอาหารนั้นอย่างไร โดยชนชั้นกลางถือเป็นกลุ่มที่มีความกังวลและใส่ใจ (concern and caring) กับปัญหานี้มากที่สุดเมื่อเทียบกับชนชั้นอื่นๆ กล่าวคือ ในขณะที่ชนชั้นสูงมีความสามารถในการจัดการขยะอาหารเนื่องจากมีทุนเศรษฐกิจที่ดีกว่า หรือเมื่อเทียบกับชาวไร่ชาวนาที่เป็นผู้ผลิตอาหาร ต่อให้ต้อง

เผชิญกับปัญหาดินฟ้าอากาศ ก็ยังมีอาหารบริโภค แต่ทว่าชนชั้นกลางซึ่งเป็นทั้งชนชั้นที่ไม่สามารถผลิตอาหารได้ตัวตนเอง และทุนเศรษฐกิจก็มีไม่มากพอเมื่อเทียบกับชนชั้นสูง จึงเป็นที่มาของการตระหนักถึงปัญหานี้มากที่สุด

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาทั้งหมด 3 กรณี ได้แก่ (1) รายการสาธิตการทำอาหารทางโทรทัศน์ *กิน อยู่ คือ* (2) มูลนิธิสโกลารส์ ออฟ ซัสทีแนนซ์ ไทยแลนด์ (Scholar of Sustenance – SOS) และ (3) ผู้บริโภคครัวเรือน ซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นกลาง และถือว่าเป็นชนชั้นที่มีการปรับตัวอย่างมากต่อสถานการณ์ทางสังคมและบริบทรายล้อม ตลอดจนการได้รับการศึกษาที่ดี ทำให้ชนชั้นกลางกับประเด็นเรื่องขยะจากอาหารนั้นมี movement หรือมีการเคลื่อนไหวในประเด็นนี้ชัดเจนกว่าชนชั้นอื่น สำหรับเกณฑ์ในการการคัดเลือกกรณีศึกษา ได้แก่ (1) กรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีมี (ก) ทุนความรู้ ทั้งชุดความรู้แบบดั้งเดิมคือภูมิปัญญา และชุดความรู้ใหม่ที่ได้จากการสะสมจากสถาบันการศึกษาและสถาบันอื่นๆ (ข) ทุนเศรษฐกิจ เช่น การมีพื้นที่หรือบริเวณบ้านในการจัดการขยะอาหาร (ค) ทุนการสื่อสาร เช่น ความสามารถในการสื่อสาร การมีช่องทางในการสื่อสาร และการเลือกใช้กลยุทธ์ทางการสื่อสารอย่างเหมาะสม (ง) ทุนสังคมและทุนสัญลักษณ์ มาใช้ในการจัดการกับขยะจากอาหาร (2) การมีภาคปฏิบัติการในการจัดการขยะจากอาหารภายใต้บริบทของตนเองที่ชัดเจน เช่น รายการ *กิน อยู่ คือ* ได้นำเสนอการจัดการผ่านการสาธิตการทำอาหารโดยอาศัยทุนความรู้แบบดั้งเดิมและสมัยใหม่มาผสมผสานกัน มูลนิธิ SOS ได้ปฏิบัติการจัดการกับอาหารส่วนเกินของภาคอุตสาหกรรมอาหาร และภาคครัวเรือนมีปฏิบัติการในการจัดการอาหารภายในครัวเรือนของตนเอง (3) การมีสำนึกในการจัดการกับขยะจากอาหารโดยเริ่มต้นจากตนเอง โดยอาศัยพื้นที่ของตนเองจัดการขยะจากอาหาร

การสื่อสารและการจัดการขยะอาหารในแต่ละขั้นตอนระบบอาหารของมนุษย์ (human food system) ตั้งแต่การผลิต การแพร่กระจาย การจัดเตรียม การบริโภค และการขจัดของเสีย มีความแตกต่างกันดังนี้

(1) บริบทและเงื่อนไขทางสังคมของทั้ง 3 กรณีศึกษา

บริบทและเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนไปจากอดีต นำไปสู่การสื่อสารเพื่อการต่อสู้และต่อรองกับระบบทุนนิยมและกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ในการจัดการขยะ ซึ่งทั้ง 3 กรณีศึกษามีบทบาทในการสื่อสารที่แตกต่างกัน กล่าวคือ **รายการ *กิน อยู่ คือ*** เป็นรายการสาธิตการทำอาหารทางโทรทัศน์ ซึ่งมีข้อเด่นในเรื่องของการขยายความรู้เรื่องการทำอาหาร ผ่านสื่อภาพและเสียง (visual and audio medium) สามารถสื่อสารเรื่องอาหารและขยะอาหารไปถึงผู้ชมได้ในวงกว้าง และด้วยเทคนิคการผลิตที่มีความซับซ้อน ทำให้เกิดข้อได้เปรียบในเรื่องการร่นระยะเวลา ผู้ชมสามารถมองเห็นผลลัพธ์จากการลดขยะจากห้องครัวได้ภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว แม้ว่าจะเป็นรายการสาธิตการทำอาหาร แต่ยังสามารถนำเสนอเนื้อหาและสาธิตให้เห็นว่า การจัดการกับอาหารก่อนที่จะกลายเป็นขยะอินทรีย์และทิ้งไปนั้นสามารถทำได้จริง แต่ในขณะเดียวกัน การรับรู้และการตระหนักแม้ว่าจะอยู่ในวงกว้าง แต่ยังเป็นระดับปัจเจกบุคคล (individual) ภายในครัวเรือนเท่านั้น

ในขณะที่ **มูลนิธิ SOS** มองปัญหาเรื่องขยะอาหารในภาพรวมในระดับที่ใหญ่กว่า (macro level) มีศักยภาพในเรื่องการจัดการอาหารส่วนเกินในระดับที่ใหญ่กว่า ผ่านระบบกฎเกณฑ์ที่อาศัยทุนความรู้ โดยเฉพาะความรู้ในการจัดการ “อาหารส่วนเกิน” มีทุนสังคมและทุนสัญลักษณ์ ทำให้เป็นที่น่าเชื่อถือ จึงสามารถจัดการกับอาหารส่วนเกินได้มากกว่าระดับปัจเจก มีกลยุทธ์การสื่อสารที่หลากหลายไปยังกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้

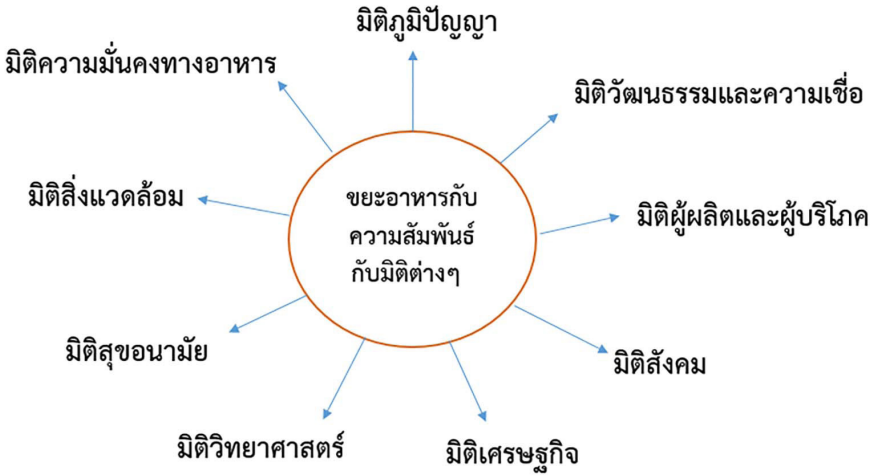
ผู้บริโภคครัวเรือน อยู่ในระดับเล็กที่สุดจาก 3 กรณีศึกษา ซึ่งในระดับครัวเรือนเป็นการจัดการในระดับปัจเจกในพื้นที่เล็กๆ ภายในบ้านของตนเอง และแม้จะเป็นพื้นที่เล็กๆ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการจัดการขยะอาหารผ่านทั้งภาคปฏิบัติการ (practice) ที่เป็นรูปธรรมที่ผ่านการทดลอง และหาแนวทางที่เหมาะสมตามความสะดวกและความเป็นไปได้ที่จะสามารถจัดการได้

จากการจัดการขยะจากอาหารของทั้ง 3 กรณีศึกษา ข้อค้นพบที่จะนำไปสู่การจัดการกับขยะจากอาหาร คือ การมี “สำนึกที่จะต่อสู้” และมีการใช้ทุน (capital) หลายๆ ด้าน ทั้งทุนความรู้ (knowledge capital) ทุนวัฒนธรรม (cultural capital) ทุนเศรษฐกิจ (economic capital) ทุนสังคม (social capital) ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital) ตลอดจนทุนการสื่อสาร (communication capital)

(2) มิติที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการขยะอาหาร

มิติที่มีความสัมพันธ์กับขยะอาหารทั้ง 3 กรณี พบว่า มีมุมมองต่อขยะอาหารที่เหมือนกันคือ “ขยะ” ไม่ได้เป็นเพียงแค่วัตถุที่รอให้กำจัดหรือฝังกลบไปเท่านั้น แต่ขยะอาหารกลับมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับมิติต่างๆ ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 มิติต่างๆ ในสังคมที่มีความสัมพันธ์กับขยะอาหาร

จากแผนภาพสามารถอธิบายในเรื่องมิติต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับขยะอาหาร จากกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีได้ว่า “ขยะอาหาร” นั้นไม่ได้แยกส่วนไปจากมิติอื่นๆ ในสังคม โดย **(1) มิติทางภูมิปัญญา** คือ การนำเอาทุนความรู้ชุดเดิมในเรื่องการถนอมอาหาร ทั้งรูปแบบการหมัก ดอง ตากแห้ง ล้วนแต่เป็นรูปแบบการจัดการอาหารเพื่อป้องกัน (prevent) ไม่ให้อาหารเสีย หรือยืดอายุอาหาร **(2) มิติวัฒนธรรมความเชื่อ** เป็นกลไกที่สำคัญในการป้องกันการกินทิ้งกินขว้าง และความเชื่อได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากเดิมอาศัยความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันแม้ว่าความเชื่อนั้นจะเลือนลางไปตามสภาพสังคมที่ชนชั้นกลางดำรงชีวิตอยู่ แต่ก็ได้ย้อนกลับไปทำความเข้าใจกับ human food system ทั้งระบบ ให้เห็นอกเห็นใจคนที่ทำหน้าที่ในการปลูกข้าวว่าได้มาอย่างยากลำบาก ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่นำมาใช้เพื่อการป้องกันไม่ให้เกิดขยะอาหาร **(3) มิติผู้ผลิตและผู้บริโภค** เป็นการมองย้อนกลับไปในเรื่องความสัมพันธ์ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบอาหารในภาพรวม ตั้งแต่แหล่งผลิต ผู้ผลิต เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคผ่านกลไก เช่น ตลาดอินทรีย์ ที่ตลาดโดยทั่วไปหรือในซูเปอร์มาร์เก็ตไม่สามารถทำได้ เนื่องจากการที่ผู้ผลิตและบริโภคได้มาพบกันทำให้อาหารมีความหมายมากยิ่งขึ้น ผู้บริโภคได้รู้ที่มา และผู้ผลิตเองก็ตระหนักว่าต้องผลิตอาหารเพื่อเป็นอาหาร ไม่ใช่ผลิตอาหารเพื่อเป็นสินค้าเท่านั้น **(4) มิติสังคม** อาหารสามารถเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่การจัดการ “อาหารส่วนเกิน” (food surplus) ของมูลนิธิ SOS ทำให้เห็นมิติทางสังคม และขยายขอบเขตไปไกลกว่านั้น เนื่องจากผู้ให้และผู้รับนั้นไม่รู้จักกัน การแบ่งปันอาหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีมูลนิธิฯ เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่างๆ กับชุมชน หรือการที่คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งการกระจายอาหารและทำอาหารร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น **(5) มิติเศรษฐกิจ** ในมิตินี้ หากลดการสูญเสียอาหารหรือทิ้งอาหารได้จะได้ประโยชน์ทั้งเศรษฐกิจครัวเรือนที่สามารถประหยัดค่าใช้จ่าย และการประหยัดทรัพยากรในการจัดการขยะอาหาร ในที่นี้รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ

เช่น น้ำ และดิน **(6) มิติวิทยาศาสตร์** ปัญหาขยะอาหารต้องการความรู้ชุดวิทยาศาสตร์ในการเปรียบเทียบและการให้ข้อมูลเชิงประจักษ์ วัดได้ เปรียบเทียบได้ ต้องอาศัยหลักการและความรู้ การอธิบายด้วยวิทยาศาสตร์จะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาขยะอาหารได้อย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับชนชั้นกลางที่ต้องการข้อมูลมาสนับสนุนในการสร้างความเข้าใจ **(7) มิติสุขอนามัย** เป็นการบริหารจัดการอาหารเพื่อไม่ให้เหลือทิ้ง ซึ่งเป็นการป้องกัน (prevention) โดยมิติของสุขอนามัยเป็นมิติที่ชนชั้นกลางให้ความสำคัญอย่างมาก เริ่มต้นตั้งแต่การบริโภคอาหารสดใหม่ในแต่ละวันเพื่อป้องกันการเกิดขยะจากอาหารโดยไม่ต้องเก็บอาหาร นอกจากจะทำให้ลดปริมาณขยะของอาหารแล้ว ความเชื่อในเรื่องของการบริโภคอาหารสดใหม่ยังป้องกันการเกิดความเสี่ยงของอาหารที่จะหมดอายุ ในมิตินี้ยังรวมไปถึงการแยกขยะจากอาหารกับขยะอื่นๆ เพื่อป้องกันการหมักหมมของเชื้อโรค **(8) มิติเรื่องสิ่งแวดล้อม** เป็นมิติที่มีส่วนสัมพันธ์กับเรื่องขยะอาหาร แต่ต้องอาศัยหลักการทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายอย่างเป็นเหตุเป็นผล การลดปัญหาเรื่องขยะอาหารเท่ากับเป็นการช่วยเหลือสิ่งแวดล้อม **(9) มิติความมั่นคงทางอาหาร** ซึ่งเป็นปัญหาที่ชนชั้นกลางกำลังเผชิญอยู่ ปัญหาขยะอาหารทำให้ชนชั้นกลางไม่แน่ใจในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ยังขยับความหมายไปจนถึงอาหารที่ได้มานั้นมีคุณภาพ และเพียงพอที่จะดำรงชีพในอนาคตได้หรือไม่

(3) กลยุทธ์การสื่อสารในการจัดการขยะจากอาหารของกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี

ภาพที่ 5 แสดงกลยุทธ์การสื่อสารในการจัดการสื่อสารขยะจากอาหาร

จากภาพที่ 5 กลยุทธ์ที่ใช้สำหรับการสื่อสารในการจัดการขยะจากอาหารของกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี จะพบว่า ทั้ง 3 กรณีมีการใช้กลยุทธ์ที่เหมือนกันและแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการจะสื่อสาร โดยสามารถสรุปกลยุทธ์ได้ทั้งหมด 13 กลยุทธ์ดังนี้ **(1) กลยุทธ์การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder analysis)** เนื่องจากขยะจากอาหารมีส่วนสัมพันธ์กับหลายกลุ่มการศึกษาผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างรอบด้านและครบทุกส่วน จะทำให้การสื่อสารได้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย **(2) กลยุทธ์การใช้สื่อบุคคล (personal media)** กลยุทธ์นี้ยังรวมไปถึงการใช้บุคคลต้นแบบ (role model) และผู้นำการ

เปลี่ยนแปลง (change agent) เช่น รายการทางโทรทัศน์ *กิน อยู่ คือ* ในการนำเสนอข้อมูลต่างๆ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ หรือมูลนิธิ SOS มีการนำเสนอบุคคลต้นแบบในการจัดการกับขยะจากอาหาร และการใช้สื่อบุคคลในระดับครัวเรือน ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบในแง่ความใกล้ชิด **(3) กลยุทธ์การเลือกสารและสื่อ (message selection & design)** เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายในการสื่อสารมีหลายกลุ่ม สารและสื่อที่จะนำไปใช้ในการสื่อสารนั้นจำเป็นต้องมีการออกแบบให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยกลยุทธ์นี้ทั้งรายการ *กิน อยู่ คือ* และมูลนิธิ SOS นำมาใช้ ด้วยเหตุผลที่ว่า สื่อของมูลนิธิฯ นั้นมีความหลากหลาย จึงจำเป็นต้องกำหนดเนื้อหาสารให้เหมาะสมกับสื่อและกลุ่มเป้าหมาย **(4) กลยุทธ์การกำหนดวาระข่าวสาร (agenda setting)** เป็นการกำหนดแนวทางการสื่อสารตามวาระโอกาสต่างๆ เพื่อให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ โดยส่วนใหญ่จะพบว่าในการกำหนดวาระการนำเสนอข้อมูลนั้น มูลนิธิ SOS และรายการ *กิน อยู่ คือ* จะนำเสนอตามวันสำคัญ หรือเป็นไปตามกระแสสังคมตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมหรืออาหารส่วนเกิน **(5) กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ (public relations)** เป็นกลยุทธ์ที่เปรียบเสมือนการแจ้งข้อมูลข่าวสารของกิจกรรมและเพื่อแนะนำให้กลุ่มเป้าหมายรู้จักองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งมูลนิธิ SOS มีความจำเป็นในเรื่องการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและภารกิจขององค์กร ตลอดจนการประชาสัมพันธ์เพื่อหาแนวร่วมในการบริจาคอาหารและกิจกรรมอื่นๆ ขององค์กร **(6) กลยุทธ์การรณรงค์ (campaign)** โดยกลยุทธ์นี้จะพบว่า ต้องสื่อสารภายในระยะเวลาหรือช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเพื่อระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อนำไปบริจาคหรือส่งมอบต่อไปยังบุคคลที่ต้องการ **(7) กลยุทธ์การใช้สื่อผสม (mixed media)** เงื่อนไขของกลยุทธ์นี้ต้องมีสื่อที่มีปริมาณที่มากพอ และแต่ละสื่อนั้นมีหน้าที่ในการสื่อสารที่แตกต่างกันไป ดังนั้นกลยุทธ์นี้จึงเป็นกลยุทธ์ที่มูลนิธิ SOS ใช้มากที่สุด เนื่องจากต้องระดมสื่อในการเผยแพร่ข้อมูลกิจกรรมของมูลนิธิฯ ในการสื่อสารที่กระจายตัวและเป็นวงกว้าง **(8) กลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วม (participatory communication)** ในการสื่อสารเรื่องขยะจากอาหารหรือการจัดการกับอาหาร

ส่วนเกิน (food surplus) ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน การสร้างการมีส่วนร่วมจะทำให้การดำเนินกิจกรรมหรือโครงการมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น **(9) กลยุทธ์การนำเสนอความเสี่ยง (risk communication)** จากข้อค้นพบในงานวิจัยนี้ รายการ *กิน อยู่ คือ* ได้ใช้กลยุทธ์การสื่อสารความเสี่ยงมานำเสนอในการชักจูงใจให้คนหันกลับมาทบทวน และพิจารณาถึงความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นทั้งในเรื่องความมั่นคงทางอาหารและสิ่งปนเปื้อนในอาหาร ที่มาพร้อมกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นมลพิษ **(10) กลยุทธ์การโน้มน้าวใจ (persuasion)** โดยกลยุทธ์นี้เป็นการใช้เพื่อโน้มน้าวให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความสนใจและตระหนักต่อผลกระทบเรื่องขยะจากอาหาร และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการจัดการกับขยะจากอาหาร **(11) กลยุทธ์การแสวงหาข้อมูลและแบ่งปันข้อมูล (information seeking & sharing)** ในการจัดการขยะจากอาหารโดยเฉพาะภาคครัวเรือนที่อาจจะมีชุดความรู้ไม่มากพอ ดังนั้นจึงมีการสืบค้นข้อมูลและแบ่งปันข้อมูลชุดความรู้จากคนใกล้ชิดและชุมชนออนไลน์ โดยชุดความรู้ที่เกิดขึ้นนำไปสู่ภาคปฏิบัติการของครัวเรือนในการจัดการกับขยะอาหาร **(12) กลยุทธ์การต่อรอง (negotiation)** เป็นกลยุทธ์ที่ไม่ต้องการปะทะหรือปฏิเสธกับระบบทุนนิยมที่กำลังเผชิญอยู่ แต่ต่อรองเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้วิถีของระบบทุนนิยมหรืออุตสาหกรรมอาหาร และ **(13) กลยุทธ์เรียกร้องผ่านสื่อ (media advocacy)** โดยกลยุทธ์นี้มูลนิธิ SOS ใช้เพื่อเรียกร้องให้มีกฎหมายสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ในการรับบริจาค เพื่อป้องกันการถูกฟ้องร้องซึ่งเป็นไปตามหลักสากล ซึ่งอาจจะยังไม่มีผลในเวลาอันใกล้นี้ แต่ก็ถือได้ว่า เป็นกลยุทธ์ที่อาจจะนำมาสู่ข้อเรียกร้องในการจัดการขยะจากอาหารในประเทศไทยในอนาคต

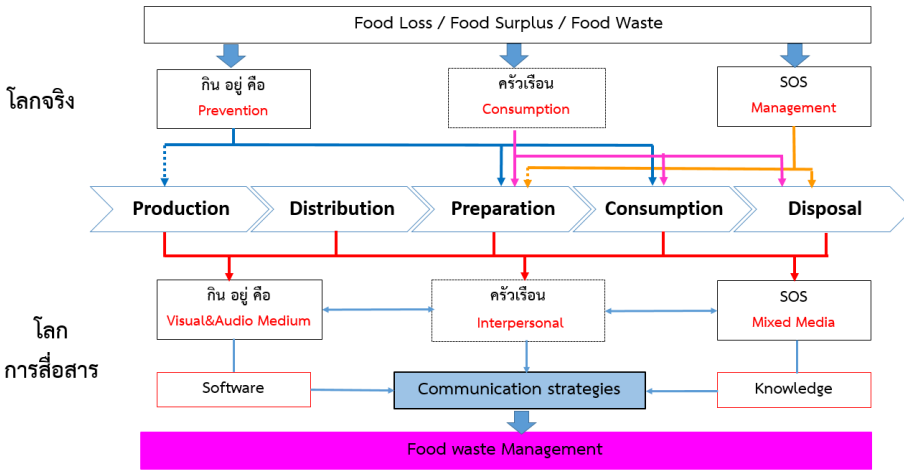
จากกลยุทธ์ทั้งหมดข้างต้นในการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่ข้อมูล กิจกรรมเพื่อเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนให้สังคมตระหนักในเรื่องการจัดการขยะจากอาหาร การใช้กลยุทธ์ต่างๆ เหล่านี้เป็นไปตามบริบทของกลุ่มตัวอย่าง เช่น กรณีที่เป็นองค์กรอย่างมูลนิธิ SOS ซึ่งเป็นองค์กรที่ถือกำเนิดมาจากต่างชาติ และอาศัยหลักการการจัดการขยะจากอาหารแบบสากลจึงต้องอาศัยหลายๆ กลยุทธ์

เพื่อที่จะขับเคลื่อนแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ถูกต้องให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชนชั้นกลางที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ในขณะที่รายการ *กิน อยู่ คือ* ที่มีบริบทการสื่อสารอยู่ในสื่อโทรทัศน์ ดังนั้นการเลือกใช้กลยุทธ์การเลือกสารที่เหมาะสมกับสถานการณ์และกลุ่มเป้าหมาย ส่วนภาคครัวเรือนนั้นอาศัยกลยุทธ์การสื่อสารที่มีลักษณะใกล้ชิด เช่น การใช้สื่อบุคคลในการจัดการขยะจากอาหารในบ้าน เป็นต้น

(4) การสื่อสารการจัดการขยะอาหารโดยอาศัยทุน (capital) ของกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี

สรุปข้อค้นพบในเรื่องการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะอาหารของกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีนี้ พบว่า ต้องอาศัยทุน (capital) ที่หลากหลายรูปแบบ ซึ่งสามารถอธิบายเป็นลำดับได้ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 แสดงการจัดการขยะอาหารในโลกความเป็นจริงและโลกของการสื่อสาร

(4.1) การวิเคราะห์ปัญหาขยะอาหาร ทั้ง 3 กรณีมีการวิเคราะห์ปัญหาหรือมีมุมมองต่อปัญหาของขยะอาหารที่แตกต่างกัน ทำให้การจัดการกับปัญหาแตกต่างกันไปด้วย โดยรายการ *กิน อยู่ คือ* เป็นประเภท (genre) ของรายการอาหารทางโทรทัศน์ ที่มีขนบ (convention) คือ การสาธิต (การทำอาหาร) แต่ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้นำเสนอหรือสอดแทรกประเด็นอื่น (invention) ได้เช่นกัน ดังนั้น รายการ *กิน อยู่ คือ* จึงมีการนำเสนอประเด็น "ความมั่นคงทางอาหาร" ในรายการทำอาหารไปพร้อมๆ กัน ซึ่งเป็นจุดเด่นของรายการนี้ อย่างไรก็ตาม ในการวิเคราะห์ปัญหาขยะอาหารนั้น รายการ *กิน อยู่ คือ* ยังมองปัญหาในระดับปัจเจก ดังนั้น หากลดปัญหาหรือการไม่สร้างปัญหาตั้งแต่ระดับครัวเรือน โดยอาศัยทุนความรู้เรื่อง (knowledge capital) การทำอาหารมาจัดการอาหารก่อนที่จะกลายเป็นขยะ ก็จะสามารถลดการเกิดขยะจากอาหารได้ในที่สุด

ในขณะที่มูลนิธิ SOS นั้นมองปัญหาขยะในระดับภาพรวม กล่าวคือ ในกรณีของอาหารส่วนเกินที่เกิดขึ้นจากภาคธุรกิจอาหารหรืออุตสาหกรรมอาหารนั้น การที่จะต้องเข้าไปจัดการกับอาหารส่วนเกินเหล่านั้นต้องกระทำผ่านองค์กรที่มีความน่าเชื่อถือ โดยอาศัยทุนความรู้ (knowledge capital) เรื่องการจัดการขยะ ทุนสังคม (social capital) ในการขยายเครือข่าย และทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital) ที่จะนำไปสู่ความน่าเชื่อถือและสร้างความชอบธรรมให้กับองค์กร

ในขณะที่ภาคครัวเรือนซึ่งเป็นลักษณะการจัดการขยะอาหารแบบปัจเจก และใช้พื้นที่การสื่อสารที่อยู่ภายในครัวเรือนในการจัดการขยะอาหารในชีวิตประจำวัน โดยกรณีศึกษาภาคครัวเรือนนี้จะพบเรื่องการใช้ทุนความรู้ (knowledge capital) แบบที่สะสมมาตั้งแต่อดีต ผ่านการอบรมบ่มเพาะในครัวเรือน และยังอยู่ในพื้นที่ของตนเอง จัดการกับตนเองบนฐานความเชื่อว่าหากเราสามารถจัดการตัวเองได้ สังคมก็จะดีขึ้นตาม

(4.2) โลกกายภาพของขยะอาหาร หรือโลกความเป็นจริงของขยะอาหาร จากกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี จะมีความแตกต่างกันเรื่องการบริหาร

จัดการ จากภาพที่ 6 จะพบว่า ในกรณีของรายการ *กิน อยู่ คือ* ที่มองปัญหาเรื่องขยะอาหารในระดับปัจเจก ต้องแก้ไขและจัดการในระดับปัจเจกด้วยเช่นกัน ดังนั้นกระบวนการจัดการจึงเน้นที่การป้องกัน (prevention) ตั้งแต่ขั้นตอนการผลิต (production) ขั้นตอนการจัดเตรียมหรือการการปรุงอาหาร (preparation) ไปจนถึงขั้นตอนการบริโภค (consumption) ผ่านการสาธิตการจัดการอาหารก่อนที่จะกลายเป็นขยะอินทรีย์ โดยอาศัยทุนความรู้เรื่องอาหารของผู้ดำเนินรายการที่มีทุนสังคมและทุนสัญลักษณ์ในการสร้างความน่าเชื่อถือและความชอบธรรมในการสื่อสารกับการจัดการอาหารเหล่านั้น ในรูปแบบการสาธิตเพื่อให้ผู้ชมได้เห็นว่า การจัดการเรื่องอาหารนั้นสามารถจัดการได้ ก่อนที่จะกลายเป็นปัญหาขยะอาหารและกลายเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในที่สุด

ในขณะที่**มูลนิธิ SOS** มองปัญหาขยะอาหารในระดับที่ใหญ่กว่าและใช้ทุนความรู้ที่มีอยู่ในการจัดการขยะอาหารหรืออาหารส่วนเกินอย่างเป็นระบบ ซึ่งอยู่ในขั้นการจัดการอาหารส่วนเกินก่อนที่จะกลายเป็นขยะอาหารและในขั้นขจัดของเสีย (disposal) และเนื่องจากการเป็นองค์กรที่จดทะเบียนเป็นมูลนิธิไม่แสวงหากำไร มีลักษณะเป็นองค์กรต่างชาติ (international organization) ตลอดจนมีภารกิจและพันธกิจในการจัดการขยะอาหาร โดยเฉพาะการมีทุนทางสังคมและทุนสัญลักษณ์ที่มีศักยภาพขยะอาหารได้มากกว่า ผ่านกิจกรรมและการสื่อสารอย่างเป็นระบบ

ในส่วนของ**ภาคครัวเรือน**กับปัญหาขยะอาหารนั้นเป็นส่วนที่เล็กที่สุด แต่ก็สร้างผลกระทบมากที่สุด ภาคครัวเรือนจึงเป็นการจัดการขยะอาหารที่เริ่มต้นจากจุดเล็กๆ ในพื้นที่ของตนเอง โดยมีความพยายามในการจัดการขยะอาหารด้วยตนเอง เพื่อที่จะทำให้ขยะอาหารออกสู่ภายนอกบ้านให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ผ่านภาคปฏิบัติการที่พิสูจน์แล้วว่า สามารถจัดการได้จริงภายใต้เงื่อนไขบางอย่าง เช่น การมีพื้นที่ในการจัดการขยะอาหาร

การมีมุมมองของปัญหาทั้ง 3 กรณีศึกษาที่จัดการขยะอาหารนั้นจะเห็นได้ว่า มีความแตกต่างกัน ดังนั้นการจัดการกับขยะอาหารจึงมีวิธีการที่แตกต่างกัน กรณีของ**รายการ *กิน อยู่ คือ*** เน้นไปที่การสื่อสารกับ**ปัจเจก**ในการ

จัดการขยะอาหาร โดยเสนอวิธีป้องกันไม่ให้เกิดปัญหา (prevention) ตั้งแต่ขั้นตอนการจัดเตรียม (preparation) การบริโภค (consumption) โดยให้เหลือทิ้งน้อยที่สุด (disposal) และย้อนกลับไปถึงการนำขยะอินทรีย์เหล่านั้นมาทำเป็นปุ๋ยสำหรับปลูกพืชผลอีกครั้ง (production) ในขณะที่**มูลนิธิ SOS** เข้ามาจัดการกับขยะจากอาหารโดยตรง ดังนั้นในส่วนของมูลนิธิฯ จะเข้ามาจัดการในขั้นตอนสุดท้ายของระบบอาหารมนุษย์ (human food system) คือในขั้นขจัดของเสีย (disposal) เป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเข้าไปจัดการกับอุตสาหกรรมอาหาร ในขณะที่**ภาคครัวเรือน**นั้นมีการจัดการขยะอาหาร ตั้งแต่การป้องกันไม่ได้ให้เกิดขยะอาหารในขั้นบริโภค (consumption) โดยการบริโภคอาหารให้หมด และขั้นตอนการขจัดของเสีย (disposal) ที่เริ่มจากการแยกขยะอินทรีย์ออกจากขยะทั่วไป จัดการกับเศษอาหารเหลือทิ้งโดยการนำไปหมักปุ๋ย และสุดท้ายนำปุ๋ยไปใช้ประโยชน์ เท่ากับว่าสามารถจัดการกับเศษอาหารได้อย่างสมบูรณ์ และพิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถปฏิบัติได้จริง

(4.3) โลกของการสื่อสาร การสื่อสารเข้าไปมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ รายการ *กิน อยู่ คือ* ที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นชนชั้นกลางที่ส่วนใหญ่จะอยู่ในฐานะผู้บริโภคในระบบอาหารของมนุษย์ และมีความรู้ในเรื่องการปรุงหรือการจัดเตรียม แต่ยังขาดความรู้ในเรื่องที่สำคัญอย่างขั้นตอนการขจัดของเสีย ดังนั้นการที่รายการ *กิน อยู่ คือ* ได้อาศัยกลยุทธ์การสื่อสารนั้นจึงมีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของคน โดยให้หันกลับไปพิจารณาอาหารในทุกขั้นตอน เพื่อที่จะ**ป้องกัน**และลดปริมาณการเกิดของขยะอาหารให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ในขณะที่มูลนิธิ SOS ที่มีทุนความรู้ (knowledge) ในเรื่องของ**การจัดการขยะอาหาร** หรือการแปลงอาหารส่วนเกินก่อนที่กลายเป็นขยะอาหารให้เป็นอาหารสำหรับคนที่ต้องการ โดยอาศัยความรู้ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์อาหาร และความรู้ในเรื่องของการจัดการขยะ นอกจากนั้น การให้ความหมายใหม่ของขยะอาหารให้กลายเป็นเพียง “อาหารส่วนเกิน” ที่เหลือจากความต้องการของภาคอุตสาหกรรมอาหาร

ในส่วนภาคครัวเรือนนั้น ความรู้เรื่องจัดการขยะอาหารเป็นเรื่องใหม่ของชนชั้นกลาง ดังนั้นการแสวงหาความรู้ใหม่ (information seeking) รวมทั้งการจัดการขยะอาหารจึงยังอยู่ในขั้นตอนของการทดลองผิดถูก และหาแนวทางที่เหมาะสมและมีลักษณะเฉพาะในแต่ละบ้าน ในโลกของการสื่อสารในภาคครัวเรือนนี้จึงมีกลยุทธ์การสื่อสารที่อาศัยความใกล้ชิดของคนในครอบครัวและการสร้างความหมายของขยะอาหารว่า ไม่ใช่เรื่องที่เป็น “ปัญหา” หากจัดการมันได้

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งที่สำคัญสำหรับการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะอาหารในสังคมไทย และถือเป็นจุดร่วมที่สำคัญของกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี คือ การใช้พลังของทุน (capital) ในการจัดการกับขยะอาหาร เนื่องจากกรณีศึกษาเป็นกลุ่มชนชั้นกลาง (middle class) ที่เป็นชนชั้นซึ่งไม่มีต้นทุนมากเหมือนกันชนชั้นอื่นในสังคม เช่น ชนชั้นสูง หรือชนชั้นชาวนา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยทุนหลากหลายรูปแบบในการจัดการ ได้แก่

- ทุนวัฒนธรรม (cultural capital) ทุนความรู้ (knowledge capital) เนื่องจากบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป การจัดการขยะอาหารของชนชั้นกลางจึงอาศัยการผสมผสานระหว่างชุดความรู้แบบใหม่และแบบเก่าเข้าด้วยกัน จะใช้เพียงชุดใดชุดหนึ่งไม่ได้ กล่าวคือ ขยะจากอาหารเปลี่ยนโฉมหน้าไปจากสังคมไทยแบบดั้งเดิมที่มีเพียงเศษอาหาร แต่ปัจจุบันนอกจากเศษอาหารแล้วยังมีขยะที่มาจากบรรจุภัณฑ์จากอาหารที่ต้องจัดการอย่างถูกวิธีด้วยเช่นกัน ดังนั้นในชุดความรู้เก่าเรื่องการป้องกัน (prevention) เช่น การถนอมอาหารก็ยังคงต้องกลับไปใช้ ในขณะเดียวกัน ชุดความรู้ใหม่เกี่ยวกับการจัดการให้ถูกวิธีก็มีความจำเป็น หรือการเปลี่ยนโฉมของสังคมยุคใหม่ที่อาศัยอยู่ในเมือง ชุดความรู้ในการทำปุ๋ยหมัก จึงเป็นความรู้ใหม่ที่จะต้องมีการแสวงหาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

- ทุนเศรษฐกิจ (economic capital) เป็นทุนที่มีความจำเป็นต่อการจัดการกับขยะอาหารอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคปฏิบัติการ (practice) ของชนชั้นกลางกลุ่มครัวเรือน นอกจากมีความรู้แล้ว ยังต้องมีพื้นที่ (บริเวณบ้าน)

ในการจัดการกับขยะอาหาร ตั้งแต่การแยกขยะที่อาจจะต้องลงทุนในการซื้ออุปกรณ์ ไปจนถึงการหมักปุ๋ยต้องอาศัยพื้นที่

• ทุนสังคม (social capital) การใช้ทุนประเภทนี้จะปรากฏอยู่ในการทำงานแบบองค์กรอย่างมูลนิธิ SOS ที่ต้องอาศัยทุนดังกล่าวในการหาเครือข่ายหรือแนวร่วมในการขอรับบริจาคอาหารจากภาคอุตสาหกรรมอาหาร และนำส่งต่อไปยังผู้ที่ต้องการ ดังนั้นการเป็นหน่วยงานในระดับนานาชาติจึงเป็นข้อได้เปรียบในการใช้ทุนสังคมระดมเครือข่าย และพลังในการขับเคลื่อนองค์กร

• ทุนสัญลักษณ์ (symbolic) ในบางกรณีศึกษา เช่น มูลนิธิ SOS และรายการ *กิน อยู่ คือ* มีความจำเป็นในการใช้ทุนประเภทนี้ เนื่องจากต้องการสร้างความน่าเชื่อให้กับองค์กรและรายการ ดังนั้นจะพบว่า มูลนิธิฯ ต้องเพิ่มทุนชนิดนี้ เช่น การเข้าร่วมเวทีในระดับนานาชาติในเรื่องสิ่งแวดล้อม และการจัดการขยะอาหาร เพื่อให้เป็นที่รู้จักคนในวงกว้าง หรือทุนสัญลักษณ์ที่สำคัญของรายการ *กิน อยู่ คือ* คือ พิธีกรในรายการที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของศาสตร์การทำอาหาร เนื่องจากจบการศึกษาด้านนี้มาโดยตรง หรือเป็นสัญลักษณ์ของกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

• ทุนการสื่อสาร (communication capital) ทุกกรณีศึกษามีการใช้ทุนประเภทนี้อย่างเข้มข้น ภายใต้ความเชี่ยวชาญและเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป เช่น กรณีของมูลนิธิ SOS พบว่า มีการใช้รูปแบบการสื่อสารแบบ mixed media ในการสื่อสาร ทั้งให้ข้อมูลข่าวสาร ให้ความรู้ ตลอดจนการสร้างความตระหนักและใช้การสื่อสารในการระดมทรัพยากร ในขณะที่การสื่อสารของรายการอาหาร *กิน อยู่ คือ* แม้ว่าจะเป็นสื่อประเภทโทรทัศน์ แต่ก็อาศัยคุณสมบัติการเป็นสื่อภาพและเสียงสื่อสารเรื่องขยะอาหารออกสู่วงกว้าง และในภาคครัวเรือน ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal communication) ในการสื่อสารกับสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งข้อได้เปรียบของการสื่อสารประเภทนี้คือ ความใกล้ชิด และเป็นการรักษาสายสัมพันธ์ในครอบครัวในการปลูกฝังเรื่องการจัดการขยะอาหาร

นอกจากนั้น ยังจุดร่วมที่สำคัญคือ การมองเห็นระบบอาหารของมนุษย์แบบองค์รวม กล่าวคือ กรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีไม่ได้มองแยกระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค หรือการมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ในขณะเดียวกัน ยังมีจุดร่วมในเรื่อง “จิตสำนึก” ในการจัดการกับขยะจากอาหาร ตลอดจนการไม่ปฏิเสธ ปะทะ หรือต่อสู้กับระบบอุตสาหกรรมอาหารโดยตรง แต่เน้นการแสวงหาวิธีการอยู่กับอุตสาหกรรมอาหารแบบทุนนิยม โดยอาศัยพื้นที่ของตนเองในการต่อรอง เช่น ลดการบริโภคในสิ่งที่ไม่จำเป็น การจัดการกับขยะจากอาหารด้วยตนเอง เป็นต้น

จากพัฒนาการของสาเหตุการเกิดขยะและความหมายขยะในสังคมไทย และปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดขยะอาหารในยุคปัจจุบัน และนำไปสู่การสร้างตระหนักและปฏิบัติการในการจัดการขยะอาหารในภาพรวมของสังคมไทย รวมทั้งกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีที่สะท้อนการเป็นผู้เสียประโยชน์ของการเกิดขยะอาหารเหล่านี้ และเกิดภาคปฏิบัติการในการต่อสู้ในพื้นที่ของตนเอง ทำให้เห็นถึงบทบาทของการสื่อสารเพื่อจัดการขยะอาหารที่ต้องอาศัยทุน (capital) ต่างๆ ในการจัดการ แม้จะเป็นเพียงจุดเล็กๆ ในสังคม แต่ก็ทำให้เห็นแนวปฏิบัติให้กับผู้ที่สนใจในประเด็นนี้ได้ไปปฏิบัติเช่นกัน

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยได้ข้อค้นพบที่สำคัญสู่การอภิปรายผลการวิจัยในประเด็นดังต่อไปนี้

ชนชั้นกลางกับปัญหาขยะอาหาร

จากประวัติศาสตร์ของอาหารที่มีตั้งแต่ในอดีตนั้น ผู้ผลิตและผู้บริโภคอาหารคือคนกลุ่มเดียวกัน ไม่ได้แยกขาดออกจากกันเหมือนในปัจจุบัน ซึ่งมีปัจจัยที่ทำให้คนยุคอดีตต้องผลิตอาหารเพื่อยังชีพได้แก่ (1) จำนวนประชากร โดยประชากรในยุคก่อนมีไม่มาก ทำให้อาหารที่ผลิตได้เพียงพอกับความต้องการ (2) เทคโนโลยีในการจัดเก็บไม่มี ดังนั้นการบริโภคอาหารจึงกินแต่พอประมาณ (3) การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากการเพาะปลูกต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ

และมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงเกิดการเคารพธรรมชาติ ด้วยความเชื่อว่าธรรมชาติจะบันดาลให้มีฝนสำหรับการเพาะปลูกอาหาร และรักษาให้พืชผลเจริญงอกงาม และ (4) การที่รู้มาของอาหาร เนื่องจากเป็นผู้ผลิตอาหารและบริโภคอาหารเอง จึงทำให้เห็นคุณค่าของอาหาร และบริโภคอาหารอย่างระมัดระวัง ไม่ฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นวิถีการป้องกันไม่ให้เกิดขยะจากอาหาร ตั้งแต่การผลิต การจัดเก็บ ไปจนถึงการถนอมอาหาร ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหารทั้งหมดนี้ กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551) ได้อธิบายถึงแนวคิดของมาร์กซ์ที่เรียกว่า ส่วนรวมทั้งหมด หรือ totality เป็นการมองทั้งระบบ (holistic/integration) เป็น “ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยและส่วนย่อยกับส่วนรวม” (relation) และปัจจัยเรื่องความสัมพันธ์นี้มีความสำคัญมากที่สุด ในอดีตการผลิตอาหารนั้นมีความสัมพันธ์ตั้งแต่ขั้นตอนผลิต ซึ่งหมายถึงผู้ปลูก ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ไปจนถึงผู้บริโภคที่มองเห็นคุณค่าของอาหาร บริโภคอย่างระมัดระวัง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดขยะอาหาร หรือทิ้งเสียโดยเปล่าประโยชน์ จนเป็นที่มาของการการจัดเก็บและถนอมอาหาร

เมื่อบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะระบบการผลิตอาหารที่ปรับเปลี่ยนโฉมหน้าจากหาเพื่อดำรงชีพ (หาอยู่หากิน) เข้าสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมเต็มรูปแบบ งานวิจัยได้ค้นพบถึงสาเหตุของการเกิดขึ้นของขยะอาหารตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพบว่า เงื่อนไขทางสังคม (social condition) ที่เปลี่ยนไป คือ ระบบทุนนิยมที่สร้างอุตสาหกรรมอาหารได้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยนั้น ทำให้ระบบการผลิตอาหารมีการแยกส่วนระหว่างผู้ผลิต (producer) กับผู้บริโภค (consumer) ออกจากกัน หรือหากอธิบายด้วยแนวคิดของมาร์กซ์ที่วิพากษ์ระบบทุนนิยมว่าเป็นการแบ่งหน้าที่ทำตามความถนัดของตนเอง สอดคล้องกับ สร้อยมาศ รุ่งมณี (2566) ที่กล่าวถึงระบบการผลิตที่แยกกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคว่า ระบบดังกล่าวเริ่มขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ถึงปัจจุบัน และยังขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ห่วงโซ่อุปทานระดับโลกนั้น ผู้ผลิตอาหาร ทั้งชาวนาและคนงานที่ผลิตอาหารเพื่อตอบสนองผู้บริโภคในถิ่นอื่น ส่วนผู้บริโภคก็ไม่ทราบที่มาของอาหาร (food from nowhere) ระบบอาหาร

ดังกล่าวยังเอื้อต่อการสั่งสมทุนในระบบทุนนิยม ที่ได้เปิดโอกาสให้เกิดการผูกขาดการค้าเสรีในระดับโลก และก่อให้เกิดการผูกขาดการผลิตและจำหน่ายอาหารข้ามชาติ การแยกกันระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคนี้เกิดปรากฏการณ์ในสังคมตามที่ มาร์กซ์ (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) กล่าวว่า ผลผลิตที่ได้มาจากระบบทุนนิยมนี้จะได้เป็นวัตถุ/สิ่งของ/สินค้า แต่ผลพวงของระบบทุนนิยมทำให้เกิด “ปรากฏการณ์ทางสังคม” ที่เรียกว่า “reification” คือการมองเห็นแค่วัตถุหรือผลผลิต แต่ไม่เห็นสิ่งที่เรียกว่า “กระบวนการผลิต” จึงทำให้ไม่เห็น “แรงงาน” ที่อยู่เบื้องหลัง หรือสิ่งที่อยู่บรรจุอยู่ภายใน เมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นของขยะจากอาหาร ก็จะพบว่า การที่ผู้บริโภคมองไม่เห็นเบื้องหลังของการผลิตอาหาร เพราะเป็นเพียงผู้บริโภค และอาหารเป็นเพียงวัตถุสำหรับรับประทานเท่านั้น ดังนั้น ในขณะที่ยุคดั้งเดิมผู้ผลิตและผู้บริโภคคือกลุ่มเดียวกัน ที่มีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือการเคารพธรรมชาติ และส่งผลต่อการเคารพอาหาร ปัญหาขยะอาหารจึงไม่เกิดขึ้นในยุคอดีต การที่ระบบทุนนิยมเข้ามากำกับวิถีชีวิตของคนในสังคม จึงเกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่มองแยกส่วนกัน ดังนั้น “ขยะจากอาหาร” จึงเป็นเพียงวัตถุที่เหลือจากการบริโภคและรอการขจัดทิ้งเท่านั้น และอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ขยะอาหารกลายเป็นปัญหาในยุคปัจจุบัน

จากการเปลี่ยนไปของรูปแบบการผลิตอาหารแบบแยกระหว่างผู้ผลิต (producer) และผู้บริโภค (consumer) ในสังคมยุคปัจจุบันนี้ ทำให้ชนชั้นกลาง (middle class) ซึ่งนับว่าเป็นชนชั้นที่เพิ่งเกิดขึ้นมาใหม่ได้ไม่นานเมื่อเทียบกับชนชั้นอื่นในสังคม โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้อธิบายว่า แนวคิดเรื่องชนชั้นกลางเป็นความพยายามในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยพิจารณาถึงคนรุ่นใหม่ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคม กล่าวคือ เป็นกลุ่มคนที่ไม่สังกัดอยู่กับกลุ่มที่เป็นผู้ปกครอง และไม่ได้สังกัดกับกลุ่มที่ถูกพันธนาการด้วยสิทธิการใช้ที่ดิน หรือการอุปถัมภ์ของกลุ่มปกครอง วัฒนธรรมชนชั้นกลางนั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รายล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา และระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทั้งที่มีอยู่จริงและมีอยู่ในสำนึก

ของชนชั้นกลาง ชนชั้นกลางมีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ในตลาด กล่าวคือ ทุกอย่างมีมูลค่าที่สามารถแลกเปลี่ยนได้ ต้องการกำไรสูงสุด ดังนั้นระบบคุณค่าของชนชั้นกลางจึงเกิดจากการนับผลตอบแทนในรูปแบบ การเติบโต กำไร การเพิ่มมูลค่า และให้คุณค่ากับการศึกษา โดยเป็นการศึกษาที่เน้นวิชาชีพและแยกความรู้ออกเป็นส่วนๆ ที่มองไม่เห็นความสัมพันธ์กัน โดยความชำนาญเฉพาะด้านสอดคล้องกับระบบธุรกิจและระบบผลิตเชิงอุตสาหกรรม ทำให้ความชำนาญเฉพาะทางนั้นมีมูลค่าในตลาดสูง

จากที่มาและคุณสมบัติของชนชั้นกลางในสังคมไทย ที่เป็นชนชั้นที่ถือกำเนิดได้ไม่นานเมื่อเทียบกับชนชั้นปกครองหรือชนชั้นชาวนา แต่ลักษณะเด่นของชนชั้นกลางที่มีความเป็นอิสระ และความเชื่อเรื่องการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นนี้เอง เมื่อบริบทสังคมที่เป็นอยู่มีการปรับเปลี่ยน ชนชั้นกลางก็ถือได้ว่าเป็นชนชั้นที่มีการปรับตัวอย่างมากต่อสถานการณ์ทางสังคมและบริบทรายล้อม ตลอดจนการได้รับการศึกษาที่ดีทำให้ชนชั้นกลางตระหนักถึงปัญหานี้ ประกอบกับขยะจากอาหารก็เป็นส่วนหนึ่งในเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร” (food security) ซึ่งดำรงอยู่ในระบบอาหารของมนุษย์ (human food system) ที่ประกอบไปด้วย 5 ขั้นได้แก่ ขั้นผลิต (production) ขั้นแพร่กระจาย (distribution) ขั้นการจัดเตรียม (preparation) ขั้นบริโภค (consumption) และขั้นขจัดของเสีย (disposal) (Beardsworth and Keil อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน, 2545) แต่คนในกลุ่มนี้จะอยู่ในระหว่างขั้นการจัดเตรียม/ปรุงอาหาร (preparation/cooking) และขั้นบริโภค (consumption) หรือบางครั้งในวิถีสังคมสมัยใหม่นั้นคนกลุ่มนี้มักวางตำแหน่งทางสังคมของตนอยู่ในขั้นตอนบริโภคเป็นหลัก ในขณะที่กลุ่มสังคมอื่น เช่น ชนชั้นสูง (upper class) แม้จะอยู่ในขั้นบริโภคเช่นเดียวกับชนชั้นกลาง แต่ก็ไม่ได้เป็นปัญหา เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีทุนเศรษฐกิจ (economic capital) ดังนั้นทั้งเรื่องอาหารและขยะจากอาหารจึงสามารถจัดการได้ ในขณะที่ชนชั้นชาวนาเป็นผู้ผลิตอาหาร (producer) คนกลุ่มนี้จึงอยู่ในกระบวนการผลิตอาหารไปจนถึงขั้นบริโภคอาหาร (consumption) แม้ว่าจะเกิดปัญหาในเรื่องผลผลิต แต่ก็ยังสามารถจัดการกับอาหารสำหรับการการบริโภคได้

การอยู่ในตำแหน่งทางสังคมไม่ครบทั้งระบบอาหารของมนุษย์เช่นนี้ อาจจะเป็นปัจจัยกระตุ้นที่ทำให้ชนชั้นกลางรู้สึกถึงความไม่มั่นคง (insecure) ทางด้านอาหาร จึงทำให้มี movement หรือมีการเคลื่อนไหวในประเด็นนี้ได้มากกว่าชนชั้นอื่น

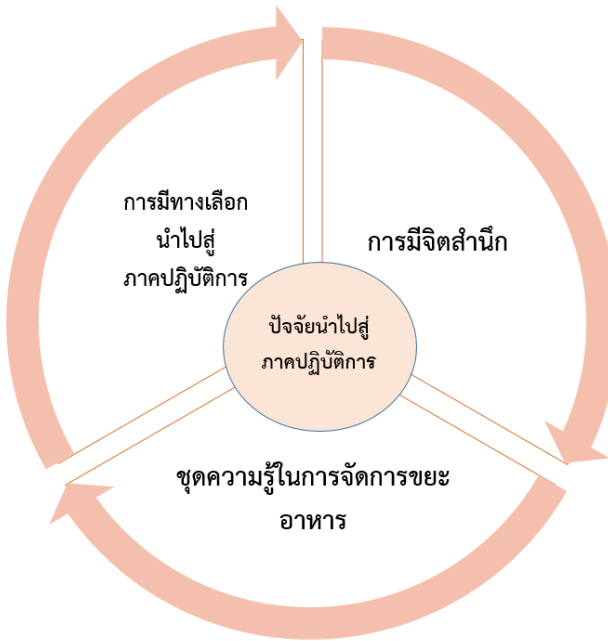
ดังนั้นในเรื่องขยะจากอาหารจึงเป็นการสะท้อน (reflexive) และตั้งคำถามกับตนเองของชนชั้นกลางในการหาทางออกหรือจัดการกับขยะจากอาหารนั้นอย่างไร พร้อมๆ กับที่กลุ่มชนชั้นกลางจึงกลายเป็นกลุ่มที่มีความกังวลและใส่ใจ (concern and caring) กับปัญหานี้เป็นพิเศษ เนื่องจากปัญหาขยะจากอาหารถือเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา “ความมั่นคงทางอาหาร” (food security) ที่ชนชั้นกลางต้องเผชิญนี้มากที่สุดเมื่อเทียบกับชนชั้นอื่นๆ อันนำไปสู่การศึกษาภาคปฏิบัติการ (practice) ของกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี ซึ่งข้อค้นพบที่น่าสนใจของภาคปฏิบัติการจัดการขยะอาหารของกรณีศึกษานี้มีประเด็นในการอภิปรายดังหัวข้อถัดไป

ภาคปฏิบัติการ (Practice) ของการจัดการขยะอาหาร

ภาคปฏิบัติการ (practice) เพื่อการจัดการขยะอาหารนั้น ไม่ได้เป็นเพียงการจัดการขยะอาหารที่มีลักษณะทางกายภาพอย่างเดียว แต่ต้องมีภาคปฏิบัติการ (practice) ทางการสื่อสารในการจัดการกับขยะอาหารด้วยเช่นกัน ภาคปฏิบัติการนี้ไม่ได้เกิดขึ้นได้ทันทีทันใด แต่มีจุดเริ่มต้นที่ชนชั้นกลางได้ตระหนักถึงปัญหาและหาทางเลือก (option) ในการต่อสู้ ต่อรองจากกลุ่มที่ได้ประโยชน์จากการเกิดขึ้นของขยะ ซึ่งมักเป็นกลุ่มที่มีอำนาจในฐานะเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและควบคุมการผลิตในระบบทุนนิยม ดังนั้นท่ามกลางเงื่อนไขทางสังคม (social condition) ที่ชนชั้นกลางได้เผชิญอยู่ การต่อสู้และต่อรองจึงต้องมีทั้งภาคปฏิบัติการ ทั้งที่เป็นแนวทางการจัดการขยะ และปฏิบัติการทางการสื่อสารควบคู่กันไป โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาภาคปฏิบัติจากกรณีศึกษาทั้งหมด 3 กรณี ที่มีความแตกต่างไปจากชนชั้นกลางทั่วไปในการจัดการขยะอาหาร กล่าวคือ เป็นกรณีศึกษาที่มีทุน (capital) ร่วมกับจิตสำนึกในการต่อสู้กับระบบทุนนิยม โดยเฉพาะการปะทะต่อรองกับภาคอุตสาหกรรมอาหารและผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการเกิดขึ้นของขยะอาหาร โดยผลวิจัยพบว่า การจัดการกับขยะอาหารจะมี

องค์ประกอบทั้งหมด 3 ส่วนที่ทำงานร่วมกัน ได้แก่ การมีจิตสำนึก ทุน และภาคปฏิบัติการ ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 ปัจจัยที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติการ (Practice) การจัดการขยะอาหาร

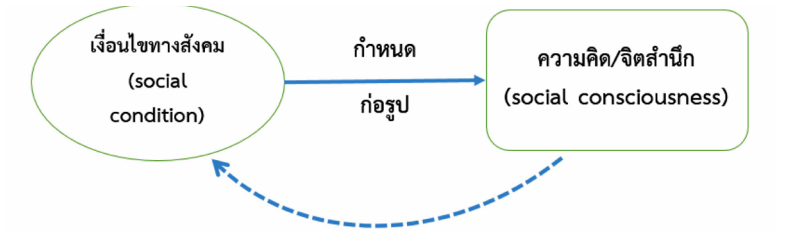

จากภาพที่ 7 สามารถอธิบายได้ว่า เมื่อชนชั้นกลางเป็นผู้เสียประโยชน์และเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการเกิดขึ้นของขยะอาหาร “จิตสำนึก” ในการจัดการปัญหาดังกล่าวจะเกิดขึ้นมา แต่จิตสำนึกนี้ไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หากแต่เป็นผลลัพธ์จากการสะสมทั้งทุนวัฒนธรรมที่เป็นความรู้ติดตัวมาจากการปลูกฝังของครอบครัว ไปจนถึงการได้รับการศึกษา การเก็บเกี่ยวประสบการณ์และการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม การเผชิญกับปัญหา และบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนไป มีการใช้ทุนความรู้ทั้งชุดเก่าและชุดใหม่มาผสมผสานเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ในชีวิตประจำวันในการจัดการขยะอย่างเป็นรูปธรรม

จิตสำนึกในฐานะจุดเริ่มต้นของการขยับภาคปฏิบัติการ (Practice)

ข้อค้นพบจากงานวิจัยในเรื่องจิตสำนึกนี้ พบว่า กรณีศึกษาภาคครัวเรือนบ่มเพาะจิตสำนึกจากปัจจัย ครอบครัว การศึกษา ประสบการณ์ชีวิต ตลอดจนการที่ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เช่น การย้ายถิ่นฐานจากต่างจังหวัดเข้ามาอยู่ในเมือง ซึ่งขยะอาหารไม่เคยเป็นปัญหาในชีวิต จนกระทั่งประสบกับปัญหาเรื่องพื้นที่ในหมู่บ้านจัดสรรในเมือง จิตสำนึกในเรื่องการจัดการขยะอาหารจึงเกิดขึ้น เพราะหากไม่จัดการกับขยะเหล่านั้น จะสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง หรือการที่กลุ่มตัวอย่างบางคนได้รับการศึกษาและมีประสบการณ์จากการใช้ชีวิตในต่างประเทศ และได้นำชุดความคิดในเรื่องการจัดการขยะอาหารติดตัวและนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างจากกรณีศึกษาภาคครัวเรือนนี้เป็นการสะท้อนเรื่องจิตสำนึกในเรื่องการจัดการกับขยะอาหารได้เป็นอย่างดี ซึ่งในเรื่องนี้ มาร์กซ์ (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ได้อธิบายว่า โดยทั่วไปสภาพความเป็นจริงทางสังคม (social being) จะเป็นตัวกำหนดหรือก่อรูปความคิด/จิตสำนึก (social consciousness) ของคนในสังคม แต่ในกรณีศึกษานี้อาจมีลักษณะการย้อนกลับได้ กล่าวคือ หากเปลี่ยนสำนึกจากปัจเจกได้ และสำนึกนั้นมีความเข้มข้นและรวมเป็นพลังในเรื่องการจัดการขยะอาหาร อาจจะทำให้เงื่อนไขทางสังคมเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงสังคมได้ตามแนวทางที่ปัจเจกกำหนดเช่นกัน ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 ความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขทางสังคมในการกำหนดความคิดหรือจิตสำนึกของปัจเจก

ที่มา: ดัดแปลงจาก กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551)

ตามแนวทางของมาร์กซ์อธิบายว่า เงื่อนไขสภาพชีวิตที่เป็นจริงจะเป็นตัวแปรต้นในการกำหนดความคิดหรือจิตสำนึกของคนในสังคม ซึ่งเงื่อนไขชีวิตของคนในยุคนี้คือดำรงอยู่ในสังคมทุนนิยมที่แบ่งงานกันทำในทุกด้าน ดังนั้นด้านการเป็นผู้ผลิตอาหาร (food producer) จึงแยกออกจากผู้บริโภคอาหาร (food consumer) สำนึกในเรื่องอาหารจึงเป็นไปตามลักษณะสังคมทุนนิยม คือ เป็นเพียงวัตถุที่มองไม่เห็นสายสัมพันธ์ หรือแรงงานที่อยู่เบื้องหลัง ในขณะที่งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า เงื่อนไขทางสังคมอาจจะไม่ได้เป็นตัวกำหนดความคิดและจิตสำนึกเสมอไป เนื่องจากสำนึกที่ทำงานอย่างเข้มข้นของกลุ่มตัวอย่างอาจจะส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขทางสังคมได้เช่นกัน แต่ต้องมีปัจจัยอื่นๆ เสริมให้จิตสำนึกเกิดความเข้มแข็ง

การผสมผสานทุน (Capital) กับจิตสำนึกในการจัดการขยะอาหาร

งานวิจัยยังได้ข้อค้นพบว่า ในการจัดการขยะอาหารนั้น การมี “จิตสำนึก” อย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการต่อสู้กับอุตสาหกรรมอาหารในระบบทุนนิยมและกลุ่มที่ได้ประโยชน์จากการเกิดขยะอาหาร ดังนั้นจึงต้องอาศัยชุดความรู้ต่างๆ เข้ามาช่วย โดยผลการวิจัยพบว่า ทั้ง 3 กรณีศึกษาอาศัยชุดความรู้ในการจัดการขยะอาหาร มีการใช้ต้นทุนความรู้ (knowledge capital) ทั้งความรู้ชุดเก่าที่ติดตัวมาจากประสบการณ์ และความรู้ชุดใหม่ที่ต้องอาศัยการเรียน การหาข้อมูล และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากผู้อื่น เช่น การแยกขยะ แม้ว่าจะไม่ซับซ้อน แต่ก็อาศัยชุดความรู้เก่าและชุดความรู้ใหม่เข้ามาผสานกัน เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไปและขยะบางชนิดไม่สามารถจัดการเองได้ เช่น กระป๋องใส่อาหาร หรือขยะมีพิษ (ที่ไม่เคยมีในอดีต) จึงต้องอาศัยความรู้ใหม่ที่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการจัดการ หรือการจัดการขยะจากอาหารที่ง่ายที่สุดในภาคครัวเรือน โดยใช้ชุดความรู้ดั้งเดิม คือ การนำเศษเปลือกผักผลไม้ไปใส่โคนต้นไม้ ซึ่งเป็นทุนวัฒนธรรม (cultural capital) ที่สะสมและถูกติดตั้งมาจากสิ่งที่ “เคยเห็น” หรือ “คนอื่นทำให้เห็น” แต่การจัดการขยะจากอาหารที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น การหมักปุ๋ยโดยใช้เศษอาหาร เศษผักผลไม้ ซึ่งไม่ได้อยู่ในวิถีชีวิตของชนชั้นกลาง จึงมีความจำเป็นต้องหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้ต่างๆ หรือการใช้ทุน

ความรู้อื่นๆ เช่น ใช้ชุดความรู้วิทยาศาสตร์มาอธิบาย หรือการศึกษาสูตรของปุ๋ยที่มีทั้งสิ่งที่จำเป็นและไม่จำเป็นในการหมักปุ๋ย และเลือกสูตรที่เหมาะกับพื้นที่และความสะดวกของตนเอง

ในขณะที่รายการทางโทรทัศน์ *กิน อยู่ คือ* พบว่า ได้มีการใช้ทุนความรู้ทั้งเก่าและใหม่มานำเสนอทางเลือกให้กับผู้ชมในการจัดการกับขยะอาหาร ความรู้ชุดเก่า เช่น การถนอมอาหาร การนำอาหารเหลือมาทำใหม่ (recycling) และการใช้ชุดความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายถึงปัญหาที่เกิดจากขยะอาหาร และในส่วนของมูลนิธิ SOS ผลการวิจัยก็พบว่า ยังมีการผสมผสานชุดความรู้เก่าและความรู้ใหม่ เหมือนกับกรณีศึกษาทั้ง 2 กรณีข้างต้น และแม้ว่ามูลนิธิ SOS เป็นองค์กรนานาชาติ (international organization) ที่มีชุดความรู้ใหม่ๆ ในการจัดการกับอาหารส่วนเกิน (food surplus) และมีความสามารถจัดการภายใต้เงื่อนไขที่ถูกต้องตามหลักการสุขอนามัย โดยใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ถือว่าเป็นชุดความรู้สมัยใหม่และมีความแม่นยำ แต่ในบางครั้งจะพบว่า มูลนิธิฯ ได้นำชุดความรู้เดิมเข้ามาช่วยจัดการอาหารส่วนเกินเหล่านั้นด้วยเช่นกัน ซึ่งสะท้อนการปรับตัวขององค์กรให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย แต่ยังคงมาตรฐานขององค์กรอย่างเคร่งครัด

การมีทางเลือกที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติการ (Practice)

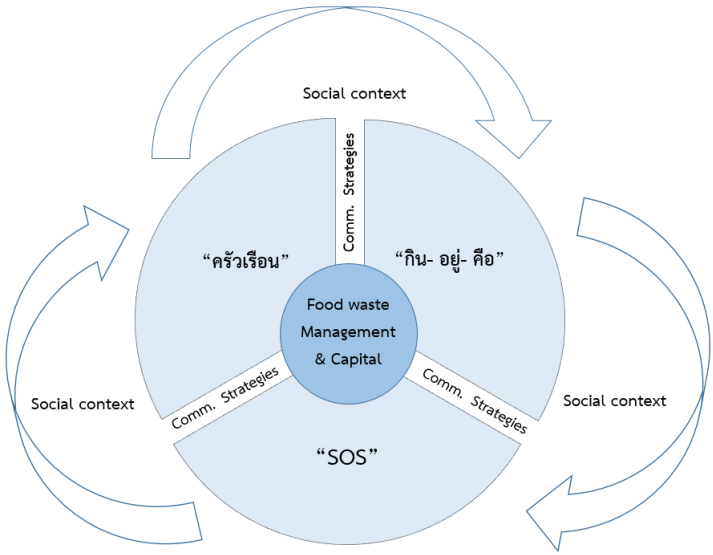
ปิแอร์ บูร์ดิเยอ (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) กล่าวว่า ไม่ใช่ว่าทุกคนที่จะสามารถเป็นผู้กระทำการ (agency) ได้ แต่จะต้องมีคุณสมบัติ 3 อย่างคือ (1) ต้องสามารถที่จะเลือก (being with option) (2) สามารถทำในสิ่งที่เลือก และ (3) ต้องมีการลงมือปฏิบัติ กลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการ (agency) และการจัดการขยะอาหารนั้นเป็นตัวอย่างของภาคปฏิบัติการ (practice) ในชีวิตประจำวันของชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในเมือง ที่มีพื้นที่ในการจัดการขยะอย่างจำกัด และอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการบริโภคแบบทุนนิยมอยู่ตลอดเวลา

จากข้อค้นพบในการวิจัย ปัจเจกมีทางเลือกที่จะทำ โดยทางเลือกในการจัดการกับขยะอาหารต้องอาศัยทรัพยากรอื่นๆ มาช่วยในการจัดการ ตั้งแต่ทรัพยากรเวลา ทุนความรู้ (knowledge capital) ทั้งความรู้ชุดเก่าและชุดใหม่ ตลอดจนการมีทุนเศรษฐกิจ (economic capital) ซึ่งหมายถึงพื้นที่ของที่อยู่อาศัยต้องมีพื้นที่มากพอในการหมักปุ๋ย และในทางเลือกนั้นอาจจะไม่ใช่เพียงแค่เลือกการจัดการขยะ แต่ยังเลือกที่จะต่อสู้กับอุตสาหกรรมอาหารในระบบทุนนิยมที่ได้ประโยชน์จากขยะอาหารเหล่านั้น โดยกรณีของรายการ *กิน อยู่ คือ* และมูลนิธิ SOS ซึ่งเป็นองค์กร ที่อาศัยทั้งทุนความรู้ (knowledge capital) ทั้งชุดเก่าและใหม่ในการสื่อสาร ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital) ในการสร้างความน่าเชื่อถือ และทุนทางสังคม (social capital) ในการสร้างเครือข่ายในการขับเคลื่อนกิจกรรมรณรงค์ต่างๆ

กล่าวได้ว่า ปัจจัยที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติการ (practice) ในการจัดการขยะอาหารทั้ง 3 ปัจจัยที่ประกอบไปด้วยจิตสำนึก ชุดความรู้ และภาคปฏิบัติการบนทางเลือกนั้น ต้องทำงานไปพร้อมๆ กัน โดยมีการผสมผสานทุน (capital) ทั้งทุนวัฒนธรรม ทุนความรู้ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม และทุนสัญลักษณ์ เข้ามาเป็นแรงหนุนเสริม จึงจะทำให้เกิดภาคปฏิบัติการนี้ได้

บริบทและเงื่อนไขทางสังคมของทั้ง 3 กรณีศึกษาที่ส่งผลต่อการสื่อสารในการจัดการ

ภาพที่ 9 แสดงบริบทของกรณีศึกษาที่ส่งผลต่อบทบาทในการสื่อสารในการจัดการขยะอาหาร

จากภาพที่ 9 อธิบายได้ว่า ทั้ง 3 กรณีศึกษามีบทบาทในการสื่อสารที่แตกต่างกัน กล่าวคือ **รายการ *กิน อยู่ คือ*** นั้นเป็นรายการสาธิตการทำอาหารทางโทรทัศน์ ซึ่งมีข้อเด่นในเรื่องของการขยายความรู้เรื่องการทำอาหารผ่านสื่อภาพและเสียง (visual and audio medium) สามารถสื่อสารเรื่องอาหารและขยะอาหารไปถึงผู้ชมได้ในวงกว้างในระดับชาติ (national) ในขณะที่ **มูลนิธิ SOS** มองปัญหาเรื่องขยะอาหารในภาพรวมในระดับที่ใหญ่กว่า (macro level) เนื่องจากเป็นองค์กรในระดับนานาชาติ (international) และเป็นองค์กรไม่แสวงผลกำไร มีศักยภาพในเรื่องการจัดการอาหารส่วนเกิน ผ่านระบบ กฎเกณฑ์ที่

อาศัยทั้งทุนความรู้เรื่อง “การจัดการขยะอาหาร” โดยเฉพาะ นอกจากนั้น ยังมีทุนสังคมและทุนสัญลักษณ์ ทำให้เป็นที่น่าเชื่อถือ จึงสามารถจัดการกับอาหารส่วนเกินได้ในระดับที่กว้างและใหญ่กว่าระดับปัจเจก ดังนั้นกลยุทธ์การสื่อสารที่มีความหลากหลายในการสื่อสารเรื่องขยะอาหารไปยังกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เป็นวงกว้างมากกว่า และ**ผู้บริโภคครัวเรือน** อยู่ในระดับเล็กที่สุดจาก 3 กรณีศึกษา ซึ่งในระดับครัวเรือนเป็นการจัดการในระดับปัจเจก (individual) ในพื้นที่เล็กๆ ภายในบ้านของตนเอง และแม้จะเป็นพื้นที่เล็กๆ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการจัดการขยะอาหารผ่านทั้งภาคปฏิบัติการ (practice) ที่เป็นรูปธรรมที่ผ่านการทดลองและหาแนวทางที่เหมาะสมตามความสะดวกและความเป็นไปได้ที่จะสามารถจัดการได้

แม้ว่าจุดต่างของทั้ง 3 กรณีศึกษาคือ การเป็นผู้เล่น (players) ในระดับที่แตกต่างกัน แต่จุดร่วมของกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีคือ การ “มอง” เห็นปัญหาขยะอาหารในแบบองค์รวม (totality) และมีมิติต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องและมองเห็นถึงเบื้องหลังของการเกิดขยะอาหาร จึงสามารถกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารในการต่อสู้ ต่อรอง กับกลุ่มผู้ที่มีผลประโยชน์กับการเกิดขึ้นของขยะอาหาร และระบบทุนนิยมผ่านกลยุทธ์การใช้สื่อและสาร (message selection & design) ที่หลากหลายในพื้นที่ของตนเอง

นอกจากนั้น จุดร่วมของทั้ง 3 กรณีคือ การมี “สำนึกที่จะต่อสู้” และมีการใช้ทุน (capital) หลายๆ ด้าน ทั้งทุนความรู้ (knowledge capital) ทุนวัฒนธรรม (cultural capital) ทุนเศรษฐกิจ (economic capital) ทุนสังคม (social capital) ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital) ตลอดจนทุนการสื่อสาร (communication capital) ในการปฏิบัติการจัดการกับขยะอาหาร นอกจากนั้นข้อค้นพบที่สำคัญของจุดร่วมของทั้ง 3 กรณีในการต่อสู้กับปัญหาขยะนั้น เป็นการต่อสู้แบบค่อยเป็นค่อยไปมากกว่าการปะทะ หรือการไม่ปฏิเสธระบบทุนนิยมแต่หาทางเลือก (options) ที่เหมาะสม และหาทางที่จะอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมด้วยแนวทางของตนเอง

มิติต่างๆ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับการจัดการขยะอาหาร

จากกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี กล่าวได้ว่า “ขยะอาหาร” นั้นไม่ได้แยกส่วนไปจากมิติอื่นๆ ได้แก่ โดย **(1) มิติทางภูมิปัญญา** คือ การนำเอาทุนความรู้ชุดเดิมมาใช้ในเรื่องการจัดการอาหาร เพื่อป้องกัน (prevent) ไม่ให้อาหารเสียหรือยืดอายุอาหาร **(2) มิติวัฒนธรรมความเชื่อ** เป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างป้องกันการกินทิ้งกินขว้าง โดยอาศัยความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ และย้อนกลับไปทำความเข้าใจกับ human food system ทั้งหมด ให้เห็นอกเห็นใจคนที่ทำหน้าที่ในการปลูกข้าว ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งมาใช้เพื่อการป้องกันไม่ให้เกิดขยะอาหาร **(3) มิติผู้ผลิตและผู้บริโภค** เป็นการมองย้อนกลับไปในเรื่องความสัมพันธ์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบอาหารในภาพรวม ตั้งแต่แหล่งผลิต ผู้ผลิต เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคผ่านกลไก เช่น ตลาดอินทรีย์ที่ผู้บริโภคได้รู้ที่มาของอาหารและผู้ผลิตเองที่ต้องผลิตอาหารเพื่อเป็นอาหาร ไม่ใช่ผลิตอาหารเพื่อเป็นสินค้า **(4) มิติสังคม** “อาหาร” สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น การแบ่งปันอาหารของเพื่อนบ้าน หรือตัวอย่างการจัดการ “อาหารส่วนเกิน” (food surplus) ของมูลนิธิ SOS ทำให้เห็นมิติทางสังคมและขยายขอบเขตไปไกลกว่านั้น เนื่องจากผู้ให้และผู้รับไม่รู้จักกัน แต่สามารถแบ่งปันอาหารกันได้ โดยมีมูลนิธิฯ เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่างๆ กับชุมชน หรือการที่คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งการกระจายอาหารและทำอาหารร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น **(5) มิติเศรษฐกิจ** การลดขยะอาหารเท่ากับเศรษฐกิจครัวเรือนที่สามารถประหยัดค่าใช้จ่าย และการประหยัดทรัพยากรในการจัดการขยะอาหาร ในที่นี้รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำ และดิน **(6) มิติวิทยาศาสตร์** การอธิบายด้วยวิทยาศาสตร์จะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาขยะอาหารได้อย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับชนชั้นกลางที่ต้องการข้อมูลมาสนับสนุนในการสร้างความเข้าใจ **(7) มิติสุขอนามัย** เป็นการบริหารจัดการอาหารเพื่อไม่ให้เหลือทิ้ง ซึ่งเป็นการป้องกัน (prevention) โดยมิติของสุขอนามัยเริ่มต้นตั้งแต่การบริโภคอาหารสดใหม่ในแต่ละวันเพื่อป้องกันการเกิดขยะจากอาหาร **(8) มิติเรื่องสิ่งแวดล้อม** การลด

ปัญหาเรื่องขยะอาหารเท่ากับเป็นการช่วยเหลือสิ่งแวดล้อม **(9) มิติความมั่นคงทางอาหาร** ขยะอาหารทำให้ชนชั้นกลางเกิดความไม่แน่ใจในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ยังขยับความหมายไปจนถึงอาหารที่ได้มานั้นมีคุณภาพ และเพียงพอที่จะดำรงชีพในอนาคตได้หรือไม่

การมองเห็นมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับขยะอาหาร ซึ่งทำให้เห็นภาพรวมของที่มาและที่ไปของขยะอาหารว่า ไม่ได้เป็นเพียงขยะ (product) ที่รอการกำจัดเพียงอย่างเดียว แต่แฝงไปด้วยสายสัมพันธ์ทั้งของผู้คน สิ่งแวดล้อม และสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้นในมุมมองของกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีนั้นคือ การมองอาหารและขยะจากอาหารได้หลายแนวทาง เช่น การมองเป็นกระบวนการ (process) เป็นวัฒนธรรม (culture) และมีสายสัมพันธ์ (relation) ซึ่งในสายสัมพันธ์นี้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจเรื่องของการแปลงอาหารส่วนเกิน (food surplus) ให้กลายเป็นสิ่งที่ยังสามารถรับประทานได้ของมูลนิธิ SOS เป็นการนำชุดความรู้ดั้งเดิมในสังคมไทยคือ การแบ่งปัน (giving) มาใช้อีกครั้ง ด้วยสภาพสังคมทุนนิยมในปัจจุบันเน้นการได้รับ (take) มากกว่าให้ (give) ตั้งแต่การซื้อหาเพื่อบริโภค หรือตักตวงผลประโยชน์ แต่การดำเนินการของมูลนิธิ SOS ได้รื้อฟื้นความสัมพันธ์นี้กลับมาอีกครั้ง โดยการนำของที่ได้รับการบริจาค (take) มาส่งต่อหรือแบ่งปัน (giving) ให้กับผู้ที่ต้องการ ในประเด็นนี้ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2552) ได้อธิบายว่า การเอื้ออาทรหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลของผู้คนในสังคมเป็นข้อเท็จจริงขั้นพื้นฐานและทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อม (main glue) ที่ร้อยรัดโยงใยสายสัมพันธ์ของคนในสังคมเอาไว้ด้วยกัน และการให้ยังเป็นพฤติกรรมทางสังคมขั้นรากฐานของมนุษย์ ดังนั้น การให้ การเอื้ออาทร หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม จึงเป็นบรรทัดฐานของสังคมที่ดีด้วย เนื่องจากการเป็นสังคมที่ดี นอกจากต้องมาจากการกระทำที่ดีแล้ว (good act) สมาชิกในสังคมต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันด้วยเช่นกัน (good social relations) ดังนั้นรูปแบบการให้แบบสังคมดั้งเดิมในสังคมชนบทที่ผลผลิตส่วนหนึ่งต้องเก็บเอาไว้สำหรับทำบุญ ในยุคปัจจุบัน มูลนิธิ SOS ได้แปลงเป็นการบริจาคอาหารส่วนเกิน (food surplus) ให้กับผู้ที่ต้องการนั่นเอง

แม้ว่าจะมีปัจจัยที่สำคัญในการนำไปสู่ภาคปฏิบัติการจัดการกับขยะจากอาหาร แต่ยังมีข้อควรพิจารณาในเรื่องของบริบทในสังคมไทยเพิ่มเติม กล่าวคือ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีอาหารอย่างอุดมสมบูรณ์ จากข้อความ “เหลือดีกว่าขาด” ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมตามงานเลี้ยง งานประเพณี หรือการทำบุญ ที่จะมีการนำอาหารมาร่วมทำบุญในปริมาณที่มาก ซึ่งอาจจะอยู่บนพื้นฐานของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หรือการแบ่งปัน ความเชื่อเรื่องบุญ เนื่องจากประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธา ความเชื่อ และส่งผลกระทบต่อคนหมู่มาก ในบางครั้งอาจจะไม่สามารถลดปริมาณการนำอาหารมาที่วัดได้ (ปัญญา เลิศไกร และคณะ, 2561) นอกจากนั้น ในกลุ่มชนชั้นกลางที่เติบโตมากับทุนเศรษฐกิจที่ดี อาจจะไม่เกิดการตระหนักรู้ (perception) เรื่องขยะจากอาหารมาก่อน จนกระทั่งใน 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ที่มีแนวคิด “ขยะจากอาหาร” จึงเกิดการปะทะของชุดความคิด 2 ชุด โดยชุดความรู้เดิมยังปรากฏอยู่ในรายการ *กิน อยู่ คือ* ที่พยายามจะย้อนกลับไปทบทวนและนำชุดความรู้เดิมในเรื่องการจัดการอาหารเหลือมานำเสนอ ในขณะที่มูลนิธิ SOS ซึ่งเป็นองค์กรระดับนานาชาติที่มีชุดความรู้สมัยใหม่ในการจัดการขยะจากอาหารมาจัดการกับอาหารส่วนเกิน (food surplus) ที่เกิดขึ้นจากอุตสาหกรรมอาหารและภาคบริการ ในส่วนของภาคครัวเรือนที่นำทั้งชุดความรู้เก่าและใหม่มาผสมผสานตามเงื่อนไขของแต่ละครอบครัวและความเป็นไปได้ที่จัดการขยะจากอาหารในครัวเรือนของตนเอง ในทัศนะของผู้วิจัยต่อการจัดการกับขยะจากอาหารในชุดความรู้เก่าและใหม่นั้น ในขณะที่บริบทของสังคมไทยยังมีวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อเรื่องอาหารที่อุดมสมบูรณ์ อาจจะยังมีสภาวะย้อนแย้ง ดังนั้นการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหารที่อาจจะต้องอาศัยระยะเวลาในการสร้างความตระหนักของสังคมในวงกว้าง

นอกจากนั้น ข้อค้นพบจากทั้ง 3 กรณีศึกษาในการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหารนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นแนวทางในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (development communication) ในรูปแบบที่ต่อยอดและแตกต่างไปจากการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในรูปแบบเดิมที่เน้นการพัฒนาให้สังคมไปสู่ความทันสมัย หรือ modernization ที่อาศัยเครื่องมือการสื่อสารและให้สื่อทำหน้าที่ในการพัฒนา

แต่งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการสะท้อนการพัฒนาในรูปแบบใหม่ที่ตั้งอยู่บนความสนใจเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ (power and interest) ที่อยู่เบื้องหลังขยะจากอาหาร ซึ่งเป็นปัญหาในระดับสากลและสังคมไทย ดังนั้นกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีศึกษา จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การสื่อสารในการจัดการขยะจากอาหารจากผู้เสียประโยชน์และมีอำนาจน้อยนั้น สามารถจัดการได้บนวิถีทางของตนเองผ่านทุน (capital) ประเภทต่างๆ พร้อมกับจิตสำนึกและทางเลือกของชนชั้นกลาง รวมทั้งการใช้เครื่องมือการสื่อสารที่มีอยู่ในการสื่อสารเรื่องขยะจากอาหารและภาคปฏิบัติการในพื้นที่ของตนเอง ตามมุมมองที่มีต่อปัญหาของตนเองที่แตกต่างกันใน 3 ระดับ คือ (1) รายการ *กิน อยู่ คือ* ที่อยู่ในระดับ local (2) มูลนิธิ SOS ที่อยู่ในระดับ global ที่มีมาตรฐาน (standardization) และ (3) ภาคครัวเรือนที่มีลักษณะเป็นปัจเจก (individual) ภายในครัวเรือนของตนเอง แม้ว่ากรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีมีแนวทางในการจัดการกับปัญหาที่เห็นร่วมกันคือ “ขยะจากอาหาร” แต่งานวิจัยชิ้นนี้มีข้อค้นพบว่า การจัดการของ 3 กรณีคือ จัดการในเรื่องเดียวกัน แต่ไม่ได้มีการประสานพลัง กล่าวคือ มีลักษณะต่างคนต่างทำ ขาดเจ้าภาพในการเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงทำให้การขับเคลื่อนประเด็นนี้ในสังคมไทยไม่ประสบความสำเร็จในภาพรวม

อย่างไรก็ตาม การจัดการขยะจากอาหารในสังคมไทยในภาพรวมนั้นอาจจะต้องใช้ระยะเวลาในการสร้างความตระหนัก ผ่านความรู้ และแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสม จึงจะสามารถแก้ปัญหาในเรื่องนี้ได้ ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ในขณะที่สังคมไทยอยู่กับชุดความคิดในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร และการจัดการอาหารเพื่อไม่ให้กลายเป็นขยะจากอาหารในรูปแบบของภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความเป็นจริงสังคมไทยไม่ได้ทิ้งอาหาร แต่เมื่อบริบทได้ปรับเปลี่ยนไป ทั้งรูปแบบของอาหารที่เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การบริโภคอาหารแช่แข็ง หรือการพึ่งพิงชุดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการกำหนดวันหมดอายุของอาหาร ซึ่งเป็นรูปแบบสากลที่ใช้กันทั่วโลก และต้องมาปะทะกับอาหารสดในรูปแบบตลาดสดและตลาดโต้รุ่งที่กินเป็นมื้อเป็นคราวของคนไทย จึงเกิดการผสมผสานแนวทางการบริโภคที่

หลากหลายมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการสื่อสารเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการจัดการขยะจากอาหาร ต้องอาศัยการศึกษาตัวแปรอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความตระหนักให้กับประชาชนให้เห็นความสำคัญของประเด็น “ขยะจากอาหารในสังคมไทย”

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง และข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง

1. การศึกษาครั้งนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญคือ การจัดการขยะจากอาหารจากภาคประชาชน องค์กรไม่แสวงหากำไร และสื่อมวลชน (ในรูปแบบรายการสาธิตการทำอาหาร) เป็นไปในลักษณะแยกส่วนกันทำ และทำภายในพื้นที่ของตนเอง โดยไม่มีหน่วยงานใดทำหน้าที่ในการประสานงาน ทำให้พลังของการขับเคลื่อนประเด็นเรื่องขยะจากอาหารเป็นไปตามความสมัครใจภายในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งทำให้การขับเคลื่อนประเด็นนี้ไม่มีพลังมากพอในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในภาพรวม ดังนั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรจัดตั้งหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบ และเป็นศูนย์รวมของข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมของการจัดการขยะจากอาหาร และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดจนการหาพันธมิตรที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ ร่วมกันผลักดันประเด็นจึงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการประสานความร่วมมือ ทั้งภาครัฐบาล เอกชน ตลอดจนองค์กรไม่แสวงหากำไร เพื่อให้การทำงานเป็นลักษณะเครือข่ายที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในเรื่องการจัดการกับขยะจากอาหารให้เป็นแนวทางเดียวกัน และมีการสื่อสารแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องให้กับประชาชน

3. ข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า ปัญหาขยะจากอาหารในสังคมไทยไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในขั้นบริโภคเท่านั้น แต่ยังพบว่า สังคมไทยยังขาด

ความรู้ในกระบวนการจัดการขยะจากอาหารอย่างถูกวิธี ทั้งความเข้าใจในเรื่องการแยกขยะจากอาหารออกจากขยะประเภทอื่นๆ ดังนั้นควรมีการส่งเสริมและให้ความรู้อย่างต่อเนื่องในรูปแบบของคู่มือ หรือการใช้แอปพลิเคชันในการสื่อสารหรือให้ความรู้เรื่องดังกล่าวอย่างถูกต้องไปยังกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนั้น งานวิจัยยังได้ข้อค้นพบกลยุทธ์ในการสื่อสารที่หลากหลายรูปแบบในการสื่อสารเพื่อการจัดการขยะจากอาหาร ซึ่งแต่ละกลยุทธ์ต่างมีข้อเด่นและข้อจำกัด รวมทั้งเงื่อนไขในการใช้งาน เช่น การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การเลือกสารและสื่อการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ การใช้สื่อแบบผสมผสาน การรณรงค์ การประชาสัมพันธ์ ฯลฯ ดังนั้นผู้กำหนดนโยบายในการจัดการกับขยะจากอาหารหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรต้องปรับกลยุทธ์ในการสื่อสาร โดยอาจจะแบ่งเป็น phase ในการสื่อสาร เช่น การสร้างความตระหนัก การให้ความรู้ในการจัดการอย่างถูกวิธี และการนำไปสู่การปฏิบัติ

4. ในเรื่องของขยะจากอาหารนั้น นอกจากกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ที่จะใช้เป็นมาตรการแก้ปัญหาเรื่องขยะจากอาหารแล้ว การจัดการขยะจากอาหารอาจเพิ่มภาระและสร้างความไม่สะดวกในการปฏิบัติ หรือการที่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมจากการจัดการขยะให้ถูกวิธี ดังนั้น จากข้อสรุปงานวิจัยพบว่า การจัดการขยะจากอาหารอย่างยั่งยืนต้องอาศัย “จิตสำนึก” จากทุกภาคส่วน ซึ่งอาจต้องสั่งสมจากทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ตลอดจนสถาบันสื่อ (ทั้งสื่อมวลชนและสื่ออื่นๆ) ในการสร้างจิตสำนึกไปพร้อมๆ กับการให้แนวปฏิบัติที่ถูกต้อง

5. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างแรงจูงใจในการเข้าร่วมการแยกขยะด้วยมาตรการที่หลากหลาย และทำให้ผู้ที่เข้าร่วมโครงการ ทั้งภาคประชาชนและภาคอุตสาหกรรมอาหารและบริการ รู้สึกถึงความคุ้มค่าที่จะได้รับ เช่น การลดหย่อนภาษี หรือการให้รางวัล

6. สถาบันสื่อมวลชนและผู้สร้างสรรค์เนื้อหาผ่านแพลตฟอร์มต่างๆ ควรมีบทบาทในการส่งเสริมและถ่ายทอดชุดความรู้ใหม่ๆ ผสมผสานกับความรู้ชุดเดิมที่เป็นความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องการจัดการขยะจากอาหาร ตั้งแต่การป้องกัน ไปจนถึงการจัดการขั้นสุดท้ายอย่างถูกวิธี ให้กับกลุ่มเป้าหมายในวงกว้าง

และควรเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุน ขับเคลื่อนให้เกิด movement ในเรื่องดังกล่าวขยายไปสู่วงกว้างมากยิ่งขึ้น

7. สถาบันการศึกษาควรมีการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้หรือการเรียนการสอนในเรื่องการสื่อสารสิ่งแวดล้อม ที่รวมไปถึงการจัดการกับขยะจากอาหารให้เกิดขึ้นภายในสถาบันการศึกษาในทุกระดับ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชนควบคู่กับสถาบันอื่นๆ ในสังคม

ข้อเสนอแนะงานวิจัยครั้งต่อไป

1. งานวิจัยชิ้นนี้ได้เปิดช่องว่างสำหรับการศึกษากับผู้บริโภคที่อยู่ในเมืองที่ต้องอาศัยอยู่ในอาคารชุดหรือคอนโดมิเนียมที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร ดังนั้นควรขยายพื้นที่การศึกษาไปยังผู้บริโภคครัวเรือนในกลุ่มนี้ ที่อาจจะมีปัญหาในเรื่องพื้นที่ในการจัดการกับขยะจากอาหาร

2. จากการกำหนดข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครเรื่องค่าธรรมเนียมการให้บริการในการจัดการสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอยตามกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุข พ.ศ. 2568 ควรศึกษาปฏิกิริยาตอบสนองข้อบัญญัติในภาคประชาชน ประสิทธิผลของการสื่อสาร ของภาครัฐจากโครงการนำร่องในเรื่องการแยกขยะ

3. ควรศึกษาความเป็นไปได้ของการรวมศูนย์ในการจัดการกับปัญหาขยะจากอาหาร ทั้งเรื่องการรวบรวมข้อมูล แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ตลอดจนการสื่อสารในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและแนวทางปฏิบัติ

4. ควรศึกษาจากกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จในพื้นที่อื่น หรือชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะมิติเรื่องการสื่อสารในการจัดการขยะจากอาหาร เพื่อถอดบทเรียนการดำเนินการจัดการขยะจากอาหาร และนำมาเป็นแนวทางในการจัดการของชุมชนอื่นต่อไป

5. ควรศึกษาองค์กรอื่นๆ ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการขยะจากอาหารว่า มีแนวทางในการสื่อสารและขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมนี้อย่างไร

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2552), *มรรควิธีเศรษฐศาสตร์การเมือง (3): เศรษฐศาสตร์แห่งการให้*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กาญจนา แก้วเทพ และขนิษฐา นิลผึ้ง (2556), "เส้นทางสำรวจเรื่อง 'สุขภาพ' ใน 'สื่อสารศึกษา'", ใน กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (บ.ก.), *สื่อสาร อาหาร สุขภาพ*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551), *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536), วัฒนธรรมชนชั้นกลางไทย, *วารสารธรรมศาสตร์*, 19(1): 31-41.

_____. (2547), *บริโภค/โพสต์โมเดิร์น*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

เบเคอร์, คริส และผาสุก พงษ์ไพจิตร (2557), *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ปัญญา เลิศไกร และคณะ (2561), "วัด: การจัดการอาหารไม่ให้เหลือทิ้ง", *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 5(1): 77-94.

สถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2562), *การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการอาหารส่วนเกินเพื่อลดปัญหาขยะที่เหมาะสมกับประเทศไทย*, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

สมสุข หินวิมาน (2545), "ครัว: พื้นที่การผลิตวัฒนธรรมแห่งชีวิตประจำวัน", *รัฐศาสตร์สาร*, 23(2): 171-213.

สร้อยมาศ รุ่งมณี (2566), *ทุนนิยมอาหารกับขบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับอาหารและภาคเกษตรกรรม*, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อรสุภาว์ สายเพชร และฆริกา คันธา (2566), "บทปริทัศน์ว่าด้วยนโยบายสาธารณะเพื่อการจัดการขยะจากอาหาร", *Suranaree J. Soc. Sci*, 17(1): 1-18.

ภาษาอังกฤษ

Alexander, C. et al. (2013), "Food Waste", *The Handbook of Food Research*, 1: 471-483.

Beardsworth, A. and Keil, T. (1997), *Sociology on the Menu: An Invitation to the Study of Food and Society*, London: Routledge.

Clark, J. and Scanlan, J. (2010), *The World Turned Inside Out: Waste in History and Culture*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars.

Evans, D. (2014), *Food Waste: Home Consumption, Material Culture and Everyday Life*, London: Bloomsbury.

Evans, D. et al. (2019), "A Brief Pre of Food Waste and the Social Sciences", in Klein, J. and Watson, J. (eds.), *The Handbook of Food and Anthropology*, London: Bloomsbury.

Hebrok, M. and Heidenstrøm, N. (2019), "Contextualising Food Waste Prevention – Decisive Moments within Everyday Practices", *Journal of Cleaner Production*, 210: 1435-1448.

Narvanen, E. et al. (2018), "Creativity, Aesthetics and Ethics of Food Waste in Social Media Campaigns", *Journal of Cleaner Production*, 195: 102-110.

Revilla, B. and Salet, W. (2018), "The Social Meaning and Function of Household Food Ritual in Preventing Food Waste", *Journal of Cleaner Production*, 198: 320-332.

Schanes, K. et al. (2018), "Food Waste Matters – A Systematic Review of Household Food Waste Practices and Their Policy Implications", *Journal of Cleaner Production*, 182: 978-991.

Steel, C. (2013), *Hungry City: How Food Shapes Our Lives*, London: Random House.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สัมพันธ์ วารี (2565), "ขยะ, สิ่งเหลือทิ้ง, และมานุษยวิทยา Anthropology of Waste and Garology", สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/362

Scholars of Sustenance (2566), "มูลนิธิสโกลารส์ ออฟ ซัสทีแนนซ์: มูลนิธิพิทักษ์อาหารแห่งแรกในประเทศไทย. เอกสารประกอบการสัมมนา สวทช. ขุมพลังหลัก วทน. เร่งการขับเคลื่อนโมเดลเศรษฐกิจ BCG สู่ความยั่งยืน 28-31 มีนาคม 2566", สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.nstda.or.th/nac/2023/wp-content/uploads/2023/04/youth10-present-0940-02.pdf

SDG Move (2564), "Food Waste Index Report 2021", retrieved 1 February 2025 from https://www.sdgmove.com

UNEP (2014), "Prevention and Reduction of Food and Drink Waste in Businesses and Households – Guidance for Governments, Local Authorities, Businesses and Other Organisations, Version 1.0", retrieved 1 February from https://www.fao.org/fileadmin/user_upload/save-food/PDF/Guidance-ntent.pdf

การสำรวจความนิยมและการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย

ชาติณรงค์ วิสุตกุล[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความนิยมและวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ จับ*จ้องมองจีน* ออกอากาศทาง Nation TV และ *Insight China by หลิวหรง* ออกอากาศทาง TNN16 ซึ่งเป็นสองรายการที่นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเทศจีนต่อผู้ชมในประเทศไทย งานวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับนักวิชาการ ผู้ผลิตรายการ และผู้ชม รวมทั้งการวิเคราะห์เนื้อหารายการทั้งสองเพื่อประเมินประเด็นที่ได้รับความสนใจ โครงสร้างการนำเสนอ และแนวโน้มของเนื้อหารายการที่ตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

ผลการวิจัยพบว่า รายการ *จับจ้องมองจีน* มีจุดเด่นที่สามารถเข้าถึงผู้ชมได้ง่าย ด้วยการนำเสนอเรื่องราวของคนไทยในจีน ซึ่งช่วยเชื่อมโยงประสบการณ์ของผู้ชมกับเนื้อหาได้ดี ขณะที่ รายการ *Insight China by หลิวหรง* เน้นเนื้อหาที่มีสาระและครอบคลุมประเด็นทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมของจีน อย่างไรก็ตาม มีข้อเสนอแนะว่า ทั้งสองรายการควรปรับปรุงวิธีการเล่าเรื่องให้ทันสมัยขึ้น ขยายเวลาการออกอากาศ และเพิ่มความหลากหลายของเนื้อหาให้ตอบสนองผู้ชมในกลุ่มอายุที่กว้างขึ้น

* วันที่รับบทความ 22 เมษายน 2568; วันที่แก้ไขบทความ 19 มิถุนายน 2568; วันที่ตอบรับบทความ 2 กรกฎาคม 2568

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

จากการวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า ทั้งสองรายการมีการใช้แนวทางการกำหนดวาระข่าวสาร (agenda-setting theory) ในการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับจีน และสะท้อน soft power ของจีนผ่านการนำเสนอภาพลักษณ์ของประเทศ นอกจากนี้ ยังสามารถประยุกต์ใช้แนวคิดการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural communication) และแนวคิดการปรับตัวของผู้ชม (adaptation theory) เพื่อให้รายการสามารถเข้าถึงผู้ชมชาวไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผลการวิจัยจึงช่วยสะท้อนอิทธิพลของ soft power ที่ส่งผ่านรายการโทรทัศน์ในฐานะเครื่องมือทางวัฒนธรรมของจีนในประเทศไทย

คำสำคัญ: เนื้อหารายการโทรทัศน์ ความนิยม รายการ *จับจ้องมองจีน* รายการ *Insight China by หลิวหรง* soft power

Popularity Survey and Content Analysis of China's TV Programs and Insight China TV Programs by Liu Rong in Thailand

Chatnarong Visutkul[2]

Abstract

This research aims to explore the popularity and analyze the content of two Chinese-related television programs in Thailand: *Zhap Chong Mong Jeen* broadcast on Nation TV and *Insight China by Liu Rong* broadcast on TNN16. The study employs a qualitative research method, incorporating in-depth interviews with media scholars, program producers, and audiences, as well as content analysis of both programs to assess their themes, narrative structures, and how they cater to Thai viewers' interests.

Findings indicate that *Zhap Chong Mong Jeen* excels in engaging audiences by featuring stories of Thai people living in China, fostering a sense of connection between viewers and the content. Meanwhile, *Insight China by Liu Rong* focuses on informative discussions covering China's culture, economy, and social issues. However, both programs could benefit from improvements in storytelling techniques, extended broadcast durations, and diversified content to appeal to a broader demographic.

[2] Assistant Professor, Faculty of Communication Arts, Dhurakij Pundit University

The analysis revealed that both programs adopted the agenda-setting approach in presenting stories about China and reflected China's soft power through the portrayal of its national image. Furthermore, the programs can be analyzed through the lenses of cross-cultural communication and audience adaptation theory, enabling them to effectively reach Thai audiences. The findings thus highlight the influence of soft power conveyed through television programs as a cultural instrument of China in Thailand.

Keywords: TV program content, popularity, *Zhap Chong Mong Jeen*, *Insight China by Liu Rong*, soft power

ที่มาและความสำคัญ

ในยุคดิจิทัลที่การสื่อสารไร้พรมแดน สื่อโทรทัศน์ยังคงมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดข้อมูลเกี่ยวกับประเทศต่างๆ ไปสู่ผู้ชมทั่วโลก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศจีน ซึ่งเป็นคู่ค้าทางเศรษฐกิจและพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ความร่วมมือทางด้านสื่อสารมวลชนระหว่างไทยและจีนได้เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง หนึ่งในโครงการที่สะท้อนถึงความร่วมมือนี้คือ การออกอากาศรายการโทรทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับจีนผ่านสถานีโทรทัศน์ไทย

เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2566 ได้มีพิธีลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือด้านสื่อสารมวลชนและสารสนเทศ ระหว่างกรมประชาสัมพันธ์กับ China Media Group (CMG) โดยการลงนามในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะในภาวะวิกฤติ ที่จะต้องอ้างอิงข้อมูลจากแหล่งข่าวหรือหน่วยงานที่น่าเชื่อถือ “ถูกต้อง รวดเร็ว เชื่อถือได้” ในการสื่อสารกับประชาชนทั้งสองประเทศในยุคดิจิทัล

“การลงนามความร่วมมือด้านสื่อสารมวลชนในครั้งนี้ จะเป็นการยกระดับความร่วมมือระหว่างสื่อมวลชนทั้งสองประเทศ จะมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารที่มีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ทั้งเรื่องเกี่ยวกับประเทศจีนที่เป็นประโยชน์กับคนไทย และเรื่องราวของไทยที่เป็นประโยชน์และอยู่ในความสนใจของจีน ในประเด็นการค้าการลงทุน อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โอกาสทางการศึกษา ภาคการเกษตร เป็นต้น เพื่อให้ประชาชนไทยและจีนได้รับรู้ข่าวสารที่ถูกต้อง ในภาวะปกติและภาวะวิกฤติ และเป็นประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะกับคนไทยที่จะสามารถยกระดับพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อีกช่องทางด้วย นอกจากนี้ การร่วมมือกันในครั้งนี้ยังช่วยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถรับมือและตอบโต้กับข่าวปลอมที่เกิดขึ้นระหว่างกันได้อย่างทันท่วงที” นางพวงเพ็ชร ชุนละเอียด รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในยุคนั้น กล่าว (อ้างอิงจาก https://nbt2hd.prd.go.th/th/content/category/detail/id/2153/iid/224972)

China Media Group (CMG) ซึ่งเป็นกลุ่มสื่อระดับชาติของจีน ได้ทำความร่วมมือกับสถานีโทรทัศน์ในประเทศไทย เช่น Nation TV และ TNN16 ในการเผยแพร่รายการที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศจีนแก่ผู้ชมชาวไทย รายการที่โดดเด่น ได้แก่ *จับจ้องมองจีน* ออกอากาศทาง Nation TV และ *Insight China by Liu Rong* ออกอากาศทาง TNN16 ซึ่งนำเสนอข่าวสาร บทสัมภาษณ์ และสารคดีเกี่ยวกับเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยีของจีน รายการเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับผู้ชมที่สนใจประเทศจีน แต่ยังสะท้อนถึง soft power ของจีนในการเผยแพร่วัฒนธรรมและนโยบายของตนผ่านสื่อไทย

อย่างไรก็ตาม การวิจัยเกี่ยวกับการผลิตและเผยแพร่เนื้อหาของรายการโทรทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับจีนในประเทศไทยยังมีน้อยมาก ยังไม่มีการศึกษาที่ชัดเจนว่า ผู้ชมชาวไทยให้การตอบรับต่อเนื้อหาเหล่านี้อย่างไร และรายการสามารถปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทของผู้ชมไทยได้ดีเพียงใด ดังนั้น งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความนิยม และวิเคราะห์เนื้อหาของรายการ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by Liu Rong* เพื่อประเมินว่า รายการเหล่านี้สามารถดึงดูดผู้ชมและตอบสนองต่อความสนใจของคนไทยได้หรือไม่

การศึกษานี้จะช่วยให้เข้าใจว่า เนื้อหารายการโทรทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับจีนมีผลต่อการรับรู้ของผู้ชมชาวไทยอย่างไร รวมถึงให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการใช้ soft power ของจีนผ่านสื่อไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ผลิตสื่อ นักวิชาการด้านการสื่อสารมวลชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนารายการโทรทัศน์ข้ามวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 1 รายการ *จับจ้องมองจีน*

ที่มา: https://www.dailymotion.com/video/x8nlj90

ภาพที่ 2 รายการ *Insight China by หลิวหรง*

ที่มา: https://www.youtube.com/watch?v=hE-gIgGOGZ8

แม้ในประเทศไทยจะมีรายการโทรทัศน์หลายรายการที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศจีน แต่รายการที่เกิดจากความร่วมมือโดยตรงระหว่างสื่อไทยกับสื่อจีนกลับมีไม่มากนัก ในบรรดารายการเหล่านี้ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* ถือเป็นตัวอย่างที่มีความน่าสนใจและโดดเด่น โดยรายการ *จับจ้องมองจีน* ออกอากาศทางช่อง Nation TV ทุกวันเสาร์ เวลา 14:30 น. ตั้งแต่เดือนเมษายน 2565 เป็นต้นมา (NationTV, 2566) นำเสนอเรื่องราวของคนไทยในจีน เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงของสังคมจีนผ่านการดำเนินรายการโดยผู้สื่อข่าวไทย

ขณะที่รายการ *Insight China by หลิวหรง* ออกอากาศทางช่อง TNN16 ทุกวันเสาร์ เวลา 09:00 น. ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2563 จนกระทั่งยุติการออกอากาศเมื่อปลายปี พ.ศ. 2566 (TNN16, 2566) โดยมีรูปแบบการนำเสนอที่เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับจีนผ่านมุมมองของพิธีกรชาวจีนที่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้

รายการทั้งสองนี้สะท้อนแนวทางการร่วมผลิตที่ไม่เพียงเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่ยังเปิดพื้นที่ให้ทั้งสองประเทศได้ส่งผ่านเนื้อหาในบริบทที่สอดคล้องกับผู้ชมไทย ซึ่งแตกต่างจากรายการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับจีน เช่น รายการ *มองจีนหลากมุม* ที่ออกอากาศทางช่อง MCOT (MCOT, 2566) และรายการแอนิเมชัน *Panda and Little White Elephant* ที่ร่วมผลิตโดย CCTV Animation Group และ T&B Media Global (T&B Media, 2566) ซึ่งแม้เป็นความร่วมมือไทย-จีนเช่นกัน แต่มีลักษณะการนำเสนอที่แตกต่าง ทั้งในแง่กลุ่มเป้าหมายและรูปแบบ

ผู้วิจัยเลือกศึกษารายการ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* เพราะเป็นรายการที่มีรูปแบบความร่วมมืออย่างเป็นระบบ มีการออกอากาศต่อเนื่องหลายปีบนแพลตฟอร์มโทรทัศน์และดิจิทัล และรูปแบบเนื้อหาที่เป็นสารคดีสะท้อนเรื่องราวทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของจีนในลักษณะที่เข้าถึงผู้ชมไทยได้จริง ทั้งสองรายการจึงเหมาะสมต่อการศึกษาการกำหนดวาระข่าวสาร (agenda-setting) และอิทธิพลของ soft power ผ่านการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมในสื่อมวลชนไทย

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาความนิยมรายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย

2. ศึกษาการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย

วิธีการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องจำนวน 15 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

- กลุ่มนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์และสื่อสารมวลชน จำนวน 3 คน ได้แก่ อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว คณบดีคณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วิไลวรรณ จงวิไลเกษม อาจารย์ประจำคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสุดถนอม รอดสว่าง หัวหน้าหลักสูตรการสร้างสรรค์ดิจิทัลคอนเทนต์และสื่อ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
- กลุ่มผู้ผลิตรายการ จำนวน 2 คน ได้แก่ ชิบ จิตนิยม ผู้ดำเนินรายการ *จับจ้องมองจีน* และ อิทธิพล วงศ์สืบยุทธ์ รองผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์ TNN16
- กลุ่มผู้ชมจำนวน 10 คน ที่คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ ต้องเป็นผู้ที่รับชมรายการ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* อย่างต่อเนื่อง ผ่านช่องทางโทรทัศน์หรือสื่อออนไลน์ เช่น YouTube โดยผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักศึกษาและวัยทำงาน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ชมเป้าหมายหลักของทั้ง 2 รายการ ทั้งนี้ การเลือกกลุ่มผู้ชมในลักษณะนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้สอดคล้องกับสภาพความจริงของรายการที่มีฐานผู้ชมเฉพาะกลุ่ม

2. การวิเคราะห์เนื้อหา ผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาของรายการโทรทัศน์ทั้งสอง ได้แก่ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ที่อ้างอิงจากแนวคิดทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสาร (agenda-setting theory) และแนวคิด soft power เพื่อพิจารณาว่า รายการมีการกำหนดประเด็นข่าวสารเกี่ยวกับประเทศจีนอย่างไร และส่งผลต่อการรับรู้ของผู้ชมไทยมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกวิเคราะห์รายการที่ออกอากาศระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึง ตุลาคม 2566 โดยในช่วงเวลาดังกล่าว รายการ *จับจ้องมองจีน* มีจำนวนตอนที่ออกอากาศทั้งหมด 22 ตอน และรายการ *Insight China by หลิวหรง* มีจำนวนตอนที่ออกอากาศทั้งหมด 20 ตอน

3. การศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรายการโทรทัศน์ การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม การกำหนดวาระข่าวสาร และแนวคิด soft power

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อทราบถึงความนิยมรายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย

2. ทำให้ทราบถึงการนำเสนอเนื้อหารายการและการพัฒนารายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย

นิยามศัพท์

1. เนื้อหารายการ (Content of TV Program) หมายถึง ข้อมูล ข่าวสาร หรือประเด็นที่ถูกนำเสนอผ่านรายการโทรทัศน์ ซึ่งอาจรวมถึงการวิเคราะห์ข่าวสารคดี บทสัมภาษณ์ หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของจีน

2. ความนิยม (Popularity) หมายถึง การรับรู้ ความสนใจ และทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อรายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* ซึ่งสะท้อนผ่านการรับชมเนื้อหารายการ โดยไม่จำกัดเฉพาะตัวเลขยอดวิวหรือเรตติ้งเชิงปริมาณ แต่เน้นคุณภาพของการรับรู้ในระดับปัจเจกของผู้ชม

3. รายการ *จับจ้องมองจีน* หมายถึง รายการสารคดีข่าวที่ออกอากาศทาง Nation TV นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประเทศจีนในด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม เทคโนโลยี และการใช้ชีวิตของคนไทยในจีน ผ่านการสัมภาษณ์และรายงานพิเศษ

4. รายการ *Insight China by หลิวหรง* หมายถึง รายการวิเคราะห์ข่าวที่ออกอากาศทาง TNN16 มุ่งเน้นการนำเสนอข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับนโยบาย เศรษฐกิจ และ soft power ของจีน โดยมีพิธีกรชาวจีนที่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้

5. Soft Power หมายถึง อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ประเทศหนึ่งสามารถใช้เพื่อโน้มน้าวให้ประเทศอื่นมีทัศนคติที่ดีต่อประเทศของตน โดยผ่านสื่อบันเทิง ข่าวสาร และโครงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีการปรับตัวข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Adaptation Theory)

ทฤษฎีนี้เสนอโดย Young Yun Kim (2001) ซึ่งได้อธิบายว่า การปรับตัวข้ามวัฒนธรรมคือกระบวนการที่บุคคลเรียนรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิต และทำงานในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่แตกต่างได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Kim, 2001) ในบริบทของงานวิจัยนี้ ผู้ผลิตรายการทั้งไทยและจีนสามารถหารือร่วมกันเกี่ยวกับประเด็นที่คนไทยให้ความสนใจ เพื่อผลิตเนื้อหาที่ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายไทย และปรับการนำเสนอให้เข้ากับบริบทวัฒนธรรมไทยได้ดีขึ้น

2. ทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสาร (Agenda-Setting Theory)

ทฤษฎีนี้ Maxwell McCombs and Donald Shaw (1972) ชี้ให้เห็นว่าสื่อมีบทบาทในการกำหนดความสนใจของสาธารณชน โดยเนื้อหาที่ถูกสื่อให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องจะกลายเป็นเรื่องที่ผู้ชมรู้สึกว่ามีความสำคัญ (McCombs and Shaw, 1972) การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประเทศจีนอย่างต่อเนื่องในรายการโทรทัศน์จึงมีศักยภาพในการกำหนดวาระข่าวสารในสังคมไทย

3. ทฤษฎีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Theory)

การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นวิธีการศึกษาข้อความ ภาพ เสียง และวิดีโอที่ใช้สื่อสาร โดยมุ่งศึกษารูปแบบซ้ำๆ ของการสื่อสารในลักษณะที่เป็นระบบ และสามารถตรวจสอบได้ (Bryman and Bell, 2011) งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อศึกษาการสื่อสารผ่านรายการโทรทัศน์ทั้งสองรายการ เพื่อให้เข้าใจการถ่ายทอด soft power และการกำหนดวาระข่าวสารของจีนในสื่อไทย

4. ทฤษฎีการข้ามสื่อ (Transmedia Storytelling Theory)

แนวคิดนี้เสนอโดย Henry Jenkins (2006) ซึ่งอธิบายว่า เนื้อหาที่เล่าเรื่องผ่านหลายแพลตฟอร์มสื่อ จะสร้างประสบการณ์ที่ต่อเนื่องและเสริมพลังซึ่งกันและกัน โดยแต่ละแพลตฟอร์มมีบทบาทในการขยายเนื้อหาในมุมที่แตกต่างกัน (Jenkins, 2006) รายการโทรทัศน์ที่มีศักยภาพในการถูกพูดถึงและต่อยอดผ่านโซเชียลมีเดียหรือช่องทางอื่น จึงสะท้อนรูปแบบการสื่อสารในยุคใหม่ที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้ชม

5. ทฤษฎี Soft Power

เสนอโดย Joseph Nye (2004) ที่อธิบายว่า soft power หมายถึงอำนาจที่มีผลจากการดึงดูดใจ แทนการใช้บังคับ โดยใช้องค์ประกอบด้านวัฒนธรรม ค่านิยม และนโยบายต่างประเทศเป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลระหว่างประเทศ (Nye, 2004) รายการโทรทัศน์ของจีนที่เผยแพร่ในไทยสามารถเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของจีน ผ่านการสื่อสารด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และนโยบายสาธารณะได้

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ในงานวิจัยเรื่อง *การสำรวจความนิยมและการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์จับจ้องมองจีน และรายการโทรทัศน์ Insight China by หลิวหรง ในประเทศไทย* พบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาความนิยมรายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รับชมรายการ 10 คน แบ่งเป็นเพศชาย 7 คน เพศหญิง 3 คน มีอายุระหว่าง 34 ถึง 62 ปี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวและพนักงานบริษัทเอกชน การศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี รองลงมาคือระดับสูงกว่าปริญญาตรี พบว่า ผู้ชมทั้งหมดรู้จักและติดตามรับชมรายการทั้ง 2 รายการ คือ รายการ *จับจ้องมองจีน* และรายการ *Insight China by หลิวหรง* โดยผู้ชมรายการส่วนมากมีความสนใจรายการโทรทัศน์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับจีน ต้องการรับทราบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประเทศจีน เพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในการทำงาน การศึกษา และการเดินทางท่องเที่ยว

รายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับจีนที่ผู้ชมรายการสนใจมากที่สุด 5 อันดับแรกคือ (1) ท่องเที่ยว (2) เศรษฐกิจ (3) มี 2 หัวข้อเท่ากันคือ สังคม และการศึกษา ศาสตร์ความรู้ (4) มี 2 หัวข้อเท่ากันคือ ศิลปวัฒนธรรม และบันเทิง และ (5) มี 2 หัวข้อเท่ากันคือ เทคโนโลยี นวัตกรรม ไอที และอาหาร

ระหว่างรายการ *จับจ้องมองจีน* และรายการ *Insight China by หลิวหรง* ผู้ชมรายการส่วนใหญ่รับชมทั้ง 2 รายการบ่อยครั้ง รองลงมาคือ รับชมเพียงแค่รายการใดรายการหนึ่ง โดยให้เหตุผลในการรับชมทั้ง 2 รายการดังกล่าวเป็นประจำว่า มีเนื้อหาที่น่าสนใจ มีสาระความรู้ เนื้อหารายการมีการเจาะลึกในหลายแง่มุมของประเทศจีน ทำให้รู้จักประเทศจีนมากขึ้น อีกทั้งบางมุมมองยังสามารถเชื่อมโยงกับประเทศไทยได้ ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสตร์ความรู้ต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้รับชมที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ยังได้แนวทางในการศึกษาต่อประเทศจีน รวมถึงการใช้ชีวิตและการทำงานที่ประเทศจีน ซึ่งสามารถต่อยอดเส้นทางในอนาคตของตัวเองได้อีกด้วย

ในส่วนของรายการ *จับจ้องมองจีน* ผู้ชมรายการส่วนใหญ่ชื่นชอบรายการและความถี่ในการรับชมขึ้นอยู่กับเวลาและความสะดวกของผู้รับชม รองลงมารับชมรายการเดือนละ 1 ครั้ง ตามด้วยรับชมทุกสัปดาห์ และรับชมสัปดาห์เว้นสัปดาห์

เนื้อหารายการ *จับจ้องมองจีน* ที่ผู้รับชมชื่นชอบมากที่สุดคือช่วง Thai People in China รองลงมาคือ China Thai Special และ China Talk เมื่อสอบถามเกี่ยวกับเนื้อหารายการที่ไม่สนใจ ส่วนใหญ่ตอบว่า ไม่มีเนื้อหาที่ไม่สนใจ และมีบางส่วนไม่สนใจเนื้อหาช่วง Thai People in China และ China Talk และผู้รับชมไม่สนใจช่วง China Thai Special น้อยที่สุด

สำหรับเหตุผลที่ชอบหรือไม่ชอบรายการ *จับจ้องมองจีน* พบว่า ผู้ชมรายการทั้ง 10 คนมีความชอบรายการทั้ง 2 รายการ โดยชอบเนื้อหาที่นำเสนอและให้เหตุผลว่า เมื่อรับชมแล้ว ได้ความรู้เกี่ยวกับประเทศจีนในหลายๆ ด้าน ทั้งด้านวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ ของประเทศจีน ข่าวสารต่างๆ ทำให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับประเทศจีนมากขึ้น นอกจากนี้ผู้รับชมส่วนใหญ่ยังชื่นชอบที่จะรับชมและรับรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยที่อยู่อาศัย ทำงาน และเรียนหนังสืออยู่ในประเทศจีนด้วย ส่วนการถ่ายทอดเนื้อหาของรายการทำออกมาได้ดี น่าติดตาม และเข้าใจง่าย ขณะที่ด้านความถี่ในการรับชมนั้นขึ้นอยู่กับเวลาและความสะดวกของผู้รับชมเอง รองลงมารับชมรายการเดือนละ 1 ครั้ง ตามด้วยรับชมทุกสัปดาห์ และรับชมสัปดาห์เว้นสัปดาห์

เนื้อหารายการ *Insight China by หลิวหรง* ที่ผู้รับชมชื่นชอบมากที่สุด คือ ช่วงธีมฮิตจีน และช่วงข่าวสารทั่วไป เมื่อสอบถามเกี่ยวกับเนื้อหารายการที่ไม่สนใจ ส่วนใหญ่ตอบว่า ไม่มีเนื้อหาที่ไม่สนใจ มีบางส่วนไม่สนใจเนื้อหาทั้ง 2 ช่วง

เหตุผลที่ชอบหรือไม่ชอบรายการ *Insight China by หลิวหรง* ผู้ชมรายการส่วนใหญ่มีความชอบรายการและเนื้อหาที่นำเสนอโดยไม่มีเนื้อหาที่ไม่ชอบ เหตุผลที่ชอบเพราะเนื้อหารายการมีความน่าสนใจ ครบถ้วนในเชิงวิชาการ ทำให้รับรู้และรับทราบเกี่ยวกับข่าวสารต่างๆ ภายในประเทศจีน ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ทำให้ได้รู้จักประเทศจีนมากขึ้น

นอกจากการออกอากาศผ่านทางสถานีโทรทัศน์หลัก ได้แก่ ช่อง Nation TV และช่อง TNN16 แล้ว รายการทั้งสองยังมีการนำไปเผยแพร่ในรูปแบบ

ออนดีมานต์ผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น YouTube และ Facebook ซึ่งเป็นอีกช่องทางที่ช่วยขยายฐานผู้ชม โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่นิยมรับชมรายการย้อนหลังผ่านสื่อดิจิทัล

จากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับการผลิตรายการ พบว่า ยอดการเข้าชมในช่องทางออนไลน์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในบางตอนที่เนื้อหาสอดคล้องกับความสนใจของผู้ชมไทย เช่น ประเด็นเกี่ยวกับโอกาสทางธุรกิจ เทคโนโลยี หรือการศึกษาระหว่างประเทศ เป็นต้น

เมื่อสอบถามถึงตอนหรือ episode ที่ชื่นชอบมากที่สุดของทั้งรายการ *จับจ้องมองจีน* และรายการ *Insight China by หลิวหรง* ผู้ชมรายการส่วนใหญ่ชื่นชอบตอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจมากที่สุด เช่น การทำธุรกิจในจีน ยกตัวอย่างรายการ *จับจ้องมองจีน* ตอนที่ 2 หมอไทยในจีน ซึ่งเป็นตอนที่ได้รับความสนใจมาก มียอดวิวสูงสุด และมีผู้ชมแชร์ต่อมากที่สุด ตอนที่ 23 เปิดท้ายขายของโชว์เอกลักษณ์ไทยในจีน ตอนที่ 28 หญิงไทยในจีน สู้แล้วรวยด้วยคิดบวก ตอนที่ 51 สาวน้อยร้อยล้าน หลากธุรกิจในจีน เป็นต้น เนื้อหาที่ผู้รับชมชื่นชอบรองลงมาคือ เนื้อหาที่เกี่ยวกับการศึกษา ศาสตร์ความรู้ ศิลปวัฒนธรรม ยกตัวอย่างรายการ *Insight China by หลิวหรง* ตอนที่ 39 เกี่ยวกับหินโบราณของจีน ตอนที่ 44 ประตูเจิ้งหยางเหมิน เป็นต้น

เมื่อถามถึงรายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับจีนรายการใด ของสถานีโทรทัศน์ใดที่คิดว่าน่าเชื่อถือและมีเนื้อหาสมบูรณ์ครบถ้วนมากที่สุด ผู้ชมรายการส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า ทั้ง 2 รายการมีเนื้อหาน่าเชื่อถือและสมบูรณ์ครบถ้วน มีบางส่วนที่เห็นว่า เฉพาะรายการ *จับจ้องมองจีน* เพียงรายการเดียว หรือรายการ *Insight China by หลิวหรง* เพียงรายการเดียวเท่านั้น

ผู้ชมรายการรู้จักรายการ *จับจ้องมองจีน* และรายการ *Insight China by หลิวหรง* ผ่านแพลตฟอร์ม YouTube เป็นส่วนมาก รองลงมาคือ Facebook และโทรทัศน์ โดยแพลตฟอร์มที่ใช้รับชมรายการมากที่สุดคือ YouTube, Facebook และโทรทัศน์ ตามลำดับ

เมื่อสอบถามการแนะนำรายการต่อให้ผู้อื่นรู้จักรายการ ผู้ชมรายการส่วนใหญ่จะแนะนำทั้ง 2 รายการอย่างแน่นอน

ผลการสัมภาษณ์ รายการ *จับจ้องมองจีน* และรายการ *Insight China by หลิวหรง* มีข้อที่ควรปรับปรุงมากที่สุดคือ ด้านเทคนิคของรายการ *Insight China by หลิวหรง* ที่ให้ความเห็นว่าควรปรับปรุง เนื่องจากเสียงเพลงประกอบดังเกินไป ทำให้ไม่ค่อยได้ยินเสียงของผู้บรรยาย รองลงมาคือ ด้านเวลาของทั้งสองรายการ ที่ต้องการให้เพิ่มเวลาการออกอากาศ เพื่อจะได้รับชมให้นานขึ้น ตามด้วยด้านเนื้อหาของทั้งสองรายการ ที่ต้องการให้เนื้อหามีความกระชับ ไม่ยืดเยื้อ และปรับเปลี่ยนวิธีการเล่าเรื่องให้มีความน่าสนใจเพิ่มมากขึ้น

จากผลการสำรวจความคิดเห็นผู้ชมที่มีต่อรายการ *จับจ้องมองจีน* ทางช่อง Nation TV และรายการ *Insight China by หลิวหรง* ทางช่อง TNN16 สรุปว่า ผู้ชมส่วนใหญ่รู้จักรายการทั้ง 2 รายการ เนื้อหารายการเกี่ยวกับจีนที่ผู้ชมสนใจได้แก่ (1) ท่องเที่ยว (2) เศรษฐกิจ และ (3) สังคมและการศึกษา โดยเหตุผลที่รับชมทั้ง 2 รายการเป็นประจำ เนื่องจากมีเนื้อหาที่น่าสนใจ เจาะลึกในหลายแง่มุมเกี่ยวกับจีน ทำให้รู้จักประเทศจีนมากขึ้น เนื้อหาของรายการ *จับจ้องมองจีน* ที่ชอบคือ Thai People in China ส่วน *Insight China by หลิวหรง* คือ ธีมฮิตจีน

ความถี่ในการรับชมทั้ง 2 รายการขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและความสะดวก โดยรับชมผ่านช่องทาง YouTube เป็นลำดับแรก ผู้ชมส่วนใหญ่คิดว่า ทั้ง 2 รายการมีเนื้อหาที่น่าเชื่อถือและสมบูรณ์ครบถ้วนในระดับหนึ่งแล้ว และผู้ชมมีความเห็นว่าทั้ง 2 รายการสามารถพัฒนาด้านเทคนิคการถ่ายทำ ด้านการเล่าเรื่องให้เจาะลึกมากยิ่งขึ้นได้อีก และขยายเวลาในการนำเสนอเพื่อให้สามารถรับชมได้นานขึ้น ทั้งนี้ การศึกษาไม่ได้มุ่งวิเคราะห์ยอดวิวจากช่องทางออนไลน์โดยตรง แต่เน้นการวิเคราะห์ความนิยมจากมุมมองของผู้ชมผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตเนื้อหารายการ ซึ่งสะท้อนคุณค่าการรับรู้ที่ผู้ชมมีต่อเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอ

ตารางที่ 1 สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

รายละเอียด	รายการ *จับจ้องมองจีน*	รายการ *Insight China by หลิวหรง*
ความถี่ในการรับชม	ตามความสะดวก	ตามความสะดวก
แพลตฟอร์มหลัก	YouTube, Facebook และ TV	YouTube, Facebook และ TV
เหตุผลที่รับชม	การทำงาน การศึกษา และการท่องเที่ยว	การศึกษา การทำงาน และการท่องเที่ยว
กลุ่มอายุผู้ชม	นักศึกษาและวัยทำงาน	นักศึกษาและวัยทำงาน
เทคนิครายการ	ต้องการให้เพิ่มเวลาการออกอากาศ	เพลงประกอบดังเกินไป และให้เพิ่มเวลาการออกอากาศ
เนื้อหารายการที่ผู้รับชมชอบ	Thai People in China	ช่วงธีมฮิตจีน
เหตุผลที่ชอบ/ไม่ชอบ	ชอบมากกว่าไม่ชอบ เพราะได้รู้เกี่ยวกับจีนในหลายๆ ด้าน	ชอบมากกว่าไม่ชอบ เพราะเนื้อหามีความครบถ้วนในเชิงวิชาการและประวัติศาสตร์

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย

การวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* ทางช่อง Nation TV และรายการ *Insight China by หลิวหรง* ทางช่อง TNN16 จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่เกี่ยวข้องพบว่า รายการ *จับจ้องมองจีน* ทางสถานีโทรทัศน์ Nation TV มีจุดเด่นและข้อที่สามารถพัฒนาได้ ดังนี้

ในแง่จุดเด่นของรายการ *จับจ้องมองจีน* อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน ให้ความเห็นว่า จุดเด่นของรายการ *จับจ้องมองจีน* คือ เนื้อหาที่นำเสนอสามารถเข้าถึงคนไทยได้ง่าย เช่น การใช้ชีวิตของคนไทยในประเทศจีน เป็นต้น รวมถึงการแบ่งสัดส่วนเนื้อหาออกเป็นช่วงต่างๆ ได้ชัดเจน ดูมีความน่าสนใจเป็นมืออาชีพ ไม่น่าเบื่อและมีความหลากหลาย สามารถเข้าถึงเนื้อหาได้ง่าย

วิไลวรรณ จงวิไลเกษม นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน ให้ความเห็นว่า พิธีกรมีความน่าสนใจ โดยเฉพาะ ชิบ จิตนิยม ดูมีความน่าเชื่อถือ สามารถเชื่อมโยงผสานสัมพันธ์กับความเป็นปัจจุบันและความเป็นจีนได้ ซึ่งมีความสำคัญมากในการปูรายการเพื่อเข้าสู่เนื้อหาของเรื่องราว รวมถึงประเด็นที่นำเสนอในหลายๆ ตอนมีความน่าสนใจ ได้รู้เรื่องราวเกี่ยวกับจีนอย่างละเอียดและหลากหลายแง่มุม

ด้าน สุดถนอม รอดสว่าง นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน กล่าวถึงจุดเด่นของรายการ *จับจ้องมองจีน* ว่า สามารถถ่ายทอดให้เห็นถึงศักยภาพของคนไทยในจีนออกมาได้ดี ทำให้ผู้รับชมเห็นถึงความทันสมัยของจีน การใช้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามากขึ้นในประเทศจีน มีการแบ่งประเภทเนื้อหาและแบ่งสัดส่วนออกเป็นช่วงๆ ที่ชัดเจน ผู้ที่สนใจสามารถย้อนดูตอนที่สนใจได้อย่างสะดวก

สำหรับข้อที่สามารถพัฒนาได้ของรายการ *จับจ้องมองจีน* อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน เสนอว่า ควรทำเนื้อหาในลักษณะเป็นตอนพิเศษเนื่องในวาระโอกาสสำคัญต่างๆ ให้มากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขเหตุการณ์ในขณะนั้น โดยไม่ต้องแบ่งสัดส่วนเนื้อหาออกเป็นช่วงๆ ยกตัวอย่างเช่น หากต้องการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ช่วงใดช่วงหนึ่ง ก็นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 ช่วง หรือพูดถึงเรื่องราวของคนไทยในจีนทั้ง 3 ช่วง ทำให้เป็นตอนพิเศษไปเลย เป็นต้น ซึ่งอาจจะผลิตขึ้นมาใหม่ หรือตัดต่อจากเดิมก็ได้ เพราะบางครั้งผู้ชมอาจต้องการรับชมเนื้อหาที่มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ และละเอียดมากยิ่งขึ้นกว่าตอนสั้นๆ

วิไลวรรณ จงวิไลเกษม นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน มองว่า ควรพัฒนารูปแบบการนำเสนอรายการให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น โดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก ซึ่งเป็นคนไทยและเป็นคนรุ่นใหม่ อาจเล่าเรื่องราวแบบ YouTuber เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน และสามารถดึงกลุ่มคนหนุ่มสาวเข้ามาดูรายการได้มากขึ้นด้วย

ด้าน ชิบ จิตนิยม ผู้เกี่ยวข้องกับรายการ *จับจ้องมองจีน* ให้ความเห็นว่า ทีมผู้ผลิตมีแนวคิดที่จะพัฒนาเนื้อหารายการให้ตอบโจทย์ผู้ชมชาวไทยมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนไทย เช่น

ประเด็นการส่งออกทุเรียนไทยไปจีน หรือการแพทย์แผนจีนและการฝังเข็ม ซึ่งเคยได้รับความนิยมจากผู้ชมและสร้างการรับรู้เชิงบวกต่อความสัมพันธ์ไทย-จีน ส่วนประเด็นที่เกี่ยวกับการเมืองมักไม่ดึงดูดผู้ชมเท่ากับเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ หรือโอกาสของคนไทยในจีน จึงควรมีการปรับเทคนิคการนำเสนอให้มีสีสัน และน่าสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะกับกลุ่มคนรุ่นใหม่

ในส่วนของช่วง China Talk การนำเสนอที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะสัมภาษณ์ผู้หลักผู้ใหญ่ในวงการธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับประเทศจีน ซึ่งทำให้เนื้อหาอาจมีความเป็นทางการ หากผู้ผลิตฝั่งไทยสามารถลงพื้นที่เดินทางไปทำข่าวในประเทศจีนเองได้ จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนได้มากขึ้น เนื่องจากสื่อไทยกับสื่อจีนมีความใกล้ชิดกัน และเพื่อให้รายการดูมีสีสันและสนุกมากขึ้นกว่าการนั่งพูดคุยแบบเดิม หรือในช่วงที่นำเสนอเรื่องราวของคนไทยในจีน อาจจะปรับเนื้อหาใหม่ ไม่เพียงแค่นำเสนอเฉพาะคนไทยเท่านั้น แต่นำเสนอเรื่องราวของชาวต่างชาติ ชาวอาเซียน หรือนักธุรกิจจีน เป็นต้น

รายการ *Insight China by หลิวหรง* ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ TNN16 มีจุดเด่นและข้อที่สามารถพัฒนาได้ ดังนี้ ในส่วนจุดเด่นของรายการ *Insight China by หลิวหรง* วิไลวรรณ จงวิไลเกษม นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน มองว่า ประเด็นเรื่องวัฒนธรรมและอาหารที่นำเสนอออกมานั้นเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวกับคนไทย และคนไทยให้ความสนใจ รายการเข้าใจง่าย ขณะที่ สุดถนอม รอดสว่าง นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน มองว่า จุดเด่นของรายการ *Insight China by หลิวหรง* คือ พิธีกรดูมีความน่าเชื่อถือ เนื่องจากเป็นชาวจีนที่พูดภาษาไทย ทำให้กลายเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของรายการ สำหรับรายการ *Insight China by หลิวหรง* อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน แม้มิได้กล่าวถึงจุดเด่นของรายการโดยตรง แต่ได้เสนอข้อคิดเห็นเชิงพัฒนาไว้ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในส่วนถัดไป

โดยข้อที่สามารถพัฒนาได้ของรายการ *Insight China by หลิวหรง* อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน ให้ความเห็นในเรื่องของ

รูปแบบการนำเสนอ ผู้ดำเนินรายการ และประเด็นเนื้อหา โดยผู้ดำเนินรายการสามารถพัฒนาการพูดให้มีความสดใส สนุกสนาน หรือมีลูกเล่นลีลาการเล่าเรื่องให้มากขึ้นกว่านี้ ลดความเป็นทางการลง หรืออาจเสริมผู้ช่วยเล่าข่าวเข้ามา เพื่อเพิ่มสีสันของรายการให้มีความฉูดฉาดมากกว่าเดิม ทำให้รูปแบบรายการดูสนุกขึ้น ส่วนในแง่ของเนื้อหา สามารถปรับให้เข้ากับกลุ่มเป้าหมายได้ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ผู้รับชมที่เป็นคนไทยมีความต้องการอยากรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประเทศจีนเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

วิไลวรรณ จงวิไลเกษม นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน เสนอว่า ควรปรับมุมกล้อง มุมมองของภาพ และปรับเนื้อหาให้มีความทันสมัย เนื่องจากมุมกล้องและภาพที่สื่อมาดูเรียบเกินไป อาจไม่ดึงดูดความสนใจของกลุ่มคนรุ่นใหม่เท่าที่ควร รวมถึงพิธีกร ควรพัฒนาการออกเสียงภาษาไทยให้มีความชัดเจนมากขึ้น

สุดถนอม รอดสว่าง นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน มีมุมมองว่า สามารถพัฒนาวิธีการเล่าเรื่องให้สอดคล้องกับภาพประกอบ รวมถึงใช้การตัดต่อหรือใช้เทคนิคกราฟิกพิเศษให้ดูมีความน่าสนใจมากขึ้น และควรใช้ตัวอักษรคำบรรยายแบบมีหัว เพราะจะอ่านง่ายกว่าตัวอักษรแบบไม่มีหัว

ขณะที่ อิทธิพล วงศ์สืบยุทธ์ ผู้เกี่ยวข้องกับรายการ *Insight China by หลิวหรง* เสนอแนะเรื่องความชัดเจนของภาษาไทยในบางประโยคที่คนฟังอาจจะไม่เข้าใจ แต่การขึ้นคำบรรยายสามารถแก้ไขเบื้องต้นได้ดี และควรนำเสนอบนแพลตฟอร์มออนไลน์ที่คนไทยใช้มากที่สุด

ด้านการพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างผู้ผลิตทั้งสองรายการนั้น นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชนทั้ง 3 คนได้เสนอแนะดังนี้ อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว มองว่า อาจเริ่มต้นศึกษาความชอบและความสนใจของคนไทย จากนั้นจึงค่อยพัฒนาเนื้อหาให้สอดคล้องกัน กำหนดข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน มีการพบปะพูดคุยระหว่างผู้ผลิตรายการทั้งสองฝ่าย รวมถึงอาจมีการทำโครงการร่วมกัน เป็นต้น

วิไลวรรณ จงวิไลเกษม มีความคิดเห็นว่า ผู้ผลิตจากจีนควรศึกษารูปแบบและความสนใจของกลุ่มเป้าหมายในประเทศไทยให้มากขึ้น เพื่อพัฒนาวิธีการเล่าเรื่อง การนำเสนอข้อมูลให้มีความน่าสนใจ และควรมีการพูดคุยระหว่างผู้ผลิตทั้งสองประเทศ ปรับแผนความร่วมมือ เพื่อพัฒนาเนื้อหาให้ดียิ่งขึ้นไปอีก

สุดถนอม รอดสว่าง เสนอว่า ควรแลกเปลี่ยนความรู้และเทคโนโลยีในการผลิตรายการ เพื่อให้เกิดรูปแบบที่แปลกใหม่ มีประโยชน์ เกิดการเรียนรู้ทั้งไทยและจีน

ด้าน ชิบ จิตนิยม ผู้เกี่ยวข้องกับรายการ *จับจ้องมองจีน* กล่าวเพิ่มเติมถึงความสมดุลของการนำเสนอเนื้อหาระหว่างจีนกับไทยว่า ทางจีนมีการนำเสนอไอเดียและเนื้อหาการผลิตรายการเข้ามาค่อนข้างมาก ในขณะที่ฝั่งไทยนั้นมีข้อจำกัดในเรื่องเวลาการออกอากาศ ทำให้การแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ระหว่างไทยกับจีนยังไม่สมดุลกัน

สำหรับข้อควรระมัดระวังในการผลิตและเผยแพร่เนื้อหารายการ อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน ให้ความคิดเห็นเรื่องการยึดติดกับแพลตฟอร์มการเผยแพร่เนื้อหารายการแบบเดิม เช่น โทรทัศน์ เนื่องจากพฤติกรรมของผู้ชมสมัยนี้เปลี่ยนแปลงไป การรับชมทางโทรทัศน์น้อยลง เน้นสื่อออนไลน์มากขึ้น ควรวางเป้าหมายในอนาคตโดยใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เป็นตัวตั้ง และมีศูนย์กลางข้อมูลเป็นเว็บไซต์หรือช่องใน YouTube เพื่อที่จะให้ผู้ชมรู้จักรายการมากขึ้น และสามารถรับชมย้อนหลังได้

วิไลวรรณ จงวิไลเกษม นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน มองว่า ทั้ง 2 รายการถือเป็น soft power ของจีน ดังนั้นการสร้าง soft power ต้องระวังเรื่องการนำเสนอเนื้อหาที่ดูไม่ยัดเยียดข้อมูลจนเกินไป ต้องมีความน่าเชื่อถือ มีข้อมูลสนับสนุน และเล่าเรื่องให้ชัดเจน

และ ชิบ จิตนิยม ผู้เกี่ยวข้องกับรายการ *จับจ้องมองจีน* ให้ความเห็นว่า บางครั้งผู้รับชมรายการอาจมีความรู้สึกว่า ทางรายการกำลังให้ความสำคัญกับประเทศจีนมากเกินไปหรือไม่ ต้องระมัดระวังในเรื่องการนำเสนอเนื้อหาที่

ทำให้คนดูไม่รู้สึกว่ากำลังถูกครอบงำมากเกินไป โดยการหาข้อมูลเสริมเพิ่มเติมเพื่อให้เนื้อหามีน้ำหนักและมีน่าเชื่อถือ

อิทธิพล วงศ์สืบยุทธ์ ผู้เกี่ยวข้องกับรายการ *Insight China by หลิวหรง* กล่าวว่า สถานีโทรทัศน์ไทยจะมีความระมัดระวังในการร่วมมือกับสื่อต่างประเทศ ไม่เฉพาะสื่อจีนเท่านั้น แต่ทั้งตะวันตกและตะวันออกกลางด้วย โดยพยายามกำกับให้เนื้อหาสาระมีความถูกต้องเป็นกลางมากที่สุด

ดังนั้น จุดเด่นของรายการ *จับจ้องมองจีน* คือ เป็นรายการที่เข้าถึงได้ง่าย พิธีกรมีความน่าเชื่อถือ เนื้อหาถ่ายทอดความทันสมัยของจีน และศักยภาพของคนไทยที่อยู่ในประเทศจีน และจุดที่สามารถพัฒนาได้ของรายการ *จับจ้องมองจีน* คือ อาจผลิตตอนพิเศษตามวาระต่างๆ ให้มากขึ้น ปรับการเล่าเรื่องให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่ นอกจากนี้ เนื้อหาช่วง Thai People in China สามารถปรับใหม่ให้เป็นเรื่องราวของชาวต่างชาติที่อาศัยหรือทำงานในประเทศจีน โดยอาจเริ่มต้นจากประชาชนอาเซียนก่อน และควรมีการแลกเปลี่ยนนักข่าวไทยไปทำข่าวในจีน หรือนักข่าวจีนมาทำข่าวที่ประเทศไทยบ้าง

สำหรับจุดเด่นจองรายการ *Insight China by หลิวหรง* คือ การนำเสนอเรื่องวัฒนธรรมจีนและอาหารจีนได้น่าสนใจ รายการเล่าเรื่องเข้าใจง่ายและพิธีกรดูดี แม้จะเป็นคนจีนแต่พูดภาษาไทยได้ดีในระดับหนึ่ง และจุดที่สามารถพัฒนาของรายการ *Insight China by หลิวหรง* ได้แก่ ปรับวิธีการเล่าเรื่องให้มีความน่าสนใจมากขึ้น โดยพิธีกรอาจจะเปลี่ยนรูปแบบการรายงานให้ดูมีสีสัน หรืออาจเพิ่มพิธีกรอีก 1 คน เข้ามาช่วยเพิ่มสีสันและเรื่องราวของรายการ ภาพ มุมกล้องควรปรับให้มีความทันสมัย การใช้ซับไตเติ้ลภาษาไทยช่วยเวลาที่พิธีกรดำเนินรายการเป็นเรื่องที่ดีแล้ว แต่ควรเปลี่ยนตัวอักษรที่ใช้เป็นแบบตัวอักษรที่มีหัวจะทำให้อ่านได้ง่ายกว่า

ตารางที่ 2 สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ด้านการวิเคราะห์	รายการ *จับจ้องมองจีน*	รายการ *Insight China by หลิวหรง*
ประเภทเนื้อหา	เรื่องราวของคนไทยในจีน การท่องเที่ยว ธุรกิจไทยในจีน	นโยบายจีน เศรษฐกิจ เทคโนโลยี ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
รูปแบบการนำเสนอ	รายงานข่าวเชิงสารคดี สัมภาษณ์	วิเคราะห์ข่าว พิธีกรเล่าเรื่อง
แนวทางการสื่อสาร	ใช้บุคคลที่มีประสบการณ์ตรงเป็นผู้ดำเนินเรื่อง	ใช้พิธีกรชาวจีนที่พูดไทยได้ เพื่อให้ข้อมูลโดยตรง
Soft Power ที่สะท้อนออกมา	การแสดงภาพลักษณ์จีนในมุมมองของคนไทย	การนำเสนอจีนจากมุมมองของคนจีน
การพัฒนาเนื้อหารายการ	ผลิตตอนพิเศษตามวาระต่างๆ คำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนไทยและเป็นวัยรุ่นให้มากขึ้นในยุคโลกออนไลน์	ปรับวิธีการเล่าเรื่องโดยอาจเพิ่มพิธีกรอีก 1 คน ปรับมุมกล้องและกราฟิกให้ทันสมัยมากขึ้น
การพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างไทยและจีน	ศึกษารูปแบบและความสนใจของคนไทยให้มากขึ้น	ศึกษารูปแบบและความสนใจของคนไทยให้มากขึ้น
ข้อควรระวังในการผลิตเนื้อหารายการ	ระวังเนื้อหาที่อาจดูให้ความสำคัญกับประเทศจีนมากเกินไป	ระวังเนื้อหาที่อาจดูให้ความสำคัญกับประเทศจีนมากเกินไป

ข้อสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง *การสำรวจความนิยมและการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ จับจ้องมองจีน และรายการโทรทัศน์ Insight China by หลิวหรง ในประเทศไทย* มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความนิยมรายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย และ (2) ศึกษาการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และรายการโทรทัศน์ *Insight China by หลิวหรง* ในประเทศไทย มีข้อสรุป การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

ข้อสรุป

จากการศึกษาความนิยมและการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* พบว่า ทั้งสองรายการมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศจีนในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ลักษณะการนำเสนอและกลุ่มเป้าหมายของแต่ละรายการมีความแตกต่างกัน โดย *จับจ้องมองจีน* เน้นเรื่องราวของคนไทยในจีนและประเด็นทางเศรษฐกิจ ขณะที่ *Insight China by หลิวหรง* เน้นการวิเคราะห์เชิงนโยบายและมุมมองของจีนโดยตรง

นอกจากนี้ soft power ของจีนสะท้อนผ่านรายการโทรทัศน์เหล่านี้อย่างชัดเจน โดย *Insight China by หลิวหรง* มีบทบาทในการนำเสนอภาพลักษณ์ของจีนผ่านการสื่อสารของผู้ดำเนินรายการชาวจีน ขณะที่ *จับจ้องมองจีน* ใช้มุมมองของคนไทยในจีนในการสื่อสารกับผู้ชมชาวไทย ซึ่งเป็นแนวทางที่ช่วยให้รายการเข้าถึงผู้ชมได้ง่ายขึ้น

ความร่วมมือระหว่าง China Media Group (CMG) และสถานีโทรทัศน์ไทยถือเป็นกลไกสำคัญในการผลิตสื่อข้ามวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ควรมีการพัฒนากรอบความร่วมมือให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อให้รายการสามารถตอบโจทย์ความต้องการของผู้ชมไทยมากขึ้น เช่น การผลิตร่วมกันระหว่างไทย-จีน หรือการนำเสนอเนื้อหาที่มีบริบทของไทยมากขึ้นแทนการใช้เนื้อหาจากจีนเพียงอย่างเดียว

การศึกษานี้ช่วยให้เห็นว่า ความนิยมและเนื้อหารายการโทรทัศน์เกี่ยวกับจีนมีบทบาทสำคัญต่อการรับรู้ของผู้ชมชาวไทย และสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนารายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายในอนาคต

อภิปรายผล

1. ความนิยมของรายการโทรทัศน์เกี่ยวกับจีนในประเทศไทย

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ชมรายการ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* มีพฤติกรรมการรับชมและความคาดหวังที่แตกต่างกัน รายการ

จับจ้องมองจีน ได้รับความนิยมจากผู้ชมที่สนใจเรื่องราวของคนไทยในจีน ขณะที่รายการ *Insight China by หลิวหรง* ได้รับความนิยมในกลุ่มที่สนใจนโยบายจีนและการพัฒนาเศรษฐกิจ

ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิด agenda-setting theory (McCombs and Shaw, 1972) ซึ่งระบุว่า สื่อมวลชนสามารถกำหนดวาระข่าวสารให้กับสังคมได้ โดยทั้งสองรายการมีบทบาทในการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับจีนให้กับผู้ชมในมิติต่างๆ ซึ่งอาจส่งผลต่อทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อประเทศจีน

จากการวิเคราะห์รายการโดยอิงจากทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสาร (agenda-setting theory) พบว่า ทั้งสองรายการมีการคัดเลือกและนำเสนอหัวข้อที่สะท้อนถึงความตั้งใจในการสร้างความสนใจต่อประเทศจีนในมุมมองเฉพาะ เช่น รายการ *จับจ้องมองจีน* มักเปิดรายการด้วยเรื่องราวของคนไทยในจีน ซึ่งสะท้อนการจัดลำดับความสำคัญของประสบการณ์ร่วม และตามด้วยเนื้อหาด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม หรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างต่อเนื่อง

ขณะที่รายการ *Insight China by หลิวหรง* จัดรายการในรูปแบบการวิเคราะห์ที่เน้นข่าวหรือนโยบายล่าสุดของจีนเป็นประเด็นหลัก โดยเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ นวัตกรรม เทคโนโลยี และนโยบายระหว่างประเทศ ซึ่งพบการเลือกหัวข้อซ้ำในหลายตอน เช่น นโยบาย Belt and Road พัฒนาการด้าน AI และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของจีน (McCombs and Shaw, 1972)

กลไกดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของสื่อที่มีบทบาทกำหนดความสนใจให้กับผู้ชมผ่านความต่อเนื่องของหัวข้อ ซึ่งนำไปสู่การสร้างภาพจำในเชิงบวกของประเทศจีน โดยเฉพาะเมื่อประเด็นเหล่านี้เชื่อมโยงกับผลประโยชน์หรือคุณค่าในชีวิตของผู้ชมไทย เช่น โอกาสในการทำงาน การศึกษา หรือความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

ทั้งนี้ soft power ของจีนถูกสื่อสารผ่านกระบวนการเหล่านี้อย่างเป็นธรรมชาติ แม้ไม่ใช่การโฆษณาโดยตรง แต่เป็นการสร้างความน่าดึงดูดผ่านข้อมูลที่คัดสรรมาอย่างเป็นระบบ เช่น การใช้ผู้ดำเนินรายการชาวไทยที่เล่าถึงประสบการณ์จริงในจีน หรือพิธีกรชาวจีนที่สามารถพูดไทยได้คล่องแคล่ว ซึ่ง

แสดงออกถึงความตั้งใจสื่อสารแบบข้ามวัฒนธรรม ทั้งหมดนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิด soft power ของ Nye (2004) ที่เน้นการจูงใจมากกว่าการบังคับ และสร้างภาพลักษณ์ที่น่าเชื่อถือในระยะยาว

นอกจากนี้ การศึกษายังพบว่า ผู้ชมมีแนวโน้มติดตามรายการผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้น โดยเฉพาะ YouTube และเว็บไซต์ข่าวของสถานีโทรทัศน์ ข้อมูลนี้สะท้อนถึงแนวโน้ม transmedia storytelling (Jenkins, 2006) ที่สื่อสารมวลชนต้องขยายการนำเสนอเนื้อหาไปยังหลายแพลตฟอร์มเพื่อตอบสนองพฤติกรรมผู้ชมที่เปลี่ยนไป

2. การวิเคราะห์เนื้อหารายการ และการใช้ Soft Power ของจีนผ่านสื่อไทย

การศึกษายังพบว่า รูปแบบการสื่อสารของรายการทั้งสองสะท้อนการใช้ soft power ที่แตกต่างกัน โดย *จับจ้องมองจีน* ถ่ายทอดภาพลักษณ์ของจีนผ่านเรื่องราวของคนไทยที่อาศัยอยู่ในจีน ทำให้เกิดการสื่อสารแบบที่ผู้ชมเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้เล่า ขณะที่ *Insight China by หลิวหรง* ใช้วิธีการเล่าเรื่องจากมุมมองของพิธีกรชาวจีน ซึ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับนโยบาย วัฒนธรรม และแนวโน้มการพัฒนาในจีน การใช้บุคคลและวิธีเล่าที่แตกต่างนี้ช่วยเสริมกลยุทธ์การสื่อสารแบบข้ามวัฒนธรรมของจีนให้ครอบคลุมกลุ่มผู้ชมไทยในหลากหลายระดับ

แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด soft power (Nye, 2004) ที่เน้นการสร้างอิทธิพลผ่านความน่าดึงดูดแทนการบังคับ โดยอาศัยสื่อโทรทัศน์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่วัฒนธรรมและค่านิยมของจีนผ่านวิธีที่เป็นธรรมชาติและไม่เร่งเร้า อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ผู้ชมพบว่า รายการ *Insight China by หลิวหรง* บางตอนยังขาดความน่าสนใจหรือห่างไกลจากความคาดหวังของผู้ชมไทย ซึ่งเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ควรนำมาปรับปรุงในการใช้ soft power ผ่านสื่อมวลชนไทย

และจากการวิเคราะห์รายการทั้งสอง พบว่า แม้ทั้งสองรายการจะมีวิธีการนำเสนอที่ต่างกัน แต่ต่างก็ใช้สื่อโทรทัศน์เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด

ภาพลักษณ์ของประเทศจีนในมิติที่สอดคล้องกับกลยุทธ์ soft power โดยรายการ *จับจ้องมองจีน* เน้นมุมมองของคนไทยในจีน ขณะที่ *Insight China by หลิวหรง* นำเสนอผ่านพิธีกรชาวจีนที่พูดภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่วและมีเอกลักษณ์ ทั้งสองรายการต่างแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของผู้ชมชาวไทย ซึ่งถือเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการใช้ความร่วมมือด้านสื่อ เพื่อสร้างการรับรู้ที่ส่งผลเชิงบวกต่อความเข้าใจระหว่างประเทศ และอาจใช้เป็นต้นแบบในการออกแบบรายการโทรทัศน์ร่วมผลิตในอนาคตได้

3. การพัฒนารูปแบบความร่วมมือไทย-จีนในการผลิตรายการ

ผลการศึกษาพบว่า ความร่วมมือระหว่าง China Media Group (CMG) และสถานีโทรทัศน์ไทยถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี แต่ยังต้องพัฒนารูปแบบให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น โดยควรเน้นการผลิตรายการร่วมกันแทนการนำเสนอรายการสำเร็จรูปจากจีน เพื่อให้เนื้อหาสอดคล้องกับความต้องการของผู้ชมไทย

แนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิด cross-cultural adaptation theory (Kim, 2001) ซึ่งอธิบายว่าการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมจะมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อเนื้อหาสื่อถูกปรับให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมและความคาดหวังของผู้รับสาร

จากผลการสำรวจความคิดเห็น ผู้ชมเห็นว่า รายการ *จับจ้องมองจีน* มีศักยภาพในการขยายความร่วมมือให้ลึกขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนนักข่าวไทย-จีน หรือการผลิตสารคดีเชิงลึกที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ไทย ในขณะที่รายการ *Insight China by หลิวหรง* ควรเพิ่มส่วนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย เพื่อให้ผู้ชมรู้สึกเชื่อมโยงกับรายการมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่า ทั้งรายการ *จับจ้องมองจีน* และ *Insight China by หลิวหรง* มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศจีนในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม เพื่อพัฒนาคุณภาพของรายการและปรับให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้ชมไทยมากขึ้น สามารถพิจารณาปรับปรุงใน 3 ด้านหลัก ดังนี้

1. การพัฒนารูปแบบความร่วมมือไทย-จีน

1.1 ควรมีการผลิตร่วมกันระหว่าง China Media Group (CMG) และสถานีโทรทัศน์ไทย แทนการนำเสนอเนื้อหาที่ผลิตจากจีนโดยตรง เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของผู้ชมไทยมากขึ้น

1.2 สามารถเพิ่มการแลกเปลี่ยนผู้สื่อข่าวไทย-จีน โดยให้นักข่าวไทยไปทำข่าวที่จีน และนักข่าวจีนมาทำข่าวที่ไทย เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายขึ้น

1.3 การจัดทำรายการพิเศษในวาระสำคัญ เช่น วันชาติจีน เทศกาลตรุษจีน หรือเหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อไทยและจีน เพื่อให้รายการมีความสดใหม่และเชื่อมโยงกับสังคมไทยมากขึ้น

2. การปรับปรุงเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอ

2.1 เพิ่มเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยมากขึ้น โดยเฉพาะในรายการ *Insight China by หลิวหรง* ซึ่งควรเพิ่มการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับไทย เพื่อลดความรู้สึกห่างไกลจากผู้ชมไทย

2.2 ปรับเทคนิคการเล่าเรื่องให้เข้ากับคนไทย เช่น ใช้วิธีการนำเสนอแบบ YouTuber หรือการสร้างสรรค์เนื้อหาที่น่าสนใจมากขึ้น เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่

2.3 ขยายแพลตฟอร์มการออกอากาศไปยังช่องทางออนไลน์ เช่น YouTube, TikTok หรือ Facebook เพื่อรองรับพฤติกรรมผู้ชมที่เปลี่ยนไปจากโทรทัศน์สู่แพลตฟอร์มดิจิทัล

3. ข้อควรระวังในการนำเสนอข้อมูล

3.1 ข้อมูลที่นำเสนอในรายการควรมีหลักฐานอ้างอิงที่ชัดเจน ไม่ควรเป็นเพียงการกล่าวอ้างแบบเลื่อนลอย เพื่อรักษาความน่าเชื่อถือของรายการ

3.2 ควรมีกระบวนการ fact checking หรือความร่วมมือกับองค์กรตรวจสอบข้อมูล เพื่อป้องกันการนำเสนอข้อมูลที่อาจสร้างความเข้าใจผิด

3.3 หลีกเลี่ยงการนำเสนอในเชิงโฆษณาชวนเชื่อมากเกินไป และให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ที่เป็นกลางเพื่อให้ผู้ชมได้รับข้อมูลที่ครบถ้วนและแม่นยำ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กสทช., สมาคมโทรทัศน์ระบบดิจิตอล (ประเทศไทย) และ Nielsen (2566), *รายงานข้อมูลการวัดเรตติ้งข้ามแพลตฟอร์ม (Cross-Platform Ratings)*, ม.ป.ป.

คณะกรรมการนโยบาย องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (2553), *ประกาศเรื่องนโยบายด้านสื่อและรายการ พ.ศ. 2553*, เอกสารอัดสำเนา: 3-4.

เจนกินส์, เฮนรี (2565), *การอยู่ร่วมในโลกแห่งการสื่อสารแบบทรานส์มีเดีย*, แปลโดย อริสรา แก้วนวล, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ openbooks.

ชัยวัฒน์ คุปตระกูล (2565), *โลกในศตวรรษที่ 21: ความท้าทายของการสื่อสารและอำนาจอ่อน*, กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยการเมืองและการสื่อสารร่วมสมัย.

ไชยวัฒน์ ค้ำชู (2561), *ทฤษฎีและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจในสังคมพหุวัฒนธรรม*, ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

แผนแม่บทกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2565-2568), เอกสารอัดสำเนา.

สหพร ยี่ตันสี และคณะ (2563), "การสร้างสรรค์เนื้อหารายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศ", *วารสารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรม นิด้า*, 7(1): 26-46.

ภาษาอังกฤษ

Jenkins, H. (2006), *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*, New York: NYU Press.

Kim, Y. (2005), "Adapting to a New Culture: An Integrative Theory of Communication and Cross-cultural Adaptation", in Gudykunst, W. (ed.), *Theorizing about Intercultural Communication*, Thousand Oaks: Sage.

McCombs, M. and Shaw, D. (1972), "The Agenda-Setting Function of Mass Media", *Public Opinion Quarterly*, 36(2): 176-187.

Nye, J. (2004), *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: PublicAffairs.

_____. (2008), "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1): 94-109.

สื่อออนไลน์

ไทยรัฐออนไลน์ (2566), “เกี่ยวกับไทยรัฐ”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.thairath.co.th/aboutus

บริษัท บีอีซี เวิลด์ จำกัด (มหาชน) (2566), “ภาพรวมกลุ่มบริษัท”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.becworld.com/th/bec-group/bec-today/group-overview

บริษัท อสมท. จำกัด (มหาชน) (2566), “ภาพรวมธุรกิจของบริษัท”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://investor.mcot.net/th/corporate-info/business-overview

รายการจับจ้องมองจีน (ม.ป.ป.), สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.dailymotion.com/video/x8nlj90

รายการ Insight China by หลิวหรง (ม.ป.ป), สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.youtube.com/watch?v=hE-gIgGOGZ8

สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ (2566), “วิสัยทัศน์ พันธกิจ”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://nbt2hd.prd.go.th/th/content/page/index/id/2

สมาคมโทรทัศน์ระบบดิจิตอลประเทศไทย (ADTEB) (2566), “TNN - ทรูโฟร์ยู ช่อง 24 ตอกย้ำจุดยืนก้าวสู่ผู้นำทีวีดิจิทัลเมืองไทย”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.adteb.or.th/content/30915

สุขุม เฉลยทรัพย์ (2551), “เป็น ‘สื่อมวลชน’ ณ วันนี้ ไม่ใช่ง่ายง่าย...!!”, *มติชนรายวัน*, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.thaibja.org/?p=1867

Bangkok Broadcasting & T.V. Co., Ltd. (2566), “เกี่ยวกับเรา”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.ch7.com/about_us

Kim, Y. (2015), “Cross-Cultural Adaptation”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780123750006001154

Nation Group (2566), “เกี่ยวกับเรา”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://www.nationgroup.com/?page=about

ThaiPBS New Media (2564), “Transmedia Storytelling & Realtime Content ทำดีมีปัง!!”, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567 จาก https://blog.thaipbs.or.th/knowledge/show-and-share/transmedia-storytelling-and-realtime-content/1039

สัมภาษณ์

ชิบ จิตนิยม, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2567.

ผู้ชม 1, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2567.

ผู้ชม 2, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2567.

ผู้ชม 3, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2567.

ผู้ชม 4, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2567.

ผู้ชม 5, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2567.

ผู้ชม 6, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2567.

ผู้ชม 7, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2567.

ผู้ชม 8, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2567.

ผู้ชม 9, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2567.

ผู้ชม 10, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2567.

วิไลวรรณ จงวิไลเกษม, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2567.

สุดถนอม รอดสว่าง, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2567.

อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2567.

อิทธิพล วงศ์สืบยุทธ์, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์ 2567.

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทย เรื่อง *วิมานหนาม*[1]

สุเมธ ชัยไธสง[2]
นริศรา อินทะสิริ[3]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยระเบียบวิธีวิจัยแบบการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) วิถีเกษตรของตัวละครจากภาพยนตร์ในฐานะที่เป็นสัญญะ ซึ่งนักวิจัยเลือกสัญญะที่ต้องการค้นหาความหมายเป็นสัญญะที่ว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ที่ปรากฏในภาพยนตร์มาทำการวิเคราะห์โดยแบ่งออกเป็นสองขั้วตรงข้าม (binary oppositions) และทำการวิเคราะห์เพื่อหาความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัยผ่านเนื้อหาที่ปรากฏในภาพยนตร์ซึ่งดำเนินเรื่องผ่านชุมชนเกษตรกรรมตลอดทั้งเรื่อง โดยทำการวิเคราะห์จาก (1) แก่นเรื่อง (2) องค์ประกอบของเนื้อหาสารที่ปรากฏในภาพยนตร์ จำเพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” และทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมในช่วงเวลาที่ภาพยนตร์กล่าวถึงและทำการออกฉาย

---

* วันที่รับบทความ 4 มกราคม 2568; วันที่แก้ไขบทความ 21 มีนาคม 2568; วันที่ตอบรับบทความ 31 มีนาคม 2568

[1] บทความวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนงานศึกษาด้านภาพยนตร์และการอนุรักษ์สื่อโสตทัศน์ ประจำปีงบประมาณ 2568 จากหอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน)

[2] อาจารย์ ดร. ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (วิทยาเขตกำแพงแสน)

[3] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (วิทยาเขตกลาง บางเขน)

ผลการวิจัยพบว่า ความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาการใช้ชีวิตตามแนวจิตนิยมและสัจนิยมถูกนำเสนอเป็นแก่นของเรื่องผ่านวิธีการเล่าเรื่องแบบคู่ตรงข้าม (binary oppositions) ระหว่างตัวละครที่มีวิธีคิดโน้มเอียงไปทางจิตนิยมและสัจนิยม โดยนำเสนอผ่านองค์ประกอบของเนื้อหาสารอันประกอบด้วยฉากบทพูดที่สะท้อนชุดความคิดของตัวละคร พฤติกรรมของตัวละคร และเพลงประกอบภาพยนตร์ โดยเปรียบเทียบผ่านวิถีเกษตรแบบดั้งเดิมและเกษตรสมัยใหม่ระหว่างการทำแปลงกะหล่ำปลีและสวนทุเรียน โดยความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยมถูกสื่อสารผ่านการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องผี พระ เทพเจ้าและเทวดา คำอวยพร คำสาปแช่ง ความเชื่อเรื่องบาปกรรม บุญวาสนา ชาติภพ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมชาติพันธุ์ และวิถีเกษตรที่เคารพนอบน้อมต่อธรรมชาติ ในขณะที่ความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยมถูกสื่อสารผ่านวิถีเกษตรสมัยใหม่โดยคนรุ่นใหม่ (young smart farmer) การใช้ชีวิตบนข้อเท็จจริงและเหตุผล ความเชื่อในการกระทำที่เกิดขึ้นจากตนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์แห่งชีวิตที่ตนเองได้เลือกสรร การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรเพื่อจัดสรรธรรมชาติ และวิถีเกษตรที่ไม่ยอมจำนนต่อธรรมชาติ โดยกลุ่มตัวละครทั้งสองฝ่ายมีพฤติกรรมผสมผสานระหว่างภาวะจารีตนิยมและภาวะสมัยใหม่อันเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมตามลำดับ รวมทั้งสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ตัวบทดังกล่าวเป็นสัญญะสื่อความหมายโดยนัยลำดับที่สองว่าด้วยการปะทะทางความคิดของคนในสังคมไทยปัจจุบันที่มีลักษณะเข้าข่ายเป็น “ภาวะกำกวม” ระหว่างวิถีชีวิตตามแนวทางจารีตนิยมและแนวทางสมัยใหม่

คำสำคัญ: สัญญะ วิถีเกษตร จิตนิยม สัจนิยม *วิมานหนาม*

Communication of Signs Regarding to the "Idealism" and "Realism" Philosophies as Projected through the Agricultural-Related Way of Life Featured in the Thai Movie *The Paradise of Thorns*[4]

Sumate Chaithaisong[5]
Narisara Intasiri[6]

Abstract

The objective of this research intends to study the communication of symbolic meanings of "idealism" and "realism" philosophies as projected through the agricultural-related way of life featured in the Thai Movie *The Paradise of Thorns*. The study is based on a qualitative research method by utilizing the textual analysis methodology on the symbolic communication of the agricultural-related way of life of the characters featured in the movie. In this regard, the researcher selectively chose symbols that relate to "idealism" and "realism" philosophies that appear in the movie by primarily categorizing them into two opposing poles (binary oppositions). Subsequently, an analysis was then conducted to determine its context and implied denotative and connotative meaning

[4] This research is funded for the studies of the conservation of films and audiovisual media in the fiscal year 2025 by the Film Archive (Public Organization).

[5] Lecturer, Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture at Kamphaeng Saen, Kasetsart University (Kamphaeng Saen Campus).

[6] Assistant Professor, Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture, Kasetsart University (Main Campus at Bangkhen).

that were told throughout the movie's content through the agricultural community. The analysis was conducted from (1) the movie's main theme, and (2) the elements of the content, specifically on issues related to the "idealism" and "realism" philosophies, and its relations to the social context at the time of the movie's period and the time it was released.

The results of the research found that the movie's main plot features symbolic meanings of life's philosophies based on idealism and realism through a binary oppositional storytelling method between the characters. The plot is presented through the content elements, which include scenes and dialogues that reflect the characters' mindsets, behaviors, and the movie's soundtracks, comparing traditional and modern farming practices between cabbage fields and durian orchards. The symbolic meaning of idealist philosophy is communicated through traditional farming practices, beliefs in supernatural beings, ghosts, deities and angels, blessings, curses, beliefs in sins, merits, reincarnation, religious ceremonies, ethnic ceremonies, and agricultural practices that respect and honor nature. Simultaneously, the symbolic meaning of realist philosophy is communicated through modern farming practices by the new generation (young smart farmers), thriving on facts and reasons, believing in actions that occur from oneself to achieve the purpose of life that one has chosen, through the use of agricultural technology to disburse nature and agricultural practices that do not give in to nature. The two groups of characters feature behaviors that combine traditionalism and modernity, which are characteristics of idealism and realism, respectively. It can also be construed that the movie's text is a second-order symbolic meaning of the clash of ideas among people in current

Thai society, which is characterized by an “ambiguity” between traditional and modern ways of life.

Keywords: semiotics, agricultural-related way of life, idealism, realism, *The Paradise of Thorns*

ที่มาและความสำคัญ

วิถีเกษตรตามปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมของตัวละครในภาพยนตร์

สังคมเกษตรกรรมและวิถีเกษตรสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทสังคมไทยที่ผู้คนดำเนินชีวิต ทั้งตามแนวทางจิตนิยมเน้นที่ความคิดและประสบการณ์ส่วนบุคคล และแนวทางสัจนิยมมุ่งเน้นไปที่ความจริงวัตถุและเหตุผล (นริศรา อินทะสิริ, 2567) ชุมชนเกษตรกรรมจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่มีการปะทะกันระหว่างภาวะจารีตนิยมและภาวะสมัยใหม่ อันเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของปรัชญาการใช้ชีวิตแบบ “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ตามลำดับ

ภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* เป็นภาพยนตร์จากบริษัท จีดีเอช ห้าห้าเก้า จำกัด โดยการร่วมทุนกับบริษัทใจ สตูดิโอ มีเนื้อหาสำคัญคือ เรื่องราวการช่วงชิงสวนทุเรียนซึ่งถ่ายทอดเนื้อหาผ่านวิถีเกษตรของตัวละคร ทั้งในฐานะเกษตรกร นายทุน แรงงาน รวมไปถึงการสื่อสารวิธีคิดของตัวละครในแง่มุมต่างๆ และแม้ว่าเนื้อหาหลักของภาพยนตร์ที่เห็นได้ชัดจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ “ความไม่เท่าเทียม” ทั้งในเรื่องเพศ กฎหมาย รัฐสวัสดิการ และการเข้าถึงทรัพยากร ของกลุ่มคนที่ถูกถ่ายทอดว่า “ทุกคนต่างก็เป็นกลุ่มเปราะบางด้วยกันทั้งสิ้น” ในภาพยนตร์ กล่าวคือ “ทองคำ” เป็นผู้มีรสนิยมทางเพศแบบชายรักชาย “โหม่” เป็นสาวชาติพันธุ์ กำพร้า และไม่สามารถเข้าถึงการศึกษา “แม่แสง” เป็นคนพิการที่ยากจน “จิ่งนะ” เป็นหนุ่มชาติพันธุ์รับจ้างตัดต้นไม้ค่าแรงรายวัน “เสกลูกแม่แสง” เป็นลูกคนจนบนดอยแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทว่ามีอีกแง่มุมหนึ่งที่นักวิจัยตั้งข้อสังเกตเห็นคือ วิถีการดำเนินชีวิตในชุมชนเกษตรกรรม หรือ “วิถีเกษตร” ซึ่งเป็นฉากและเนื้อหาที่ถูกนำเสนอตลอดทั้งเรื่องคือ ปรัชญาการดำเนินชีวิตตามแนวทาง “ภาวะจารีตนิยม” และ “ภาวะสมัยใหม่” อันเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของปรัชญาการใช้ชีวิตแบบ “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ตามลำดับ

กระแสการถูกพูดถึงของภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม*

วิมานหนาม เป็นภาพยนตร์ที่ถูกกล่าวถึงในวงกว้างในกลุ่มผู้ชมภาพยนตร์ไทยในปี พ.ศ. 2567 โดยเฉพาะกระแสการบอกต่อในสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างการรับรู้ ผู้ชมสามารถติดตามข่าวสาร อัปเดตความเคลื่อนไหวได้อย่างรวดเร็วผ่านช่องทางออนไลน์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการรีวิว คอมเมนต์ หรือแชร์คลิปตัวอย่าง ทำให้ภาพยนตร์ไทยเข้าถึงกลุ่มผู้ชมได้กว้างขวางมากขึ้น และกลายเป็นกระแสที่พูดถึงกันอย่างแพร่หลายในสังคมออนไลน์

Wisesight Research (2567) ได้ทำการเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม ถึง 28 สิงหาคม 2567 พบว่า มีการพูดถึงเกี่ยวกับหนังไทยหรือภาพยนตร์ไทยโดยรวมกว่า 259,767 ข้อความ (messages) ได้รับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายผ่านพื้นที่ออนไลน์ หรือเอ็นเกจเมนต์ (engagement) รวมกว่า 98 ล้านครั้ง จากข้อมูลพบว่า *วิมานหนาม* ได้รับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายผ่านพื้นที่ออนไลน์ที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยช่วงระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน ถึง 28 สิงหาคม 2567 ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ค่อนข้างใหม่ที่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ชมออนไลน์ โดยเกิดจากปัจจัยหลายประการ ที่ได้รับการพูดถึงไปมากกว่า 104,256 ข้อความ (messages) และได้รับเอ็นเกจเมนต์รวมกว่า 24,349,307 ล้านครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงครึ่งหลังของเดือนสิงหาคม จะเห็นว่าภาพยนตร์ชื่อ *วิมานหนาม* มียอดของเอ็นเกจเมนต์สูงขึ้นสำหรับแฮชแท็ก (hashtag) “#วิมานหนามgalapremiere” สำหรับงานเปิดตัวรอบปฐมทัศน์ ที่ได้รับการพูดถึงมากกว่า 26,198 ข้อความ (messages)

ภาพที่ 1 กระแสภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* บนพื้นที่ออนไลน์

ที่มา: Wisesight Research, จัดทำขึ้นโดย สุเมธ ชัยไธสง และนริศรา อินทะสิริ (2567)

เนื้อเรื่องโดยสังเขปของภาพยนตร์

ภาพยนตร์เรื่อง วิมานหนาม เป็นเรื่องราวของตัวละคร “ทองคำ” แสดงโดย วรกมล ซาเตอร์ และตัวละคร “เสก” แสดงโดย พงศกร เมตตาริกานนท์ คู่รักหนุ่มชาวสวน ที่ช่วยกันปลูกบ้านและทำสวนทุเรียนบนที่ดินของเสกที่ติดจำนองอยู่ โดยทองคำใช้เงินก้อนใหญ่ทั้งหมดในชีวิตไถ่ถอนที่ดินให้เสก จนได้มาซึ่งโฉนดที่ดิน อันเปรียบเสมือนทะเบียนสมรสของคนทั้งคู่ แต่แล้วกลับเกิดอุบัติเหตุทำให้เสกเสียชีวิต บ้านและสวนจึงต้องตกเป็นของ “แม่แสง” แสดงโดย สีดา พัวพิมล ตัวละครแม่ของเสก ผู้มีสิทธิ์ตามกฎหมาย แม่แสงได้พาตัวละคร “โหม่” ซึ่งแสดงโดย อิงฟ้า วราหะ ลูกสาวที่เก็บมาเลี้ยง รวมทั้ง “จิ่งนะ” แสดงโดย หฤษฎ์ บัวย้อย น้องชายของโหม่ เข้ามาถือสิทธิ์ครอบครองโฉนดที่ดิน และเมื่อการสมรสเท่าเทียมยังไม่ได้รับการยอมรับ ทำให้ทองคำไม่มีสิทธิ์ในทรัพย์สินและโฉนดดังกล่าว จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการปะทะ ต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสมบัติที่ควรจะเป็นของตัวเอง ผ่านการดำเนินเรื่องชีวิตของเกษตรกรสวนทุเรียนและไร่กะหล่ำปลีที่ชายแดนทางเหนือของจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีตัวละครหลักเป็นคู่รักชาย-ชายถ่ายทอดความสำคัญของกฎหมาย “สมรสเท่าเทียม” ที่ยังไม่ได้ประกาศรับรองกฎหมายสมรสเท่าเทียมในเวลาที่เนื้อหาของภาพยนตร์กล่าวถึงในเนื้อเรื่องคือ พ.ศ. 2566 (ภาพยนตร์ออกฉาย พ.ศ. 2567) และตัวละครหญิงชราพิการและหญิงสาวชาติพันธุ์กำพร้า

ภาพที่ 2 ตัวละครหลักในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม*

แม่แสง

เสก

โหม่

ทองคำ

จิ่งนะ

ที่มา: GDH, จัดทำขึ้นโดย สุเมธ ชัยไธสง และนริศรา อินทะสิริ (2567)

ภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* ทำรายได้ทั่วประเทศไทยรวม 151 ล้านบาท (GDH และใจสตูดิโอ, 2567) และได้รับเลือกให้เข้าฉายในเทศกาลภาพยนตร์นานาชาติโตรอนโต 2567 ครั้งที่ 49 (Toronto International Film Festival 2024: TIFF) ณ ประเทศแคนาดา จัดขึ้นระหว่างวันที่ 5-15 กันยายน พ.ศ. 2567 (มติชนออนไลน์, 2567) โดยเข้าฉายในฐานะภาพยนตร์ International Premiere ในสาย Discovery หรือในหมวดหมู่ภาพยนตร์เรื่องแรกและ/หรือเรื่องที่ 2 ที่โดดเด่นจากผลงานผู้กำกับรุ่นใหม่ทั่วโลก ซึ่งผู้กำกับภาพยนตร์เรื่อง *วิมานหนาม* คือ นฤเบศ กูโน และผู้อำนวยการผลิต วรรณฤดี พงษ์สิทธิศักดิ์ (เอ ไทม์ไลฟ์, 2567) รวมทั้งที่เทศกาลหนัง OUTshine LGBTQ+ Fall Film Festival - Fort Lauderdale, Miami October ณ เมือง Fort Lauderdale

และ Miami และได้รับเลือกเข้าฉายเป็นครั้งแรกในฐานะ US Premiere ที่เทศกาล Hawaii International Film Festival (HIFF 2024) ระหว่างวันที่ 3-13 ตุลาคม 2024 ณ เมือง Hawaii สหรัฐอเมริกา และเข้าฉายที่ทวีปยุโรปเป็นครั้งแรกในเทศกาล Asian Film Festival Barcelona ที่จัดขึ้นที่เมืองบาร์เซโลนา ประเทศสเปน ระหว่างวันที่ 23 ตุลาคม-3 พฤศจิกายน 2024 รวมถึงในภูมิภาคอาเซียน คือ Jakarta Film Week ระหว่างวันที่ 23-27 ตุลาคม 2024 นอกจากนี้ ภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* ยังเข้าฉายในต่างประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ฟิลิปปินส์ กัมพูชา ลาว สิงคโปร์ เวียดนาม อินโดนีเซีย และไต้หวัน ในขณะเดียวกันยังมีกำหนดเข้าฉายผ่านช่องทาง Netflix ในวันที่ 9 มกราคม 2568 ร่วมด้วย

ดังที่กล่าวข้างต้นว่า ภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* เป็นเรื่องราวการช่วงชิงสวนทุเรียน ซึ่งถ่ายทอดเนื้อหาผ่านวิถีเกษตรทั้งในฐานะเกษตรกร นายทุน แรงงานในชุมชนเกษตรกรรม รวมไปถึงการสื่อสารวิธีคิดของตัวละครในแง่มุมต่างๆ รวมถึง “วิถีเกษตร” ภายใต้การดำเนินชีวิตตามแนวทาง “ภาวะจารีตนิยม” และ “ภาวะสมัยใหม่” อันเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของปรัชญาการใช้ชีวิตแบบ “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม หากปรัชญาเป็นกรอบวิธีคิดที่เป็นประหนึ่งอภิทฤษฎี (meta-theory) ซึ่งมีลักษณะที่เกี่ยวกับปรัชญาและมีจุดเน้นที่การตั้งคำถามเชิงปรัชญา (Walker and Avant, 1995) ดังนั้น ในตัวบทของภาพยนตร์จึงมิใช่แค่พื้นที่บรรจุความหมายไว้ง่ายๆ แต่เบื้องหลังความหมายดังกล่าวนั้นยังมีกรอบวิธีคิดเชิงปรัชญาที่ซุกซ่อนอยู่ในนั้นด้วยเช่นกัน การวิเคราะห์การสื่อสารเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* จะทำให้เห็นวิธีปฏิบัติ ชุดความเชื่อที่ปรากฏในชุมชนเกษตรกรรม ที่อาจเรียกอีกนัยหนึ่งได้ว่า “วิถีเกษตร” ซึ่งภาพยนตร์พยายามสื่อสารถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับความเชื่อ มนุษย์กับบรรทัดฐานของสังคม และมนุษย์กับภาวะสมัยใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรม ที่ปรากฏในเนื้อเรื่องของภาพยนตร์ อันอาจเป็นสัญญะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตภายใต้ปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมของผู้คน

ที่หลากหลาย ทั้ง “ผู้คนภายใต้วิถีเกษตรของภาพยนตร์เรื่อง *วิมานหนาม*” “ผู้คนในชุมชนเกษตรกรรมในโลกความจริง” และอาจรวมไปถึง “ผู้คนในสังคมไทยในโลกความจริงปัจจุบัน” ภายใต้ช่วงเปลี่ยนผ่าน ต่อรอง หรือการปะทะทางความคิดระหว่างคนในสังคมว่าด้วยวิถีชีวิตตามแนวทางจารีตนิยม (traditionalism) และแนวทางสมัยใหม่ (modernity) อันเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของปรัชญาการดำเนินชีวิตตามแนวทางจิตนิยม (idealism) และสัจนิยม (realism) ตามลำดับ และด้วยเหตุผลทั้งหมดที่กล่าวนำข้างต้น จึงเป็นที่มาการศึกษาผ่านภาพยนตร์ *วิมานหนาม* ในประเด็นเรื่องการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* และความเชื่อมโยงของสัญญะดังกล่าวกับบริบททางสังคมไทยปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* และความเชื่อมโยงของสัญญะกับบริบททางสังคม

นิยามศัพท์

ความหมายเชิงสัญญะ หมายถึง ตัวบทที่ได้จากการตีความ ความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากแก่นเรื่อง องค์ประกอบของเนื้อหาสารในเรื่องอันเป็นหรือตัวหมาย (signifier) และตัวหมายถึง (signified) รวมทั้งความหมายโดยอรรถ (denotative meaning) และ ความหมายโดยนัย (connotative meaning) ที่ถูกสื่อสารผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ จำเพาะความหมายเชิงสัญญะที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยม ที่ปรากฏในเนื้อหาภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม*

ปรัชญาจิตนิยม หมายถึง แนวคิดว่าความรู้ที่แท้จริงคือ “จิตหยั่งรู้” (truth as idea) แนวคิดเกี่ยวกับความดีหรือจริยธรรมที่เชื่อว่า “จริยธรรมเป็นการเลียนแบบความดีอันสมบูรณ์” (imitation of the absolute self) ที่มีค่าไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาหรือสถานที่ เป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความงามหรือ

สุนทรียภาพ คือ “สุนทรียะ” และเป็นเครื่องสะท้อนถึง “มโนคติ” (reflection of the idea) รวมทั้งเป็นแนวคิดที่มองว่า ความจริงพื้นฐานของโลกเป็นความคิดหรือจิตใจไม่ใช่สิ่งที่จับต้องได้หรือวัตถุภายนอก หมายความว่า สิ่งต่างๆ มีอยู่เพียงเพราะมันถูกรับรู้โดยจิตใจ และเป็นหลักการที่มุ่งถึงการสร้างคุณค่าที่เกิดจากภาวะความคิดจิตใจภายในของบุคคล ศัพท์ดังกล่าวจะถูกนำมาใช้กล่าวถึงคุณลักษณะตัวบทของเนื้อหาที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* ซึ่งปรัชญาจิตนิยมในที่นี้มีความสัมพันธ์กับภาวะจารีตนิยม ที่เป็นแนวคิดหรือทัศนคติที่เน้นการรักษาค่านิยมและประเพณีเดิม รวมถึงการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว โดยเชื่อว่า ความมั่นคงและความเป็นระเบียบของสังคมเกิดจากการเคารพต่อประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเดิม เป็นพฤติกรรมทางสังคมที่มุ่งการรักษาเสถียรภาพหรือการต่อต้านนวัตกรรมในสังคม ที่ปรากฏในเนื้อหาภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม*

ปรัชญาสัจนิยม หมายถึง แนวคิดที่มีในโลกแห่งวัตถุ (the world of things) มีความเชื่อในการแสวงหาความจริงโดยมองว่า “จิต” ตามแนวคิดของจิตนิยมอย่างเดียวไม่พอ ความจริงที่แท้คือ วัตถุที่ปรากฏต่อสายตา สามารถสัมผัสได้ เป็นที่สังเกตได้ และทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้เป็นจริงอยู่ในตัวของมันอย่างอิสระ เชื่อว่าความมีเหตุผลเป็นลักษณะสูงสุดของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องใช้ความมีเหตุผลเป็นเครื่องมือคอยควบคุมตน เพื่อจะได้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตที่ได้เลือกสรรแล้ว เน้นการใช้เหตุผลและข้อเท็จจริงในการทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ การวิเคราะห์ข้อมูลและการทดสอบสมมติฐานเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่แม่นยำ เชื่อว่าความจริงมีความเป็นกลางและไม่ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นส่วนบุคคล สนับสนุนการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการค้นคว้าความรู้ โดยการทดลองและการสังเกตอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ ศัพท์ดังกล่าวจะถูกนำมาใช้กล่าวถึงคุณลักษณะตัวบทของเนื้อหาที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* ซึ่งปรัชญาสัจนิยมในที่นี้มีความสัมพันธ์กับภาวะสมัยใหม่ ที่เป็นสถานะหรือช่วงเวลาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี โดยมีลักษณะเด่น เช่น การใช้เหตุผลในการคิด

การส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และการเติบโตของเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม ที่ปรากฏในเนื้อหาภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม*

วิถีเกษตร ในที่นี้หมายถึง (1) การทำเกษตรกรรมด้วยวิธีการผลิต จัดการทรัพยากร ครอบคลุมถึงการใช้เทคโนโลยี การจัดสรรธรรมชาติเพื่อผลิตทรัพยากร พืช ผัก ผลไม้ ปศุสัตว์ และ (2) แบบแผนทางความคิดของคนในชุมชนเกษตรกรรม ที่ปรากฏในเนื้อหาภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* โดยการวิเคราะห์วิถีเกษตรในฐานะที่เป็นสัญญะในงานวิจัยนี้ เพื่อให้เห็นวิธีปฏิบัติและชุดความเชื่อที่ปรากฏในชุมชนเกษตรกรรมภายใต้ปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ตามลำดับ

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องสัญวิทยา (Semiology)

กาญจนา แก้วเทพ (2555: 22) อธิบายคำว่า “สัญญะ” (sign) ว่าหมายถึงสรรพสิ่งทุกอย่างที่มี “ความหมาย” มากไปกว่าตัวของมันเอง สำหรับขอบเขตและคุณสมบัติของสิ่งที่เป็นสัญญะได้นั้น สัญญะจะต้องมีลักษณะทางกายภาพ ต้องมีรูปธรรม ซึ่งอาจจะเป็นภาพ เสียง อักษร หรือวัตถุ หรืออื่นๆ ผู้ใช้สัญญะมีความตระหนักว่า รูปธรรมดังกล่าวนั้นเป็นสัญญะ มีความตั้งใจจะส่งข่าวสารบางอย่าง และความหมายของสัญญะนั้นจะต้องมีมากไปกว่าตัวมันเอง (กาญจนา แก้วเทพ, 2553: 9)

การศึกษาสัญญะตามแนวคิดของเฟอร์ดินานด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) ให้ความสนใจวิเคราะห์ในแง่ของโครงสร้าง โดยเฉพาะโครงสร้างของการเปรียบเทียบ แนวคิดที่สำคัญของโซซูร์ได้แก่ การแบ่งสัญญะเป็นสองส่วนคือตัวหมาย และความคิดที่ถูกหมายหรือองค์ประกอบของสัญญะนั่นเอง

ในขณะเดียวกันนักวิจัยยังใช้แนวคิดเกี่ยวกับสัญญะของโรลองด์ บาร์ธส์ (Roland Barthes) ที่แยกระดับความหมายออกเป็นสองระดับ คือ ความหมายโดยตรง (denotation) และความหมายโดยนัย (connotation) (กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 97; กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551: 427-428) ความหมายระดับแรก (primary signification) คือ ความหมายในชั้นต้น (first order) หรือที่บาร์ธเรียกว่าความหมายโดยตรง (denotation) เป็นความหมายลำดับแรกที่มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (objective) หรือถ้าเทียบเคียงก็คือ เป็นความหมายตามตัวของภาษา (literal meaning) ที่เปิดค้นได้จากพจนานุกรมทั่วไป ต่อมาบาร์ธส์เรียกความหมายนี้ว่า ความหมายโดยอรรถ (denotative meaning) และความหมายระดับที่สอง (second signification) คือความหมายในลำดับที่สอง (second order) ซึ่งบาร์ธเรียกว่าความหมายโดยนัย (connotation) เป็นความหมายที่มีลักษณะอัตวิสัย (subjective) หรือบางครั้งถูกมองว่าเป็นการตีความที่ถูกใส่ความหมายเชิงสังคม และ/หรือวัฒนธรรม (social/cultural meaning) เอาไว้ ต่อมาบาร์ธส์เรียกความหมายนี้ว่า ความหมายโดยนัย (connotative meaning)

โดยผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่อง “ตัวหมาย” หรือ “รูปสัญญะ” (signifier) และ “ตัวหมายถึง” หรือ “ความหมายสัญญะ” (signified) ของโซซูร์มาใช้เพื่อวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) วิถีเกษตรของตัวละครในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* ในฐานะที่เป็นสัญญะสื่อความหมายโยงใยถึงวัตถุหรือชุดความเชื่อบางอย่างที่อยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง ในขณะเดียวกันก็นำแนวคิดเกี่ยวกับสัญญะของบาร์ธส์มาใช้อธิบายเกี่ยวกับความหมายโดยอรรถ (denotation) และความหมายโดยนัย (connotation) ร่วมด้วย

2. ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภาคการเกษตร

2.1 ปรัชญาจิตนิยม

นริศรา อินทะสิริ (2567: 28) กล่าวถึงปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์ภาคการเกษตร โดยแบ่งเป็นปรัชญาจิตนิยม (idealism) ซึ่งมีแนวคิด

เกี่ยวกับโลกและจักรวาลว่า เป็น “โลกแห่งจิต” (the world of mind) และมีแนวคิดว่าความรู้ที่แท้จริงคือ “จิตหยั่งรู้” (truth as idea) แนวคิดเกี่ยวกับความดี หรือจริยธรรมของนักปรัชญากลุ่มจิตนิยมคือ “จริยธรรมเป็นการเลียนแบบความดีอันสมบูรณ์” (imitation of the absolute self) ที่มีค่าไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาหรือสถานที่ แนวคิดเกี่ยวกับความงามหรือสุนทรียภาพ คือ “สุนทรียะ” เป็นเครื่องสะท้อนถึง “มโนคติ” (reflection of the idea) (ณพัฐธิกา ปิติเลิศศิริกุล และจร ประสงค์สุข, 2561) จิตนิยมมองว่า ความจริงพื้นฐานของโลกเป็นความคิดหรือจิตใจ ไม่ใช่สิ่งที่จับต้องได้หรือวัตถุภายนอก หมายความว่าสิ่งต่างๆ มีอยู่เพียงเพราะมันถูกรับรู้โดยจิตใจ หลักการของปรัชญาจิตนิยมจึงมุ่งถึงการสร้างคุณค่าที่เกิดจากภาวะความคิดจิตใจภายในของบุคคล กล่าวคือ

- *การเน้นคุณค่าของความคิดและศีลธรรม* จิตนิยมเน้นความสำคัญของความคิดและคุณค่าทางศีลธรรม โดยมองว่า คุณค่าและความหมายของสิ่งต่างๆ มาจากการตีความและการคิดของจิตใจ การพัฒนาจิตใจและความคิดเป็นสิ่งสำคัญในการเข้าใจความจริง

- *การเรียนรู้และความรู้* การศึกษาจิตนิยมให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและความคิดมากกว่าการเรียนรู้ที่เน้นข้อมูลภายนอก ในการเรียนรู้และการศึกษา ควรมุ่งเน้นที่การเข้าใจและการพัฒนาคุณค่าและความคิด

- *จิตใจเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ในจิตนิยม* จิตใจถือเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์และกำหนดสิ่งต่างๆ เช่น การสร้างโลกและความจริงที่เราประสบการณ์ โดยจิตใจเป็นผู้กำหนดและสร้างความหมายของสิ่งที่เรารับรู้

- *การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิตใจและโลก* แม้ว่าจิตนิยมจะเน้นที่จิตใจเป็นศูนย์กลาง แต่ยังมองว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจและโลกที่เป็นจริง การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความคิดและสิ่งที่รับรู้เป็นสิ่งสำคัญในการเข้าใจความจริง

2.2 ปรัชญาสัจนิยม (Realism)

ปรัชญาสัจนิยม (realism) มีความเชื่อในโลกแห่งวัตถุ (the world of things) มีความเชื่อในการแสวงหาความจริง โดยมองว่า “จิต” ตามแนวคิด

ของจิตนิยมอย่างเดียวไม่พอ ความจริงที่แท้คือ วัตถุที่ปรากฏต่อสายตา สามารถสัมผัสได้ เป็นที่สังเกตได้ และทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้เป็นจริงอยู่ในตัวของมันอย่างอิสระ ปรัชญาสัจนิยมเชื่อว่า ความมีเหตุผลเป็นลักษณะสูงสุดของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องใช้ความมีเหตุผลเป็นเครื่องมือคอยควบคุมตน เพื่อจะได้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตที่ได้เลือกสรรแล้ว (ชัยวัฒน์ สุทธิ์รัตน์, 2553: 7)

หลักการของปรัชญาสัจนิยมมีมาตั้งแต่สมัยกรีก บิดาของลัทธินี้คือ อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีก ปรัชญานี้เกิดขึ้นในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ นับเป็นยุคทองแห่งวิชาการ เป็นยุคต้นกำเนิดของการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ปรัชญาสัจนิยม มีหลักการที่เน้นการเข้าใจและอธิบายโลกตามความเป็นจริงโดยไม่บิดเบือนหรือเพิ่มขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่จริง ดังนี้

- *ความเป็นจริงมีอยู่* สัจนิยมเชื่อว่า โลกและสิ่งต่างๆ มีอยู่จริงและเป็นอิสระจากการรับรู้หรือความคิดเห็นของมนุษย์ หมายความว่าไม่ว่าผู้คนจะคิดหรือเชื่ออย่างไร โลกภายนอกจะยังคงเป็นเช่นนั้น

- *ความรู้เกี่ยวกับโลก* การรู้หรือความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกนั้น มาจากการสำรวจและสังเกตสิ่งต่างๆ อย่างตรงไปตรงมา การเข้าใจโลกจะต้องอิงจากข้อมูลที่เป็นจริงและพิสูจน์ได้

- *ข้อเท็จจริงและเหตุผล* สัจนิยมเน้นการใช้เหตุผลและข้อเท็จจริงในการทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ การวิเคราะห์ข้อมูลและการทดสอบสมมติฐาน เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่แม่นยำ

- *อัตวิสัยกับสัจนิยม* สัจนิยมปฏิเสธแนวคิดที่ว่า ความเป็นจริงสามารถเปลี่ยนแปลงตามมุมมองหรือความเชื่อของแต่ละบุคคล ซึ่งหมายความว่า ความจริงมีความเป็นกลางและไม่ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นส่วนบุคคล

- *การทดสอบและวิทยาศาสตร์* สัจนิยมมักสนับสนุนการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการค้นคว้าความรู้ โดยการทดลองและการสังเกตอย่างเป็นระบบเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องและเชื่อถือได้

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบดั้งเดิมและการเกษตรร่วมสมัย

ดิเรก ฤกษ์หร่าย (2529) กล่าวว่า การเกษตรหมายถึง กระบวนการผลิตเฉพาะอย่างที่อาศัยกระบวนการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์เป็นพื้นฐาน โดยเฉพาะเกษตรกรเป็นผู้ดำเนินการเร่งรัดให้ทั้งพืชและสัตว์ได้เจริญเติบโตในไร่นาหรือเป็นพื้นฐานกิจกรรมการผลิตของแต่ละฟาร์มหรือไร่นา ล้วนแต่เป็นธุรกิจ และถือว่าต้นทุนและผลตอบแทนที่ได้รับเป็นเป้าหมายสำคัญเป็นอันดับแรก การเกษตรได้เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เริ่มเข้ามาควบคุมการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ ด้วยการเข้าไปจัดการใหม่ (rearrangement) เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ดังนั้นความแตกต่างระหว่างเกษตรแบบดั้งเดิม (primitive agriculture) กับการเกษตรแบบใหม่ (scientific agriculture) จึงอยู่ที่พื้นฐานและระดับมากน้อยที่มนุษย์สามารถเข้าไปควบคุมการผลิต

การเกษตรแบบดั้งเดิมหรือแบบโบราณ (primitive agriculture) เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีการใช้ที่ดิน น้ำฝน และพันธุ์พืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น หรือมีอยู่ในธรรมชาติ แล้วคนเราเข้าไปจัดการควบคุมให้พืชเหล่านั้นเจริญเติบโต ด้วยการขจัดหรือทำลายพืชชนิดอื่นที่ไม่ต้องการ เพื่อไม่ให้เข้ามาแย่งแสงสว่าง ความชื้น รวมทั้งมีการป้องกันพืชที่ต้องการให้พ้นจากการทำลายของสัตว์ป่า

ส่วนการเกษตรแบบสมัยใหม่ (scientific agriculture) ได้แก่ การที่มนุษย์ใช้สติปัญญาและความเฉลียวฉลาดเข้าไปควบคุมปัจจัยต่างๆ ทั้งหมดที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของทั้งพืชและสัตว์ เช่น การนำเอาระบบการชลประทานและการระบายน้ำ พร้อมทั้งมีการเพิ่มหรือเติมอาหารพืช เช่น ปุ๋ย ลงไปในดิน มีการปรับปรุงพันธุ์พืชให้มีความทนทานต่อโรค แมลง ความแห้งแล้ง การชะลอความแก่ของผลผลิต และการทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น นอกจากนั้น การเกษตรสมัยใหม่ยังได้พัฒนาวิธีการทางวิทยาศาสตร์ร่วมด้วย

กิติศักดิ์ ทองมีทิพย์ (2564: 151) อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดการเกษตรแบบดั้งเดิมและการเกษตรร่วมสมัยไว้ว่า การเกษตรแบบดั้งเดิมมีคุณลักษณะเป็นการทำตามฤดูกาล ได้ผลผลิตตามฤดูกาล ชุมชนผู้ประกอบกิจกรรมมีผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก แต่ไม่สามารถต่อยอดเป็นการค้าได้อย่าง

จริงจัง เพราะต้องปลูกตามฤดูกาล ไม่มีเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วม ไม่ก่อให้เกิดเป็นอาชีพหลักและไม่สามารถทำเป็นการค้าอย่างมีระบบได้ ในขณะที่การเกษตรร่วมสมัยนั้น จะมีการใช้สารเคมีเข้ามาช่วยเพื่อจัดการกับธรรมชาติ ทำให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรตามที่ต้องการทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ทำให้เกิดอาชีพ “เกษตรกร” อย่างจริงจัง ผู้คนมีงานทำมากขึ้น แต่อาจมีข้อจำกัดเกี่ยวกับผลเสียด้านทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาวะของเกษตรกรและคนในชุมชน

ผู้วิจัยนำแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบดั้งเดิมและการเกษตรแบบสมัยใหม่มาใช้ในการวิเคราะห์พฤติกรรมของตัวละครที่มีต่อวิถีเกษตร เพื่ออธิบายคุณลักษณะการทำการเกษตรของตัวละครแต่ละรายว่าเข้าข่ายคุณลักษณะใดบ้าง จากนั้นจึงเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดสัญวิทยาในฐานะที่ “วิถีเกษตร” เป็นสัญญะว่าด้วยสำนึกตามแนวปรัชชา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ซึ่งข้อเปรียบเทียบดังกล่าวอยู่ในลักษณะการเปรียบเทียบแบบคู่ตรงข้าม (binary oppositions) ว่าด้วยคุณลักษณะที่เป็นจารีตนิยม (traditionalism) และภาวะสมัยใหม่ (modernity) หรือคุณลักษณะวิถีเกษตรของตัวละครมีลักษณะผสมผสาน (hybridity) ของทั้งสองแนวคิดร่วมกัน และอยู่ในความ “เอนเอียง” หรือ “เข้าข่าย” ไปในแนวคิดใดเป็นหลัก แนวคิดทั้งหมดดังกล่าวจะถูกนำมาใช้ในการพิจารณาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยต่อไป

4. แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer)

ถนอมวรรณ สิงห์จุ้ย (2559 อ้างถึงใน ปกป้อง ป้อมฤทธิ์) กล่าวถึงคนรุ่นใหม่กับอาชีพเกษตรกร ภายใต้แนวคิดเกษตรกรรุ่นใหม่ หรือ Young Smart Farmer โดยให้มุมมองว่า ยุคของการสื่อสารไร้พรมแดนมีส่วนช่วยให้การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของเกษตรกรรุ่นใหม่ทำได้ง่ายขึ้น คนรุ่นใหม่จึงมองว่าการทำเกษตรไม่ใช่เรื่องยาก แต่เมื่อลงมือปฏิบัติจริงก็จะพบความยากตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ทั้งยังต้องใช้ความรู้ที่มาจากองค์ประกอบหลายด้าน และต้องรู้จักการบริหารความเสี่ยงที่เกิดจากหลายปัจจัย เช่น สภาพอากาศ โรค แมลง สินค้าล้นตลาด ฯลฯ

ในขณะที่ พิมพ์พิชา เกตุงาม (อ้างถึงใน ปกป้อง ป้อมฤทธิ์, 2559) ให้มุมมองเกี่ยวกับเกษตรกรรุ่นใหม่ว่า จะต้องให้ความสำคัญในเรื่อง “การตลาด” มากขึ้น เนื่องจากองค์ความรู้และเทคนิคต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตนั้น ถือว่าเกษตรกรรุ่นใหม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว และนำไปปรับใช้จนทำให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพออกมา ทั้งยังต้องให้ความสำคัญกับ “การทำการเกษตรที่เกิดจากใจรัก” ไม่ใช่การทำตามกระแส

นอกจากนี้ กรมส่งเสริมการเกษตร (อ้างถึงใน ปกป้อง ป้อมฤทธิ์, 2559) ยังได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรุ่นใหม่ในมิติหนึ่งที่ให้ความสำคัญกับ “การค้นหาแรงบันดาลใจ” “การปรับวิธีคิด วิธีปฏิบัติ” “ฝึกการวางแผน” “บริหารจัดการอย่างเป็นระบบ” รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกร เช่น เกษตรกรรุ่นใหม่ด้วยกัน ทายาทเกษตรกร เกษตรกรมืออาชีพ ซึ่งจะทำให้ได้แนวคิดและวิธีปฏิบัติที่หลากหลาย รวมถึงการสร้างเครือข่ายความรู้ เทคโนโลยีการผลิต การตลาด การหาช่องทางการเรียนรู้ ติดต่อสื่อสารต่อยอดผลผลิตกับหน่วยงานอื่นๆ รวมถึงทักษะในการประเมินศักยภาพ เช่น รายได้ องค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญในแต่ละด้าน มีการจัดการผลผลิตอย่างมีคุณภาพ ใส่ใจเรื่องความปลอดภัย สิ่งแวดล้อม และดูเทรนด์ความต้องการของตลาดและผู้บริโภคก่อนลงมือผลิต

นักวิจัยสามารถนำแนวคิดเรื่องเกษตรกรรุ่นใหม่ หรือ young smart farmer มาอธิบายคุณลักษณะพฤติกรรมของตัวละครในภาพยนตร์เรื่อง *วิมานหนาม* ว่า มีคุณลักษณะสอดคล้อง เหมือน หรือแตกต่างจากแนวคิดเกษตรกรรุ่นใหม่หรือไม่ อย่างไร โดยเมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดสัญวิทยา (semiology) ในฐานะที่หากพฤติกรรมของตัวละครมีคุณลักษณะเป็น young smart farmer แล้วนั้น อาจตีความตัวบท (textual analysis) ได้ว่า ตัวละครที่มีลักษณะแบบ young smart farmer ในภาพยนตร์อาจเป็น “สัญญะ” ที่แสดงถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ดำเนินชีวิตภายใต้ปรัชญา “สัจนิยม” และ “ภาวะสมัยใหม่” ในสังคมไทยปัจจุบัน

5. แนวคิดจารีตนิยม (Traditionalism) และภาวะสมัยใหม่ (Modernity)

5.1 แนวคิดเรื่องจารีต (Mores) และจารีตนิยม (Traditionalism)

Summer (อ้างถึงใน งามพิศ สัตย์สงวน, 2528) เป็นผู้ให้มโนทัศน์เกี่ยวกับจารีตในหนังสือ *Folkways* โดยเสนอว่า "จารีต" เป็นบรรทัดฐานที่ต่างไปจากวิถีประชาหรือพฤติกรรมที่เป็นความเคยชิน จารีตมีความหมายเหมือนคำว่า "ศีลธรรม" (morals) ซึ่งคำว่า mores ในภาษาไทยบางคนใช้ในความหมายว่า "กฎศีลธรรม" ทว่าในที่นี้จะใช้คำว่า "จารีต" โดย Summer กล่าวถึงจารีตว่าเป็นพฤติกรรมที่เชื่อว่าจะมีผลต่อสวัสดิการ (welfare) ของคนจำนวนมาก แต่วิถีประชาไม่มีความหมายของคำว่า "สวัสดิการ" อยู่ด้วย จารีตจึงเป็นบรทัดฐานทางสังคมประเภทที่มีความสำคัญต่อสังคมมาก การกระทำผิดจารีตจะมีผลกระทบต่อคนจำนวนมากหรือต่อสังคมโดยส่วนรวม ดังนั้นทุกสังคมจึงมีข้อห้ามไม่ให้กระทำการใดๆ ที่จะเป็นอันตรายต่อสังคม เช่น ห้ามไม่ให้ลักขโมย ทำร้ายผู้อื่น ฆ่าคน ประพฤติผิดทางเพศ ประกอบอาชญากรรมทุกประเภท ห้ามไม่ให้ทุจริต ไม่ทารุณสัตว์ และข้อห้ามอื่นๆ อีกมาก

จารีตมีความสำคัญมากในสังคมระบบดั้งเดิม (traditional society) ที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีน้อย เป็นสังคมขนาดเล็กและเป็นสังคมที่ยังไม่มีกฎหมายใช้ ผู้ทำผิดจารีตจะได้รับการลงโทษอย่างรุนแรง ในสังคมสมัยใหม่ (modern society) ที่มีกฎหมายใช้แล้วจะมีจารีตน้อยลง เนื่องจากได้มีการนำเอาจารีตประเภทต่างๆ ไปบัญญัติเป็นกฎหมายเกือบทั้งหมด แต่จารีตบางอย่างยังมีความสำคัญอยู่ไม่น้อยในสังคมสมัยใหม่ ในสังคมไทยมีจารีตบางอย่างที่มีความสำคัญมาก แม้ไม่ได้ถูกนำไปบัญญัติเป็นกฎหมาย เช่น ความกตัญญู ระบบอาวุโส ความสุจริต ความซื่อสัตย์ระหว่างสามีภรรยา การแสดงความเคารพผู้ใหญ่ และความเชื่อทางศาสนาหลายอย่าง ในสังคมอเมริกันมีจารีตที่สำคัญคือ การเข้าคิว ความสุจริต การไม่ทำร้ายสัตว์ การไม่ก่อกำแพงบ้านสูงๆ ซึ่งแม้ทำถูกกฎหมาย แต่คนอเมริกันถือว่าผิดศีลธรรม เป็นต้น ลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของจารีตคือ จารีตมักเปลี่ยนแปลงได้ยากกว่าวิถีประชา

จารีตนิยม แปลตามศัพท์ว่า “กำหนดด้วยสิ่งที่เคยประพฤติกันมา” เป็นคำที่บัญญัติเทียบคำอังกฤษว่า conservatism และมักใช้เมื่อกล่าวถึงการเมืองการปกครอง กล่าวคือ เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นหมู่ต้องมีผู้นำ และผู้นำต้องมีคุณสมบัติ เช่น ความกล้าหาญ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และคุณธรรมอื่นๆ อีก เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของผู้อยู่ในปกครอง การเมืองการปกครองในลักษณะนี้ถูกเรียกว่า “จารีตนิยม” มีความหมายตามนัยแห่งภาษาว่า “ยอมรับนับถือแบบแผนที่เคยประพฤติกันมา” เนื่องจากเป็นวิธีที่มีมาแต่ดั้งเดิมอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคมชนิดหนึ่ง ปัจจุบัน “จารีตนิยม” ถูกมองว่า เป็นระบบที่ “คนคนเดียวปกครองคนหมู่มาก” เป็นความไม่ยุติธรรม ความคิดที่ตรงข้ามจึงบอกว่า “คนหมู่มากต้องปกครองกันเอง” โดยการคัดเลือกผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่บริหารบ้านเมือง ไม่ใช่โดยการสืบทอดอำนาจทางสายเลือด (บาลีวันละคำ, 2567) ในขณะที่คำว่า อนุรักษนิยม (conservativism) หมายถึง อุดมการณ์หรือความคิดทางการเมืองที่สนับสนุนคุณค่า (value) ดั้งเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาระเบียบสังคมที่มีอยู่เดิมหรือการนำระเบียบสังคมในอดีตกลับมาใช้อีก (สถาบันพระปกเกล้า, 2567)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2559) กล่าวถึงภาวะจารีตนิยมและเหตุผลนิยมในบทความเรื่อง “จารีตนิยมและเหตุผลนิยมในพุทธศาสนา” ไว้ โดยสามารถสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับภาวะจารีตนิยมได้ว่า จารีตนิยม (conservativism) เป็นพื้นฐานการปฏิรูปศาสนาด้วยกันทั้งสิ้น เนื่องจากการปฏิรูปจำต้องอ้างตนว่ากำลังกลับไปหา “ต้นตำรับเดิม” (back to the book) ของศาสนานั้นๆ ในขณะที่เหตุผลนิยม (rationalism) ของศาสนาทุกศาสนา ต่างก็เป็นพื้นที่แห่งการ “คัดค้าน” “ต่อต้าน” อาชญาสิทธิ์ (authority) บางอย่างในสังคมนั้นๆ ซึ่งเริ่มต้นที่อาชญาสิทธิ์ทางศาสนา แต่ศาสนาก็ไม่แยกออกจากการเมืองและสังคม ฉะนั้นพื้นที่แห่งการคัดค้านจึงขยายไปทั่วทุกปริมณฑล ทั้งแบบช้าและแบบเร็ว ทั้งนี้วิธีคิดแบบเหตุผลนิยมต่างก็สอดคล้องกับโลกทัศน์ของคนชั้นกลางที่มีการศึกษา

นอกจากนี้ นิธิยังกล่าวถึงความกำกวมของผู้คนว่า ในช่วง 10-20 ปีก่อนมีกลุ่มคนที่พยายามเกี่ยวกับการใช้ระบบเหตุผล (rationalism) และตรรกะแบบชาวพุทธผสมกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เป็นพลังในการขับเคลื่อนการปฏิรูปต่างๆ ทางสังคม ทว่าเมื่อถึงจุดหนึ่ง คนกลุ่มนั้นเองก็ได้มีความพยายามที่จะต่อต้านความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน โดยจะกล่าวว่า คนกลุ่มนั้นๆ เป็นอนุรักษ์ระบบเก่าก็ไม่ใช่เสียทีเดียว เพียงแต่ว่าคนกลุ่มนั้นสำนึกได้ดีว่าระบอบเก่านั้นจำเป็นต้องปฏิรูป เพียงแต่จะปฏิรูปอย่างไรจึงจะทำลายโครงสร้างอำนาจที่มีอยู่ลงทั้งหมด (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2559)

แนวคิดจารีตนิยม (conservativism) หมายถึง แนวทางหรือปรัชญาที่ให้ความสำคัญกับประเพณีและคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีลักษณะเด่นดังที่ Russell Kirk (1953) สรุปไว้ในหนังสือ *The Conservative Mind* ได้แก่

- *การรักษาประเพณี* จารีตนิยมเชื่อว่า ค่านิยมและวิถีชีวิตที่ถูกสืบทอดมามีความสำคัญต่อเอกลักษณ์และความมั่นคงของสังคม

- *ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง* แนวคิดนี้มักจะต่อต้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เร็วเกินไป เนื่องจากมองว่าการเปลี่ยนแปลงอาจทำลายคุณค่าที่มีอยู่

- *ศรัทธาในประสบการณ์ที่ผ่านมา* จารีตนิยมให้ความสำคัญกับการเรียนรู้จากประสบการณ์ของรุ่นก่อน และมองว่าเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาในปัจจุบัน

- *การสร้างเอกลักษณ์* แนวคิดนี้มีส่วนช่วยในการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน โดยการรักษาและเฉลิมฉลองประเพณีที่มีอยู่

ผู้วิจัยทบทวนความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับภาวะจารีตนิยม พบว่าจารีตนิยมบางแนวคิดใช้คำแปลภาษาอังกฤษว่า traditionalism ในขณะที่บางแนวคิดใช้คำแปลภาษาอังกฤษว่า conservativism ทว่าจุดร่วมของความหมายที่พบคือ “การย้อนกลับไปสู่ระบอบเดิม การย้อนกลับไปสู่ความดั้งเดิม” อันอาจเรียกได้ว่าเป็นขั้วตรงข้ามของสัจนิยม (realism) ซึ่งเป็นพื้นที่แห่งการคัดค้านจารีต

นิยม และเป็นพื้นที่ปฏิรูปสังคมไปสู่ “ภาวะสมัยใหม่” (modernity) ด้วยวิธีคิดแบบเหตุผลและการใช้วิทยาศาสตร์เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงสังคม การทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับจารีตนิยมดังกล่าวจะถูกนำไปใช้ในการพิจารณาสัญญะที่ว่าด้วยจารีตนิยม อันเป็นคุณลักษณะหนึ่งของการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาจิตนิยมในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม*

5.2 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะสมัยใหม่ (Modernity)

สุรพล เศรษฐบุตร (ม.ป.ป.) กล่าวถึงทฤษฎีความทันสมัย (modernization theory) และภาวะสมัยใหม่ (modernity) ว่า มีคุณลักษณะของการกำหนดเป้าหมายเชิงปริมาณ เน้นการพัฒนาทางวัตถุ อุตสาหกรรม สังคม ศูนย์การค้า อาคารพาณิชย์ ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนเกิดการเปลี่ยนแปลงใน 3 ด้าน คือ

- กายภาพ ได้แก่ เทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน
- ค่านิยม ได้แก่ รสนิยม
- ทางสังคม ได้แก่ สถานภาพ และ วัฒนธรรมองค์กร

ภาวะสมัยใหม่หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา โดยเฉพาะในยุคของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการเกิดขึ้นของสังคมเมือง ซึ่งมีผลต่อวิธีคิดและวิถีชีวิตของผู้คนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ภาวะสมัยใหม่มีลักษณะเด่นดังต่อไปนี้

การใช้เหตุผลและวิทยาศาสตร์: การหันมาใช้เหตุผลและการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ในการทำความเข้าใจโลก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและแนวทางการตัดสินใจในสังคม

การเป็นอิสระ: การเกิดขึ้นของแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน และการเรียกร้องความเป็นอิสระในทางการเมืองและเศรษฐกิจ

การปฏิวัติทางสังคม: การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคม เช่น การยกเลิกระบบฟิวดัล ซึ่งเป็นระบบสังคมและเศรษฐกิจที่มีลักษณะเฉพาะในยุคกลางของยุโรป โดยมีโครงสร้างที่แบ่งชนชั้นออกเป็นหลายระดับ ได้แก่ กษัตริย์ ขุนนาง และชาวนา จนทำให้มีการเกิดขึ้นของชนชั้นกลาง (Bennett, 2006)

ผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรม: ภาวะสมัยใหม่ยังทำให้มีการเกิดขึ้นของอัตลักษณ์ใหม่ การสร้างอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากอดีต เช่น การพัฒนาตนเองและการแสวงหาความหมายในชีวิต การเปลี่ยนแปลงในค่านิยมใหม่ๆ เช่น การเน้นความสำเร็จส่วนบุคคลและการบริโภค ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของผู้คน

ในขณะเดียวกัน ก็มีการวิจารณ์ภาวะสมัยใหม่ว่า อาจนำไปสู่ความแปลกแยก ความเครียด และการขาดความเชื่อมโยงในชุมชน หากมองภายใต้แนวคิดโพสต์โมเดิร์น (postmodernism) จะวิจารณ์ภาวะสมัยใหม่ โดยมองว่าโลกปัจจุบันไม่มีความจริงที่แน่นอน และเสนอให้สำรวจความหลากหลายและความซับซ้อนของประสบการณ์มนุษย์

ผู้วิจัยจะนำแนวคิดเกี่ยวกับจารีตนิยมและภาวะสมัยใหม่ดังทบทวนข้างต้นมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนพฤติกรรมของตัวละครในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การคงอยู่ของประเพณี หรือการสร้างเอกลักษณ์ของตัวละคร อันเป็นสัญญะที่แสดงถึงความเป็นการดำเนินชีวิตตามแนวทางจิตนิยม และ/หรือ สัจนิยม ตามที่ได้ตั้งแนวทางค้นหาคำตอบไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยระเบียบวิธีวิจัยแบบการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) โดยทำการวิเคราะห์วิถีเกษตรของตัวละครจากภาพยนตร์ในฐานะที่เป็นสัญญะ (semiotic analysis) ซึ่งผู้วิจัยเลือกสัญญะที่ต้องการค้นหาความหมายเป็นสัญญะที่ว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ที่ปรากฏในภาพยนตร์ มาทำการวิเคราะห์โดยแบ่งออกเป็นสองขั้วตรงข้าม (binary oppositions) และทำการวิเคราะห์เพื่อหาความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัยผ่านเนื้อหาที่ปรากฏในภาพยนตร์ ซึ่งดำเนินเรื่องผ่านชุมชนเกษตรกรรมตลอดทั้งเรื่อง โดยทำการวิเคราะห์จาก (1) แก่นเรื่อง

(2) องค์ประกอบของเนื้อหาสารที่ปรากฏในภาพยนตร์ ทั้งนี้ นักวิจัยใช้การรวบรวมข้อมูลแบบการวิจัยเอกสาร (documentary research) โดย “เอกสาร” ในที่นี้หมายรวมทั้งเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ และเอกสารที่จับต้องได้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของภาพยนตร์ ได้แก่

- ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* และข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมไทยว่าด้วยการปะทะทางความคิดตามแนวทางจิตนิยมและสัจนิยมในช่วงปี พ.ศ. 2567 เอกสารโปสการ์ดที่ระลึกจากภาพยนตร์ ของที่ระลึกจากภาพยนตร์ ได้แก่ เสื้อยืด แก้วน้ำ สื่อประกอบกิจกรรมพิเศษของภาพยนตร์

- การเข้ารับชมและวิเคราะห์เนื้อหาของภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์จนเกิดการอิ่มตัวของข้อมูล (redundancy) ด้วยการรับชมภาพยนตร์ 7 ครั้ง ซึ่งพบข้อสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัยจากการรับชมภาพยนตร์ในครั้งที่ 7 ใช้ระยะเวลานับตั้งแต่เดือน สิงหาคม-ตุลาคม พ.ศ. 2567

- ด้านเกณฑ์การวิเคราะข้อมูล ผู้วิจัยสร้างเกณฑ์การวิเคราะห์ โดยเลือกจำเพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ซึ่งรวมถึง “ภาวะจารีตนิยม” และ “ภาวะสมัยใหม่” และทำการวิเคราะห์ผ่าน (1) พฤติกรรมของตัวละครตามแนวทาง “จารีตนิยม-ภาวะสมัยใหม่” อันเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของปรัชญา “จิตนิยม-สัจนิยม” ตามลำดับ (2) วัจนภาษา (บทพูด-เนื้อเพลง) (3) อวัจนภาษา (ตัวละคร-ฉาก) ที่ปรากฏในภาพยนตร์ และนำเสนอข้อมูลด้วยการพรรณนา

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยในงานนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ตัวบท ประกอบกับหลักฐานซึ่งคือเนื้อหาที่ปรากฏในภาพยนตร์ เพื่อแสวงหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์คือ โดยแบ่งเป็นอย่างน้อยสองประเด็น ได้แก่ (1) การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* และ (2) ความเชื่อมโยงของสัญญะกับบริบททางสังคม

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตร ในภาพยนตร์ และความเชื่อมโยงของสัญญะกับบริบททางสังคม

ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมผ่านวิถีเกษตรถูกนำเสนอเป็นแก่นของเรื่อง โดยเป็นการเปรียบเทียบคู่ขนานเป็นขั้วตรงข้ามผ่านการใช้ชีวิตตามแนวจิตนิยมและสัจนิยมถูกนำเสนอเป็นแก่นของเรื่องผ่านวิธีการเล่าเรื่องแบบคู่ตรงข้าม (binary oppositions) ระหว่างตัวละครที่มีวิธีคิดโน้มเอียงไปทางจิตนิยมและสัจนิยม โดยนำเสนอผ่านองค์ประกอบของเนื้อหาสารอันประกอบด้วยฉาก บทพูดที่สะท้อนชุดความคิดของตัวละคร พฤติกรรมของตัวละคร และเพลงประกอบภาพยนตร์ โดยเปรียบเทียบผ่านวิถีเกษตรแบบดั้งเดิมและเกษตรสมัยใหม่ระหว่างการทำแปลงกะหล่ำปลีและสวนทุเรียน

สำหรับกลุ่มตัวละครที่มีแบบแผนทางความคิด การกระทำ ที่แตกต่างกันไป ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้เรียกว่า “วิถีเกษตร” เนื่องจากเนื้อเรื่องทั้งหมดที่ปรากฏในภาพยนตร์เป็นการดำเนินเรื่องผ่านชุมชนเกษตรกรรมตลอดทั้งเรื่อง ผลการวิจัยพบว่า แม้ตัวละครหลักจะถูกแบ่งออกเป็นสองกลุ่มขั้วตรงข้าม (binary oppositions) และทำหน้าที่สื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมผ่านวิถีเกษตร ทว่าในการแบ่งกลุ่มตัวละครออกเป็นสองขั้วนั้น ตัวละครฝ่ายที่มีความโน้มเอียงทางพฤติกรรมในวิถีเกษตรแบบจิตนิยมก็ยังมีการใช้วิธีคิดตามปรัชญาสัจนิยมร่วมด้วย ในขณะที่ตัวละครฝ่ายที่มีความโน้มเอียงทางพฤติกรรมในวิถีเกษตรแบบสัจนิยมก็ยังมีการใช้ชีวิตตามปรัชญาจิตนิยมร่วมด้วยเช่นกัน หรืออาจเรียกได้ว่า วิถีเกษตรของตัวละครมีลักษณะเป็น “ภาวะกำกวม” ระหว่างวิถีเกษตรตามแนวปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยม เพียงแต่กลุ่มตัวละครนั้นๆ มีความโน้มเอียง (tendency) ทางพฤติกรรมและความคิดเข้าข่าย (range) อยู่ในแนวปรัชญาใดมากเป็นพิเศษ

โดยกลุ่มตัวละครที่มีแบบแผนทางความคิดและพฤติกรรมโน้มเอียงไปทางปรัชญาการใช้ชีวิตตามแนว “จิตนิยม” ถูกสื่อสารผ่านการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องผี พระ เทพเจ้าและเทวดา คำอวยพร คำสาปแช่ง ความเชื่อเรื่องบาปกรรม บุญวาสนา ชาติภพ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมชาติพันธุ์ และวิถีเกษตรที่เคารพนอบน้อมต่อธรรมชาติ ในขณะที่ความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยมถูกสื่อสารผ่านวิถีเกษตรสมัยใหม่โดยคนรุ่นใหม่ (young smart farmer) การใช้ชีวิตบนข้อเท็จจริงและเหตุผล ความเชื่อในการกระทำที่เกิดขึ้นจากตนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์แห่งชีวิตที่ตนเองได้เลือกสรร การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรเพื่อจัดสรรธรรมชาติ และวิถีเกษตรที่ไม่ยอมจำนนต่อธรรมชาติ โดยผู้วิจัยทำการจำแนกเป็นตารางพร้อมกับวิเคราะห์ด้วยแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ โดยแบ่งสัญญะเป็นสองรูปแบบคือ สัญญะที่เป็นวัจนภาษา (verbal) และสัญญะที่เป็นอวัจนภาษา (non-verbal) ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านการทำการเกษตร

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม			การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม		
พฤติกรรมตามแนวจารีตนิยม	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**	**พฤติกรรมตามแนวภาวะสมัยใหม่**	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**
วิถีเกษตรแบบดั้งเดิม แปลงกะหล่ำปลี	บทสนทนาว่าด้วยวิถีเกษตรแบบดั้งเดิมในการทำแปลงกะหล่ำปลี (การเดินเก็บกะหล่ำปลีทีละลูกๆ ไม่มีการใช้นวัตกรรมใดมาช่วย)	ฉากแปลงกะหล่ำปลีแบบวิถีเกษตรดั้งเดิม (โหม่ง) เสื้อผ้าที่ใส่ทำแปลงกะหล่ำปลีชุดเดียวกับชุดนอน ชุดเข้าครัว	สวนทุเรียนตามแนวทางเกษตรสมัยใหม่โดยคนรุ่นใหม่ (young smart farmer)	บทสนทนาว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรระหว่างทองคำและจิ่งนะ/แนวทางการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรเพื่อจัดการธรรมชาติในการทำสวนทุเรียน/การใช้ social media ทำการตลาดเพื่อขายทุเรียน	ทองคำ จิ่งนะ เสก การทำสวนทุเรียนตามแนวคิด young smart farmer หนังสือ แผ่นพับความรู้เกี่ยวกับการทำสวนทุเรียนในฉาก (หัวนอน โต๊ะรับแขก ชั้นวางหนังสือ) เสื้อผ้าที่ใส่ทำสวนทุเรียนเป็นชุดตามแนวทางเกษตรดีที่เหมาะสมสำหรับทุเรียน (กรมวิชาการเกษตร, 2546)

ตารางที่ 1 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านการทำการเกษตร (ต่อ)

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม			การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม		
พฤติกรรมตามแนวจารีตนิยม	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**	**พฤติกรรมตามแนวภาวะสมัยใหม่**	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**
การจัดการระบบน้ำเพื่อการทำสวนทุเรียนด้วยพิธีกรรมความเชื่อ “บั้งไฟขอฝน”	บทสนทนาเกี่ยวกับ “เทวดา”ที่จะประทานน้ำฝนสำหรับทำสวนทุเรียนในงานบั้งไฟ เพลงประกอบภาพยนตร์ที่กล่าวถึง “เทวดา” อวยพรมนุษย์ด้วยสายฝน	บั้งไฟ/พิธีจุดบั้งไฟ/โหม่เพื่อนของโหม่และเจ้าหน้าที่รัฐ (ปลัด) ทองคำ (วรกมล ซาเตอร์ ผู้ขับร้อง)	การจัดการระบบน้ำเพื่อการทำสวนทุเรียนด้วยเทคโนโลยีทางการเกษตรสมัยใหม่ “สปริงเกอร์”	บทสนทนาว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ด้านการให้น้ำทุเรียนระหว่างทองคำและจิ่งนะ	ทองคำ จิ่งนะ การใช้และการเปิดปิดสปริงเกอร์
การปลูกพืชเชิงเดี่ยว (กะหล่ำปลี)	-	โหม่ (ปลูกกะหล่ำปลีเพียงอย่างเดียว ตลอดทั้งปี)	การทำการเกษตรผสมผสานระหว่างรอฤดูกาลเก็บเกี่ยวทุเรียน	-	ทองคำ (ปลูกกล้วย พริกและพืชชนิดอื่นๆ ระหว่างรอผลผลิตทุเรียนออกจำหน่าย)

ตารางที่ 1 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านการทำการเกษตร (ต่อ)

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม			การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม		
พฤติกรรมตามแนวจารีตนิยม	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**	**พฤติกรรมตามแนวภาวะสมัยใหม่**	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**
ไม่มีการแสวงหาและใช้ความรู้/เทคโนโลยีทางการเกษตรเพื่อควบคุมคุณภาพของกะหล่ำปลี	-	โหม่ ฉากการทำแปลงกะหล่ำปลีตามยถากรรมทำให้กะหล่ำปลีที่ปลูกเกิดใบเน่า มีลักษณะคล้ายโรคเน่าเละ (soft rot) ในกะหล่ำปลี (สำนักงานเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี, 2566)	มีการแสวงหาหรือใช้ความรู้/เทคโนโลยีทางการเกษตรเพื่อควบคุมคุณภาพของทุเรียน	บทสนทนาเกี่ยวกับการถ่ายทอด และสืบทอดความรู้ระหว่างเสก ทองคำ และจิ่งนะ	เสก ทองคำ จิ่งนะ ฉากการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร ความรู้ทางการเกษตรมาจัดสรรธรรมชาติภายในสวนทุเรียน การกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืชด้วยสารเคมีและวิธีการที่เหมาะสมตามหลักความรู้เกษตรดีที่เหมาะสมสำหรับทุเรียน (กรมวิชาการเกษตร, 2546)

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านภาพยนตร์ปรากฏดังภาพตัวอย่าง การเปรียบเทียบความหมายเชิงสัญญะแบบคู่ตรงข้าม (binary oppositions) ว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตรในด้านการทำการเกษตร ในฉากดังภาพซ้ายคือ ระบบจัดการน้ำในการทำสวนทุเรียน โหม่ ใช้วิธีคิดแบบจิตนิยมในการยิงบั้งไฟเพื่อขอฝนจากเทวดา ในขณะที่ทองคำเลือกใช้วิธีคิดแบบสัจนิยมในการทำสปริงเกอร์ซึ่งเป็นการใช้วิทยาศาสตร์เข้ามาจัดการสวนทุเรียน มีการต่อรองและไม่ยอมจำนนต่อธรรมชาติ และภาพที่ 4 การทำแปลงกะหล่ำปลีตามแนวทางเกษตรดั้งเดิมของโหม่ เป็นการทำการเกษตรตามยถากรรม ไม่มีการใช้วิทยาศาสตร์เพื่อต่อรองกับธรรมชาติ ไม่มีการแสวงหาความรู้ในการทำการเกษตรแบบสมัยใหม่ (โหม่ไม่ได้เรียนหนังสือ) กะหล่ำปลีเป็นโรคเน่าเละ และการทำสวนทุเรียนตามแนวทางเกษตรสมัยใหม่ของทองคำและจิ่งนะ ที่มีการใส่ปุ๋ยบำรุงดิน ใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางขายทุเรียน ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อต่อรองกับธรรมชาติ มีการแสวงหาและสืบทอดความรู้ในการทำการเกษตรสมัยใหม่ตามแนวคิดแบบ young smart farmer ดังภาพที่ 3 และ 4

ภาพที่ 3 บั้งไฟและสปริงเกอร์ สัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยม

ที่มา: YouTube เหมือนวิวาห์ (2567) และตัวอย่างภาพยนตร์ *วิมานหนาม* SF Cinema (2567) จัดทำขึ้นโดย สุเมธ ชัยไธสง และนริศรา อินทะสิริ (2567)

ภาพที่ 4 แปลงกะหล่ำปลีตามแนวทางเกษตรแบบดั้งเดิม และสวนทุเรียนตามแนวทางเกษตรสมัยใหม่ สัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยม

ที่มา: GDH และ YouTube เหมือนวิวาห์ (2567) จัดทำขึ้นโดย สุเมธ ชัยไธสง และ นริศรา อินทะสิริ (2567)

เมื่อพิจารณาการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะข้างต้นเทียบเคียงกับบริบททางสังคมไทยในมิติต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาผลกระทบจากภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่สร้างความท้าทายให้กับวิถีชีวิตและการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมในประเทศไทย โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีการเปิดตัวโครงการการเกษตรยั่งยืน โดยใช้เทคโนโลยีเพื่อช่วยลดผลกระทบจากภาวะโลกร้อน เช่น การใช้ระบบการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพในการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ (กรุงเทพธุรกิจ, 2567) ในขณะที่เกษตรกรในบางส่วนของไทยยังคงยึดถือวิธีการเกษตรแบบดั้งเดิม และบางรายยังคงต่อต้านการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ โดยมองว่าเป็นการละทิ้งวิถีชีวิตที่คุ้นเคย (Thai PBS, 2567)

โดยเมื่อพิจารณาการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรดังกล่าวข้างต้น และพิจารณาเทียบเคียงกับปรากฏการณ์ในโลกความจริง จำเพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร หรือแม้กระทั่งประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการเข้ามาของของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในช่วงปี 2567 และเทคโนโลยีใหม่ๆ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิธีการทำงานและการใช้ชีวิต โดยเฉพาะในกลุ่ม

คนรุ่นใหม่ที่ต้องการความสะดวกสบายและทันสมัย ในขณะที่ยังมีคนบางกลุ่มที่ต่อต้านและวิตกกังวล อันเนื่องมาจากผลกระทบอันอาจเกิดจากการพัฒนาเทคโนโลยี เช่น ความสูญเสียงานในอุตสาหกรรมดั้งเดิม หรือความเสี่ยงจากการละเมิดความเป็นส่วนตัว ดังบางส่วนของบทภาพยนตร์ที่ “โหม่ทะเลาะกับแม่แสง” และกล่าวว่า “อยู่บนเนินแบบนี้ หนูก็อยากจะรู้เหมือนกันว่าถ้าไม่มีหนู อีรถเข็นไฟฟ้าคันนี้มันจะยังมีประโยชน์อยู่ไหม”

ภาพที่ 5 โหม่ตั้งคำถามถึงความสำคัญระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยี

ที่มา: GDH (2567) จัดทำขึ้นโดย สุเมธ ชัยไธสง และนริศรา อินทะสิริ (2567)

บทสนทนาข้างต้นสะท้อนวิธีคิดผ่านการตั้งคำถามของตัวละครที่อาจตีความได้ว่า หากมีเทคโนโลยี มีวิทยาศาสตร์แล้ว มนุษย์ หรือมิติความเป็นมนุษย์ยังคงจำเป็นอยู่ไหม และเป็นบทสนทนาที่อาจตีความได้ว่า เป็นสัญญะที่สื่อความหมายถึงภาวะกำกวมระหว่าง “จารีตนิยม” และ “ภาวะสมัยใหม่”

ตารางที่ 2 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรด้านแบบแผนความคิดของตัวละคร

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม			การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม		
พฤติกรรมตามแนวจารีตนิยม	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**	**พฤติกรรมตามแนวภาวะสมัยใหม่**	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**
แปลงกะหล่ำปลีแบบเกษตรดั้งเดิม และบ้านหลังคาใบไม้	-	แปลงกะหล่ำปลีแบบเกษตรดั้งเดิม และบ้านหลังคาใบไม้ ลักษณะคล้ายกระท่อมบนดอยแม่สะเรียงของแม่แสงและโหม่ สวมเสื้อกันหนาวเพื่อปกป้องความหนาว ไม่มีเครื่องใช้ไฟฟ้าและเทคโนโลยีเพื่อต่อรองกับธรรมชาติ	บ้านหลังคาสังกะสียกใต้ถุนสูง มีเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องปรับอากาศ กระติกน้ำร้อน ตู้เย็น เครื่องทำน้ำอุ่น ในอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนของทองคำและเสก	บทสนทนาระหว่างทองคำและแม่แสงว่าด้วยสภาพภูมิอากาศ “กลางวันร้อน กลางคืนหนาว” แต่สามารถปรับได้ด้วยเครื่องปรับอากาศและการใช้รีโมทคอนโทรล/ต่อรองกับธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศได้ด้วยเครื่องใช้ไฟฟ้าและเทคโนโลยี	ทองคำ เสก ฉากการใช้รีโมทคอนโทรลเครื่องปรับอากาศของแม่แสงที่กำลังเข้ามาครอบครองบ้านและสวนทุเรียนของทองคำ

ตารางที่ 2 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรด้านแบบแผนความคิดของตัวละคร (ต่อ)

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม			การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม		
พฤติกรรมตามแนวจารีตนิยม	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**	**พฤติกรรมตามแนวภาวะสมัยใหม่**	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**
ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องผี พระ เทพเจ้า เทวดา คำอวยพร คำสาปแช่ง ความเชื่องบาปกรรม บุญ วาสนา ชาติภพ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมชาติพันธุ์	บทสนทนาว่าด้วยการขอพร การสาปแช่ง การอวยพร การกล่าวถึงเทวดาในการขอพร การขอน้ำเพื่อทำการเกษตร และในเพลงประกอบภาพยนตร์	โหม่ แม่แสง จิ่งนะ ทองคำ เสก ร้านลุงก๊อ การเกษตร ฉากที่มีเครื่องรางของคลัง สายสิญจน์ วัตถุมงคลติดตัว หิ้งพระ หิ้งผี พวงมาลัยแม่ย่านางรถ เทพเจ้าไฉ่ซิงเอี๊ย ศาลพระภูมิเจ้าที่ ตุงใยแมงมุม ตุงสามหาง พิธีศพแบบชาติพันธุ์ งานบุญบั้งไฟ งานบวชปอยส่างลอง	ความเชื่อในหลักเหตุและผล ความเชื่อในการกระทำที่เกิดขึ้นจากตนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์แห่งชีวิตที่ตนเองได้เลือกสรร การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรเพื่อจัดสรรธรรมชาติ และวิถีเกษตรที่ไม่ยอมจำนนต่อธรรมชาติ	บทสนทนาว่าด้วยการต่อต้านความเชื่อเรื่อง “เวรกรรม” “บาปบุญข้ามชาติภพ” ของทองคำที่ต่อต้านแม่แสง บทสนทนาว่าด้วยการใช้เทคโนโลยีเข้าจัดสรรธรรมชาติเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการเกษตร การถ่ายทอดความรู้ และการสืบทอดความรู้	ทองคำ ทองคำ จิ่งนะ ลังพี่อิฐ เสก การให้น้ำทุเรียน การให้ปุ๋ยทุเรียน การใช้สารเคมีกำจัดหนอน แมลงศัตรูพืชในทุเรียน การจัดการทุเรียนที่ไม่ได้มาตรฐาน การโยงผลทุเรียน

ตารางที่ 2 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรด้านแบบแผนความคิดของตัวละคร (ต่อ)

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม			การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม		
พฤติกรรมตามแนวจารีตนิยม	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**	**พฤติกรรมตามแนวภาวะสมัยใหม่**	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**
แนวคิดเรื่องการครอบครองที่ดิน “ศาลพระภูมิเจ้าที่”	-	ฉากที่มีศาลพระภูมิเป็นภาพเปิดฉาก / ฉากที่มีศาลพระภูมิเป็นองค์ประกอบในฉาก ทองคำ เสก (ผู้สร้างบ้านและสวนทุเรียนร่วมกัน/ศาลพระภูมิเจ้าที่ของบ้าน)	การครอบครองที่ดินตามหลักเหตุและผล การครองครองที่ดินตามหลักกฎหมาย	-	ทองคำ (หลักเหตุและผล) โหม๋ แม่แสง (หลักกฎหมาย)
ความกตัญญูความภักดีต่อผู้มีพระคุณ	บทสนทนาของแม่แสงว่าด้วยลูกเป็นสมบัติของพ่อแม่/การทวงบุญคุณต่อโหม๋และทองคำ การทวงบุญของโหม๋ต่อจิ่งนะผู้เป็นน้องชาย	แม่แสง เสก โหม๋ จิ่งนะ (ตอบแทนบุญคุณที่ถูกทวงถาม)	ความกตัญญู ความภักดีต่อผู้มีพระคุณ	บทสนทนาว่าด้วยการดูแลแม่สามี ทำให้ทองคำสำนึกตนว่าเป็นลูกเขยของแม่แสง การสมรสเชิงเสมือนของทองคำและเสก (homosexual)	ทองคำ (ติดต่อแม่บังเกิดเกล้า แต่ไม่ได้ดูแลแม่ที่อยู่ใต้หวัน แยกกันอยู่กับแม่และไม่เดินทางไปอยู่กับแม่ที่ใต้หวันตามคำชักชวนของแม่)

ตารางที่ 2 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรด้านแบบแผนความคิดของตัวละคร (ต่อ)

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม			การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม		
พฤติกรรมตามแนวจารีตนิยม	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**	**พฤติกรรมตามแนวภาวะสมัยใหม่**	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**
พิธีแต่งงานตามแนวคิดจารีตนิยม	บทสนทนาว่าด้วยการอวยพรในงานแต่ง	พิธีกรรมตามธรรมเนียมปฏิบัติก่อนอยู่กินฉันสามีภรรยา เสก-ทองคำ โหม่-ปลัดต๊าง ทองคำ-จิ่งนะ การอวยพรโดยผู้อาวุโส/การรดน้ำสังข์	พิธีแต่งงานตามแนวคิดสมัยใหม่	บทสนทนาว่าด้วยข้อตกลงการแต่งงานของเสก-ทองคำ โหม่-ปลัดต๊าง ทองคำ-จิ่งนะ และตัวละครร่วมภายในฉากแต่งงาน	- การจารึกด้วยภาษาเพื่อเป็นหลักฐานการเป็นคู่วิวาห์ - ใบโฉนดที่ดิน ตัวแทนทะเบียนสมรสของทองคำและเสก - ทะเบียนสมรสตามหลักกฎหมายของโหม่และปลัดต๊าง - การสลักชื่อลงบนเมล็ดทุเรียนเพื่อเป็นทะเบียนสมรสเชิงเสมือนของทองคำและจิ่งนะ

ตารางที่ 2 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรด้านแบบแผนความคิดของตัวละคร (ต่อ)

การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม			การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม		
พฤติกรรมตามแนวจารีตนิยม	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**	**พฤติกรรมตามแนวภาวะสมัยใหม่**	**วัจนภาษา บทพูด/เนื้อเพลง**	**อวัจนภาษา ตัวละคร/ฉาก**
ชื่อและนามสกุลของตัวละคร	ชื่อ “แสง” มีลักษณะเป็นนามธรรม มองเห็นได้ แต่จับต้องไม่ได้ ใกล้เคียงกับคุณลักษณะของปรัชญา “จิตนิยม”/ชื่อ “เสก” ความหมายตามพจนานุกรมสำนักงานราชบัณฑิตยสภา (2551) คือ การร่ายมนตร์ใส่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อทำให้สิ่งนั้นมีคุณวิเศษที่บันดาลให้เกิดสิ่งที่พึงพอใจ นามสกุล “บุญคำลือ” สะท้อนความเชื่อเรื่อง “บุญญาธิการ”	แม่แสง เสก	ชื่อและนามสกุลของตัวละคร	ชื่อ “ทองคำ” มีลักษณะเป็นแร่วัตถุ จับต้องได้ ใกล้เคียงกับคุณลักษณะของปรัชญา “สัจนิยม” นามสกุล “ครรลองสุข” สะท้อนความเชื่อเรื่อง “ชีวิตที่เป็นสุขได้ด้วยการแบบแผนกระทำแนวทางการกระทำแห่งตน	ทองคำ

จากตารางที่ 2 ข้างต้น แสดงให้เห็นแบบแผนความคิดและพฤติกรรมตามวิถีเกษตรร่วม เนื่องจากตัวละครทั้งหมดเป็นเกษตรกรและเป็นผู้ที่อยู่ในชุมชนเกษตรกรรม ทั้งในฐานะเกษตรกร นายทุนทางการเกษตร ผู้ประกอบกิจการการเกษตร แรงงานอพยพ เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเกษตร ดังกรณีตัวอย่างการเปรียบเทียบความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ด้านแบบแผนทางความคิดของคนในชุมชนเกษตรกรรม ดังตัวอย่างในภาพที่ 6

ภาพที่ 6 ศาลพระภูมิเจ้าที่ (ภาพบน) และโฉนดที่ดิน (ภาพล่าง) สัญญะว่าด้วยสำนึกในการเป็นเจ้าของที่ดินตามแนวปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยม

ที่มา: YouTube ตัวอย่างภาพยนตร์ SF, อินสตราแกรมนักแสดง harit_keng และเอไทม์ จัดทำขึ้นโดย สุเมธ ชัยไธสง และนริศรา อินทะสิริ (2567)

จากการวิเคราะห์ตัวบทดังตารางข้างต้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า พฤติกรรมและแนวความคิดของตัวละครตลอดการดำเนินเรื่องในภาพยนตร์มีการสื่อสารแบ่งเป็น 2 ขั้วตรงข้าม ระหว่างการดำเนินชีวิตตามแนวทางจิตนิยมและสัจนิยม โดยมีคุณลักษณะแบบ “ไม่แย่งขาดชัดเจน” หรืออาจเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “มีความกำกวม” ระหว่างจิตนิยมและสัจนิยม กล่าวคือ ตัวละครที่มีวิถีชีวิตโน้มเอียงไปทางสัจนิยมก็ยังมีความเชื่อบางประการที่สะท้อนความคิดแบบจิตนิยม เช่น ทองคำ ที่เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรต่อรองกับธรรมชาติ แต่ก็มีการสร้างศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ที่สวนทุเรียนของตนเอง หรือมีการไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สะพานซูตองเป้ อย่างไรก็ตาม งานบวชปอยส่างลองของทองคำที่สะท้อนวิธีคิดแบบจิตนิยมนั้น เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องแล้ว ทองคำไม่ได้เข้าพิธีบวชเพราะเชื่อในศาสนา แต่เพราะหวังผลประโยชน์จากแม่แสง ผู้มีความเชื่อเรื่องบุญบาป ชาติภพ และสิ่งเหนือธรรมชาติ อันเป็นลักษณะความคิดตามแนวปรัชญาจิตนิยม ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาถึงภาวะกำกวมในการดำเนินชีวิตของตัวละครอันอาจเป็นสัญญะสื่อความหมายถึงบริบทสังคมไทยปัจจุบันแล้วนั้น อาจพบว่า เกี่ยวข้องกับภาวะจารีตนิยมและภาวะสมัยใหม่ในสังคมไทยหลายประการ ซึ่งสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายของสังคมไทยที่กำลังเดินหน้าไปในทิศทางที่หลากหลาย เช่น การเลือกตั้งทั่วไปในปี 2566 และการจัดตั้งรัฐบาลในปี 2567 ได้สร้างความสนใจในกระบวนการประชาธิปไตยที่สอดคล้องกับภาวะสมัยใหม่ โดยมีการพูดถึงการปฏิรูปทางการเมือง การสนับสนุนให้มีการปฏิรูปกฎหมายการเลือกตั้ง การปรับปรุงการบริหารจัดการภาครัฐ ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการในการพัฒนาและปฏิรูปที่ทันสมัย ในขณะที่บางฝ่ายยังคงยึดถือแนวคิดที่เน้นความเคารพต่อจารีตและความเชื่อทางการเมืองแบบเดิม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างทหารและการเมืองที่ยังคงมีอิทธิพลในระบบการปกครอง ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่ต้องการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มที่ยังคงยึดมั่นในแนวคิดจารีตนิยม

หรือเมื่อเทียบเคียงสัญญะว่าด้วยการสมรสระหว่างเสกและทองคำ ที่ใช้โฉนดที่ดินสวนทุเรียนเป็นเสมือน “ทะเบียนสมรส” ในขณะที่ช่วงเวลาเดินเรื่องของภาพยนตร์คือ พ.ศ. 2566 (ภาพยนตร์ออกฉายในปี พ.ศ. 2567) ว่าด้วยการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิและเสรีภาพของกลุ่มคนในสังคมไทยในช่วงปีดังกล่าว ว่าด้วยกฎหมายสมรสเท่าเทียม การปกป้องสิทธิของกลุ่ม LGBTQIAN+ และการเรียกร้องความเสมอภาคทางเพศ รวมถึงความเสมอภาคด้านสิทธิมนุษยชน บริบทที่เกิดขึ้นในโลกความจริงของสังคมไทยเหล่านี้ สะท้อนถึงการเปิดรับความคิดสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิและความเสมอภาค แต่ก็มีการต่อต้านจากกลุ่มที่เชื่อว่า เหล่านี้เป็นการละเมิดจารีตและค่านิยมดั้งเดิมของสังคมไทย ซึ่งเนื้อหาข้างต้นของภาพยนตร์อาจตีความได้ว่า เป็นสัญญะที่สะท้อนถึงภาวะสมัยใหม่และจารีตนิยมที่กำลังปะทะกันอยู่ และผู้คนที่หลากหลายในสังคมไทยเองที่ระบุตัวตนว่า เป็น “ฝ่ายซ้าย” หรือ “ฝ่ายขวา” แท้จริงแล้วก็ยังมี “ภาวะกำกวม” และ “ย้อนแย้ง” ภายในตนเองว่า ตนต้องการดำเนินชีวิตภายใต้ปรัชญาใดระหว่างจิตนิยมและสัจนิยม หรือสามารถ “รับไว้” ทั้งสองวิธีคิดเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและแนวทางในการขับเคลื่อนสังคม

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนเกี่ยวกับการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* อันอาจสะท้อนถึงบริบทสังคมไทยในช่วงปี 2566-2567 ผู้วิจัยจึงได้จัดทำตารางที่ 3 และตารางที่ 4 เพื่อแสดงรายละเอียดองค์ประกอบในภาพยนตร์อันได้แก่ อุปกรณ์ประกอบฉาก เนื้อเพลงประกอบภาพยนตร์ และบทสนทนาของตัวละคร อันทำหน้าที่เป็นสัญญะสื่อความหมายถึง “ภาวะจารีตนิยม” และ “ภาวะสมัยใหม่” ที่ตัวละครทุกตัวก็ต่างมีความโน้มเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ทว่ายังมีความ “อีหลักอีเหลื่อ” “ความไขว้กัน” “การผสมผสาน” ระหว่างสองวิธีคิดในการดำเนินชีวิต อันอาจเป็นเครื่องสะท้อนวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยปัจจุบันทั้งในชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนชนบท พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท และชุมชนเมือง ดังรายละเอียดตารางที่ 3 และตารางที่ 4

ตารางที่ 3 องค์ประกอบอื่นๆ ในฉากที่ทำหน้าที่สื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยภาวะ “จารีตนิยม” และ “ภาวะสมัยใหม่”

สัญญะว่าด้วยจารีตนิยม (Conservatism) ผ่านองค์ประกอบอื่นๆ ภายในฉาก	สัญญะว่าด้วยภาวะสมัยใหม่ (Modernity) ผ่านองค์ประกอบอื่นๆ ภายในฉาก
- ครัวเก่า - เตาถ่าน - ไม่มีการจัดระเบียบในครัวและห้องนอน (ภาวะไร้ระเบียบ) - การแต่งกายตามบรรทัดฐานทางสังคม - สายสิญจน์ เครื่องรางของขลัง - พวงมาลัยแม่ย่านางรถ ศาลพระภูมิ หิ้งพระ หิ้งผีในบ้าน - การขอพรเทพเจ้าเพื่อปกป้องชีวิต - เทพเจ้าไฉ่ซิงเอี๊ยในร้านขายปุ๋ย - การอวยพร การสาปแช่ง การอธิษฐาน - สถาบันศาสนา งานบวชปอยส่างลอง - พิธีศพในวัฒนธรรมไทใหญ่ - ความเชื่อเรื่องบาปบุญ วาสนา ชาติภพ ความเชื่อเรื่องผีที่สิงสถิตตามต้นไม้และสัมภเวสี - ความเชื่อเรื่องสวรรค์ เทวดา - คำสาปแช่ง คำอวยพร - พิธีแต่งงานตามแนวจารีต	- เครื่องใช้ไฟฟ้า - กระติกน้ำร้อนไฟฟ้า - แอร์คอนดิชันเนอร์ - รีโมทคอนโทรลแอร์คอนดิชันเนอร์ - เครื่องทำน้ำอุ่น - การแต่งกายนอกบรรทัดฐานทางสังคม (การเจาะจมูกแฟชั่น การแต่งกายที่แตกต่างไปจากบรรทัดฐานทางสังคมของตัวละคร “ทองคำ”) - ความเชื่อในหลักเหตุและผล - เชื่อว่าปัจเจกมีอำนาจในการลิขิตชีวิตตนมากกว่าเทวดาเป็นผู้ลิขิตของทองคำ - การใส่ปุ๋ย กระบวนการทำการเกษตรสมัยใหม่ การใช้เทคโนโลยีตามแนวคิด - young smart farmer (ตัวแทนคนรุ่นใหม่) วัยรุ่น - พิธีแต่งงานตามหลักกฎหมาย - พิธีแต่งงานจากการตกลงปลงใจของสองฝ่าย
- ศาลพระภูมิเจ้าที่ในสวนทุเรียน	- การครอบครองที่ดินตามหลักกฎหมาย - การครอบครองที่ดินตามหลักเหตุและผล
- การสวมเสื้อผ้าล้อตามสภาพอากาศกลางวัน (ร้อน) และกลางคืน (หนาว) สยบยอมต่อฟ้าดินและสภาพภูมิอากาศของโหม่	- การใช้เครื่องปรับอากาศและรีโมทคอนโทรล (ไม่สยบยอมต่อฟ้าดินและสภาพภูมิอากาศ) ตนมีอำนาจสามารถจัดการสภาพแวดล้อมได้ของทองคำ
- อาหารชาติพันธุ์ “แกงฮังเล”	- อาหารกึ่งสำเร็จรูป “มาม่า”

ตารางที่ 3 องค์ประกอบอื่นๆ ในฉากที่ทำหน้าที่สื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยภาวะ “จารีตนิยม” และ “ภาวะสมัยใหม่” (ต่อ)

สัญญะว่าด้วยจารีตนิยม (Conservatism) ผ่านองค์ประกอบอื่นๆ ภายในฉาก	สัญญะว่าด้วยภาวะสมัยใหม่ (Modernity) ผ่านองค์ประกอบอื่นๆ ภายในฉาก
- รถเข็นผู้ป่วยของโหม่ (ต้องเข็นด้วยมือมนุษย์)	- รถเข็นผู้ป่วยของทองคำ (ควบคุมโดยระบบไฟฟ้า)
- การปรึกษาหารือกับผู้นำชุมชน	- สมาร์ทโฟนของทองคำ
- การก่อไฟเพื่อหุงหาอาหารของโหม่	- ตู้เย็น เครื่องทำน้ำอุ่น และหม้อต้มน้ำร้อนไฟฟ้าของทองคำ
- การตากพริกด้วยแดดจากธรรมชาติของทองคำ	- เครื่องปิ้งขนมปังในมินิบิ๊กซีแม่ฮ่องสอนของโหม่
- ความเชื่อเรื่องชาติภพ บาป บุญ วาสนา สวรรค์ เทวดา สัมภเวสี การสาปแช่ง ของโหม่ แม่แสง และแม่ของทองคำ	- ความเชื่อในหลักเหตุและผล เชื่อว่าปัจเจกมีอำนาจในการลิขิตชีวิตตน มากกว่าเทวดาเป็นผู้ลิขิตของทองคำ (ทำไมลูกต้องยอมแพ้)
- บั้งไฟของโหม่ที่ใช้ขอฝนจากเทวดาเพื่อเข้าถึงทรัพยากรน้ำในการทำสวนทุเรียน	- สปริงเกอร์ของทองคำที่สามารถควบคุมสภาพแวดล้อมในสวนทุเรียนด้วยเทคโนโลยี
- ความเชื่อของแม่แสงเรื่องการบวชลูกชาย (บวชลูกแก้ว ปอยส่างลอง)	- การบวชเพื่อหวังครองใจแม่แสงของทองคำ (ไม่ได้บวชเพราะเชื่อในศาสนา)
- ศาลพระภูมิในสวนทุเรียนของทองคำ	- การขอพรให้ ทองคำ จิ่งนะ แม่แสง โหม่ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (ไม่ใช่เพราะเชื่อในเทวดา แต่เพราะทำตามเจตนารมณ์ของคนที่ตนรัก คือ จิ่งนะ)
- เนื้อเพลง “เหมือนวิวาห์” ตอนกลางและตอนสรุป สาระสำคัญคือ การให้นิยามใหม่ (redefine) ความหมายของน้ำฝนและพายุให้กลายเป็นน้ำฝนที่หลั่งจากฟ้าเพื่อเป็นน้ำสังข์ในงานวิวาห์ (ชื่อเพลงภาษาอังกฤษคือ “Rain Wedding”) และใส่ความเชื่อเรื่องเทวดาประทานฝนมาให้เพื่อเป็นของขวัญในงานวิวาห์ท่ามกลางสายฝน	- เนื้อเพลง “เหมือนวิวาห์” ตอนต้น สาระสำคัญคือ ฝนและพายุทำลายพืชผลทางการเกษตร ทำลายความทุ่มเททั้งหมดที่ทองคำมีให้กับการทำสวนทุเรียน และสวนทุเรียนภายใต้นัยของความรัก

ตารางที่ 4 บทสนทนาที่ทำหน้าที่สื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยการดำเนินชีวิตของตัวละคร

ตัวอย่างบทสนทนาอันเป็นสัญญะว่าด้วยปรัชญาการดำเนินชีวิตตามแนวจิตนิยม	คู่สนทนา	สถานการณ์	ผลที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น
ลุงก๊อขอหื้อดินมันดี ทุเรียนออกลูกเป็นพันเป็นหมื่นลูกเลยเน้อ	ลุงก๊อ (ร้านขายปุ๋ย)	เสกและทองคำไถ่ถอนโฉนดที่ดินจากการจำนองที่จำนองไว้กับลุงก๊อ	สวนทุเรียนได้ผลดี แต่ความสัมพันธ์ของคนในสวนทุเรียนย่ำแย่
เจ้าประคุณขอให้คุณพระคุณเจ้าคุ้มครองไอ้เสกมันด้วยเถิด	แม่แสงขอพรจากสิ่งเหนือธรรมชาติ (เทพเจ้า เทวดา)	เสกประสบอุบัติเหตุกำลังรอผ่าตัดสมอง	เสกเสียชีวิต คำอธิษฐานไม่เป็นจริง
ชาติหน้าเอ็งไม่ต้องเกิดมาเป็นลูกแม่นะไอเสก เอ็งจะได้ไม่ต้องมาลำบากแบบนี้	แม่แสงคุยกับเสกผู้เป็นลูกชายเกี่ยวกับชาติภพและการจุติใหม่ของ after life	แม่แสงคุยกับศพเสกผู้เป็นลูกชายก่อนเผา	โหม่ดึงแหวนทองในมือเสกจากโลงศพนำมาให้แม่แสงเก็บไว้
แล้วผีไอเสกมันจะอยู่ที่ทุเรียนต้นไหนล่ะโหม่	แม่แสงคุยกับโหม่เรื่อง after life ของเสกผู้เป็นลูกชาย	แม่แสงต้องการเข้าครอบครองที่ดินของเสกผู้เป็นลูกชาย โดยให้เหตุผลเรื่องความคิดถึง “ผีลูกชาย” ที่อาจสิงสถิตอยู่ที่สวนทุเรียน	แม่แสงได้เป็นเจ้าของสวนทุเรียนตามคำสั่งศาล มีความชอบธรรมตามกฎหมาย
กูเป็นแม่มึงนะระวังนรกจะกินกบาล	แม่แสงด่าว่าทองคำ	ทองคำทวงแหวน บ้านและสวนทุเรียนคืนจากแม่แสง	ทองคำเสียบ้านและสวนทุเรียนให้แม่แสง
คนอย่างมึงมันบาปหน้า ชาติที่แล้วมึงต้องไปผิดลูกผิดเมียใครเขาไว้ ชาตินี้มึงถึงเกิดมาเป็นแบบนี้	แม่แสงด่าว่าทองคำ	ทองคำทวงแหวน บ้านและสวนทุเรียนคืนจากแม่แสง	ทองคำต่อว่าแม่แสงกลับ

ตารางที่ 4 บทสนทนาที่ทำหน้าที่สื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยการดำเนินชีวิตของตัวละคร (ต่อ)

ตัวอย่างบทสนทนาอันเป็นสัญญะว่าด้วยปรัชญาการดำเนินชีวิตตามแนวจิตนิยม	คู่สนทนา	สถานการณ์	ผลที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น
ก็มัวแต่เชื่อเรื่องเวรเรื่องกรรมแบบนี้ไง ถึงไปช่วยพี่เสกเขาไว้ไม่ทัน	ทองคำด่าว่าแม่แสง	ทองคำทวงแหวน บ้านและสวนทุเรียนคืนจากแม่แสง	เกิดการทะเลาะวิวาท ทองคำถูกตำรวจจับขังคุกในฐานะขโมยขึ้นบ้าน
บั้งไฟตั๋วใหญ่จะอี้ ดังถึงเทวดาบนฟ้าปู้นน่ะ	เพื่อนโหม่ให้กำลังใจเรื่องยิงบั้งไฟขอฝนเพื่อจัดการระบบน้ำในการทำสวนทุเรียน	งานบั้งไฟที่ร่วมกันจัดโดยภาคประชาชนและภาครัฐ	ฝนตกตามคำอธิษฐาน
ผมขอบวชให้แม่แทนพี่เสกเองนะ	ทองคำขอบวชให้แม่แสง	ทองคำขอบวชให้แม่แสงเพื่อหวังเอาชนะโหม่	ทองคำบวชสำเร็จ ใจแม่แสงเริ่มหันเหไปทางทองคำ แต่แม่แสงก็มีการต่อรองเรื่องเงินในวัด ณ ขณะประกอบพิธีบวช
เกิดมาฉันไม่เคยมีบุญวาสนากับใครเขาเลยนะแม่ แม่ช่วยแบ่งบุญให้สะใภ้ให้คนนี้หน่อยได้ไหม	โหม่ขอให้แม่แสงลงนามยกบ้านและที่ดิน	โหม่ขอบ้านและที่ดินโดยให้เหตุผลเรื่องบุญวาสนา	แม่ไม่ยกบ้านและที่ดินให้ในคราวแรกที่ขอ
มึงมันไม่รู้คุณคน กูขอให้มึงอดตาย	แม่แสงสาปแช่งโหม่	โหม่เดินออกจากชีวิตแม่แสง	แม่แสงยินยอมลงนามยกบ้านและที่ดินให้ และพลัดตกเนินเสียชีวิตทันที

ตารางที่ 4 บทสนทนาที่ทำหน้าที่สื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยการดำเนินชีวิตของตัวละคร (ต่อ)

ตัวอย่างบทสนทนาอันเป็นสัญญะว่าด้วยปรัชญาการดำเนินชีวิตตามแนวจิตนิยม	คู่สนทนา	สถานการณ์	ผลที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น
มึงอธิษฐานอะไร อยากรู้มึงก็ไปถามเทวดาดูดิ	จิ่งนะสนทนากับทองคำเรื่องคำอธิษฐานที่สะพานซูตองเป้ (สถาบันศาสนาและความเชื่อเรื่องคำอธิษฐาน)	จิ่งนะและทองคำเดินทางไปอธิษฐานที่สะพานซูตองเป้ (สถาบันศาสนาและความเชื่อเรื่องคำอธิษฐาน)	ทองคำอธิษฐานขอให้ได้สวนทุเรียนคืน แต่ไม่สำเร็จ
ขอให้วันหนึ่งมึงกับโหม่อยู่ด้วยกันได้ดีๆ ไม่ต้องทะเลาะกัน สาธุ	จิ่งนะอธิษฐานที่สะพานซูตองเป้ (สถาบันศาสนาและความเชื่อเรื่องคำอธิษฐาน)	จิ่งนะและทองคำเดินทางไปอธิษฐานที่สะพานซูตองเป้ (สถาบันศาสนาและความเชื่อเรื่องคำอธิษฐาน)	ทั้งสวนทุเรียนเหลือเพียงโหม่และทองคำอยู่อย่างอ้างว้าง ในขณะที่คนอื่นๆ เสียชีวิต
ขอให้ทองคำ จิ่งนะ แม่แสง โหม่อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข	ทองคำเขียนคำอธิษฐานสุดปลายสะพานซูตองเป้ (สถาบันศาสนาและความเชื่อเรื่องคำอธิษฐาน)	จิ่งนะและทองคำเดินทางไปอธิษฐานที่สะพานซูตองเป้ (สถาบันศาสนาและความเชื่อเรื่องคำอธิษฐาน)	ทั้งสวนทุเรียนเหลือเพียงโหม่และทองคำอยู่อย่างอ้างว้าง ในขณะที่คนอื่นๆ เสียชีวิต
กูขอให้มึงฉิบหายเหมือนไอ้เสกไอ้ทองคำ	โหม่สาปแช่งจิ่งนะผู้เป็นน้องชาย	จิ่งนะและทองคำกำลังขนทุเรียนหนีออกจากสวนเพื่อไปตั้งต้นชีวิตใหม่	จิ่งนะเสียชีวิตตามคำสาปแช่งของโหม่

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากตารางที่ 3 และตารางที่ 4 ข้างต้น ในที่นี้ผู้วิจัยขอตัวอย่างบทสนทนาของตัวละครที่สะท้อนปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมในฉากที่สำคัญที่บางฉากเพื่อให้เห็นการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาทั้งสองชุด ดังต่อไปนี้

บทสนทนาว่าด้วยวิถีเกษตร: การปะทะระหว่างชุดปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยม

บทสนทนาระหว่างทองคำและเสกในสถานการณ์ที่ทุเรียนเริ่มออกดอกจากความอดทนร่วมกันมา 5 ปี

ทองคำพูดกับเสก : “ขอบคุณที่อดทนกันมาได้นะพี่”

ทองคำพูดกับเสก : “ผมจะหาเงินก้อนสุดท้ายมาไถ่ที่ ที่ดินตรงนี้มันจะได้เป็นชื่อของพี่เสียที”

ทองคำพูดกับแม่แสง : “พี่เสกเขาลงแรง ผมก็ลงเงินไงแม่”

บทสนทนาระหว่างทองคำและแม่ตนเองในสถานการณ์ที่จำต้องเสียสวนทุเรียนให้แม่แสง ที่ว่า

แม่ของทองคำ : “คิดเสียว่าทำบุญให้สัมภเวสีมันไปนะลูก”

ทองคำ : “แล้วทำไมลูกต้องยอม”

บทสนทนาของทองคำข้างต้นสะท้อนถึงวิธีคิดแบบสัจนิยม (realism) ที่ให้ความสำคัญกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ แรงงาน และผลลัพธ์ที่จับต้องได้ ซึ่งปรากฏชัดในคำพูดของทองคำที่เน้นเรื่องการลงทุนลงแรง และความพยายามที่จะครอบครองที่ดินในทางกฎหมาย สัจนิยมในที่นี้มองว่า ความเป็นจริงถูกกำหนดโดยปัจจัยภายนอก เช่น ทรัพย์สิน แรงงาน และเงินทุน อย่างไรก็ตาม วิธีคิดแบบจิตนิยม (idealism) ที่ให้ความสำคัญกับจิตใจ ศีลธรรม และคุณค่าที่ไม่เป็นรูปธรรม ก็ปรากฏในบทสนทนาเช่นกัน โดยเฉพาะในคำพูดของแม่ทองคำที่ว่า “คิดเสียว่าทำบุญให้สัมภเวสีมันไปนะลูก” ซึ่งสะท้อนแนวคิดที่มองปัญหาผ่านมิติทางศีลธรรมมากกว่ามิติทางวัตถุ

การปะทะกันของสองวิธีคิดนี้เกิดขึ้นในประเด็นที่ว่า ทองคำต้องเลือกระหว่างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ (การได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินอย่างถูกต้อง) กับการปล่อยวางทางจิตใจ (ยอมรับความเสียเปรียบแล้วถือว่าเป็นบุญกุศล) ทองคำจึงตั้งคำถามเชิงสัจนิยมว่า "แล้วทำไมลูกต้องยอม" ซึ่งแสดงถึงการไม่ยอมรับหลักคิดแบบจิตนิยมที่ให้ความสำคัญกับการปล่อยวางมากกว่าความเป็นธรรมเชิงโครงสร้าง บทสนทนาดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้เชิงปรัชญาระหว่างสัจนิยมที่เน้นความจริงของโครงสร้างเศรษฐกิจ กับจิตนิยมที่เน้นคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งเป็นเส้นแบ่งสำคัญของแนวคิดในสังคมเกษตรกรรมไทยที่ต้องต่อรองระหว่างอุดมคติทางศีลธรรมกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ

ในขณะที่บทสนทนาว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรแบบทันสมัยของทองคำและจิ่งนะ ซึ่งเป็นตัวละครช่วงวัยคนรุ่นใหม่ (young smart farmer) ที่เชื่อมั่นในการลงมือทำเพื่อเปลี่ยนแปลงชีวิต ที่ว่า

ทองคำ : "ไอ้หนอนพวกนี้มันคิดว่าทุเรียนเป็นบ้านของมัน ถ้าไม่พ่นยาให้ตาย ก็พังทั้งสวน

ทองคำ : "แล้วเวลามึงพ่นยา ให้ใส่หมวกปิดหน้าไว้ด้วย แล้วอยู่เหนือลม"

ทองคำ : "กิ่งไม้อะไรมึง นั่นมัน 'หางแย้' นี่มึงทำสวนทุเรียนเป็นไหมเนี่ย"

ทองคำ : "นี่โยมให้น้ำ (ให้น้ำสวนทุเรียน) ตามที่อาตมาสอนป่าวเนี่ย"

จิ่งนะ : "ตั้งใจทำวัตรไปนะ เดี๋ยวคอยใส่ปุ๋ยทุเรียนให้เอง" (สนทนากับทองคำในงานบวช)

บทสนทนาข้างต้นระหว่างทองคำและจิ่งนะในฐานะตัวแทนของเกษตรกรรุ่นใหม่ (young smart farmer) สะท้อนการปะทะกันระหว่างแนวคิด "จิตนิยม" (idealism) และ "สัจนิยม" (realism) ผ่านวิถีเกษตร ซึ่งอาจอธิบายได้ว่าบทสนทนาว่าด้วยวิถีเกษตรของทองคำชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของความรู้ทางวิทยาศาสตร์และประสบการณ์ที่จับต้องได้ (สัจนิยม) มากกว่าหลักคิดเชิงอุดมคติ

(จิตนิยม) กล่าวคือ ทองคำเน้นผลลัพธ์ที่วัดผลได้จากการปฏิบัติจริง เช่น การใช้สารเคมีควบคุมศัตรูพืช การให้ความสำคัญกับเทคนิคและเครื่องมือทางการเกษตร (“ให้ใส่หมวกปิดหน้าไว้ด้วย แล้วอยู่เหนือลม”) ซึ่งเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับเกษตรเชิงเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์

ในขณะที่บทสนทนา “ตั้งใจทำวัตรไปนะ เดี๋ยวคอยใส่ปุ๋ยทุเรียนให้เอง” ของจิ่งนะที่กล่าวกับ ทองคำ ในวันที่ทองคำกำลังจะบวช เป็นตัวอย่างของการปะทะกันระหว่างปรัชญา “จิตนิยม” (idealism) และ “สัจนิยม” (realism) ผ่านบริบทของการเกษตร กล่าวคือ

“ตั้งใจทำวัตรไปนะ” สัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยม คำว่า “ทำวัตร” เป็นกิจกรรมทางศาสนา หมายถึงการสวดมนต์และปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาจิตใจและความเชื่อในสิ่งที่เป็นนามธรรม การที่จิ่งนะบอกให้ทองคำตั้งใจทำวัตร เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับมิติทางจิตวิญญาณและคุณค่าที่ไม่ได้วัดผลเป็นรูปธรรมโดยตรง สิ่งนี้สอดคล้องกับแนวคิด “จิตนิยม” ที่มองว่า ความจริงถูกกำหนดโดยความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของมนุษย์ มากกว่าข้อเท็จจริงทางกายภาพ

“เดี๋ยวคอยใส่ปุ๋ยให้เอง” สัญญะว่าด้วยปรัชญาสัจนิยม คำว่า “ใส่ปุ๋ย” เป็นกิจกรรมทางการเกษตรที่มีผลลัพธ์ที่จับต้องได้ ชัดเจน และเป็นปัจจัยสำคัญในการดูแลพืช (ทุเรียน) ให้เจริญเติบโต เป็นการกระทำของมนุษย์ที่พยายามเข้าจัดสรรธรรมชาติ ไม่ยอมจำนนต่อธรรมชาติ ซึ่งแสดงถึงแนวคิด “สัจนิยม” ที่เน้นความเป็นจริงที่วัดผลได้และการกระทำที่ให้ผลลัพธ์โดยตรง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตรงข้ามกับการปฏิบัติธรรมที่ทองคำกำลังทำ

บทสนทนาของทั้งสองฝ่ายสะท้อนถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างโลกของจิตวิญญาณและโลกของความเป็นจริง ในขณะที่ทองคำกำลังมุ่งสู่การแสวงหาคุณค่าทางจิตใจผ่านการบวชและทำวัตร ซึ่งเป็นโลกของจิตนิยม จิ่งนะกลับยืนยันบทบาทของตนในโลกแห่งการกระทำจริง โดยยังคงทำงานเกษตรกรรมและดูแลสวนผ่านการใส่ปุ๋ย ซึ่งเป็นตัวแทนของสัจนิยม

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทั้งสองแนวคิดจะดูเหมือนขัดแย้งกัน แต่กลับแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่สามารถเกื้อกูลกันได้ กล่าวคือ ในขณะที่ทองคำมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจ จิ่งนะยังคงดูแลสวนทุเรียนให้คงอยู่ ซึ่งเป็นการสะท้อนว่า วิถีเกษตรในภาพยนตร์ไม่ใช่แค่เรื่องของเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวพันกับวัฒนธรรม ความเชื่อ และมิติทางจิตวิญญาณของผู้คนในสังคมร่วมด้วย (agriculture and culture)

การปะทะกันของสองแนวคิดในบทสนทนาสะท้อนความแตกต่างทางแนวคิดของเกษตรกรรุ่นใหม่ที่อยู่ระหว่าง “โลกของอุดมคติ” และ “โลกของความจริง” ซึ่งเป็นประเด็นที่เกิดขึ้นจริงในวงการเกษตรกรรมสมัยใหม่ วิถีแห่งการเกษตรจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การผลิตอาหาร แต่ยังเป็นสนามแห่งการแลกเปลี่ยนระหว่างเทคโนโลยี นิเวศวิทยา และวัฒนธรรมที่สืบทอดมา (agriculture, nature and culture) ที่สะท้อนการเปลี่ยนผ่านของวิถีเกษตรจากยุคเก่าสู่ยุคใหม่ ที่ยังคงต้องเจรจาต่อรองระหว่างปรัชญาสองชุดเพื่อหาทางออกที่สมดุลต่อไป

อย่างไรก็ตาม บทสนทนาในร้านปุ๋ย “ลุงก๊อการเกษตร” เป็นอีกหนึ่งฉากที่สำคัญที่เห็นการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยมและสัจนิยมที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน” และเป็นหนึ่งในภาพประชาสัมพันธ์ภาพยนตร์คือภาพฉากบทสนทนาในร้านปุ๋ย “ลุงก๊อการเกษตร” ในวันที่เสกและทองคำได้ไถ่ที่ดินอันเป็นสวนทุเรียนคืนจากลุงก๊อ และใช้โฉนดที่ดินสวนทุเรียนเป็นเสมือนใบสำคัญการสมรสของเสกและทองคำ (ซึ่งเนื้อเรื่องในภาพยนตร์คือ พ.ศ. 2566 กฎหมายสมรสเท่าเทียมยังไม่มีผลบังคับใช้) โดยลุงก๊อ เจ้าของร้านปุ๋ย “ลุงก๊อการเกษตร” ผู้ส่งมอบโฉนดที่ดินสวนทุเรียนคืนให้เสกและทองคำ ได้กล่าวคำอวยพรประหนึ่งว่าเป็นเสมือนงานวิวาห์ของทั้งคู่ ในบทสนทนาดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 บทสนทนาในร้านขายปุ๋ย “ลุงก๊อการเกษตร” และเทพเจ้าไฉ่ซิงเอี๊ย

ที่มา: GDH (2567) และ https://www.akerufeed.com/ (2567) จัดทำขึ้นโดย สุเมธ ชัยไธสง และนริศรา อินทะสิริ (2567)

ลุงก๊อการเกษตร : “ลุงก๊อขอหื้อดินมันดีทุเรียนออกลูกเป็นพันเป็นหมื่นลูกเลยเน่อ”

เสกและทองคำ : “ยกมือไหว้รับพรเสมือนเป็นงานวิวาห์ของตน” (คุณลักษณะของเพลงประกอบภาพยนตร์ที่ชื่อเพลง “เหมือนวิวาห์”)

บทสนทนาข้างต้นของลุงก๊อในร้านขายปุ๋ยของตน อาจตีความได้ว่า เป็นสัญญะที่สื่อความหมายถึงการผสมผสานระหว่างปรัชญา “จิตนิยม” (idealism) และ “สัจนิยม” (realism) ผ่านสัญลักษณ์ของ “ปุ๋ย” และ “คำอวยพร” ซึ่งเป็นตัวแทนของวิทยาศาสตร์และความเชื่อในวิถีเกษตรแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ ในภาพยนตร์ยังปรากฏภาพของ “เทพเจ้าไฉ่ซิงเอี๊ย” ซึ่งแปะอยู่ที่ผนังร้าน ซึ่งอาจสามารถวิเคราะห์ได้ว่า เป็นสัญญะที่ช่วยตอกย้ำถึงการดำรงอยู่ของแนวคิดจิตนิยมในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการค้าทางการเกษตร

“ปุ๋ย” สัญญะแทนปรัชญา “สัจนิยม”

“ปุ๋ย” เป็นองค์ประกอบสำคัญของเกษตรกรรมสมัยใหม่ที่สามารถควบคุมคุณภาพของดินและผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นตัวแทนของ “สัจนิยม” ที่เน้นหลักฐานเชิงประจักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบ การที่ลุงก๊อกล่าวว่า “ขอหื้อดินมันดี” สะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักว่า คุณภาพของดินเป็นปัจจัยที่ส่งผลโดยตรงต่อผลผลิต โดยอนุมานได้ว่า ร้านของลุงก๊อการเกษตรที่ขายปุ๋ยอาจเป็นหนึ่งในศูนย์กลางขององค์ความรู้ทางเกษตรกรรมที่พึ่งพาหลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สัจนิยมมีบทบาทสำคัญในชีวิตของเกษตรกร

“คำอวยพร” สัญญะแทนปรัชญา “จิตนิยม”

แม้ว่าร้านลุงก๊อการเกษตรจะใช้ปุ๋ยเพื่อปรับปรุงดินตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่ยังคงกล่าวคำอวยพรว่า “ทุเรียนออกลูกเป็นพันเป็นหมื่นลูกเลยเน่อ” ซึ่งสะท้อนความเชื่อในพลังของคำพูดและโชคลาภ กล่าวคือ การให้พรเป็นการยืนยันการใช้ชีวิตตามแนวปรัชญาจิตนิยม ที่เชื่อว่า ความสำเร็จไม่ได้ขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์เพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องพึ่งพาปัจจัยเหนือธรรมชาติ แนวคิดนี้สอดคล้องกับวิถีเกษตรดั้งเดิม (traditional agriculture) ที่ยังคงเชื่อว่า ผลผลิตขึ้นอยู่กับโชคลาภ ดินฟ้าอากาศ และพลังแห่งศรัทธา

ภาพเทพเจ้า “ไฉ่ซิงเอี๊ย” ในร้านขายปุ๋ย – สัญญะแทนปรัชญาจิตนิยมในพื้นที่สัจนิยม

“ไฉ่ซิงเอี๊ย” เป็นเทพเจ้าของโชคลาภและความมั่งคั่งในความเชื่อของจีน การที่ร้านขายปุ๋ยของลุงก๊อมีภาพไฉ่ซิงเอี๊ยแปะอยู่ แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของแนวคิดจิตนิยมและสัจนิยมในพื้นที่เดียวกัน ร้านขายปุ๋ยเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยตรรกะและเหตุผลทางเกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นที่ของสัจนิยม แต่การมีภาพเทพเจ้าไฉ่ซิงเอี๊ยแปะอยู่ที่ผนังร้าน เป็นสัญญะแสดงถึงความเชื่อที่ว่าความมั่งคั่งไม่ได้ขึ้นอยู่กับความขยันและความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องอาศัยโชคชะตาและพลังจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การปะทะกันและการอยู่ร่วมกันของจิตนิยมและสัจนิยมผ่านวิถีเกษตรในร้านลุงก๊อ อาจกล่าวได้ว่า “สัจนิยม” ทำให้เกิดการพัฒนาเทคนิคเกษตร ได้แก่ การจัดสรรธาตุอาหารในดินผ่านการใช้ปุ๋ย และ “จิตนิยม” ยังคงมีบทบาทในวิถีชีวิตของเกษตรกรผ่านการให้พรและการพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และแม้ว่าสองแนวคิดนี้จะดูเหมือนขัดแย้งกัน แต่กลับสะท้อนภาวะที่เกษตรกรต้องต่อรองระหว่าง “โลกของเหตุผล” และ “โลกของศรัทธา” การที่ร้านขายปุ๋ยมีภาพเทพเจ้าไฉ่ซิงเอี๊ยจึงเป็นสัญญะแทน “การปะทะสังสรรค์ทางความคิดระหว่าง “ความเชื่อ” และ “วิทยาศาสตร์” ที่ยังคงอยู่ร่วมกันในสังคมเกษตรกรรมของไทย

ในขณะที่บทสนทนาระหว่างโหม่และแม่แสง ในฉากดังต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างสำคัญของ “การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะ” ที่สะท้อนความขัดแย้งระหว่างปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมในวิถีเกษตร โดยเฉพาะเมื่อปรัชญาทั้งสองไม่ได้ดำรงอยู่อย่างตายตัวในตัวละครเดียวกัน แต่กลับถูกหยิบยกมาใช้ อย่างยืดหยุ่นและขัดแย้งกันเอง ตามสถานการณ์และผลประโยชน์ของตัวละคร

โหม่ ซึ่งเดิมยึดมั่นในแนวคิดจิตนิยมและเชื่อในเรื่องโชควาสนา กลับเปลี่ยนท่าทีมาอ้างเหตุผลเชิงสัจนิยม เมื่อเธอต้องการครอบครองบ้านและสวนทุเรียนเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับตนเอง ในขณะเดียวกัน แม่แสงซึ่งเติบโตมาในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมและเคยยึดถือจารีตตามแนวคิดจิตนิยม ก็กลับเลือกใช้เหตุผลเชิงสัจนิยม เพื่อปฏิเสธโหม่และรักษาสิทธิ์เหนือทรัพย์สินของตนเอง คือบ้านและสวนทุเรียน ความย้อนแย้งนี้สะท้อนให้เห็นถึง “ความอิหลักอิเหลื่อ” และ “ความกำกวม” ในการใช้ปรัชญาทั้งสองของตัวละคร โดยเฉพาะเมื่อตัวละครนั้นๆ อยู่ในสถานการณ์ที่ผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้งและเป็นเดิมพัน จึงนำไปสู่การต่อรองความหมายของสิทธิ์และความเป็นเจ้าของ ผ่านชุดความคิดที่อาจขัดแย้งกันเองภายในตัวละครและในแต่ละบริบทที่แตกต่างกันไป ดังบทสนทนาต่อไปนี้

โหม่ : “เกิดมาฉันไม่เคยมีบุญวาสนากับใครเขาเลยนะแม่ แม่ช่วยแบ่งบุญให้สะใภ้คนนี้หน่อยได้ไหม เซ็นยกบ้านและสวนทุเรียนให้ฉันเสียตรงนี้เถอะนะ ฉันสัญญาจะไม่มีวันทิ้งแม่”

แม่แส : “กูเคยบอกมึงหรอจะให้มึงเป็นสะใภ้”

โหม่ : “จะเป็นเมียใครมันต้องขออนุญาตด้วยเหรอวะ ทีแม่เป็นแม่ยังไม่เห็นต้องขอใครเลย เซ็นแม่!!!” (โหม่ขึ้นเสียงเรียกร้องให้แม่เซ็นยกบ้านและสวนทุเรียนให้ตน)

บทสนทนาระหว่างโหม่และแม่แสงข้างต้นสะท้อนถึงการปะทะกันของจิตนิยม (idealism) และสัจนิยม (realism) ผ่านบริบทของทรัพย์สินทางเกษตรกรรม โดยเฉพาะ “บ้านและสวนทุเรียน” ซึ่งเป็นศูนย์กลางของความขัดแย้งในเรื่อง กล่าวคือ โหม่พยายามเรียกร้องให้แม่แสงเซ็นเอกสารยกบ้านและสวนทุเรียนให้ตน โดยใช้แนวคิดเรื่องบุญวาสนาเป็นเงื่อนไข ซึ่งตอกย้ำถึงการดำรงอยู่ของจิตนิยมในสังคมเกษตรไทย ในขณะที่แม่แสงกลับใช้เหตุผลเชิงสัจนิยมเพื่อต่อต้านคำขอของโหม่

“บุญวาสนา” และ “การแบ่งบุญ” สัญญะแทนปรัชญาจิตนิยม

โหม่เริ่มต้นด้วยประโยคว่า “เกิดมาฉันไม่เคยมีบุญวาสนากับใครเขาเลยนะแม่ แม่ช่วยแบ่งบุญให้สะใภ้คนนี้หน่อย” ซึ่งเป็นสัญญะสะท้อนปรัชญาจิตนิยมที่เชื่อว่า โชคชะตาและความสำเร็จถูกกำหนดโดยบุญกรรม มากกว่าความสามารถหรือการกระทำของตนเอง การกล่าวถึง “บุญวาสนา” เป็นการแสดงให้เห็นว่าตัวละครยังคงยึดติดกับแนวคิดว่า ความมั่งคั่งและความเป็นเจ้าของสามารถได้รับผ่านบุญกุศลและการถ่ายทอดจากผู้อื่น ในขณะที่คำว่า “แบ่งบุญ” เป็นการยืนยันความเชื่อของโหม่ที่ว่า ความเป็นเจ้าของสามารถถูกถ่ายโอนได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการตามกฎหมายหรือหลักเหตุผล

สัญญะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ในบริบทของการเกษตรนั้น ความเชื่อเรื่องบุญวาสนายังคงมีบทบาทสำคัญในการส่งต่อมรดกที่ดินในครอบครัวเกษตรกร หลายครอบครัวยังมีแนวคิดว่า “ดินแดนเป็นของผู้มีบุญ” หรือ “เนื้อนาบุญ” ที่หมายถึงบุคคลหรือสถานที่ที่เป็นแหล่งรองรับบุญ หรือเป็นผู้ที่เหมาะสมจะได้รับบุญมากที่สุด เปรียบเหมือน “นา” ที่ดีซึ่งเมื่อหว่านพืชลงไปก็จะได้ผลผลิตงอกงาม คำว่า “แบ่งบุญ” ของโหม่ในที่นี้จึงอาจหมายถึง “ตนคือบุคคลที่ควรค่าแก่การสนับสนุน ตนคือบุคคลที่ควรได้รับบ้านและสวนทุเรียนใน

ฐานะ “เนื้อนาบุญ” โดยแนวคิดเรื่องการส่งต่อมรดกที่ดินในครอบครัวเกษตรกรในฐานะ “ดินแดนของผู้มีบุญ” หรือ “เนื้อนาบุญ” สะท้อนให้เห็นว่า “ที่ดินทางการเกษตร” มีความเชื่อมโยงทางจิตวิญญาณระหว่างเจ้าของที่ดินกับผลผลิตที่จะเกิดขึ้นในที่ดินนั้นๆ

“บ้านและสวนทุเรียน” สัญญะแทนปรัชญาสัจนิยม

ในขณะที่โหม่พยายามเรียกร้องสิทธิ์ในที่ดินและสวนทุเรียนโดยอ้างเรื่องบุญวาสนา บ้านและสวนทุเรียนอาจถูกตีความหมายใหม่ว่าเป็นสัญญะของสัจนิยม เพราะเป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่าและต้องการการดูแลที่เป็นรูปธรรม แม่แสงปฏิเสธคำขอของโหม่ด้วยประโยคว่า “กูเคยบอกมึงเหรอ จะให้มึงเป็นสะใภ้” ซึ่งเป็นการใช้เหตุผลว่า สิทธิ์ในการครอบครองสวนทุเรียนต้องอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง ไม่ใช่การอ้างสิทธิ์ผ่านบุญวาสนา อย่างไรก็ตาม การที่โหม่พูดว่า “เซ็นแม่!!!” และขึ้นเสียงเพื่อเรียกร้องให้แม่แสงเซ็นโอนกรรมสิทธิ์ เป็นการสะท้อนว่า ในที่สุดเธอเองก็ตระหนักถึงความสำคัญของเอกสารทางกฎหมาย ซึ่งเป็นองค์ประกอบของสัจนิยม

จากบทสนทนานี้ ภายใต้ชุมชนเกษตรกรรม และในสถานการณ์ของโหม่และแม่แสง บ้านและสวนทุเรียนจึงไม่ได้เป็นเพียงทรัพย์สินธรรมดา หากแต่เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความเป็นเจ้าของที่วัดผลได้จริง แตกต่างจากแนวคิดเรื่องบุญวาสนาซึ่งเป็นนามธรรม และไม่สามารถรับรองสิทธิ์ในทรัพย์สินอย่างเห็นเป็นรูปธรรมได้

“จะเป็นเมียใครมันต้องขออนุญาตด้วยเหรอวะ” สัญญะว่าด้วยการท้าทายโครงสร้างอำนาจทางสังคม

โหม่กล่าวประโยคนี้เพื่อต่อต้านอำนาจของแม่แสง ซึ่งเป็นตัวแทนของระบบครอบครัวเกษตรแบบดั้งเดิม ในมุมมองของสัจนิยม การเป็นสะใภ้หรือการเป็นเจ้าของทรัพย์สินควรอยู่บนหลักฐานที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การแต่งงานอย่างถูกต้องหรือการมีสิทธิ์ทางกฎหมาย ในขณะที่ด้านจิตนิยม โหม่อาจเชื่อว่า ความสัมพันธ์และโชควาสนานั้นเพียงพอแล้วที่จะได้รับสิทธิ์ในทรัพย์สิน คือ บ้านและสวนทุเรียนของครอบครัวนี้

การปะทะกันของจิตนิยมและสัจนิยมในวิถีเกษตรในสถานการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า โหม่ยึดมั่นในจิตนิยม โดยเชื่อว่าความเป็นเจ้าของสามารถเกิดจากโชควาสนา การให้พร หรือการแบ่งบุญ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ยังคงมีอยู่ในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม ขณะที่แม่แสง “ย้ายฝั่งจากจิตนิยมไปยึดมั่นในสัจนิยม” โดยให้เหตุผลว่า ทรัพย์สินต้องถูกส่งต่อภายใต้หลักเหตุผลและกฎหมาย ไม่ใช่เพียงเพราะความสัมพันธ์ทางครอบครัวหรือบุญกรรม บ้านและสวนทุเรียนจึงกลายเป็นพื้นที่ของความขัดแย้งระหว่างสองแนวคิด โหม่มองที่ดินและทรัพย์สินผ่านกรอบของความเชื่อและโชควาสนา ในขณะที่แม่แสงมองผ่านกรอบของกรรมสิทธิ์และเหตุผล

การต่อรองระหว่างจิตนิยมและสัจนิยมในบริบทของการสืบทอดที่ดินทางเกษตร

บทสนทนานี้สะท้อนถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจริงในครอบครัวเกษตรกรรมของไทย ซึ่งต้องเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านจากแนวคิดดั้งเดิมที่ยึดถือบุญวาสนา ไปสู่แนวคิดสมัยใหม่ที่เน้นกรรมสิทธิ์และกฎหมาย ซึ่งในอดีตการส่งต่อที่ดินและสวนมักถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ทางครอบครัวและแนวคิดเรื่องบุญกรรม ในขณะที่ปัจจุบันแนวคิดแบบสัจนิยมกำลังเข้ามามีบทบาทมากขึ้น โดยให้ความสำคัญกับเอกสารสิทธิ์และการจัดการทรัพย์สินอย่างเป็นระบบ กรณีของโหม่และแม่แสงจึงเป็นตัวอย่างของความขัดแย้งระหว่างคนสองรุ่น สองแนวคิด และสองโลกทัศน์ในสังคมเกษตรกรรม ที่กำลังเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างดั้งเดิมไปสู่สังคมที่มีกฎหมายและเหตุผลเป็นพื้นฐานของความเป็นเจ้าของมากขึ้น

จากตัวอย่างการวิเคราะห์บทสนทนาข้างต้น รวมทั้งตารางที่ 3 และตารางที่ 4 เมื่อพิจารณาเชื่อมโยงสัญญะผ่านวิถีเกษตรอันเป็นเครื่องสะท้อนภาวะจารีตนิยมและภาวะสมัยใหม่เข้ากับบริบทสังคมไทยในช่วงที่ภาพยนตร์กล่าวถึงคือ พ.ศ. 2566 และช่วงที่ภาพยนตร์ทำการออกฉายคือ พ.ศ. 2567 มีหลายตัวอย่างที่สะท้อนถึงภาวะคลุมเครือหรือภาวะกำกวมระหว่างวิถีชีวิตแบบจารีตนิยมกับวิถีชีวิตแบบภาวะสมัยใหม่ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ในหลายมิติของชีวิตคนไทย ดังพบในฉากภาพยนตร์และสัญญะข้างต้น กล่าวคือ

1. สถาบันครอบครัว

ทั้งเนื้อเพลง “เหมือนวิวาห์” ที่มีใจความสื่อถึง “ฝนคือคำอวยพรจากเทวดาในฐานะน้ำสังข์แห่งการแต่งงาน” และฉากการแต่งงานทั้งหมดที่ปรากฏในเรื่อง การแต่งงานนอกขนบ (การหลอก “ทำเมีย” ของเสกที่กระทำต่อโหม่) ทั้งการแต่งงานตามจารีต (การรดน้ำสังข์ โหม่-ปลัดต๊าง, ทองคำ-จิ่งนะ) การแต่งงานตามหลักกฎหมาย (โหม่-ปลัดต๊าง) การแต่งงานที่เป็นการตกลงปลงในกันเองของสองฝ่าย (เสก-ทองคำ, ทองคำ-จิ่งนะ) ขณะที่ในโลกความจริงในสังคมไทยยังคงให้ความสำคัญกับการแต่งงานที่สอดคล้องกับค่านิยมแบบจารีตนิยม คือ การแต่งงานตามประเพณี การแต่งงานที่ได้รับการยอมรับจากครอบครัว หรือการมีลูกในกรอบที่คาดหวังจากสังคม แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ ที่นิยมแต่งงานช้า หรือบางคนเลือกที่จะไม่แต่งงานเลย หรืออยู่ด้วยกันโดยไม่มีการแต่งงานทางกฎหมายเลย ซึ่งสะท้อนถึงความคิดที่สอดคล้องกับภาวะสมัยใหม่ที่เน้นเสรีภาพในการเลือกชีวิตส่วนบุคคลมากขึ้น การตัดสินใจเรื่องการแต่งงานและครอบครัวของคนรุ่นใหม่จึงเกิดความคลุมเครือระหว่างความต้องการทางสังคมที่ยังคงยึดมั่นในประเพณีดั้งเดิมและความต้องการในชีวิตที่เปิดกว้างตามแบบฉบับสมัยใหม่

2. การศึกษาและการเรียนรู้

ในด้านการศึกษา แม้ว่ามีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในแง่ของการใช้เทคโนโลยี และการเน้นการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบ ดังรูปแบบการศึกษาวิธีการปลูกทุเรียนของเสกและทองคำ ที่ค้นหาความรู้จากตำรา เอกสารความรู้ปรากฏในฉาก โต๊ะรับแขก หัวนอน มีเอกสารเกี่ยวกับการปลูกทุเรียนปรากฏอยู่ในขณะที่ทองคำมีความสามารถในการใช้สื่อออนไลน์ในการทำธุรกิจเกษตร การขายทุเรียนผ่านช่องทางออนไลน์

โดยเมื่อเชื่อมโยงกับสังคมไทย อาจพบว่า สัญญะดังกล่าวสะท้อนภาวะการศึกษาและการเรียนรู้ในปัจจุบันด้านการศึกษาผ่านโลกออนไลน์ หรือการเรียนในรูปแบบของการฝึกทักษะที่ตอบโจทย์ตลาดงานในปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีการเน้นย้ำให้เด็กไทยมีความรู้ในด้านวิชาการแบบดั้งเดิม เช่น การเรียน

วิชาพื้นฐานตามหลักสูตรที่ถูกกำหนด โดยมีความคาดหวังให้นักเรียนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และการประพฤติตามแบบแผนที่มีมานาน และอาจวิเคราะห์ได้ว่าผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาแบบดั้งเดิมสู่การศึกษาแบบสมัยใหม่ทำให้เกิด “ความคลุมเครือ” ระหว่างการรักษาความเชื่อมั่นในวิธีการศึกษาที่มีมาตั้งแต่เดิมและความพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับโลกที่เปลี่ยนแปลงไป

3. การทำงานและการดำเนินชีวิต

อีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนถึงภาวะคลุมเครือระหว่างจารีตนิยมกับสมัยใหม่คือ วิธีการทำงานและการดำเนินชีวิตของคนไทยในช่วงปี 2567 ในขณะที่หลายคนยังคงทำงานในรูปแบบดั้งเดิม เช่น การทำงานที่สำนักงานหรือกิจการครอบครัวตามประเพณี แต่วิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่กลับหันไปสู่การทำงานแบบอิสระหรือธุรกิจออนไลน์ เช่น ทองคำและจิ่งนะนอนใช้สื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ขายทุเรียนอยู่ที่ใต้ถุนบ้านในสวนทุเรียน เพื่อปล่อยขายผลผลิตที่ได้จากการทำสวน มีลักษณะเดียวกันกับการทำงานจากที่บ้าน (work from home) หรือการทำงานในรูปแบบที่ไม่ผูกพันกับเวลาทำการแบบดั้งเดิม คนที่ทำงานในรูปแบบนี้มักจะได้รับแรงผลักดันจากแนวคิดทางสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่นและการมีเสรีภาพในการตัดสินใจ

4. การเคารพศาสนาและวัฒนธรรม

ในกลุ่มคนรุ่นใหม่บางส่วนที่เริ่มห่างเหินจากพิธีกรรมทางศาสนาหรือกิจกรรมทางศาสนา หรือการปฏิบัติตามประเพณีต่างๆ โดยบางคนกลับหันไปสนใจในแนวคิดหรือวิธีการคิดแบบสมัยใหม่ เช่น การใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์หรือการปรับเปลี่ยนความเชื่อทางจิตวิญญาณตามยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เกิดภาวะกำกวมระหว่างการรักษาความเคารพในจารีตและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงในเชิงวิทยาศาสตร์และสังคมที่เปิดกว้างมากขึ้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับฉากที่ทองคำบวชให้แม่แสง โดยการบวชนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพราะเคารพต่อศาสนาและวัฒนธรรม แต่เพราะต้องการครองใจแม่แสง ซึ่งเป็นผู้มีความเชื่อในบาปบุญ ชาติภพ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อหวังให้แม่แสงยกบ้านและสวนทุเรียนให้เป็นมรดก

5. สิทธิและความเท่าเทียมทางเพศ

เรื่องราวของทองคำและจิ่งนะสะท้อนการต่อสู้ของกลุ่ม LGBTQIAN+ ที่เรียกร้องสิทธิสมรสเท่าเทียมในประเทศไทย ตัวละครทั้งสองเผชิญกับข้อจำกัดทางกฎหมายและแรงกดดันทางสังคม ซึ่งเป็นสัญญะสะท้อนของความล่าช้าในการยอมรับความหลากหลายทางเพศในเชิงนโยบาย อย่างไรก็ตาม การนำเสนอเรื่องราวความรักของตัวละครอย่างจริงจังและไม่เป็นเพียงตัวประกอบ ยังเป็นสัญญะที่ช่วยตอกย้ำว่า ความรักระหว่างเพศเดียวกันควรได้รับการยอมรับในระดับสังคม

6. ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและการเข้าถึงทรัพยากร

ภาพยนตร์สื่อสารปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ด้านเทคโนโลยีการเกษตร (smart farming) กับกลุ่มเกษตรกรที่ยังยึดติดกับวิธีดั้งเดิม ทองคำและกลุ่มเพื่อนจากเมืองมีโอกาสเข้าถึงองค์ความรู้และทรัพยากรทางการเกษตร ในขณะที่โหม่และแม่แสงต้องดิ้นรนกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและความเชื่อแบบจารีต ปัญหานี้ยังสะท้อนโครงสร้างของชนบทไทยที่การพัฒนาไม่ทั่วถึง

7. การเล่าเรื่องผ่าน Binary Oppositions (ขั้วตรงข้าม)

ภาพยนตร์ใช้การเปรียบเทียบระหว่างตัวละครที่ยึดถือความเชื่อแบบเก่ากับตัวละครที่ยอมรับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตัวละครโหม่และแม่แสงเป็นสัญญะแทนจิตนิยม ส่วนทองคำและเสกเป็นสัญญะแทนสัจนิยม ในขณะที่จิ่งนะเป็นสัญญะตัวกลางที่พยายามไกล่เกลี่ยแนวคิดทั้งสอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่ไม่ได้มีเพียงขาวหรือดำ แต่มีพื้นที่สีเทาของการปรับตัว

8. วิถีเกษตรในฐานะสัญญะของความหวังและความเปราะบาง

สวนทุเรียนในเรื่องไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ แต่ยังเป็นสัญญะของความหวัง การต่อสู้ และความเปราะบางของมนุษย์ ที่ต้องเผชิญกับทั้งแรงกดดันจากธรรมชาติและสังคม ในแง่นี้ภาพยนตร์สื่อสารถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรไทยที่ต้องพึ่งพาทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมที่ไม่แน่นอน

9. สังคมไทยในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างจารีตนิยมและสมัยใหม่

ภาพยนตร์สื่อสารภาวะสังคมไทยที่กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านจากแนวคิดจารีตไปสู่ยุคสมัยใหม่ผ่านตัวละครที่มีแนวคิดแตกต่างกัน ทองคำเป็นสัญญะของเกษตรกรที่ต้องการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตร ส่วนโหม่เป็นสัญญะของความยึดมั่นในวัฒนธรรมดั้งเดิม ขณะที่จิ่งนะเป็นสัญญะของคนรุ่นใหม่ที่พยายามไกล่เกลี่ยสองแนวคิดนี้ การต่อสู้ระหว่างสองกระแสนี้ยังคงดำเนินอยู่ในสังคมไทย โดยเฉพาะในบริบทของเกษตรกรรมและความเชื่อทางวัฒนธรรม

ทั้งนี้ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* เป็นสัญญะที่สื่อสารความหมายที่เชื่อมโยงถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในมิติการต่อสู้ของแนวคิดเก่าและใหม่ โดยใช้วิถีเกษตรในบริบทเกษตรกรรมและความเชื่อทางวัฒนธรรมเป็นสัญญะในการดำเนินเรื่อง

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยนี้ได้ศึกษาเรื่องการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา “จิตนิยม” และ “สัจนิยม” ผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* โดยการวิเคราะห์เนื้อหาภาพยนตร์ด้วยระเบียบวิธีวิจัยแบบการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) ซึ่งมุ่งเน้นการหาความหมายของสัญญะที่สะท้อนปรัชญาทั้งสองผ่านวิถีเกษตรกรรมที่ปรากฏในภาพยนตร์ ผลการวิจัยพบว่า

1. “ปรัชญาจิตนิยม” ถูกนำเสนอผ่านวิถีเกษตรแบบดั้งเดิม โดยมีการเชื่อมโยงกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผี พระ เทพเจ้า การทำพิธีกรรมทางศาสนา และการเคารพธรรมชาติ

2. “ปรัชญาสัจนิยม” ถูกสะท้อนผ่านวิถีเกษตรสมัยใหม่ โดยการใช้เทคโนโลยีการเกษตรและการดำเนินชีวิตที่ยึดมั่นในข้อเท็จจริงและเหตุผล รวมถึงการที่ตัวละครใช้เทคโนโลยีเพื่อจัดการธรรมชาติและกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนตั้งใจ

ทั้งนี้ การนำเสนอความแตกต่างระหว่างวิถีเกษตรดั้งเดิมและสมัยใหม่ในภาพยนตร์ยังสะท้อนถึงการปะทะทางความคิดในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งแสดงถึงภาวะกำกวมหรือภาวะที่ยังไม่สามารถจำแนกได้ชัดเจนระหว่างจารีตนิยมและสมัยใหม่ในวิถีชีวิตของคนไทยในยุคปัจจุบัน

การปะทะเพื่อช่วงชิงพื้นที่ระหว่างกันของสองชุดปรัชญาในภาพยนตร์

ภายใต้จุดยืนของทฤษฎีสัญวิทยาที่ว่า "สัญญะในเรื่องไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการถ่ายทอดเนื้อหา แต่ยังเป็นสนามของการต่อสู้เชิงอำนาจระหว่างปรัชญาชุดต่างๆ ที่มีลักษณะ "ไม่แยกขาดชัดเจน" หรือ "มีความกำกวม" ประเด็นที่ชวนพิจารณาต่อคือ นอกเหนือจากความกำกวมดังกล่าว ปรัชญาหรือวิธีคิดทั้งสองชุดนี้มีการช่วงชิงพื้นที่ระหว่างกันหรือไม่

ทั้งนี้ ในภาพยนตร์ความคิดทั้งสองชุดไม่ได้ดำรงอยู่แยกขาดจากกัน แต่มีลักษณะการต่อสู้เพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความหมายผ่านตัวบทของภาพยนตร์ โดยภาพยนตร์นำเสนอสัญญะที่สื่อความหมายถึง "การช่วงชิงพื้นที่ทางความหมาย" ผ่านฉากภาพยนตร์ที่ว่าด้วย "การทะเลาะวิวาท" "การล้างแค้น" "การทวงคืน" และ "การแย่งชิง" เพื่อเป็นเจ้าของสวนทุเรียน ระหว่างตัวละครที่อยู่ขั้วตรงกันข้าม คือ แสง บุญคำลือ และโหม๋ จองย้อย "ในฐานะคนรุ่นเก่า รุ่นกลาง และคนชาติพันธุ์" กับ ทองคำ ครรลองสุข "ในฐานะคนรุ่นใหม่"

ปรัชญาที่ก้าวขึ้นมาเป็นความหมายหลัก (Dominant Meaning)

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญคือ ในฉากจบของภาพยนตร์ หากพิจารณาถึงปรัชญาที่ก้าวขึ้นมาเป็นความหมายหลัก (dominant meaning) การวิเคราะห์เชิงสัญวิทยาชี้ให้เห็นว่า ภาพยนตร์ไม่ได้ให้คำตอบแบบชัดเจน แต่เปิดพื้นที่ให้ผู้ชมตีความ บางแง่มุมอาจสะท้อนว่า จิตนิยมยังคงดำรงอยู่ในฐานะอุดมคติของตัวละคร โดยฉากจบคือ "จิ่งนะเสียชีวิตตามคำสาปแช่งด้วยบันดาลโทสะของโหม๋" ทำให้ทุกฝ่ายสูญเสียคนรัก เหลือเพียง "โหม๋" ตัวละครในฐานะสัญญะว่าด้วยจิตนิยม และ "ทองคำ" ตัวละครในฐานะสัญญะว่าด้วยสัจนิยมที่อยู่ร่วมกันในสวนทุเรียนอย่างอ้างว้าง โดยโหม๋อยู่ชั้นสองของบ้านแสดงถึงฐานะที่สูงกว่าทองคำอยู่ชั้นล่างคือใต้ถุนบ้านแสดงถึงฐานะที่ต่ำกว่า

ฉากจบดูเสมือนว่าทั้งสองได้ครอบครองสวนทุเรียนและอยู่ร่วมกันด้วยดี ไม่มีการทะเลาะวิวาทตามคำอธิษฐานของ “จิ่งนะ” ผู้เป็นน้องชายของ “โหม่” และเป็นคนรักของ “ทองคำ” ที่เคยอธิษฐานไว้ที่สะพานซูตองเป้ วัดภูสมณาราม จังหวัดแม่ฮ่องสอน อันเป็นคุณลักษณะของปรัชญาจิตนิยม ทว่าการอยู่ร่วมกันของโหม่และทองคำกลับเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างอ้างว้าง เนื่องจากได้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไป กล่าวคือ โหม่สูญเสียน้องชาย ในขณะที่ทองคำสูญเสียคนรัก คือ “จิ่งนะ”

ด้านการเปิดโอกาสให้ผู้ชมตีความในตอนจบนั้น นักวิจัยใช้กรอบคิดที่นับจากวันที่จิ่งนะเสียชีวิต คือ ฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลทุเรียน จนกระทั่งเข้าสู่ฤดูกาลผสมเกสรทุเรียนรอบใหม่ในฉากจบ รวมถึงแผลบนใบหน้าที่เปลี่ยนจากแผลสดเป็นแผลเป็นลางๆ บนใบหน้าของทั้งสองฝ่ายที่ใช้หนามทุเรียนปาใส่กัน ทุบหน้ากัน เมื่อครั้งฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต และการที่ทองคำหลุดพ้นคดีจากการสอบสวนของตำรวจในฉากจบ สามารถอนุมานได้ว่า โหม่ในฐานะเจ้าของสวนทุเรียนตามกฎหมายอาจเป็นผู้ให้ปากคำเพื่อให้ทองคำหลุดพ้นจากสถานะ “ผู้บุกรุก และลักทรัพย์” โดยหากนับจากวันที่เกิดเหตุทะเลาะวิวาทในฉากจบครั้งนั้น ซึ่งอยู่ในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต โหม่และทองคำอยู่ร่วมกันมาจนถึงฤดูกาลออกดอกทุเรียนอีกครั้ง ซึ่งหากนับจากเวลาการออกดอกทุเรียนในภาพยนตร์ โดยอ้างอิงหลักฐานจากช่วงเดือนที่ “เสก” เสียชีวิตคือ “เดือนกุมภาพันธ์ ปี 2566” และฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลทุเรียนในช่วงเดือน “กรกฎาคม-สิงหาคม ปี 2566” โดยอ้างอิงจากเดือนที่เสกเสียชีวิตคือเดือนกุมภาพันธ์ 2566 และคำพูดของทองคำที่พูดกับแม่แสงในหลังจากเสกเสียชีวิตไม่นานว่า “อีก 5 เดือนก็เก็บ (ทุเรียน) ขายได้แล้ว”

ในขณะที่บางแง่มุมชี้ว่า ความจริงแบบสัจนิยมเป็นสิ่งที่ตัวละครไม่อาจปฏิเสธได้โดยสิ้นเชิง โดยในฉากจบที่อาจอนุมานว่า “ทองคำและโหม่อยู่ร่วมกันในสวนทุเรียนนับจากวันที่จิ่งนะเสียชีวิต ซึ่งเป็นช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต จนกระทั่งฤดูกาลออกดอกทุเรียนรอบใหม่ (อนุมานว่าจากกรกฎาคมหรือ สิงหาคม 2566 อยู่ร่วมกันจนถึงกุมภาพันธ์ 2567 กินระยะเวลา 6-7 เดือน) และทองคำ

อยู่ในชุดคนทำสวนใต้ถุนบ้านขับรถออกจากสวนไป ส่งยิ้มให้ดอกทุเรียน แต่ในรถไม่ได้หอบข้าวของอะไรออกไปในลักษณะของการย้ายบ้าน" ทำให้อาจอนุมานได้ว่า "โหม่และทองคำ" อยู่ร่วมกันในสวนทุเรียน โดยมีทองคำเป็นผู้ดูแลสวนทุเรียนตามแนวทางสัจนิยม ทว่าการอยู่ร่วมกันอย่างที่ไม่ต้องทะเลาะกัน อาจอนุมานได้ว่า เป็นไปตามคำอธิฐาน (ปรัชญาจิตนิยม) ของจิ่งนะที่อธิฐานกับสถาบันศาสนา ณ สะพานซูตองเป้ วัดภูสมณาราม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเชื่อกันว่า "ซูตองเป้" เป็น "สะพานแห่งการอธิษฐานสำเร็จ โดยในภาพยนตร์ จิ่งนะขอพรว่า "ขอให้วันหนึ่งมึง (ทองคำ) กับโหม่ไม่ต้องทะเลาะกัน อยู่ด้วยกันดีๆ สาธุ"

จากการวิเคราะห์ฉากจบของภาพยนตร์ *วิมานหนาม* ดังอธิบายข้างต้นภายใต้กรอบคิดเชิงสัญวิทยา อาจสรุปได้ว่า แม้จะมีการต่อสู้กันระหว่างปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมตลอดเรื่อง แต่ในท้ายที่สุด ปรัชญาจิตนิยมกลับก้าวขึ้นมาเป็นความหมายหลัก (dominant meaning) ของภาพยนตร์ โดยหลักฐานที่สนับสนุนว่าจิตนิยมเป็นความหมายหลัก คือ

ฉากจบที่สอดคล้องกับคำอธิษฐานของจิ่งนะ

การที่โหม่และทองคำอยู่ร่วมกันโดยไม่ทะเลาะกัน เป็นไปตามคำอธิษฐานของจิ่งนะที่ขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนสะพานซูตองเป้ ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเชื่อเรื่องการอธิษฐานสำเร็จ (สะท้อนความเชื่อในพลังเหนือธรรมชาติ อันเป็นแก่นของจิตนิยม)

การตีความฉากจบว่าเป็น "ชะตากรรม" ไม่ใช่ "การเลือก"

แม้ทองคำจะอยู่ในสวนทุเรียนและดูแลตามแนวคิดของเกษตรสมัยใหม่ (smart farming ซึ่งเป็นแนวทางของสัจนิยม) แต่อาจไม่ได้อยู่เพราะเลือกเชิงอุดมการณ์ หากแต่เป็นผลจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้า กล่าวคือ ทองคำอาจไม่ได้มีอิสระในการเลือกออกจากสวน เพราะจิ่งนะเสียชีวิต และโหม่ (เจ้าของสวนตัวจริง) อาจช่วยให้เขาหลุดพ้นจากข้อหาลักทรัพย์ (การที่ทองคำไม่ได้ออกจากสวนสะท้อนว่า เขาไม่ได้ "เลือก" สัจนิยมอย่างสมบูรณ์ แต่ถูกกำหนดด้วย

เหตุการณ์ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นแนวคิดของจิตนิยมเรื่อง “โชคชะตา” ดังคำขอพรของจิ่งนะ)

โหม่ยังคงมีสถานะสูงกว่า (ตำแหน่งที่อยู่บนบ้านสูงกว่าแสดงสัญญะ)

ในฉากจบ โหม่อยู่ชั้นบนของบ้าน ส่วนทองคำอยู่ใต้ถุนบ้าน ในเชิงสัญญะสะท้อนว่า ค่านิยมจารีตและแนวคิดจิตนิยมยังคงเป็นสิ่งที่อยู่เหนือสัจนิยม แม้ว่าทองคำจะใช้แนวคิดเกษตรสมัยใหม่ในการอยู่ร่วมกับโหม่ก็ตาม ขณะเดียวกันตัวละคร “จิ่งนะ ในฐานะสัญญะแทนการไกล่เกลี่ยระหว่างจิตนิยมและสัจนิยม” ที่เสียชีวิตตามคำสาปแช่งของโหม่ในเวลาเพียงไม่กี่นาทีนับจากเริ่มกล่าวคำสาปแช่ง อาจตีความได้ว่า เป็นผลของพลังเหนือธรรมชาติ หรือ “กรรม” ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของจิตนิยม และเป็นการตอกย้ำว่า จิตนิยมยังดำรงอยู่ในภาพยนตร์และก้าวขึ้นมาเป็นความหมายหลัก โดยแม้ว่าทองคำจะยังคงอยู่และใช้แนวทางสัจนิยมในการทำสวน แต่เป็นการอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดโดยปรัชญาจิตนิยม คือ ด้วยคำอธิษฐานของจิ่งนะ และอยู่ในสถานะที่ต่ำกว่าโหม่ (ใต้ถุนบ้าน) ประกอบกับภาพยนตร์ไม่ได้นำเสนอว่า ทองคำและโหม่สามารถ “ก้าวพ้น” จากกรอบของความเชื่อเดิมได้จริง แต่เป็นการ “ปรับตัว” อยู่ร่วมกันภายใต้โครงสร้างเดิม

โดยสรุปแล้ว แม้ว่าตลอดเรื่องจะมีการปะทะกันระหว่างจิตนิยม (ความเชื่อในโชคชะตา สิ่งเหนือธรรมชาติ บาปกรรม) และสัจนิยม (เหตุผลวิทยาศาสตร์ การกระทำของตนเอง) แต่ในท้ายที่สุด ปรัชญาจิตนิยมก้าวขึ้นมาเป็นความหมายหลักของเรื่อง โดยสะท้อนผ่าน

1. คำอธิษฐานของจิ่งนะที่เป็นจริง
2. สถานะที่สูงกว่าของโหม่ในเชิงสัญญะ
3. ชะตากรรมของตัวละครที่ถูกกำหนดโดยเหตุการณ์มากกว่าการเลือกเอง
4. การที่ตัวละครจิ่งนะในฐานะสัญญะแทนการไกล่เกลี่ยระหว่างจิตนิยมและสัจนิยมถูกลบออกจากเรื่อง

ดังนั้น แม้ตัวละครบางกลุ่มจะพยายามก้าวไปสู่อนาคตใหม่ตามแนวคิดสัจนิยม แต่สุดท้ายแล้วยังคงต้องดำรงอยู่ภายใต้กรอบความเชื่อของจิตนิยม ซึ่งยังคงเป็นอุดมการณ์หลักของเรื่อง

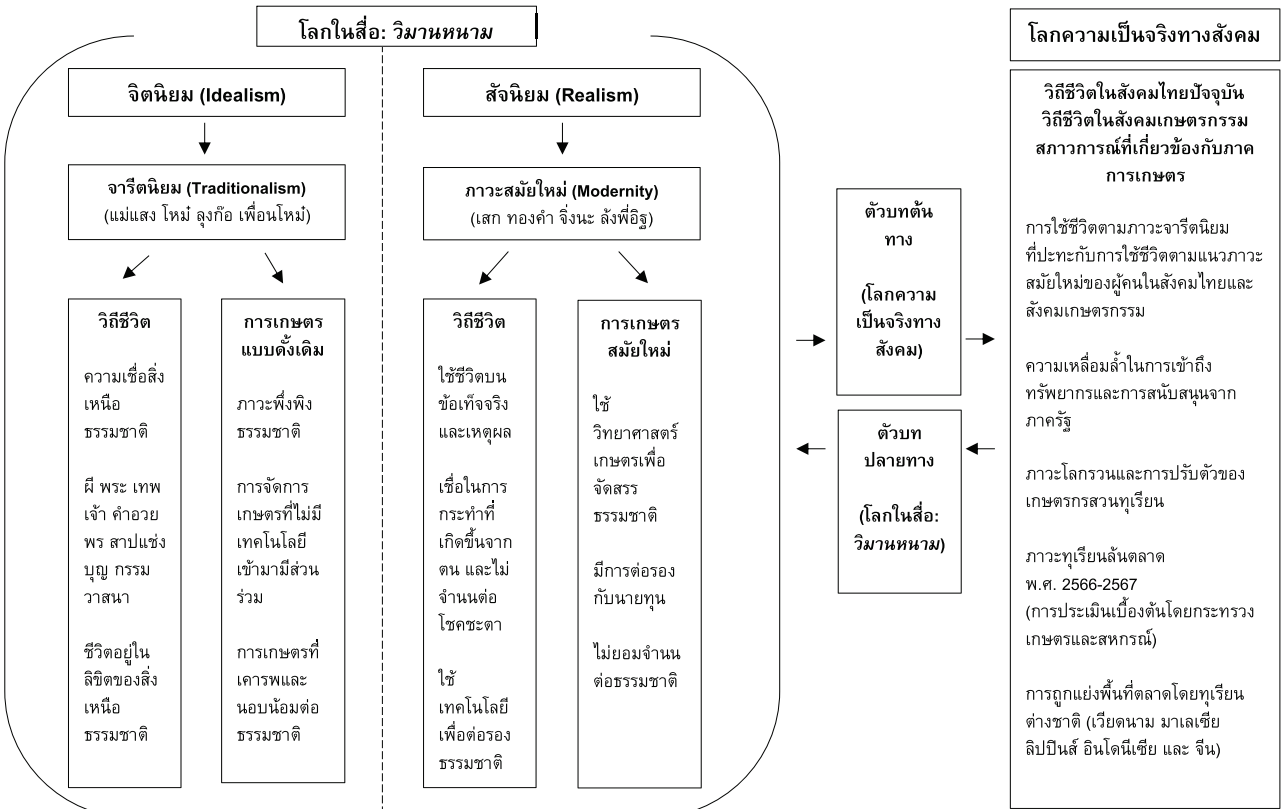
ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนถึงกระบวนการทางความคิดที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในปัจจุบัน ที่ถูกสื่อสารผ่านวิถีเกษตรในฐานะที่เป็นสัญญะผ่านภาพยนตร์ และได้แสดงให้เห็นถึงการปะทะระหว่างสองแนวทางชีวิต ได้แก่ การใช้ชีวิตตามปรัชญาจิตนิยมซึ่งยึดมั่นในธรรมชาติและความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ และการใช้ชีวิตตามปรัชญาสัจนิยมที่เน้นเหตุผลและวิทยาศาสตร์ในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความขัดแย้งที่แท้จริงในสังคมไทยในช่วงเวลาที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในช่วงปีที่ภาพยนตร์กล่าวถึงคือ พ.ศ. 2566 และช่วงเวลาที่ภาพยนตร์ออกฉายคือ พ.ศ. 2567

ความหมายเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรอันเป็นผลสรุปในงานวิจัยนี้ สะท้อนแบบแผนการทำการเกษตรที่สามารถแบ่งแยกระหว่างวิถีเกษตรดั้งเดิมและสมัยใหม่ เมื่อพิจารณาในมิติการส่งเสริมการเกษตรตามแนวปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมตามลำดับ ในขณะเดียวกัน สัญญะดังกล่าวยังอาจสะท้อนถึงความขัดแย้งในสังคมไทยที่มีการบูรณาการค่านิยมแบบเก่าเข้ากับแนวทางใหม่ที่เน้นเทคโนโลยีและการพัฒนา ความแตกต่างระหว่างสองทางเลือกนี้ยังคงเป็นเรื่องที่สามารถพบเห็นได้ในหลายบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะในแง่ของการเคารพต่อความเชื่อและการตัดสินใจที่อยู่บนพื้นฐานของเหตุผลจำเพาะของปัจเจกบุคคล โดยการใช้ binary oppositions เป็นสัญญะผ่านภาพยนตร์เป็นเครื่องมือที่ช่วยทำให้เห็นความตึงเครียดระหว่างสองขั้วความคิดชัดเจนขึ้น เช่น การทำการเกษตรแบบดั้งเดิมที่ยึดมั่นในความเชื่อและพิธีกรรม กับการทำเกษตรที่พึ่งพาเทคโนโลยีและวิธีการสมัยใหม่ โดยภาพยนตร์เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของการอยู่ร่วมกันระหว่างสองโลกที่มีความคิดแตกต่างกัน โดย “ภาวะกำกวม” ที่ปรากฏในเนื้อหาของภาพยนตร์ไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความท้าทายในสังคมไทยในปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังบ่งบอกถึงความยืดหยุ่นของสังคมที่สามารถพัฒนาไปได้ในหลาย

ทิศทาง พร้อมทั้งแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างค่านิยมดั้งเดิมและวิธีการสมัยใหม่ที่ทำให้เกิดมิติใหม่ๆ ในการใช้ชีวิต

การเชื่อมโยงระหว่างโลกสัญลักษณ์ (ภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม*) กับโลกความคิด (มิติเชิงปรัชญา) และโลกความจริง (บริบทสังคมไทย) ผ่านการถอดรหัสสัญญะในภาพยนตร์ จึงอาจวิเคราะห์ได้ว่า สัญญะในภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* ไม่เพียงสะท้อนความขัดแย้งทางคุณค่าระหว่าง “อุดมคติ” กับ “ความเป็นจริง” แต่ยังวิพากษ์โครงสร้างอำนาจและสภาพสังคมไทยว่าด้วยปรัชญาที่ซ่อนอยู่ในตัวบทภาพยนตร์ อันเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทยถึงเงื่อนไขทางสังคม และตั้งคำถามต่อโครงสร้างที่ผู้คนในสังคมไทยอาศัยอยู่ โดยอาจสรุปได้ดังแผนภูมิภาพที่ 8

ภาพที่ 8 การสื่อสารความหมายเชิงสัญญะว่าด้วยปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมผ่านวิถีเกษตร

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในมิติการส่งเสริมและการสื่อสารทางการเกษตร

การแบ่งแยกวิถีเกษตรดั้งเดิมและสมัยใหม่ในแง่ของปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยมผ่านความหมายเชิงสัญญะที่ถูกสื่อสารในภาพยนตร์ *วิมานหนาม* สะท้อนถึงการแบ่งแยกที่ชัดเจนระหว่าง วิถีเกษตรดั้งเดิมและวิถีเกษตรสมัยใหม่ เมื่อพิจารณาในมิติของการส่งเสริมการเกษตร อาจวิเคราะห์ได้ว่า การเกษตรไม่เพียงแต่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นการแสดงออกของค่านิยมและปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทย และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมของนักส่งเสริมการเกษตรและนักนิเทศศาสตร์เกษตรได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สำหรับการเกษตรตามแนวทางจิตนิยม วิถีเกษตรดั้งเดิมในภาพยนตร์ได้รับการนำเสนอผ่านการยึดมั่นในความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องผีและเทพเจ้า การทำพิธีกรรมทางศาสนา และการที่ตัวละครใช้พิธีกรรมต่างๆ ในการทำการเกษตร นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อเรื่องบาปกรรมและบุญวาสนาที่กำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการทำการเกษตร ซึ่งสะท้อนถึงการมองโลกผ่านปรัชญาจิตนิยมที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ และการมองโลกในแง่ของจิตวิญญาณ ดังนั้น การส่งเสริมการเกษตรตามปรัชญาจิตนิยม นักส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตรอาจใช้การส่งเสริมวิถีการเกษตรที่ใช้เทคนิคและวิธีการที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อสิ่งที่มองว่าเป็น “ของขลัง” หรือ “ธรรมชาติที่มีพลัง” การพึ่งพาความเชื่อและพิธีกรรมเช่นนี้อาจช่วยสร้างความรู้สึกของการมีส่วนร่วมในจิตวิญญาณและความเชื่อที่สืบทอดกันมาตามวิถีประเพณีดั้งเดิมในการทำการเกษตร

ในทางตรงกันข้าม การเกษตรตามแนวทางสัจนิยมถูกนำเสนอในภาพยนตร์ผ่านวิถีเกษตรสมัยใหม่โดยการใช้เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ในการ

ผลิต เช่น การใช้เทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ เครื่องมือเครื่องจักรที่ทันสมัย และการใช้การวางแผนและการตัดสินใจทางธุรกิจ ที่อาศัยข้อเท็จจริงและข้อมูล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต การพึ่งพาเหตุผลและวิทยาศาสตร์ในกระบวนการตัดสินใจทางการเกษตรนี้แสดงถึงการมองโลกในมุมของการจัดการทรัพยากร โดยคำนึงถึงผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและจับต้องได้ ดังนั้น การส่งเสริมการเกษตรตามปรัชญาสัจนิยม นักส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตรอาจเน้นไปที่การพัฒนาและการใช้เครื่องมือทันสมัย เช่น การเกษตรแบบ smart farming โดยที่ young smart farmer (เกษตรกรรุ่นใหม่) ใช้การศึกษาและเทคโนโลยีในการเพิ่มผลผลิตและจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ เน้นการมองโลกผ่านปรัชญาสัจนิยม ที่ให้ความสำคัญกับ ข้อเท็จจริงและเหตุผล มากกว่าความเชื่อส่วนบุคคลหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ

การนำผลการวิจัยไปใช้ในมิตินิเทศศาสตร์ การละครและภาพยนตร์

นักสื่อสาร ผู้ผลิตละคร ผู้ผลิตภาพยนตร์ สามารถนำข้อค้นพบจากการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะผ่านวิถีเกษตรในภาพยนตร์ คือ การที่ตัวละครทั้งสองกลุ่มนี้ไม่ได้แสดงออกถึงการเลือกข้างอย่างชัดเจนระหว่างจิตนิยมหรือสัจนิยมเท่านั้น แต่ยังมีการผสมผสานระหว่างทั้งสองแนวคิด ซึ่งเป็น คุณลักษณะของภาวะกำกวม ที่สะท้อนถึงความเป็นจริงของสังคมไทยในปัจจุบัน ที่มีการนำเอาค่านิยมดั้งเดิมและแนวทางสมัยใหม่มาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ไปใช้เป็นแนวทางในการผลิตเนื้อหา โดยสลายวิธีคิดแบบ “ไม่ขาวก็ดำ” “ไม่ดีก็ร้าย” แต่เป็นการผลิตเนื้อหาด้วยการออกแบบตัวละครจากโลกความจริงที่มี “การผสมผสาน” ในทุกมิติลงไป อันอาจเป็นเครื่องชี้นำสังคมให้เห็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตและสะท้อนความเป็นตัวตนของผู้รับสาร

นอกจากนี้ นักสื่อสาร ผู้ผลิตละคร ผู้ผลิตภาพยนตร์ สามารถนำข้อค้นพบจากผลการวิจัยที่ว่า ตัวละครบางตัวมีการเชื่อมโยงความเชื่อดั้งเดิมกับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้นว่า มิตินิเทศศาสตร์และสื่อภาพยนตร์ไม่เพียงเป็นศาสตร์ที่ทำหน้าที่สื่อสารแจ้งทราบ (to inform) หรือให้ความบันเทิงแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังคงทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อน และ

ตั้งคำถามต่อสังคมถึงการปะทะทางความคิดเมื่อสังคมเกิดภาวะคับขัน หรือการปะทะทางความคิดที่ "มีลักษณะเรื้อรัง" เกิดขึ้น รวมทั้งตัวบทภาพยนตร์ไม่ใช่เพียงพื้นที่บรรจุความหมายไว้อย่างง่ายดาย หากแต่เบื้องหลังความหมายดังกล่าวมีกรอบวิธีคิดเชิงปรัชญา (meta-theory) อยู่ในนั้นร่วมด้วย ผู้ผลิตเนื้อหาสารในฐานะนักนิเทศศาสตร์อาจสามารถนำแนวคิดดังกล่าวไปเป็นแนวทางในการออกแบบเนื้อหาสาร พินิจพิเคราะห์เนื้อหาสารที่ตนออกแบบ ก่อนนำเนื้อหาสารนั้นสื่อไปยังผู้รับสารผ่านช่องทางต่างๆ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ผู้วิจัยเสนอแนะให้มีการศึกษาเปรียบเทียบภาพยนตร์ *วิมานหนาม* กับภาพยนตร์ไทยหรือภาพยนตร์ต่างประเทศที่มีแก่นเรื่องคล้ายคลึงกัน โดยอาจมีการศึกษาเปรียบเทียบภาพยนตร์ *วิมานหนาม* กับภาพยนตร์ไทยอื่นๆ หรือแม้แต่ภาพยนตร์ต่างประเทศที่มีธีมเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งระหว่างความดั้งเดิมและความทันสมัย เช่น การวิเคราะห์การแสดงออกในเรื่องเพศ บทบาททางสังคม หรือการเปลี่ยนแปลงในครอบครัว ผ่านมุมมองของภาพยนตร์ เพื่อเข้าใจถึงวิธีการถ่ายทอดการปะทะทางความคิดในระดับที่ใหญ่ขึ้น

2. ผู้วิจัยเสนอแนะให้มีการศึกษาภาพยนตร์ไทยเรื่อง *วิมานหนาม* โดยเปลี่ยนแนวทางการวิเคราะห์ภาพยนตร์ไปตามแนวคิดสังคมศาสตร์อื่นๆ เช่น ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) หรือทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (cultural conflict) จะช่วยให้การวิเคราะห์ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยสามารถนำทฤษฎีเหล่านี้มาใช้ในการตีความการแสดงออกของตัวละครที่มีความขัดแย้งในความเชื่อทั้งสองด้านอย่างมีความหมาย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมวิชาการเกษตร (2546), *เกษตรดีที่เหมาะสมสำหรับทุเรียน*, กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กาญจนา แก้วเทพ (2544), *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*, กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรส โพรดักส์.

_____. (2553), *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2555), *สื่อเก่า-สื่อใหม่: สัญญะ อัตลักษณ์ อุดมการณ์*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551), *สายธารนักคิดและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กิติศักดิ์ ทองมีทิพย์ (2564), "พัฒนาการเกษตรของประเทศไทย: ในมิติด้านการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต", *วารสารพัฒนศาสตร์*, 4(1): 133-152.

งามพิศ สัตย์สงวน (2528), "การจัดระเบียบทางสังคม", *พัฒนบริหารศาสตร์*, 25(3): 361-386.

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2553), *80 นวัตกรรม การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ*, กรุงเทพฯ: ห.ส.ม. บุ๊คเมท.

ณพัฐธิกา ปิติเลิศศิริกุล และจร ประสงค์สุข (2561), *มรดกภูมิปัญญาอีสาน*, กรุงเทพฯ: สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.

ดิเรก ฤกษ์หร่าย (2529), *การนำการเปลี่ยนแปลงเน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม โครงการตำราพัฒนาชนบท*, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นริศรา อินทะสิริ (2567), เอกสารประกอบการสอนรายวิชา "การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในภาคการเกษตร 01001341" ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, เอกสารอัดสำเนา.

ปกป้อง ป้อมฤทธิ์ (2559), 'เครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ Young Smart Farmer Thailand นั้น... สำคัญไฉน", *เคหการเกษตร*, 40(11): 183-185.

สุรพล เศรษฐบุตร (ม.ป.ป.), "ทฤษฎีและแนวคิดในการพัฒนาประเทศ", เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการส่งเสริมการเกษตรกับการพัฒนาชนบท ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เอกสารอัดสำเนา.

ภาษาอังกฤษ

Bennett, J. (2006), *Medieval Europe: A Short History*, Boston: McGraw-Hill.

Russell, K. (1953), *The Conservative Mind*, Alabama: Alabama Policy Institute Birmingham.

Walker, L. and Avant, K. (2005), *Strategies for theory construction in nursing*, NJ: Pearson Prentice Hall.

สื่อออนไลน์

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2559), “จารีตนิยมกับเหตุผลนิยมในพุทธศาสนา”, สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2567 จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_19745 .

บาลีวันละคำ (2567), “จารีตนิยม (บาลีวันละคำ 580)”, สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2567 จาก https://dhamtara.com/?p=2809

สถาบันพระปกเกล้า (2567), “อนุรักษ์นิยม”, สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2567 จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=อนุรักษ์นิยม

สำนักงานเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี (2566), “แจ้งเตือนโรคเน่าเละ ในพืชผักตระกูลกะหล่ำและผักกาด”, สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2567 จาก https://kanchanaburi.doae.go.th/thamuang/?p=2289

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (2551), “เสก”, สืบค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2568 จาก http://legacy.orst.go.th/?knowledges=เสก-๑๙-กันยายน-๒๕๕๑

เอไทม์ไลฟ์ (2567), “‘วิมานหนาม’ หนังกำหมัดแห่งปี ที่มาพร้อมกับงานสร้างระดับเวิลด์คลาส”, สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2567 จาก https://atime.live/efm/hollywoodgossip/8965

GDH และใจสตูดิโอ (2567), “วิมานหนาม ทำรายได้ทั่วประเทศ 151 ล้านบาท”, สืบค้นเมื่อ 31 ธันวาคม 2567 จาก https://www.gdh559.com/post/1729856426/

Thai PBS (2567), “ถึงเวลา? ชาวนาไทยปรับตัวรับเทรนด์โลก ผลิต ‘ข้าว’ คาร์บอนต่ำ”, สืบค้นเมื่อ 31 ธันวาคม 2567 จาก https://www.thaipbs.or.th/news/content/34618

Wisesight Research (2567), “ส่องกระแสภาพยนตร์ไทย ‘วิมานหนาม กับ ‘หลานม่า’ บทเรียนจากปรากฏการณ์บนโซเชียลมีเดีย”, สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2567 จาก https://wisesight.com/news/trendsinthaicinema/

สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม ผ่านการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*

พัชนี แสนไชย[1]
อนุชา แพ่งเกษร[2]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากภาพยนตร์ บทสัมภาษณ์ผู้กำกับภาพยนตร์ บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้วยการใช้แนวคิดภาพยนตร์สารคดี ทฤษฎีประพันธกร การเล่าเรื่องของภาพยนตร์ วิเคราะห์และตีความความหมายผ่านสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม

จากการศึกษาพบว่า ภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* ใช้การผลิตซ้ำสัญญะในการสร้างโลกแห่งความหมายเรื่องของความตายผ่านภาพยนตร์ ผ่านการปรุงแต่งอารมณ์ความเสียใจและความทรงจำ อาศัยขนบของการเล่าเรื่องแบบภาพยนตร์ตระกูลสารคดี เพื่อเปิดพื้นที่ทางความคิดให้ผู้ชมได้รู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์ และเป็นหนึ่งเดียวไปกับโลกของภาพยนตร์

จุดเด่นของการเล่าเรื่องผ่านมุมมองผู้กำกับผู้ภาพยนตร์ ด้วยการใช้เทคนิคเฉพาะตัวที่มิได้เล่าชีวิตของตัวละครในแบบเดียว แต่เป็นการวางตำแหน่งหรือการเรียงลำดับเรื่องราวเหตุการณ์ของเรื่องแต่งภายใต้ร่องรอยของเรื่องจริง (syntagmatic) และนำสองส่วนมาเชื่อมกัน (paradigmatic) บุคลิกภาพที่ปรากฏให้เห็นอย่างโดดเด่นของภาพยนตร์เรื่องนี้ การใช้พลังแห่งความจริงของชีวิตเพื่อสื่อสารกฎของธรรมชาติเพื่อเชื่อมโลกของคนดูและโลกของผู้กำกับ และ

* วันที่รับบทความ 20 พฤศจิกายน 2567; วันที่แก้ไขบทความ 17 ธันวาคม 2567; วันที่ตอบรับบทความ 10 มกราคม 2568

[1] นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาศิลปะการออกแบบเชิงวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร

[2] ศาสตราจารย์ ร.ต.อ. ดร. สาขาศิลปะการออกแบบเชิงวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ความหมายที่ปรากฏผ่านการเล่าเรื่อง ภาพ สี ตัวละคร ไม่ว่าจะในโลกจริง (สารคดีส่วนตัว) และโลกของภาพยนตร์ (ตัวละครเอย) ผ่านพิธีกรรมลอยอังคารที่แม่น้ำ 2 สี เมืองปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นจุดเชื่อมรอยต่อระหว่างเรื่องจริงและเรื่องแต่ง โดยผู้กำกับมีความพยายามในการแหวกโครงสร้างการเล่าเรื่อง แต่อำนาจของเรื่องเล่ากลับถูกลดทอนภายใต้เงื่อนไขของอำนาจบางอย่างที่ถูกกำหนดขึ้นจากสภาพสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขดังกล่าวเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจทางสังคมที่มีพลังในการกำหนดสัญญะผ่านสื่อมวลชนหรือภาพยนตร์

คำสำคัญ: สัญญะ การประกอบสร้างความจริงทางสังคม การเล่าเรื่องในภาพยนตร์ ภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์*

Signification and Social Construction of Reality through Narrative in the Film *Nakhon-Sawan*

Patchanee Sanchai [3]
Anucha Pangkesorn[4]

Abstract

This academic article uses the research method and collects data from films, interviews with film directors, academic articles, and related research. It uses the concept of documentary films, auteur theory, film narration, textual analysis, and signification and social construction of reality.

The study found that the film *Nakhon-Sawan* uses the reproduction of symbols to create a world of meaning about death through film, manipulating emotions of sadness and memories. It also uses the storytelling conventions of documentary films to open up a space of thought for viewers to feel involved with the events and become one with the world of film.

The highlight of the storytelling through the perspective of the film director is the use of a unique technique that does not tell the life of the characters singly, but rather the placement or arrangement of the events of the fictional story under the traces of the real story (syntagmatic) and the connection of the two parts (paradigmatic).

[3] Ph.D. candidate in the Program in Culture-Based Design Arts, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

[4] Professor. Pol.Capt. in the Doctor of Philosophy Program in Culture–Based Design Arts, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

The outstanding personality of this film is the use of the power of the truth of life to communicate the laws of nature to connect the world of the audience and the world of the director. The meaning that appears through the storytelling, images, colors, and characters, whether in the real world (personal documentary) or the world of the film (characters) through the ash-floating ceremony at the Two-Color River, Pak Nam Pho, Nakhon Sawan Province, is the connection point between the real story and the fiction. The director has attempted to break the storytelling structure, but the power of the story is reduced under the conditions of certain powers that are determined by social conditions and culture. Such conditions are related to the social power structure that has the power to determine signs through the media or films.

Keywords: signification, social construction of reality, narrative in film, narrative in the film of *Nakhon-Sawan*

บทนำ

บทความวิชาการเรื่อง “สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมผ่านการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*” โดยภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวใช้รูปแบบการเล่าเรื่องในตระกูลภาพยนตร์สารคดีที่ท้าทายการเล่าเรื่องด้วยเส้นแบ่งของเรื่องจริงและเรื่องแต่ง ผ่านฉากหลังของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดนครสวรรค์ ด้วยการซ่อนความหมายในเชิงของสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม ดังนั้น ภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* จึงไม่ได้หมายถึงจังหวัด แต่ผู้สร้างพยายามมอบความหมายในเชิงของการสะท้อนภาพ “พื้นที่ชีวิต” ทั้งของคนเป็นคนตาย โดยมีขีด (-) ขั้นกลาง อยู่ระหว่างคนเป็นและคนตาย

ภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* กำกับโดย พวงสร้อย อักษรสว่าง โดยเป็นผลงานภาพยนตร์ขนาดยาวเรื่องแรกของพวงสร้อย และสามารถไปคว้ารางวัลจาก Taipei Golden Horse Film Festival เป็นภาพยนตร์กึ่งสารคดีที่มีลักษณะการเล่าเรื่องซ้อนกันระหว่างเรื่องแต่งกับเรื่องจริง เล่าเรื่องของ “เอย” หญิงสาวที่เรียนฟิล์มอยู่ที่เยอรมนี แต่ต้องกลับมาไทยเพื่อลอยอังคารแม่ ภาพยนตร์จะเล่าเรื่องราวตลอดหนึ่งวันบนเรือ โดยมีตัวละครพ่อที่ไม่ค่อยจะสนิทสนมกันนัก และญาติพี่น้องกลุ่มเล็กๆ ร่วมโดยสารไปด้วยกัน เพื่อลอยเถ้ากระดูกให้ไหลไปตามสายธารของปากน้ำโพ และอีกส่วนของสารคดีนั้น พวงสร้อยจะเล่าผ่านภาพเคลื่อนไหวเก่าๆ ที่ได้เคยได้บันทึกพ่อกับแม่เอาไว้ เพื่อที่ว่าเรื่องเล่าทั้งสองส่วนจะกลายเป็นบทสนทนาที่ใช้โต้ตอบกัน สลับสับเปลี่ยนและประกอบสร้างขึ้นมาเป็นเรื่องเล่าอีกหนึ่งเรื่องว่าด้วยแม่ ความรัก และความทรงจำ (พวงสร้อย อักษรสว่าง, 2562 อ้างถึงใน The Momentum, 2562)

ภาพที่ 1 ใบปิดภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* (2562)

บทความวิชาการเรื่องนี้ใช้วิธีการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากภาพยนตร์ บทสัมภาษณ์ผู้กำกับภาพยนตร์ บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้วยการใช้แนวคิดภาพยนตร์สารคดี (documentary film) ทฤษฎีประพันธกร (auteur theory) การเล่าเรื่องของภาพยนตร์ (film narration) วิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) และตีความความหมายผ่านสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (signification and social construction of reality) ซึ่งเสน่ห์ของภาพยนตร์คือ การตีความในเชิงของสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม การซ่อนความหมายเพื่อท้าทายความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของผู้ชม ผ่านวิธีการเล่าเรื่องในรูปแบบภาพยนตร์กึ่งสารคดีที่อาศัยพลังแห่งความจริงขับเคลื่อนเรื่องเล่าให้เป็นไปในทิศทางที่ผู้สร้างออกแบบหรือกำหนดเอาไว้ แต่กลับถูกลดทอนอำนาจภายใต้เงื่อนไขของอำนาจบางอย่างที่ถูกกำหนดขึ้นจากสภาพสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขดังกล่าวเกี่ยวข้องกับ

โครงสร้างอำนาจทางสังคมที่มีพลังในการกำหนดสัญญะผ่านสื่อมวลชนหรือภาพยนตร์ โดยผู้เขียนจะทำการศึกษาและวิเคราะห์เนื้อหาออกเป็นทีละส่วนภายใต้วัตถุประสงค์การศึกษาดังนี้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมผ่านการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*

การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล

ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาในการวิเคราะห์ประเด็นของสัญญะและการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมผ่านการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* ผู้เขียนจะแบ่งการทบทวนวรรณกรรมออกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

ความหมายของภาพยนตร์สารคดี

ปัทมา สุวรรณภักดี (2555) ได้อธิบายความหมายของภาพยนตร์สารคดีโดยประยุกต์นิยามความหมายตามบิดาแห่งภาพยนตร์สารคดี John Grierson ว่า เป็นการสร้างสรรค์ที่ถ่ายทอดมาจากความจริง จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ช่วยทำให้ภาพยนตร์มีปรัชญาและดูสมจริงมากกว่าเรื่องแต่ง แต่ในขณะเดียวกันภาพยนตร์สารคดีก็ควรจะมีการแต่งเติมเรื่องราวในภาพยนตร์ด้วยความคิดสร้างสรรค์ของผู้สร้างภาพยนตร์ ในสถานะการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะและผู้สร้าง คือ ศิลปินไม่ต่างจากศิลปินแขนงอื่นๆ

ชญานุช วีรสาร (2560) ให้ความหมายของภาพยนตร์สารคดีเอาไว้ว่าเป็นภาพยนตร์ที่สร้างขึ้นบนพื้นฐานของความจริงในสังคม ที่มุ่งนำเสนอมุมมองเพื่อบันทึกเหตุการณ์ พฤติกรรม แสดงมุมมองทางความคิด ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และบรรยากาศอื่นๆ ผ่านมุมมองของผู้สร้าง

อุรุพงศ์ รักษาสัตย์ (2563) ได้ให้ความหมายของภาพยนตร์สารคดีว่าคุณค่าของภาพยนตร์สารคดีแตกต่างจากภาพยนตร์บันเทิง ในด้านการบันทึก

ความจริงในแง่ของประวัติศาสตร์ ภาพยนตร์ได้แต่งเรื่องราวเสริมลงไปเพื่อนำเสนอความคิดเห็นส่วนตัว ผ่านมุมกล้องและการตัดต่อ ซึ่งอยู่นอกเหนือจากเหตุการณ์จริงอื่นๆ ที่ปรากฏให้เห็น ด้วยเห็นว่า คุณค่าของภาพยนตร์สารคดีในฐานะที่เป็นงานศิลปะควรมีความคิดเห็นของผู้สร้างมากกว่าการบันทึกความจริง และปรารถนาให้ผู้ชมรับรู้และรู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์ คิดและไตร่ตรองด้วยตัวเอง และนำพาตัวเองและสังคมไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ชมภาพยนตร์ได้ต่อเติมความคิดหลังจากรับชมภาพยนตร์

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวทางของการเล่าเรื่องภาพยนตร์สารคดีหรือภาพยนตร์กึ่งสารคดี อยู่ที่มุมมองของผู้สร้างว่าจะเรียกว่าสิ่งนี้ว่าอะไร แต่นิยามความหมายของภาพยนตร์ตระกูลสารคดี (documentary film) มีขนบในการเล่าเรื่อง คือ “ความจริงที่ผ่านการปรุงแต่ง ด้วยความคิดสร้างสรรค์ ต่อสิ่งที่มีอยู่จริง” ดังนั้น แนวทางของการเล่าเรื่องในภาพยนตร์สารคดีจึงไม่ใช่ความจริงแท้โดยสมบูรณ์ แต่เป็นความจริงที่ทำหน้าที่เปิดพื้นที่ทางความคิดให้ผู้ชมได้รู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์ คิดและไตร่ตรองด้วยตัวเอง และเป็นหนึ่งเดียวไปกับโลกของภาพยนตร์

ภาพยนตร์กึ่งสารคดีจากนครสู่สวรรค์

ทิศทางของการเล่าเรื่องในภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* ภาพยนตร์ส่วนตัวที่หารอยต่อเชื่อมโยงกับผู้ชมทั่วโลกได้ในประเด็นสากล คือ เรื่องราวของแม่ ซึ่งบางคนดูแล้วคิดถึงแม่ เพราะอาจจะมีบางเหตุการณ์หรือบางคำพูดที่แม่ชอบพูดเหมือนกัน หรือบางคนนึกถึงแฟนเก่า เรียกได้ว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้ทำงานกับคนดูในหลายระดับ เพราะมีรายละเอียดเล็กๆ ที่แตกย่อยออกไป จึงสามารถเชื่อมรอยต่อความรู้สึกส่วนใดส่วนหนึ่งของผู้ชมกับภาพยนตร์ได้ (พวงสร้อย อักษรสว่าง, 2564 อ้างถึงใน a day, 2564)

ภาพที่ 2 การใช้ตัวละครจริงและนักแสดงผ่านการออกแบบของผู้สร้าง

ที่มา: *นคร-สวรรค์ (Nakorn-Sawan)* Official Trailer (2562)

บทบาทหน้าที่ของภาพยนตร์ทำหน้าที่เปิดพื้นที่ทางความคิดให้ผู้ชมได้คิดต่อ ภายใต้การออกแบบความคิดของผู้สร้างหรือผู้กำกับภาพยนตร์ในการสร้างความหมายแฝงและการประกอบสร้างความหมายในภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* กำจร หลุยยะพงศ์ (2566) ได้นิยามความหมายของภาพยนตร์สารคดีว่า เป็นภาพยนตร์ที่สร้างจากเรื่องจริง ไม่ใช่เขียนขึ้นแบบนิยาย มีแง่มุมที่ขัดแย้งน่าสนใจเชิงสังคม ใช้ตัวละครและสถานที่จริง เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับเหตุการณ์และบุคคลจริงไม่มีการแสดง แต่ต้องมีการสร้างสรรค์หรือการใช้ศาสตร์ด้านภาพยนตร์หรือภาษาภาพยนตร์ ทั้งในด้านภาพและเสียง การตัดต่อ ไม่ใช่เลียนแบบจากความจริงโดยไม่มีการตกแต่ง

ภาพยนตร์สารคดีทำหน้าที่เปิดพื้นที่ในการนำเสนอประเด็นทางสังคมและดึงเอาประสบการณ์ร่วมของผู้ชมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการตั้งคำถามอภิปรายถกเถียง หรือวิพากษ์ประเด็นปัญหานั้นๆ การทำหน้าที่จุดประกายทางความคิดเป็นหัวใจหลักที่สะท้อน “ความจริงที่มองไม่เห็น” ในแบบที่ผู้ผลิตต้องการ

นำเสนอชุดความจริงรูปแบบหนึ่ง ไปสู่ผู้ชมที่นำเสนอเรื่องราวในการขับเคลื่อนประเด็นเปราะบางไปสู่สาธารณะ (มนต์ศักดิ์ ชัยวีระเดช, 2566)

ภาพยนตร์ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาหรือสะท้อนปัญหาทางสังคมในทุกยุคทุกสมัยทั้งในไทยและต่างประเทศ งานของ Sarah M. Scowcroft (2023) ศึกษาเรื่องความเท่าเทียม ความหลากหลาย และการรวมกลุ่ม พบว่าการใช้ภาพยนตร์เพื่อแก้ไขปัญหาการเหยียดเชื้อชาติ หรือจะเป็นการใช้สื่อภาพยนตร์เพื่อสร้างความเข้าใจของครูฝึกหัดเกี่ยวกับปัญหาการสื่อสารออทิสติกในห้องเรียน เป็นการศึกษานำร่องเพื่อประเมินประสิทธิผลของภาพยนตร์ในฐานะเครื่องมือสนับสนุนความเข้าใจของครูฝึกหัด เกี่ยวกับปัญหาความคล่องแคล่วในนักเรียนออทิสติกในห้องเรียนทั่วไปโดยการใช้สื่อภาพยนตร์เป็นเครื่องมือ (Lawrence and Rimmer, 2023)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนั้น ภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* อาศัยขนบของการเล่าเรื่องในภาพยนตร์สารคดีและมุมมองของผู้กำกับ ทั้งเป็นเจ้าของเรื่องเล่า เป็นผู้เล่าเรื่องและขยายขอบเขตของเรื่องเล่า ผ่านการปรุงแต่งความจริงด้วยความคิดสร้างสรรค์ ด้วยการอาศัยภาพยนตร์เป็นเครื่องมือในการแสดงออกผ่านความรู้สึกหรือเรื่องราวส่วนตัว

ทฤษฎีประพันธกร (Auteur Theory)

การศึกษามุมมองตามทฤษฎีประพันธกร เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อผู้กำกับภาพยนตร์ เริ่มจากความเชื่อว่า ภาพยนตร์แต่ละเรื่องเป็นผลงานของผู้กำกับภาพยนตร์โดยสมบูรณ์ ทำให้เชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในภาพยนตร์นั้นสะท้อนความเป็นผู้กำกับและอ้างความเป็นเจ้าของผลงานได้อย่างเด็ดขาด โดยนักวิชาการชาวอเมริกานามว่า แอนดรูว์ ซาร์รีส (Andrew Sarris) ในทศวรรษที่ 1960 ได้ให้ความสำคัญกับผู้กำกับภาพยนตร์ในฐานะศิลปิน ด้วยการวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาตามสูตรของผู้กำกับ (อธิป เตชะพงศธร, 2567) โดยสิ่งที่จะนำมาพิจารณาว่าผู้กำกับคนนั้นมีความเป็นประพันธกรมาจาก 3 องค์ประกอบ ได้แก่ เทคนิคในการผลิตภาพยนตร์ของผู้กำกับ บุคลิกภาพที่ปรากฏให้เห็นอย่าง

โดดเด่น และเป้าหมายสูงสุดเป็นการมุ่งเน้นไปยังความหมายที่ปรากฏในภาพยนตร์ (สุรศักดิ์ บุญอาจ, 2564)

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา (2552) ได้กล่าวถึงทฤษฎีประพันธกรเอาไว้ว่า เป็นการมุ่งอธิบายแนวคิด (what) และวิธีการนำเสนอ (how) ของผู้กำกับว่า มีเอกภาพ ความต่อเนื่อง และวิวัฒนาการ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับผู้กำกับในฐานะศิลปินที่อาศัยภาพยนตร์เป็นเครื่องมือในการแสดงออกผ่านความรู้สึกหรือเรื่องราวส่วนตัว

ดังนั้น ทฤษฎีประพันธกรเป็นการพิจารณาว่า ผู้กำกับภาพยนตร์นั้นเป็นผู้สร้างสรรค์หลักในผลงานภาพยนตร์ ในความหมายที่เป็นผู้รับผิดชอบต่อการตัดสินใจเลือกกำหนดองค์ประกอบและเทคนิคภาพยนตร์ รวมทั้งเป็นผู้กำหนดทิศทางของแก่นเรื่อง (theme) ที่เป็นการแสดงออกที่มีลักษณะเฉพาะของผู้กำกับคนนั้นๆ ในผลงานของเขาด้วย (วิสิทธิ์ อนันต์ศิริประภา, 2562)

จากการทบทวนวรรณกรรมตามมุมมองทฤษฎีประพันธกรผ่านผลงานของ พวงสร้อย อักษรสว่าง ผู้กำกับภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* สะท้อนความเป็นประพันธกร จาก 3 องค์ประกอบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 คือ การใช้เทคนิคเฉพาะตัวในการผลิตภาพยนตร์ ซึ่งทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้แตกต่างจากภาพยนตร์สารคดีทั่วๆ ไป คือ การเล่าเรื่องจากประสบการณ์ตรงของชีวิตผู้กำกับ ใช้อำนาจของความจริงส่วนตัวเป็นตัวกำหนดโครงสร้างการเล่าเรื่อง ภายใต้ขนบของการเล่าเรื่องในตระกูลภาพยนตร์สารคดี ด้วยการผนวกเรื่องจริงกับเรื่องแต่งเข้ามาในลักษณะของชีวิตส่วนตัวของผู้กำกับกับเรื่องแต่ง มิได้เล่าชีวิตของตัวละครในแบบเดียว แต่เป็นการวางตำแหน่งหรือการเรียงลำดับเรื่องราวเหตุการณ์ของเรื่องแต่งภายใต้ร่องรอยของเรื่องจริงด้วยการเปิดเรื่องบนเรือ ผ่านพิธีกรรมลอยอังคารแม่ของตัวละคร และตามด้วยเรื่องจริง (syntagmatic) จากการบันทึกเหตุการณ์ส่วนตัวของผู้กำกับ หลังจากนั้นจึงนำสองส่วนมาเชื่อมกัน (paradigmatic) ซึ่งกลวิธีดังกล่าวได้กลายเป็นจุดเด่นของภาพยนตร์เรื่องนี้ ถึงแม้ว่าการเชื่อมร้อยของเรื่องแต่งและเรื่องจริงอาจจะไม่สามารถทาบกันได้อย่างสนิทก็ตาม

องค์ประกอบที่ 2 คือ บุคลิกภาพที่ปรากฏให้เห็นอย่างโดดเด่นของภาพยนตร์เรื่องนี้ เป็นการใช้พลังแห่งความจริงของชีวิต เพื่อสื่อสารกฎของธรรมชาติว่าด้วยการเผชิญปัญหาต่างกัน แต่กลับทำให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนทั่วไปที่ต้องประสบไม่ต่างจากตัวผู้กำกับภาพยนตร์ นั่นก็คือ ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวกับการพบเจอความตายและความทรงจำ การผสมสูตรใหม่นี้ทำให้สามารถเชื่อมร้อยกันระหว่างภาพยนตร์ส่วนตัวของผู้กำกับภาพยนตร์กับชีวิตผู้คนดูทั่วไปแยกขาดออกจากกันได้ยาก

องค์ประกอบที่ 3 คือ ความหมายที่ปรากฏในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* การใช้พิธีกรรมลอยอังคารเป็นจุดเชื่อมรอยต่อระหว่างเรื่องจริงและเรื่องแต่ง เป็นการผลิตซ้ำสัญญะในเรื่องความหมายของความตายผ่านภาพยนตร์ คือ ความเสียใจและความทรงจำ โดยผู้เขียนจะให้รายละเอียดในหัวข้อถัดไปในเรื่องของสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมในภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์*

สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมในภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์*

สัญศาสตร์ (semiotics) เป็นการศึกษาสิ่งแทนความหมาย (representation) การวิเคราะห์ทางสัญศาสตร์ช่วยให้เราตระหนักถึงความสัมพันธ์อันหลากหลาย ระหว่างตัวเรากับ “สิ่งแทนความหมาย” (object) ดังนั้นการทำความเข้าใจความหมายต้องเข้าใจภาพหรือวัตถุใดๆ จากปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อน และมีความเปลี่ยนแปลงความหมายอยู่ตลอดเวลา (เถกิง พัฒโนภาษ, ม.ป.ป)

สัญญะคือ สรรพสิ่งทุกอย่างที่มี “ความหมาย” มากกว่าตัวของมันเอง หากมองว่ากาแฟแก้วหนึ่งเป็นเพียงเครื่องดื่มชนิดหนึ่ง กาแฟนั้นยังไม่ใช่สัญญะ แต่หากเมื่อใดที่กาแฟถูก “มอบหมายความหมาย” (meaning assignment) เช่น ให้กลายเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาวผ่านสื่อภาพยนตร์หรือสื่อมวลชน เมื่อนั้นกาแฟก็เป็น “อะไรที่มากกว่ากาแฟไปแล้ว” แล้วทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ คน เหตุการณ์ สถานที่ ก็สามารถเป็นสัญญะ

ได้ทั้งสิ้น ภายใต้เงื่อนไขเดียวคือ การถูกมอบหมายความหมายให้ (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2554)

สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม เป็นเครื่องมือสำคัญของสื่อมวลชนหรือภาพยนตร์ โดยแนวคิดเรื่องการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม เป็นแนวคิดของสำนักปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) กับโลกมีการรับรู้และมีสำนึกกับโลก ที่สนใจวิธีการที่คนมีประสบการณ์เสนอแนวคิดการสร้างความเป็นจริงทางสังคมไว้ว่า "โลกที่แวดล้อมตัวบุคคลนั้นมีอยู่ 2 โลก โลกแรกเป็นโลกทางกายภาพ (physical world) อันได้แก่ วัตถุ สิ่งของ บุคคล บรรยากาศด้านกายภาพทั้งหลายที่แวดล้อมบุคคล ส่วนอีกโลกหนึ่งมีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น โลกทางสังคม (social world) สิ่งแวดล้อมเชิงสัญลักษณ์ (symbolic environment) หรือความเป็นจริงทางสังคม (social reality) โลกนี้เกิดจากการทำงานของสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา ที่ทำงาน รัฐ และสื่อมวลชน เป็นต้น" (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

การประกอบสร้างความจริงทางสังคม เป็นการศึกษาภายใต้กรอบของความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมที่สั่งสมมาเป็นตัวกำหนด ทำให้ประสบการณ์ มุมมอง (world views) แตกต่างกันออกไปอีก และโลกแห่งความหมาย (world of meaning) กาญจนา แก้วเทพ (2543) ถือเป็นโลกที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยจะใช้โลกแห่งความหมายของมนุษย์ได้จากชุดความคิดดังต่อไปนี้

การอธิบายทางด้านภาษาศาสตร์ (linguistics) เชื่อว่า ความหมายหรือความจริงต่างๆ ไม่ใช่สิ่งที่เป็นผลผลิตจากการสร้างสรรค์ของธรรมชาติ และเกิดขึ้นเพื่อรอคอยการค้นพบจากมนุษย์ หากแต่ความจริงในเรื่องราวต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมหรือโลกแห่งความหมายที่แวดล้อมตัวมนุษย์อยู่นั้น ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการประกอบสร้างของมนุษย์ผ่านระบบ "ภาษา" และ "สัญลักษณ์" ทั้งสิ้น การอธิบายตามทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) อาศัยคลังความรู้ทางสังคม (stock of knowledge) จากการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล กลายเป็นความจริงทางสังคมที่สามารถนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจถึงความหมายของปรากฏการณ์ต่างๆ โดยแบ่งเป็น

(1) Objective Social Reality ความจริงทางสังคมที่มนุษย์ได้รับจากประสบการณ์ตรงผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของตนเอง เช่น การมองเห็น หรือรูป (sight) การลิ้มรสหรือรส (taste) การได้กลิ่นหรือกลิ่น (smell) การได้ยินหรือเสียง (hearing) และการสัมผัสหรือสัมผัส (touch) เป็นต้น

(2) Symbolic Social Reality ความจริงทางสังคมที่ได้รับจากประสบการณ์ผ่านสื่อในรูปแบบของภาษาและสัญลักษณ์ คือ ศิลปะ

(3) Subjective Social Reality ความจริงที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ผ่านสื่อในระดับจิตสำนึกของแต่ละบุคคล

ภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* สามารถสะท้อนสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมที่อธิบายตามทฤษฎีปรากฏการณ์นิยมเอาไว้ คือ ความจริงทางสังคมที่มนุษย์หรือผู้กำกับได้รับจากประสบการณ์ตรงจากเรื่องราวชีวิตของตนเอง และนำความจริงหรือประสบการณ์ที่ได้รับนำมาสื่อสารในรูปแบบของศิลปะภาพยนตร์ ทั้งภาษาภาพ เสียง สัญลักษณ์ และบทสนทนาของตัวละคร และความจริงที่นำมาถ่ายทอดในภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* นั้น เป็นการสร้างโลกแห่งความหมายของมนุษย์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูก ญาติพี่น้อง รวมถึงคนรักเก่า เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ตรง การเล่าเรื่องขยายขอบเขตความจริง และสื่อสารไปยังผู้ชมแต่ละบุคคลที่มีประสบการณ์ผ่านการรับชมภาพยนตร์ในระดับจิตสำนึก และอาจตีความหมายได้แตกต่างกันออกไป โดยผู้เขียนจะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 หัวข้อดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 การสร้างโลกแห่งความหมายของมนุษย์

ที่มา: Puangsoi (2562)

(1) Objective Social Reality ความจริงทางสังคมที่มนุษย์ได้รับจากประสบการณ์ตรงผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของผู้กำกับภาพยนตร์ และผลิตซ้ำความหมายของความตายผ่านสื่อภาพยนตร์

การถ่ายทอดการเล่าเรื่องด้วยการเข้าไปสัมผัสผ่านประสบการณ์ตรงของการสูญเสียและจากลาของผู้กำกับภาพยนตร์ “อย่างเวลาดูแล้วมีฉากไหนที่แม่พูด เราก็ยังตลกกับเขาอยู่ แค่อาจไม่ได้ฟูมฟายแล้ว แม่เราชอบติดตามผลงานอยู่ตลอด อยากรู้ว่าลูกทำอะไร อยากสนับสนุนและเป็นส่วนหนึ่ง แม้ว่าเขาจะไม่เข้าใจขนาดนั้น เป็นไปได้ก็อยากให้แม่ดูหนังนะ แต่จะให้แม่ดูยังไงล่ะ” (พวงสร้อย อักษรสว่าง, 2564 อ้างถึงใน a day, 2564)

จากบทสัมภาษณ์ของผู้กำกับดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า สัญญะในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* มีการมอบความหมายของเรื่องราวในประเด็นใหญ่ๆ คือ ครอบครัวและการสูญเสีย เรื่องราวการบันทึกของคนที่ต้องจากไปตลอดกาล ทิ้งไว้เพียงความทรงจำ และสิ่งที่เหลือไว้อาจเป็นความรัก หรือสุดท้ายอาจไม่เหลืออะไรเลย

ภาพยนตร์ นคร-สวรรค์ แสดงความตายที่เป็นมากกว่าความตายของครอบครัวของตัวละคร แต่เป็นการหลอมรวมของความตาย หรือการระลึกถึงความตายของผู้คนและครอบครัวอื่นๆ ดังคำสอนในพระไตรปิฎกที่ว่า “ชีวิตของเราเป็นของไม่เที่ยง ความตายของเราเป็นของเที่ยง” แต่มันไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่มนุษย์จะยอมรับและทำความเข้าใจกับความจริง เมื่อต้องกลายเป็นผู้เผชิญหน้ากับความตายหรือผู้ที่สูญเสีย แม้แต่ผู้ที่คลุกคลีกับความตายอย่างใกล้ชิดอย่างแพทย์หรือพยาบาลในหนังสือ *ความรักอยู่รอบตัวเรา* ที่มีประสบการณ์การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของ อรทัย ชะฟู เล่าถึงพยาบาลดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคองที่เห็นความตายมานับครั้งไม่ถ้วน เมื่อเจอเรื่องนี้กับตัวเอง ถึงกับกรีดเสียงร้องกลางวอร์ดและหมดสติลง หลังจากรับโทรศัพท์แจ้งข่าวว่า มารดาของเธอหัวใจวายและเสียชีวิต (ภัสน์วจี ศรีสุวรรณ์, 2561)

ภาพยนตร์หลายต่อหลายเรื่องนำความตายมาเสนอผ่านการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ ดังตัวอย่างงานวิจัยของ กำจร หลุยยะพงศ์ (2561) ที่ศึกษาเรื่อง *Tomorrow Never Dies: การเข้าใจความตายในสื่อภาพยนตร์ไทย* ผลการวิจัยพบว่า ภาพยนตร์ไทยนำเสนอภาพของความตายที่หลากหลาย เช่น ความหลากหลายของการตายของเพศและวัย การฆาตกรรมและถูกฆาตกรรม การเปิดเผยความตายที่ถูกซ่อนเร้น ความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรมของความตาย และเนื่องด้วยความตายเกี่ยวข้องกับศีลธรรมและอคติของความตาย จึงต้องอาศัยเทคนิคของภาพยนตร์ในการประกอบสร้างภาพความตาย ทำให้การสื่อสารความตายในภาพยนตร์มีลักษณะย้อนแย้ง กล่าวคือ ด้านหนึ่งความตายดูน่ากลัวผิดปกติ แต่อีกด้านหนึ่งกลับมองว่า ความตายคือเรื่องธรรมดาของโลกและสวยงาม สุดท้ายภาพความตายที่นำเสนอบนแผ่นฟิล์มตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ต่างๆ ได้แก่ สภาพ

ของสังคมไทยที่อยู่ในยุคสังคมความเสี่ยง สถาบันของสังคม เช่น ความเชื่อและศาสนา รัฐและทุนนิยม และตระกูลหนัง เป็นต้น

ภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* ถูกมอบความหมายเรื่องของความตายสอดคล้องกับงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น ความตายคือเรื่องธรรมดาของโลกและสวยงาม ด้วยการออกแบบผ่านมุมมองการออกแบบงานงานสร้าง (production design) ในการประกอบสร้างภาพความตายผ่านภาพ การเล่าเรื่อง แสง สี นักแสดง ฯลฯ โดยเฉพาะเทคนิคการเล่าเรื่องจริงผสมกับเรื่องแต่ง ทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้มีความพิเศษและน่าสนใจในกลวิธีของการเล่าเรื่อง จึงเป็นเหตุผลในการศึกษาวิเคราะห์แนวทางการเล่าเรื่องของภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*

แนวทางของการวิเคราะห์การเล่าเรื่องในบทความวิชาการเรื่องนี้ อาศัยการทำความเข้าใจความหมายจากปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนภายใต้ระบบของวัฒนธรรมในเชิงของพื้นที่ โดยใช้มุมมองการศึกษาผ่านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของจังหวัดนครสวรรค์ และศึกษาผ่านการออกแบบบรรยากาศของภาพยนตร์ และใช้การวิเคราะห์ความหมายของอารมณ์และความรู้สึกผ่านการออกแบบโทนสีของภาพยนตร์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape) หมายถึง สภาพทางกายภาพของพื้นที่ การรับรู้สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวของมนุษย์ผ่านการเรียนรู้วัฒนธรรมของคน ซึ่งสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมก่อรูปขึ้นมาได้ด้วยผลที่เกิดจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสภาพแวดล้อม โดยสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมถูกใช้กันหลายความหมาย เช่น นิเวศวัฒนธรรม (cultural ecology) สภาพแวดล้อมสร้างสรรค์ (built environment) และ “ภูมิทรรศน์” ซึ่งล้วนเป็นความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งสิ้น (แววรวี ลาภเกิน และรุ่งทิพย์ พุ่มดนตรี, 2561)

เมืองนครสวรรค์ เรียกอีกหลายชื่อว่า เมืองปากน้ำโพ เมืองพระบาง และเมืองชอนตะวัน จังหวัดนครสวรรค์เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ตอนบนของที่ราบภาคกลาง เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ในแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้นทิ้งร่องรอยของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงาม สะท้อนผ่านวิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครสวรรค์ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ชาวจังหวัดนครสวรรค์มีความหลากหลายทาง

เชื้อชาติ จึงทำให้มีประเพณีต่างๆ ที่หลากหลายตามไปด้วย (สุชาติ แสงทอง และคณะ, 2559)

นครสวรรค์ มีชื่อเรียกแต่เดิมที่หลายคนคุ้นเคยและรู้จักกันอย่างกว้างขวางว่า ปากน้ำโพ ปรากฏเรียกกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยมีที่มาสันนิษฐานได้ 2 ประการ คือ อาจมาจากคำว่า ปากน้ำโผล่ เพราะเป็นปากน้ำปิงยม และน่าน หรือมีเหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ มีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ตรงปากน้ำในบริเวณวัดโพธิ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลเจ้าพ่อกวนอูในปัจจุบัน ปากน้ำโพเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำเจ้าพระยา มีแม่น้ำ 2 สี ที่มาบรรจบกัน ระหว่างแม่น้ำน่านที่มีลักษณะสีแดงขุ่น และแม่น้ำปิงที่มีลักษณะสีเขียวคล้ำใส (พัชรี ดินฟ้า, 2557)

นครสวรรค์หรือเมืองปากน้ำโพ นับเป็นแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงวิถีความเป็นอยู่ของผู้คนริมน้ำทั้ง 2 ฝั่งของภาคเหนือและภาคกลาง ด้วยความสำคัญของสายน้ำนำพาผู้คนจากที่ต่างๆ เดินทางมาตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัย และสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติไทย-จีน จนเกิดเป็นวัฒนธรรมของตนเองในนามของจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นสถานที่หลักของฉากหรือบรรยากาศในภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* ที่ได้มอบความหมายในเชิงของสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม ผ่านภูมิทัศน์วัฒนธรรมหรือสภาพทางกายภาพในเชิงของพื้นที่และสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของผู้คนหรือตัวละครในภาพยนตร์นั่นเอง

ภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* เกิดจากความตั้งใจของผู้กำกับภาพยนตร์ในการออกแบบงานสร้างภาพยนตร์ โดยเฉพาะการออกแบบสถานที่และสภาพแวดล้อมของตัวละครที่นำเสนอความงามที่ซ่อนความหมายของชีวิตเอาไว้ “เราแค่ยืมโลเคชันของจังหวัดมานะ เพราะใจจริงเราอยากเล่ากลางๆ ให้สถานที่ในเรื่องเป็นที่ไหนก็ได้ อย่างชื่อหนังเอง ที่เราใช้นคร ขีด สวรรค์ ก็เพื่อจะสื่อว่า นครคือโลกของคนที่ยังอยู่ สวรรค์คือโลกของคนที่ไม่อยู่แล้ว ส่วนขีดตรงกลางคือสิ่งที่อยู่ระหว่างโลกของเรากับสวรรค์” (พวงสร้อย อักษรสว่าง, 2564 อ้างถึงใน a day, 2564)

ภาพที่ 4 ชื่อภาพยนตร์ที่ซ่อนความหมายภายใต้ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ที่มา: *นคร-สวรรค์ (Nakorn-Sawan)* Official Trailer (2562)

ภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* ใช้การดำเนินเรื่องโดยมีการวางเส้นเรื่องหลักๆ คือ ภาพเหตุการณ์ที่เอย พ่อ ญาติๆ และพระสงฆ์ที่เป็นคนรักเก่า อยู่บนเรือที่กำลังจะไปลอยอังคารแม่ที่แม่น้ำสองสีปากน้ำโพ ภาพยนตร์เล่าเหตุการณ์ผ่านความเชื่อโดยใช้พิธีลอยอังคาร เป็นแรงจูงใจให้เอยกลับมาเจอครอบครัวของเธออีกครั้ง โดยพิธีลอยอังคารเป็นพิธีที่เชื่อว่าเป็นการส่งดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับให้ไปสู่ภพภูมิที่ดี สงบร่มเย็นเหมือนดั่งสายน้ำ *ศิลปวัฒนธรรม* (2567) ได้กล่าวถึงพิธีลอยอังคารที่ผูกเข้ากับคติทางพุทธศาสนาเรื่องของการปล่อยวางและตระหนักรู้ถึงสภาพความเป็นจริงของสังขาร เถ้ากระดูกซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายที่ถูกสร้างขึ้นมาจากธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ เมื่อร่างกายแตกดับ ธาตุทั้ง 4 ย่อมกลับสู่สภาพธาตุดั้งเดิม ดังผงธุลีของเถ้ากระดูกที่กลับคืนสู่ธรรมชาติ โดยมีสายน้ำเป็นสื่อกลางนำพา ภาพยนตร์ได้เล่าถึงพิธีกรรมหลังความตายของแม่และการมาร่วมส่งดวงวิญญาณผ่านเถ้ากระดูกแม่ จึงเป็นเหตุการณ์ความจริงที่ซ้อนความจริง และเป็นความจริงที่ขยายขอบเขตของความจริงออกไปอีกทำให้เรื่องราวของภาพยนตร์เรื่องนี้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 5 ภาพบรรยากาศบนเรือที่ถูกใช้เป็นเส้นเรื่องของการเล่าเรื่อง

ที่มา: *นคร-สวรรค์ (Nakorn-Sawan)* Official Trailer (2562)

เหตุการณ์บรรยากาศบนเรือจึงกลายเป็นฉากเปิด และเป็นเส้นเรื่องหลักที่ผู้กำกับใช้สำหรับการตัดสลับเหตุการณ์ในอดีต (การบันทึกภาพเหตุการณ์ความจริง) ภายใต้บทสนทนาระหว่างครอบครัวของเอย ความสัมพันธ์ระหว่างเธอและพ่อที่ใกล้ชิดกันน้อยกว่าแม่ และแม่ของเธอที่กำลังป่วย ก่อเกิดเป็นมวลอารมณ์ที่มาบรรจบกันระหว่างความรัก ความทรงจำ และการพลัดพรากสูญเสีย ผู้กำกับใช้ประสบการณ์ส่วนตัวในการเล่าเรื่องจากความรู้สึกของตัวเองและหยิบมันมาเล่าผ่านภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์*

“ตอนเขียนเรื่อง *นคร-สวรรค์* เราเขียนมันไปเลย ไม่ได้คิดวางโครงสร้างอะไร แต่เขียนไปมันก็เหมือนได้เห็นความรู้สึกตัวเอง เห็นมวลบางอย่างเป็นครั้งแรกหลังจากที่แม่เสีย พอเขียนจบมันไม่ถึงขนาดว่า นี่แหละคือหนังที่เราอยากจะทำ แต่เรารู้ว่า มันเป็นสิ่งที่เราต้องการจะเล่า เป็นมวลบางอย่างที่อยู่กับเราในตอนนั้น และเราต้องจัดการกับมัน” (พวงสร้อย อักษรสว่าง, 2564 อ้างถึงใน a day, 2564)

นอกจากเรื่องราวความจริงที่ได้มาจากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้กำกับภาพยนตร์แล้ว สิ่งสำคัญของการสร้างความหมายที่จะมาช่วยสร้างอารมณ์ได้เป็นอย่างดี นั่นคือ การออกแบบอารมณ์และความรู้สึกผ่านโทนสีของภาพยนตร์ เพื่อช่วยสร้างอารมณ์และความรู้สึกของผู้ชมหรือผู้รับสารหลังจากรับชมภาพยนตร์ เรียกได้ว่า เป็นการสร้างสุนทรียศาสตร์ หรือการสร้างความงามให้กับภาพยนตร์

ปิลันลน์ ปุณญประภา (2564) ได้กล่าวไว้ว่า การพาผู้ชมเข้าสู่โลกของภาพยนตร์เปรียบเหมือนการบรรเลงงานศิลปะแบบอุปมาอุปไมยผ่านสถานที่ โทนสี การแต่งหน้าทำผม และเครื่องแต่งกายของนักแสดง ด้วยมุมมองและทิศทางของศิลปะที่สามารถช่วยยกระดับคุณค่าของภาพยนตร์ และภาพยนตร์เรื่องนั้นจะไม่ถูกลืมจากใจของผู้ชม

(2) Symbolic Social Reality ความจริงทางสังคมที่ได้รับจากประสบการณ์ผ่านสื่อในรูปแบบของภาษาและสัญลักษณ์ คือ ศิลปะภายใต้การออกแบบอารมณ์และความรู้สึก (Mood and Tone)

ในหัวข้อนี้จะวิเคราะห์การออกแบบแนวผ่านการวางโทนสีของภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* การเลือกใช้โทนสีเหลือง (yellow filter) เพื่อสื่อสารอารมณ์และความรู้สึกของภาพยนตร์ ซึ่งโทนสีเหลืองถูกให้ความหมายในเชิงจิตวิทยาเอาไว้ทั้งในด้านบวกและด้านลบ คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2561) ได้กล่าวถึงสีในแง่จิตวิทยา ในด้านบวกคือ สีเหลืองทองเป็นสีที่นำมาซึ่งความเมตตากรุณาและความคิดสร้างสรรค์ ส่วนสีเหลืองหม่นกลับเป็นทางตรงกันข้ามแสดงถึงความอิจฉาริษยา การทรยศหักหลัง การไร้สัจจะ และความขี้ขลาด ซึ่งในการเลือกสีของงานออกแบบงานสร้างในมุมมองของต่างประเทศหรือภาพยนตร์ฮอลลีวูด มักจะถูกออกแบบเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงเมืองที่เป็นเขตร้อน ใช้กับภาพยนตร์ที่เดินเรื่องในประเทศอินเดีย เม็กซิโก และประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ปรีดี ฤกษ์วลีกุล, 2563) หรือเป็นสีโทนร้อนในประเทศโลกที่สาม ประเด็นโทนสีเหลืองได้รับกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักในประเทศไทยเมื่อไม่กี่เดือนที่ผ่านมา เมื่อภาพยนตร์โฆษณาจากแอปเปิล (Apple) ถ่ายทำในประเทศไทย และใช้สถานการณ์ในไทย ในตอนที่ชื่อว่า “OOO (Out of Office)” แต่กลับถูกกระแสโจมตีอย่างหนักจากคนไทย เพราะแสดงภาพลักษณ์ของไทยที่ไม่ตรงกับความจริงหลายอย่าง เช่น สภาพท้องถนน การคมนาคม และโรงแรมที่ทรุดโทรม ซึ่งเหมือนตั้งใจจะให้ภาพไทยเป็น “ประเทศโลกที่สาม” จนเกินไป จนกระทั่งบิดเบือนภาพลักษณ์ที่แท้จริง เหมือนกับพยายามจะเชื่อมโยงว่าเทคโนโลยีของ Apple สามารถใช้งานได้แม้กระทั่งใน “ประเทศโลกที่สาม” จนสุดท้ายต้องยุติการเผยแพร่ (ผู้จัดการออนไลน์, 2567)

จากประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวข้างต้น ก็มิใช่ว่าโทนสีเหลืองจะเป็นผู้ร้ายเสมอไป เพราะภาพยนตร์อีกหลายต่อหลายเรื่องก็เลือกโทนสีเหลืองเพื่อมาเชื่อมโยงกับความสุขและความร่าเริง พลังสดใสเช่นเดียวกับความไร้เดียงสาของวัยเด็ก นั่นเป็นเหตุผลที่ภาพยนตร์เรื่อง *Moonrise Kingdom* (2012) และภาพยนตร์เรื่องเรื่อง *Hotel Chevalier* (2007) ที่ใช้สีโทนเหลืองเพื่อแสดงถึงบรรยากาศที่เงียบสงบ ของผู้กำกับที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นด้านการออกแบบโทนสีหรืองานออกแบบงานสร้างอย่าง เวส แอนเดอร์สัน (petmaya, 2564) ก็เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า โทนสีเหลืองเป็นโทนสีแห่งความคิดสร้างสรรค์ เหมาะสำหรับนำมาใช้ในการออกแบบภาพยนตร์เช่นเดียวกับโทนสีอื่นๆ

การออกแบบโทนสีเหลืองในภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์*

จากการถอดความหมายของสี นคร (เมืองของคนที่ยังมีชีวิตและสวรรค์) คือ สถานที่หรือดินแดนของคนไม่มีชีวิต และขีดที่ขั้นกลาง (-) ระหว่างนครและสวรรค์ ก็น่าจะหมายถึงสายน้ำที่มี 2 สีแห่งเมืองปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์นั่นเอง โดยการวางเหตุการณ์การลอยอังคารเป็นเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง เพื่อใช้สืบสานวัฒนธรรมของประเพณีลอยอังคาร เพื่อส่งดวงวิญญาณของคนที่ไม่อยู่แล้ว และเพื่อให้คนที่ยังอยู่ได้ปล่อยวาง การใช้โทนสีเหลืองในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกับสีสว่างหรือแสงช่วยทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้มีความเศร้าปนความหวัง ราวกับเป็นแสงสว่างที่จะพาตัวละครและคนดูที่ยังอยู่ในนครแห่งมนุษย์ ยอมรับกับสัจจะแห่งความจริง และใช้ชีวิตต่อไป

หากสะท้อนผ่านภาพบรรยากาศของสถานที่จังหวัดนครสวรรค์ซ่อนความหมายในเชิงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เมืองที่เต็มไปด้วยมนต์เสน่ห์ของความเป็นต่างจังหวัด ผสมผสานความเป็นสังคมวัฒนธรรมไทย-จีนและวิถีชีวิตของผู้คนที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำ ความเป็นเมืองเล็กๆ ของแม่น้ำ 2 สี คือ สีแดงเป็นสัญลักษณ์ของความรัก เชื่อมโยงถึงพลังอำนาจ การต่อสู้และอันตราย และสีเขียวเป็นสีแห่งธรรมชาติ ร่มเย็น และสงบ ก็น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญในการเลือกฉากที่เป็นเส้นเรื่องหลักของการถ่ายทำภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์*

(3) Subjective Social Reality ความจริงที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ผ่านสื่อในระดับจิตสำนึกของแต่ละบุคคล

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นของภาพยนตร์เรื่องนี้ใช้การออกแบบบรรยากาศให้สมจริง และใช้การเพิ่มเติมอุปกรณ์ประกอบฉากเข้าไปอย่างอุปกรณ์หลักๆ คือ เรือที่ใช้โดยสารในแม่น้ำปากน้ำโพ ประกอบไปด้วยตัวละครหลัก ได้แก่ เอย พ่อ ป้า ลูกพี่ลูกน้อง พระผู้เป็นอดีตคนรักเก่าที่มาบวชหน้าไฟให้แม่ของเอย พระหนุ่มที่พกกล้องถ่ายรูปอันเป็นสัญลักษณ์ของการบันทึกความทรงจำ พ่อที่พยายามหาบทสนทนาพูดคุยกับลูกสาว สะท้อนให้เห็นความห่างเหินของตัวละครป้าและลูกพี่ลูกน้องที่ไม่ได้สนิทชิดเชื้อกัน โดยมีนัยของเหตุการณ์คือ มาเพื่อส่งดวงวิญญาณของแม่เอย สถานการณ์ที่ทำให้ทุกคนได้มา “ลงเรือลำเดียวกัน”

ภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* มีจุดเด่นที่แตกต่างจากภาพยนตร์สารคดีเรื่องอื่นๆ คือ การถ่ายทอดเรื่องราวที่มาจากประสบการณ์ตรงของชีวิตผู้กำกับภาพยนตร์ ด้วยการใช้ภาพเหตุการณ์จริง จากวิธีการบันทึกภาพเหตุการณ์ระหว่างแม่และพ่อของเธอ ความเรียบง่ายของมุมกล้อง ภาษาหรือบทสนทนาในชีวิตประจำวัน สะท้อนความรักความผูกพันระหว่างแม่ที่มีต่อลูก ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งของภาพยนตร์สารคดี ที่ทำให้เรื่องเล่าขับเคลื่อนด้วยพลังแห่งความจริง สร้างอารมณ์การเล่าเรื่องจากมุมมองของบุคคลคนที่ 1 ที่ผู้ชมได้วางตัวเองในตำแหน่งเดียวกับผู้กำกับ เพื่อเชื่อมประสบการณ์ผ่านสื่อในระดับจิตสำนึกของแต่ละบุคคล ส่วนอีกด้านของเรื่องแต่งมีการออกแบบไวยากรณ์ของภาพยนตร์ทั้งการจัดองค์ประกอบภาพ แสง สี รวมถึงการใช้ตัดต่อเป็นตัวช่วยให้เรื่องราวมีความทับซ้อนกันระหว่างคลิปเหตุการณ์จริงและเรื่องแต่งที่ผ่านกระบวนการออกแบบเพื่อย้อนรอยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การใช้นักแสดงที่เสมือนมาเล่าเรื่องสื่อความหมายเพิ่มเติมจากส่วนที่เป็นสารคดี เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่ากับแฟนเก่า การสื่อความหมายผ่านองค์ประกอบภาพ ความรู้สึกของตัวละครหลังแม่จากไป รวมถึงบทสนทนาของตัวละครที่ซ่อนความหมายระหว่างบรรทัด

ดังนั้น ภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* เป็นการสะท้อนความจริงที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ผ่านสื่อในระดับจิตสำนึกของแต่ละบุคคล ทั้งเรื่องความตาย ความสัมพันธ์ของครอบครัว ความรัก (แฟนเก่า) ความทรงจำ และความคิดถึง

การเล่าเรื่องในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*

วิธีการเล่าเรื่องของภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* ใช้วิธีเล่าผ่านการบันทึกความทรงจำหลากหลายรูปแบบของผู้กำกับภาพยนตร์ ตั้งแต่ภาพเคลื่อนไหว ภาพนิ่งจากฟิล์มและดิจิทัล การจดบันทึกข้อความลงบนสมุด และไฟล์เสียงบทสนทนา ในส่วนประกอบนี้ทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้มีสัดส่วนของความจริงที่ผ่านกระบวนการออกแบบและสร้างความงามให้กับภาพยนตร์ รวมถึงการออกแบบการแต่งกายของนักแสดงก็ทำให้เป็นธรรมชาติและดูสมจริง ผ่านการประกอบสร้างความจริงทางสังคมและการติดตั้งความหมายแฝง ซ่อนความจริงหรือสัญญะในภาพยนตร์ หากจะทำการวิเคราะการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* ภายใต้แนวคิดการเล่าเรื่องของภาพยนตร์ เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ของการเล่าเรื่องที่สนใจการประกอบสร้างความหมายให้กับสิ่งต่างๆ เป็นการก้าวข้ามจากการศึกษาเนื้อหาไปสู่ความสนใจโครงสร้างของการเล่าเรื่อง (structure) และวิธีการเล่าเรื่อง (process) ของสื่อแต่ละชนิดผ่านองค์ประกอบของการเล่าเรื่อง ได้แก่ ตัวละคร โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ช่วงเวลา สถานที่ ฉาก เครื่องแต่งกาย และปมขัดแย้ง ส่วนตรรกะภายในเรื่องเล่า ได้แก่ พัฒนาการของเรื่อง และจุดยืนของผู้เล่า (กาญจนา แก้วเทพ, 2553)

โดยผู้เขียนได้ถอดความหมายผ่านตารางองค์ประกอบของการเล่าเรื่องผ่านสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 องค์ประกอบของการเล่าเรื่องและสัญญะในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*

องค์ประกอบของการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*	**รายละเอียด**	**สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม**
(1) ตัวละครหลัก	ได้แก่ เอย พ่อ ป้า ลูกพี่ลูกน้อง และพระคนรักเก่าของเอย ตัวละครหลักของเรื่อง มีชีวิตจริง และสร้างชีวิตใหม่ผ่านเรื่องแต่งในภาพยนตร์	เอย: ตัวแทนของมนุษย์ที่ต้องสูญเสียแม่ ความโศกเศร้า ความผิดหวัง และการยอมรับความจริง พ่อ: พยายามรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเอง เมื่อลูกต้องสูญเสียแม่ไป ป้า: สะท้อนระบบเครือญาติของวัฒนธรรมไทย ลูกพี่ลูกน้อง: วัยรุ่นที่ดูมีชีวิตชีวาที่สุดในภาพยนตร์ พระคนรักเก่า: อดีตคนรัก ที่เป็นได้แค่เพียงความทรงจำ
(2) โครงเรื่อง	จากเรื่องสั้น *นคร-สวรรค์* ถูกต่อเติมแต่งเป็นภาพยนตร์ขนาดยาว ที่บันทึกความทรงจำ ความตาย และความรักของเอย หญิงสาววัย 27 ปี ที่เดินทางกลับมาบ้านจากเยอรมนี เพื่อเผชิญหน้ากับการจากไปของแม่ ความทรงจำระหว่างเธอกับพ่อ และอดีตวัยเยาว์กับคนรักเก่าที่ปากน้ำโพ	โครงเรื่องผ่านการเล่าเรื่องแบบลูกผสมของภาพยนตร์ตระกูลสารคดี ซ่อนความจริงของความตายและการยอมรับการพลัดพรากสูญเสีย และใช้ศิลปะภาพยนตร์เข้ามาช่วยปลอบประโลมความจริง
(3) แก่นเรื่อง	ความเศร้ามันจะอยู่กับเราแค่ชั่วคราว แต่ความเสียใจมันจะอยู่กับเราไปตลอด	สะท้อนสัจจะแห่งความจริง

ตารางที่ 1 องค์ประกอบของการเล่าเรื่องและสัญญะในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* (ต่อ)

องค์ประกอบของการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*	รายละเอียด	สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม
(4) ช่วงเวลา	การเล่าเรื่องช่วงเวลาปัจจุบัน (เรื่องแต่ง) สลับช่วงเวลาในอดีตจากการบันทึกเหตุการณ์ผ่านภาพนิ่ง วิดีโอ และการเขียนบันทึก	อดีตคือความทรงจำ ปัจจุบันคือการยอมรับกับความจริง และผลสะท้อนผ่านความทรงจำทั้งอยากจำและไม่อยากจำ
(5) สถานที่	จังหวัดนครสวรรค์ ปากน้ำโพ (สถานที่ลอยอังคารของแม่) สวนยาง (ความทรงจำระหว่างตัวละครกับพ่อ) บ้าน (ความทรงจำระหว่างตัวละครกับแม่)	สถานที่ที่คนเชื่อว่าเป็นเส้นทางสายหลักที่จะนำพาอัฐิไปสู่สวรรค์ ถอดความหมายผ่านชื่อภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* นครคือเมืองของคนที่ยังมีชีวิต (สวนยางของพ่อและบ้านของแม่) ขีด (-) คือขั้นกลางผ่านสายน้ำเพื่อลอยอังคารแม่ และสวรรค์คือสถานที่หรือดินแดนของคนไม่มีชีวิต เพื่อส่งดวงวิญญาณแม่เอยขึ้นสวรรค์
(6) ฉาก	เป็นฉากที่ใช้การถ่ายทำจากสถานที่จริงของบรรยากาศหลักๆ ที่จังหวัดนครสวรรค์	การสร้างบรรยากาศของเรื่องราวในภาพยนตร์ของสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวละคร ในเชิงพื้นที่แห่งจินตนาการของโลกภาพยนตร์
(7) เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย ตัวละครแต่งกายตามปกติในชีวิตประจำวัน เสื้อผ้าสีขาว สีดำ และคนนอกครอบครัวสวมใส่สีแดง	ประเพณีเนื่องจากการตาย สีในวัฒนธรรมไทยแสดงให้เห็นถึงความอาลัยจากความสูญเสียและความเป็นอื่น สอดคล้องไปกับเรื่องราวของบทภาพยนตร์
(8) ปมความขัดแย้ง	ความขัดแย้งภายในจิตใจของตนเอง และความขัดแย้งระหว่างคนกับคน	ความหลากหลายของอารมณ์มนุษย์ ใช้การสะท้อนผ่านสื่อภาพยนตร์

ตารางที่ 2 ตรรกะภายในเรื่องเล่าภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*

ตรรกะภายในเรื่องเล่าภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*	รายละเอียด
(1) พัฒนาการของเรื่อง	*องก์แรก* เปิดเรื่องที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ฉายภาพให้เห็นบรรยากาศครอบครัวเล็กๆ ของเอย ที่กำลังเดินทางไปลอยอังคารเพื่อส่งดวงวิญญาณของแม่เอย *องก์ที่สอง* ฉายให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของครอบครัวพ่อ ป้า ลูกพี่ลูกน้องและแฟนเก่า แต่ให้พื้นที่สื่อสารมากที่สุดในเรื่องของความรักของแม่ ถึงแม้จะอยู่ห่างไกลกัน แต่ยังส่งผ่านความรักทางไกลตอนยังมีชีวิต และพบเจอกันตอนเป็นเถ้ากระดูก *องก์ที่สาม* ชีวิตที่ต้องดำเนินต่อไปของเอยที่เหลือไว้เพียงความทรงจำ ที่ทั้งอยากจำและไม่อยากจำ
(2) จุดยืนของผู้เล่า	ภาพยนตร์เรื่องนี้เล่าเรื่องจากจุดยืนของผู้เล่าในลักษณะการเล่าเรื่องราวส่วนตัวแบบอัตวิสัย ที่หาจุดเชื่อมสังคมด้วยประเด็นความรัก ความทรงจำและความสูญเสีย จุดเริ่มต้นจากเรื่องจริงและขยายขอบเขตของเรื่องจริงให้กว้างขวางออกไปตามจุดมุ่งหมายของผู้เล่า

การเล่าเรื่องในภาพยนตร์มีวิธีการเล่าเรื่องหลากหลายรูปแบบ เช่น งานวิจัยของ ภัทรทิวา บุษษะ และกฤษดา เกิดดี (2563) เป็นการศึกษาการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ที่กำกับโดย นวพล ธำรงรัตนฤทธิ์ เพื่อวิเคราะห์วิธีการเล่าเรื่องและจัดหมวดหมู่ตระกูลภาพยนตร์ ปรากฏลักษณะร่วมของตระกูลในภาพยนตร์เรื่องเดียวกัน และลักษณะร่วมที่พบมากที่สุดคือ ภาพยนตร์ตลก กับศิลปะ รวมทั้งยังมีการข้ามประเภทภาพยนตร์ อันได้แก่ มีลักษณะแบบภาพยนตร์เรื่องจริง (non-fiction) แทรกอยู่ในภาพยนตร์ที่เป็นเรื่องแต่ง (fiction) ซึ่งเป็นลักษณะงานที่สอดคล้องกับวิธีการเล่าเรื่องของภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* ที่สร้างจากเรื่องจริงและเรื่องแต่งจนเป็นเรื่องเล่าเรื่องใหม่อีก 1 เรื่อง

การเล่าเรื่องในภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* ภายใต้แนวคิดการเล่าเรื่องของภาพยนตร์ (film narration) เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ของการเล่าเรื่องที่สนใจการประกอบสร้างความหมายการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ มีวิธีการเล่าเรื่องภายใต้ขนบของตระกูลภาพยนตร์สารคดี รวมทั้งยังมีการข้ามประเภทภาพยนตร์ อันได้แก่ มีลักษณะของเรื่องจริงแทรกอยู่ในภาพยนตร์ที่เป็นเรื่องสมมติหรือเรื่องแต่ง ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องแต่งก็ตาม ประเด็นสำคัญคือ ผู้เล่าเรื่องต้องอาศัยกลวิธีการเล่าเรื่องเป็นเครื่องมือสำคัญ และการสร้างพลังอำนาจให้มีพลังมากเพียงพอที่จะส่งไปถึงผู้รับสารหรือผู้ชมภาพยนตร์ ผ่านองค์ประกอบของการเล่าเรื่อง ได้แก่ ตัวละคร โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ช่วงเวลา สถานที่ ฉาก เครื่องแต่งกาย ปมขัดแย้ง และใช้วิธีการถอดความหมายของการเล่าเรื่อง รวมถึงตรรกะภายในเรื่องเล่า ได้แก่ พัฒนาการของเรื่อง และจุดยืนของผู้เล่า

บทสรุป

บทความวิชาการเรื่อง “สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมผ่านการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*” สามารถสะท้อนการประกอบสร้างความจริงทางสังคม ที่อธิบายตามทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาเอาไว้ คือ ความจริงทางสังคมที่มนุษย์หรือผู้กำกับได้รับจากประสบการณ์ตรงจากเรื่องราวชีวิตของตนเอง และนำความจริงหรือประสบการณ์ที่ได้รับนำมาสื่อสารในรูปแบบของศิลปะภาพยนตร์ ทั้งภาษาภาพ เสียง สัญลักษณ์ และบทสนทนาของตัวละคร และความจริงที่นำมาถ่ายทอดในภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* นั้น เป็นการสร้างโลกแห่งความหมายของมนุษย์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูกเกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ตรง การเล่าเรื่องขยายขอบเขตความจริง และสื่อสารไปยังผู้ชมแต่ละบุคคลที่มีประสบการณ์ผ่านการรับชมภาพยนตร์ในระดับจิตสำนึก และอาจตีความหมายได้แตกต่างกันออกไป

เหตุการณ์บรรยากาศบนเรือจึงกลายเป็นฉากเปิด และเป็นเส้นเรื่องหลักที่ผู้กำกับใช้สำหรับการตัดสลับเหตุการณ์ในอดีต (การบันทึกภาพเหตุการณ์ความจริง) ภายใต้บทสนทนาระหว่างครอบครัวเอย ความสัมพันธ์ระหว่างเธอ

และพ่อที่ใกล้ชิดกันน้อยกว่าแม่ และแม่ของเธอที่กำลังป่วย ก่อเกิดเป็นมวลอารมณ์ที่มาบรรจบกันระหว่างความรัก ความทรงจำ และการพลัดพรากสูญเสีย ผู้กำกับใช้ประสบการณ์ส่วนตัวในการเล่าเรื่องจากความรู้สึกของตัวเอง และหยิบมาเล่าผ่านภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์*

การวางโทนสีของภาพยนตร์ ใช้การเลือกโทนสีเหลือง (yellow filter) การถอดความหมายของสีเหลืองที่ใกล้เคียงกับสีสว่างหรือแสง ช่วยทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้มีความเศร้าปนความหวัง ราวกับเป็นแสงสว่างที่จะพาตัวละครและคนดูที่ยังอยู่ในนครแห่งมนุษย์ ยอมรับกับสัจจะแห่งความจริงและใช้ชีวิตต่อไป

หากสะท้อนผ่านภาพบรรยากาศของสถานที่จังหวัดนครสวรรค์ ซ่อนความหมายในเชิงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เมืองที่เต็มไปด้วยมนต์เสน่ห์ของความเป็นต่างจังหวัด ผสมผสานความเป็นสังคมวัฒนธรรมไทย-จีน และวิถีชีวิตของผู้คนที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำ ความเป็นเมืองเล็กๆ ของแม่น้ำ 2 สี คือ สีแดง เป็นสัญลักษณ์ของความรัก เชื่อมโยงถึงพลังอำนาจ การต่อสู้และอันตราย และสีเขียว เป็นสีแห่งธรรมชาติ ร่มเย็น และสงบ ก็น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญในการเลือกใช้พื้นที่นี้เป็นฉากที่ใช้เป็นเส้นเรื่องหลักของการถ่ายทำภาพยนตร์เรื่องนี้

การเล่าเรื่องในภาพยนตร์นคร-สวรรค์ จัดอยู่ในตระกูลภาพยนตร์กึ่งสารคดี ออกแบบองค์ประกอบของการเล่าเรื่อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) ตัวละครหลัก มีเพียงแค่ไม่กี่คน ทั้งมีชีวิตในชีวิตจริงและชีวิตที่สร้างขึ้นมาใหม่ในโลกของภาพยนตร์ ภายใต้ระบบของสถาบันครอบครัว

(2) โครงเรื่อง เรื่องราวของหญิงสาวที่ไปเรียนต่อเยอรมนี ต้องพบกับความสูญเสีย ต้องกลับมาเผชิญหน้ากับความจริง และต้องจัดการกับโศกเศร้าเสียใจทั้งชั่วคราวและตลอดไป โดยเป็นความจริงและการปรุงแต่งความจริงด้วยวิธีการปลอบประโลม

(3) แก่นเรื่อง ความเศร้าจะอยู่กับเราแค่ชั่วคราว แต่ความเสียใจจะอยู่กับเราไปตลอด ซ่อนความหมายเรื่องการสะท้อนสัจจะความจริง

(4) ช่วงเวลา อดีตและปัจจุบันผ่านการเขียนบันทึก ภาพถ่าย และภาพเคลื่อนไหว แสดงให้เห็นถึงผลสะท้อนผ่านความทรงจำทั้งอยากจำและไม่อยากจำ

(5) สถานที่ ปากน้ำโพ สายน้ำแห่งวัฒนธรรมที่ผู้คนเชื่อว่า เป็นเส้นทางสายหลักที่จะนำพาเถ้ากระดูกไปสู่สวรรค์ ถอดความหมายผ่านชื่อภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* โดยแยกออกเป็น นครคือเมืองของคนที่ยังมีชีวิต (สวนยางของพ่อและบ้านของแม่) ขีด (-) คือขั้นกลาง ผ่านสายน้ำเพื่อลอยอังคารแม่ และสวรรค์คือสถานที่หรือดินแดนของคนไม่มีชีวิต เพื่อส่งดวงวิญญาณแม่เอยขึ้นสวรรค์

(6) ฉาก ถ่ายทำจากสถานที่จริงของบรรยากาศหลักๆ ที่จังหวัดนครสวรรค์ หมายถึงการรวมพื้นที่แห่งจินตนาการของโลกภาพยนตร์

(7) เครื่องแต่งกายเรียบง่ายสีขาว ดำ และแดง (คนนอกครอบครัว) ถอดความหมายสีในวัฒนธรรมไทยแสดงให้เห็นถึงความอาลัยจากความสูญเสีย และสีแดง สะท้อนความเป็นอื่น

(8) ตัวละครมีปมขัดแย้งกับตนเองและขัดแย้งระหว่างคนกับคน สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกหลากหลายของมนุษย์และสะท้อนความจริงทางสังคมของมนุษย์

ตรรกะภายในเรื่องเล่าภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์* ได้แก่ พัฒนาการของเรื่อง องก์แรกใช้เหตุการณ์ดำเนินเรื่องบนเรือเพื่อลอยอังคารแม่ องก์สองค่อยๆ เล่าความสัมพันธ์ของครอบครัว และการจัดการกับอารมณ์ตัวเองของทุกๆ ตัวละคร และองก์ที่สาม ชีวิตต้องดำเนินต่อไปบนพื้นฐานของการยอมรับความจริงของชีวิต และจุดยืนของผู้เล่า เล่าเรื่องจากจุดยืนของผู้เล่าในลักษณะการเล่าเรื่องราวส่วนตัวแบบอัตวิสัย ที่หาจุดเชื่อมสังคมด้วยประเด็นความรัก ความทรงจำ และความสูญเสีย จุดเริ่มต้นจากเรื่องจริง และขยายขอบเขตของเรื่องจริงให้กว้างขวางออกไปตามจุดมุ่งหมายของผู้เล่า

ดังนั้น บทความวิชาการเรื่อง “สัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมผ่านการเล่าเรื่องภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*” เป็นการสะท้อนปรากฏการณ์เรื่องความตาย ด้วยการผลิตซ้ำสัญญะความตายผ่านสื่อภาพยนตร์ อาศัยขนบ

ของการเล่าเรื่องในภาพยนตร์สารคดีและมุมมองของผู้กำกับ ทั้งเป็นเจ้าของเรื่องเล่า เป็นผู้เล่าเรื่องและขยายขอบเขตของเรื่องเล่า ผ่านการปรุงแต่งความจริงด้วยความคิดสร้างสรรค์ ด้วยการอาศัยภาพยนตร์เป็นเครื่องมือในการแสดงออกผ่านความรู้สึกหรือเรื่องราวส่วนตัว ตามทฤษฎีประพันธกรที่มุ่งความสนใจไปที่ตัวผู้กำกับและการสร้างสรรค์ และขยายขีดความสามารถของผู้กำกับหรือศิลปิน

ความน่าสนใจของภาพยนตร์เรื่องนี้ คือ เรื่องความเชื่อ ความตาย และการระลึกถึง โดยใช้เทคนิคเฉพาะตัว บุคลิกภาพและความหมายที่ปรากฏผ่านมุมมองของการเล่าเรื่อง ภาพ สี ตัวละคร ไม่ว่าจะในโลกจริง (สารคดีส่วนตัว) และโลกของภาพยนตร์ (ตัวละครเอย) ที่มีความพยายามในการแหวกโครงสร้างการเล่าเรื่องโดยการผนวกเรื่องจริงกับเรื่องแต่งเข้าด้วยกัน แต่อำนาจของการเล่าเรื่องกลับถูกลดทอนภายใต้เงื่อนไขของอำนาจบางอย่างที่ถูกกำหนดขึ้นจากสภาพสังคมและวัฒนธรรม ภายใต้เงื่อนไขของสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคม

สรุปได้ว่า ผลลัพธ์ของสัญญะและการประกอบสร้างความจริงทางสังคมด้านหนึ่ง คือ ผู้กำกับภาพยนตร์ผลิตซ้ำสัญญะหรือความหมายของความตายภายใต้กฎหรือกติกาของสังคมวัฒนธรรมไทยแบบเดิมและแบบใหม่ ที่เริ่มให้ความสำคัญต่อการครุ่นคิดถึงความตาย พร้อมยืนยันว่า ความตายคือความเสียใจและการระลึกถึง โดยผ่านกิจกรรมหลังงานศพ การลอยอังคาร และการตั้งคำถามต่อคนที่อยู่ข้างหลัง รวมไปถึงการให้ความหมายผ่าน “ฉาก” (นครสวรรค์ที่ไม่ใช่ความหมายคือเมืองอย่างเดียว) และ “สี” (โทนเหลือง) เป็นการมอบความหมายแห่งเศร้าและความหวัง

ดังนั้น จึงสะท้อนออกมาให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่อันลึกซึ้งของภาพยนตร์ ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ตระกูลใดก็ตาม เป้าหมายของผู้สร้างก็เพื่อสื่อสารความหมายของเรื่องเล่าผ่านภาพยนตร์ ดังคำกล่าวที่ว่า “ภาพยนตร์ยังให้เกิดปัญญา” เนื่องจากภาพยนตร์เป็นประดิษฐกรรมที่ช่วยให้มนุษย์เรียนรู้ได้ดีที่สุด และการเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือ การเรียนรู้สัจจะหรือความจริงของธรรม ซึ่งความรู้อย่างนี้เป็นปัญญา เป็นความรู้ที่นำมนุษย์ไปสู่ความรักและสันติสุข (หอภาพยนตร์ [องค์การ

มหาชน], 2564) เฉกเช่นเดียวกับภาพยนตร์เรื่อง *นคร-สวรรค์* ภาพยนตร์ที่สร้างจากเรื่องจริงและยกระดับความจริงผ่านวิธีการเล่าเรื่องในรูปแบบของภาพยนตร์สารคดี

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ (2543), *ความเรียงว่าด้วยสตรีกับสื่อมวลชน*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. (2544), *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*, กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรสโปรดักส์.

_____. (2553), *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ และทิฆัมพร เอี่ยมเรไร (2554), *การสื่อสาร ศาสนา กีฬา*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2553), *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กำจร หลุยยะพงศ์ (2561), "Tomorrow Never Dies: การเข้าใจความตายในสื่อภาพยนตร์ไทย", *วารสารศาสตร์*, 12(1): 80-83.

_____. (2566), "ภาพยนตร์สารคดีมีความหลากหลายกว่าที่คิด", *วารสารนวัตกรรมสื่อและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี*, 2(1): 1-40.

เขมพัทธ์ พัชรวิชญ์ (2554), "ศึกษาการออกแบบงานสร้างในภาพยนตร์ไทย", *วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล*, (12): 22-35.

ชญานุช วีรสาร (2560), "การผลิตภาพยนตร์สารคดีด้วยการเล่าเรื่องด้วยภาพ", *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 37(2): 19-30.

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา (2552), *ศิลปะแขนงที่เจ็ด: เพื่อวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ภาพยนตร์*, กรุงเทพฯ: คบไฟ.

ปิลันลน์ ปุณญประภา (2564), "องค์ประกอบทางศิลปะของภาพยนตร์ที่ได้รับรางวัลด้านองค์ประกอบศิลป์จากรางวัลออสการ์ปี ค.ศ. 2015-2019", *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*, 9(1): 88-97.

พัชรี ดินฟ้า (2557), "ประเพณีความเชื่อการแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพในปัจจุบันที่มีผลต่อการดำรงชีวิตขาวซาวไทยเชื้อสายจีน ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์", *วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย*, 9(2): 45-59.

ภัทรทิวา บุษษะ และกฤษดา เกิดดี (2563), "การเล่าเรื่องในภาพยนตร์ที่กำกับโดย นวพล ธำรงรัตนฤทธิ์", *วารสารนิเทศศาสตรปริทัศน์*, 24(2): 132-144.

ภัสน์วจี ศรีสุวรรณ์ (2561), *ความรักอยู่รอบตัวเรา ประสบการณ์ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของอรทัย ชะฟู*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

มนต์ศักดิ์ ชัยวีระเดช (2566), "เรื่องบทบาทของภาพยนตร์สารคดี *an ordinary us* ในการทำความเข้าใจประเด็นเปราะบางในความเป็นออทิสติก", *วารสารศาสตร์*, 16(2): 147-183.

วิสิทธิ์ อนันต์ศิริประภา (2562), “ปรัชญามนุษยนิยมในภาพยนตร์ของ อาคิระ คูโรซาวา”, *วารสารนิเทศศาสตรปริทัศน์*, 23(3): 46-59.

แววรวี ลาภเกิน และรุ่งทิพย์ พุ่มดนตรี (2561), “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวสวนเมืองนนท์”, *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม*, 13(1): 21-31.

สุชาติ แสงทอง และคณะ (2559), *100 ปี วิถีปากน้ำโพ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดนครสวรรค์*, ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

สุรศักดิ์ บุญอาจ (2564), “ประพันธกรและรูปแบบการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ของ นวพล ธำรงรัตนฤทธิ์”, *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี*, 10(1): 142-159.

อธิป เตชะพงศธร (2567), “การศึกษาการสร้างความกลัวผ่านเทคนิคการกำกับภาพในภาพยนตร์สยองขวัญของผู้กำกับภาพยนตร์ ‘เจมส์ วาน’”, *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*, 12(1): 10-21.

อุรุพงศ์ รักษาสัตย์ (2563), “ความจริงแท้ ความจริงลวง และ The Kuleshov Effect ในภาพยนตร์สารคดีเรื่อง *บูชา*”, *วารสารศาสตร์*, 13(2): 166-197.

ภาษาอังกฤษ

Lawrence, C. and Rimmer, J. (2023), “Pilot Study: Can the Draft Film Broken Support Trainee Teachers’ Understanding of Autism Communication Issues in Mainstream Classrooms?”, *Teacher Education Advancement Network Journal*, 12(1): 65-74.

Scowcroft, S. (2023), “Equality, Diversity and Inclusion – Using Film & the Aftermath Debate to Tackle Racism”, *Work Based Learning e-Journal*, 11(2): 1-9.

สื่อออนไลน์

คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2561), “สีในแง่จิตวิทยา – Psychological Aspects of Color”, สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567 จาก https://www.psy.chula.ac.th/th/feature-articles/psychological-aspects-of-color/

คนมองหนัง (2562), “คนมองหนัง | สารคดี, เรื่องแต่ง, ความทรงจำ และรอยแหว่งวิ่น ใน *นครสวรรค์*”, สืบค้นเมื่อ 12 สิงหาคม 2567 จาก https://www.matichonweeklycom/column/article_196927

เถกิง พัฒโนภาษ (ม.ป.ป.), *สัญศาสตร์กับภาพแทนความ*, สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2567 จาก https://www.arch.chula.ac.th/journal/files/article/qyYaZ1mab3Sun103124

ปรีดี ฤกษ์วลีกุล (2563), “ทำไมหนังฮอลลีวูดมักจะใช้ฟิลเตอร์ภาพ ‘สีเหลือง’ เวลากล่าวถึงประเทศเขตร้อน?”, สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567 จาก https://www.beartai.com/buzz/432577

ปาติกัลป์ ภักกาย (2562), “เรื่องราวระหว่างบันทึก จากนครสวรรค์ สู่ นคร-สวรรค์ ของ พวงสร้อย อักษรสว่าง”, สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567 จาก https://thematter.co/social/memo-random-nokorn-sawan/78035

ผู้จัดการออนไลน์ (2567), “เคลื่อนไหวแล้ว Apple ขออภัย ยุติการเผยแพร่โฆษณา”, สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2567 จาก https://mgronline.com/cyberbiz/detail/9670000069093

ศิลปวัฒนธรรม (2567), “ที่มา ‘พิธีลอยอังคาร’ ลอยทำไม เหตุใดเรียกเถ้ากระดูกว่า ‘อังคาร’”, สืบค้นเมื่อ 16 สิงหาคม 2567 จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_95812

หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) (2564), “เมื่อภาพยนตร์ยังให้เกิดปัญญาเป็นวาระของโลก”, สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2566 จาก https://www.fapot.or.th /main/information/article/view/618

A day (2564), “ว่าด้วยแม่ ความรัก และความทรงจำใน *นคร-สวรรค์* ภาพยนตร์เรื่องแรกของ พวงสร้อย อักษรสว่าง”, สืบค้นเมื่อ 16 สิงหาคม 2567 จาก https://adaymagazine.com/nakorn-sawan-puangsoi-aksornsawang/

petmaya (2564), “เผยความหมายของ ‘สี’ ที่ปรากฏในภาพยนตร์ บ่งบอกได้ทั้งแง่ดีและร้าย”, สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2567 จาก https://petmaya.com/8-colors-can-tell-a-story- in-movies/Puangsoi (2562ก), “การสร้างโลกแห่งความหมายของมนุษย์”, สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2567 จาก https://www.facebook.com/puangsoi/photos/pb.100048812444781.-2207520000/2130387820344493/?type=3

_____. (2562ข), “*นคร-สวรรค์ (Nakhon-Sawan) Official Trailer*, สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2567 จาก https://shorturl.at/Ta3Ds

_____. (2562ค), “ใบปิดภาพยนตร์ *นคร-สวรรค์*”, สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2567 จาก https://www.facebook.com/puangsoi/photos/pb.100048812444781.-2207520000/2091972684186007/?type=3

The Momentum (2562), “*นคร-สวรรค์* นครแห่งความจริง สวรรค์แห่งเรื่องเล่า”, สืบค้นเมื่อ 12 สิงหาคม 2567 จาก https://themomentum.co/nakornsawan-film/

การเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกร ผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ปรัธนา กิจเจริญ[1]
พัชรา เอี่ยมกิจการ สบายใจ[2]
สมศักดิ์ คูหาสวรรค์เวช[3]
วันเฉลิม พรหมศร[4]

บทคัดย่อ

การศึกษางานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางประชากร การเปิดรับการสื่อสารการตลาด พฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกร และการเปิดรับการสื่อสารการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกร ผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) ซึ่งใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ โดยมีกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี จำนวน 350 คน สถิติเชิงพรรณนาที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมานที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

* วันที่รับบทความ 13 มีนาคม 2568; วันที่แก้ไขบทความ 12 มิถุนายน 2568; วันที่ตอบรับบทความ 1 กรกฎาคม 2568

[1] นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการสื่อสารและวิทยาการสารสนเทศทางการเกษตร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาการสื่อสารและวิทยาการสารสนเทศทางการเกษตร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

[3] รองศาสตราจารย์ ดร. ผู้ทรงคุณวุฒิ อดีตอาจารย์ประจำสาขาวิชาการสื่อสารและวิทยาการสารสนเทศทางการเกษตร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

[4] อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาการสื่อสารและวิทยาการสารสนเทศทางการเกษตร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ได้แก่ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ โดยผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 41-50 ปี มีการศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และมีสถานภาพสมรสแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ปลูกมะพร้าวน้ำหอม จำนวน 10 ไร่ รายได้เฉลี่ยมากกว่า 13,000 บาท ในภาพรวมเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีการเปิดรับการสื่อสารการตลาดอยู่ในระดับมากเฉลี่ย 3.83 (S.D. = 0.50) ซึ่งการส่งเสริมการขาย การโฆษณา และการประชาสัมพันธ์ เป็นการสื่อสารการตลาดที่เกษตรกรให้การเปิดรับมากตามลำดับ โดยเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีมีพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยในระดับมากเฉลี่ย 3.74 (S.D. = 0.58) และการจัดกิจกรรมทางการตลาดมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีมากที่สุด รองลงมาคือ การประชาสัมพันธ์ และการโฆษณา ตามลำดับ ส่วนการตลาดทางตรง การส่งเสริมการขาย และการขายโดยพนักงาน ไม่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01

คำสำคัญ: การสื่อสารทางการตลาด พฤติกรรมการซื้อปุ๋ย ปุ๋ย เกษตรกรรม

Marketing Communication Exposure Affecting Aromatic Young Coconut Farmers' Decision to Purchase Fertilizer in Damnoen saduak District, Ratchaburi Province

Pratthana Kitcharoen[5]
Phatchara Eamkijkarn Sabaijai[6]
Somsak Kuhaswonvetch[7]
Wanchalerm Promsorn[8]

Abstract

This research investigates the demographic characteristics, marketing communication exposure, and fertilizer purchasing behavior of aromatic young coconut farmers in the Damnoen Saduak District of Ratchaburi Province. Furthermore, it explores the influence of marketing communication on the purchasing behavior of these farmers. Employing a quantitative methodology, the study utilized a structured questionnaire as the primary tool for data collection, gathering responses from a sample of 350 farmers. Data analysis was conducted using descriptive statistics

[5] MSc student in the Department of Innovative Communication and Agricultural Development, School of Agricultural Technology, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

[6] Assistant Professor in the Department of Innovative Communication and Agricultural Development, School of Agricultural Technology, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

[7] Associate Professor and former lecturer in the Department of Innovative Communication and Agricultural Development, School of Agricultural Technology, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

[8] Lecturer in the Department of Innovative Communication and Agricultural Development, School of Agricultural Technology, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

(frequency, percentage, mean, and standard deviation) alongside inferential statistics (multiple regression analysis). The findings indicate that the majority of respondents were male, aged between 41 and 50 years, had attained secondary education, were married and cultivated approximately 16,000 square meters (10 rai) of aromatic young coconuts, and earned an average monthly income exceeding 13,000 baht. Overall, farmers exhibited a high level of exposure to marketing communication, with a mean score of 3.83 (S.D. = 0.50), particularly regarding sales promotion, advertising, and public relations. Their purchasing behavior concerning fertilizer was similarly rated high, with a mean score of 3.74 (S.D. = 0.58). Among the various marketing communication tools analyzed, event marketing and experiential marketing were found to exert the most significant influence on purchasing behavior, followed by public relations and advertising. Conversely, direct marketing, sales promotion, and personal selling did not demonstrate a statistically significant impact on the farmers' fertilizer purchasing behavior at the 0.01 level.

Keywords: marketing communication, behavior in using fertilizer, fertilizer, agriculture

ที่มาและความสำคัญ

ประเทศไทยเป็นประเทศมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะกับการทำเกษตรกรรม เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ซึ่งจากข้อมูลเกี่ยวกับการส่งออกสินค้าเกษตรของกรมศุลกากร (2566) พบว่า ในแต่ละปีประเทศไทยมีอัตราการส่งออกผลไม้และผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากผลไม้ ปริมาณเพิ่มสูงขึ้นทุกปี และในปี 2562 มีมูลค่าการส่งออกสูงถึง 167,331 ล้านบาท ซึ่งมีมูลค่ามากเป็นลำดับที่ 2 รองจากยางธรรมชาติที่มีมูลค่าการส่งออกสูงที่สุดถึง 190,633 ล้านบาท โดยไทยนั้นมีประเทศหลักในการส่งออกสินค้าเกษตร ได้แก่ ประเทศจีนร้อยละ 21.39 รองลงมาคือ ประเทศญี่ปุ่นร้อยละ 11.65 และสหรัฐอเมริกา ร้อยละ 9.20 ตามลำดับ ในปัจจุบันนี้มะพร้าวน้ำหอมนั้นเป็นพืชที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจรวมถึงเป็นพืชหลักในการส่งออก จากข้อมูลสถิติการส่งออกผลิตภัณฑ์มะพร้าวน้ำหอม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561-2563 พบว่า ปี 2561 มีมูลค่าการส่งออกมะพร้าวน้ำหอม 1,311 ล้านบาท ต่อมาปี 2562 มีมูลค่าการส่งออกมะพร้าวน้ำหอมเพิ่มขึ้นเป็น 4,215 ล้านบาท และในปี 2562 มีมูลค่าการส่งออกมะพร้าวน้ำหอมสูงถึง 5,417 ล้านบาท (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2564) แสดงให้เห็นว่าการบริโภคผลิตภัณฑ์จากมะพร้าว ไม่ว่าจะเป็นการดื่มน้ำมะพร้าวสด หรือผลิตภัณฑ์แปรรูปจากมะพร้าวกำลังเป็นที่นิยม

มะพร้าวเป็นพืชในตระกูลปาล์ม มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า Cocosmucifera L. สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ มะพร้าวต้นสูง และมะพร้าวต้นเตี้ย โดยมะพร้าวน้ำหอม (aromatic coconut) เป็นมะพร้าวพันธุ์ต้นเตี้ย ดูแลรักษาง่าย ศัตรูพืชน้อย เกษตรกรจึงนิยมปลูกกันอย่างแพร่หลาย หลังจากที่มีงานวิจัยเกี่ยวกับคุณประโยชน์ของการบริโภคน้ำมะพร้าว จึงส่งผลให้ชาวต่างชาติหันมาสนใจมะพร้าวน้ำหอมกันอย่างมาก ในประเทศไทยมีพื้นที่หลักในการปลูกมะพร้าวน้ำหอมหลายพื้นที่ เช่น จังหวัดราชบุรี จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดนครปฐม เป็นต้น โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีมีพื้นที่ปลูกมากที่สุด (ไทยรัฐออนไลน์, 2562) และจากข้อมูลของสำนักงานเกษตรอำเภอดำเนินสะดวก (2563) พบว่าในปี 2561-2563 มีพื้นที่ปลูกมะพร้าว

เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตของมะพร้าวน้ำหอมได้ 78 ล้านกิโลกรัม/ปี หรือคิดเป็นมูลค่า 967 ล้านบาท อีกทั้งยังมีแนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้นอีกในแต่ละปี ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน จากข้อมูลในปี 2561 มีครอบครัวเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวเพียง 1,938 ครัวเรือน แต่ในปี 2563 ได้มีครอบครัวเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวเพิ่มขึ้นถึง 793 ครัวเรือน

ในการทำการเกษตรนั้น มีการใช้ปุ๋ยกันอย่างแพร่หลายทั้งปุ๋ยเคมี ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อปริมาณผลผลิตสินค้าเกษตรเป็นอย่างมาก (จักรกฤช เซี่ยงโหล, 2557) สอดคล้องกับข้อมูลของคณะทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิต สาธารณสุข และคุ้มครองผู้บริโภค (2556) ว่าในปี พ.ศ. 2554 ประเทศไทยมีการนำเข้าสารเคมีทางการเกษตรมูลค่าสูงกว่า 22,034 ล้านบาท เนื่องจากปุ๋ยเคมีนั้นมีปริมาณธาตุอาหารอยู่มากและครบถ้วนตามที่พืชต้องการ แต่การใช้ปุ๋ยเคมีก็ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้นด้วยเช่นกัน ทำให้เกษตรกรมีการนำปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก มาใช้ร่วมด้วย เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิต ทั้งนี้การใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์ไม่ได้ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดน้อยลง เมื่อเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมีเพียงอย่างเดียว (นันทิการ์ เสนแก้ว และคณะ, 2558) ซึ่งสอดคล้องกับ พัชรี สินธุนาวาม และธนิดา ยงยืน (2556) ที่ได้กล่าวถึงการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของเกษตรกรว่าเป็นทางเลือกหนึ่งที่สำคัญ เนื่องจากการใช้ปุ๋ยอินทรีย์เป็นการกระตุ้นการเจริญเติบโตของพืช ส่งผลให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น และยังส่งผลระยะยาวในเรื่องของการรักษาสภาพดิน ให้มีแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ต่อการเพาะปลูกพืชต่อไป เกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีการใช้ปุ๋ยในการทำสวนมะพร้าว โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีการใช้ปุ๋ยแบบผสมผสาน สถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร (2562) ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการผลิตมะพร้าวน้ำหอมให้ได้คุณภาพ และนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคลากร นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ให้มีความรู้ความเข้าใจถึงกระบวนการปลูกมะพร้าว และการดูแลรักษา จนสามารถ

นำข้อมูลที่ได้รับไปเผยแพร่ให้กับเกษตรกร หรือผู้ที่มีความสนใจ สามารถนำความรู้มาปฏิบัติได้จริง

การสื่อสารการตลาดมีความสำคัญ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของธุรกิจและกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารการตลาดที่มีประสิทธิภาพนั้นสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าและบริการ ซึ่งในชีวิตประจำวันการสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว ปัจจุบันมีธุรกิจเกี่ยวกับปุ๋ยเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยเคมี หรือเคมีภัณฑ์อื่นๆ ที่เกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งจากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตร อินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2560-2564 ของคณะกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ (2560) ได้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยเป็นผู้นำภูมิภาค ด้านการผลิต การบริโภค การค้าสินค้าและการบริการ เกษตรอินทรีย์ที่มีความยั่งยืนและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล” โดยมีหลักการในการพัฒนาทั้งหมด 4 ข้อดังนี้ (1) ส่งเสริม สร้างนักวิจัย และเผยแพร่งานวิจัยให้เกษตรกร นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ รวมถึงการจัดการฐานข้อมูลให้สามารถเข้าถึงได้ (2) พัฒนาเกษตรอินทรีย์ตามภูมิปัญญาดั้งเดิม และการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ให้ได้มาตรฐานสากล โดยมีการพัฒนาในทุกด้าน ตั้งแต่การผลิตการแปรรูป บรรจุภัณฑ์ รวมถึงการพัฒนาด้านการขนส่ง โลจิสติกส์ (3) สร้างตราสินค้า และบริการ ให้มีความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภค พร้อมทั้งเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย รวมถึงการสร้างความเข้มแข็งทางการตลาดให้กับสินค้า และบริการเกษตรอินทรีย์ (4) ปรับแผนยุทธศาสตร์ให้เกิดผลเป็นรูปธรรม โดยอาศัยความร่วมมือในทุกภาคส่วน ซึ่งจากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2560 ถึง 2564 ส่งผลให้เกษตรกรเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น ผู้ประกอบการธุรกิจได้เห็นถึงความสำคัญของการสื่อสารการตลาด จึงมีการศึกษาความต้องการของเกษตรกร รูปแบบการสื่อสาร การจัดกิจกรรมต่างๆ การเลือกช่องทางการสื่อสาร ประเภทของสื่อ ข้อความที่ใช้ในการสื่อสาร และเลือกปัจจัยการสื่อสารการตลาดที่มีความเหมาะสม และสามารถเข้าถึงเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดพฤติกรรมการเลือกใช้ปุ๋ยตรงตามความต้องการ (ประภาพร คำกลาง และคณะ, 2560)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับการเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เนื่องจากปัจจุบันหลายประเทศทั่วโลกได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการบริโภคน้ำมะพร้าว หรือผลิตภัณฑ์แปรรูปจากมะพร้าว และในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เป็นพื้นที่ที่มีการปลูกมะพร้าวน้ำหอมมากที่สุดในประเทศ ทั้งนี้ ผู้ศึกษายังได้มีการศึกษาเกี่ยวกับด้านประชากร การเปิดรับสื่อ การสื่อสารการตลาด และพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกร ซึ่งการศึกษาดังกล่าวนั้นสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงกลยุทธ์ทางการตลาด หรือจูงใจให้เกษตรกรเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ปุ๋ย ให้ตรงตามความต้องการของผู้ประกอบการหรือนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางประชากรของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อศึกษาการเปิดรับการสื่อสารการตลาดของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
3. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
4. เพื่อศึกษาการเปิดรับการสื่อสารการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

สมมติฐานการวิจัย

การเปิดรับการสื่อการการตลาดมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยเป็นจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 350 ครัวเรือนจากประชากรทั้งหมด 2,731 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรอำเภอดำเนินสะดวก, 2563)

นิยามศัพท์

1. การสื่อสารทางการตลาด หมายถึง กิจกรรมทางการตลาดรูปแบบต่างๆ ของปุ๋ยแต่ละชนิด เพื่อสร้างการรับรู้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดพฤติกรรมการซื้อปุ๋ย และสร้างความจงรักภักดีในตราสินค้าของเกษตรกร ซึ่งปัจจัยของการสื่อสารทางการตลาดมีดังนี้ (1) การโฆษณา (advertising) (2) การประชาสัมพันธ์ (public relations) (3) การส่งเสริมการขาย (sales promotion) (4) การตลาดทางตรง (direct marketing) (5) การขายโดยพนักงาน (sales representative) และ (6) การจัดกิจกรรมทางการตลาด (event and experiences)

2. การเปิดรับการสื่อสารการตลาด หมายถึง การที่ผู้รับสารมีการเปิดรับการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการขาย การตลาดทางตรง การขายโดยพนักงาน และการจัดกิจกรรมทางการตลาด โดยที่ผู้รับสารจะเลือกเปิดรับการสื่อสารการตลาดในรูปแบบที่ตนเองให้ความเชื่อมั่น ซึ่งในแต่ละบุคคลจะมีความถี่ และได้รับอิทธิพลจากการเปิดรับการสื่อสารแตกต่างกันออกไป

3. พฤติกรรมการซื้อปุ๋ย หมายถึง พฤติกรรมของเกษตรกรซึ่งเกี่ยวกับการซื้อปุ๋ยประเภทต่างๆ ที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับบุคคล โดยการเลือกใช้ปุ๋ยแต่ละครั้งนั้น เกษตรสามารถตัดสินใจเลือกได้ตามต้องการ โดยเกษตรกรแต่ละรายนั้นมีความถี่และปริมาณในการใช้ที่แตกต่างกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ พฤติกรรมการเลือกใช้ปุ๋ย หมายถึง พฤติกรรมการเลือกใช้ปุ๋ยแต่ละประเภท ปริมาณ และความถี่ที่ใช้แต่ละครั้ง ของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

4. ปุ๋ย หมายถึง สารอินทรีย์ หรืออนินทรีย์ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือทำขึ้นก็ตาม สำหรับใช้เป็นธาตุอาหารแก่พืช หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีในดิน เพื่อบำรุงให้พืชเจริญเติบโต ปุ๋ยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ปุ๋ยเคมี และปุ๋ยอินทรีย์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงการเปิดรับสื่อการสื่อสารการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

2. ทราบถึงพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรเพื่อผู้ประกอบการร้านค้าหรือนักส่งเสริม จะได้นำข้อมูลจากงานวิจัยมาใช้ประกอบการวางแผนกลยุทธ์ในการสื่อสารไปยังเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้สนใจเกี่ยวกับการวางกลยุทธ์การสื่อสารสามารถนำข้อมูลไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษางานวิจัย ดังนี้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรศาสตร์

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2539: 41-42) กล่าวว่า ลักษณะด้านประชากรศาสตร์ประกอบด้วยอายุ เพศ รายได้ การศึกษา เหล่านี้เป็นเกณฑ์ที่นิยมใช้ในการแบ่งลักษณะด้านประชากรที่สำคัญ ซึ่งประชากรจะสามารถเข้าถึงและมีประสิทธิภาพในการกำหนดหลุ่มเป้าหมาย และง่ายต่อการวัดตัวแปรอื่นๆ ตัวแปรด้านประชากรศาสตร์ที่สำคัญ ได้แก่ อายุ (age) เพศ (sex) รายได้ (income) การศึกษา (education)

ปรมะ สตะเวทิน (2546: 112-117) กล่าวว่า ผู้รับสารแต่ละคนมีคุณลักษณะเฉพาะตัวของตน เช่น อายุ เพศ สติปัญญา ทักษะ และประสบการณ์

เป็นต้น คุณสมบัติเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อผู้รับสารในการทำการสื่อสาร ซึ่งในการสื่อสารในสถานการณ์ที่ต่างกันนั้น จำนวนของผู้รับสารก็มีปริมาณแตกต่างกันไป คือ มีตั้งแต่ 1 คน ไปจนถึงการสื่อสารมวลชน การวิเคราะห์ผู้รับสารที่มีจำนวนน้อยคนนั้นมักไม่ค่อยมีปัญหา หรือมีปัญหาน้อยกว่าการวิเคราะห์ผู้รับสารที่มีจำนวนมาก แต่ในการสื่อสารกลุ่มใหญ่หรือการสื่อสารมวลชนนั้น ไม่สามารถวิเคราะห์ผู้รับสารเป็นคนคนไปได้ วิธีการที่ดีที่สุดในการวิเคราะห์ผู้รับสารที่ประกอบไปด้วยคนจำนวนมากในกรณีนี้คือ การจำแนกตามอายุ เพศ สถานะทางสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา เป็นต้น โดยมีสมมติฐานว่า ผู้รับสารที่อยู่ในกลุ่มลักษณะทางประชากรร่วมกันย่อมมีทัศนคติและพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกัน

Bittner (1983: 434-435) กล่าวว่า ลักษณะทางประชากรของมวลชนผู้รับสารที่ต่างกัน ได้แก่ อายุ เพศ สถานะทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และภูมิลำเนา จากคุณสมบัติที่ต่างกันเหล่านี้ทำให้ผู้รับสารแต่ละคนมีลักษณะทางจิตวิทยาที่แตกต่างกันด้วย ในการวิเคราะห์ผู้รับสารนั้น ผู้ส่งสารจะใช้ลักษณะทางประชากรที่แตกต่างกันของผู้รับสารเพื่อวิเคราะห์ลักษณะทางจิตวิทยาของผู้รับสารที่ต่างกัน เนื่องจากมวลชนผู้รับสารนั้นมีลักษณะเป็นกลุ่มใหญ่ วิธีการวิเคราะห์ผู้รับสารที่ประกอบด้วยมวลชนจำนวนมากนี้จึงใช้การวิเคราะห์มวลชนผู้รับสาร โดยจำแนกตามลักษณะทางประชากร (demographic characteristics) โดยมีสมมติฐานว่า มวลชนผู้รับสารที่อยู่ในกลุ่มลักษณะทางประชากรเดียวกันจะมีลักษณะจิตวิทยาคล้ายคลึงกัน

ลักษณะทางประชากรศาสตร์ที่มีความแตกต่างกันนั้น ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลือกซื้อสินค้า ดังนั้นนักการตลาดจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรศาสตร์ เพื่อให้สามารถสื่อสารไปยังกลุ่มผู้บริโภคได้อย่างถูกต้อง ตรงตามกลุ่มเป้าหมาย และเกิดประโยชน์มากที่สุด

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ

ปัจจุบันการสื่อสารจัดเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญปัจจัยหนึ่งในการดำเนินชีวิตประจำวัน นอกเหนือจากปัจจัยสี่ที่มีความจำอย่างมากเป็นในการอยู่รอด ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ถึงแม้การสื่อสารอาจ

จะไม่ได้มีความจำเป็นมากเท่ากับปัจจัยสี่ แต่การที่จะได้ปัจจัยสี่ การประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ในชีวิต และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ในสังคม จำเป็นต้องใช้การสื่อสาร ดังนั้นการสื่อสารจึงเป็นพื้นฐานที่จะช่วยให้ได้รับข้อมูลประกอบการตัดสินใจ และสามารถช่วยให้ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันของโลกได้ดียิ่งขึ้น Charles K. Atkin (1973) กล่าวว่า บุคคลที่เปิดรับข่าวสารมากย่อมมีความรู้ที่กว้างไกล และสามารถเข้าใจสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ได้อย่างทันสมัยทันเหตุการณ์ มากกว่าบุคคลที่เปิดรับข่าวสารน้อย ทั้งนี้ ผู้รับสารสามารถเลือกที่จะเปิดรับข่าวสาร ในส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และสามารถเลือกช่วงเวลาที่สนใจและเหมาะสมตามความคิดของผู้รับสารได้ (กิติมา สุรสนธิ, 2533)

ในสังคมมีคนจำนวนมาก การสื่อสารก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นด้วยเช่นกัน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และอุตสาหกรรม อาจก่อให้เกิดความไม่เข้าใจแก่สมาชิกในสังคม ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งพฤติกรรมการเปิดรับสื่อของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกันออกไป (ยุพดี ฐิติกุลเจริญ, 2537; Becker, 1972) ทั้งนี้ Becker (1972) ได้ให้ความหมายของการเปิดรับข่าวสารตามพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสาร ดังนี้

1. การแสวงหาข้อมูล (Information Seeking) คือ บุคคลจะแสวงหาข้อมูล เมื่อต้องการให้มีความคล้ายคลึงกับบุคคลอื่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเรื่องทั่วไป

2. การเปิดรับข้อมูล (Information Receptivity) คือ บุคคลจะเปิดรับข้อมูล เมื่อต้องการทราบข้อมูลที่ตนเองสนใจอยากจะรู้ เช่น เปิดดูโทรทัศน์เฉพาะรายการที่ตนเองสนใจ หรือมีผู้แนะนำ หรือขณะอ่านหนังสือพิมพ์หรือชมรายการโทรทัศน์ หากมีข้อมูลข่าวสารที่มีความสำคัญเกี่ยวกับตนเอง ก็จะให้ความเอาใจใส่อ่านหรือเปิดดูเป็นพิเศษ

3. การเปิดรับประสบการณ์ (Experience Receptivity) คือ บุคคลจะเปิดรับประสบการณ์ เมื่อต้องการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเพื่อผ่อนคลายอารมณ์

McLeod and Keefe (1972) กล่าวว่า ตัวชี้วัด (index) ที่ใช้วัดพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ (media exposure) ส่วนใหญ่ใช้ 2 อย่าง ดังนี้

1. วัดจากเวลาของการที่ใช้สื่อ การวัดในเรื่องเวลาที่ใช้กับสื่อมีข้อเสียตรงที่ว่า คำตอบขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความสนใจของผู้ฟัง เวลาว่างที่คนมีอยู่ และการมีสื่อใกล้ตัว (availability of medium) ด้วยเหตุนี้ คำตอบที่เกี่ยวกับเวลาที่ใช้สื่อจึงมักไม่สามารถแปลความหมายได้ในเชิงจิตวิทยา และมักไม่ให้ผลที่ชัดเจนเมื่อนำไปเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น และเพื่อแก้ปัญหาความไม่ชัดเจนในเรื่องนี้จึงได้มีการวัดตัวแปร

2. วัดจากความถี่ของการใช้สื่อ แยกตามประเภทของเนื้อหารายการที่แตกต่างกัน การเปิดตัวรับสื่อมวลชนโดยใช้ความถี่ของการอ่านข่าวที่มีเนื้อหาหนักด้านหนังสือพิมพ์ ความถี่ของการชมรายการโทรทัศน์ และความถี่ของการรับฟังรายการวิทยุ เป็นต้น กล่าวโดยสรุป การเปิดรับสื่อมวลชนหมายถึงความบ่อยครั้งในการเปิดรับ ระยะเวลา ช่วงเวลา รวมไปถึงจำนวนสื่อมวลชนที่ใช้ในการเปิดรับข่าวสารด้วย โดยจะเลือกเปิดรับข่าวสารที่ตนเองสนใจ หรือเลือกรับสารบางส่วนที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อตนเอง

พรทิพย์ วรกิจโภคาทร (2546: 292) กล่าวว่า ผู้ส่งสารมีโอกาสเลือกสื่อที่จะใช้ได้มาก ซึ่งเป้าหมายของการเลือกนี้คือ เพื่อให้เข้าถึงผู้รับสาร ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเข้าใจในการเปิดรับสื่อของผู้รับสารเป็นสำคัญ โดยผู้รับสารจะเลือกเปิดรับสื่อตามลักษณะ ดังนี้

1. เลือกรับสารที่สามารถจัดหามาได้ (Availability) ธรรมชาติของมนุษย์นั้นจะใช้ความพยายามเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น อะไรที่ได้มายากมากๆ มักจะไม่ได้รับการเลือก แต่ถ้าสามารถได้มาไม่ยากนัก มักจะเลือกสิ่งนั้น เช่นเดียวกับสื่อผู้รับสารจะเลือกสื่อที่ไม่ต้องใช้ความพยายามมาก

2. เลือกสื่อที่สอดคล้อง (Consistency) กับความรู้ ค่านิยม ความเชื่อและทัศนคติของตน เช่น นิสิตนักศึกษาและนักวิชาการชอบอ่านหนังสือพิมพ์ *มติชน* หรือ *สยามรัฐ* มากกว่าหนังสือพิมพ์อื่น เพราะหนังสือพิมพ์ดังกล่าวให้ความรู้ในแง่วิชาการที่สอดคล้องกับตน เป็นต้น

3. เลือกที่ตนสะดวก (Convenience) ปัจจุบันผู้รับสารสามารถเลือกรับสื่อได้มากมาย ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร หรือแม้กระทั่งสื่อบุคคล ดังนั้นผู้รับสารจึงเลือกรับข่าวสารจากสื่อที่แตกต่างกันตามแต่ความสะดวก เช่น บางคนชอบฟังข่าวรายการวิทยุขณะที่ตนขับรถ เป็นต้น

4. เลือกสื่อตามความเคยชิน (Accustomedness) ปกติจะมีบุคคลกลุ่มหนึ่งในทุกสังคมที่จะไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงการรับสื่อที่ตนเคยรับอยู่ ซึ่งมักจะพบในบุคคลที่มีอายุมาก เช่น เคยฟังวิทยุกระจายเสียงเป็นประจำ ก็มักจะไม่สนใจวิทยุโทรทัศน์หรือสื่ออื่น เป็นต้น

5. ลักษณะเฉพาะของสื่อ มีผลต่อการเลือกสื่อของผู้รับสาร เช่น ลักษณะเด่นของหนังสือพิมพ์ คือ สามารถให้ข่าวสารในรายละเอียดได้ดีกว่า ราคาถูก และสามารถติดตัวไปได้ทุกหนแห่ง หรือโทรทัศน์ทำให้เห็นภาพเป็นจริงได้เร้าใจ มีความรู้สึกเหมือนอยู่ในเหตุการณ์ มีแสงสี ดึงดูดใจ เป็นต้น

Rogers (1978: 291) ได้เปรียบเทียบประสิทธิผลของสื่อมวลชนและสื่อบุคคล จากผลการวิจัยต่างๆ พบว่า สื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนการรับรู้ ซึ่งหมายถึงการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจอย่างมีประสิทธิภาพ แต่การสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นมีประสิทธิภาพมากกว่าในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เพราะข่าวสารที่ถ่ายทอดมาจากสื่อมวลชนอย่างเดียวนั้น ไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังแน่น หรือทำให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ Bettinghus (1986: 180-185) ที่กล่าวว่า สื่อมวลชนเป็นเพียงตัวเสริมความเชื่อและทัศนคติเดิมที่มีอยู่ให้แน่น มากกว่าจะเปลี่ยนทัศนคติอย่างสิ้นเชิง แต่อาจเปลี่ยนแปลงความรู้ได้บ้างในขอบเขตของประสบการณ์ ดังนั้นสื่อมวลชนจึงเป็นเพียงแหล่งความคิดและผู้วางแนวทางในการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์นั้นเป็นผลมาจากการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลแบบเห็นหน้าเห็นตากันทั้งสิ้น Katz and Lazarsfeld (1995: 27) ก็เห็นพ้องต้องกันว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีผลต่อการทำให้ผู้รับสารยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และยอมรับที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ มากที่สุด ฉะนั้นสื่อบุคคลจึงมีความสำคัญมากกว่าสื่อมวลชนในขั้นจูงใจ

ส่วนสื่อมวลชนจะมีความสำคัญในขั้นของการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ผู้รับสารจะมีปริมาณการเปิดรับสารหรือมีความสนใจในการติดตามรับข้อมูลข่าวสารมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับระดับความเกี่ยวพันของผู้บริโภค ซึ่งระดับความเกี่ยวพันนี้เองจะมีส่วนทำให้เกิดปริมาณการใช้สื่อมากน้อยแตกต่างกันออกไป และมีผลทำให้การรับรู้และทัศนคติของบุคคลนั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย

จากแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อ จะเห็นได้ว่า การสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญในการประกอบการตัดสินใจของบุคคล โดยเฉพาะสำหรับบุคคลที่ยังต้องการความรู้เพิ่มเติม หรือยังไม่แน่ใจเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง บุคคลนั้นย่อมต้องการเปิดรับข่าวสารมากขึ้นโดยไม่จำกัดว่าจะทำการเปิดรับข่าวสารจากสื่อประเภทใด บุคคลแต่ละคนจะทำการเปิดรับข่าวสารเฉพาะเรื่องที่ตนให้ความสนใจเท่านั้น เนื่องจากในปัจจุบันมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่มากเกินกว่าบุคคลจะทำการเปิดรับข่าวสารทั้งหมด จึงทำให้เกิดกระบวนการเลือกรับข่าวสารขึ้น และแต่ละคนก็จะมีเกณฑ์ในการเลือกรับข่าวสารที่แตกต่างกันตามลักษณะส่วนบุคคล สังคม สภาพแวดล้อม วัตถุประสงค์ หรือความต้องการที่จะเปิดรับข่าวสาร ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้นำแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องของการเปิดรับสื่อ ความถี่ที่มีผลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกร ผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค

พฤติกรรมผู้บริโภค (consumer behavior) หมายถึง พฤติกรรมซึ่งผู้บริโภคทำการค้นหา การซื้อ การใช้ การประเมินผล และการบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง (Schiffman and Kanuk, 1994) หรือเพื่อตอบสนองความต้องการภายในครัวเรือนและองค์กร ผู้บริโภคทุกคนที่ซื้อสินค้าและบริการไปเพื่อวัตถุประสงค์เช่นว่านี้รวมกันเรียกว่า ตลาดผู้บริโภค ผู้บริโภคทั่วโลกนั้นมีความแตกต่างกันในลักษณะด้านประชากรศาสตร์อยู่หลายประเด็น เช่น ในเรื่องของอายุ รายได้ ระดับการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และรสนิยม เป็นต้น พฤติกรรมการกิน การใช้ การซื้อ และความรู้สึก

นึกคิดของผู้บริโภคต่อผลิตภัณฑ์จึงแตกต่างกันออกไป ทำให้มีการซื้อการบริโภคสินค้าและบริการหลายๆ ชนิดที่แตกต่างกัน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารการตลาด

การสื่อสารการตลาด (marketing communication) คือ กิจกรรมของการสื่อสารประเภทหนึ่งที่ประกอบด้วยผู้ส่งสาร คือ ผู้ผลิตสินค้าหรือการบริการและผู้รับสารที่เป็นผู้บริโภค การสื่อสารการตลาดนั้นสามารถสร้างผลกระทบทางการสื่อสารไปยังกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเสนอสินค้าและบริการให้ผู้บริโภคได้รับความสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของการสื่อสารการตลาด Kotler (2003) กล่าวว่า การสื่อสารการตลาดเป็นกิจกรรมการสื่อสารการตลาดที่องค์กรจัดขึ้นเพื่อสื่อสาร ส่งเสริมสินค้า และบริการไปยังกลุ่มเป้าหมาย ในหลายๆ รูปแบบ ตัวอย่างเช่น การโฆษณา (advertising) การประชาสัมพันธ์ (public relations) การส่งเสริมการขาย (sales promotion) การตลาดทางตรง (direct marketing) การขายโดยพนักงาน (sales representative) และการจัดกิจกรรมทางการตลาด (event and experiences) เพื่อทำให้เกิดการสื่อสารที่ชัดเจนต่อผู้บริโภค

สิทธิ์ ธีรสรณ์ (2559) ได้ให้ความหมายของการสื่อสารการตลาด (marketing communication) ไว้ว่า “การสื่อสารการตลาดเป็นกระบวนการจัดการที่องค์กรจัดทำขึ้นเพื่อสื่อข่าวสารถ่ายทอดไปยังกลุ่มเป้าหมาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อโน้มน้าวจูงใจให้พวกเขาเกิดความรับรู้ (perception) เกิดความเข้าใจ (understanding) และเกิดทัศนคติที่ดีต่อองค์กร และแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อผลิตภัณฑ์หรือบริการที่บริษัทนำเสนอตามที่มุ่งหวังไว้”

ปัจจุบันนักการตลาดได้สร้างเครื่องมือที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการตลาดหลายประการ และได้มีการวางแผนจัดการกับเครื่องมือเหล่านี้แยกจากกัน ด้วยข้อจำกัดในเรื่องของงบประมาณ ทัศนคติทางการตลาด และวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ทำให้ไม่สามารถที่จะใช้การสื่อสารการตลาดรูปแบบพร้อมกันได้ ดังนั้นผู้ประกอบการหรือนักการตลาดจึงมีการวางแผนการสื่อสารการตลาด เพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายในปัจจุบัน การเลือกใช้เครื่องมือการสื่อสารให้เหมาะสมในการสื่อสาร ซึ่งแต่ละเครื่องมือนั้นจะมีคุณลักษณะที่แตกต่างกัน

นักการตลาดสามารถเลือกใช้เครื่องมือได้หลายชนิด แต่จะต้องอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดเดียวกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเครื่องมือการสื่อสารการตลาดมีคุณลักษณะและวัตถุประสงค์ ดังตารางที่ 1 (ธีรพล ภูรัต, 2556)

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบคุณลักษณะ และวัตถุประสงค์ของการใช้เครื่องมือการสื่อสารการตลาด

เครื่องมือ	คุณลักษณะ	วัตถุประสงค์ของการใช้
การโฆษณา (Advertising)	- การสื่อสารผ่านสื่อมวลชน - ต้องมีค่าใช้จ่าย - มีการระบุชื่อผู้อุปถัมภ์	- เพื่อเข้าถึงมวลชน - เพื่อสร้างการตระหนักรู้ - ใช้กำหนดตำแหน่งตราสินค้า - ใช้สร้างภาพลักษณ์ตราสินค้า
การประชาสัมพันธ์ (Public Relations)	- การเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับสินค้า หรือบริการ - การสื่อสารผ่านสื่อมวลชน - ไม่เสียค่าใช้จ่าย	- เพื่อสร้างภาพลักษณ์ตราสินค้า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการ และกลุ่มเป้าหมาย - เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับตราสินค้า
การส่งเสริมการขาย (Sale Promotion)	- เป็นข้อเสนอพิเศษ และสิ่งจูงใจให้กับผู้บริโภค พนักงานขาย และพ่อค้าคนกลาง	- เพื่อกระตุ้นให้ผู้บริโภคซื้อสินค้าง่ายและเร็วขึ้น - เพื่อกระตุ้นให้พนักงานขายตั้งใจขายสินค้ามากขึ้น - เพื่อกระตุ้นให้พ่อค้าคนกลางสั่งสินค้าเข้าร้านมากขึ้น
การตลาดทางตรง (Direct Marketing)	- เป็นการสื่อสารสองทาง - เป็นการติดต่อแบบหนึ่งต่อหนึ่ง (one-on-one) - มีช่องทางที่ทำให้ผู้ซื้อสามารถสื่อสารตอบโต้กับผู้ขายได้ - เกิดขึ้นได้ในทุกที่และทุกเวลา - สามารถวัดผลได้ - จำเป็นต้องมีฐานข้อมูล	- เพื่อขายสินค้าและการบริการโดยตรงจากผู้ขายไปยังผู้ซื้อ - เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าและการบริการ - เพื่อสร้างการตอบกลับ (direct response)

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบคุณลักษณะ และวัตถุประสงค์ของการใช้เครื่องมือการสื่อสารการตลาด (ต่อ)

เครื่องมือ	คุณลักษณะ	วัตถุประสงค์ของการใช้
การขายโดยพนักงานขาย (Sales Representative)	- การสื่อสารระหว่างบุคคล - การสื่อสารสองทาง - มีประสิทธิภาพสูงสุดในการสื่อสาร	- เพื่อโน้มน้าวใจผู้บริโภค - เพื่อให้ข้อมูล และตอบข้อสงสัยเกี่ยวกับสินค้าและบริการ - เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้บริโภคและสินค้าไปยังบริษัท
การจัดกิจกรรมทางการตลาด (Event and Experiences)	- เป็นการสื่อสารสองทาง - มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของตราสินค้ากับผู้บริโภคเป้าหมาย - สามารถเป็นกิจกรรมและเหตุการณ์ที่น่าสนใจ - สามารถเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกีฬา ศิลปะ และสิ่งอื่นๆ	- เพื่อสร้างการตระหนักรู้ในตราสินค้า ผ่านกิจกรรมต่างๆ - เพื่อสร้างประสบการณ์ระหว่างเจ้าของสินค้ากับผู้บริโภคเป้าหมาย - เพื่อภาพลักษณ์และตราสินค้าโดยเชื่อมกิจกรรมที่ผู้บริโภคสนใจเข้ากับตราสินค้า

ปัจจุบันการสื่อสารการตลาดมีความสำคัญอย่างมากกับธุรกิจ เนื่องจากปัจจุบันมีการแข่งขันกันทางธุรกิจ และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปจากเดิม ทำให้นักการตลาดจำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการสื่อสารให้เหมาะสมกับสถานการณ์และเทคโนโลยีปัจจุบันให้ได้มากที่สุด นักการตลาดต้องคิดและวางแผนจัดการเครื่องมือในการสื่อสารการตลาดให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ เช่น ระยะเวลา กลุ่มเป้าหมาย เงินทุน วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร เป็นต้น

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงเลือกศึกษาเกี่ยวกับเครื่องมือในการสื่อสารการตลาดในรูปแบบต่างๆ ที่นำมาใช้ในการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งเน้นสร้างพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และเพื่อให้ผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายได้รู้จักสินค้า ซึ่งจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นในสินค้าใดสินค้าหนึ่ง รูปแบบของการสื่อสารทางการตลาดที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

ได้แก่ การโฆษณา (advertising) การประชาสัมพันธ์ (public relations) การส่งเสริมการขาย (sales promotion) การตลาดทางตรง (direct marketing) การขายโดยพนักงาน (sales representative) และการจัดกิจกรรมทางการตลาด (event and experiences)

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงปริมาณ ที่ได้ทำศึกษาเรื่องการเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาและทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำหลากหลายแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลทั่วไปมาใช้ในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน ได้แก่ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารการตลาด แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรศาสตร์ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการปลูกมะพร้าวน้ำหอม ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปุ๋ย รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น งานวิจัยของ ฐิตารีย์ วงมังกร (2550) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาดที่มีความสำคัญต่อการเลือกซื้อปุ๋ยสำเร็จรูป ใช้ในการปลูกข้าวของเกษตรกรในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2. กำหนดขนาดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยประชากรในการศึกษาวิจัยนี้คือ ครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ทั้งหมด 2,731 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรอำเภอดำเนินสะดวก, 2563) ผู้วิจัยจึงใช้การคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม โดยใช้สูตรของยามาเน่ (Yamane, 1973) กำหนดให้ความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่างที่ยอมให้เกิดขึ้นเท่ากับ 0.05 หรือร้อยละ 5 ซึ่งได้ทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 350 ตัวอย่าง และมาทำการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) โดยการจับฉลาก ไม่ใส่กลับ จนได้ครบตามจำนวนที่ต้องการ

3. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การทำวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถาม (questionnaire) งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทำการตรวจสอบความเที่ยง (reliability) และความตรง (validity) ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการทดสอบความตรงของแบบสอบถามโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คน เพื่อหาค่าความตรงโดยใช้แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) จากนั้นจึงได้นำไปทดสอบความเที่ยงของแบบสอบถามโดยการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มประชากรจำนวน 30 คน ได้ค่า Cronbach's Alpha = 0.846

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 351 ตัวอย่าง จากเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

5. การวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัยจากแบบสอบถามด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป โดยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: S.D.) และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (multiple regression analysis)

ผู้วิจัยกำหนดการแปลความหมายโดยระดับการวัดของข้อมูลเป็นแบบอันตรภาคชั้น 1-5 (ณรงค์ โพธิ์พฤกษานันท์, 2551) ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงความหมายของคะแนนเฉลี่ย

คะแนนเฉลี่ย	ความหมาย
4.21 - 5.00	มากที่สุด
3.41 - 4.20	มาก
2.61 - 3.40	ปานกลาง
1.81 - 2.60	น้อย
1.00 - 1.80	น้อยที่สุด

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถาม จากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 351 ตัวอย่าง โดยเป็นครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีเพศชายตอบแบบสอบถามมากที่สุด จำนวน 268 คน (ร้อยละ 76.6) ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง 41-50 ปี จำนวน 100 คน (ร้อยละ 28.5) มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 107 คน (ร้อยละ 30.5) ซึ่งส่วนมากมีสถานภาพสมรสแล้ว จำนวน 230 คน (ร้อยละ 65.7) ส่วนใหญ่มีพื้นที่ปลูกมะพร้าวน้ำหอม จำนวน 10 ไร่ จำนวน 88 คน (ร้อยละ 25.1) และมีรายได้เฉลี่ยมากกว่า 13,000 บาท จำนวน 117 คน (ร้อยละ 33.4)

ส่วนที่ 2 ด้านการเปิดรับการสื่อสารการตลาด ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาการสื่อสารการตลาด 6 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการขาย การตลาดทางตรง การขายโดยพนักงาน การจัดกิจกรรมทางการตลาด และการโฆษณา โดยผลจากการศึกษาพบข้อมูลในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ด้านการเปิดรับการสื่อสารการตลาด

ลำดับ	การเปิดรับการสื่อสารการตลาด	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	S.D.	เกณฑ์ประเมิน
1	การจัดกิจกรรมทางการตลาด	3.75	0.75	มาก
2	การตลาดทางตรง	3.77	0.66	มาก
3	การขายโดยพนักงาน	3.83	0.64	มาก
4	การประชาสัมพันธ์	3.85	0.60	มาก
5	การโฆษณา	3.90	0.59	มาก
6	การส่งเสริมการขาย	3.91	0.57	มาก
ผลรวมการเปิดรับการสื่อสารการตลาดโดยเฉลี่ย		3.83	0.50	มาก

หมายเหตุ 4.21-5.00 = มากที่สุด; 3.41-4.20 = มาก; 2.61-3.40 = ปานกลาง; 1.81-2.60 = น้อย; 1.00-1.80 = น้อยที่สุด

จากตารางที่ 3 ข้อมูลด้านการเปิดรับการสื่อสารการตลาด พบว่า ผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีการเปิดรับการสื่อสารการตลาดในภาพรวมระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.83 (S.D. = 0.50) เมื่อนำมากระจายในแต่ละประเด็นพบว่าทุกประเด็นอยู่ในระดับมาก ได้แก่ การส่งเสริมการขาย มีค่าเฉลี่ย 3.91 (S.D. = 0.57) การโฆษณา มีค่าเฉลี่ย 3.90 (S.D. = 0.59) การประชาสัมพันธ์ มีค่าเฉลี่ย 3.85 (S.D. = 0.60) การขายโดยพนักงาน มีค่าเฉลี่ย 3.83 (S.D. = 0.64) การตลาดทางตรง มีค่าเฉลี่ย 3.77 (S.D. = 0.66) และการจัดกิจกรรมทางการตลาด มีค่าเฉลี่ย 3.75 (S.D. = 0.75) ตามลำดับ

ส่วนที่ 3 พฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ผลจากการศึกษาพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรพบข้อมูลดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4 พฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ลำดับ	พฤติกรรมการซื้อปุ๋ย	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	S.D.	เกณฑ์ประเมิน
1	พฤติกรรมในการซื้อปุ๋ยเคมี	3.84	0.79	มาก
2	พฤติกรรมในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์	4.51	0.78	มากที่สุด
3	ความถี่ในการซื้อปุ๋ยเคมี	3.35	0.94	ปานกลาง
4	ความถี่ในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์	3.28	1.19	ปานกลาง
ผลรวมพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยโดยเฉลี่ย		3.74	0.58	มาก

หมายเหตุ 4.21-5.00 = มากที่สุด; 3.41-4.20 = มาก; 2.61-3.40 = ปานกลาง; 1.81-2.60 = น้อย; 1.00-1.80 = น้อยที่สุด

จากตารางที่ 4 พฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ผลจากการศึกษาพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกร พบว่า ผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรในภาพรวมระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.74 (S.D. = 0.58) เมื่อนำมากระจายในแต่ละประเด็นจะสามารถเรียงลำดับได้ดังนี้

พฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ในระดับมากที่สุด ได้แก่ พฤติกรรมในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์ มีค่าเฉลี่ย 4.51 (S.D. = 0.78) พฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ในระดับมาก ได้แก่ พฤติกรรมในการซื้อปุ๋ยเคมี มีค่าเฉลี่ย 3.84 (S.D. = 0.79) และพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ในระดับปานกลาง ได้แก่ ความถี่ในการซื้อปุ๋ยเคมี มีค่าเฉลี่ย 3.35 (S.D. = 0.94) และความถี่ในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์ มีค่าเฉลี่ย 3.28 (S.D. = 1.19)

ส่วนที่ 4 การเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยสมมติฐานดังต่อไปนี้

H_0 การเปิดรับสื่อสารทางการตลาดไม่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

H_1 การเปิดรับสื่อสารทางการตลาดมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

โดยผลการทดสอบทางสถิติ มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 แสดงค่าสหสัมพันธ์ของเพียร์สัน

การเปิดรับการสื่อสารทางการตลาด		พฤติกรรมการซื้อปุ๋ย
การประชาสัมพันธ์	Pearson Correlation	0.530**
	Sig. (2-tailed)	<.001
	N	350
การส่งเสริมการขาย	Pearson Correlation	0.310**
	Sig. (2-tailed)	<.001
	N	350
การตลาดทางตรง	Pearson Correlation	0.509**
	Sig. (2-tailed)	<.001
	N	350
การขายโดยพนักงาน	Pearson Correlation	0.520**
	Sig. (2-tailed)	<.001
	N	350
การจัดกิจกรรมทางการตลาด	Pearson Correlation	0.685**
	Sig. (2-tailed)	<.001
	N	350
การโฆษณา	Pearson Correlation	0.519**
	Sig. (2-tailed)	<.001
	N	350

** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

หมายเหตุ 0.70 หรือสูงกว่า = มีความสัมพันธ์สูงมาก; 0.50-0.69 = มีความสัมพันธ์สูง; 0.30-0.49 = มีความสัมพันธ์ปานกลาง; 0.10-0.29 = มีความสัมพันธ์ต่ำ; 0.01-0.09 = แทบจะไม่มีความสัมพันธ์

จากตารางที่ 5 เป็นการแสดงค่าสหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ด้านการเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดและพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี พบว่า ทุกตัวแปรของการเปิดรับการสื่อสารการตลาดมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ในลักษณะไปในทิศทางเดียวกัน โดยแยกพิจารณาเป็นรายคู่ได้ดังต่อไปนี้

การจัดกิจกรรมทางการตลาด มีความสัมพันธ์กันมากที่สุด โดยมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง (r = 0.685) รองลงมาคือการประชาสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง (r = 0.530) การขายโดยพนักงาน มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง (r = 0.520) การโฆษณา มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง (r = 0.519) การตลาดทางตรง มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง (r = 0.509) และการส่งเสริมการขาย มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง (r = 0.310)

ทั้งนี้ สรุปได้ว่า การสื่อสารทางการตลาดมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ตารางที่ 6 แสดงค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

การเปิดรับการสื่อสารทางการตลาด	การประชาสัมพันธ์	การส่งเสริมการขาย	การตลาดทางตรง	การขายโดยพนักงาน	การจัดกิจกรรมทางการตลาด	การโฆษณา	พฤติกรรมการซื้อ
การประชาสัมพันธ์	1	0.673**	0.587**	0.604**	0.538**	0.537**	0.530**
การส่งเสริมการขาย		1	0.486**	0.521**	0.280**	0.507**	0.310**
การตลาดทางตรง			1	0.694**	0.624**	0.451**	0.509**
การขายโดยพนักงาน				1	0.671**	0.572**	0.520**
การจัดกิจกรรมทางการตลาด					1	0.555**	0.685**
การโฆษณา						1	0.519**
พฤติกรรม การซื้อ							1

** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ตัวแปรอิสระทุกตัวแปรมีผลลัพธ์ต่อความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงบวก โดยค่าสัมประสิทธิสหสัมพันธ์ไม่เกิน 0.80 ให้ความหมายว่า พบความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลางถึงสูงของตัวแปรอิสระทุกตัวแปร จึงไม่ส่งผลให้เกิดปัญหา และนำตัวแปรทุกตัวแปรไปใช้ในการพยากรณ์พฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยวิธี stepwise

ตารางที่ 7 แสดงผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวของความสัมพันธ์

	Model	$\sum^2$	df	$\overline{X}^2$	F	Sig.
3	Regression	61.566	3	20.522	123.656	<.001[d]
	Residual	57.422	346	0.166		
	Total	118.989	349			

a. Dependent Variable: พฤติกรรมการซื้อปุ๋ย

d. Predictors: (Constant), การจัดกิจกรรมทางการตลาด, การประชาสัมพันธ์, การโฆษณา

จากตารางที่ 7 พบว่า ค่าสถิติทดสอบ F เท่ากับ 123.656 และค่า Sig. มีค่า <.001 ซึ่งน้อยกว่าระดับ นัยสำคัญ (α = 0.01) สามารถปฏิเสธสมมติฐาน H_0 และยอมรับสมมติฐาน H_1 ดังนั้นจึงสามารถอธิบายได้ว่า การเปิดรับการสื่อสารการตลาดมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์เชิงเส้นตรงกับพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงนำไปสร้างเป็นสมการพยากรณ์เชิงเส้นตรงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 แสดงค่าความสามารถในการพยากรณ์

Model	R	R^2	R^2Adj	Std. Error of the Estimate
3	0.719[c]	0.517	0.513	0.407

d. Predictors: (Constant), การจัดกิจกรรมทางการตลาด, การประชาสัมพันธ์, การโฆษณา

จากตารางที่ 8 พบว่า ความผันแปรของพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้ที่ร้อยละ 5.17 (R^2 = 0.517) ซึ่งตัวแปรที่นำมาเพื่อทำการพยากรณ์ประกอบด้วย ค่าคงที่ (constant) ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการขาย การตลาดทางตรง การขายโดยพนักงาน การจัดกิจกรรมทางการตลาด และการโฆษณา โดยมีความสัมพันธ์กันในระดับสูง (R = 0.719)

ตารางที่ 9 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยเชิงพหุ

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		β	Std. Error	β		
3	(Constant)	1.040	0.164		6.323	<.001
	การจัดกิจกรรมทางการตลาด	0.396	0.037	0.510	10.675	<.001
	การประชาสัมพันธ์	0.176	0.046	0.181	3.840	<.001
	การโฆษณา	0.139	0.048	0.139	2.917	0.001

a. Dependent Variable: พฤติกรรมการซื้อปุ๋ย

จากตารางที่ 9 พบว่า ค่าคงที่ (constant) การจัดกิจกรรมทางการตลาด การประชาสัมพันธ์ และการโฆษณา สามารถอธิบายร่วมกันจากความผันแปรของพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงมาสร้างเป็นสมการคำนวณพยากรณ์เชิงเส้นตรง โดยตัวแปรการจัดกิจกรรมทางการตลาด สามารถอธิบายพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้เป็นอันดับหนึ่ง ($\boldsymbol{\beta}$ = 0.396) ตัวแปรการประชาสัมพันธ์ สามารถอธิบายพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้เป็นอันดับรองลงมา ($\boldsymbol{\beta}$ = 0.176) และตัวแปรการโฆษณา สามารถอธิบายพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ($\boldsymbol{\beta}$ = 0.139) ได้เป็นอันดับสุดท้าย

โดยสรุป การวิเคราะห์การเปิดรับการสื่อสารการตลาด พบว่า การจัดกิจกรรมทางการตลาด การประชาสัมพันธ์ และการโฆษณา มีผลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยสามารถร่วมกันอธิบายความผันแปรของพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้ที่ร้อยละ 5.17 (R^2 = 0.517) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งสามารถสร้างสมการพยากรณ์เชิงเส้นตรงได้ดังนี้

$$Y = 1.040 + 0.396X_1 + 0.176X_2 + 0.139X_3$$

X_1 = การจัดกิจกรรมทางการตลาด

X_2 = การประชาสัมพันธ์

X_3 = การโฆษณา

จากสมการจะสามารถอธิบายการเปิดรับการสื่อสารการตลาดมีผลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี กล่าวคือ การเพิ่มขึ้นของการจัดกิจกรรมทางการตลาด การ

ประชาสัมพันธ์ และการโฆษณา มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เพิ่มมากขึ้น

สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาการเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกร ผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี 350 คน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 76.6 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด โดยเป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง 41-50 ปี ระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สถานภาพสมรสแล้ว ซึ่งมีพื้นที่ปลูกมะพร้าวน้ำหอม จำนวน 10 ไร่ และมีรายได้เฉลี่ยในการปลูกมะพร้าวน้ำหอม 1 ไร่ต่อเดือนมากกว่า 13,000 บาท

ในการศึกษาด้านการเปิดรับการสื่อสารการตลาดของงานวิจัยครั้งนี้ พบว่า ในภาพรวมเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีการเปิดรับการสื่อสารการตลาดระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.83 (S.D. = 0.50) เมื่อนำมากระจายในแต่ละประเด็นพบว่าทุกประเด็นอยู่ในระดับมาก ได้แก่ การส่งเสริมการขาย มีค่าเฉลี่ย 3.91 (S.D. = 0.57) การโฆษณา มีค่าเฉลี่ย 3.90 (S.D. = 0.59) การประชาสัมพันธ์ มีค่าเฉลี่ย 3.85 (S.D. = 0.60) การขายโดยพนักงาน มีค่าเฉลี่ย 3.83 (S.D. = 0.64) การตลาดทางตรง มีค่าเฉลี่ย 3.77 (S.D. = 0.66) และการจัดกิจกรรมทางการตลาด มีค่าเฉลี่ย 3.75 (S.D. = 0.75) ตามลำดับ

และในการศึกษาพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี พบว่า ในภาพรวมเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยระดับมาก หากเมื่อนำมาพิจารณารายด้านจะพบว่า ในระดับมากที่สุด ได้แก่ พฤติกรรมในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์ มีค่าเฉลี่ย 4.51 (S.D. = 0.78) ในระดับมาก ได้แก่ พฤติกรรมในการซื้อปุ๋ยเคมี มีค่าเฉลี่ย 3.84 (S.D. = 0.79) และในระดับ

ปานกลาง ได้แก่ ความถี่ในการซื้อปุ๋ยเคมี มีค่าเฉลี่ย 3.35 (S.D. = 0.94) และความถี่ในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์ มีค่าเฉลี่ย 3.28 (S.D. = 1.19)

จากการทดสอบสมมติฐาน พบว่า การเปิดรับการสื่อสารการตลาด ได้แก่ การจัดกิจกรรมทางการตลาด การประชาสัมพันธ์ และการโฆษณา มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาทำให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมทางการตลาด การประชาสัมพันธ์ และการโฆษณา มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ด้านการจัดกิจกรรมทางการตลาด เมื่อค้นคว้าในงานวิจัยอื่นๆ เพิ่มเติม พบว่า การศึกษางานวิจัยของ ปิยภพ สุวรรณโชติ (2556) เรื่อง *การจัดกิจกรรมการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อรถยนต์ของผู้บริโภค ในเขตอำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี* พบว่า ด้านการจัดงานนิทรรศการหรือการจัดกิจกรรมทางการตลาด (event marketing) มีผลต่อการตัดสินใจซื้อรถยนต์มากที่สุด นอกจากนี้ ยังพบการศึกษาของ ประพนธ์ เล็กสุมา (2559) ที่แสดงให้เห็นว่า การจัดแสดงสินค้าส่งผลให้ธุรกิจหรืออุตสาหกรรมประสบความสำเร็จ และนำไปสู่การพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านการประชาสัมพันธ์ พบว่า มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุกัลยา เชิญขวัญ และอรุณี พรมคำบุตร (2564) เรื่อง *พฤติกรรมการซื้อและทัศนคติต่อข้าวอินทรีย์ของข้าราชการ ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น* ซึ่งพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อข้าวอินทรีย์ของผู้บริโภคมากที่สุด คือ การได้รับข้อมูลจากการโฆษณาหรือการประชาสัมพันธ์ ทำให้เห็นว่า การประชาสัมพันธ์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อของผู้บริโภค

ด้านการโฆษณา ในงานวิจัยนี้พบว่า ด้านการโฆษณามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก

จังหวัดราชบุรี ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Russell and Lane (2002) ได้ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การโฆษณาที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้บริโภค พบว่า การโฆษณาช่วยสร้างแรงจูงใจให้เกิดความสนใจที่จะซื้อสินค้าโดยการชักจูงกลุ่มเป้าหมาย (aimed to persuade) และการโฆษณายังสามารถสร้างแรงกระตุ้น เพื่อตอกย้ำความทรงจำของผู้บริโภคให้เกิดพฤติกรรมการซื้อ

จากการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การสื่อสารทางการตลาด ได้แก่ การจัดกิจกรรมทางการตลาด การประชาสัมพันธ์ และการโฆษณา เป็นการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าของผู้บริโภค โดยผู้ส่งสารหรือผู้ผลิตสามารถนำเครื่องมือการสื่อสารการตลาดมาประยุกต์ใช้ร่วมกัน เช่น มีการใช้สื่อโฆษณาเพื่อให้ผู้บริโภคหรือผู้รับสารเกิดความสนใจในสินค้า และมีการประชาสัมพันธ์/การจัดกิจกรรมทางการตลาดร่วมด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ ทิวาพร ทราบเมืองปัก และวิศิษฐ์ ฤทธิ์บุญไชย (2566) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของการสื่อสารการตลาดเชิงบูรณาการต่อการตัดสินใจเลือกชมภาพยนตร์ในจังหวัดนครปฐม พบว่า การสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการมีผลต่อการตัดสินใจเลือกชมภาพยนตร์ในจังหวัดนครปฐม ดังนั้นผู้ส่งสารควรที่จะมีการสื่อสารการตลาดในหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง *การเปิดรับการสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี* มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

จากผลการวิจัย การสื่อสารทางการตลาดที่มีระดับความสำคัญมากที่สุด คือ การจัดกิจกรรมทางการตลาด ผู้ประกอบการควรให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมทางการตลาด เนื่องจากผู้ตอบแบบสอบถามซึ่งเป็นเกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีพฤติกรรมการซื้อปุ๋ย

อินทรีย์มากที่สุด โดยพฤติกรรมการซื้อเกิดจากการจัดกิจกรรมทางการตลาด เช่น ผู้ประกอบการจัดกิจกรรมออกบูธจำหน่ายสินค้า ฉะนั้นผู้ประกอบการอาจให้ความสำคัญในการจัดกิจกรรมทางการตลาดแก่เกษตรกรผู้ปลูกมะพร้าวน้ำหอม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

2. ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ ในการศึกษาครั้งต่อไปอาจต่อยอดการทำงานวิจัยในเชิงปริมาณเพิ่มเติม โดยมีการนำสถิติขั้นสูงมาใช้ในการวิเคราะห์ซึ่งส่งผลให้งานวิจัยเกิดมุมมองที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ในการทำการศึกษาครั้งถัดไปอาจมีการกำหนดตัวแปรต้นหรือตัวแปรตามอื่นๆ เพิ่มเติม เพื่อให้สอดคล้องกับช่วงเวลานั้นๆ เช่น เศรษฐกิจหรือสังคม เป็นต้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กมลภพ ทิพย์ปาละ (2555), *กระบวนการตัดสินใจของผู้บริโภคในอำเภอเมืองเชียงใหม่ในการซื้อกล้อง สะท้อนภาพเลนส์เดี่ยวระบบดิจิทัล*, วิทยานิพนธ์ปริญญา บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาการตลาด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กรมวิชาการเกษตร (2562), *การจัดการความรู้เทคโนโลยีการผลิตมะพร้าวน้ำหอม*, กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพืชสวน.

กิติมา สุรสนธิ (2533), *ความรู้ทางการสื่อสาร*, กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณะกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ (2560), *ยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ (พ.ศ. 2560-2564)*, กรุงเทพฯ: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

จักรกฤช เชี่ยงโหล (2557), *การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับความต้องการส่วนประสมทางการตลาดของร้านปุ๋ยเคมีในจังหวัดจันทบุรี*, การศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระปริญญามหาบัณฑิต สาขาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.

ฐิตารีย์ วงศ์มังกร (2550), *ปัจจัยทางการตลาดที่มีความสำคัญต่อการเลือกซื้อปุ๋ยสำเร็จรูปใช้ในการปลูกข้าวของเกษตรกรในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม*, วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทิวาพร ทราบเมืองปัก และวิศิษฐ์ ฤทธิบุญไชย (2565), "อิทธิพลของการสื่อสารการตลาดเชิงบูรณาการต่อการตัดสินใจเลือกชมภาพยนตร์ในจังหวัดนครปฐม", *วารสารวิชาการสังคมศาสตร์เครือข่ายวิจัยประชาชื่น*, 4(1): 30-43.

ธีรพล ภูรัต (2556), *การสื่อสารตราสินค้าไทยเพื่อสร้างภาพลักษณ์ของประเทศและสินค้าหรือบริการไทย*, กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

นันทิการ์ เสนแก้ว และคณะ (2558), *ทดสอบการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ร่วมกับปุ๋ยเคมีในการผลิตพริกในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง*, สงขลา: สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 8 จังหวัดสงขลา

ประพนธ์ เล็กสุมา (2559), "องค์ประกอบทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเข้าร่วมการจัดแสดงสินค้าของผู้ประกอบการอุตสาหกรรมอาหาร", *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ*, 9(2): 48-57.

ประภาพร คำกลาง (2559), *การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกใช้ปุ๋ยของเกษตร อำเภอหนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา*, การค้นคว้าอิสระ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

ปรัชญา ปิยะรังสี (2554), *การเปรียบเทียบพฤติกรรมผู้บริโภคในการบริโภคสุราโรงงานกับสุรากลั่นชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่*, วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปิยภพ สุวรรณโชติ (2566), *การจัดกิจกรรมการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อรถยนต์ของผู้บริโภคในเขตอำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี*, ปัญหาพิเศษ สาขาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.

พรทิพย์ วรกิจโภคาทร (2546), "กระบวนการดำเนินงานประชาสัมพันธ์", *หลักการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์*, นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

พัชรี สินธุนาวาม และธนิดา ยงยืน (2556), *การเรียนรู้แบบ บูรณาการ ของเกษตรกร. การเปรียบเทียบผลผลิต และคุณภาพของข้าวที่ได้จากปุ๋ยแหนแดงและปุ๋ยเคมี*, งานวิจัยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

พีรภาว์ ทวีสุข (2566), *อิทธิพลของกลยุทธ์การตลาดและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้ซื้อต่อการประเมินภายหลังการซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย*, วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

ยุพดี ฐิติกุลเจริญ (2537), *ทฤษฎีการสื่อสาร*, กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

รุ้งลาวัลย์ รัญจวรรณะ (2562), *พฤติกรรมการเปิดรับสื่อทางการเกษตรของเกษตรกรในโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน*, วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ส่วนวิเคราะห์และติดตามการจัดเก็บภาษีอากร ศปข. (2566), *รายงานสถานการณ์การส่งออกของกรมศุลกากร*, เอกสารรายงานผล กรมศุลกากร.

สำนักงานเกษตรอำเภอดำเนินสะดวก (2563), *ระบบสารสนเทศการผลิตทางด้านการเกษตร*, เอกสารรายงานผล สำนักงานเกษตรอำเภอดำเนินสะดวก.

สิทธิ์ ธีรสรณ์ (2559), *การสื่อสารทางการตลาด*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุกัลยา เชิญขวัญ และอรุณี พรมคำบุตร (2564), "พฤติกรรมการซื้อและทัศนคติต่อข้าวอินทรีย์ของข้าราชการ ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น", *วารสารเกษตรพระจอมเกล้า*, 39(4): 292-300.

ภาษาอังกฤษ

Atkin, C. (1973), *Anticipated Communication and Mass Media Information Seeking*, New York: Free Press.

Becker, S. (1972), *Discovering Mass Communication*, Illinois: Scott Foresman and Company Glenview.

Bettinghus, E. (1986), *Persuasive Communication*, New York: Holt, Rinechart and Winston

Kotler, P. (2003), *Marketing Management*, New Jersey: Prentice-Hall.

Mcleod, J. and O'Keefe, G. (1972), "Socialization Perspective", *Current Perspectives in Mass Communication Research*, London: Sage.

Roger, D. (1978), *The Psychology of Adolescence*, New York: Appleton Century-Crofts.

สื่อออนไลน์

คณะทำงานพัฒนาการพัฒนาคุณภาพชีวิต สาธารณสุข และคุ้มครองผู้บริโภค (2556), "มูลนิธิชีววิถีความเห็น และข้อเสนอแนะการคุ้มครองผู้บริโภคจากอันตรายของสารเคมีกำจัดศัตรูพืช คาร์โบฟูราน เมทโทมิล อีพีเอ็น และไดโครโตฟอส", สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2564 จาก http://www.noasbestos.org/hcp/images/mydata/free doc/book/Book_event01/4-insecticide.pdf

ศุภโชค สร้อยน้ำ (2562), "มะพร้าวน้ำหอม" ของดีดำเนินสะดวก, *ไทยรัฐ*, สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2564 จาก https://www.thairath.co.th/news/local/central/1550188

Katz, E. and Lazarsfeld, P. (1995), "Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication", retrieved 21 April 2021 from https://suegreenwood.wordpress.com/2014/04/08/katz-e-lazarsfeld-p-f-1955-personal-influence-the-part-played-by-people-in-the-flow-of-masscommunicat ions/.

บรรณนิทัศน์

เกศราพร ทองพุ่มพฤกษา[1]

ชื่อหนังสือ: *The Science of Storytelling: ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่องให้ตรึงใจด้วยวิทยาศาสตร์สมอง*

ผู้แต่ง: Will Storr

ผู้แปล: ศิริกมล ตาน้อย

สำนักพิมพ์: Bookscape

ปีที่พิมพ์: กุมภาพันธ์ 2566

จำนวนหน้า: 288 หน้า

ราคา: 350 บาท

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กลุ่มวิชาวารสารศาสตร์ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

"หนทางที่จะเยียวยาความน่าพรั่นพรึงได้ก็คือเรื่องเล่า สมองเบี่ยงเบนความสนใจเราจากความจริงอันโหดร้ายด้วยการมอบเป้าหมายเปี่ยมหวังให้ชีวิตและกระตุ้นเราให้ทุ่มเทเอื้อมคว้ามัน หนทางลุ่มๆ ดอนๆ และอุปสรรคระหว่างทางคือเรื่องเล่าของเราทุกคน เรื่องเล่าสร้างภาพลวงว่าการมีอยู่ของเรานั้นมีความหมายและช่วยเบือนสายตาของเราไปจากการดับสูญที่น่ากลัว เราไม่มีทางจะเข้าใจโลกได้เลย หากปราศจากเรื่องเล่า...เรื่องเล่ามีอยู่ทุกแห่งหน เรื่องเล่าก็คือ ตัวเรา

...

เรื่องเล่าเป็นผลผลิตจากสมอง นักจิตวิทยาอย่างศาสตราจารย์โจนาธาน ไฮดต์ (Jonathan Haidt) เคยกล่าวไว้ว่า สมองเป็น "เครื่องประมวลเรื่องราว" หาใช่ "เครื่องประมวลตรรกะ" เรื่องราวหลั่งไหลจากความคิดมนุษย์ได้อย่างเป็นธรรมชาติอยู่แล้ว ไม่ต่างจากลมหายใจที่พรั่งพรูออกจากริมฝีปากของเรา คุณไม่ต้องเป็นอัจฉริยะก็เล่าเรื่องได้ คุณกำลังทำอยู่แล้วด้วยซ้ำ การจะเล่าเรื่องให้ดีขึ้นได้นั้น เราเพียงต้องเข้าไปสอดส่องดูความคิดตัวเองและตั้งคำถามว่ามันเล่าเรื่องได้อย่างไรกัน"

(Will Storr, 2566: 15-17)

ข้อความเกริ่นนำข้างต้นที่ปรากฏในหนังสือ *The Science of Storytelling: ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่องให้ตรึงใจด้วยวิทยาศาสตร์สมอง* โดย Will Storr นักเขียนและนักเล่าเรื่อง สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดสำคัญของผู้แต่งในการผนวกประสาทวิทยาศาสตร์และจิตวิทยาเข้ากับการเล่าเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอให้เห็นถึงมุมมองของ Storr ที่ว่า "สมองคือนักเล่าเรื่อง"

ทั้งนี้ หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 4 บท โดยแต่ละบทจะเชื่อมร้อยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของศาสตร์แห่งการเล่าเรื่องและศาสตร์แห่งวิทยาศาสตร์สมอง ก่อนจะนำไปสู่ภาคผนวกที่นำเสนอถึงแนวทางการเขียนที่ Storr ยึดโยงกับสิ่งที่เขาเรียกว่า "ข้อบกพร่องอันศักดิ์สิทธิ์"

บทที่หนึ่ง *รังสรรค์ปั้นโลก*

บทที่หนึ่ง *รังสรรค์ปั้นโลก* นำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการเล่าเรื่องและสมองในการสร้างโลกจินตนาการ โดย Storr ชี้ให้เห็นว่า สมองตื่นตัวต่อสิ่งที่ไม่คาดฝัน กิจกรรมทางสมองจะพุ่งสูงขึ้นเมื่อต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการเริ่มต้นเรื่องราวด้วยความเปลี่ยนแปลงแบบเฉียบพลันหรือไม่คาดคิด ที่อริสโตเติลเรียกว่า “เหตุการณ์กลับตาลปัตร” (peripeteia) คือกลเม็ดที่ทรงประสิทธิภาพในการปลุกเร้าความสงสัย ซึ่งสอดคล้องกับที่ J.J. Abrams กล่าวว่า “ปริศนาคือตัวเร่งจินตนาการ...เรื่องเล่าจะเป็นอะไรไปได้อีกนอกเสียจากกล่องปริศนา” ทั้งนี้ สมองของมนุษย์*รื้อและประกอบสร้าง*ความเป็นจริงเกี่ยวกับโลกที่เราเผชิญ “ข้างนอก” ผ่านการรวบรวมและเรียบเรียงประสบการณ์เหล่านี้เป็นเรื่องเล่าในลักษณะของ “แบบจำลอง” โลกที่สมองสร้างขึ้น

นอกจากนี้ Storr ชี้ให้เห็นว่า “ทฤษฎีจิต” (theory of mind) ช่วยให้เราสามารถสร้างแบบจำลองหรือจินตนาการถึงความรู้สึกนึกคิดของคนอื่นหรือตัวละครได้ แม้ว่าจะไม่สามารถคาดเดาได้อย่างถูกต้องทั้งหมด แต่นักเล่าเรื่องก็สามารถต่อยอดความผิดพลาดในการคาดเดานี้ เพื่อเพิ่มความวุ่นวาย สร้างจุดเปลี่ยนสำคัญของเรื่องราว ที่อาจนำไปสู่ผลกระทบที่ไม่คาดคิด ซึ่งจะช่วยเพิ่มความหนักหนักแน่นให้ตัวละคร และความสมจริงให้กับฉาก

ทั้งนี้ Storr ยังนำเสนอว่า แบบจำลองโลกลวงตานี้ประกอบสร้างขึ้นจากแบบจำลองแยกย่อยขนาดเล็กที่มีสายใยเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องราวส่วนตัวของเรา สมองแปลงทุกสิ่งรอบตัวเราเป็นรหัสข้อมูล แบบจำลองทุกสรรพสิ่งจะถูกจัดเก็บในรูปแบบโครงข่ายประสาท เมื่อเกิดการกระตุ้น สมองจะเข้าใจในสิ่งที่อยู่เบื้องหน้าไม่ว่าจะเป็นรูปลักษณ์หรือข้อมูลของสิ่งนั้นที่จะตามมาด้วยเช่นกัน โดยหน้าที่ของสมองนักเล่าเรื่องคือการปรับเปลี่ยนเรื่องราวหรือข้อมูลอันสับสน ไร้ระเบียบ และมากมายมหาศาล ให้เข้าใจได้ง่าย

ทว่า ความเปลี่ยนแปลงแต่เพียงลำพังอาจยังไม่ทรงพลังมากพอในการดึงความสนใจ เรื่องเล่าจากสมองต้องอธิบายเหตุและผลของสรรพสิ่งที่ทำให้เข้าใจโลก และต้องคลุมเครือมากพอที่จะขับเคลื่อนความสงสัยใคร่รู้ ไม่อธิบายมากไป

แต่ต้องให้อิสระกับผู้อ่านแทรกตัวเองเข้าไปในเรื่อง เพื่อผนวกโลกจินตนาการเข้ากับจิตใจของนักอ่าน ให้เขาสามารถตามหาความหมายและผลด้วยตนเอง

บทที่สอง *ตัวตนอันบกพร่อง*

"คงจะดีกว่ามาก หากเราได้ตื่นตะลึงหรือเบิกบานใจตั้งแต่หน้าแรกที่ได้เข้าไปสถิตอยู่ในจิตใจและชีวิตที่ให้ความรู้สึกบกพร่อง น่าสนใจ มีบุคลิกชัดเจนและสมจริง"

(Will Storr, 2566: 89)

บทที่สอง *ตัวตนอันบกพร่อง* Storr กล่าวว่า ตัวละครเอกที่ไม่สมบูรณ์แบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องแต่ง เปิดให้เราเข้าถึงโลกภายในจิตใจของตัวละคร ความเปราะบาง และความขัดแย้งในจิตใจของตัวละคร ทั้งยังทำให้เราพร้อมที่จะเห็นอกเห็นใจและเอาใจช่วยพวกเขา ความบกพร่องถูกสร้างและสวมเข้าไปในแบบจำลองลวงตาของเราโดยตรงจนเรามองไม่เห็นมัน เพราะเราคือศูนย์กลางของจักรวาลนั้น เราคือมนุษย์คนเดียวที่คิดถูกเสมอ ความเป็นจริงในสายตาเรามันชัดแจ้ง จนไม่ต้องตั้งคำถาม ไม่ต้องพิสูจน์ โดยมีความเชื่อเป็นฐานรากของจิตใจ ความเชื่อคือ "เรา" โดย Storr เรียกความเชื่อที่ซับซ้อนนี้ว่าเป็น "ทฤษฎีควบคุม" ซึ่งหมายถึงความเชื่อที่ประกอบสร้างแบบจำลองในใจเรา หรือคู่มือเล่มเล็กที่บอกเราว่าโลกภายนอกทำงานอย่างไร และมันก็คือสิ่งที่ตัวละครใช้ในการทำความเข้าใจต่อโลกหรือสร้างความเป็นจริงของพวกเขา และมักจะถูกท้าทายตั้งแต่ตอนต้นเรื่อง

นอกจากนี้ Storr ยังนำเสนอว่า บุคลิกภาพเป็นประโยชน์ต่อการออกแบบตัวละคร ตัวละครที่มีบุคลิกภาพโดดเด่นและน่าสนใจ นำไปสู่โครงเรื่องที่มีเสน่ห์และเอกลักษณ์ โดยบุคลิกภาพสามารถแสดงผ่านการกระทำแทบทุกอย่างของตัวละคร มันเหมือนตัวต่อชิ้นเล็กชิ้นน้อยที่ฉายภาพออกมา แม้กระทั่งฉากท้องเรื่องก็สามารถฉายให้เห็นตัวตนหรือบุคลิกภาพของตัวละคร มันคือร่องรอยในการยืนยันตัวตน เช่นเดียวกับมุมมองอันมีเอกลักษณ์ของตัวละครที่จะทำให้เราเข้าถึง

โลกภายในจิตใจตัวละคร มันคือแผนที่แสดงเบาะแสถึงข้อบกพร่องของเจ้าของแผนที่

ทั้งนี้ วัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่หล่อหลอมตัวละครทั้งในเรื่องแต่งและเรื่องจริง ให้กลายเป็นคนที่มีจุดบกพร่องและแปลกแตกต่าง มันคือเครื่องสร้างภาพความจริงลวงตาในสมองให้เรา และทำให้การมองโลกของเราแคบลง สมองจะสรรหาทุกวิถีทางในการปกป้องความเชื่อที่ประกอบสร้างตัวตน ค่านิยม และทฤษฎีการควบคุมของเรา เพื่อรังสรรค์โลกความจริงในแบบที่เรารับรู้ โดยตัวร้ายคือภาพแทนข้อบกพร่องที่พวกเขามีในระดับที่สุดโต่งและดำมืดมากกว่า และเหตุการณ์แรกที่บีบคั้นให้ตัวเอกตั้งคำถามต่อความเชื่อที่ก้นบึ้งของจิตใจตนเอง และต้องตัดสินใจว่าจะแก้ไขบ้อบกพร่องของตัวเองหรือไม่

สมองกล่อมให้เราเชื่อเรื่องโกหก ความเชื่อที่ทรงพลังคือความเชื่อที่ส่งเสริมให้เรารู้สึกว่ามีศีลธรรมสูงกว่าคนอื่น เป็นวีรชนผู้กล้าในเรื่องราวชีวิต โดยวิธีการของสมองในการสร้างวีรชนคือการแบ่งโลกเป็นขั้วตรงข้ามระหว่างวีรบุรุษและตัวร้าย ให้ความหมายวีรชนเป็นฝ่ายคุณธรรมที่ปักหลักสู้กับความอยุติธรรมหรือความชั่วร้าย อีกทั้ง Storr ยังอธิบายให้เห็นถึงการสร้างความหมายผ่านตัวละครที่บกพร่องว่า เรื่องราวจะมีความหมายก็ต่อเมื่อเหตุการณ์นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคนที่เหมาะสมในเวลาที่ถูกต้อง ผ่านการแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ดิ้นรนของตัวละครกับโลกภายนอก และการต่อสู้กับจิตใต้สำนึกของตัวเอง เพื่อตอบคำถามสำคัญที่ว่า “ฉันคือใคร”

บทที่สาม *ปมเรื่องสำคัญ*

บทที่สาม *ปมเรื่องสำคัญ* Storr นำเราไปสู่ความปรารถนาในระดับจิตใต้สำนึกของตัวละครที่เป็นการต่อสู้ที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน ที่ทำให้เรื่องราวติดตรึงใจคาดเดาไม่ได้ และสะเทือนอารมณ์ ทั้งนี้ Storr ระบุว่า เรื่องเล่าที่ดึงดูดใจและชวนติดตามเหล่านี้มักจะเริ่มด้วยคำถามว่า “คนคนนี้เป็นใคร ทำไมทำตัวแบบนี้” โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อตัวเอกต้องเผชิญกับเหตุการณ์ที่ท้าทายและต้องตัดสินใจ ตัวละครที่บกพร่องทั้งในเรื่องเล่าและชีวิตจริงมักหลงทาง เพราะเสียง

ภายในที่ส่งต่อความจริงครึ่งๆ กลางๆ ทว่าเข้าไม่ถึงตัวตนที่แท้จริง ทั้งนี้ ในหัวของเรายังมีแบบจำลองตัวตนที่หลากหลายที่ต่างแก่งแย่งอำนาจควบคุมตัวตนของเรา โดยตัวตนแต่ละแบบจะเลื่อนไหลไปตามสภาวการณ์ที่เปลี่ยนไป

นอกจากนี้ Storr อธิบายว่า เรื่องเล่าที่ยอดเยี่ยมต้องแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกระดับพื้นผิวหรือปมปัญหาในระดับจิตสำนึกที่ตัวละครเผชิญกับปัญหาที่มองเห็นได้ และระดับจิตใต้สำนึกที่จะสะเทือนถึงตัวตนของตัวละคร ทั้งความคิด ความรู้สึก และความลับของตัวละครเอกที่จะคลี่คลาย โดยความต้องการระดับจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกของตัวละครเอกอาจตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิง และเรื่องเล่ามักจะสร้างเรื่องราวจากปัญหาระดับจิตใต้สำนึกของตัวละคร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ตัวละครมีหลากหลายตัวตน ขณะที่การต่อสู้กับตัวเองในจิตใจของตัวละครก็คือฉากที่ตราตรึงใจ อีกทั้งเมื่อเวลาในเรื่องเล่าถูกย่อส่วนลง ศิลปะแห่งบทสนทนาจึงต้องทำงานในทั้งสองระดับ เพื่อเปิดเปลือยทุกเรื่องที่เราควรรู้เกี่ยวกับตัวละคร บทสนทนาต้องอัดแน่นด้วยข้อเท็จจริงอันลึกซึ้งที่ผู้อ่านหรือผู้ชมจะซึมซับได้อย่างจุใจ เพื่อสร้างแบบจำลองจิตใจของตัวละครได้อย่างรวดเร็ว

ทั้งนี้ ต้นตอของปมเรื่องมักจะอยู่บนการแบ่งขั้วศีลธรรมระหว่างความเสียสละและความเห็นแก่ตัว และบททดสอบสูงสุดของวีรชนผู้กล้าคือการเสียสละเพื่อส่วนรวม ขณะที่ลักษณะพื้นฐานของวีรชนคือการลงโทษคนเห็นแก่ตัว ในเรื่องเล่าที่ดีเยี่ยม ความโกรธเกรี้ยวต่อเรื่องผิดศีลธรรมหรือการลบหลู่เกียรติจะถูกกระตุ้นตั้งแต่ฉากแรกๆ และยังถูกใช้ในการสร้างตัวร้ายและวีรชนผู้กล้า อีกทั้งเรื่องเล่ามักจะถูกครอบงำด้วยรูปแบบการแก่งแย่งสถานะ ซึ่งจุดเริ่มต้นของตัวเอกมักจะมีสถานะทางสังคมต่ำ อ่อนแอ ไม่แน่วแน่ แต่แท้จริงแอบซ่อนความสามารถและคุณลักษณะที่จะกลายเป็นคนที่ยิ่งใหญ่ ทว่าความอหังการก็สามารถทำลาย หรือทำให้ตัวละครได้รับความอัปยศอดสูได้เช่นกัน นอกจากนี้ ความท้าทายในการเล่าเรื่องคือการกระตุ้นให้นักอ่านเห็นอกเห็นใจตัวเอกว่า “เขาเป็นคนแบบใดกันแน่” ในแง่หนึ่ง ตัวเอกทุกคนคือตัวร้าย พวกเขายังบกพร่องและไม่สมบูรณ์ แต่พวกเขาจะกลายเป็นคนที่น่ายกย่องอย่างแท้จริง เมื่อพวกเขาเปลี่ยนแปลงตัวเองได้สำเร็จ

ขณะเดียวกัน การเพิ่มปมปริศนาหรือความสงสัยใคร่รู้เป็นวิธีการหนึ่งที่เรื่องเล่าสมัยใหม่มักจะใช้ เพื่อปล่อยให้ผู้อ่านมีพื้นที่ว่างแทรกตัวเข้าไปในเรื่องเพื่อหาเหตุและผลที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของตัวละคร และสามารถตีความตามแบบฉบับของตัวเองเข้าไป โดยนักเขียนสามารถใช้การเล่นกับรอยร้าวนี้เพื่อสร้างความเห็นอกเห็นใจ ทว่าก็ต้องรู้อย่างแน่ชัดว่า ข้อบกพร่องนี้เกิดขึ้นกับตัวละครเมื่อใดและอย่างไรก่อนเริ่มเขียน กล่าวคือ นักเขียนต้องสร้างต้นแบบตัวละครที่กระจ่างชัดในสมองให้ได้เสียก่อน

บทที่สี่ *โครงเรื่อง จุดจบ และความหมาย*

"เรื่องเล่าคือละครรูปแบบหนึ่งซึ่งปล่อยให้เรารู้สึกสูญเสียการควบคุมโดยไม่ต้องเสี่ยงอันตราย เป็นรถไฟเหาะที่ไม่ได้สร้างจากทางลาดชัน ราง และล้อเหล็ก แต่ทำจากความรัก ความหวัง ความกลัว ความสงสัย การเล่นกันสถานะการบีบคั้น การผ่อนคลาย ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดคิด และความเกรี้ยวโกรธต่อเรื่องผิดศีลธรรม เรื่องเล่าคือการนั่งเครื่องเล่นแห่งการควบคุมอันแสนตื่นเต้นเร้าใจ"

(Will Storr, 2566: 212)

บทที่สี่ *โครงเรื่อง จุดจบ และความหมาย* ที่พิจารณาถึงความหมายและจุดประสงค์ของเรื่องเล่า เพื่อมองโครงเรื่องและตอนจบจากแง่มุมใหม่ Storr ระบุว่า สิ่งที่เราเห็นหรือรู้สึกไม่ว่าเมื่อใดก็ตามขึ้นอยู่กับเป้าหมายในขณะนั้น การกำหนดเป้าหมายเป็นตัวสร้างความตึงเครียดและระทึกใจในเรื่องเล่าได้ไม่น้อย มันคือความรู้สึกที่สลับไปมาระหว่าง "การบีบคั้น" และ "การผ่อนคลาย" ที่เลื่อนไหลตลอดโครงเรื่อง สอดคล้องกับมุมมองของอริสโตเติลเรื่อง "ยูไดโมเนีย" (eudaemonia) หรือ "การใช้ชีวิตที่เติมเต็มเป้าหมายของตัวเรา" ความสุขก็คือการได้ลงมือปฏิบัติ ดังนั้นตัวเอกที่แท้จริงในเรื่องเล่าต้องมีเจตจำนงในการมุ่งทำตามเป้าหมาย

ทั้งนี้ หน้าที่ของโครงเรื่องคือการทดสอบและการเปลี่ยนแปลงตัวเอก ในตอนต้นเรื่อง ตัวละครจะมีบุคลิกภาพ “ไม่สมดุล” แต่เมื่อถึงองก์สุดท้ายก็จะไปสู่ “จุดสมดุลอันสมบูรณ์แบบ” เป็นคนที่ดีพร้อม ตัวเอกกับตัวร้ายคือด้านตรงข้ามของกันและกัน ต่างฝ่ายต่างมีชีวิตขึ้นลงสลับกันเหมือนเงาสะท้อนในกระจก นอกจากนี้ โครงเรื่องยังควรนำเสนอความเปลี่ยนแปลง โดยหากจะตรึงความสนใจของสมอง ในระดับจิตสำนึกต้องแสดงเหตุการณ์และผลลัพธ์ที่สับสน ขณะที่ในระดับจิตใต้สำนึกต้องแสดงให้เห็นว่า ตัวละครเป็นใคร และจะกลายเป็นคนแบบใด ซึ่งโครงเรื่องที่ดึงดูดจะใช้เหตุการณ์ต่างๆ เพื่อเปลี่ยนและบ่อนทำลายแบบจำลองตัวตนและโลกของตัวเอก ก่อนจะสร้างมันขึ้นมาใหม่ และรางวัลจากการตอบปมปัญหาหลักของเรื่องก็คือ “ฉันจะเป็นคนที่ดีกว่าเดิม” ขณะที่ตอนจบที่สมบูรณ์แบบจะอยู่ในรูปแบบ “ชั่วขณะของพระเจ้า” นั่นคือ แม้จะชุลมุนวุ่นวาย เศร้าโศก หรือทุกข์ตรมในชีวิต แต่เราก็ควบคุมได้

Storr ยังนำเสนออีกว่า เรื่องเล่าถักทอภาพลวงตา นักเขียนสร้างภาพจำลองของจิตสำนึกมนุษย์ การอ่านนวนิยายทำให้เราประสบพบเจอจิตสำนึกของตัวละคร ราวกับเรา *คือ* พวกเขาเอง นั่นคือ เรื่องเล่าเคลื่อนย้ายความคิดผู้เสพ มันเปลี่ยนแปลงผู้คน จากนั้นก็เปลี่ยนแปลงโลก โดยเรื่องเล่ามีพลังทั้งในฐานะของการโฆษณาชวนเชื่อและทางแก้โฆษณาชวนเชื่อ เรื่องเล่าส่งต่อบทเรียนการเอาชีวิตรอดจากรุ่นสู่รุ่น ปลอบใจเราด้วยความจริง และเชื่อมใจกับใจได้อย่างไม่มีสิ่งใดสามารถเทียบได้

ภาคผนวก: แนวทางการเขียนโดยเริ่มจากข้อบกพร่องอันศักดิ์สิทธิ์

Storr นำเสนอถึงแนวทางการเขียนที่ยึดกับข้อบกพร่องอันศักดิ์สิทธิ์ โดยเน้นย้ำว่า มันไม่ใช่แนวทางเดียวในการสร้างเรื่องราว และแน่นอนว่า Storr ระบุว่า เราไม่จำเป็นต้องทำตามอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้ แนวทางที่นำเสนอ ได้แก่ การมุ่งเน้นไปที่ตัวละครผ่านการกำหนดข้อบกพร่องให้กับตัวละคร การหาฉากท้องเรื่องที่น่าสนใจ การตั้งเงื่อนไข “ถ้า-แล้ว” ที่ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมและประหลาดใจด้วยการเจาะลึกลงไปยังตัวละครเอก การออกแบบตัวละครให้ดีพอ

การเริ่มต้นเรื่องเล่าขึ้นกับวัตถุดิบตั้งต้น โครงเรื่องแห่งการทดสอบ ทำลาย และมอบบททดสอบซ้ำแก่ตัวละครที่มีข้อบกพร่อง เรื่องเล่าทุกเรื่องคือความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงของตัวละคร ข้อบกพร่องในทฤษฎีการควบคุมของตัวละคร ช่วงเวลาและลักษณะของรอยร้าวแห่งข้อบกพร่องของตัวละคร บุคลิกภาพหรือตัวตนของตัวละคร การให้ตัวละครแก้ต่างและมองโลกผ่านวาทกรรมสร้างวีรชน มุมมองของตัวละคร การสร้างโลกให้เหมาะกับตัวละคร การเล่าเรื่องที่เริ่มจากเหตุการณ์เดินเรื่องหรือเหตุการณ์จริงในโลกจริงระดับพื้นผิว และโครงเรื่องมาตรฐานแบบห้าองก์

Discussion: The Science of Storytelling สู่การเล่าเรื่องที่ตราตรึงใจ

หนังสือ *The Science of Storytelling: ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่องให้ตรึงใจด้วยวิทยาศาสตร์สมอง* โดย Will Storr ระบุอย่างเด่นชัดว่า หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นเพื่อให้นักเล่าเรื่องสามารถดึงดูดความสนใจของคนอื่นได้อย่างตราตรึงใจ หากเข้าใจกลไกการทำงานของสมองมากขึ้น ขณะเดียวกัน ก็น่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สงสัยใคร่รู้ในวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ สิ่งนี้คือความโดดเด่นของหนังสือเล่มนี้ในการนำเอาศาสตร์ที่ดูเหมือนว่าจะไม่มีความเกี่ยวข้องกันโดยตรง มาให้คำอธิบายซึ่งกันและกัน กล่าวคือ หนังสือเล่มนี้เป็นการผสมผสานศาสตร์แห่งการเล่าเรื่องกับประสาทวิทยาศาสตร์และจิตวิทยา จนก่อเกิดเป็น “ศาสตร์แห่งการเล่าเรื่อง” ที่ให้คำอธิบายถึงการทำงานของสมองกับการสร้างเรื่องเล่าที่ยอดเยี่ยม โดยเนื้อหาในส่วนนี้จะกล่าวในรายละเอียดถึงจุดที่น่าสนใจของหนังสือเล่มนี้ใน 2 ส่วน ดังนี้

- **การผสมผสานศาสตร์แห่งการเล่าเรื่องและวิทยาศาสตร์สมอง**

“สิ่งที่นักทฤษฎีด้านการเล่าเรื่องพูดถึงเรื่องเล่านั้นดูคล้ายคลึงกับเรื่องของสมองและจิตใจที่นักจิตวิทยาและนักประสาทวิทยาศาสตร์กล่าวถึงตอนที่ผมไปสัมภาษณ์พวกเขาเลย นักเล่าเรื่องและนักวิทยาศาสตร์เริ่มต้นจากจุดที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ทว่ากลับค้นพบข้อสรุปเดียวกัน”

(Will Storr, 2566: 18)

จากการที่หนังสือเล่มนี้เป็นการผสานศาสตร์ด้านประสาทวิทยาศาสตร์จิตวิทยา กับศาสตร์การเล่าเรื่อง จึงทำให้เนื้อหาบางส่วนที่นำเสนอเกี่ยวกับการทำงานของสมองในการเล่าเรื่องค่อนข้างยากในการทำความเข้าใจ ทว่า Storr ก็ไม่ได้ทอดทิ้งผู้อ่านไว้ท่ามกลางความไม่เข้าใจนั้น การอธิบายเชื่อมโยงให้เห็นว่าสมองที่ Storr ระบุอยู่บ่อยครั้งว่าเป็น “สมองนักเล่าเรื่อง” ทำหน้าที่ในการเล่าเรื่องได้อย่างไร จึงช่วยนำพาผู้อ่านให้สามารถติดตามเนื้อหาไปได้อย่างต่อเนื่อง แม้บางครั้งเราอาจจะต้องหยุดอ่าน เพื่อให้มีเวลาได้คิดตามในสิ่งที่ Storr นำเสนอก็ตาม

ทั้งนี้ สาระสำคัญที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่า Storr จะให้ความสนใจต่อวิทยาศาสตร์สมอง แต่ก็ไม่ได้ทอดทิ้งศาสตร์แห่งการเล่าเรื่อง กล่าวคือ Storr ไม่ได้ปฏิเสธขนบการตีความเรื่องเล่าที่มุ่งหาลักษณะร่วมที่ทำให้ได้สูตรสำเร็จของเรื่องเล่าที่ประสบความสำเร็จและดึงดูดผู้คนได้ แต่ขณะเดียวกันก็ตั้งข้อสังเกตว่า แม้ในมุมหนึ่งสูตรสำเร็จเหล่านี้จะทำให้ได้เรื่องเล่าที่ยอดเยี่ยม แต่ก็พบเรื่องเล่าหลายเรื่องที่ดูจืดชืด ไร้เอกลักษณ์ ดังนั้นการจำแนกโครงเรื่องที่สมบูรณ์แบบเหล่านี้ออกเป็นส่วนๆ บนฐานของวิทยาศาสตร์สมองที่นำมาใช้ในการเล่าเรื่อง จะนำเราไปสู่วิธีการออกแบบการเล่าเรื่องที่ทำให้โครงเรื่องที่สมบูรณ์แบบเหล่านี้ดึงดูดความสนใจจากสมองของคนหมู่มากได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหันเหความสนใจไปที่ “ตัวละคร” ขณะที่ “โครงเรื่อง” ทำหน้าที่เป็นเพียงส่วนสนับสนุนตัวละครเท่านั้น ซึ่งการจำแนกออกเป็นส่วนๆ เช่นนี้ของ Storr ทำให้เรามองเห็นลึกลงไปถึงโครงสร้างการเล่าเรื่องแต่ละส่วนที่จะทำให้การเล่าเรื่องของเราทรงพลังในการดึงความสนใจของคนได้อย่างยอดเยี่ยม

นอกจากนั้น หนังสือเล่มนี้ยังพยายามสร้างความเข้าใจถึงกลไกการทำงานของสมองในการเล่าเรื่อง ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเล่าเรื่องได้อย่างสอดคล้องทั้งในเชิงจิตวิทยาและอารมณ์ เช่น การที่ Storr นำเสนอให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากตัวละครอันบกพร่องเมื่อจะเล่าเรื่องราวสำหรับเด็ก กล่าวคือ Storr อธิบายว่า ตัวตนภายในที่น่ากลัวถูกหยิบมาใส่กับตัวละครสมมติที่ไม่สมบูรณ์ในเทพนิยาย เพื่อให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ถึงความไม่เหมาะสมต่างๆ เช่น ความ

ก้าวร้าว ความโกรธ และจะได้จัดการมันได้ง่ายขึ้น นั่นแสดงว่า หากมองจากมุมของ Storr ในขณะที่อ่านเทพนิยายเหล่านี้ สมองของเด็กๆ กำลังทำหน้าที่ประมวลเรื่องราว โดยตัวละครอันบกพร่องคือแบบจำลองตัวตนภายในที่น่ากลัวที่เด็กๆ จะได้เรียนรู้และทำความเข้าใจกับมัน และหากเป็นเช่นนี้ "ตัวละครอันบกพร่อง" ที่ Storr กล่าวถึงจึงน่าสนใจอย่างมากในการเล่าเรื่อง เพราะมันคือชิ้นส่วนสำคัญในการประมวลเรื่องราวของสมองนักเล่าเรื่อง

- **จากแนวคิดสู่ตัวอย่างและการประยุกต์ใช้โดยง่าย**

"ผมพยายามเขียนหนังสือเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง ที่ผมหวังว่าจะได้อ่านเมื่อครั้งยังเขียนนวนิยาย ผมอยากรักษาสมดุลของ The Science of Storytelling ให้เป็นหนังสือที่ปฏิบัติตามง่าย แต่ไม่ทำลายจิตวิญญาณแห่งการคิดสร้างสรรค์ด้วยการแจกแจงรายการ 'สิ่งที่ต้องทำ'

...

หากคุณกำลังเริ่มจะเล่าเรื่อง ผมแนะนำว่า อย่ามองหนังสือเล่มนี้เป็นกฎเกณฑ์ที่ต้องทำตาม แต่ให้มองเป็นอาวุธที่คุณเลือกได้ว่าจะใช้หรือไม่และใช้อย่างไร"

(Will Storr, 2566: 21)

ดังที่ Storr ได้กล่าวไว้ข้างต้น เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้เป็นการอธิบาย "สูตรสำเร็จในการเล่าเรื่อง" ที่เรามักจะถูกโน้มน้าวให้เชื่อว่า จะทำให้เรื่องเล่าของเรายอดเยี่ยมและทรงพลังในการดึงดูดความสนใจ ทว่า Storr เลือกที่จะอธิบายแนวคิดหรือหลักการต่างๆ ไปพร้อมกับการยกตัวอย่าง โดย Storr ไม่เพียงแต่พาเราไปสำรวจและอธิบายให้เข้าใจถึงวิทยาศาสตร์สมองในการประกอบสร้างเรื่องเล่า หรือการใช้เรื่องเล่าในการทำความเข้าใจโลกผ่านแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย แต่ยังนำเสนอตัวอย่างจากตำนาน วรรณกรรมทั้งในอดีตและสมัยใหม่ รวมถึงเกม อย่างไรก็ตาม จากการที่หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือแปล เราจึงปฏิเสธไม่ได้ว่า ตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ที่ Storr หยิบยกมาอธิบายเป็นผลงานในโลกตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นไปได้ที่ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้อาจจะไม่เคยรู้จัก

ผลงานเหล่านั้นมาก่อน และอาจทำให้ติดขัดในการทำความเข้าใจอยู่บ้าง เช่น เมื่อ Storr กล่าวถึงการจำแนกบุคลิกภาพโดยนักจิตวิทยา พร้อมอ้างอิงข้อมูลจากบทความวิชาการที่ใช้มิติทางบุคลิกภาพในการวิเคราะห์บุคลิกภาพของตัวละครในวรรณกรรม

ทว่า สิ่งนี้ก็ไม่ใช่อุปสรรคสำคัญที่จะทำให้ผู้อ่านหลงทาง เนื่องจากเนื้อหาในส่วนอื่นที่ Storr นำเสนอสามารถชดเชยในเรื่องนี้ได้ โดย Storr ไม่เพียงแต่ยกตัวอย่างเท่านั้น แต่ในทุกๆ ตัวอย่างยังมีคำอธิบายควบคู่ไปด้วย เช่น ในตัวอย่างหนึ่งที่ Storr อธิบายถึงจังหวะแห่งความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สมองอยากรู้ว่ามันจะนำไปสู่สิ่งใด เขาได้ยกตัวอย่างประโยคเปิดเรื่องจากหนังสือหลายๆ ชื่อเรื่องที่สร้างความสงสัย บอกใบ้ถึงความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะตามมา พร้อมให้คำอธิบายประกอบตัวอย่างเหล่านั้น และไม่เพียงแต่การใส่ตัวอย่างเท่านั้น Storr ยังนำงานวิจัยต่างๆ มาประกอบการอธิบายเพื่อสนับสนุนความคิดของตน เช่น เมื่อนำเสนอถึงแรงผลักดันของมนุษย์ในการสร้างความเปลี่ยนแปลง Storr ก็มีการหยิบยกงานวิจัยมาอธิบายเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น ด้วยวิธีการนำเสนอเช่นนี้จึงทำให้ง่ายต่อการนำแนวคิดในหนังสือไปประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงให้เห็นว่า ทำไมเรื่องเล่าเหล่านั้นจึงดึงดูดใจเรา ทำไมตัวละครที่บกพร่องจึงน่าสนใจ และทำไมโครงสร้างหรือแบบแผนบางอย่างของเรื่องเล่าจึงเหมาะสมกับการสร้างเรื่องเล่าที่โดนใจ

ใบสมัครสมาชิกวารสารศาสตร์

คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ข้าพเจ้า นาย นาง นางสาว _____

(ชื่อ-นามสกุล)

ประสงค์จะ ☐ สมัครสมาชิก “วารสารศาสตร์” ตั้งแต่เล่มที่_____

☐ ต่ออายุสมาชิก เลขที่สมาชิก_____

☐ เปลี่ยนที่อยู่ในการจัดส่ง

โดยชำระเงินค่าสมาชิก

☐ จำนวน 320 บาท (วารสารวิชาการ “วารสารศาสตร์” 3 เล่ม รวมค่าจัดส่ง)

เข้าบัญชี ***คณะวารสารศาสตร์ฯ มธ. (กองทุนวิจัย)***

ธนาคารกรุงเทพ สาขามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์-รังสิต

เลขที่บัญชี 091-0-59902-6

สถานที่จัดส่ง

☐ บ้าน ที่อยู่_____

_____

โทรศัพท์_____โทรศัพท์มือถือ_____

☐ ที่ทำงาน ที่อยู่_____

_____

โทรศัพท์_____โทรศัพท์มือถือ_____

โทรสาร_____E-mail_____

+++

กรุณากรอกรายละเอียดพร้อมส่งหลักฐานการชำระเงิน

ส่งกลับมายัง **ฝ่ายสมาชิก “วารสารศาสตร์”**

คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขที่ 99 ถ.พหลโยธิน ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121

โทรสาร 02-696-6218 อีเมล oilsumol@hotmail.com

การส่งบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ "วารสารศาสตร์"

วารสารศาสตร์ เป็นวารสารวิชาการรายสี่เดือนของคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีกำหนดปิดรับต้นฉบับดังนี้ ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน) ปิดรับต้นฉบับวันที่ 30 พฤศจิกายน ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม) ปิดรับต้นฉบับวันที่ 28 กุมภาพันธ์ และฉบับที่ 3 (กันยายน - ธันวาคม) ปิดรับต้นฉบับวันที่ 30 มิถุนายน ทั้งนี้ไม่มีการจัดเก็บค่าธรรมเนียม

คุณลักษณะของบทความ

1. เป็นบทความที่มีคุณลักษณะตามเกณฑ์ของ อ.ก.ม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้แก่
   - บทความวิเคราะห์วิจัย (Research Article)
   - เอกสารกรณีศึกษา (Case Material)
   - บทความสำรวจวิชา (Survey Article)
   - บทความวิจารณ์ (Review Article)
   - บทความทางวิชาการ (Theoretical Article)
   - รายงานสำรวจ (Survey Report)

   ทั้งนี้ ไม่รวมงานวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนบทความ บทความประเภทงานแปล และเอกสารประกอบคำบรรยาย
2. ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างรอการพิจารณาจากสำนักพิมพ์อื่น
3. หากเป็นงานวิจัยดีเด่นที่เคยตีพิมพ์มาก่อนแล้ว ต้องมีการนำมาวิเคราะห์ด้วยมุมมองใหม่ นำเสนอข้อมูลใหม่โดยได้รับอนุญาตจากผู้เขียน
4. ผู้เขียนหรือผู้เขียนร่วมได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์เผยแพร่ข้อมูลในวารสารวิชาการ
5. ผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 คน และ/หรือ การอ่านเพื่อปรับแก้ไขจากบรรณาธิการ หรือบรรณาธิการรับเชิญ ตามกำหนดเวลาของกองบรรณาธิการ ทั้งนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิจะคัดเลือกตามสาขาวิชาหรือประเด็นเนื้อหาที่อยู่ในบทความนั้นๆ และหากเป็นบทความจากผู้เขียนภายในมหาวิทยาลัย จะต้องได้รับพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหน่วยงาน จำนวน 3 คน และไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้เขียน โดยชื่อของผู้เขียนและผู้ประเมินจะเป็นไปในลักษณะปกปิด หรือ double blinded

การส่งต้นฉบับเนื้อหา

1. จัดพิมพ์เนื้อหาด้วยอักษร Cordia New ขนาด 15 pt ในโปรแกรม Microsoft Word (ไฟล์ .doc)
2. ควรมีความยาว 15-20 หน้ากระดาษ A4 พร้อมจัดเรียงภาพประกอบลงในไฟล์ Microsoft Word
3. ส่งพร้อมบทคัดย่อและคำสำคัญ เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
4. ระบุชื่อ นามสกุล ตำแหน่งวิชาการ และสังกัดของผู้เขียนเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

5. ส่งต้นฉบับพร้อมไฟล์ที่เกี่ยวข้อง (เช่น ภาพประกอบ ตาราง แผนภูมิ) ลงในแผ่นซีดีทางไปรษณีย์ หรืออีเมลมายังกองบรรณาธิการ หรือส่งผ่านระบบออนไลน์ทาง https://tci-thaijo.org/index.php/jcmag

การส่งไฟล์ภาพประกอบ

1. ส่งไฟล์ภาพประกอบ (เช่นไฟล์ .jpg) แยกจากไฟล์เนื้อหาของบทความ
2. ความละเอียดภาพไม่ต่ำกว่า 300 dpi/inch หรือไม่ต่ำกว่า 2 MB ต่อภาพ
3. ระบุชื่อไฟล์ให้ตรงตามหมายเลขภาพในเนื้อหาบทความ

จริยธรรมการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานและบทความวิชาการ

1. **จริยธรรมของผู้เขียนบทความ** บทความที่นิพนธ์ขึ้นและตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ *วารสารศาสตร์* ต้องเป็นงานเขียน ความคิด หรืองานสร้างสรรค์ ที่มิใช่การลอกเลียนผลงานวิชาการ (plagiarism) และต้องจัดทำการอ้างอิงผลงานในเนื้อหาหรือบรรณานุกรมอย่างชัดเจน
2. **จริยธรรมของผู้อ่านประเมินบทความ** การอ่านประเมินต้นฉบับบทความในวารสารวิชาการ *วารสารศาสตร์* เป็นการประเมินแบบปิด (blind evaluation) ผู้ประเมินจักต้องไม่เปิดเผยผลการประเมินของตนต่อสาธารณะ และให้ถือว่าการประเมินดังกล่าวเป็นความลับ
3. **จริยธรรมของกองบรรณาธิการ** กองบรรณาธิการมีความรับผิดชอบวารสารวิชาการ *วารสารศาสตร์* ตรงตามกำหนดและวาระในการตีพิมพ์

การเขียนเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม

- **การอ้างอิงในบทความ** กรณีผู้เขียนต้องระบุแหล่งที่มาของข้อมูลในเนื้อหาบทความ ให้ใช้วิธีการอ้างอิงในส่วนของเนื้อเรื่องแบบนาม-ปี (author-date in text citation) โดยระบุชื่อผู้แต่งที่อ้างอิง (ถ้าเป็นคนไทยระบุทั้งชื่อและนามสกุล ส่วนต่างชาติใช้ระบุเพียงชื่อสกุลเท่านั้น) พร้อมปีที่พิมพ์เอกสาร และอ้างอิงไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังข้อความเพื่อบอกแหล่งที่มาของข้อความนั้น และควรระบุเลขหน้าของเอกสารที่อ้างอิงไว้ด้วย กรณีที่อ้างมาแบบคำต่อคำ ต้องระบุเลขหน้าของเอกสารที่อ้างอิงทุกครั้ง
- **การอ้างอิงท้ายบทความ** หากมีการอ้างอิงในบทความ ให้จัดทำรายการเอกสารอ้างอิงเป็นบรรณานุกรม (bibliography) ท้ายเรื่องไว้ด้วย โดยรวบรวมเอกสารทั้งหมดที่ผู้เขียนอ้างอิงในบทความ ในการเขียนบทความให้จัดเรียงรายการตามลำดับตัวอักษรผู้แต่งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยใช้รูปแบบการเขียนเอกสารอ้างอิงแบบ APA (American Psychology Association) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง, (ปีที่พิมพ์), *ชื่อเรื่อง*, ครั้งที่พิมพ์ (ถ้ามี), สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

กิติมา สุรสนธิ (2548), *ความรู้ทางการสื่อสาร*, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พิศิษฐ์ ชวาลาธวัช และคณะ (2539), *การรายงานข่าวชั้นสูง*, กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

สุวรรณา สถาอานันท์ และเนื่องน้อย บุณยเนตร (2537), *คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

McQuail, D. (2005), *McQuail's Mass Communication Theory*, 5th ed., London: Sage.

Sharrock, W. et al. (2003), *Understanding Modern Sociology*, London: Sage.

Windhal, S. and Signitzer, B. (2009), *Using Communication Theory: An Introduction to Planned Communication,* Los Angeles: Sage.

2. บทความในวารสาร หนังสือพิมพ์ และหนังสือรวมเล่ม

2.1 บทความในวารสาร

ชื่อผู้เขียน (ปีที่พิมพ์), "ชื่อบทความ", *ชื่อวารสาร*, ปีที่(ฉบับที่): เลขหน้า (ถ้ามี).

เกศราพร ทองพุ่มพฤกษา (2561), "การนำเสนอภาพความเป็นแม่ในหนังสือเด็กในประเทศไทย", *วารสารศาสตร์*, 11(2): 113-160.

2.2 บทความ ข่าว หรือคอลัมน์จากหนังสือพิมพ์

ชื่อผู้เขียน (ปีที่พิมพ์), "ชื่อบทความหรือชื่อหัวข้อในคอลัมน์", *ชื่อหนังสือพิมพ์*, วันที่/เดือน: เลขหน้า.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2548), "กระทะปฏิวัติอาหารไทย", *มติชน*, 22 กันยายน: 34.

2.3 บทความในหนังสือรวมเล่ม

ชื่อผู้เขียน (ปีที่พิมพ์), "ชื่อบทความ/งานเขียน", ใน ชื่อผู้แต่งหนังสือ (บ.ก.), *ชื่อเรื่องหนังสือ*, ครั้งที่พิมพ์ (ถ้ามี), สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ภัทธีรา สารากรบริรักษ์ (2558), "ธุรกิจเพลง", ใน สมสุข หินวิมาน และคณะ (บ.ก.), *ธุรกิจสื่อสารมวลชน*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

3. รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ หรือสารนิพนธ์

ชื่อผู้วิจัย (ปีที่พิมพ์), *ชื่อรายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หรือสารนิพนธ์*, สถาบันต้นสังกัดหรือรายละเอียดของระดับวุฒิปริญญาของรายงานวิจัยดังกล่าว.

ไวยวุฒิ วุฒิอรรถสาร (2556), *การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ของคนหูหนวกไทย*, วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

4. เอกสารที่ไม่เป็นเล่ม เช่น เอกสารประกอบการสอน เอกสารอัดสำเนา แผ่นพับ

ให้ผู้เขียนระบุคุณลักษณะของสิ่งพิมพ์ดังกล่าวไว้ท้ายการอ้างอิง เช่น

คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2561), *รายงานผลการดำเนินงานของหลักสูตรวารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน (ปรับปรุง พ.ศ. 2559)*, เอกสารอัดสำเนา.

5. ข้อมูลออนไลน์ หรือสารสนเทศบนอินเทอร์เน็ต

ให้ระบุข้อมูลจากหนังสือ บทความ หรือเนื้อหาที่อ้างอิง จากนั้นตามด้วยแหล่งที่มาและวันเดือนปีที่สืบค้นจากฐานข้อมูลออนไลน์ ดังตัวอย่าง

ระพีพรรณ พัฒนาเวช และคณะทำงานห้องสมุดไทยคิด (มปป.), *คู่มือการคัดเลือกหนังสือสำหรับเด็กแต่ละวัย*, สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2560, จาก https://www.tkpark.or.th/stocks/extra/000597.pdf

Flood, A. (2011), "Study Finds Huge Gender Imbalance in Children's Literature", *The Guardian,* retrieved 24 July 2016, from https://www.theguardian.com/books/2011/may/06/gender-imbalance-children

<u>ส่งบทความหรือติดต่อสอบถาม</u>

กองบรรณาธิการวารสารวิชาการ "วารสารศาสตร์"

คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขที่ 99 ถ.พหลโยธิน ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ 0-2696-6267 อีเมล jaruneejc@gmail.com

พิมพ์ที่: สำนักงานบริหารการพิมพ์ธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2569